

સન ૧૮૬૭ ના રપે મા “કાપીરાષ્ટ” આકટ પ્રમાણે આ ગ્રન્થ
રજીસ્ટર કરાવ્યો છે તેથી કર્તાની લેખી પરવાનગી શિવાય
આ ગ્રન્થમતિ કાષ્ટ લાગ જાપવો જપાવવો નહીં.

શાન્તમૃતિ મહુમ મહાત્મા શ્રી બ્રહ્મચર્યજી

મહુગુલાનુરાગ સુનિવશ્ચે શ્રીમાન

મહુગુલાનુરાગ મહાત્મા

અથ ગુરુસ્તુતિ.

ભુજંગી છંદ.

ગુરુગાયત્રીસોડશાંજીભુસ્વામી, નમુ પ્રભવા ને સિન્હભાસુનામી;
અશોકદ્ર સંભુસિને ભક્ષ્યાહુ, સ્યુદિભક્ષ્યામી નમુ શુદ્ધસીહુ. ૧

ખટે શ્રુત કેવલ્યજ્ઞાની કહાયા, ભલા ચૌદપૂર્વિ સુજાને સુહાયા;
થયા ધર્મધુરધરા ગંધધોરી, નમુ પ્રેમથી હું સદા હાથ ભેડી. ૨

નમુ આર્યસુહસ્તિને ભક્તિ ભાવે, બુઝ્યો સંપ્રતિરાય જેના પ્રભાવે;
સવાલાખ ચેત્યો સવા કોડ મૂર્તિ, કરાવી ઘણી દાનશાળાની પૂર્તિ. ૩

ગણી દેવદી વજ્રસ્વામી મહંતે, ક્યો શાસનોઘોત લખિય લહંતે;
નમુ તેમને હું સદા રાત દહાડી, મહા પાપ નાસે ખિલે પુણ્યવાડી. ૪

ગમુ તિર્થ વાળ્યુ નવો સ્તોત્ર ગુંથી, ભલા ભૂપતિ ચિકમાને પ્રબોધી;
કવિ ચક્રચક્રાસણિ જે કહાયા, નમુ સિદ્ધિદિવાકરા સૂરિરાયા. ૫

હરીભક્ષસૂરી થયા ભાગ્યશાળી, સુગ્રન્થો રચ્યા ચૌદસેને ચુંવાળી;
બુઝ્યો આમરાજ સૂરિ ખપ્પભદ્રે, સ્તવું તે સૂરિદા જનો નામરદે. ૬

રૂડા ભૂપ કુમારમાં બોધિ ચોંપી, અહિંસા તણો વાવટો વિશ્વ રોપી;
ઘણા ગ્રન્થ ગુન્થા નમુ તે સૂરિદા, કળીકાળસર્વજ શ્રી હેમચંદ્રા. ૭

સૂરિ હીરલે શાહને સુપ્રબોધ્યો, દયાધર્મનો ભારતે ઘોષ પોળ્યો;
ભલી લોકસેવા કરી જીવસદે, નમુ શાન્તિચંદ્રા મહા હુખ કદે. ૮

ધરી અંતરે કોમળી દાઝે બારી, દશા માનવોની સુધમે સુધારી;
મયા સ્તંભ સાચા ધીબા જે સૂરિંદા, નમું તેમને જે મદાનંદ કંદા. ૯

ગુરૂ જ્ઞાનદાતા ગુરૂ ભાત્રાતા, ગુરૂ જ્ઞાનચક્ષુ ગુરૂ મોક્ષદાતા;
ગુરૂ કામધેનુ ગુરૂ કલ્પવેદી, ગુરૂ રત્ન ચિંતામણી અંતબેદી. ૧૦

ગુરુભક્તિથી જે સ્તુતિ નિત્ય ગાવે, મહા મંગલ તે લીલા લખિ પાવે;
ગુરુ કર્પૂરાની કૃપાથી અખંડે, રચ્યા છે રૂઠા છંદ સાંકળાયદે. ૧૧

પુષ્પાંજલી.

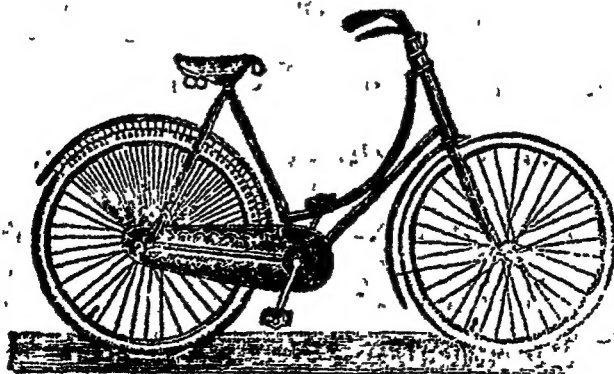
“બહુરતના વસુધરા” એ મહા વાક્યને સિદ્ધ કરવા બુદ્ધ બુદ્ધ સમયે પૃથ્વી ઉપર અનેક નરરત્નો પાકે છે. એક એવો પણ સમય હતો કે જે વખતે વિમળશાહ, ધન્નાશેઠ અને વસ્તુપાળ તેજપાળાદિ નર કુન્જરોએ અગણિત દ્રવ્ય ખરચી શ્રી જૈન ધર્મની જાહોજલાલીનો કીર્તિધ્વજ આખા ભારતવર્ષમાં ફેલાવ્યો હતો. હજુ પણ આજુ ગિરિરાજ વિગેરના ભવ્ય મંદિરો તેમની કીર્તિના સ્તંભ રૂપે ગગનમંડળમાં ગાજી રહ્યા છે. એ મહા પુરુષોમાંના વસ્તુપાળાદિએ સંઘપતિ તરિકે પણ કરોડો રૂપૈયા ખરચી પોતાનું નામ અમર રાખ્યું છે.

હાલના ખારિક અને વિકટ સમયમાં પણ કોઇ કોઇ મહા પુરુષ પાકે છે. હાખલા તરિકે—આ રાજનગરના પ્રખ્યાત નગરશેઠના માનવંતા કુટુંબમાં મહંમ શેઠ ડાહ્યાભાઈ અનોપચંદના સુપુત્ર નરરત્ન શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈએ પૂર્વ મહાપુરુષોનાં નામ અને કામને સ્મરણમાં લાવી શ્રીમાન આચાર્ય શ્રી વિજયનેશીસૂરીશ્વરના સદ્ગુપદેશથી પોતાના આત્માના કલ્યાણાર્થે શ્રી કેસરીયાજીનો સંઘ કાઢી સુમારે સવા હાખ રૂપૈયાનો વ્યય કર્યો, અને સેરીસા તિથિનો જિજ્ઞોહાર કરવામાં લગભગ હાખ રૂપૈયા આપી પોતાની ઉદારતા સફળ કરી છે. વળી તેમણે ઉપધાન વહેવરાવીને

પણ હજારો રૂપૈયા ખર્ચ્યા છે. એટલુંજ નહીં પણ તેમના મનોરથ એવાજ શુભ કાર્યો કરવામાં દીન પ્રતિદીન આગળ વધ્યા કરે છે, અને ભવિષ્યમાં તેમના હસ્તકમળથી અનેક શુભ કાર્યો થવાનો સંભવ રહે છે.

એમણે નાતી ઉંમરમાં ઘણી જ સાખાશી મેળવી છે. સંસાર સમુદ્રમાં ભરતી અને એટ (ચઢતી પડતી) નો તેમણે પૂરો અનુભવ લીધો છે. છતાં સુખ દુઃખમાં માયાના વમળમાં નહિ પડતાં અનેક ખરાબા વટાવી પોતાનું વિવેક બહાણ કાઠે આણ્યું છે. વળી હાલના પૂર્ણ ચઢતીના વખતમાં પણ જે શાન્ત, ગંભીર, સાદા સરળ ને નિરાભિમાનપણે વરતી દીન ગુણને દી-પાવી સારા કામમાં પોતાનો ઉદાર હાથ લખાવે છે, તેથી તેવા દીનવીરના ગુણાનુવાદના હર્ષમાં આ પુષ્પાંજલીથી તેમને અંતઃકરણપૂર્વક વધાવી લેવામાં આવે છે.

લી. સાં ૫૦ શાં ૬.

આવડે કુળભૂષણ સદ્ગુણ શિરોમણી
મહૂમ ઝવેરી છોટાલાલ લલ્લુભાઈ.

જન્મ સંવત ૧૯૦૨.

દેહોત્સર્ગ સંવત ૧૯૭૬.

* અર્પણ પત્રિકા. *

શ્રાવક કુળભૂષણ સદ્ગુણ શિરોમણી ધર્મવીર
નરરત્ન મહૂંમ ઝવેરી છોટાલાલ લલુભાઈ.

જે મહાત્માએ સંસાર સમુદ્રમાં ભરતી ઝોટનો અનુભવ
લેઈ હર્ષ શોકના વમળમાં નહિ પડતાં અનેક-ખરાબા વટાવી
પોતાનું વિવેક બહાણ કાંઠે-આણ્યું, અને સુખ દુઃખમાં સમાન
વ્રત્તિ રાખી સ્વધર્મથી વિમુખ. ન થતાં ઉલટા દ્રઢ બની, ઉદા-
રતા, ધૈર્યતા, ગંભીરતા અને પ્રમાણિકપણું આદિ સદ્વર્તનોથી
જનસમાજમાં સારી છાપ પાડી. એટલું જ નહીં પણ શુદ્ધ
ચારિત્ર્યથી જેમણે પોતાનું નામ પ્રાતઃસ્મરણીય કર્યું. એવો
જેન જવાહીરમાંથી ચળકતો હીરો થોડો સમય થયાં સદાને
માટે શુભ થયો છે. તોપણ જેની અમરકીર્તિ મૂર્તિરૂપે મ-
નુષ્યોના મન મંદિરમાં બિરાજી રહી છે, એવા ધર્મવીર મહૂં-
મ ઝવેરી છોટાલાલ લલુભાઈનો અમર આત્મા જ્યાં હોય,
ત્યાં સાક્ષાત્ માણાની માફક કંઠસ્થ ધરવા આ પુરુષાર્થ
સિદ્ધિ અન્યથય યુષ્મની માળા અર્પણ કરી આનંદ માનું છું.

રાયપુર-સામળાની પોળ.

લેખક,

અમદાવાદ.

{ સાંકળચંદ પીતાંબરદાસ શાહ

અન્ય કર્તાનો આશીર્વાદ.

વસંતતિલકા છંદ.

શાન્તિ અખંડ પ્રસરો સુ સદા ત્રિલોકે,
પ્રાણી સમસ્ત બનજો પરહેત પોખે;
દોષો તમામ નિર્મૂળ થજો તમારા,
સૌ લોક શોક સુખમાં નિગમો હૌં સારા. ૧

શ્રાવક કુળભૂષણ સદ્ગુણ શિરોમણી ધર્મવીર નરરત્ન

મહૂંમ ઝવેરી છોટાલાલ લલ્લુભાઈનું

ટુંક જીવનચરિત્ર.

આ અનાદિ જગતમાં વખતોવખત અનેક નરો ઉત્પન્ન થાય છે. તે પોતાની ચચેચ દરજ્જા અમની વિલય થઇ જાય છે. તેમાં ચાર પ્રકારના પુરુષોની માનવ તરિકે ગણના થાય છે. બાકી તો કાલ્પમાં અનેક કીકા થાય છે અને મરે છે. તેનો હિસાબ ક્યા છે ? એ ચાર પ્રકારના નરોમાં પ્રથમ પંક્તીએ ધર્મવીર છે. જે પોતાના આત્માનું ને પરતું કલ્યાણ કરી શકે છે ? બીજો દાનવીર કાંઇક ઉજળી કાર્તિ ઉપાજન કરે છે. ત્યારે શૂરવીર અને નરવીર તો માત્ર દુનીયાની દૃષ્ટિએ જ થોડી ધણી વાહ વાહ ! કહેવરાવે છે. પછી પોતાના આત્માનું કલ્યાણ થાઓ કે ન થાઓ તેની તહેમને દરકાર રહેતી નથી. ધર્મવીર કવચિત્તજ પાકે છે ? મહૂંમ એક ધર્મવીર મહાત્મા હતો. જનસંમાજ તેમને માનની દૃષ્ટિએ બોતો હતો. તેમનું જીવન ઉજ્જવળ અને યશસ્વી હતું. એવા મહા પુરુષનું જીવન સમાજને બોધદાયક અને અનુકરણ કરવા લાયક હોવાથી તેનો ટુંક હેવાલ આ સ્થળે આલેખવામાં આવે તો, હું ધારું છું કે તે કાંઇક સાર્યક લેખારો.

ઉક્ત મહા પુરુષના નામથી જૈન કોમ ભાગ્યેજ અજાણી હશે ! તહેમની પરાપકાર પરાયણતા, સદાચાર, શીલ, શ્રદ્ધા અને સમજપૂર્વકની ક્રિયા કુશળતા તથા સત્યતા વિષે જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે.

આ મહાપુરુષનો જન્મ અમદાવાદની વીસાઓસવાળ જાતિમાં ઝવેરી લલ્લુભાઈ શવચંદના ધર્મપત્ની બાઈ ગ્રેમકુંવરબાઈની રત્નકુક્ષીથી સંવત ૧૬૦૨ ના પોસ સુદી ૬ ના દિવસે શુભ લગ્નમાં થયો હતો. તેમના જન્મ સમયે તેમના પિતાશ્રીની સ્થિતિ ઠીક હતી. તેઓ બાલ્યાવસ્થાથીજ શાંત અને સરળ પ્રકૃતિના હોઇ કટુ અને પ્રીતિપાત્ર અને સમાજને અતિ વલ્લભ

હતા. તેમનો વંશપરંપરાથી અવેરાતનો ધંધો આલ્યો આવતો હતો. તેમણે ગુજરાતી પાંચમા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો. લગભગ સોળ વર્ષની વયમાં તેઓ પોતાના વડીલના અવેરાતના ધંધામાં પ્રવિણ થયા હતા. તેમણે સુખાષ્ટમાં એક પેઢી પોતાના નામથી સ્થાપી હતી. તેમાં તે મોતીની આડતનું કામ કરતો હતો.

લગભગ અઠાર વર્ષની વયે તેમને દોશીવાડાની પોળમાં આવેલી (અમદાવાદની) વિદ્યાશાળાના સ્થાપક સુખાજી રવચંદલાઈ જેએચંદને પરિચય થયો. તેમના સત્સંગથી તેમની સ્વધર્મ પ્રત્યેની અભિરુચિ દીનપ્રતિદીન વધવા લાગી. ત્યારથી તેઓ નિરંતર ઔવિહાર, અચિત્ત જળ પાન, એ ટંકના આવશ્યક પ્રતિક્રમણ, દેવ દર્શન, પૂર્ણ અને વ્યાખ્યાનાદિનું શ્રવણ ધીગેરે ધર્માનુષ્ઠાન અસ્ખલીતપણે કરતા હતા. તેમના શુદ્ધ વર્તન, પ્રમાણિકુપણા અને ધર્મ પ્રત્યેની અડગ શ્રદ્ધા તથા રહેણી કહેણીમાં સમાનતા જોઈ સુખાજી સાહેબે સંતોષ પામી સં. ૧૯૩૨ ની સાલમાં વિદ્યાશાળાના ટ્રસ્ટી બનાવ્યા હતા. ત્યાં પંચાસજી (વર્તમાન આચાર્ય શ્રી વિજયશિક્ષિ સૂરીજી)ના ધાડા પરિચયમાં આવવાથી તેમનું ધાર્મિક જ્ઞાન દીનપ્રતિદીન વધતું ગયું, તેથી નિર્મળ સમ્યક્ત્વ તેમનામાં પ્રકાશવા લાગ્યું. પોતાની ઉત્તમ નીતિ રીતિથી એટલીબધી પ્રશંસા મેળવી કે-વિદ્યાશાળામાં તો શું ? પણ સંકળે જોઈ સમાજનો મોટો ભાગ જે એકાદ વખત પણ તેમના પરિચયમાં આવેલો-તે તેમના તરફ પૂજ્યભાવથી જોતો હતો. સુખાજી તથા પંચાસજીના પરિચયથી મહૂંમ પ્રતિષ્ઠા અને શાન્તિસ્નાત્ર, અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર વિગેરે ક્રિયામાં ધણા કુશળ બન્યા હતા. તેથી ભારત વર્ષના દરેક સ્થળ-ગામ, નગર, પૂર અને શહેરથી અનેક માણસો તેમને વિધિમાં લેઈ જવા આમંત્રણ કરતા હતા. તથા મુહુર્તાદિક જોવાવતા હતા. તેથી તેમણે આ કાર્યને માટે વિદ્યાશાળામાં એક ટોળી સ્થાપી. તેને વિધિના કામમાં પ્રવિણ કરી હતી. તેઓ સાહેબનું જીવન ઉપાધીમય મહોતું. એટલે કે-એવા ધર્મ કાર્યમાં હજારકામ પડતો મૂકી પહેલા જતા હતા. અને વળી તે કામ નિઃસ્વાર્થે કરતા હતા. તેમણે સ્વહસ્તે તેમજ પોતાની ટોળી દ્વારાજે પોતાની જીંદગી

દરમીયાન અનેક દેહેરાસરોની પ્રતિષ્ઠાઓ, શાન્તિ સ્નાત્રો, અને અષ્ટોત્તરી સ્નાત્રાદિ ક્રિયાઓ કરી હતી. છેલ્લા થોડા વર્ષો પર શ્રી સિદ્ધાચળજી ઉપર અભિષેક, પાનસર તિર્થમંડન શ્રી મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા, કાપડીયાજી (મારવાડમાં) તથા મુંબાઇમાં ઉસ્તાદના બંધાવેલા શ્રી મહાવીરસ્વામીજીના દેરાસરજીની તથા અમદાવાદમાં કૃતાસાની પોળના શ્રી વાસુપુન્યજીના દેરાસરની વિગેરે અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી. તેમની ક્રિયા એટલી બધી શુદ્ધ હતી, ને તેઓ એટલા બધા ભાગ્યશાળી હતા કે—અત્યારસુધી તેમના હાથથી ન્યાં ન્યાં પ્રતિષ્ઠાઓ વિગેરે થઇ ત્યાં કાંઇ ઠંકાણું લેશમાત્ર પણ વિદ્ય થઈ નથી. એટલુંજ નહીં પણ ત્યાં ત્યાં જોઈને સમુદાય સુખી થયો છે.

સંવત ૧૯૪૬ માં મુરતનાં પ્રસિદ્ધ અને બાહોશ ઝવેરી નગીનચંદ ઝવેરચંદે અને બીજાઓએ મળી મોતીનો બહોળા પાયા ઉપર ધંધો કરવા એક કંપની ઉભી કરી. આ વખતે મહામની આર્થિક સ્થિતિ જો કે—એટલી બધી સારી નહોતી. છતાં તેઓને અત્યંત ધર્મીષ્ટ અને પ્રમાણીક તથા પવિત્ર જાણી એ કંપનીમાં તેમનો સરખો ભાગ હાંખલ કરી ઉક્ત નગીનચંદ તેમનું પવિત્ર નામ બેઠી ઝવેરી છોટાલાલ નગીનચંદની કુંપનીના નામે મોતીનો ધંધો ચલાવ્યો હતો, કરોડો રૂપિયાનું મોતી ખરીદ કરી લાંડન અને પેરીસ વિગેરે સ્થળે મોકલતા હતા. આ કંપનીમાં જોડાયા પછી તેમણે ધનની સારી પ્રાપ્તિ કરી હતી; અને લક્ષ્યાધિપતિની ગણતરીમાં આવ્યા હતા. છતાં સંપત્તિ અને વિપત્તિમાં સમભાવે વર્તનાર. આ શેક લેશમાત્ર ગર્વ નહિ કરતાં નેતરની માફક ઉલટી વધારે નરમાશ પકડતા હતા. તેમની શુદ્ધ નિષ્ઠા, ન્યાય માર્ગે ધન પ્રાપ્ત કરવાની વૃત્તિ, સત્યતા, અને શાન્તતા વિગેરે સદ્ગુણો અતિમ હોવાથી તેમની જોઈને અને જોઈનેતર કાંમમાં સારી ખ્યાતી થઈ. તેઓ જો કે ગ્રહસ્થ હતા, છતાં તેમનું સાદું જીવન સાધુમય હતું. લોકોની તેમના પ્રત્યે પૂજ્ય ભુક્તિ હતી. મોતીનો કરોડો રૂપિયાનો માલ કમીશનથી વિલાયત-મોકલતી મુંબાઇની સઘળી પ્રસિદ્ધ પેઢીઓમાં શુદ્ધ વર્તન માટે આ મહાત્માની એવી સુંદર છાપ પડી હતી કે તેમનું વચન ટંકશાળી ગણાતું હતું. તેમના આવા ઉચ્ચ વર્તનથી મુંબાઇમાં પાચ-

ધોની ઉપર આવેલા લાખો રૂપૈયાની મીલકતવાળા શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથજીના દેરાસરના તેમને દુસ્ટી નિમવામાં આવ્યા હતા.

સંવત ૧૬૫૨ ની સાલમાં પોતે ન્યાયોપાજીત મેળવેલી લક્ષ્મીથી પોતાનું પ્રથમનું હજારો રૂપૈયાનું દેવું કે જેને વીસ વરસ ઉપરાંત મુદત થઇ ગઇ હતી, તે તમામ વ્યાજ સાથે ચૂકવી આપ્યું. અને જે દેવાની રકમનું કોઈ વાલી વારસ ન જણાવ્યું તે રકમનું ઓસવાલની ન્યાતમાં લદાણું કર્યું હતું. એવાં એવાં બીજાં પણ દાનતદારીના કામોથી પ્રમાણિકપણા વિષે તેમની સારી ખ્યાતી થઇ. વળી તેમણે ચળવિચળ લક્ષ્મીને સદ્ઉપયોગ કરવામાં દાન દેવામાં તથા ધાર્મિક કામોમાં વ્યય કરવામાં કોઇ રીતે પાછી પાની કહાડી નહોતી. દર વર્ષે તેઓ કુટુંબ સાથે શ્રીસિદ્ધાયળજીની જત્રાએ જતા. સિવાય સમતશિખર, ગિરનાર, આણુ, તારંગાળ, અને રાણેકપુર વિગેરે જોનાના પ્રચલીત તિથોની યાત્રા એકથી વધારે વખત કરી હતી.

શ્રી સિદ્ધાયળજીનો સંઘ.

સંવત ૧૬૫૬ના પોસ માસમાં તેમણે શ્રીસિદ્ધાયળજીનો છ રી પાળતો સંઘ કહાડ્યો હતો. તેમાં હાલના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન આચાર્યોમાંના શ્રી વિજય-નેમીસૂરી, શ્રી સાગરાનંદસૂરી, શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરી, પંચાસજી શ્રી ગંભીર-વિજયજી અને પંચાસ મણીવિજયજી તથા અન્ય મુનિ મહારાજઓ મળી પંચોતેર સાધુ તથા સવાસો સાધ્વીઓ અને સાડાત્રણસો ગાડીઓ એટલે લગભગ ૩૫૦૦ થી ૪૦૦૦ માણસોએ એ યાત્રાનો લાભ લીધો હતો. આ સંઘમાં ચાલીસહજાર રૂપૈયાનો ખરચ થયો હતો અને સંઘની વ્યવસ્થા એટલી બધી સારી હતી કે સંઘપતિ તરિકે તેમને સારો યશ પ્રાપ્ત થયો હતો. હાલ પણ તેમના સંઘની લોકો ધણી તારીફ કરે છે. તેમનો આખો સંઘ નિર્વિઘ્ને યાત્રા સફળ કરી પાછો આવ્યો હતો. તે વખતે અતિ સોંધવારી હતી. છતાં તે વખતે ચાલીસ હજાર રૂપૈયા ખરચ થયા હતા. તો હાલમાં એવી સાલખીથી સંઘ કહાડે તો દોઢલાખ રૂપૈયા ખરચતાં પણ એવી સગવડતા ન મળી શકે ?

આ શિવાય તેમણે સંવત ૧૯૬૦ ની સાલમાં અમદાવાદમાં આચાર્ય શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીજીના ઉપદેશથી ઉપધાન કરાવ્યા હતાં અને પોતે પણ કર્યા હતાં જેમાં લગભગ પોણાસો પુરૂષો અને અઢીસેઠ્ઠી બાળબાળાઓ લાલ લીધો હતો. તે વખતે એક નવકારશીતું જમણુ (સહામીવત્સલ) આપ્યું હતું. સંવત ૧૯૬૧ની સાલમાં શ્રી પાલીટાણામાં ચોમાસું કર્યું હતું એ રીતે અનેક ધર્મના કાર્યમાં તથા ટિપો વિગેરેમાં સારી રકમો ભરી લક્ષ્મીનો લહાવો લીધો હતો, ઉત્તમ પુરૂષોના હાથમાં આવેલ વસ્તુનો ઉપયોગ સારો જ થાય છે, અને કાર્યસિદ્ધિ થઈ યશ પણ સારો મળે છે. જ્યાં ચિત્ત વીત અને પાત્ર ત્રણે શુદ્ધ હોય ત્યાં કાર્યસિદ્ધિ થાય તેમાં નવાઈ પણ શી ? તેમની વાણી સરળ અને મીઠી હતી, આખી જીંદગીભર કોઈને કદી કદુ વચન પણ જેમણે કહ્યું નથી. કોઈ ગમે તેટલું નુકશાન કરે અથવા તેમના પર હર્ષા કરે તો પણ પોતે સમતાભાવથી તેનો દોષ નહીં ગણતાં માત્ર કર્મનો દોષ ગણી સમજાવમાં રહેતા.

ઉદાર વૃત્તિ, સર્વ મનુષ્ય પ્રત્યે સમજાવ અને વડીલો તથા ગુરુવાદિકની ભક્તિથી વિનય સાચવવામાં તેમના સમાન વિચક્ષણ ભાગ્યે જ કોઈ હશે ? “ અહો ! મારાં ક્યાંથી સહભાગ્ય કે મારી લક્ષ્મી, મારી વસ્તુ, અને માફ સર્વસ્વ મારા સાધર્મી બંધુનાં કે સત્પાત્રના ઉપયોગમાં આવે.” આ તેમની પ્રજ્ઞા ભાવના અને તથા પ્રકારનું વર્તન છેલ્લી ઘડી સુધી રહ્યાં તેવા મહાત્માના કાર્યો યશસ્વી નિવડે તેમાં પુછવું જ શું ?

મહાંમનું ધાર્મિક જ્ઞાન ઉંચા પ્રકારનું હતું, અને જેવી કહેણી તેવીજ રહેણી હતી. તેઓ એક ઉત્તમ શ્રોતા હતા. વિશ્વવંદ્ય સ્વર્ગસ્થ વિજયનાંદ સૂરી તથા હાલના ધણા ખરા વિદ્વાન્ સાધુઓના પરિચયમાં તેઓ આવ્યા હતા. અને તેઓના બ્યાખ્યાનો તેમણે અવણુ કર્યા હતાં. આચાર્ય શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરી તથા વિજયનેમીસૂરીના તેઓ ચુસ્ત ભક્ત હતા. વળી શ્રી સિદ્ધિવિજયજીને સુરતમાં પન્થાસ પદવી આપી તે વખતે આ શેઠ પોતાની કંપની તરફથી બહુ જ દ્રવ્ય ખર્ચ્યું હતું

શ્રીમાન્ વિજયનેમીસૂરીના ઉચ્ચ જ્ઞાન અને પ્રતિભાશાળી વ્યાખ્યાન માટે તેમને ધણું માન હતું. જ્યારે જ્યારે તેમના ચોમાસાં અમદાવાદમાં ચતા ત્યારે ત્યારે તેઓ એક પણ દીવસ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કર્યા વિના રહેતા જ નહીં.

શેઠ છોટાલાઈ ખરેખર એક જૈન સમાજમાં જવાહીર અને સ્તંભ ગુણ્ય હતા. પ્રભુ મહાવીરનો પવિત્ર ધર્મ તેમને હાડોહાડ અને મીજે મીજ ચોળમજીકના રંગની જેમ વ્યાપી રહ્યો હતો. અને તેના પ્રતાપે તમની માનસીક, વાચીક અને કાંચીક દરેક ક્રિયાઓ પાપ રહિત દ્રષ્ટિગોચર થતી હતી. સમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, અને આસ્થા આ પાંચે લક્ષણો યુક્ત નિર્મળ સમ્યક્ત્વ સૂર્યનો તેમના હૃદયપટપર પ્રકાશ થયો હતો. ધર્મ વિરુદ્ધ દેશમાત્ર કાર્ય તેમને શ્રવણ થતું તો તેમનો આત્મા દુઃખી થતો હતો. હાલના નવીન મત પ્રરંપકો અને શાસનપ્રોહીઓના વર્તન અને કથનથી તેમના ઉપર મહંમતે અતિ ભાવકરૂણા ઉપજતી હતી તેઓ વારંવાર કહેતા કે ‘પરમાત્માનું પવિત્ર શાસન પામી આ બિચારા અદ્વિતીય સ્વમતી કપોલ કલ્પના વડે નવીન વિચારો ફેલાવી સમાજમાના હજારો જીવોને ઉન્માર્ગે દોરી જઈ શા માટે વમળમાં નાખતા હશે ? અરેરે ! તે બિચારા ભવ વિડંબના વહોરી લે છે. તેઓ પરમાત્માના પવિત્ર શાસનથી વિરુદ્ધ વર્તે શી રીતે ઉંચા આવશે ?’ ઉક્ત મહાત્માના ઉત્તમ સહવાસથી તેમના સદ્ભાગ્યે તેમનું આખું કુટુંબ પણ ‘ધર્મિષ્ઠ બન્યું હતું. તેમના ધરતું નાનામાં નાનું નિશાળે જતું બાળક પણ તેવું જ સંસ્કારિત થયું હતું. તેમના ધરના દ્વાર દાનશાળાની માફક હમેશ ખુલાં રહેતાં હતાં. સુપાત્ર દાન, અનુકંપા દાન હમેશ તેમને ત્યાં અપાતાં હતાં. કોઈ પણ સિદ્ધાંતો જૈન ખંધુ અથવા અન્ય ક્ષિત્રુક તેમના ધેરથી ખાલી હાથે જતો નહીં.

તેમની સહિષ્ણુતા અને યથાર્થ બોધ.

ધર્મના નિયમોનું યથાર્થ રીતે પાળવું અને સાદુ સાધુજીવન, ગાળવું એ તેમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો. ગંભીરતા, ઔદાર્યતા અને ઉચ્ચ વર્તન

તથા સહિષ્ણુતામાં તેમની જોડી આખા જૈન સમાજમાં દ્રષ્ટિગોચર થતી નહોતી. સ્વર્ગસ્થ વયોવૃદ્ધ મહાત્મા કેવલવિજયજી મહારાજ (દાદા) તો મહામને ભરત-મંધપતિ અને આનંદ કામદેવ શ્રાવકની વાનગીના નામથી સંબોધતા હતા. તેમની જીવનરેખામાં ચઢતી પડતીના ભરતી ઓટ આવ્યા જ કરતા હતા. છતાં તથા પ્રકારના ઉત્તમ બોધને લીધે સુખ દુઃખમાં તહે-મને સમભાવ રહેતો એટલુંજ નહિ પણ તેમની લઘ્ય મૂર્તિમાં સ્વરૂપમાત્ર વિશ્વમ થતો નહિ. શારીરિક કષ્ટમાં જે વખતે આખા દીવસમાં એક શેર દૂધ પણ પેટમાં જતું નહીં તેવા લયંકર સુખ રોગમાં પણ અરે કે ઓય કરી નથી તેમજ જ્યાં સુધી સાખ્ય રહી ત્યાંસુધી પોતાની હમેશની ચારથી છ કલાક સુધીની આવશ્યક ક્રિયામાં પણ પ્રમાદ કર્યો નથી વળી જેમણે સં-સારના સંયોગ વિયોગને એક ઘટમાળ માની આત્મિય જનના વિયોગમાં પણ ધૈર્ય રાખી પોતાની નિત્યની ધર્મક્રિયામાં જરી પણ બેદરકારી રાખી નથી. સંવત ૧૯૫૬ની સાલમાં તેમના એક બાહોશ પુત્ર લાઈ હરીલાલ કે જેણે કંપનીનો તથા મુંબાઇનો બધો વહીવટ માથે ઉપાડી લઈ શેઠને ધંધાની જોગબંધામાંથી મુક્ત કરાવી ધર્મ કાર્યમાં જીવન ગાળવાનો અવકાશ આ-પેલો એવા આવી મજલા લગભગ ૩૫ વર્ષના પુત્ર રતનનું અકાળમૃત્યુ થયું હતું. તેથી તે વખતે તેમના ઉપર એક સખ્ત કારી ઘા લાગેલો છતાં કર્મની વિચિત્રતાનો યથાર્થ બોધ જેમની સમ ધાતુમાં પરિણમેલો હોવાથી તેમણે તેને યથાર્થ નિઝામણ કરાવી તેનો અંતસમય સુધારી તેની પાછળ એક આસુનું મિંદુ પણ પાડ્યું નહોતું. અને બીજે દિવસેજ તેઓ બ્રા-હ્મણનામાં ગયા હતા. જ્યારે બીજી બાજુ હજારો માણસો ઘેર દીલાસો આપવા આવતા હતા. પણ મહામને તો એવી અનિત્ય વ્યવહારિક બાબતમાં બીલકુલ લક્ષ આપતાજ નહીં. તેમનું એ કાર્ય તેમના લઘુ બોધન દલસુખ-ભાઈ કરી લેતા હતા.

સંવત ૧૯૬૩ માં મોતીનો બજાર નરમ પડ્યો અને કંપનીમાંથી શેઠ છુટા થયા, અને તરતજ સંવત ૧૯૬૪ માં મુંબાઇમાં તેમના જેબ્ટ પુત્ર ચંદુલાલ છોટલાલની કંપનીને નામે બીઝનેસ ચાલુ કર્યું.

મુંબાઈમાં પેઢી ચાલુ કર્યા પછી તેમણે મોતીનો ધંધો બહોળા પાયા પર ચાલુ કર્યો, અને ત્રણેક વર્ષમાં સારો નફો તારવ્યો. આ વખતે શેઠ સાહેબ પોતે તો ધંધામાં ધણું જીજ્ઞાસુ આપતા હતા, પણ તેમના વડીલ પુત્ર ચંદુલાલ બધો વહીવટ ચલાવતા, તેથી તેઓ તો અમદાવાદમાં જ રહેતા. ન્યારે કાંઈક માથેથી ધંધાનો જોજો ઓછો થયો, અને નિર્વૃત્તિ જેવો વખત દેખાવા લાગ્યો તેટલામાં દૈવ પ્રતિકુળ થયો. સંવત ૧૯૬૫ના વૈશાખ સુદ ૧૫ ના રોજ જેષ્ઠ પુત્ર ચંદુલાલનું ૪૫ વર્ષની વયે પાંચ સાત દિવસની કાસશ્વાસની મંદગીથી મૃત્યુ થયું. ચંદુલાલને ધર્મની સારી શ્રદ્ધા હતી. તેમણે જીવવિચાર, નવતત્ત્વ, અને કર્મગ્રન્થનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમનું મરણ એવું તો હિતમ થયું હતું કે મહાન્ ધર્મિષ્ઠ પુરૂષો તેવા સમાધી મરણની અપેક્ષા રાખે, અંતસમયની તીવ્ર વેદનામાં બાગ્યેજ કાંઈ મહાત્માનું તેવું મરણ થાય. તેમને છેલ્લી પળ સુધી ધણી સારી સાધ્ય રહી હતી. કેવળ પરમાત્માના ધ્યાનમાંજ તેઓ લયલીન થયા હતા. તેમને શેઠ સાહેબે સ્વ-મુખે નિઝામના કરાવી હતી. જે કે વેદનીકર્મ તેમને ધણું હતું છતાં પરમાત્માના વચન શ્રવણ કરવાની રૂચિ તેમને અંત સમય સુધી પ્રગ્લ્ભિત હતી. આવી રીતે ભાર્ષ ચંદુલાલના અકસ્માત મરણથી અને ત્યારબાદ બે વર્ષ પછી શેઠના લઘુ પાંધવ દલસુખભાઈના મરણથી ઉપરાઉપરી બારે ફટકા પડ્યા છતાં જેમ કાંઈ એક ત્યાગીને સંબંધી વર્ગના વિયોગથી લાગે વળગે નહીં તેમ શેઠ સાહેબ પણ કમળની જળથી ઉત્પત્તિ છતાં તે જળથી જેમ ન્યારૂ રહે છે તેમ પોતે કુટુંબમાં છતાં તેથી ન્યારા રહી આત્મસ્વરૂપમાં નિમગ્ન રહેતા હતા, આવી જમ્મ અવસ્થામાં પુત્ર વિયોગ જેવા કારી ધામાં ભલભલાની છાતી કહ્યું ના કરે. પણ શેઠને તો બાવી બાવની પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોવાથી, કાંઈપણ રસ્તે કર્મનું દેવું ચૂકવ્યા શિવાય છૂટકાજ નથી એમ ધારી તેઓ સમભાવમાં રહેતા હતા. તેમનો એ સિદ્ધાંત હતો કે ઉદયમાં આવેલાં કર્મને સમભાવે ભોગવવાં ને પુનઃ નવાં ચીકણાં કર્મ બંધાય નહીં, તેવું વર્તન રાખવું. આવા મનોભાવ વીતરાગનો ધર્મ બરાબર પ્રણયો હોય તેમનો જ હોઈ શકે !

હવે ધણી વખતથી ધધામથી છોડી દીધેલું લક્ષ પાછું આપવું પડ્યું તેમના પૌત્ર જગાભાઈ તથા ભત્રીજા ભોળાભાઈ અને માણેકલાલ તથા તેમના સંબંધી પરસોતમદાસની મદદથી ધૈર્ય તાથી કામકાજ ચાલુ રાખ્યું.

સંવત ૧૮૬૮-૬૯ ની સાલમાં દેશમાં જ્યારે ભારે દુષ્કાળ પડ્યો ત્યારે તેઓએ ખીજાં કવેરીઓની મદદમાં રહી મુઆમ્મથી ધર્મના કાંટેથી તથા પોતાની ઓળખથી આરબોની પાસેથી સારી રકમ લાવી હજારો ઢારોનું રક્ષણ કર્યું હતું. સંવત ૧૮૬૮ ની સાલમાં આચાર્ય શ્રી વિજય નેમિસરી પાસે ખારે વ્રત ઉચર્યા હતાં અને છેલ્લો ધડી સુધી શુદ્ધ રીતે પાળ્યાં હતાં. તેઓ લાખોની પેદાશ હોય છતાં પાપનો ધધો કરતા નહોતા. તેમના જોવા ઉત્તમ ને પંદર કર્મોદાનની તો વાતજ શી? પણ મીઠાનો ધધો પણ અત્યંત પાપમય જાણી જાહેરીપણે એકપણ શેર તેમણે લીધો કે વેચ્યો નથી.

આવા તેમના ઉત્તમ ગુણો સમાજને અત્યંત અનુકરણનિય હતા. ઈષ્ટના વિયોગમાં અને અનિષ્ટના સંયોગમાં તેમની અદ્ભુત સમતા તથા તેમની લવ્ય મુક્તિમાં સમપણું એ તેમના સ્વાભાવિક ગુણો અતિ પ્રશંસનીય હતા, તેમની શાંત છબી ચાલુ ગ્રહસ્થ કે સાધુ મંડળમાં ચાલુ શત્રુ કે મિત્રમાં જ્યાં જાય ત્યાં સૌને પ્રિય લાગતી હતી, એટલુંજ નહીં પણ દરેક વ્યક્તિ તેમને પૂજ્યભાવથી જોતી હતી.

સંવત ૧૮૭૬ ના પોસમાં અમદાવાદના નગરશેઠના કુટુંબી મરહુમ શેઠ ડાહ્યાભાઈ અનોપચંદના સુપુત્ર શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈએ શ્રી કેસરી ચાજીનો સંઘ કહાડયો, તેમાં આચાર્ય શ્રીવિજયનેમિસરી પણ જતા હોવાથી અને તેમના તથા સંઘપતિના અતિ આગ્રહથી શેઠસાહેબને સંઘમાં જવાનો વિચાર થયો. પણ પોતાની પૌત્રીનાં લગ્ન ટુંક સમયમાં હોવાથી તેઓએ તારંગીજી સુધી જવા ધાર્યું, પણ રસ્તામાં ઠંડીના લીધે તખીયત અસ્વસ્થ લાગવાથી માત્ર પાનસર સુધી જઈ મહા સુદ ૧ ની સાંજે તેઓ અમદાવાદ પો જા આબ્યા. અંતે તેમની જીવનમી કારણદિ પુરી થયિ છે.

ઉપસંહાર.

જે મહાપુરૂષની જીંદગીનો મોટો ભાગ કેવળ ધર્મકાર્યમાં, પરોપકારમાં શાસનની જાહેજલાલીના વિચારમાં, સંતસમાગમમાં, શાસ્ત્ર શ્રવણમાં, તેના અધ્યયનમાં, અન્યને ધર્મમાં જોડવામાં, જે કોઈ બંધુ ધર્મોલિમુખ થઈ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા ઉત્સાહિત થયો હોય તેને જોઈતી સંગવડ કરી આપવામાં અને પોતાની સર્વ શક્તિઓનો તેવા ઉત્તમ કાર્યમાં ભાગ આપવામાં જ પસાર થયો છે. તે પુરૂષ રખે કોઈ જીવને કટુવચન કહેવાથી તેનું અંતઃકરણ દુઃખાય અને મારો આત્મા પાપથી લેપાય, તેમ ન થાય તે બાબતની બહુ કાળજી રાખતા હતા, તેમના સત્સંગથી પાલણપુરના વતની શા. મોહનલાલ ભાયચંદ જે સ્થાનકવાસી હતા તે, પરમ ભૂતિપૂજક શ્રાવક થયા. એવા પરોપકારી મહાપુરૂષની માનવભવની આ મુસાફરી પૂરી થઈ. સંવત ૧૯૭૬ ના મહા સુદી ૩ની અનિષ્ટ રાત્રી આવી પહોંચી. જે સમયે આ જૈન કોમનો પ્રાતઃસ્મરણનીય હીરો ગુમ થયો ! અને સદાને માટે આ જ્ઞાની દુનીયાનો ત્યાગ કરી દેવાગંનાઓના શણગારરૂપે થયો.

અહા ! કાળ તારી વિચિત્ર ગતિ છે, તું મોટા મોટા પૃથ્વીપતિ, છત્રપતિ અને શ્રીપતિઓના કાળીયા કરી ગયો, અનાદિકાળથી તું સર્વને સ્વાહા ! કરતો આવ્યો છું. છતાં રે જીંડા ! તારી ભૂખ-કેમ ભાંગતી નથી ? આ તારો ગુપ્ત ભેદ તું પોતે કે સર્વજ્ઞ ભગવાનજી જાણે છે. શીવાય કોઈ કળી શકતું નથી.

જે કાળ રાત્રીએ તેમનું મરણ થયું, તે દિવસે પણ પોતાની નીત્ય ક્રિયા દેવ દર્શન તથા આવશ્યકાદિક ચતુઃશરણ અને ઔદ નિયમ વીગેરેમાં તેઓ સાવધાન રહ્યા હતા. પંચપરમેષ્ઠિના ધ્યાનમાં લયલીન થયાથકા સમાધી મરણે કાળ ધર્મ પામ્યા. તેમને દિવસના કોઈપણ ભાગમાં કિંચિત કુરસદ મળતી તો તે તે વખતે તેઓ હંમેશાં આગળીના વેઠા પર નવકાર ગણતા હતા. એ અભ્યાસ તેમના છેલ્લા સમય સુધી કાયમ રહ્યો હતો.

મહંમતુ આખું જીવન મહત્વતા ભરેલી વિચારઓળીયા ભરપૂર હતું.

તેમની જેવી હિતમ લાવનાઓ હતી તેવુંજ તેમનું મરણ પણ સમાધીસહીત થયું હતું. જે કે તેમનો સ્થળ દેહ નાશ પામ્યોછે પણ તેમનો નિર્મળ યશ અને હિજી કીર્તિ અમરજ રહ્યાછે. શાસન દેવો તેમના પવિત્ર આત્માને શાંતી આપો એ અભ્યર્ચનાપૂર્વક અત્રે વિરમીએ છીએ.

શેઠ છોટાલાલએ પોતાની પાછળ એક વીધવાં ધર્મપત્નિ ને જે પુત્ર જીવણલાલ અને હીરાલાલ તથા પૌત્રો રમણિકલાલ અને જગાલાલ તથા ભંત્રીજીઓ ભોળાલાલ અને માણિકલાલ વીગેરે તથા ત્રણ પુત્રીઓ વીગેરે બહોળું કુટુંબ મૂક્યું છે. તેઓ મહંમ શેઠજીનાં પવિત્ર પગલે આવી, તેમની કીર્તિમાં વધારો કરી શ્રી મહાવીરદેવના પવિત્ર શાસનને દિપાવે એમ ઇચ્છી આ પવિત્ર પુણ્યાત્માનું પવિત્ર જીવન અતમ કરે છું.

મહંમનું આદર્શ જીવન તેમના સંગ્રહમાં આબ્યા સિવાય આ સ્થળે આલેખવું અશક્ય હતું છતાં મહંમના નિકટ સંબંધી અને પરિચયમાં આવેલા મી. એલ. એમ. શાહની તરફથી મને યોગ્ય માહિતી મળવાથી આ મહાપુરુષનું જીવન આલેખવાને હું લાઝમશાળી થયો છું, તેથી આ સ્થળે તેમનો આભાર માનું છું.

વિયોગનો વિલાપ.

બેડા બાઈ બૂડતો તારીરે, અળે આઈ—એ રાગ.
ગયો ક્યાં ધર્મનો ધોરીરે, દીવાની દુનીયાં છોડીરે—ટેક.
શેઠ છોટાલાલ સંઘવી સાચો, ધર્મવીર શુભ નુર;
જેન જવાહીરમાંથી થયો ગુમ, કોસ્તુલ મણી કોહીનુર;
જડે નહીં જગમાં જોડીરે, ગયો ગટ સ્વર્ગે દોડીરે. ગયો. ૧.
દેહ છતાં જે વિદેહીજ માનું, રાગ કે દેષ ન લેશ;
સુખ દુઃખમાં સમભાવ સદા મન, નહીં કંકાસ કે કલેશ;
સદા છળી આનંદકારીરે, શાંત રસમય મનોહારીરે; ગયો. ૨.

સંપત્તિ વિપત્તિ સંસાર સિંધુમાં, માનતા ભરતી ને ઓટ,
 સંપત્તિમાં ક્ષમા રાખતા સળજન, વિપત્તિમાં ધૈર્ય સચોટ;
 કર્મના મર્મ વિચારીરે, મૂકે નહિ ધર્મ વિસારીરે. ગયો. ૩
 પ્રતિદીન ઉભય ટંક કરે આવશ્યક, પર્વતિથિ પૌષધ;
 જિન પૂજા શાસનપરભાવના, કરતા જે પાપનો રોધ;
 દાનવીર દાન દાતારીરે, સિદ્ધતાને સાદા દે સારીરે. ગયો. ૪
 ભારત વર્ષમાં જૈન સમાજમાં, ન જડે છોટાભાઈ શેઠ;
 અહસ્થ છતાં માનું સંત સહોદર, સંસારને ગણે વેઠ;
 ખરેખર સમકિતધારીરે, કષાયને મોહ નિવારીરે. ગયો. ૫
 શુષ્ક વૃક્ષ જે બાંહા હોય તો, મૂળ ખવાએલું જોય;
 નવપલ્લવ તરૂ બાહા મનોહર, અંતર લીલું તે હોય;
 શેઠ મૂર્તિ મનોહારીરે, બાહા અંતર અવિકારીરે. ગયો. ૬
 સંવપતિ બની સિદ્ધાયણજનો, સંઘ કાઢી લહાવો લીધ;
 બિપધાનાદિક વહી વહેવરાવી, વાવર્યું વિત્ત પ્રસિદ્ધ;
 છતાં નહિ ગર્વ ખુવારીરે, નમ્રતા સરળતા બારીરે. ગયો. ૭
 પાપરહિત કરે ધંધો ઝવેરીનો, બોલે પ્રમાણિક બોલ;
 સત્યવક્ત્રાની છાપ પ્રકી-શુભ, કીર્તિ વધી જગ તોલ;
 ગયા પુણ્યશાળી પધારીરે, અરે! કરી કાષ્ટ પથારીરે. ગયો. ૮
 વિષમ કાળ વિકાળ અનાડી, અડધી લીધો નર-વીર;
 દાઝ્યાની ઉપર દામે તહે દીધો, ક્ષતપર ક્ષાર અધિર;
 કર્યો તહે કોળીયો કારીરે, અકળગતિ કાળ છે તહારીરે. ગયો. ૯
 પંજુ શો કાળને દોષ તે દેવો? થાય થવાનું જે હૃદય;
 ઉત્પત્તિ સ્થીતિ ને લય છે સૌનો, જન્મર્યુ તો જાય જરૂર;
 ઉદય પછી અસ્ત વિચારીરે, છાય ત્યાં તડકો બારીરે. ગયો. ૧૦

રાય રંકને માર્ગ એ સરખો, જન્મ મરણ અનિવાર;
 જીવન યાત્રા સફળ કરે તે, અમર ગણુ અવતાર;
 છોટાભાઈ નર ટંકશાળીરે, જડે ક્યાં ભેંધએ ન્યાળીરે? ૧૧
 પણ એ વાટે જે નર ચાલ્યા, ન મળે ફરી નિરધાર;
 શોક કરી શો સમુદ્રને ભરવો? સૌને જવું એકવાર;
 સાંકળચંદ્ર ધર્મ લે ધારીરે, અંતમાં બેલી અપારીરે. ગયો. ૧૨

ચેતનને હિતશિક્ષા.

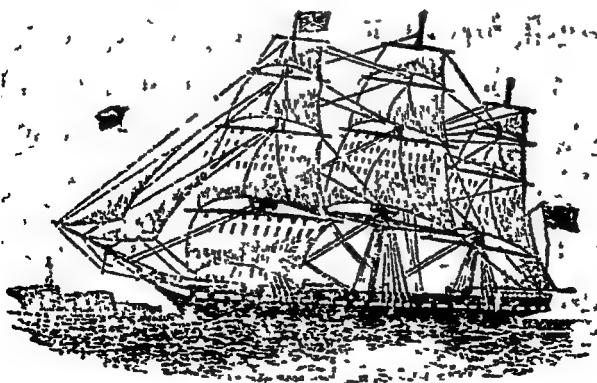
ચેતે તો ચેતુણું તનેરે પામર પ્રાણી—એ રાજ.

કાળ તારે શીર ભમેરે, ચેતન ખ્યારા, મનવા તું ને વિચારી,
 જગમાં ન રહ્યા ભરી, રામ શંભુ કે મોરારીરે. ચેતન ખ્યારા. કાળ ૧
 નામ તેનો નાશ થશે, જન્મ્યો તે મરી જશે, ઘડી નરાખી સકાશેરે. ચે. ૨
 જેમ હોલાપર દોડે, પાળ પંખી ડોક મોડે, કોઈને ન કાળ છોડેરે. ચે. ૩
 જેની રાજ ક્ષત્રિ ભારે, કોડ સૈન સાજ સારે, કાળને ન કોઈ વારેરે. ચે. ૪
 આખ્યો ત્યારે સુઠી વાળી, જવું જીવ હાથ ખાલી, કરે માથાકુટ ઠાલીરે. ચે. ૫
 લખપતિ છત્રપતિ, ગયા કઈ કરોડપતિ, દીઠા લે નયન વતીરે. ચે. ૬
 ચક્રિ હરી બળરાયા, ખટ ખડમાં ન માદ્યા, બળતી ચેડમાં સમાયારે. ચે. ૭
 જર ભેડ ને જવાની, મોહની એ રાજધાની, દુનિયાં બની દિવાનીરે. ચે. ૮
 ધન ધરણી ને ધરા, અંતવેળા થાય પરા, પુણ્ય પાપ સાથે ખરાંરે. ચે. ૯
 જીવ તારી જીંદગાની, એક વેળાં ધુળધાણી, કર તું સાચી કમાણીરે. ચે. ૧૦
 દેંટ ઘટમાળ જેવો, વારા પછી વારો લેવો, એક દહાડો સૌને દેવોરે. ચે. ૧૧
 પણ માયાને ન તને, પ્રાણીઓ ન પ્રભુ બને, સામગ્રી ન રૂઠી સજેરે. ચે. ૧૨
 માયા તજી ધ્યાન ધરે, સ્વેજમાં સંસાર તરે, સાંકળો પોકાર કરેરે. ચે. ૧૩

અનિત્યતા દિગ્દર્શન પદ.

હાય થઈ અતિ હાની—એ રાગ.

રહું અમર ન કોઈ જરી, કરે શીદ મારામારી. રહું ૦ ૧
 બાળ કાળ જીવ સરળપણથી, વ્યતિત કરે સુખ વાસ;
 પછી વિદ્યાભ્યાસ પ્રિયાસ, (૨) વિનોદ વિલાસ, મસ્ત ચારી. રહું ૦ ૨
 તરણપણે જર જમીન જોડની, લાલચમાં લપટાય;
 કરી પ્રપંચ મન મકલાય, (૨) પ્રભુ ન લભાય. મોહ ભારી. રહું. ૩
 વૃદ્ધપણે મન ગાત્ર ગળે પણ, આશા નદી ઉભરાય;
 અંતે તે લવોદધિ માંદ, (૨) વિલય થઈ જાય. ગતિ ન્યારી. રહું ૦ ૪
 ક્ષણમાં ભ્રમ થનાર પતંગિયો, કેમ ઉડે આકાશ;
 ચળકે કુશભિંદુ પ્રકાશ; (૨) ત્રિભીષમાં નાશ; થાય વારી. રહું ૦ ૫
 વાસ્તવિક સ્થિતિ જીવની એવી, પડે ન પાર ઉમેદ;
 પણ મોહ કષાયથી ખેદ, કરે છળભેદ. રાત દાડી. રહું ૦ ૬
 જીવનરેખા ચંચળ જાણી, ભજ પ્રભુ નામ અખંડ;
 કરે સુકૃત સાંકળચંદ, (૨) સદા આનંદ; લહો ભારી. રહું ૦ ૭

લેખક-કવિ સાંકળચંદ ખીતાંબરદાસ શાહ.
જન્મ સંવત ૧૯૧૩. આશ્વિન શુક્લ ૧૦

ભૂમિકા.

પ્રિય પાઠકગણ ! પુરૂષાર્થસિદ્ધિ નામે અન્ય આપના હસ્ત કમળમાં આપતાંની સાથે તેના ઉપયોગિયણા વિષે સ્હેજ દિગ્દર્શન કરાવવાની ઇચ્છા થાય છે. ધર્મશાસ્ત્રના અન્યો પ્રસ્તાવનારૂપજ હોય છે, તો પછી જુદી પ્રસ્તાવનાનું પ્રયોજન શું ? એ એક પ્રશ્ન છે ? તેનો ઉત્તર એ જ કે-દરેક પુસ્તકની આઘમાં પ્રસ્તાવના લખવાની ચાલતી આવેલી પ્રથાનું ઉલ્લંઘન કરવું ઠીક નહીં. તેમજ અન્યનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં સમજી શકાય તેજ હેતુથી પ્રસ્તાવનાની જરૂર જણાય છે ?

નરકાદિ ચોરાશીલાખ જીવાયોની રૂપ ચોરાશીલાખ ચઢિટામાં અનાદિ કાળથી ભ્રમણ કરતા જીવોને મ્હોટા પુણ્યોદયે ઉત્તમ ક્ષેત્ર અને મનુષ્યગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં પણ સદગુરુનો જોગ મળવો એતો અતિ દુર્લભ છે. એવા અનુકૂળ યોગો મળ્યા છતાં પણ જેઓ ચિંતામણી રત્ન સમાન ધર્મને એળે ગુમાવે છે. તેનો જન્મ બકરીના ગણના આચીવોની માફક વ્યર્થ સમજવો.

આજન્કાલ સુંગાર અને ખિલત્સાદિ રસનાપોષક નાટકો, પદો, અને નોવલો ધણકે રચાય છે, અને તેનો જનસમાજમાં બહોળો ફેલાવો થાય છે. પ્રાણીઓ સંસારની વિષય-વાસનામાં અનાદિકાળથી લુબ્ધ થયેલા હોવાથી ધણા જીવોની તેવા અન્યો વાંચવામાં સહજ પ્રવૃત્તિ થાય છે. માટે ઉલ્ટે રસ્તે વિહરતો જનસમાજ પોતાનો મનુષ્યત્વ ધર્મ સમજી સત્પ્રવૃત્તિ કરે એવા શુભ આશયથી આ અન્યની યોજના કરવામાં આવી છે.

મહાશયો ! હાલનો જમાનો પલ્લ કરતાં ગદ્યના વાંચનનો વધારે શાખીન હોવાથી આ અન્ય પદ્ય ગદ્યાત્મકે બનાવવામાં આવ્યો છે. આ અન્ય મતિ કલ્પનાથી નહિ લખતાં જૈન શાસનરૂપ સમુદ્રમાંથી સારસાર મુક્તાફળો વીણી કાઢી તેનો અમુલ્ય હાર બનાવી વાંચકરૂઢને કંઠારોપણ કરવામાં આવ્યો છે. મુક્ત મુક્તાવળી નામે એક લઘુ પંથુ અતિ મનોહર પદ્ય

ખંધ અન્ય ઉપરથી નવા કાવ્ય રચી તેમાં વધારો સુધારો કરીને આ પુરુષાર્થસિદ્ધિ અન્યની યોજના કરવામાં આવી છે, ફેર માત્ર એટલો જ છે કે-તે ધણો સંક્ષેપમાં માત્ર પદ્યખંધ છે, ને તેમાં તેના કથા નાયકોનાં ખીલકુલ ચરિત્રો તથા, સારે આ અન્યમાં તેમાંના કથા નાયકોનાં અને તેવી જાણ ઉચ્ચકોટિના ખીલ મહા પુરુષોનાં વિસ્તારથી ચરિત્રો મધુર શૈલીમાં હાલના વાંચનની યોગ્ય પદ્ધતિથી ગદ્યખંધ લખવામાં આવ્યાં છે.

પુરુષાર્થસિદ્ધિ અન્ય ચાર વિભાગમાં વહેંચાયેલો છે, એટલે કે-ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આ ચાર વર્ગોથી ગુચવામાં આવ્યો છે. એ ચાર વર્ગ સાધનાર પુરુષો પુરુષાર્થની સિદ્ધિ કરી શકે છે ? એ અર્થ સૂચક શબ્દ ઉપરથી આ અન્યનું નામ પુરુષાર્થસિદ્ધિ રાખવામાં આવ્યું છે. તેમાંના પ્રથમ ધર્મવર્ગમાં પ્રથમ દેવ ગુરુને ધર્મ તત્ત્વનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. પછી જ્ઞાન, મનુષ્ય જન્મની સાફલ્યતા, સંજ્ઞાનતા, ગુણ, ન્યાય, દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા, ઉપશમ, ત્રીકરણશુદ્ધિ, સુકુળ, વિવેક, વિનય, વિદ્યા, ઉપકાર, ઉદયમ, જ્ઞાન, શીલ, તપ, ભાવ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, દયા, સત્ય, ચોરી, કુશીલ, પરિચ્છેદ, સંતોષ, વિષય, દ્વિવ્યો, પ્રમોદ, સાધુ ધર્મ અને શ્રાવક ધર્મ વિષેના વિષયો છે. તે દરેક વિષયના મથાળે તે વિષેની સુંદર કવિતા અને તે નીચે તેમાંના કથા નાયકોના સરણ અને મધુર ભાષામાં વિસ્તારથી ચરિત્રો આપ્યાં છે. તે એવાં તો મનોરંજક છે કે-તેનું આ સ્થળે વર્ણન કરવા કરતાં તેને યોગ્ય ઇન્સાફ આપવાનું કામ હું વાંચક વર્ગને સોંપું છું.

ધર્મનું મૂળ અર્થ છે, એટલે કે-પૂર્વે ધર્મ આરાધન કર્યો હોય તો જ તેનું આગામી ફળ અર્થરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી ધર્મ વર્ગ પછી અર્થવર્ગની યોજના કરી છે. તેમાં અર્થ, પરહિતચિંતન, લક્ષ્મી, કૃપણતા, યાચના, નિર્ધનતા, રાજસેવા, શઠતા, અવિશ્વાસ, મૈત્રી, સાંતે મહા વ્યસનો વિષે, કીર્તિ, પ્રધાન, કલા, મૂર્ખતા અને લજ્જા વિષેની કવિતાઓ અને તેના કથા નાયકોના ચરિત્રો આપી ઉપર મુજબ યોજના કરવામાં આવી છે.

અર્થનું મૂળ કામ છે, એટલે કે-અર્થ વિના કામસિદ્ધિ થઈ શકતી

તથી તેથી અર્થ વર્ગ મુજી કામવર્ગને સુંચવામાં આવ્યો છે. તેમાં કામ, પુરુષ સ્ત્રીના ગુણ દોષો, સંયોગ, વિયોગ, માતા પિતાની કર્મો, અને પિતૃ ભક્તિ વિગેરે વિષયોનો સમાસ કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં પણ ઉપર મુજબ સુંદર કવિતાઓ અને તે નીચે તેના કથાનાયકોની રસુચ કથાઓ આવી છે.

કામવર્ગનો અર્થ સ્ત્રી સેવાદિ મોજ શોખમાં કાળ ગુમાવવો એમ કટલાક કરે છે. પણ એ અર્થ કેવળ બૂલ ભરેલો છે. વાસ્તવિક અર્થ તો અર્થની પ્રાપ્તિથી તેનો ભોગોપભોગમાં યોગ્ય વ્યવહારી માતા પિતાની અને પ્રહિલોની ભક્તિ તથા કામ અને દેશસેવાથી મનુષ્ય જન્મ સફળ કરી અંતે મોક્ષ વર્ગ સાધવો એમ છે. તેથી પ્રાંતે મોક્ષ વર્ગનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તેમાં પણ અનિલાદિક આર.ભાવનાઓનું વૈરાગ્યમય સ્વરૂપ અને ખીજા વિષયોનો ઉપર મુજબ કામ ગોઠવવામાં આવ્યો છે. અહીં પુરૂષાર્થસિદ્ધિ સમાપ્ત થાય છે.

વાસ્તવિક રીતે જોતાં પુરૂષાર્થસિદ્ધિ આત્માનું અનુપમ સાધન છે. તેથી આત્માર્થ પુરૂષાર્થને તો એથીજ ખસ છે. પરંતુ મીઠા ભોજનની સાથે ખાંડ ખાટું અને તીખું તમતમું કાંઈ હોય તોજ તે જમણુ ભાવે છે. અને જમાનો પણ તેનોજ છે. તેથી આ ગ્રંથના ખીજા વિભાગ તરિક્કે સંસાર ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. તેમાં નીતિમય બોધદાયક અનેક ચિત્રો મુક્યા છે. જેનું આ સ્થળે વર્ણન નહિ કરતાં પાઠકગણને અથથી ઇતિ સુધી વાંચવાની ભલામણ કરું છું. એમાં કર્મચંદના કર્મની કથા તથા પ્રેમ ચંદ્રી પ્રેમહા તથા શઠ બ્રહ્મચારી અને વિશ્વાસી વિપ્ર, પારવર્ષની બાળા અને ય્યાશી વર્ષના બુદ્ધો, ભાગ્યદેવી ને શ્રીદેવીના સંવાદ, ચંદનમલયાગિરિ અને વગરવિચાર્યું કામ ન કરવા વિષેના પ્રખ્યાત અતિ ચમત્કારિક અને વિનોદમય છે, તથા દાંપત્ય ધર્મ અને ઝેરી જમાનો પણ અતિ વાંચવાલાયક છે. એકંદરે આ સંસાર ચિત્ર ધણું રસમય, બોધદાયક અને નીતિને પોષણ કરનારું છે.

તે પછી ત્રીજા વિભાગમાં વિવિધ વિષયો ગોઠવ્યા છે. તેમાં કટલા

એક સ્તવનો, અનુવાદો અને વૈરાગ્યના પદો મૂકી અંત્ય મંગળ કરી ઉપ-
સંહારથી આ ગ્રંથ સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે.

આ ગ્રંથની મદદમાં શા. ડાહ્યાભાઈ સાંકળચંદ ૩. ૧૦૦) તથા
શા. વાડીલાલ મગનલાલે ૩. ૧૦૦)ની રકમ આપી છે. ને બીજા મંભા-
વીત ગ્રંથોએ પણ યોગ્ય મદદ કરી છે. પણ તેમણે પોતાના નામ જાહે-
રમાં નહિ મૂકવા કહ્યાથી આ સ્થળે આપ્યાં નથી. પણ તે સખી ગ્રંથોનો
આભાર માનવામાં આવે છે. આ ગ્રંથ આદ્યંત યોગનિષ્ઠ મુનિરાજ શ્રી
કુર્પૂરવિજયજીએ તપાસ્યો છે ને ઉપદેશ લખિધવાન મુનિરાજ શ્રી રામવિ-
જયજીએ તેના પ્રુદ્ધ તપાસ્યા છે. તેથી આ સ્થળે તે બન્ને ગુરૂ મહારાજને
અંતઃકરણપૂર્વક અભિવંદન કરી આભાર માનવામાં આવે છે.

શ્રી સરસ્વતી દેવીનો વરદાઈ હસ્ત જેના મસ્તક ઉપર છે, અને જે
કવિતારૂપી ભાષામુંદરીની મારફતે જગતરૂપ રંગભૂમિ ઉપર નાના પ્રકારના
વેષ ભજવી જનસમાજને આનંદ આપે છે, એવા મહા કવિઓને હું નમન
કરું છું. હું કંઈ કવિ નથી, પણ સમાજસેવાને અંગે જે કંઈ રહેજ
પ્રયાસ કર્યો છે. તે સફળ કરવાનું કામ સજ્જનોના હસ્તકમળમાં છે, તેથી
આ ગ્રંથમાં ભતિર્માદ્યાદિ યોગે જે કંઈ સ્ખલના થઈ હોય તે સજ્જ-
નોને સુધારી વાંચવા વિનંતી કરી વિરમુંછું. અસ્તુ.

સ્થળ રાયપુર,
સમિજાની યોજ.
અમદાવાદ.

} સાંકળચંદ પીતાંબરદાસ શાહ.

લેખક.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ

પુરુષાર્થ સિદ્ધિનું મંગલાચરણ	૧
ધર્મ વર્ગ.			
દેવ તત્વ-નમિ વિનમિતી કથા	૩-૪
શુર તત્વ-કેશી ગણધર અને પરદેશી રાજાનો સંવાદ	૫-૧૨
ધર્મ તત્વ-કરકંડુ રાજાની કથા	૧૨-૧૮
જ્ઞાન વિષે-યવઋષિની કથા	૧૮-૨૨
મનુષ્ય જન્મની સાકલ્યતા વિષે-ચાણાક્યના પાસાનું દર્શાવ	૨૩
શશિ રાજાની કથા	૩૦
સંજ્ઞન વિષે-સીતા તથા અંજનાની હુંક કથા	૩૧-૩૪
શુણ વિષે-એ પોપટની કથા	૩૫-૩૬
ન્યાય વિષે-યશોવર્માની કથા	૩૭
દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા વિષે-કમળ શેઠની કથા	૩૮
ઉપશમ વિષે-ગજ સુકુમાળની કથા	૪૨-૪૩
ત્રીકરણ શુદ્ધિ વિષે-દ્રૌપદીની કથા	૪૪
સુકુળ વિષે-અભય કુમારની કથા	૪૫
વિવેક વિષે-શ્રમણ ભદ્રની કથા	૫૦
વિનય વિષે-વિક્રમ રાજાની કથા	૫૧-૫૬
વિદ્યા વિષે-શ્રી હેમચંદ્રસુરિ મહારાજની કથા	૫૫-૬૧
ઉપકાર વિષે-રાજા અને પક્ષીનું દર્શાવ	૬૧
ઉદય વિષે-જ્ઞાનગર્ભ મંત્રીની કથા	૬૩-૬૪
દાન વિષે-મુળદેવની કથા	૬૫-૬૬
શીલ વિષે-જનદારાની કથા	૬૭

તપ વિષે-વિષ્ણુકુમારની કથા	૬૮-૭૧
ભાવ વિષે-ઈલાયચી કુમારની કથા	૭૧-૭૩
ક્રોધ વિષે-પરશુરામને સુભૂમ ચક્રીની કથા	૭૪-૭૮
માન વિષે-બાહુબળીની કથા	૭૯-૮૦
માયા વિષે-ધર્મશુદ્ધિ તથા પાપશુદ્ધિની કથા	૮૧-૮૨
લોભ વિષે-નવનંદની કથા	૮૩-૮૪
મમ્મણ શેઠની કથા	૮૪
દયા વિષે-શાન્તિનાથજીની કથા	૮૫-૮૬
સત્ય વિષે-વસુ રાજાની કથા	૮૬-૮૮
ચોરી વિષે-રોહણીયાની કથા	૮૯-૯૨
કુશીલ વિષે-શીલવતીની કથા	૯૨
પરિગ્રહ વિષે-	૯૫
સંતાપ વિષે-કપિલ મુનિની કથા	૯૬
વિષય વિષે-સુદર્શન શેઠની કથા	૯૯-૧૦૨
ઈદ્રિયો વિષે-બે કાચબાની કથા	૧૦૨
સુકુમારિકા સાધ્વીની કથા	૧૦૩
અમાદ વિષે-	૧૦૪
સાધુ ધર્મ વિષે-જંજીરવામીની કથા	૧૦૫
આવક ધર્મ વિષે-આનન્દ આવકની કથા	૧૦૬-૧૧૨

અર્થ વર્ગ.

અર્થ વિષે-એક ભાષા બેનની કથા	૧૧૩
લક્ષ્મી અને દારિદ્ર્યનો સંવાદ	૧૧૫
સસરો અને પુત્રવધુની કથા	૧૧૬
પરહિત ચિંતન વિષે-ચંડકાશિકની કથા	૧૧૬-૧૧૭
લક્ષ્મી વિષે-	૧૧૮
કૃપણ વિષે-સાંગશેઠની કથા	૧૧૯

ચાંચના વિષે-સોમં વિપ્રની કથા	૧૨૧
નિર્ધન વિષે-માધં પંડીતની કથા	૧૨૨
રાજસેવા વિષે-હનુમંતની કથા	૧૨૪
શક વિષે-મગ્ગરને વાંદરાની વાત	૧૨૫
હંસ અને કાગડાની કથા	૧૨૬
અવિશ્વાસ વિષે-ગંગદત્ત દેડકા ને પ્રિયદર્શિ સાપની કથા	૧૨૮
મૈત્રી વિષે-શ્રી કૃષ્ણ અને બળભદ્રની કથા	૧૩૦
સાતે મહા વ્યસનો વિષે	૧૩૧
બુગાર વિષે	૧૩૨
માસભક્ષણ વિષે	૧૩૪
ચોરી વિષે	૧૩૪
મદિરાપાન વિષે દારિકાના દાહની કથા...	૧૩૫
વેશ્યાગમન વિષે કાશ્યા વેશ્યાની કથા	૧૪૦
હિંસા વિષે મૃગાપુત્ર લોહીયાની કથા	૧૪૧-૧૪
પરત્રી ગમન વિષે	૧૪૪
કીર્તિ વિષે પ્રબંધો	૧૪૫
સત્રાટ્ અકબરશાહને શ્રી હિરવિજયસુરિ	૧૪૬
પ્રધાન વિષે	૧૪૭
કલા વિષે	૧૪૮
મૂર્ખતા વિષે-સુધરીને વાંદરાની વાત	૧૫૨
લજ્જા વિષે-ભવદેવની કથા	૧૫૩

કામ વર્ગ

કામ વિષે	૧૫૬
પુરુષોત્તમા ગુણો	૧૫૭
પુરુષ દોષો	૧૫૭
ત્રીગુણો	૧૫૮

શ્રી દોષો	૧૫૮
પાપી શ્રીઓના ચરીત્રો	૧૫૮
સુકુમાળીકાની કથા	૧૫૯
મુંડ રાજની કથા	૧૬૦
સુપૂર પડિતાની કથા	૧૬૩
સુલક્ષણી શ્રી વિષે	૧૬૮
સંયોગ વિષે	૧૬૮
વિયોગ વિષે	૧૬૮
માતા વિષે અહંનકમુનિની કથા	૧૬૮-૧૭૩
પિતા વિષે સગર ચક્રીના પુત્રોની કથા	૧૭૪-૧૭૭
યુત્ર વિષે-ભીષ્મપિતાની કથા	૧૭૮-૧૮૨

મોક્ષ વર્ગ.

મોક્ષાર્થ વિષે	૧૮૩
કર્મ વિષે	૧૮૩
ક્ષમા વિષે-દ્રઢપ્રહારીની કથા	૧૮૪
સંયમ વિષે	૧૮૬
અનિત્ય ભાવના વિષે-ભરતચક્રીનું દ્રષ્ટાંત	૧૮૭-૧૮૮
અશરણુ ભાવના વિષે-અનાથોમુનિની કથા	૧૮૯-૧૯૦
સંસાર ભાવના વિષે-મંશુસૂરિનું દ્રષ્ટાંત	૧૯૨-૧૯૩
એકત્વ ભાવના વિષે-નામિ રાજર્ષિનું દ્રષ્ટાંત	૧૯૪-૧૯૮
અન્યત્વ ભાવના વિષે-સુકોશળ મુનિની કથા	૧૯૯
અશુચિભાવના વિષે-સનતકુમાર ચક્રીની કથા	૨૦૧
અશ્રવભાવના વિશે કંડરિક પુંડરિકની કથા	૨૦૬
સંવરભાવના વિશે વજ્રસ્વામીની કથા	૨૦૯
નિનર્જરા ભાવના વિશે	૨૧૪
દોહસ્વરૂપ ભાવના વિશે ભુવનભાનુ કેવળા ચરિત્ર	૨૧૪

મોધિ દુર્લભ ભાવના વિશે	૨૧૯
ધર્મ ભાવના વિશે સંપ્રતિ રાજની કથા	૨૧૯-૨૨૧
રામ વિશે	૨૨૨
દ્રેષ વિશે-પ્રાહ્લણીની કથા	૨૨૩
સુભદ્રા સતીની કથા	૨૨૪
સંતોષ વિશે-વૃદ્ધવાદી અને સિદ્ધસેન દિવાકરની કથા	૨૨૭
વિવેક વિશે-અતિમુક્ત કુમારની કથા	૨૩૬
નિર્વેદ વિશે-ભટ્ટહરિનો કથા	૨૩૯
સત્ત્વ વિશે	૨૪૩
આત્મપ્રબોધ	૨૪૪

સંસારચિત્ર.

કરમચંદના કર્મની કથા	૨૪૬
પ્રેમધેલી પ્રમદા	૨૫૫
ઝઠ બ્રહ્મચારી અને વિશ્વાસી વિપ્ર	૨૭૩
ખારવર્ષની ખાળા અને ખ્યાશી વર્ષનો છુટ્ટો	૨૭૯
ભાગ્યદેવી અને શ્રીદેવીનો સંવાદ	૨૮૮
ચંદન મહાયાગિરી દુઃખના વાદળમાં સત્યનો પ્રકાશ	૨૯૪
વમર વિચાર્યું કામ ન કરવા વિશે-તદંતરગત મુંદર ત્રણ કથાઓ ૩૦૧	

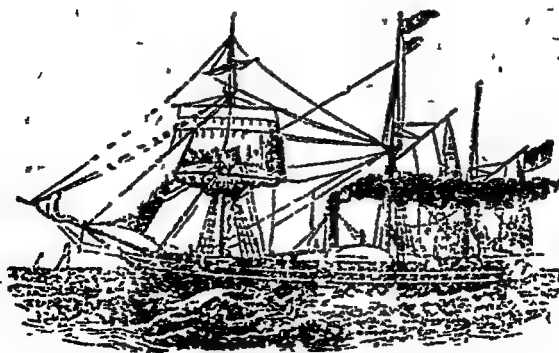
દાંપત્યધર્મ.

પતિવ્રતા ધર્મ	૩૧૫
પતિવ્રત ધર્મ	૩૧૬
આશાનો વેગ	૩૧૮
ઝેરી જમાનો	૩૧૮

વિવિધ વિષય.

ઉપધાનનું સ્તવન	૩૨૧-૩૨૪
જગચિંતામણિ અનુવાદ	૩૨૪

જરતેશ્વર ખાહુબળી અનુવાદ	૩૨૫
વીશંસ્થાનક પદ્મ ચૈત્યવંદન	૩૨૭
શ્રી મુહરી પાર્શ્વનાથનાં સ્તવનો	૩૨૮
શ્રી વીરઅશ્વમેધ સ્તવન...	૩૨૯
શ્રી સિદ્ધાચળ સ્તવન	૩૩૦
શ્રી મહાવીરદેવની જયન્તિ	૩૩૨
આપણું કલ્પવૃક્ષ	૩૩૫
શ્રી આર્યાયણ સ્તવનો બે	૩૩૬-૩૩૭
શ્રી ઉપાખ્યાય પદ સ્તવન	૩૩૭
શ્રી સાધુ પદ સ્તવન	૩૩૮
શુર પ્રદક્ષિણા કુદક	૩૪૦
આત્માને અવબોધ	૩૪૨
આત્માચિંતે ઉપદેશ	૩૪૩
દયાદેવીની પ્રસાદી	૩૪૪
૭ લેક્ષ્યાનું સ્વરૂપ	૩૪૫
ચહાનિશિધ-કવ્વાલી	૩૪૭
અંતીમ મંગળ	૩૪૭
ઉપસંહાર	૩૪૮

॥ श्री ॥

॥ पुरुषार्थसिद्धि ॥

भंगणायरण.

शाहूदविकीडितछंद.

श्री सभेश्वरपास आश पुरने याचुं सुहाता गणी,
स्वामी काम सुकुल कल्पतरु छो साक्षात् श्रितामणी,
आ अन्थादि सुपथमां विषमता टाणी हुरो आपदा,
श्रोताने पुरुषार्थसिद्धि पढतां आपो सदा संपदा. १
संसारें सुभसंपदा शुल मणे सारे प्रभु लक्षितने,
पारावार समुद्र भार करतां पीडे न को व्यक्तितने,
तत्त्वोत्तत्त्व विचार सार मनमां जाणु, अधी, लुक्षितने,
हे ऋद्धि पुरुषार्थसिद्धि जगमां प्राते वरे सुक्षितने. २

હરિગીતછંદ.

શાસનપતિ મહાવીર મંગલ મંગલમ ગૌતમ ગુણી,
જિનધર્મ મંગલ આદિ મંગલ વાણી જિનમુખ મંડની,
જસ નામથી આધિ ઉપાધિ વ્યાધિ વિદ્ય બધાં હરે,
પુરૂષાર્થસિદ્ધિ પ્રયોગ સાધી સિદ્ધિમાં ભવિ સંચરે.

શિવત્રેણી ચઢવા અસંખ્યાતા યોગ જિનરાજે કહ્યા,
પુરૂષાર્થસિદ્ધિમાં સમાયા યોગ બહુ એમાં રહ્યા,
નર સુર ભવે સુખસંપદા લઈ પરમપદ અંતે વરે, પુરૂષાર્થ. ૨

પુરૂષાર્થના ચૌવર્ગમાં ધર્મર્થ કામ ને મોક્ષ છે,
ત્રણ વર્ગ શુદ્ધ સધાય ધર્મથી ધર્મ મોક્ષતું વૃક્ષ છે,
તે ધર્મ સાધી અર્થ કામ ને મોક્ષ લઈ ભવિ ભવતરે. પુરૂષાર્થ. ૩

કવિ પુષ્પ ને ગાયક ભ્રમર લઈ વાસ શુંભરવ કરે,
કવિ જડ અને ચૈતન્ય ગાયક કહ્યા તેથી કવિવરે,
નીર ક્ષીરથી ક્ષીર હંસ લે તેમ ગુણી ગુણને ઉદ્ધરે. પુરૂષાર્થ. ૪

ધાર્મિક વ્યવહારિક નૈતિક ગ્રંથ આ શિવપંથ છે,
કરી મનન લ્યો આનંદકંદ અમંદ એ આદંત છે,
શુભ છંદ સાંકળ્યાંદ પાઠક પુનિત જયકમળા વરે. પુરૂષાર્થ. ૫

અથ શ્રી ધર્મવર્ગ પ્રારંભ.

હરિગીતછંદ.

આ ધર્મ વર્ગે દેવ ગુરુ ને ધર્મ જ્ઞાન મનુષ્યધર્મ,
સજ્જન ગુણો વર્ણો ન્યાય ને શુભ પ્રતિજ્ઞા ઉપશમ ભણ્ય,
પછી શુદ્ધત્રીકરણ કુળ વિવેક વિનય અને વિદ્યા તથા,
ઉપકાર ઉદય દાન શીલ તપ ભાવ કૌંધાદિ યથા. ૧
પછી દયા સત્ય કુશીલ ચોરી પરિશ્રદ્ધ સંતોષ છે,
વર્ણો વિષય ઇદ્રિ પ્રમાદ સાધુ શ્રાદ્ધ ગુણનો પોષ છે,
એ સર્વની સામાન્ય વાળ્યા ગદ્ય પદ્યાત્મક બની,
શુભ રસ કૃષ્ણાલી છંદ સાંકેળચંદ વર્ગ પ્રથમ ભણી. ૨

—શ્રી—

શ્રી દેવતત્ત્વ વિષે—કૃષ્ણાલી.

દેના મર્મથી ખંતે, કર્યો રણુરંગ ભવ અંતે,
જય દરી મુક્તિના પંથે, વહ્યા જિનરાજ તે વંદો. ૧
ભુવનનોથ ઉપકારી, દેવ એ તત્ત્વ છે ભારી,
વિજન ભાવથી સેવો, ખરો એ મોક્ષનો મેવો. ૨
જતાં દેવ એ ભાવે, સદા મુખ સંપદા આવે,
રિત અઘરોથ ભય જાવે, ભલા ભવિ ભોગ તે પાવે. ૩
ઈંદ્રા ખારમાં ત્રિગટે, દેશના દે ચતુર મુખડે,
રે ભવિ પાન અમિષ્ટંટકે, દયાળું દેવ તે સેવો. ૪

વિચરી વસુધા વિષે ભારી, પ્રયોધ્યાં ભવ્ય નરનારી,
બ્રાત જગતાત ઉપકારી, મુક્તિપુરી શ્રેષ્ઠ શાશુગારી. ૫
ઋષભસ્વામી તણી ભક્તિ, કરી નમિ વિનમી ભુક્તિ,
વધી વિદ્યા વડઈ મુક્તિ, ભજો ભગવાન એ ભાવે. ૬

શ્રી નમિ અને વિનમીની કથા.

યુગાદિદેવ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીને ભરત પ્રમુખ સો પુત્ર, હતા. જ્યારે ભગવાને દીક્ષા લીધી ત્યારે ભરતને અયોધ્યાનું અને બાહુબળી ને તક્ષશિલાનું રાજ્ય આપ્યું. અને ખીજા અઠ્ઠાણું પુત્રોને પણ ભુદાં, ભુદાં રાજ્ય આપ્યાં, તે વખતે ભગવાને પુત્રની જેમ પાળેલા નમિ અને વિનમી દેશાંતરે ગયેલા હોવાથી તેમને રાજ્યભાગ મળ્યો નહોતો. અત્યુક્તે ભરતે જી ખંડ પૃથ્વી સાધી અને ચક્રવર્તી થયો. તેનો મહોત્સવ કરતી વખતે કોણ કોણ આવ્યું છે ને કોણ કોણ નથી આવ્યું? તેનો તપાસ કરતાં ભરતના અઠ્ઠાણું ભાઈઓ આવ્યા નહોતા, તેમને દૂતો માર્ફતે કહેવરાવ્યું કે—“તમે આવીને મહોટા ભાઈની સેવા કરો.” ભાઈઓએ કહ્યું કે—“અમને ભરતે રાજ્ય આપ્યું નથી. પિતાએ આપ્યું છે, માટે પિતાને પુછીને યોગ્ય લાગશે તેમ કરીશું.” પછી અઠ્ઠાણું ભાઈઓ સુવર્ણગિરિ ઉપર ભગવંતની પાસે ગયા, ને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે—“ભરત જી ખંડ પૃથ્વી સાધી ચક્રવર્તી થયો છે, છતાં સંતોષ નહિ રાખતાં પિતાશ્રીએ આપેલું રાજ્ય છિનવી લેવા માગે છે. માટે જો પિતાજીનો હુકમ હોય તો અમે સધળા મળીને ભરતનું રાજ્ય લેઈ લઈએ,” એ પ્રમાણે ભગવાનને પુછ્યું.

ભગવાને કહ્યું કે—“રાજ્યને અંતે નર્ક છે. ને મનુષ્ય જન્મ મળવે દરા દષ્ટાંતે દુર્લભ છે, માટે ઉભય લોકમાં દુઃખદાઇ રાજ્યની ઇચ્છા નહિ રાખતાં પરમાનંદમય મુક્તિશ્રીને પ્રાપ્ત કરવા સારું સંયમ ગ્રહણ કરો.” ઈ-

ત્યાદિક ધણો બોધ આપવાથી અઘણું ભાઈઓએ ભગવંતની પાસે દીક્ષા લીધી, હવે દેશાવર ગએલાં નમિ અને વિનમિ ત્યારે અયોધ્યામાં આવ્યા ત્યારે ભગવાને તો દીક્ષા લીધી છે, અને બધા ભાઈઓને રાત્ર્યભાગ વહેંચી આપ્યો છે. એમ સંભળ્યું, તેથી ભગવાનની પાસે ગયા, અને ધણા વિનયથી માનપૂર્વક ભક્તિ સહીત કહેવા લાગ્યા કે—“ દાદાજી અમને રાત્ર્ય ભાગ આપો.” ભગવાનતો કહિસગ ધ્યાને મૌન રહેલા હોવાથી કંઈ બોલતા નથી. તેથી આ બંને ભાઈઓ રાત દિવસ ભગવાનની હજુરમાં બંને બાજુ ઉભા રહી ચોકી કરવા લાગ્યા, તથા પ્રભુ પાસે પુષ્પના ઢગ કરવા લાગ્યા, તથા જળથી છંટકાવ કરવા લાગ્યા. વળી અનેક પ્રકારે ભક્તિ સ્તુતિ કરતાં અહોરાત્રી પ્રભુની વૈયાવચ્ચ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે ભગવાનની અનન્ય પ્રકારે ત્રિકરણગુધે ભક્તિ કરતા જોઈ પ્રસન્ન થએલા ઇંદ્રે આવીને તેમનો આદરસત્કાર કર્યો, અને બંને ભાઈઓને કેટલીક વિદ્યાઓ સાથે વૈતાલ્ય પર્વતની ઉત્તરચેણી અને દક્ષિણચેણીનું રાત્ર્ય આપ્યું, તેથી તેઓ બંને વિદ્યાધર થઈ સુખી થયા.

આ પ્રમાણે જે શ્રી જિનેશ્વર દેવની ભક્તિ સ્તુતિ અને વૈયાવચ્ચાદિ કરે, તેને આ ભવ અને પરભવને વિષે ઋદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ અતો મોક્ષ શ્રી પ્રાપ્ત થાય છે. ઇતિ—શમ

અથ શ્રી ગુરૂતત્ત્વ વિષે કવ્વાલી.

કેવ, પર જે સમયને દાખે, તત્ત્વ નવ દ્રવ્ય ષટ્ આખે,
વસ્તુ વસ્તુગતે ભાખે, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧
ભવિક કંજ બોધવા ભાનુ, હૃદય તમ જ્યોત મુનિ માર્તુ,
પરમ નિગ્રન્થ ગુરૂ જાણુ, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૨
ધુરંધર ધર્મના ધોરી, નહિ જસ પાસ એક દોરી,
દિવાની હુનીયાં છોડી, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૩

ગીતારથ જ્ઞાનના દરિયા, સદા સમતા જળે ભરીયા,
કદાચહ કલેશથી ડરીયા, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૪
કષાયોની રશમ કાપી, તિલાંજલી શત્રુને આપી,
તજ કુમતિ સુમતિ સ્થાપી, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૫
સુગુરુ સંગે રહે રંગે, જાને ભવિ નિર્મળા અંગે,
નદી જેમ ગંગના સંગે, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૬
સુણી ગુરુ કેશીની વાણી, રાય પરદેશીએ માની,
દેવ નર સુક્તિ પદરાણી, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૭

શ્રી કેશીગણધર અને પરદેશી રાજાની કથા.

એકદા આમલકલ્પ ઉદ્યાનમાં શ્રી વીરભગવાન સમેાસયા. તે સમયે નવા ઉત્પન્ન થએલા સૂર્યભદ્રે સ્વર્ગમાંથી આવી પ્રભુને નમી વિનંતી કરી કે—“ હે પ્રભો ! ગૌતમ પ્રમુખને નવિન નાટક દેખાડવા મને આજ્ઞા આપો. ” એ પ્રમાણે ત્રણ વાર વિનંતી કરી. તથાપિ સ્વામી મૌન રહ્યા. એટલે તેણે તે કાર્યમાં સમ્મતિ માની લીધી, કારણ કે અનિષેધે અનુસા એ ન્યાયે તેણે ઇશાન દિશામાં જઈ પોતાની બે ભુજામાંથી ૧૦૮ દેવતા અને ૧૦૮ દેવીઓ વિકુર્વી ખત્રીસખંડ નાટક દેખાડ્યું, પછી તે મહાન્ બ્રહ્મવાળો સૂર્યભદ્રે વિદ્યુતની જેમ પોતાને સ્થાને આલ્યો ગયો.

તે વખતે બીજા લોકાને પ્રતિજ્ઞા પમાડવાની ખાતર શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પુછ્યું કે—“ આ દેવતા કાણ હતો, અને ત્હેને આટલી બધી સ્મૃદ્ધિ શાથી પ્રાપ્ત થઈ ? ” ભગવાન જોડ્યા—“ હે ગૌતમ ! શ્વેતાખી નગરીમાં પ્રદેશી નામે નાસ્તિક રાજા હતો. ત્હેને સૂર્યકાન્તા નામે રાણી અને સૂર્યકાન્ત નામે પુત્ર હતો. તથા ચિત્ર નામે પ્રધાન હતો. એકદા તે મંત્રી રાજકાર્ય માટે આવસ્તી નગરીમાં જિતશત્રુ રાજા પાસે ગયો.

સાં કેશી નામે ગણુધર પધારેલા હોવાથી તે તેમને વાંદવા ગયો; અને તે ચતુર્ગાની મુનિ પાસેથી ગ્રહસ્થ ધર્મ (ખાર વૃત) અંગીકાર કરી ગુરૂને શ્વેતાંબી નગરીએ પધારવાની વિનંતી કરી તે પાછો શ્વેતાંબીમાં આવ્યો.

કેશીગણુધર વિહાર કરતા કરતા અનુક્રમે શ્વેતાંબીના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. ઉદ્યાનપાલક પાસેથી ગુરૂનું આગમન જાણી મંત્રીએ વિચાર્યું કે— “હું મંત્રી છતાં મારા સ્વામી (રાજા) નરકે જાય તે યોગ્ય ન કહેવાય, માટે આજે કાંઈ મિષ કરીને રાજાને ગુરૂની વાણી સંભળાવું, અને તેમ કરીને હું રાજાનો અનુશી થાઉં.” આવો વિચાર કરી ચિત્ર મંત્રી ઘોડા ખેલાવવાનો મિષ કરી પ્રદેશી રાજાને, જ્યાં સૂરિ હતા તે પ્રદેશમાં લેઈ ગયો. રાજા શાન્ત થઈ વૃક્ષની છાયા નીચે બેઠો. એટલે દૂરથી ગુરૂની દેશના સાંભળવામાં આવી. તે સાંભળી-રાજાએ ઉદ્વેગ પામી મુખ મરડી મંત્રી પ્રત્યે કહ્યું કે—“ ઉન્મત્ત મનુષ્યની માફક આ સાધુ શું આરડે છે ? ” મંત્રી બોલ્યો— “ રાજા ! સાં જવાથી તહેનો નિશ્ચય થશે.” પછી રાજાને તેમની સમીપે લેઈ ગયો. એટલે રાજાએ આ પ્રમાણે દેશના સાંભળી.

મુઢાસ્તત્ત્વમજાનાના, નાનાયુત્તર્યપેશલં ।

અસદ્વાસનયા જન્મ, હારયંતિ મુયાહહા ॥

“ નાના પ્રકારેની યુક્તિયોવાળા અને અર્થથી સરસ એવા તત્ત્વને નહિ જાણનારા પ્રાણીઓ ખોટી વાસનાઓ વડે પોતાનો મનુષ્ય જન્મ અર્થપણે ગુમાવે છે, એ મોટા ખેદની વાત છે.” ઇલાદિ વાક્યો સાંભળી રાજાએ સૂરિવર્યને કહ્યું કે—“ હે વ્રતધારી પરલોક, પાપ, પુણ્ય, અને જીવ છેજ નહિ. કારણ કે મારા પિતા ધણા પાપી હતા, તે પાપ કરીને નરકે ગયા હોય તો તહેને હું ધણો વહાલો હતો, તેથી સાંથી આવીને મને કેમ કહે નહિ કે ‘ પુત્ર ! તારે પાપ કરવું નહિ, પાપથી નરકમાં દુઃખ ખમવું પડે છે. ’ તેથી પરલોકને પાપ છેજ નહિ એમ સિદ્ધ થાય છે. (૧) વળી મારી માતા ધણા દયાળુ હતા, તે સ્વર્ગે ગયાં હોવાં જોઈએ; તો તે આ-

વીને મહેને સ્વર્ગનું સુખ કેમ કહેતાં નથી કે ?” હેપુત્ર ! તારે પુણ્ય કરવું” એવી શિખામણુ પણ કેમ દેતાં નથી ? એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે પર-લોક નથી અને પુણ્ય પણ નથી. (૨) વળી કાંઈ એક ચોરને મહે-લોદાની કાઠીમાં ઘાલ્યો હતો, તે તહેમાં મુંઝાઈને મરી ગયો. પછી કાઠી જોતાં તહેમાં કાંઈ ઠેકાણે છિદ્ર જોવામાં આવ્યું નહિ, તો તેનો જીવ ક્યાંથી નિકળી ગયો ? (૩) વળી તહેના મૃત શરીરમાં કીડા પડેલા જોવામાં આવ્યા, અને તેમને પેસવાનું છિદ્ર જોવામાં આવ્યું નહિ, તેથી પ્રવેશ કરનાર કે નિકળનાર કાંઈ જીવ હેજ નહિ. (૪) વળી ખધા જીવ સરખા નથી તેનું શું કારણ ? એમ તમે કહેશો. પણ કાંઈનું ખાણુ દૂર જાય છે ને કાંઈનું ખાણુ નજીક પડે છે; તેવી રીતે ખધા જીવ સરખા નથી પણ તેમાં કંઈ કર્મનું કારણ નથી. (૫) વળી હે આચાર્ય ! મહે એક ચોરને જીવતો તુલાએ ચઢાવ્યો, અને મરણ પામ્યા પછી પણ ચઢાવ્યો, તો ભાર સરખો થયો, તેથી જો જીવ હોયતો જીવતાં ભારે અને મૂલા પછી હલકો કેમ ન થયો ? તેથી જીવ સંખંધી ચિંતા કરવી વૃથા છે. (૬) વળી હે આચાર્ય ! મહે એક ચોરને કકડે કકડા કરી જોયો તથાપિ તેના શરીરના કાંઈ પ્રદેશમાં જીવ જોવામાં આવ્યો નહિ; (૭) વળી હે પ્રભુ ! જેમ ઘટપટાદિ વિગેરે પદાર્થો પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. તેમ જીવ હોય તો તે કેમ જોવામાં આવતો નથી ? (૮) વળી કુંથુવાના અને હાથીના શરીરમાં સરખો જીવ હોય તો કુંથુવાનું શરીર નાનું કેમ ? અને હાથીનું શરીર મોટું કેમ ? (૯) વળી હે સૂરિરાજ ! અમારા કુલકમથી જે નાસ્તિક મત ચાલ્યો આવે છે. તે મહારાથી કેમ છોડી દેવાય ? ”

આ પ્રમાણે પ્રદેશી રાજના પ્રજા સાંભળી ગુરૂ મહારાજને ઉત્તર આપ્યો કે—“ હે રાજન્ ! તહે ત્હારી સ્ત્રીને પરપુરૂષ સાથે રમતી જોઈ હોય અને તે પુરૂષને ખાધીને કાટવાલને મારવા સોંપ્યો હોય તે વખતે તે પુરૂષ કહે કે—“ હે રાજન્ ! મહેને મહારા પુત્રને મળવા માટે ઘેર જવા દ્યો ? તો તમે તેનું વચન માનશો ? ” રાજ બોલ્યો—“ હે આચાર્ય એવા અપરાધીનું

વચન કેમ મેનાય ? ” ગુરૂ બોલ્યા—“ ત્યારે નરકમાં રહેલા પરમાધામીઓ ત્હને મળવા માટે ત્હારા પિતાને શી રીતે છોડે ? ” વળી સાંભળ—“ હે રાજન્ ! સંઘસમાં રહેલો અંત્યજ (ચંડાળ) સલામાં ખેસીને નાયકાઓનું ગાયન સાંભળતા અને પુષ્પમાળાઓ ધારણ કરતા, એવા ત્હને બોલાવે તો તું શું ત્હેની પાસે જાય ? ” રાજાએ કહ્યું—“ આચાર્ય મહારાજ ! તેવે વખતે એવો આનંદ છોડીને ત્હેની પાસે શી રીતે જવાય ? ” ગુરૂ કહે કે—ત્યારે સલા સમાન સ્વર્ગ લોકમાં રહેલી ત્હારી માતા જે અખળ સુખ ભોગવતા હોય તે સંઘસ જેવા આ મનુષ્ય લોકમાં ત્હને મળવાને કે સમજાવવાને શી રીતે આવે ? ” (૨) વળી સાંભળ—‘લોચરામાં શંખ વગાડે તેના નાદ બહાર સંભળાય છે, પણ તે સ્વરને નિહાળવાનું છિદ્ર જેવામાં આવતું નથી; તેવી રીતે લોહાની કાડીમાંના જીવની ગતિ પણ જાણી લેવી’ [૩] વળી લોહાનો ગોળો અગ્નિમાં મૂકવાથી તે અગ્નિમય થઈ જાય છે, પણ તેમાં અગ્નિને પેસવાનું છિદ્ર જેવામાં આવતું નથી, તેવી રીતે તે ચોરના શરીરમાં ક્રીડાઓના પ્રવેશ વિષે પણ જાણી લેવું. (૪) કામળ બાળક અને કઠીન યુવાન તેઓ બન્ને અનુક્રમે બાણ છોડે તો, તે નેજા અને દૂર જાય તો ત્હેનાં કામળ અને કઠીન દેહનો તકાવત-સમજવો-કે જે દેહપૂર્વકે વડેજ પ્રાપ્ત થાય છે. (૫) જેમ વાયુથી ભરેલી ધમ્મણુ ભારે થતી નથી; અને વાયુથી રહિત ધમ્મણુ તોલમાં હલકી થતી નથી, તેમ તુલા ઉપર આરૂઢ કરેલા ચોરનાં જીવસહિત અને જીવરહિત દેહ માટે સમજવું. [૬] હે રાજન્ ! જેમ અરણીના કાષ્ઠમાં અગ્નિ રહેલો છે, પણ તેના ખંડ ખંડ કરીને જેતા તે અગ્નિ જેવામાં આવતો નથી, તેમ આ શરીરની અંદર પણ જીવ રહેલો છે, પણ તે શરીરના ખંડ ખંડ કરવાથી જેવામાં આવતો નથી. ત્હેને સર્વજ્ઞ જોઈ શકે છે. [૭] જેમ વાયુથી પાંદડાં હાલે છે, પણ વાયુ અત્યક્ષ જેવામાં આવતો નથી; તેમ જીવ પ્રદેશના યોગે શરીર હાલે છે, પણ જીવ અત્યક્ષ જેવામાં આવતો નથી. [૮] જેમ ગોટા ધરમાં મૂકેલો દીપક આખા ધરમાં પ્રકાશ કરે છે, અને તેજ દીવો

નાની હાડલીમાં મૂક્યો હોય તો, તે તેટલામાંજ પ્રકાશ કરે છે; એવી રીતે જીવ પણ જેવું નાનું મોટું શરીર પામે છે, તેવો ન્હાનો મ્હોટો થઇને રહે છે. [૯] વળી તું કહે છે કે કુલક્રમથી આવેલો નારિતક મત કેમ છોડું? પણ હે રાજન્! જે પરંપરાએ આવેલી અધર્મ શુદ્ધિને છોડે નહિ, તે લોહને વહેન કરનાર વેપારીની જેમ વિપત્તિનું રથાન થાય છે. તે કથા આ પ્રમાણે છે—કોઇ ચાર મિત્રો લાલ મેળવવાને માટે દેશાંતરે જતા હતાં. ત્યાં મોર્ગમાં પ્રથમ લોહાંતી ખાણુ આવી, તેમાંથી તેઓએ લોહું લીધું. ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા એટલે રૂપાની ખાણુ આવી, તેથી ત્રણ જણાએ તો લોહું ફેંકી દેઇ રૂપું લીધું; પણ ચોથા મિત્રે કદાચહથી લોહું છોડ્યું નહિ. આગળ જતાં સોનાની ખાણુ આવી, એટલે પેલા ત્રણ મિત્રોએ તો રૂપું છોડી સોનું લીધું તથાપિ પેલા ચોથા મિત્રે તો લોહું છોડ્યું નહિ. આગળ ચાલતાં રત્નોની ખાણુ આવી, એટલે ત્રણ મિત્રોએ તો સુવર્ણ ફેંકી દેઈ રત્નો લીધાં; પણ ચોથાએ તો પોતાની હક કાયમ રાખી લોહું છોડ્યું નહિ. પરિણામે ત્રણ મિત્રો સુખી થયા, ને ચોથો દુરાગ્રહી મિત્ર, જન્મ પર્યન્ત દારદ્રી રહેવાથી દુઃખી થયો. આ પ્રમાણે લોહાના ભારને વહેન કરનાર દુરાગ્રહીની જેમ પરંપરાએ ચાલ્યા આવતા મિથ્યાત્વને નહિ છોડનાર પુરુષો દુઃખી થાય છે. (૧૦)”

આ પ્રમાણે પોતાના પ્રમેાના ઉત્તર અથ ઉપર એકા એક સાંભળી પ્રદેશી રાજા ધર્મ પામ્યો. પછી અશ્વથી ઉતરી ગુરૂને વિનયપૂર્વક નમીને કહ્યું કે “હે મહારાજ! પ્રભાતે આપને નમીને હું મ્હારો અપરાધ ખમાવીશ”

ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે કાણિક રાજાની જેમ પ્રદેશી રાજાએ મ્હોટા હિત્સવથી આવી ગુરૂને વંદના કરી, અને તેમની પાસે શ્રાવકના પ્યાર વત્ત ગ્રહણ કર્યા, પછી ગુરૂએ કહ્યું કે—“હે રાજન્! પુષ્પ ફળ વાળા ખગીયાની જેમ પ્રથમ ખીજાએને દાન દેનારા દાતાર થઇ હમણાં ધન પ્રાપ્ત કરીને તમારે અદાતા થવું નહિ, એટલે કે સુકાઇ ગએલા વનની જેવા અરમણીય થવું નહિ; કેમ કે તેમ થવાથી અમને અંતરાય લાગે, અને ધર્મની નિંદા

ચાય” પ્રદેશી રાજા બોલ્યો—“હે સ્વામી ! હું મારા સાત હજાર ગામનહીં ચાર વિભાગ કરીશ; તેમાંથી એક ભાગ વડે મારા રાજ્યના સૈન્ય તથા વાહનનું પોષણ કરીશ, બીજા ભાગ વડે અંતઃપુરનો નિર્વાહ કરીશ, ત્રીજા ભાગ વડે ભંડારની પુષ્ટિ કરીશ, અને ચોથા ભાગ વડે દાનશાળા વિગેરે ધર્મ કાર્ય કરીશ” આ પ્રમાણે ધર્મને રિવકારી પ્રદેશી રાજા ઘેર આવ્યો અને તે શ્રમણોપાસક થયો.

કામ ભોગમાં અનાસક્ત એવા રાજાને જાણી તેની રાણી સૂર્યકાંત તેને મારી નાખવાનો ઉપાય ચિતવવા લાગી. તેણીએ પોતાના પુત્ર સૂર્યકાંતને કહ્યું કે—“તારો પિતા દેશ-મુલક અને રાજ્યની બિલકુલ ચિંતા કરતો નથી, ને શ્રાવક થઇને ફરતો ફરે છે; તેથી શસ્ત્ર, મંત્ર, વિષ કે અગ્નિના પ્રયોગથી તું તહેને મારી નાખીને રાજ્ય લેઇ લે. કાહેલા પાનને કાઢી નાખવું એ ન્યાય છે.” આ પ્રમાણેનાં પોતાની માતાનાં વચન સાંભળી કુમાર મૌન ધરી રહ્યો. તે જોઇ રાણીએ વિચાર્યું કે ‘આ પુત્ર નમાલો છે, આને મહેં ગુપ્ત લેદ [વિચાર] કહી નાખ્યો, પણ આ જરૂર મંત્ર લેદ કરશે’ એવું ચિંતી તેણીએ છળ શોધી ભોજનમાં વિષ નાખીને પ્રદેશી રાજાને ભોજન કરાવ્યું, તેનાથી રાજાને અસહ્ય વેદના ઉત્પન્ન થઇ, એ કૃત્ય પોતાની રાણીનું છે, એમ તેના જાણવામાં આવ્યું, તથાપિ તેણે તહેના ઉપર ક્રોધ કર્યો નહિ. સ્વયમેવ પૌષધાગારમાં જઇ દર્ભના સંચારા ઉપર પૂર્વાભિમુખે એસી શકસ્તવ (નમુધ્યુણ) ભણી મનમાં પોતાના ધર્માચાર્યને સંભારી જવજવ સુધી સર્વ પાપસ્થાનોને વોસિરાવી સમાધિવડે કાળધર્મ પામી પેહેલા દેવલોકમાં સૂર્યાલ વિમાનને વિષે ચાર પલ્યોપમનો આયુષ્ય વાળો દેવ થયો.

માત્ર ઝોગણ્યાદીસ દિવસ શ્રાવક વ્રત પાળવાથી સાડા બાર લાખ યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનને વિષે મહર્દિક દેવ થયો. તેણે પ્રદેશી રાજાનાં ભવમાં માત્ર તેર છટ્ટ કરી તેરમા છટ્ટને ખારેણે સંચારો કર્યો હતો.

“દેવપણે ઉત્પન્ન થયા પછી અવધિગાને કરી પોતાને સમકિત પ્રાપ્ત

અયાનાં પૂર્વ વૃત્તાંતને જાણીને સૂર્યાભદ્રેવ પૃથ્વીપર આવ્યો, અને લગવંત
આસે નાટક કર્યું. અનુક્રમે દેવગતિમાં ચાર પદ્યોપમનું આયુષ્ય લોગવી લાંથી
અયવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈને મોક્ષે જશે.” ઇતિશમ.

અથ ધર્મતત્ત્વ વિષે-કૃત્વાલી.

- શશીથી સિંધુમાં ભરતી, ધર્મથી થાય એમ ચઢતી,
વિમલ લક્ષ્મિ લીલા વધતી, ધર્મ વીતરાગનો સેવો. ૧
- ધર્મથી તત્ત્વને જાણે, કર્મના મર્મ પિછાણે,
વસ્તુ વસ્તુગતે માને, ધર્મ વીતરાગનો સેવો. ૨
- મનુષ્યના જન્મનો દહાવો, ધર્મ રૂપ વૃક્ષને વાવો,
મોક્ષદ્વાર મેળવો ચાવો, ધર્મ વીતરાગનો સેવો. ૩
- ધર્મ છે સ્વર્ગ સંસારે, ધર્મ ભવસિંધુથી તારે,
અધર્મે જાય યમદ્વારે, ધર્મ વીતરાગનો સેવો. ૪
- ધર્મ શુભ વિક્રમે સાધ્યો, કીર્તિનો કોટ જગ ખાંધ્યો,
સદા શકે સત્યથી વાધ્યો, ધર્મ વીતરાગનો સેવો. ૫
- વળી શકે શાલિનો મહીમાં, વિસ્તર્યો ધર્મથી નિયમા,
ગાય જગ અદ્યપિ મહિમા, ધર્મ વીતરાગનો સેવો. ૬
- સજીવન માટીના વાણ, રહ્યા નર હસ્તી સૌ ગાણ,
જીત્યો રણ સૌ સરી બાણ, ધર્મ વીતરાગનો સેવો. ૭
- વાંસના દંડથી વાધ્યું, રાજ્ય કરકંડુએ સાધ્યું,
ધર્મથી સુખ સૌ સાધ્યું, ધર્મ વીતરાગનો સેવો. ૮

પરદુઃખભંજન શ્રી વિક્રમરાજના નામ અને તેના પરમાર્થના કામથી કોઈ અભાવ્યું નથી. સેંકડો વર્ષ થયાં તે દેવરૂપે માણસોના મન્દ મંદિરમાં બિરાજી રહેલા છે. હાલ-તેમનોજ સંવત ચાલે છે, “વિક્રમ સંવત” એ નામ જગતની ધત્રીશીએ અદ્યાપિ પર્ચત ચાલુ છે, એવા મહા પ્રતાપી રાજા જે કે દ્રષ્ટિગોચર આ બાહ્ય જગતમાં નથી, તથાપિ તે જીવતાજ નર છે.

ધર્મના પ્રતાપથીજ તેમણે ન્યાય રાજ્ય ચલાવ્યું, અને ધર્મના પ્રતાપથીજ તે અનેક પ્રકારની સામગ્રી અને ઋદ્ધિ સિદ્ધિ પામ્યા હતા. તેણે શ્રી વીતરાગ પ્રણીત ધર્મ કવિચક્રચૂડામણી સૂરિશ્વર મહાત્મા શ્રી સિદ્ધ-સેન દિવાકરજીના ઉપદેશથી અંગીકાર કર્યો હતો. અને તેની સેવનાથીજ ઉચ્ચ લોકને વિષે તેમની કીર્તિ અમર રહી છે. એમનું ચરિત્ર અતિ વિસ્તારવાળું હોવાથી અત્રે સંક્ષિપ્ત વાત લખી છે.

શાલિવાહન પણ પ્રતાપી રાજા થયો. તે પ્રતિષ્ઠાનપૂર (પેઠણ) મહા રાજ્ય કરતો હતો. તેનો શક હાલ હિંદુસ્તાનના કેટલાક પ્રદેશમાં ચાલે છે. મહાત્મા કાલિકાચાર્ય સૂરિશ્વરનો તે ભક્ત હતો. અને તેણે આવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. યુદ્ધના પ્રસંગે માટીના વાહનો અને હાથી ઘોડા તથા માણસો વડે તેણે ધણો પ્રદેશ સર કર્યો હતો. પછી માર્ગમાં નદી ઉતરતાં માટીનાં પુતળાં વિલય થઈ જવાથી ત્યાંથી તે આગળ વધી શક્યો નહિ.

કરકંડુ રાજાની કથા.

પૂર્વે ચંપાપુરીમાં દક્ષિવાહન નામે રાજા હતો. તેને પદ્માવતી નામે રાણી હતી. તે ગર્ભિણી થઈ, ત્યારે ગર્ભના પ્રભાવથી તેને એવો દોહદ થયો કે હું રાજાનો વેષ ધારણ કરીને રાજાએ જેને માથે છત્ર ધારણ કર્યું છે, એવી રીતે પટ્ટ હસ્તીપર બેસીને હિંદનાદિકમાં વિચરું. તે દોહદ પૂર્ણ નહિ થવાથી કૃષ્ણ પક્ષના ચંદ્રની જેમ તે અતિદિન કૃશ થવા લાગી. રાજા-

એ તેનું કારણ પુછ્યું. ત્યારે રાણીએ દોહદની વાત કહી. તેથી રાજાએ તેના દોહદ પૂર્ણ કરવા માટે તેની સાથેજ હાથીપર બેસી રાણીને માથે છત્ર ધારણ કર્યું, અને તેવી રીતે રાજા વનમાં ગયો. તે વખતે અકસ્માત જળ વૃષ્ટિ થઇ. તે વૃષ્ટિ પ્રથમ હોવાથી પૃથ્વીમાંથી ગંધ પ્રગટ થયો, તે ગંધ સુધવાથી મદોન્મત થયેલો હાથી વન તરફ દોડ્યો. રાજાએ તેને અંકુશ વિગેરેથી ધણો નિવાર્યો, પણ તે અટક્યો નહિ; તેથી કાયર થઇને રાજાએ રાણીને કહ્યું કે “હે પ્રિયા ! દૂર પેલો વટવૃક્ષ દેખાય છે, તેની નીચે થઈ આ હાથી નીકળશે, તે વખતે તું તે વડની શાખા મળજી રીતે પકડી લેજે, હું પણ પકડી લઇશ. પછી હાથીને જવા દઇને આપણે નગર તરફ જઇશું.” પછી ત્યારે તે હાથી વડની નીચે થઇને નીકળ્યો, ત્યારે રાજાએ જો તત્કાળ તેની શાખા પકડી લીધી, પણ રાણી તે શાખા પકડી શકી નહીં; તેથી પ્રિયાનો વિમોગ થવાથી રાજા વિલાપ કરતો પાછો વળીને તે હાથીનાં જ પગલાંને અનુસારે ચંપા મગરીમાં ગયો. અહીં હાથી આલતા આલતા અતિ તૃષાતુર થયો; તેથી તે મોટા અરણ્યમાં એક તળાવ આવ્યું. તેમાં પેઠા. તે અવસર જાણીને, રાણી તેના પરથી ઉતરી તળાવના પાણીને લરીને કઠિ આવી. પછી તેણે વિચાર્યું કે પૂર્વના અશુભ કર્મને લીધે મારે અકસ્માત આપત્તિ આવી પડી છે; પરંતુ હવે રૂદન કરવાથી તો ઉલટા સ્થાત કર્મનો દહ બંધ થશે, માટે હમણાં તો આ અરણ્યનું ઉલ્લંઘન કરું ત્યાં સુધીને માટે સાગારી^૧ અનશનજ^૨ અંગીકાર કરું.

પછી એ પ્રમાણે અભિગ્રહ લઇને તે કાષ્ઠક કિશામાં આવી. માર્ગમાં એક તાપસે ત્રેને દીડી-એટલે પુછ્યું કે “અરે તું વનદેવી છે કે કિન્નરી છે?” ત્યારે તે બોલી કે-“હું જૈન ધર્મી એટલે રાજાની પુત્રી મનુષ્યણી છું.” એમ કહીને પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત તાપસને કહી સંભળાવ્યું. તે સંભળીને તાપસ બોલ્યો કે “હું તારા પિતાનો હાથ છું માટે ભય રાખીશ

નહિ. ” એમ કહીને તે તાપસે તેને આશ્વાસન આપી વન ક્ષણાદિક વડે તેનો સત્કાર કર્યો. પછી તહેને નજીકના કાષ્ઠ નગરમાં તે તાપસે પહોંચાડી તે રાણી કામલોગથી નિર્વેદ પામીને સાધવીઓની પાસે જઈ તેમને વાદીને એકી. ત્યારે સાધ્વીએ તહેને પુછ્યું કે “ હે આવિકા ! તું ક્યાંથી આવી છે ” ત્યારે રાણીએ દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી એક ગર્ભ વિના બીજું સર્વ વાત કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને સાધ્વી બોલ્યાં કે “ હે ઉત્તમ આશયવાળી ! વિદ્યુત જેવા અપળ સાંસારિક સુખની આશા છોડીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર. ” તે સાંભળીને વિરક્ત થયેલી રાણીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી અનુક્રમે તેના ગર્ભની વૃદ્ધિ થઈ. તે જોઈને સાધ્વીઓએ પુછ્યું. ત્યારે તેણે સત્ય વાત કહી. પછી સાધ્વીઓએ તેને ગૃહસ્થાને રાખી. ગર્ભ સમય પૂર્ણ થતાં તેણીએ શય્યાતરને ઘેર એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. પછી તે પુત્રને તેના પિતાના નામવાળા મુદ્રિકા પહેરાવી રત્નકંબળમાં વીંટીને તેણીએ સ્મશાનમાં મૂકી દીધો, અને તહેને કાણુ લાઇ જાય છે, તે જોવા માટે સંતાપને ઉભી રહી. તેવામાં તે સ્મશાનનો ઘણી ત્યાં આવ્યો. તહેણે તે પુત્રને જોઈ ઉપાસી શ્રદ્ધને, પોતાની સ્ત્રીને આપ્યો. તે ચાંડાળની પાછળ જઈ તહેણું ઘર જોઈને સાધ્વી ઉપાશ્રયે પાછી આવી. પછી હમેશાં તે સાધ્વી તહેને ઘેર જઈને મોઢક વિગેરે આપી મોહથી તહેને લાડ લડાવવા લાગી. તે પુત્રના શરીરમાં જન્મથીજ કંડુ એટલે ખરજનો વ્યાધી થયો. એકદા તે પુત્ર બીજા બાળક સાથે ક્રીડા કરતાં બોલ્યો કે “ હું તમારો રાજા છું, માટે તમે મહેને કર આપો ” બાળકો બોલ્યા કે “ શું આપીએ ? ” તેણે કહ્યું કે “ તમે તમારા કરથી [હાથેથી] મહેને ખુબ ખજવાળો, તેથી હું પ્રસન્ન થઈશ. ” પછી બાળકો તહેને ખજવાળતા સતા કરેકંડુના નામથી બોલાવવા લાગ્યા. અનુક્રમે તે પુત્ર યુવાવસ્થા પામ્યો, ત્યારે તે સ્મશાનની રક્ષા કરવા લાગ્યો. એકદા બે મુનિ ત્રિહાર કરતા કરતા ત્યાં આવ્યા. તેમાં એક મુનિ લક્ષણશાસ્ત્રના જાણુ હતા. તેણે વાંસની જળમાં એક દંડ જોઈને બીજા મુનિને કહ્યું કે “ આ દંડ હજુ ચાર આંગળ મહોટા થાય ત્યાં સુધી રાહ

જોયા પછી તેને જે માણસ ગ્રહણ કરે તે રાજા થાય ” તે વાક્ય કરકંડુએ અને એક બ્રાહ્મણે સાંભળ્યું. પછી તે દંડ ત્યારે ચાર આંગળ વળે ત્યારે તે બ્રાહ્મણે તેને ખોદીને કાઢ્યો. તે જોઈને કરકંડુએ તેની સાથે મોટા ક-જીઓ કરીને તે દંડ લઈ લીધો. લોકોએ હસીને ત્હેને પુછ્યું કે “ તું આ દંડને શું કરીશ ? ” ત્યારે તે જોઈયો કે “ આના પ્રતાપથી હું રાજા થઈશ લોકોએ કહ્યું કે “ તું રાજા થાય ત્યારે આ બ્રાહ્મણને એક ગામ આપજો ” તે વચન અંગીકાર કરીને કરકંડુ પોતાને ઘેર ગયો. પેલા બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે “ કરકંડુને હણીને પણ દંડ લઉં. ” ત્હેનો આવો અભિપ્રાય જાણીને લય પામેલો કરકંડુ ત્યાંથી નાસીને કાચનપૂરે ગયો. ત્યાં થાકી જવાથી ગામ બહાર ઉદ્યાનમાં તે સુતો. તેજ દિવસે તે ગામનો રાજા પુત્ર વિના મરી જવાથી પ્રધાનોએ પાંચ દિવ્ય ગ્રંથ કર્યા. તે દિવ્યોથી કરકંડુને રાજ્ય મળ્યું; એટલે તે હસ્તીપર આરૂઢ થઈને નગર પ્રવેશ કરતો હતો, તેવામાં પેલા બ્રાહ્મણે આવીને ત્હેને અટકાવ્યો, અને તે જોઈયો કે “ અરે ચાંડાલ ! ત્હેને રાજ્ય ધટે નહીં. ” તે સાંભળીને કરકંડુએ પેલો દંડ હાથમાં લઈને લમાડ્યો, એટલે લય પામીને તે બ્રાહ્મણ નાસી ગયો. પછી પ્રધાનોએ તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. અને કરકંડુ રાજાએ સર્વ ચાંડાળોને બ્રાહ્મણો કર્યા. કહ્યું છે કે—

દધિવાહનપુત્રેજ, રાજા ચ કરકંડુના ।

વાટધાનકવાસ્તવ્યા, શ્રાંડાલા ત્રાહ્મણીકૃતાઃ ॥

ભાવાર્થ—“ દધિવાહન રાજાના પુત્ર કરકંડુ રાજાએ વાટધાનકના ર-હીશ ચાંડાળોને બ્રાહ્મણ કર્યા ” એકલા પેલા બ્રાહ્મણે આવીને કરકંડુને કહ્યું કે હે રાજા ! તમે મ્હને પૂર્વે એક ગામ આપવાનું વચન આપ્યું છે તે આપો. ” રાજાએ કહ્યું કે “ જોઈય ત્હેને કયું ગામ આપું ? ” ત્યારે તે જોઈયો કે “ મને ચંપાનગરીની નજીકમાં એક ગામ આપો ” તે સાંભળીને કરકંડુ રાજાએ ચંપાપુરીના રાજા દધિવાહન ઉપર લેખ લખી આપ્યો કે “ આ બ્રાહ્મ-

છુને એક ગામ આપજો.” તે વ્રાહ્મણે ચંપાપુરી જઈને દધિવાહન રાજાને તે કાગળ આપ્યો. તે વાંચીને ક્રોધથી રાતાં નેત્રવાળો દધિવાહન રાજા બોલ્યો કે “અરે વ્રાહ્મણ ! ચાંડાળના હાથે લખેલા કાગળનો સ્પર્શ કરવાથી હું મલીન થયો છું; માટે તું સત્વર આલ્યો જા, નહિ તો તું પણ હમણાં મારા ક્રોધાગ્નિમાં પતંગ રૂપ થઈ જઈશ.” તે સાંભળીને વ્રાહ્મણે ત્યાંથી શીઘ્રપણે કરકંડુ પાસે જઈને તે વૃત્તાંત કહ્યું; તેથી ક્રોધ પામેલા કરકંડુએ મોટું સૈન્ય લઈને ચંપાપુરી ઘેરી લીધી. બન્ને રાજાના સૈન્યોને પરસ્પર યુદ્ધ થયું. તે વાત દધિવાહનની રાણી સાધ્વી થએલાંએ સાંભળી, તેથી તે પ્રથમ કરકંડુ પાસે આવ્યાં. એટલે કરકંડુ ઉડીને સામે જઈ તેમને નમ્યો. પછી સાધ્વીએ ત્હેને એકાંતમાં લેઈ જઈને પૂર્વની સર્વ હકીકત કહીને કહ્યું કે “હે પુત્ર ! પોતાના પિતા સાથે યુદ્ધ કરવું તે યોગ્ય નથી. કદાચ ત્હેને આ વાતનો વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો, જન્મ વખતે તારા હાથમાં મ્હેં પહેલાવેલી તારા પિતાના નામવાળી મુદ્રિકા જો.” કરકંડુ તે જોઈને શંકારહિત થયો અને બોલ્યો કે “હે માતા ! તમે મારા પિતાની પાસે જઈ આ વાતનો બોધ કરો.” એટલે તે સાધ્વી ત્યાંથી દધિવાહન પાસે ગયાં, અને ત્હેને પણ પૂર્વતું સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. રાજાએ પુછ્યું કે “તે ગર્ભ ક્યાં ગયો ?” સાધ્વી બોલ્યાં કે “હે રાજા ! જેણે તમારું નગર ઘેર્યું છે, તેજ તે ગર્ભ છે.” ઇત્યાદિ સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને આનંદ પામેલો રાજા પુત્રને મળવા ઉત્કંઠિત થઈ તેની સામે આવ્યો. તેમને આવતા જોઈ કરકંડુ પણ પગે ચાલતો સન્મુખ ગયો, અને પિતાના ચરણમાં પડ્યો. પિતાએ તેને બે હાથે પકડી લઈને આલિંગન કર્યું. પછી અનુક્રમે દધિવાહન રાજાએ ત્હેને રાજ્ય સોંપીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. કરકંડુ રાજા ન્યાયથી બન્ને રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો.

એકદા કરકંડુ રાજા ગોકુળ (ગાયોનો વાડો) જોવા ગયો. ત્યાં તેણે રૂપા જોયો અતિ શ્વેત એક વાજડો જોયો. ત્હેને જોતાંજ ત્હેના બિપર અતિ પ્રેમ આવવાથી તેણે ગાયો દોનારને કહ્યું કે “આ વાજરડાને માત્ર ત્હેની

માંનું જ દૂધ પાતું એમ નહીં, પણ ખીજ ગાયોનું દૂધ પણ તહેને પેટપુરતું હંમેશાં પાતું.” તે સંભળીને તે ગોપાલકા પણ તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. એટલે તે વાછડો ચંદ્રની કાંતિ સાથે પણ સ્પર્ધા કરે તેવો અને અત્યંત પુષ્ટ થયો. રાત્રી તહેને ખીજ વૃષભો સાથે યુદ્ધ કરાવતો, પણ કાંઈ સિદ્ધિ તહેને જીતી શકતો નહી. પછી કેટલોક કાળ વ્યતીત થયા પછી એકદા રાત્રી ગોકુળ જોવા ગયો. ત્યાં નાના વાછરડાઓ જેને લાત પ્રહાર કરે છે.” એવો એક વૃદ્ધ વૃષભ જોઈને રાત્રીએ ગોપાળને પુછ્યું કે “ પેલો મહા વીર્ય-વાળો પુષ્ટ વૃષભ ક્યાં છે ? ” ગોપાળે કહ્યું કે “ હે દેવ! તેજ આ વૃષભ છે, પણ તે વૃદ્ધાવસ્થાથી વ્યાપ્ત થયેલો છે, ” તે સંભળીને રાત્રીએ વિચાર્યું કે “ અહો! સર્વ પદાર્થો અનિત્ય છે. પ્રત્યંચાના ટંકાર શબ્દથી પક્ષીઓની જેમ જેના ભંભારવથી [ધડકવાથી] બળવાન વૃષભો પણ નાસી જતા હતા. તે આજે નાના વાછરડાઓની લાતોના પ્રહારને સહન કરે છે. જેનું સ્વરૂપ જોઈને ચંદ્રના દર્શનની પણ ઇચ્છા થતી નહીં, તે આજે તહેની સામે જોવાથી દુર્ગન્ધની જેમ ભુગુપ્સા ઉત્પન્ન કરે છે; તેથી આ પરાક્રમ, આ વય, આ રૂપ, આ રાત્ર્ય અને આ વૈભવ વિગેરે સર્વ અવળના છેડાની જેવાં ચંચળ છે એમ પ્રત્યક્ષ ભાસ થાય છે; તેમ જતાં પણ માણસો અજ્ઞાનને લીધે તે વાતને સમજતા નથી. માટે હું તો આત્મ તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરનાર સ્વભાવ ધર્માનુયાયી ધર્માનું સેવન કરી જન્મ સાક્ષ્ય કરું.” એ પ્રમાણે વિચાર કરીને પોતેજ પોતાના હાથવડે મસ્તક પરના કેશને લોચ કરીને દેવતાએ આપેલા મુનિવેષને ધારણ કરી આત્મ ધર્મમાં રાગી થયેલા તે પ્રત્યેકષુદ્ધ કરકંડુ મુનિ પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા. ઇતિ-શમ.

અથ જ્ઞાન વિષે-કન્વાલી.

સંપદા હોય કદી ભાગ્યે, વિના જ્ઞાને લુપ્તી લાગે;
દોહિલું જ્ઞાન ઘટ જાગે, જ્ઞાન ભવસિધુથી તારે.

સ્વ, પર હિત હેત શ્રુત લાણીએ, લાણીને અધિક લાણીએ;
 પાજ પાણી પ્રથમ ચણીએ, જ્ઞાન લવસિંધુથી તારે. ૨
 જ્ઞાન તરણી ન્યોત દારે, મોહ અજ્ઞાન તમ વારે;
 નમું તે જ્ઞાન સંસારે, જ્ઞાન લવસિંધુથી તારે. ૩
 હુયો ભય શ્લોક એક બોધે, રૂપિ યવ જ્ઞાનના શોધે;
 ચિદાતીપુત્ર પદ બોધે, તરી સંસારને રોધે. ૪
 સણી શ્રુત માસતુપાદિ, થયા જ્ઞાની ટળી વ્યાધી;
 પ્રભુ મુખ વાણી શ્રુત સાધી, રોહણીએ અભયને વંચો. ૫

યવ રૂપિની કથા.

વિશાલા નામની નગરીમાં યવ નામે રાજા હતો. તેને ગર્દભિક્ષુ નામનો પુત્ર, અણુક્ષિકા નામની પુત્રી અને દીર્ઘપુષ્ટ નામનો પ્રધાન હતો. એક દિવસ રાત્રીના પાછલા ભાગમાં જંગલમાં વિચાર્યું કે— “મહે પૂર્વભવમાં કાંઈ પણ અદ્ભુત સુકૃત કર્યું હશે કે જેથી તે સુકૃતના પ્રભાવે સમુદ્ર પર્યંત સમગ્ર પૃથ્વીને સ્વતંત્રતાથી ભોગવું છું. માટે આ ભવમાં પણ હવે એવું સુકૃત કરું કે જેથી આવતો ભવ પણ સુધરે.” આ પ્રમાણે વિચારીને પ્રાતઃકાલે પોતાના પુત્રને રાજ્યપર બેસાડી તથા તેને કૃત્તીકા દ્વિતશિક્ષા આપીને ઉપવનમાં આવેલા ગુરુને વાંદી તેમની પાસે ચારિત્ર અહણ કર્યું પત્રી વૈવાવચ્ચમાં તત્પર રહ્યા સના તેમણે તીવ્ર તપ કરતા મોડયું, અને ગુરુ મહારાજની સાથે વિકાર કરવા લાગ્યા. ગુરુએ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતા માટે બહુ કહ્યું, તો પણ તે કાંઈ શિખ્યા નહિ, અને “હું જુદું છું તેથી મને પાક આવડશે નહીં” એમ કહેવા લાગ્યા. એકદલ લાભનું કારણ બોધને ગુરુમહારાજે તે ચરણોને તેના પુત્રને પ્રતિબોધ કરવા માટે વિશાલા નગરીએ મોકલ્યા. ગુરુનાં વચનને પુષ્પમાળાની જેમ સસ્તક પર ચઢાવીને તે ચાલ્યા. ગ્રસ્તામાં તેણે વિચાર્યું કે— “મને કિંચિત્ પણ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નથી, તો હું પુત્રને તથા બીજાઓને શું ઉપદેશ આપીશ.” ૬

આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે. તેવામાં નજીકના કોઇ ખેતરમાં જવ ખાવાની ઇચ્છાથી આવતા પણ ભય વડે ચોતરફ જોતા એક ગધેડાને તે ખેતરના રક્ષકે નીચે પ્રમાણે ગાથા કહી.

ઓહાવેસી પઢાવસિ મયં ચેવ નિરસ્વસી ।

લક્ષ્મિઓ તે અભિપ્પાયો જવં મચેસી ગદ્ગદા ॥

ભાવાર્થ—“હે ગદ્ગદ ! તું ઉતાવળો આવે છે, અને મને ભુલે છે. પણ મેં તારો અભિપ્રાય જાણ્યો છે કે તારે જવનું લક્ષણ કરવાની ઇચ્છા છે.”

આ પ્રમાણેની ગાથા સાંભળીને યવ મુનિએ જાણે અમોઘ શસ્ત્ર માર્યું હોય, તેવી તે ગાથા માની; અને તેને મહા વિદ્યાની જેમ સંભારતા સંભારતા આગળ ચાલ્યા. કેટલેક દૂર જતાં કોઇ એક ગામની નજીકમાં કેટલા-એક છોકરા રમતા હતા તેમાં એક છોકરાએ લાકડાના કડકાની આણલિકા (મેંદ) ફેંકી તે ખીજા ગાળકાએ શોધી, પણ જડી નહીં. સારે કોઇ છોકરાએ નીચે પ્રમાણે ગાથા કહી—

અઓ ગદા તઓ ગયા, જોડ્જ્જંતિ ન દીસઈ ।

અમ્હે ન દીટ્ટા તુમ્હે ન દીટ્ટા, અગઢે વૂડા અણુલિયા ॥

ભાવાર્થ—અહીંથી ગઇ ત્યાંથી ગઇ શોધ કરતાં પણ મળી નહીં અમે જોઇ નથી. તેમ તમે પણ જોઇ નથી. પણ તે આણલિકા (મેંદ) ખાડામાં પડી છે.”

આ ગાથા પણ યવમુનિને તરફાળ કાઢે થઇ ગઇ. પછી તેનું વારં-વાર સ્મરણ કરતાં આગળ ચાલ્યા. કેટલેક દિવસે તે વિશાલા નગરી સમીપે આવ્યા ત્યાં એક કુંભારને ઘેર રાત્રી વાસો રહ્યા. તે કુંભારના ઘરમાં એક ઉદર આમતેમ લમતો હતો, તેને કુંભારે નીચે પ્રમાણે ગાથા કહી.

સુકુમાલકુકોમલ મદલયા, તુમ્હે રત્તિ હિંદળસીલળયા ।

અમ્હપાતા ન તે મયં, દિહપીઠાઝ તે મયં ॥

ભાવાર્થ—કામળ અંગવાળા હે ભદ્ર ! તારો રાત્રે આલવાનો સ્વભાવ છે. પણ તારે અમારા તરફનો ભય નથી દીર્ઘપૃષ્ઠ (સર્પ)થી તારે ભય છે.”

આ ગાથા પણ યવમુનિએ કંઠે કરી પછી એ ત્રણ ગાથાને કલ્પ વૃક્ષ, ચિંતામણિરત્ન અને કામધેનુ સમાન માનીને તેનું વારંવાર આ વર્તન કરવા લાગ્યા. હવે તે વિશાલા નગરીમાં દીર્ઘપૃષ્ઠ મંત્રીએ “ગર્દ-લિલ્લ રાજાને કાંઈ પણ ઉપાયથી મારીને તેના રાજ્યપર મારા પુત્રને ખેસાડીને તેને ગર્દલિલ્લની બેન અણ્ણિકા પરણાવીશ” એમ ધારીને તે રાજાની બહેન અણ્ણિકાને પોતાના ધરના ભોંયરામાં ગુપ્ત રીતે સંતાડી છે. રાજાના મુલકોએ ત્હેની ધણી શોધ કરી પણ ત્હેનો પત્તો લાગ્યો નહિ તેવામાં મંત્રીએ યવમુનિને આવેલા સાંભળીને વિચાર્યું કે—આ યવમુનિને તપના પ્રભાવથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હશે; અને તેથી માફ સર્વ કપટ બાળીને તે જો રાજાને કહેશે, તો રાજા મ્હને મારા કુટુંબ સહિત હણી નાંખશે, માટે હું કાંઈ પણ આગળથી ત્હેનો ઉપાય કંઈ, એમ વિચારીને તે રાત્રીને વખતેજ ગર્દલિલ્લ રાજા પાસે ગયો. રાજાએ ત્હેને અવસર વિના આવવાનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યો કે—ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલા આપના પિતા અહીં આવ્યા છે ને કુંભારને ઘેર રાત રહ્યા છે; તે પ્રાતઃકાળે આવીને આપનું રાજ્ય લઈ લેશે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને રાજા બોલ્યો કે—“જો પિતાશ્રી રાજ્ય લેશે તો હું માફ મ્હોટું લાગ્ય માનીશ.” મંત્રીએ કહ્યું કે પોતાને મળેલું રાજ્ય ગુમાવવું ચોચ નથી. કાશ્ચિક રાજાની જેમ એવા પિતાને તો હણી નાંખવા તેજ ચોગ્ય છે” આ પ્રમાણે કહી વિવિધ પ્રકારની યુક્તિથી કપટી મંત્રીએ રાજાને સમજાવ્યો. એટલે રાત્રિમાંજ પિતાનો વધ કરવા માટે ગર્દલિલ્લ રાજા હાથમાં ખડ્ગ લઈ તે કુંભારને ઘેર ગયો, અને પારણાની સાંધમાંથી પિતાને જોવા લાગ્યો, તેટલામાં યવમુનિ સહજ બુદ્ધિથી પહેલી ગાથા બોલ્યા. તે સાંભળીને રાજાએ વિચાર્યું કે—“અહો ! મારા પિતાએ મારા અભિપ્રાય બોલ્યો—કેમ કે તે કહે છે કે—હે ગદ્દા ! એટલે હે ગર્દલિલ્લ તું યવ” એટલે યવ રૂપિને લક્ષણ કરવા

મુચ્છે છે.” આ પ્રમાણે રાજાએ પોતાની શુદ્ધિથી તે ગાથાનો અર્થ કયો, અને પાછો વિચારવા લાગ્યો કે—“આમ તેમ જોતાં મને મારા પિતાએ જ્ઞાત વડે બાણ્યો, પણ જો તે ખરેખરા જ્ઞાની હશે તો મારી બહેનના સમાચાર કહેશે” આ પ્રમાણે વિચારે છે, તેવામાં તેજ વખતે યવમુનિ બીજી ગાથા બોલ્યા. તે સાંભળી તેણે તે ગાથાનો એવો અર્થ કયો કે—“મહે મારી બહેન અણ્ણિકાની સર્વત્ર શોધ કરી, પણ તહેને કાઢીને જોયરામાં સંતાડી છે.” આ પ્રમાણે અર્થ ચિંતવીને વળી વિચારવા લાગ્યો કે “જો હવે મહારી બહેનને જોણે સંતાડી હોય તહેતું નામ પ્રકાશ કરે તો સાફ.” તેવામાં મુનિ ત્રીજી ગાથા બોલ્યા તે સાંભળી તેનો અર્થ તેણે એવો ધાર્યો કે “તું કામળ છે. રાત્રીએ આલવાનો તારો સ્વભાવ છે. તું અમારાથી બીજો છે; પણ અમારાથી તહેને ભય નથી દીર્ઘપૃષ્ઠ નામના મંત્રીથી તહેને ભય રાખવાનો છે.” આવો અર્થ ધારી તમામ શંકા દૂર થવાથી તે ખારણું ઉઘાડી અંદર આવ્યો; અને પોતાના જ્ઞાની પિતાને મારવાની ઈચ્છા કરનારા એવા પોતાના આત્માની નિંદા કરતો સતો અર્હલિદ્ધિ અશ્રુપાત સહિત પિતા મુનિને વાંદીને પોતાનો અપરાધ નિવેદન કરવા પૂર્વક ખમાવ્યો. તે સર્વ સાંભળી મુનિતોં મૌન રહ્યા, કેમકે “મૌન” સર્વાર્થસાધકમ્.”

પછી રાજા પોતાને ઘેર આવ્યો. રાત્રી ગયા પછી પ્રાતઃકાળે તહેણે પોતાના સીપાઇઓ પાસે મંત્રીના ઘરની તપાસ કરાવીને જોયરામાંથી પોતાની બહેનને મેળવી. મંત્રીને તેના કુટુંબ સહીત દેશમાંથી કાઢી મૂક્યો, અને જ્ઞાની મુનિની પ્રશંસા કરી તેમને નખીને તેમણે કહેલો ધર્મ અંગીકાર કર્યો.

આ પ્રમાણે પુરના લોક સહિત પોતાના કુટુંબને પ્રતિબોધ કરીને યવરાજર્ણિ શુરમહારાજ પાસે આવ્યા. શુરમહારાજ પણ સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને વિસ્મય પામ્યા. પછી યવમુનિ પણ આગસ છોડીને વિનય સહિત શ્રુતનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. જ્ઞાનનું રૂપ પ્રસક્ત જોવાથી જ્ઞાનાભ્યાસ કરી તપ તપીને અનુક્રમે મોક્ષે ગયા.

મનુષ્ય જન્મની સાહ્યતા વિષે-કવ્વાલી.

- મનુષ્ય ભવ પામવો દોહિલો, કદાં દ્રષ્ટાંત દશ જોઈદ્યો,
ક્ષેત્ર જિનધર્મ ક્યાં સોહિલો ? મન્યાં પુણ્ય યોગ ના જોઈદ્યો. ૧
- મનુષ્યભવ મોક્ષનો હેતુ, મનુષ્યભવ સિંધુમાં સેતુ,
શુભાવે વ્યર્થ ધૂમકેતુ, સફળ આત્મા કરે તે તું. ૨
- મનુષ્યભવ સ્વર્ગ નિસરણી, હોય શુભ રહેણીને કહેણી,
સ્વધર્મે સાધીએ શ્રેણી, ધર્મ છે ઘોત જગ તરણી. ૩
- નૃભવ ચિંતામણી પાચો, રાગ વશ કાગ ઉડાચો,
ગયો લઈ ચાંચ પસ્તાચો, પ્રમાદે જીવ મુંઝાચો. ૪
- મનુષ્યભવ હારી પસ્તાચો, શશિનૃપ શોચ મન પાચો,
આત્મખળ ફેરવી ફાવો, સફળ કર જન્મ સુખદાચો. ૫
- દિવ્ય ચાણાક્યના પાસા, રમ્યા તે સર્વ નિરાશા,
કદી કાઈ તે જીતે પાસા, મનુષ્યભવની ન ફરી આશા. ૬

પાસાનું દર્ષાંત-ચાણાક્યની કથા.

ગોલદેશમાં ચણુક નામનો એક જૈન આદ્ય રહેતો હતો. તેને ચણુશ્વરી નામની પત્નિ હતી. તે સ્ત્રીથી ચાણાક્ય નામનો જન્મથીજ દાંત વાળો પુત્ર થયો. એકદા તેને ઘેર કાઈ ગાંની મુનિ આહાર માટે આવ્યા. તે વખતે મુનિને નમીને તે દંપતીએ પુછ્યું કે “હે પૂજ્ય ? આ પુત્ર દાંત સહીત જન્મ્યો છે. તેનું શું ફળ ?” મુનિ જોલ્યા કે “એ રાજ્ય થશે” તે સાંભળી ચણુકને ખેદ થયો, અને “મારો પુત્ર રાજ્યના આરંભથી અધોગતિ ન પામે” એમ વિચારીને તેણે તે બાળકના દાંત બસી નાખ્યા પછી તે વાત ચણુકે ફરીને પાછી તેજ મુનિને કહી, ત્યારે તે મુનિ જોલ્યા કે “હવે તે બાળક પ્રધાન શ્રેષ્ઠ થશે.”

અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતો ચાણાક્ય સફળ કળામાં કુશળ થયો. તે યુવાન

એયો ત્યારે એક બ્રાહ્મણની કન્યા સાથે પરણ્યો તે નિર્ધન હતો, તોપણ સંતોષી હોવાથી ધનને માટે બહુ પ્રયત્ન કરતો નહીં. અન્યદા તેની સ્ત્રી પોતાના લાઘનાં લગ્ન હોવાથી પિતાને ઘેર ગર્ભ; પણ નિર્ધનતાને લીધે તેના લાઘ્યોની સ્ત્રીઓ વિગેરેએ તેને આદરમાન આપ્યું નહીં, અને ભોજનાદિકમાં પણ પંક્તિભેદ કર્યો. તે જોઈ પોતાના અતિ દુર્ભાગ્યથી-લગ્ન પામીને તે પતિને ઘેર આવી. તેને અત્યંત શોકાતુર જોઈને ચાણાક્યે આગ્રહથી શોકનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે અશ્રુની વૃષ્ટિ કરતી તેણે પોતાનો પરા-ભવની વાત કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને ચાણાક્યે વિચાર્યું કે—

કલાવાન્ કુલવાન્ દાતા, યશસ્વી રુપવાનપિ ।

વિના શ્રિયં ભવેન્મત્યૈર્, નિસ્તેજાઃ ક્ષીણચંદ્રવત્ ॥

માટે નન્દરાજ બ્રાહ્મણને ધણું ધન આપે છે. તેથી ત્યાં જાઉં એમ વિચારીને ચાણાક્ય તરતજ પાટલીપુર ગયો. ત્યાં રાજ્યસભામાં જઈને રાજ-નાજ સિંહાસનપર ચઢી બેઠો. થોડીવારે એક નિમિત્ત જાણનાર સિદ્ધપુત્રની સાથે નન્દરાજ સભામાં આવ્યા. ત્યાં સિંહાસનપર બેઠેલા ચાણાક્યને જોઈને તે સિદ્ધપુત્ર બોલ્યો કે “આ બ્રાહ્મણ નન્દવંશની છાયા (સર્વાદાતું) ઉદ્ધવન કરીને સિંહાસનપર બેઠો છે.” તે સાંભળીને રાજાની દાસીએ ચાણાક્યને કહ્યું કે “હે પૂજ્ય! આ ખીજ સિંહાસનપર બેસો.” તે બોલ્યો કે “આ ખીજ આસનપર માફ કરમંડળ રહેશે” એમ કહી ત્યાં કરમંડળ મૂક્યું. પણ પોતે મૂળ સિંહાસન પરથી ઉઠ્યો નહીં. ત્યારે દાસી ત્રીજું સિંહાસન લાવી. તેનાપર ચાણાક્યે દંડ મૂક્યો. દાસી ચોથું આસન લાવી. તેનાપર તેણે અક્ષમાળા મૂકી. અને પાંચમા આસનપર તેણે પ્રહસત્ર મૂક્યું. ત્યારે દાસી બોલી કે “અહો! આ બ્રાહ્મણ કેવો ઘુષ્ટ અને મૂર્ખ છે?” તે સાંભ-ળીને ક્રોધ પામેલો ચાણાક્ય દાસીને પગથી લાન આરીને સર્વ લોક સાંભ-ળતાં બોલ્યો—“ભંડાર અને સેવકો વડે જેતું મૂળ મજાણત થયેલું છે, અને પુત્રો તથા મિત્રો વડે જેતી શાખાઓ વૃદ્ધિ પામેલી છે, એવા નન્દરૂપી

મહા. વૃક્ષને ઉગ્ર વેગવાળા વાયુની જેમ હું મૂળથી ઉમેડીને લસાવીશ.”

તે સાંભળીને “આ લિક્ષુક આહાણુથી શું થવાતું છે ?” એમ ધારી રાજાએ પણ તેની ઉપેક્ષા કરી. એટલે તે ચાણાક્ય ત્યાંથી નિકળીને ભંમતો ભંમતો નન્દરાજના મયૂરપોષકના ગાંમમાં આવ્યો. ત્યાં તે પરિવ્રાજકનો વેપાર કરીને રહ્યો. તે ગાંમના ગાંભેતીની પુત્રીને ચંદ્ર પીવાનો દોહદ થયે હતા. તે દોહદને પૂર્ણ કરવા કાષ્ટ સમર્થ થયું નહીં. તેથી તેના પિતાએ ચાણાક્યને કહ્યું. ત્યારે તે બોલ્યો કે—“જો તે પુત્રીના ગર્ભમાં રહેશે પુત્ર નહતે આપવાતું કશુંક કરેતો હું ત્હેનો દોહદ પૂર્ણ કરું.” તે સાંભળીને—“ગર્ભવંતી પુત્રી દોહદ પૂર્ણ ન થવાથી મરી ન જાયો” એમ ધારી તેણે ચાણાક્યનું વચન કશુંક કર્યું પણ ચાણાક્યે એક છિદ્રવાળો વસ્ત્રનો મંડપ કરાવ્યો, તે મંડપની ઉપર જાની રીતે એક ગુપ્ત માણસને રાખ્યો. તે તે છિદ્રની નીચે મંડપમાં દૂધથી ભરેલો એક થાળ મુક્યો. કાર્તિકી પુર્ણિમાની રાત્રે ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ તે થાળમાં પડ્યું, તે પ્રતિબિંબ તે ગર્ભિણીને બતાવીને ચાણાક્ય બોલ્યો કે “આ ચંદ્રનું પાન કર.” પછી પ્રસન્ન થયેલી તે સ્ત્રીએ ચંદ્રપાનની શુદ્ધિથી થાળમાંનું દૂધ પીવાનો આરંભ કર્યો. જેમ જેમ તે સ્ત્રી થાળમાંથી દૂધ પીતી ગઈ, તેમ તેમ મંડપ ઉપર રહેલા ગુપ્ત માણસે ધીરે ધીરે તે છિદ્ર ઢાંકવા માંડ્યું એવી રીતે અધું દૂધ પૂર્ણ થયું, ત્યારે તે આખું છિદ્ર ઢાંકી દીધું. એ પ્રમાણે તેનો દોહદ ચાણાક્યે પૂર્ણ કર્યો. પૂર્ણ સમયે તે સ્ત્રીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો તેનું ચંદ્રગુપ્ત નામ પાડ્યું.

ચાણાક્ય અનેક પ્રયત્નો વડે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા લાગ્યો. અહીં ચંદ્રગુપ્ત પ્રૌઢ વયનો થયો, એટલે સમાનવયવાળા ચાળકાની સાથે રાજાની જેમ ક્રિડા કરવા લાગ્યો. તેમાં દેશ, પુર, ગોકુળ, હાથી, ઘોડા અને અસાત્ય વિગેરેની સ્થાપના કરતો હતો. અને તેમાંથી અનેક પ્રકારનું દાન આપતો હતો. તેમાં ભંમતો ભંમતો ચાણાક્ય ત્યાં આવ્યો. તે બોલ્યો કે—“હે બાળક મહેને પણ કાંઈક આપ” ચંદ્રગુપ્તે કહ્યું કે “આ ગાયો લઈ

લે ” આણકચે કહ્યું કે-“એ ગાયો લેતાં મને ખેડીક લાગે છે.” ત્યારે ચંદ્રગુપ્ત બોલ્યો કે-“ખેડીશ નહીં, આ પૃથ્વી વીરપુરુષનેજ લોગવવા લાયક છે.” તે સાંભળીને હર્ષ પામેલા આણકચે ખીજા બાળકથી તહેતું નામ ગોત્રાદિક જાણીને, એ પોતાનોજ બાળક છે, એમ નિશ્ચય કરીને તહેને કહ્યું કે હે વત્સ આલ્ય, હું તહેને સાચું રાજ્ય આપું ” તે સાંભળીને તરતજ તે તહેની સાથે જવા તૈયાર થયો. એટલે તહેને લાઇને આણકચ નાસી ગયો.

પછી તહેણે સૈન્ય તૈયાર કરીને પ્રથમ પાટલીપુરનેજ ઘેરા બાલ્યો. નન્દરાજાએ ક્ષણવારમાં તહેનાં થોડાં સૈન્યને જીતી લીધું. એટલે આણકચ ચંદ્રગુપ્તને લઇ નાસી ગયો. તેની પાછળ નન્દરાજાના સ્વારો દોડ્યા, તેમાંથી એક સ્વાર દૂરથી આણકચ અને ચંદ્રગુપ્તના જોવામાં આવ્યો. તેથી આણકચે ચંદ્રગુપ્તને પાસેના સરોવરમાં સંતાડીને પોતે ઘોખીતું કામ કરવા લાગ્યો. તેવામાં તે ઘોડેસ્વારે પાસે આવીને તહેને પુછ્યું કે “ ચંદ્રગુપ્ત અહીંથી જતો હતો, તહેને તહે જોયો છે ? ” તે બોલ્યો કે “ તે આ સરોવરમાં પેઢા છે ” તે સાંભળીને તે સ્વાર માત્ર લંગોટી મારીને તે સરોવરનાં જળમાં પેઢા, એટલે આણકચે તહેતું ખડ્ગ લઇને તહેતું માથું છેદી નાંખ્યું. પછી તેના ઘોડા ઉપર ચંદ્રગુપ્તને બેસાડીને આણકચ આગળ ચાલ્યો. તહેણે ચંદ્રગુપ્તને પુછ્યું કે “ હે વત્સ ! ત્યારે મહે તે ઘોડેસ્વારને સરોવરમાં મોકલ્યો, ત્યારે તહે શું ધાર્યું ? ” તે બોલ્યો કે-“ જ ઉત્તમ પુરુષો કરે છે તે ઉત્તમજ હોય છે, એમ મેં ધાર્યું હતું ” આ પ્રમાણેનાં તહેનાં વિનય યુક્ત વાક્યોથી આણકચ ઘણો ખુશી થયો. થોડે દૂર જતાં ચંદ્રગુપ્તને ક્ષુધિત જાણીને આણકચે ભોજનને માટે જોવા જતાં, માર્ગમાં કોઇ વાહણુને તરતનોજ કરબો ખાઇને આવતો જોઇ તહેતું પેટ ચીરી તેમાંથી તે ભોજન લઈ ચંદ્રગુપ્તને જમાડ્યો. ચંદ્રગુપ્ત ભૂખ્યો હોવાથી ભોજનનારસનો વિપર્યય જાણી શક્યો નહીં.

પછી તે મૌર્યવંશી ચંદ્રગુપ્તની સાથે સંખ્યા સમયે એક ગામમાં આવ્યો. ત્યાં લિક્ષાને માટે ભમતાં તે એક દરિદ્રીને ઘેર ગયો. તે વખતે એક ડોશીએ પોતાનાં બાળકોને ઉની ઉની રાજ પીરસી હતી. તેમાંથી

એક વધારે બ્રૂખ્યા બાળકે વચમાં હાથ નાંખ્યો, તેથી ત્હેની આંગળીઓ દાઝી એટલે તે રાવા લાગ્યો. ત્હેને પેલી ડાશીએ કહ્યું કે “અરે મૂઠ ! તું પણ ચાણાક્યની પેઠે જડ જણાય છે.” તે સાંભળીને લિક્ષુ રૂપ ચાણાક્યે ડાશીને પુછ્યું કે “હે માતા ! તમે અહીં ચાણાક્યનું દર્શાત કેમ આપ્યું ?” ડાશી બોલી કે “જેમ ચાણાક્યે આબુગાબુનો દેશ સાધ્યા વિના પહેલાંજ પાટનગરને ઘેર્યું, તેથી તે મૂર્ખ નિંદાને પાત્ર થયો, તેમ આ બાળકે પણ પ્રથમ ધીમે ધીમે અડખે પડખેથી રાજ્ય ચાટ્યા વિના વચમાંજ હાથ નાંખ્યો, તેથી તે ચાણાક્યની ઉપમાને પામ્યો.” તે સાંભળીને ચાણાક્યે ડાશીની શિક્ષા સત્ય માની.

પછી અનુક્રમે ચાણાક્યે પર્વત નામના એક રાજ્યની સાથે ગાઢ મિત્રાઈ બાંધી એકદા ત્હેણે પર્વતરાજને કહ્યું કે “જો તમારી ઇચ્છા હોય તો નંદરાજનું ઉન્નયન કરીને ત્હેનું રાજ્ય આપણે વહેંચી લઈએ.” તે વાત કબુલ કરીને પોતાના સૈન્ય સહીત પર્વતરાજનું ચંદ્રગુપ્તને સાથે રાખીને નંદરાજનો દેશ સાધવા લાગ્યો. છેવટ નંદની રાજધાની પાટલીપુત્રને ઘેરા લાલ્યો. પણ તે નગરી બળથી લઈ શકાય તેવું નથી, એમ ધારીને લિક્ષુનો વેપ લઈ ચાણાક્ય તે પુરમાં પેઠા ત્યાં વાસ્તુ શાસ્ત્રને અનુસારે સર્વ મકાનો બેવા લાગ્યો. તેવામાં એક સ્થાને મહા પ્રતાપી સાત દેવીઓ—ઈન્દ્રની કુમારીકાઓની મૂર્તિઓ તેણે બોધ. પછી તેમના પ્રભાવથીજ આ પુરનો ભંગ થતો નથી, એમ જાણીને તે દેવીઓને ઉખેડી નાંખવાનો ઉપાય વિચારવા લાગ્યો. તેવામાં પુરના રાધથી કાયર થયેલા નાગરિકાએ તે લિક્ષુને પૂછ્યું કે હે પૂજ્ય ! આ પુરનો રાધ ક્યારે મટશે ?” ચાણાક્યે જવાબ આપ્યો કે—“ત્યાં સુધી આ સાત દેવીઓની પ્રતિમાઓ અહીં પ્રતિષ્ઠિત છે, ત્યાં સુધી પુરનો રાધ શી રીતે મટે ? આ પ્રમાણેનહ તે ધૂર્તના કહેવાથી છેતરાએલા લોકોએ તે દેવીઓને તેના સ્થાનથી તરતજ ઉખેડી નાંખી, તેજ વખતે ચંદ્રગુપ્તે તથા પર્વતે તે પૂર છતી લીધું. આ પ્રમાણે ત્હેણે પ્રથમ નંદરાજનો દેશ સાધીને પછી પાટનગર પાટલીપુત્ર લીધું તે વખતે નંદનું પુણ્ય ક્ષીણ થયેલું હોવાથી ત્હેણે ચાણાક્ય પાસે

ધર્મદ્વાર માગ્યું. ત્યારે તે ખોલ્યો કે, “હે નન્દ ! તું એક રથમાં બેટલું લઈ જવાય તેટલું લઈને નિર્ભયતાથી પૂર ખહાર ચાલ્યો જા.” નન્દ પણ પોતાની ખે સ્ત્રીઓ એક કન્યા અને સારભૂત દ્રવ્ય રથમાં લઈને નગર બહાર નિકળ્યો. તેજ વખતે ચંદ્રગુપ્ત વિગેરે સૌ નગરમાં પેડા, સામસામે મળતાં નંદની કન્યા અનુરાગથી ચંદ્રગુપ્તની સામું બેઠ રહી. તે બેઠને નંદરાજાએ પુત્રીને કહ્યું કે “હે પુત્રી ! જે આ પતિ ત્હને પસંદ હોય તો ખુશીથી ત્હને અંગીકાર કર પિતાની આજ્ઞા ચલાયો તે કન્યા પોતાના રથમાંથી ઉતરીને ચંદ્રગુપ્તના રથમાં ચઢવા લાગી તેના ચઢતાં જ ચંદ્રગુપ્તના રથના ચક્રના નવ આરા લાંગી ગયા. તેથી “આ સ્ત્રી અમંગળ કરનારી છે.” એમ ધારીને ચંદ્રગુપ્તે ત્હને અટકાવી. એટલે ચાણાક્ય ખોલ્યો કે “હે વત્સ ! તે સ્ત્રીનો તું નિષેધ ન કર, આ આરાના લંગ રૂપ શુકનથી ત્હારો નવ પેઢી સુધી ત્હારો વંશ રહેશે.” તે સાંભળીને ચંદ્રગુપ્તે તે કન્યાને પોતાના રથમાં ખેસાડી અને નન્દના રાજ્યમહેલમાં આવ્યા. રાજ્યમહેલમાં એક કન્યા બહુ રૂપવંતી હતી. તેને જન્મથી જ નંદરાજાએ ધીમે ધીમે મહા ઉગ્ર વિષ ખવડાવવા માંડ્યું હતું, એટલે તે વિષ કન્યા થઈ ગઈ હતી. તે વિષ કન્યાને બેઠને પર્વત રાજાએ વિષયાંધ ચઢ ત્હેનો સંગ કર્યો. તેથી તે કન્યાનું વિષ તત્કાળ પર્વતને ચઢ્યું. ત્હેણે ચંદ્રગુપ્તને કહ્યું કે “ત્હને વિષ વ્યાપ્યું છે. માટે તેનો જલદીથી કાંઈ ઉપાય કર.” તે સાંભળીને ચંદ્રગુપ્તે તેનો ઉપાય કરવા ઉત્સુક થયો તે વખતે ચાણાક્યે નેત્રની સંજાથી ચંદ્રગુપ્તને નિષેધ કર્યો, અને શિષ્યામણ આપી કે “તુલ્ય સંપત્તિવાળો, સમાન સામર્થ્યવાળો, ગુપ્ત વાત જાણનારો, સરખો વ્યાપાર કરનારો અને અર્ધો રાજ્યનો લાગીદાર એવા મિત્રને પણ જે હણુતો નથી, તે પોતેજ હણાય છે.”

ચંદ્રગુપ્તે ચાણાક્યની શિક્ષા માન્ય કરી, પર્વતની ઉપેક્ષા કરી તે પર્વત વિષ વ્યાપવાથી તરતજ મૃત્યુ પામ્યો, એટલે ત્હેનું રાજ્ય પણ ચંદ્રગુપ્તને આધીન થયું. પછી ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યમાં નંદના માણસો ચોરી કરવા લાગ્યા. તેથી ચાણાક્યે ખીખા કાટવાળોની શોધ કરવા માંડી. તે

વલ્લ-નામના તંતુવાયને ઘેર ગયો. તે વખતે તે મોકડાનાં બિલમાં અગ્નિ નાંખતો હતો. તે જોઈને ચાણાક્યે ત્હેને પુછ્યું કે “આ તું શું કરે છે?” ત્હેણે જવાબ આપ્યો કે “આ દુષ્ટ મોકડા મહારા પુત્રને ડંખે છે. માટે સર્વ મોકડાનો હિંચેદ કરવા ત્હેનાં બિલમાં હું અગ્નિ મૂકું છું.” આ પ્રમાણે ત્હેને ઉઘમી જાણીને ચંદ્રગુપ્ત પાસે તેને પૂરના અધ્યક્ષની જગ્યા અપાવી એટલે મૌર્યવંશનું સામ્રાજ્ય નીષ્કંટક થયું.

એકદા ચંદ્રગુપ્ત પાસે ધન નથી. એમ જાણીને ચાણાક્યે પૂરના લોકિની સાથે મઘપાનની ગોષ્ઠિ કરી. મદિરાના આવેશથી પૂરના લોકિ ઉન્મત્ત થઈને નાચ કરવા લાગ્યા, તે વખતે અવસરને જાણનાર ચાણાક્ય પાણુ ગાંડો બંદીને બોલ્યો કે “મારે ધાતુનાં રંગેલાં બે વસ્ત્રો છે, ત્રીદંડ છે, અને સુવર્ણની કુંડી છે, તેમજ રામ મહારે આધિન છે, માટે મહારા નામની ઝાંઝ ષખાજ વગાડો.” તે સાંભળીને ઝાંઝ વગાડનારાઓએ ચાણાક્ય મંત્રીના નામની ઝાંઝ વગાડી. તે સાંભળીને એક ગ્રહસ્થે મદિરાના ક્રોધથી હાથ ઉઘો કરીને ક્રોધને પણ કદી નહીં કહેલી એવી પોતાની લક્ષ્મીનું વર્ણન કરતાં કહ્યું કે “અરે! એક હજાર યોજન સુધી ફાઈ શેક ચાલે ત્હેને પગલે પગલે લાખ લાખ દ્રવ્ય આપું, તેટલા ધનનો હું સ્વામી છું, માટે મારા નામનું ઢોલકું વગાડો.” તે સાંભળીને હું પહેલો બોલું, હું પહેલો બોલું. એવી ચડસાચડસીથી ખીખએ કહ્યું કે “એક તલ વાવતાં તેમાંથી જેટલા તલ નિપજે તેટલા લાખ દીનાર મહારા પાસે છે. માટે મહારા નામનું ઢોલકું વગાડો.”

ત્રીજાએ કહ્યું કે “પહેલી વૃષ્ટિથી નદીમાં જેટલું પૂર આવે, ત્હેને એક દિવસના માંખણથી પાળ બાંધીને રાખી શકું તેટલું માંખણ દરરોજ મારે ત્યાં થાય છે. માટે મારા નામનું ઢોલકું વગાડો.” ચોથો બોલ્યો કે “મારે ઘેર એટલા ઘોડા છે કે એક દિવસેજ ઉત્પન્ન થયેલા વછેરાની કેશ-વાળાંથી આખું નગર વિટાઇ જાય; માટે મારા નામનું ઢોલકું વગાડો.” પાંચમો બોલ્યો કે “મારા ઘરમાં શાલી (ડાંગર) નો એક દાંણો એવો છે

કે તે જૂદી જૂદી જાતના શાલીનાં બીજોતે ઉત્પન્ન કરે છે, અને બીજો શાલીનો દાણો એવો છે કે તહેને વારંવાર લણીએ છતાં વારંવાર ઉગ્યાજ કરે છે. આ બે રતો મારે ઘેર છે; માટે મારા નામનું ઢાલકું વગાડો.”

આ પ્રમાણે મદિરાના આવેશથી સર્વે જણાએ પોતપોતાની લક્ષ્મી અને સમૃદ્ધિ પ્રગટ કરી. ચાણાક્યે સર્વની વાત લક્ષમાં રાખી, પછી જ્યારે કેક ઉતરવાથી સવ સ્વસ્થ થયા, ત્યારે ચાણાક્યે તેમની પાસેથી યોગ્યતા પ્રમાણે થોડું થોડું ધન લીધું. ત્યાર પછી ફરીથી લોકોનું ધન લેવા માટે તેણે દિવ્ય પાસા બનાવ્યા. પછી સૌનામહોરોતો થાળ ભરીને તે ચૌટામાં લઈ જઈ માણસો પ્રત્યે બોલ્યો કે “જે માણસ મને દુતમાં જીતે તહેને આ સર્વ મહોરો આપી દઉં, અને જે હું જીતું તો માત્ર એકજ મહોર લઉં.” તે સાંભળીને લોકોને આવીત થયેલા લોકો તહેની સાથે રમવા લાગ્યા, પરંતુ દુતકોડમાં હુશીયાર એવો કોઈ પણ માણસ તે મંત્રીને જીતી શક્યો નહીં. સંપત્તિના પાસ રૂપ અને પોતાની ઇચ્છાનુસાર પડનારા તે પાસાના પ્રભાવથી લોકોને જીતીને ચાણાક્ય મંત્રીએ ચંદ્રગુપ્તનો ભંડાર સુવર્ણથી ભરી દીધો.

“કદાચ દિવ્ય પ્રભાવ વિગેરે બળથી કોઈ માણસ આ ચાણાક્ય જેવા મંત્રીને પણ જીતી શકે, પરંતુ જે માણસ પ્રમાદથી મનુષ્ય જન્મને હારી જાય છે; તે ફરીથી મનુષ્ય ભવને પામી શકતો નથી.” ઇતિ-શમ

મનુષ્ય ભવ એળે ગુમાવવા ઉપર શશિરાજની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં શુક્તિમતી નગરીમાં શશિરાજ રાજ્ય કરતો હતો. તહેને લઘુ બાંધવ સૂર નામે હતા. તે અને ભાઈઓ એકલા રમવા-હીએ ચડ્યા. વનમાં વૃક્ષનો નીચે એક મુનિને બેઠેલા દીડા, અથવા ઉતરી બેઠે ભાઈઓએ ગુરને વાંઘા, ગુરને પંચુ ધર્મશાસ્ત્ર પૂરક બોધ આપ્યો કે. “તમે સત્પુરુષ છો માટે ધર્મને વિશે પ્રમાદ ન કરો.” ઇત્યાદિ ઉપ-દેશથી સૂર રાજા દિક્ષા લેઈ દુષ્કર તપ કરવા લાગ્યો; અને શશિ રાજા

પ્રત્યે બંધુ બુદ્ધિથી કહેવા લાગ્યો કે “ આ જીવે જન્મોજન્મ ભોગ ભોગ-
વ્યા, સમુદ્ર જેટલું પાણી પીધું અને મેરૂ જેટલું ધાન્ય આરોગ્યું તોપણ
તૃપ્તિ ન થઈ ” ત્યેને શશિ કહેવા લાગ્યો કે “ એનાં કાણુ મૂર્ખ હોય કે
જે છતાં રાંજ્યભોગ, લક્ષીતલોગના સ્ત્રી, પાનફળ તંબોળાદિ ઉત્તમ પ્રકાર-
ના ભોગ સામગ્રિનાં સુખ ત્યાગીને અછતા પરલોકના ભાવી સુખને અથો
ઉપવાસાદિક કષ્ટ કરે, વળી પરલોક છે કે નહીં તે કાણુ જોયો છે ? મોટે
તમે ડાહ્યા હોતો, આ છતાં ભોગ ભોગવો, ને પોતાના જીવને :શાતા
આપો, અંતરાય મ કરો, યોવન ફેકટ ન ગુમાવો. ” ઇત્યાદિ ભાષના
વચન સાંભળીને સૂરમુનિ ખીન થયા તેણે મૌન ધારણ કર્યું અને સર્વ
પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ પ્રકારે ચારિત્ર પાળી અંસાવસ્થાએ અનશન
કરી સ્વર્ગે ગયા. અહીં શશિ રાજા વિષયાસક્ત થયો થકા મરણ પામી નરકે ગયો.

સૂરરાજાએ દેવલોકને વિષે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના ભાષને નરકનાં
દુઃખ ભોગવતો દીડો, તે વારે દેવલોકથી નીકળી નરકમાં જઈ પોતાનું રૂપ,
તેજ, શક્તિ બતાવ્યાં તે દેખી શશિ બોલ્યો કે “ હે બંધુ ! અદ્યાપિ જ્યેષ્ઠ
મહારા દેહ પડ્યો છે, ત્યાં તું જઈને તે દેહની રક્ષા કર કે જેથી હું નર-
કમાંથી નીકળી સુખી થાઉં ” તે સાંભળી સૂર બોલ્યો કે, “ અરે મૂર્ખ !
જીવ રહિત દેહ પડ્યો છે, તે શું સંકૃત કરશે; પ્રથમથીજ ત્હેં ધર્મ સેવ્યે
હોત તો આ નરકમાં તું પડત નહીં. હવે તું તારું, મન ઠામ રાખી કમ
અપાત્ર કરેલાં કર્મનો પશ્ચાતાપ કર કે જેથી આવતો લવ સુધરે. ” એવું
કહી સૂર પોતાને સ્થાનકે ગયો.

સજ્જન વિષે-કવવાલી.

સજ્જન મન છે સદા સારું, દુઃખીને સાહ્ય દેનારું,

કરે ઉપકાર પર ચારું, વદે વાણી મીઠી વારું.

સમુદ્ર સમાન જે ગહેરો, લક્ષી સમતો તણી લહેરો; તે

ધીર ગિરિરાજ સમ ચહેરો, રહે સાદાઈથી ગ્રેયો.

પ્રકારે સમજાવતાં તથા મુદ્રિકાની એધાણી ખતાવતાં છતાં પણ તેને સસરાએ કોઈ વાત સાચી માની નહીં. ને ધરની બહાર કહાઢી. ત્યાંથી તાના પિતાને ઘેર ગઈ ત્યાં પણ કલકની વાત જાણીને મંઘરી નહિ. તહેણે માત્ર એક દાસી સાથે વનમાં ભટકવા માંડ્યું ત્યાં તહેણે એક પુત્ર પ્રસવ્યો. માર્ગમાં એક મુનિ દીઠા. તહેમને તહેણે વાંછા ગુરૂએ ધર્મ આપ્યો. પછી અંજનાએ પોતાને પડેલા કષ્ટનું કારણ પૂછ્યું. મુનિને વધિ જ્ઞાનના બળથી કહ્યું કે “પૂર્વ ભવમાં ત્હારી સપત્ન જે જોઈ હતી, તે પ્રતિમાની પૂજા કર્યા સિવાય ભોજન લેતી નહિ. તહેની પ્રતિમા તહે ધૂળમાં ખાર મુકુર્ત મુધી સંતાડી અને પછી તહેને ક્યા અથી કહાઢી આપી તેથી તારા પતિને તહેને ખાર વર્ષ મુધી વિયોગ હવે તે કર્મ ક્ષીણ થવાથી ત્હારો મામો અહીં આવશે અને પોતા લઈ જશે. ત્યાં તહેને ત્હારો સ્વામી પણ મળશે.” આ પ્રમાણે મુનિ તેવામાં તહેનો મામો વિદ્યાધર વિમાનમાં બેસીને આવ્યો તે દાસી પોતાની લાણેજ અને તેના પુત્રને વિમાનમાં બેસાડી આકાશમાં ગઈ.

અંજનાનો બાળક ધણો ચપલ હોવાથી વિમાનના ધુધરા લેવા તેથી વિમાનમાંથી નીચે પડ્યો. તે એક શીલા ઉપર પડવાથી તે શરીર ચૂરચૂરા થઈ ગયા. ને બાળક પથ્થરની રેતમાં રમવા લાગ્યો. તહેની તહેનો મામો જમીનપર ઉતરી પડ્યો. ને બાળકને લઈ તેની માતાને મળે અને અંજનાને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. અહીં પવનજય વરુણવિદ્ય સાધી ઘેર આવ્યો. માતા પિતાને નમન કરી તે વાસવકુમાર ગયો. પોતાની પત્નિને જોઈ નહીં તહેણે માતાપિતાને પૂછ્યું. ત્યારે તહેમણે લાગવાથી કાઢી મૂકવાની વાત કહી. તે સાંભળી વિરહથી બ્યાકુલ થઈ મરણોન્મુખ થયો ચંદનની ચપ સળગાવી પ્રવેશ કરવા લાગ્યો. તે તહેના મિત્ર ઋષભદત્તે, કહ્યું. “જો હું અંજનાને ત્રણ દિવસમાં ન લાવું પછી ત્હારે ચિતામાં બાળવું” પછી ઋષભદત્ત આકાશ માર્ગે આવ્યો. ત્યાં બાળકના મુખથી અંજનાની લાજ મળી, તેથી તહેના મામો અંજનાને તથા તહેના પુત્રને લેઈને પવનજયના નિગરમાં આવ્યો.

પવનજય હર્ષ પામ્યો. અને મહોદા ઉત્સવથી સ્ત્રી પુત્રને નગર પ્રવેશ કરાવ્યો, પછી પુત્રનું નામ હનુમાન પાડ્યું તે અતુલ્ય ખળવાન થયો. પવનજય અને અંજનાએ દીક્ષા લીધી, ને હનુમાનને રાજ્યાલિપેક કર્યો. તે રામચંદ્રજીના સૈન્યનો અધ્યક્ષ અને મહા ખળવાન થયો. અને અંજના તથા પવનજય નિરતિયાર ચારિત્ર પાળી સ્વર્ગે ગયા.

આ બન્ને સતીઓએ ઘણું કષ્ટ સહન કર્યો છતાં પોતાનું સંજનપણું છોડ્યું નહિ. અને રાવણ જેવા પાપીના પંઝામાં આવ્યા છતાં નિર્લેપ રહી સંજનતા દાખવી શીયળ ધર્મનું રક્ષણ કર્યું એટલે સંજન અને દુર્જન તેમજ સતી અને અસતીની કસોટીએ ચઢ્યા વિના (સાચા સુવર્ણની) પરીક્ષા થતી નથી સોનાને હેઠે, તપાવે, કસે અને જતરડામાં ઘાલીને તાણે તથાપિ તે પોતાના વાનમાં ઉઘડું વધતું જાય છે, તેમ સંજનને. અતિ કષ્ટ પડ્યા છતાં તે સંજનતા છોડતા નથી.

અથ ગુણ વિષે કંઠ્યાલી

વપુ શોભે ન શણગારે, ગુણે શોભે સદાચારે,
સુરસિ ગુણ જોઈ સત્કારે, નૃપતિ સિર પુષ્પને ધારે. ૧
ગુણે લઘુ બીજશશિ માને, પૂર્ણ શશિને ન તેમ માને;
કનકને સૌ ગુણે માને, પિત્તળપર પ્રીત નવ આણે. ૨
ગુણી સંગે ગુણે આવે, અસર સોખત સસરી થાવે,
મલયગિરિ લિંબડો વાવે, મલયથી ખાવના થાવે. ૩
ગુણીની ગોષ્ઠિ કર રંગે, ભલા ગુણ આવશે અંગે,
ગજેન્દ્ર શિરે ચઢી રંગે, અન્ન જેમ કેસરી સંગે. ૪
સગા બે ભાઈ શુક્રબચ્ચાં, એક બુઢા બીજ સાચા,
રૂઢા સંગે રૂઢી વાચા, ભૂંડા સંગે ભૂંડી ભાષા. ૫

ખિલાડી હૃદ્ય જેમ તાકે, હૃદ્યનો છિદ્ર તેમ હાળે,

દોષ અછતાં મુખે લાળે, છતાં મન મેલું નવ રાળે. ૩

પીએ સરિતા ન નિજ વારી, તર ફેલ ખાય નહિ લારી,

પરાયાં કાજ હિંતકારી, સજ્જન પર કાજ વધુ ધારી. ૪

નમે તર ફેલ તણાં લારે, નમે શાલી લરી જ્યારે,

સજ્જન મન નમ્રતા ધારે, છકે નહિ ગર્વથી ક્યારે ? ૫

સીતા ને અંજના સાચી, દુર્જને દુહવ્યાં રાચી,

તથાપિ ન શીલથી વંચી, શરાણે તેજ રહી સાચી. ૬

અર્થ સીતા તથા અંજનાની દુક કથા.

જનક રાજાની પુત્રી જનકી (સીતા) તે રઘુકુળ લાણુ શ્રી રામચંદ્રજીની સુપત્નિ થાય. ઔરમાન મા કેકયોના અંતિ દુરાગ્રહથી પિતાએ પોતાની મરજી ઉપરાંત દીલગીરીથી, જે દિવસે રામચંદ્રજીને રાજ્યાભિષેક કરવાનો હતો તેજ દિવસે વનવાસ જવાનો હુકમ કર્યો. આ સુપુત્રે હુકમ સાથે ચઢાવી તરતજ પોતાની સગી અને અંપર માતા કેકયીને તથા પિતાશ્રીને નમન કરી ચાલવા માંડયું, તે વખતે સીતા મનીને ધણી રીતે સમજાવતાં છતાં “પતિની જાંયા ત્યાં મારી કાયા” કહી સહગમન કર્યું, અને લઘુ પ્રાતા શ્રી લક્ષ્મણજી સાથે જવાનું કહ્યું. તેને તો શ્રી રામે હાજ કહી. માર્ગમાં અભિમાની રાવણે રામ લક્ષ્મણની ગેરહાજરીમાં સીતાનું હરણ કર્યું. અને ત્હેને લંકામાં લપ્ત ગયો. ત્યાં જઈ અનેક પ્રકારે કષ્ટ આપી તેના શીલનો લંગ કરવા પાપી રાવણે પ્રયત્નો કર્યા. પણ મહા સતીના તપ તેજ અને શીલના અખંડ મહિમાથી તેના સવળા પ્રયત્નો ફોડી પડ્યા. પ્રતિ મહા જંગી યુદ્ધ થયું. અને અંતે રાવણનો પરાજય થયું. તેનાં દસે માથાં રણમાં રોળાયાં, અને મહા સતી અખંડ શીલ છે. રામની સાથે અયોધ્યામાં આગ્યાં. અન્યત્ર એક દુર્ગુણ નીચ ધણી-દેશથી ૧. તરવાર.

ધણીઆણીના ક્ષેશમાં ધણીએ ધણીઆણીને કહ્યું કે, “ હું નહીં રામલો કે જે સીતાને રાવણ હરી ગયો ને ત્યાં ઘણો કાળ રહી છતાં તેની પરિક્ષા કર્યો વિના ધરમાં ઘાલી. ” આ વચન રામના સાંભળવામાં આવ્યું. તેથી ન્યાયી રાજાએ પેલા માણસ ઉપર ક્રોધ નહિ કરતાં ગર્ભવતી સતી સીતાનો ત્યાગ કર્યો. પણ “ અતે ધર્મે જય ને પાપે ક્ષય ” એ કહેવત મુજબ સત્ય અજવાળામાં આવ્યું, અને સતી સીતાએ અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો તે અગ્નિ શીતળ જળ થઇ ગયો. પછી સીતાજી સંસારથી ઉદ્દેગ પામી દીક્ષા અંગીકાર કરી રવર્ગે ગયાં.

અંજના સતીની કથા.

જંજુદિપના પ્રલહાદનનગરના રાજા પ્રલહાદનનો પુત્ર પવનજય નામે હતો. તે વૈતાલ્યગિરિના અંજનકેતુ રાજાની પુત્રી અંજના સાથે પરણ્યો, પરણ્યા પછી તરતજ લલિતવ્યતાના યોગથી અંજનાનો તેણે ત્યાગ કર્યો. અને બાર વરસ સુધી તેના સામું પણ જોયું નહિ, પછી રાવણની આજ્ઞાથી વરુણવિદ્યાધરને સાધવા સાઈ પ્રલહાદન રાજાને હુકમ થયો પવનજય પિતાને નિષેધ કરી પોતે જવા તૈયાર થયો, અને ત્યાંથી ચાલ્યો થોડે દૂર ગયા પછી રાત્રીએ વનમાં વિશ્રામ કર્યો; ત્યાં એક ચક્રવી પોતાના ત્રિય પતિના વિયોગથી ધણી આકુળવ્યાકુળ થઇ આમ તેમ લડચડીયાં ખાઇ પડતી ને આરડતી જોઇ, પવનજયે વિચાર કર્યો કે “ અરે આ તિર્યંચ કેવું પ્રેમી જનાવર છે, એના કરતાં પણ હું નીચ થયો કે મહે બાર વરસથી પરણીને પ્રિયાનું મુખ સરખું જોયું નથી. તો એની શી વલે થતી હશે? ” આવો વિચાર કરી તેજ વખતે શીઘ્રપણે અંજનાના મહેલમાં ગયો. તે દિવસે અંજનાએ ઋતુસ્નાન કર્યું હતું. પ્રિયાએ પતિને ઘણા સત્કાર સાથે વધાવી લીધો અને દંપતી સંસાર મુખમાં મગ્ન થયાં, આથી અંજનાને ગર્ભ રહ્યો પછી રાણીને પોતાની એધાણીની મુદ્રિકા આપી પવનજય ઇચ્છિત કામ સફળ કરવા ગયો. ગર્ભના વધવાથી આ સતીને કલંક જોડું અને અનેક

અથ બે પોપટની કથા

કોઈક સ્થળે એક સૂડીએ બે બચ્ચાં જણ્યાં. એકનું નામ ગિરિશુક ને બીજાનું નામ પુષ્પશુક હતું. તે બંને મહોટા થયા. એક વખતે તહેમને મૂકીને સૂડી ચારે ચૂનવા ગઈ. એટલે તે બચ્ચાઓને પારધીએ પકડ્યાં. ગિરિશુકને લિલ્લ પાસે વેચ્યો, અને પુષ્પશુકને ઋષિ પાસે વેચ્યો. અન્યદા એક રાજા ઘોડેસ્વાર થઈ આવ્યો. તે લિલ્લના ઘર-આગળ થઈને નીકળ્યો, ત્યારે ગિરિશુક બોલ્યો કે—“હે લિલ્લ, આ માલદાર માણસ જાય છે, તહેને છૂટી લ્યો.” તે સાંભળી રાજા ભયભ્રાંત થયો થકો એકદમ ઘોડાને દોડાવી નાસતો નાસતો પેલા ઋષીના આશ્રમ પાસે આવ્યો. તેને દેખીને પુષ્પશુક બોલ્યો કે—“હે ઋષી ! આ રાજા પધાર્યા છે તહેમની ભક્તિ કરે.” તેથી તાપસે રાજાની યથાયોગ્ય ભક્તિ કરી. પછી રાજાએ સૂડાને હાથમાં બેસાડીને પૂછ્યું કે—“હે શુક ! મહે તારી વાણી પણ સાંભળી, અને લિલ્લના સૂડાની પણ સાંભળી, પણ તારામાં ને તેનામાં ધણો અંતર છે. તહેનું શું કારણ ?” શુક બોલ્યો—“મહારાજ અમે બંને એક માતાથી ઉત્પન્ન થઈએલા સગા ભાઈ છીએ, પરંતુ તહેને લિલ્લને ત્યાં વેચ્યો. ને મહેને આ ઋષિને ત્યાં વેચ્યો. લિલ્લની સંગતથી તે ફૂડી અને કઠોર ભાષા શિખ્યો. ને મહાત્મા ઋષીના સંગથી હું મધુર વાણી બોલતાં શિખ્યો. એ સંગતીના ગુણ દોષ છે.” એ સાંભળી રાજાને ધણો આનંદ થયો. પછી તહેનું સર્વ સૈન્ય ભેગું થયું તહેની સાથે પોતાના નગરમાં આવ્યો, અને ત્યારથી તે સત્સંગ કરવા લાગ્યો.

આનો તાત્પર્ય એ છે કે ગુણવાનની સોખતથી ગુણ પ્રગટે છે. અને દુર્જનની સોખતથી દુર્જન થાય છે. જેમ લસણની ગંધથી કસ્તુરીનો વાસ જાય છે, ને મલયગિરિના સંગથી કડવો લીંબડો પણ આવનાયદન રૂપ બને છે. માટે ગુણીનો સંગ કરવો.

અથ ન્યાય વિષે-કન્વાલી.

લક્ષ્મી જો મેળવે ન્યાયે, સુજસ સુવાસ જગ થાયે,
 ન્યાયથી વિશ્વ વશ થાયે, નસે સૂર ન્યાયીને પાયે. ૧
 વિચારી ન્યાયને ધારે, અનયનું મૂળ પરિહારે,
 ચૂકે નહિ ન્યાયથી ક્યારે? પશુ અહીં સેવના સારે. ૨
 ન્યાયથી રામની સેવા, કરી કપિકુળ મળી હેવા,
 અનયથી લંકાપતિ જેવા, તન્યા નિજ બંધુએ કેવા? ૩
 યુદ્ધ, પણ હોય અન્યાઈ, ન ગજ દળ વાજ રહે સહાઈ,
 ન્યાયથી થાય જય સ્થાઈ, વધાઈ યુદ્ધ જો ન્યાયી. ૪
 ન્યાયયુદ્ધ પાંડવો જીત્યા, અનયથી કૌરવો ખુત્યા,
 યશોવર્મા ન્યાય વેત્તા, પુત્ર વધ તત્પરા હોતા. ૫

મહા ન્યાયી યશોવર્મા રાજની કથા.

કહ્યાણકટકના રાજ યશોવર્માએ લોકોને ન્યાય આપવા માટે
 રાજ્યદ્વાર આગળ એક ન્યાયઘંટા બાંધી હતી. તે ઘણો ન્યાયી રાજ હતો.
 જેને પોતાના અધિકારી વર્ગ ખરોખર ન્યાય ન આપે તો તે માણસ આ
 ન્યાયઘંટા વગાડી જાય તો વખતે રાજને મળી શકતો. રાજ તેની બધી વાત
 સાંભળી પૂર્ણ તપાસ કરી યોગ્ય ન્યાય આપતો.

એકદા રાજના એકના એક કુંવરની ગાડી વેગમાં દોડી જતી હતી.
 તેના પૈડાં નીચે એક ગાયનો ન્હાતો વાછરડો ચગદોઈ મૂવો. ગરિય ગાયત્રી
 દાદ કોણુ સાંભળે? પરમાત્મા કે-રાજ-તેથી રાજને ફરીયાદ કરવાના હે-
 તુથી પેલી ગાયે ન્યાયઘંટાને પોતાનું શરીર ખજવાળવાથી તે ઘંટા વાગી
 રાજ તે વખતે ભોજન કરવા બેઠો હતો. તેણે સેવકને કહ્યું કે જેણે ઘંટા
 વગાડી ત્હેને મારી હજુર લાવો. સેવક ગયા ત્યાં ગાય દોડી. ત્હેમણે આવીને
 રાજને કહ્યું કે “મહારાજ સુખે ભોજન કરો ત્યાંતો કાંઈ નથી” રાજ

ઓલ્યો—“ જ્યાં સુધી નિર્ણય થયો નથી. હાંસુધી ભોજન કેમ થાય ? ”
 મધી રાજ બહાર આવી જૂવે છે તો ગાય દીઠી, તે ગાય રાજને જોઈને
 આગળ ચાલવા લાગી, તેની પાછળ પાછળ રાજ ગયો, તો ચોકમાં જ્યાં
 મરેલો વાછડો પડ્યો હતો. ત્યાં ગાય થોભી, રાજએ આના ગુન્હેગારની
 સોંકાથી તપાસ કરી પણ કાંઈએ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં. રાજએ કહ્યું
 કે “ જ્યાં સુધી આના ગુન્હેગારનો પતો લાગ્યો નથી, ત્યાં સુધી ભોજન
 કરવું હરામ છે. ” રાજને એક લંઘન થઇ એટલે ખીજે દિવસે કુંવરે આ-
 નીને કહ્યું કે “ મહારાજ એનો અપરાધી હું છું. તેથી યોગ્ય લાગે તે દંડ
 કરો. ” રાજએ નીતિશાસ્ત્ર જાણનારાઓને બોલાવી પૂછ્યું કે “ આનો ન્યાય
 શો કરવો ” ન્યાયશાસ્ત્રીઓએ કહ્યું કે “ મહારાજ ! રાજપને યોગ્ય એકજ
 પુત્ર છે. તેનો ન્યાય શો હોય ? ” રાજ બોલ્યો—“ પુત્ર કાણ ને મિત્ર કાણ
 ન્યાય એજ ખરો મિત્ર છે. ” માટે યોગ્ય હોય તે કહો, ત્યારે એક વિદ્વાન
 બોલ્યો કે “ નીતિમાં એમ કહ્યું છે કે જે જેને જેની વ્યથા કરે તેને તેની
 વ્યથા કરવી. ” તે સાંભળી રાજએ પોતાની ગાડી મંગાવી. અને પુત્રને
 કહ્યું “ તું અહીં સુઇ જા. ” પિનીત પુત્ર તત્કાળ ત્યાં સુઈ ગયો. રાજએ
 કહ્યું કે—આ કુમાર ઉપર થઇને ગાડી વેગ વડે પસાર કરો. ” પણ કાંઈ તેમ
 કરી શક્યું નહીં. તેથી રાજએ પોતે ગાડી ઉપર બેસીને પુત્રના પગ ઉપર
 થઇને જેવી ગાડી પસાર કરવા જાય છે. તેવામાં તત્કાળ રાજપની અધિ-
 શત્રી દેવીએ પ્રકટ થઇ રાજના ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. અને ગાય કે
 વાછડો કાંઈ જોવામાં આવ્યો નહિ. દેવી બોલી કે—“ હે રાજન ! મહેં તારી
 પરીક્ષા કરવા આ બધી રચના કરી હતી. અહા ! પ્રાણપ્રિય એકના એક
 પુત્ર કરતાં પણ તને ન્યાય વધારે વડાલો છે. માટે તને ધન્ય છે.

આ પ્રમાણેનું દર્શાવેલ એ સિદ્ધાંત બતાવે છે કે, ન્યાયથી વર્તી વહે-

વાર રાજગાર અને સાંસારિક કાંઈ પણ કાર્યમાં અન્યાય કરવો નહીં.

દૃઢ પ્રતિજ્ઞા વિષે-કબાલી.

- સુજન શુભ આદ્યું પાળે, પ્રતિજ્ઞા કરી ન તે ટાળે,
પ્રભાતે વ્યોમ અબજાળે, રવી પણ સુખ તસ બાળે. ૧
- કયું પણ સુખ દુઃખ દાવે, કષ્ટ પ્રાણાંત બે આવે,
ન ચૂકે સત્પુરૂષ બાવે, સફલ કરી સત્યથી કાવે. ૨
- સદા આશ્રિત સમભાવે, નભાવે ભાગ્યનિધિ ભાવે,
તને નહિરત્નનર શૂરા, પ્રતિજ્ઞા ભંગ ખર પૂરા. ૩
- વિષમ વિષ સિંધુથી સાધ્યું, તજ્યું ન શીવે પીધું બાધું,
દળિદ્ર કળી નરે વાધ્યું, તજ્યો નહિ વિક્રમે ઠાગું. ૪
- કયું પણ શુરૂથકી પાળે, કમળ કુંભકાર શિર બાળે,
જમે જખ ટાલ તસ ન્યાળે, થયો ધર્મિ વ્યસન ટાળે. ૫

કમળશેઠનું દષ્ટાંત.

શ્રીપુરમાં શ્રીપતિ નામના શેઠને કમળ નામે દીકરો હતો. તે ધર્મથી વિમુખ અને સાને વ્યસન સેવનારો હતો. એકદા પિતાએ કમળને ઉપદેશ કર્યો કે ધર્મ વિનાની બધી કળાઓ વ્યર્થ છે. તે બોલ્યો કે-“હે પિતા ! જીવ, સ્વર્ગ અને મોક્ષ ક્યાં છે ? તે સર્વ આકાશને આલિંગન કરવારૂપ ઘોડાના શીંગડા જેવું છે. તપ, સંયમ વિગેરે ક્રિયાઓ અમ્હારીને છેતરવા રૂપ છે.” છતાંકિ કહીને કમળ ગામમાં ફરવા ચાલ્યો ગયો.

એકદા તે શેઠના નગરમાં શંકરસુરિ આવ્યા, તેમની પાસે કમળને લઈ શેઠ ગયા. અને કમળને બોધ આપવા કહ્યું. ત્યારે શુરૂએ કમળને કહ્યું-“અમે ધર્મોપદેશ આપીએ તેમાં ત્હારે વચે બોલવું નહિ. આકુંબવળું બેવું નહીં, ને એક ચિતે શ્રવણ કરવું.” એમ કહીને શુરૂએ ધર્મોપદેશ કર્યો. પ્રતિ કમળને પૂછ્યું કે “હે વત્સ ! તું કાંઈ સમજ્યો ?” તે બોલ્યો “હે પૂજ્ય ! મહે કાંઈક જાણ્યું, અને કાંઈક ન પણ જાણ્યું. કેમકે તમે બોલતા હતા, તે વખતે તમારા કંઠની ધંટડી ઉઘી નીચી થતી હતી,

તે મહેં એકસો ને આઠ તાર તો ગણી; પણ કેટલાએક ગરબડવાળા શબ્દો તમે શિઘ્રતાથી બોલ્યા, તે વખતે તે ઘંટડી કેટલીવાર બીચી નીચી થઇ રહેની સંખ્યા હું ગણી શક્યો નથી.” તે સાંભળીને સર્વ સમાજનો હસવા લાગ્યા કે—“અહો! આ શ્રોતા બહુ રડો જણાય છે” ગુરૂએ તહેને અયો-અધારીને તેની ઉપેક્ષા કરી.

વળી કાંઈ એક દિવસે ત્યાં બીજા સૂરિ આવ્યા. તેમની પાસે શેઠ કમળનું વૃત્તાંત કહી, તહેને ધર્મ પમાડવા વિનંતિ કરી. ત્યારે સૂરિએ કમળને બોલાવીને કહ્યું કે—“હે વત્સ! તું નીચે દૃષ્ટિ રાખીને અમારો ઉપદેશ એક ચિત્તથી શ્રવણ કરજે.” એમ કહી બ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. પ્રાંતે કમળને “શું સમજ્યો?” એમ પુછ્યું ત્યારે તે બોલ્યો કે “હે પૂજ્ય! આ વિવરમાંથી કોડીઓ જતી આવતી રહેની સંખ્યા મહેં એકસોને આઠ સુધી ગણી.” એ રીતે હાથવાળું વચન સાંભળી બીજા શ્રાવકોએ તહેને કાઠી મૂક્યો.

અન્યથા ઉપદેશની લક્ષિણવાળા સર્વ સૂરિનામે ગુરૂ તે નગરમાં પધાર્યા તેમને પણ શેઠ કમળનું વૃત્તાંત કહી તહેને પ્રતિબોધ કરવા વિનંતિ કરી. તે સાંભળીને સૂરિએ કમળને બોલાવ્યો. એટલે તે આવીને સૂરિ પાસે બેઠો. ગુરૂએ વિચાર્યું કે “આને સામ (મીઠા લાગે તેવા) વચનથી બોધ કરવો નોંધએ.” એમ વિચારી ગુરૂએ તહેને પુછ્યું કે “હે વત્સ! તું કાંઈ કામશાસ્ત્ર જાણે છે?” કમળે કહ્યું કે—“હું શું જાણું? આપ તેના કાંઈ સાર હોય, તો તે કહો” ગુરૂ બોલ્યા કે—“હે કમળ! સ્ત્રીઓ ચાર પ્રકારની હોય છે. પદ્મિની હસ્તિની, ચિત્રણી અને શંખિની. તેમાં પદ્મિની સૌથી ઉત્તમ કહેવાય છે. અને પછી બીજી તેથી ઉતરતી ઉતરતી છેવટે શંખિની સર્વથી ક્તીષ્ટ છે. પછી ગુરૂએ તેમના લક્ષણો શાસ્ત્રોક્ત કહી સંભળાવ્યા.

આ પ્રમાણે ગુરૂના મુખથી સાંભળી “આ સૂરિ મહાપણિત જણાય છે” એમ વિચારતો કમળ પોતાને ઘેર ગયો. પછી બીજે દિવસે તે પોતાની મેજે ગુરૂ પાસે આવીને બેઠો. ગુરૂએ વળી કામશાસ્ત્રની અનેક વાતોથી તહેને રંજન કર્યો. તેથી તે રાજી થઈને ઘેર ગયો. પછી ત્રીજે

દિવસે પણ વગર બોલાવે આવ્યો. ત્યારે પણ ગુરૂએ ઉપકાર સુધ્ધિથી શ્રીગારિક કથા કહી, અને સ્ત્રીને અમુક અમુક તિથિએ અમુક અમુક સ્થાને કામ રહે છે, તે સ્થાનને મર્દન કરવાથી સ્ત્રી વશ થાય છે. ઇત્યાદિક સાંભળી બહુ રાજ થયેલો કમળ ઘેર ગયો. વળી એથે દિવસે આવ્યો. સૂરિએ તે દિવસે વશ થયેલી સ્ત્રી કેવા ચાળા કરે છે? ઇત્યાદિક કહી બહુ ખુશી કર્યો, તેથી નવી નવી જાણના જોગ વાતોમાં રસ પડવાથી કમળ હમેશાં સૂરિ પાસે આવવા લાગ્યો. અને કાંઈ વખત, શૃંગારનું તો કાંઈ કાંઈ વખત ઇન્દ્રજનનું અને કાંઈ વાર ખીજું, વૃત્તાંત સાંભળીને ગુરૂપર રાગી થયો. એમ કરતાં માસકલ્પ પૂરો થયો, ત્યારે વિહાર કરતી વેળા સૂરિએ તહેને કહ્યું કે હે કમળ! હવે અમે વિહાર કરીએ છીએ તેથી અમારા સમાગમના સ્મરણની ખાતર તું કાંઈક નિયમ ગ્રહણ કર” તે સાંભળીને હાશ્યપર પ્રીતિવાળો કમળ હાંસી કરતો બોલ્યો કે “હે પૂજ્ય! મારે ઘણા નિયમો છે આપ સાંભળો, મારી ઇચ્છાથી કાંઈ વખત મરવું નહિ, પકવાનમાં નળીયાં છીટ વગેરે ખાતું નહિ, દૂધમાં થોરનું દૂધ પીતું નહિ, આખું નાળીયેર મુખમાં નાંખવું નહિ, પારકું ધન લઈને પાતું આપવું નહિ, સ્વયંભુરમણ સમુદ્રને પેલે પાર જવું નહિ, તથા ચાંડાળની સ્ત્રી સાથે વિષયભોગ કરવો નહિ વિગેરે ઘણા નિયમો મ્હારે છે” તે સાંભળીને ગુરૂ બોલ્યા કે “અરે કમળ! અમારો સાથે પણ હાશ્ય કરવાથી અનેક પાપ ઉપાર્જન થાય છે, માટે અત્યારે હાશ્યનો વખત નથી, તેથી કાંઈપણ નિયમ લે” તે સાંભળીને કમળ જરા લજ્જા પામીને બોલ્યો કે “મારા પડોશમાં એક વૃદ્ધ કુંભાર રહે છે, તેના માથાની ટાંચ જોયા પછી મ્હારે હમેશાં ખાતું, તે વિના મ્હારે ખાતું નહિ, એ નિયમ આપો” ગુરૂએ તેના નિયમથી પણ તહેને લાલ થવાનો જાણીને તહેને તે નિયમ આપ્યો તે તહેને બરાબર પાળવાનું કહીને ગુરૂએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો કમળ લોક લજ્જાથી પણ લીધેલા નિયમનું પાલન કરવા લાગ્યો.

એકદા કમળ રાત્ર્યહારે ગયો હતો, ત્યાં કામને અસંગે વંધારે રોકાવું પડવાથી મધ્યાન્હ થઈ ગયો, જમવાનું ધણું મોટું થયું, પછી ઘેર આવ્યો

તે જન્મવા એસે છે, તેટલામાં ત્હેની માતાએ ત્હેને નિયમ યાદ આપ્યો એટલે તે દિવસે તેણે કુંભારની ટાલ જોઈ નહોતી, તેથી જન્મ્યા વિના એકદમ ત્હેને ઘેર જઈ ખખર કાઢી તો તે કુંભાર ગામ બહાર માટી લેવા ગયો હતો. તેથી કમળ ગામ બહાર ગયો. અને દૂરથી એક ખાડામાં વાંકા રહીને માટી ખોદતાં તે કુંભારના માથાની ટાલ જોઈને “જોઈ, જોઈ,” એમ બોલતો કમળ મુઠ્ઠી વાળીને ઘર તરફ દોડ્યો. તે વખતે તે કુંભારને માટી ખોદતાં સોના મહોરનો નિધિ પ્રાપ્ત થયો હતો. તેથી કમળના “જોઈ જોઈ” શબ્દો સાંભળીને તે આ નિધિ જોઈ ગયો છે. તેથી જો તે રાજાને કહેશે, તો રાજા સર્વ નિધિ લઈ જશે.” એવી શંકા થવાથી કુંભારે કમળને સુમ મારીને કહ્યું કે “અત્યા કમળ અહીં આવ, અર્ધો ભાગ તારો” તે સાંભળતાં છતાં પણ કમળ તો ‘જોઈ જોઈ’ એમ બોલવા લાગ્યો. છેવટે કુંભારે કહ્યું કે “અત્યા ! આમ આવ, આ બધું તુંજ લઈ જા. પણ તાણીને બોલ બોલ ન કર” તે સાંભળીને કમળને કાંઈક શંકા થવાથી તે ત્હેની પાસે ગયો તો નિધિ જોયો. એટલે કમળે તે લઈ થોડું ધન કુંભારને આપી રાજી કર્યો. પછી તે સર્વ ધન ઘેર લાવીને તેણે વિચાર કર્યો કે “અહો ! પૃથ્વીપર જૈન ધર્મજ શ્રેષ્ઠ છે કે જે ધર્મના હાંસી થી રાખેલા અલ્પ નિયમ વડે પણ મ્હને આવો મહોટો લાભ મળ્યો. માટે જો દહ શ્રદ્ધાથી તે ધર્મ પાળ્યો હોય તો કેટલો બધો લાભ થાય ?” એમ વિચારીને તેણે શુદ્ધ હૃદયથી ગુરૂ મહારાજને આમંત્રણ કરી આવકનાં બાર વ્રત તેમની પાસે ગ્રહણ કર્યાં. અને તે વ્રતાનું આરાધન કરીને સ્વર્ગે ગયો. તાત્પર્ય કે એ હાંસીમાં કરેલી પ્રતિજ્ઞાને પણ દહ રીતે પાળવાથી કમળને કેટલો લાભ થયો તો પછી ત્રિકરણ યોગે કરેલી પ્રતિજ્ઞા દહ રીતે પાળવાથી કેટલો બધો લાભ થાય, તે અવર્ણનીય છે.

અથ ઉપશમ વિષે—કળ્વાલી.

સદા શાન્તિ સૌમ્ય કાન્તિ, સ્વ, પર હિતકારી વિખ્યાતિ.
 ટળે ઉપશમ થકી બ્રાન્તિ, ધરો મસભાવ શુભ શાન્તિ. ૧

કરે તપ જાપ સુર સેવા, વિના સમ નષ્ટ સ્વયમેવા,
વિના શાન્તિ નરો કેવા, વ્યર્થ વારી મથે તેવા. ૨

હીલા સમતા તણી ઘટમાં, ન નાથે તેહુ લવ નટમાં,
જીતે લવજંગ અરિ લટમાં, તરી જટ જાય લવ તટમાં ૩
ઉપશમે ચિત્ત રહે રાજી, ઋદ્ધિ સુરની ગણે પાજી,
મુનિગજ ધન્ય જગ કાજી, જીત્યા સમ લાવ થી (લવ) બાજી. ૪

અથ ગજસુકુમાળની કથા.

સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં દ્વારિકા નગરીને વિષે કૃષ્ણ વાસુદેવ રાજ્ય કરતા હતા. એકદા તેમની માતૃશ્રી દેવકીજીએ ગોખમાં બેઠા બેઠા કાષ્ઠક સ્ત્રીને પોતાના બાળકને રમાડતી દીઠી, તે જોઈને મનમાં વિચાર કર્યો કે—“મહેન પુત્ર હોય તો હું પણ હુલરાવું.” એમ ધારી ચિંતાતુર થયાં. કૃષ્ણે ચિંતાતું કારણ પૂછ્યું. દેવકીજીએ બલાતકારે પોતાની ઈચ્છા જણાવી. પછી માતાને સંતોષી પૌષ્પશાળાએ આવી અદ્ભુત તપ કરી હરિજીગમેષી દેવતાને આરાધ્યો. તે પ્રસન્ન થઈને કહેવા લાગ્યો કે તમારી માતાને પુત્ર થશે, પણ તે યૌવનાવસ્થામાં દીક્ષા લેશે. પછી દેવ પ્રભાવે નવ માસે દેવકીજીને પુત્ર થયો. તહેનું ગજસુકુમાળ નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે સંકુળ કુળા લણ્યો. યૌવનાવસ્થા પામ્યો. તે સોમલ વ્રાહ્મણની પુત્રી પરણ્યો, તેવામાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાન સમોસયાં. તેમનો ઉપદેશ સાંભળી માતાને સમજાવી દીક્ષા લીધી. તેણે પ્રભુને કહ્યું કે—“મહારાજ ! શીઘ્ર મોક્ષ આપો ” પ્રભુ બોલ્યા કે—“સ્મશાનમાં કાઉસ્સગ કરીને ક્ષમાથી ઉપસર્ગ સહન કરવાથી તરત મોક્ષ પ્રાપ્તિ થશે ? ” તે સાંભળી પ્રભુની આજ્ઞા માગી મશાણમાં જઈ કાઉસ્સગ કર્યો, ત્યારે મહારાગમથી આવતા સોમલ વ્રાહ્મણે જમાઈને દીઠો. તે ક્રોધથી ધમધમ્યો. તહેણે વિચાર કર્યો કે—“આણે મારી પુત્રીને દુઃખી કરી તો હું પણ એને દુઃખી કરું ” એમ વિચારી રોષથી મસ્તક ઉપર માટીની પાળ બાંધી, તેમાં ખેરના અંગારા ભર્યા.

આવી ભયંકર મહા વિપત્તિમાં ગજસુકુમાળે ચિતવ્યું કે—“એ મહારાજ

ઉપકારી થયો છે, એના ઉપસર્ગથી મહારાં કર્મ ક્ષય થશે ?” એમ નિશ્ચય રહી ધ્યાન ધરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયો. પ્રભાતે શ્રીકૃષ્ણે, ભગવાનને પૂછ્યું કે “ મહારે લઘુમાધવ ક્યાં છે ? ” ભગવાને “ સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તેવારે કૃષ્ણે પૂછ્યું કે તેને મારનાર કોણ છે ? ભગવાને કહ્યું કે “ હમણાં માર્ગે જતાં ત્હને દેખશે કે તરતજ ત્હનું હૃદય ફાટી મરણ પ્રાપ્તશે ” પછી કૃષ્ણે લાંથી ભગવાનને વાંદી પાછા વળ્યા તો માર્ગમાં તેમજ થયું, તેથી મનમાં ખેદ પામ્યા.

આ પ્રમાણે ઉપશમથી ક્રોધને છતી શ્રીગજસુકુમાળ મોક્ષે ગયા. ને સોમિલ ક્રોધથી મુનિની હલા કરી નરકે ગયો. તેથી સદા શાન્તિ પકડવી ઐશ્વર્ય છે.

અથ ત્રિકરણ શુદ્ધિ વિષે-કંવાલી.

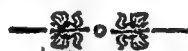
- સ્વ, પરને ચિત્ત સુખદાર્ઢ, સત્ય વાચા મધુરતાષ,
- વપુ પરહિત હિતદાર્ઢ, શુદ્ધ એ ત્ર્યંબુ સરસાર્ઢ. ૧
- નિયમ તપ જપ વ્રત સેવા, તીર્થ સૌ તેહને મેવા,
- સત્ય બાહ્યાંતરે જેવા, કરે તસ શુદ્ધ સૂર સેવા. ૨
- વચન મન ને વપુ ત્ર્યંબુ, નિર્મળાં ગંગ સમ જેને,
- વસંતા નિજ ગૃહે એને, નિર્જરા ધર્મ શુભ તેને. ૩
- શુદ્ધ ત્રિક યોગથી વાળ્યો, ફળ્યો સહકાર મન લાળ્યો,
- યોગત્રિક ધર્મ દીપાળ્યો, દુપદીએ શીલ સોભાળ્યો. ૪

અથ દ્રૌપદીની કથા.

હસ્તિનાપુરના રાજા યુધિષ્ઠિરના ઉદ્ધાનમાં માધમાસમાં એક વખતે અઘ્યાશી હજાર ઋષિઓ આવ્યા. રાજાએ તેમને ભોજનને માટે નિમંત્રણ કર્યું. ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે-“ હે રાજા ! જો તમે આખાનાં રસથી ભોજન કરાવો તોજ અમે જમીશું, નહિ તો નહિ જમીએ. ” એ સાંભળી યુધિષ્ઠિર ચિતામાં પડ્યા કે, હાલ આખાનાં ઋતુ નથી, તો અકાળે આમ્રફળ શી

રીતે મળી શકે ? તેવામાં ત્યાં નારદજી આવી ચઢ્યા. તહેણે રાજની ચિંતા જાણીને કહ્યું કે—“ જો તમારાં પટ્ટરાણી દ્રૌપદી સભા સમક્ષ પાંચ બાળ-
તોના પ્રશ્નોના સાચા ઉત્તરો આપે તો, અકાળે પણ આમ્રવૃક્ષ ફળે. ”
રાજએ તે વાત અંગીકાર કરી, અને દ્રૌપદી સભામાં આવ્યાં, નારદે પાંચ
બાળતોના પ્રશ્ન પૂછ્યા. તેના ઉત્તરો જો કે જગતની દૃષ્ટિએ અચ્ચિદ્દર
જણાય તથાપિ દ્રૌપદીએ સભા સમક્ષ તેના ઉત્તરો સાચા અને યથાર્થ
આપ્યા. તેથી અકાળે પણ અખિા ફળ્યો. તેમાં પ્રથમ ઉત્તરે આખાને અં.
કુર થયાં. બીજે ઉત્તરે પશુવ આવ્યાં, ત્રીજે દીશીઓ આવી, ચોથે મંજરી
થઈ, અને પાંચમે ઉત્તરે પાકાં મધુર ફળ થઈ ગયાં. તે જોઈ સર્વ સભા-
સદો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પછી તે આમ્રસના બોજન વડે યુધિષ્ઠિરે સર્વ
ઋષિઓને પારણું કરાવ્યું.

આ પ્રમાણે ત્રિકરણ શુધ્ધે સત્ય લાભ થુ કરવાથી અકાળે મનસિક્કિ
ચાય છે. માટે ઉત્તમ પુરુષોએ કદી અસલવંકતા થવું નહિ.

અથ સુકુળ વિષે—કંવાલી.

ન નીચને શીંગડાં માથે, નરોત્તમ પક્ષ નહીં હાથે,	
મિષ્ટ કટુ વાણી પર્માર્થે, જાતિ પરબાય કુળ સાથે.	૧
શ્વેત શુણ શંખમાં શોભે, મધુરતા અમૃતે થોભે,	
શીતળ શુણ ચંદ્રમાં શોભે, સુરભિથી પુષ્પે મન લોભે.	૨
ઈક્ષુમાં સહેજ મિઠાઈ, લલાઈ સુકુળમાં લાઈ,	
જીહ્વા ગાંઠો ન રસ ત્યાંઈ, જીહ્વા રસ ત્યાં ન ગાંઠાઈ.	૩
ન લક્ષ્મી જ્યાં વસે વિદ્યા, વસે જો ત્યાં ન અપતા,	
સુકુળ, શ્રી, પુત્ર વર વિદ્યા, મળે સૌ પૂર્વ પુણ્યબદ્ધા,	૪
અભયને સર્વ ઠકુરાઈ, બુદ્ધિ કુલ જન્મ સુખદાઈ,	
નૃભવમાં કીધ લિડતાઈ, કરો ભવિ તેમ કુળ પાઈ.	૫

શ્રી અભયકુમારની સંક્ષિપ્ત કથા.

રાજ્યગ્રાહી નગરીના શ્રેણીકરાજા બેનાતટના ભદ્ર નામના શેઠની પુત્રી સુનંદાને પરણ્યા, કેટલોક કાળ તહેને ઘેર મેમાન તરીકે રહ્યા, સુનંદાને ગર્ભ રહ્યો, બાદ પિતાનું આમંત્રણ થવાથી તેણે સુનંદાની રમ્મ માગી સુનંદાએ કહ્યું કે મારે પુત્ર થાય, ને તે પોતાના પિતાનું નામ ઠામ માગે તો મારે શું જવાબ દેવો ? તે ઉપરથી શ્રેણીકે ભારવટ ઉપર અક્ષર લખ્યા કે—

॥ રાજગ્રહે પાલિગામ ગોવાલિ ધવલે દોડે ઘર કહીયા ॥

જો પ્રમાણે લખી પ્રિયાને સમજાવી શ્રેણીક રાજગ્રાહીમાં આવ્યો. પિતાએ તહેને રાજ્યાભિષેક કરી તપશ્ચર્યા અંગીકાર કરી. શ્રેણીકે રાજા થયા પછી આરસે નવાણું મંત્રીઓ કર્યા. પણ તે સર્વનો ઉપરી ઇંગીતાકારે પાંચ મનની વાત જાણનાર એક મંત્રીની શોધમાં તે હતો. એકદા તહેણે પરીક્ષા કરવા માટે પોતાની વીટી એક જળ વિનાના ઉંડા કુવામાં નાંખીને ઉદ્વેગપણા કરાવી કે “ જો પુરુષ કુવાને કાંઈ રહીને આ વીટી પોતાના હાથવડે લઈ લેશે તે સર્વ મંત્રીમાં મુખ્ય મંત્રી થશે ” તે સાંભળીને બધા મંત્રીઓ અને ળીળ વિચક્ષણ માણસોએ ધણો પ્રયાસ કર્યો. પણ તેમાં બધા નિષ્ફળ થયા.

અહીં બેનાતટમાં સુનંદાએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તહેનું અભયકુમાર નામ પાડ્યું. તે મ્હોટો થયો. તહેને નિશાળે મૂક્યો, લણીને સર્વ કળાઓમાં નિપુણ થયો. એકદા નિશાળના છોકરાઓએ હાંસીમાં તહેને નખાવો દહ્યો, અભયે એદ્યુક્ત થઈ માતાને પૂછ્યું કે “ હે માતા ! મારો પિતા કાણ અને ક્યાં છે ? ” સુનંદાએ કહ્યું કે “ તે હું જાણતી નથી. કાંઈ પરદેશી પુરુષ મને પરણીને ચોડી મુદ્દન અરી રહીને ગયેલ છે. પરંતુ જતી વખતે તહેણે આ ભારવટ ઉપર કાંઈક લખ્યું છે. ” તે સાંભળીને અભયકુમારે તે અક્ષરો વાંચી માતાને કહ્યું કે “ મારા પિતા તો રાજગ્રાહી નગરીના રાજા છે. માટે હવે ગાપણે ત્યાં જઈએ ” પછી અભયકુમાર પોતાની માતાને સાથે લઈને રાજગ્રાહીના ઉદ્ધાનમાં આવ્યો, ત્યાં માતાને બેસાડી અભય

ગામમાં આવ્યો પેલા કુવા પાસે આવતાં ઘણા લોકોને એકઠા થયેલા જોયા. લોકોને પૂછતાં વીંટીનું વૃત્તાંત સાંભળ્યું. કુમારે કહ્યું કે “આ વાત કાંઈ દુષ્કર નથી” એમ કહીને તહેણે કાંઠા ઉપર રહીને એક છાણુનો પીંડો પેટી વીંટી ઉપર ફેંક્યો. તે છાણુમાં વીંટી ચોંટી ગઈ, પછી તે છાણુ સુકાઈ ગયું, એટલે તે જળ વિનાનો કુવા જળથી ભરી દીધો. તેથી તે સુકાયેલું છાણું તરીને ઉપર આવ્યું, અભયકુમારે તે પોતાને હાથે લઈ લીધું. અને તહેમાં ચોંટી રહેલી વીંટી લઈને રાજાને મોકલી, રાજાએ કુવા પાસે આવી કુમારને જોઈ અત્યંત ખુશી થયો. રાજાએ કહ્યું “હે વત્સ ! તું કયો ગામથી આવ્યો છે ? અથવા આજ ગામમાં રહે છે.” કુમારે પ્રણામ કરીને જવાબ આપ્યો કે “હે સ્વામી હું ખેનાતટથી આવેજ અહીં આવ્યો છું.” રાજાએ કહ્યું. “તે ગામમાં એક ભદ્ર નામે શેઠ રહે છે તહેને સુનંદા નામની પુત્રી છે. તેનું વૃત્તાંત તું કાંઈ જાણે છે ?” કુમારે કહ્યું કે “હાજી તેણીએ એક પુત્ર પ્રસવ્યો છે. તેનું નામ અભય છે. તે કુમાર રૂપ ગુણ અને ઉમ્મર વડે મ્હારી જેવોજ છે. હે સ્વામી ! મ્હને જોયાથી તહેનેજ જોયો એમ જાણો. તહેની સાથે મારે ગાઢો સ્નેહ છે. તેના વિના હું ક્ષણ રહી શકતો નથી ?” રાજાએ પુછ્યું કે—“તારે તેને મૂકી તું અહીં કેમ આવ્યો ?” કુમારે જોડ્યો—“તહેને અને તહેની માને અહીં સમીપના ઉદ્યાનમાંજ મૂકીને હું અત્રે આવ્યો છું.” તે સાંભળીને રાજા તહેની સાથે ઉદ્યાનમાં ગયો, અને પોતાની પ્રિયા સુનંદાને મળ્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે “તે વખતે તહેને જે ગર્ભ હતો, તે પુત્ર કયો છે ?”

સુનંદા જોલી કે “પ્રાણનાથ ! આ આપની સાથે આવ્યો, તેજ આપનો પુત્ર છે” તે સાંભળીને રાજાએ કુમારને કહ્યું કે “હે વત્સ ! તું મ્હારી પાસે જુદું કેમ જોડ્યો ?” તેણે જવાબ દીધો કે “હું નિરંતર મ્હારી સાતાના હૃદયમાં રહું છું. તેથી મ્હે તેવો જવાબ આપ્યો હતો.” તે સાંભળી રાજાએ આનંદ પામી કુમારને પોતાના ખોળામાં ખેસાડ્યો. પછી રાજાએ આનંદ સહિત તેમને પુરપ્રવેશ કરાવ્યો. અને અભયકુમારને આરસે

નવાણું મંત્રી પડિતો ઉપર મુખ્ય મંત્રીનું પદ આપ્યું. પછી તે કુમારનદ
સુદ્ધિખળથી ઐશ્વરીકરાજ્યએ ધણા દેશો સાધ્યા.

એકદા શ્રી મહાવીરસ્વામી રાજગ્રહીના ઉપવનમાં સમોસર્યા. તેમને
વાંદવા અભયકુમાર ગયો. પ્રભુનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને વૈરાગ્ય પામેલા કુમારે
ધેર આવીને ઐશ્વરીકને કહ્યું કે “હે સ્વામી! આપની ઇચ્છાથી હું દીક્ષા
લેવા ઇચ્છું છું. માટે મ્હને રજા આપો” રાજ્યએ ત્હને છાતી સરસોં ચાંપીને
કહ્યું કે “હે વત્સ! તારો વિરહ અને ધણો દુઃખકર છે. મારે હાલ તો હું
ત્હને રજા નહીં આપી શકું? પણ જો વારે હું કોધથી ત્હને અરે પાપી!
મારી પાસેથી દૂર જો! મ્હને મુખ ખતાવીશ નહીં. એવાં વાક્ય કહું ત્યારે
તું વ્રત ગ્રહણ કરજે” પિતાના આ વચનને વિનયવાન કુમારે અંગીકાર કર્યું
અને ભક્તિપૂર્વક તેમની સેવા કરવા લાગ્યો.

એકદા રાજા રાણી ભગવાનને વાંદી પાછા વળતાં માર્ગમાં ક્રમોત્સર્ગે
રહેલા કાષ્ઠ સાધુને જોયા. તેમને વંદના કરીને રાજા રાણી ધેર આવ્યા.
રાત્રે રાજા અને એકલણ રાણી સળ્યામાં સુતાં હતાં, રાણીનો હાથ ઓઢેલા
વસ્ત્રથી બહાર નીકળી ગયો, તેથી ટાઢને લીધે મુખથી સીત્કાર શબ્દ કરતી
તે હાથ તરતજ સોડમાં લઇ લીધો, તે વખતે પેલા વસ્ત્ર રહિત મુનિનું તેને
સ્મરણ આવવાથી તે બોલી કે-“અહો! પ્રાણુનો પણ નાશ કરે એવી
ઉઘ ટાઢમાં તેની શી ગતિ થતી હશે?” આ તેનું વાક્ય અકસ્માત જા-
ગેલા રાજાના સાંભળવામાં આવ્યું, તેણે વિચાર્યું કે “અહો આ રાણી
દુરાચરણી જણાય છે, આને મારા કરતાં બીજો કાષ્ઠ પુરુષ વધારે પ્રિય
જણાય છે, તેથી ખરેખર આ વ્યભિચારિણી છે, તો પછી બીજી સર્વે
રાણીઓ પણ વ્યભિચારિણી હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય?” આ પ્રમાણે વિ-
ચારમનિ વિચારમાં નિદ્રા રહિત રાત્રી નિર્ગમન કરી.

આતઃક્રાંતે રાજ્યએ અભયકુમારને બોલાવીને આજ્ઞા કરી કે “માફે
સમગ્ર અંતઃપુર દુરાચારી છે, તેથી હમણાંજ આખા અંતઃપુરને સળગાવી
મુક.” તે સાંભળી અભય બોલ્યો કે-“પિતાનું વાક્ય પ્રમાણ છે.” પછી
ઐશ્વરીક ભગવાનને વાંદવા ગયા. પ્રભુના મુખથી ધર્મોપદેશ સાંભળી રાજ્યએ

પુછ્યું કે “ હે સ્વામી ! ચેલણાને એકજ પતિ છે કે અનેક ? ” સ્વામીએ ઉત્તર આપ્યો કે “ ત્હારો સર્વ સ્ત્રીઓ ધર્મપતિ (પતિવ્રતા) છે. ગદ્યકાલે અહીંથી જતાં ત્હેં તથા ચેલણાએ નદી તીરે જે મુનિને જોયા હતા, ત્હેનું સ્મરણ કરીને મધ્ય રાત્રે ચેલણાએ કહ્યું હતું કે “ આવી ટાઢમાં ત્હેની શી ગતિ થઈ હશે ? ” એ બોલવાનો ત્હેનો એજ આશય હતો. ભગવાનના એવાં વચન સાંભળીને શ્રેણીક રાજા પોતાના ઘર તરફ ઉતાવળો ચાલ્યો.

અહીં અભયકુમારે રાજાની આજ્ઞા થયા પછી વિચાર્યું કે “ રાજાએ મ્હને આજ્ઞા તો આપી છે પણ તે કામ સફસા કરવાથી પરિણામે અત્યંત દુઃખદાઇ થશે. એમ વિચારીને “ ત્હેણે અન્તઃપુરની પાસે રહેલાં ધાસના ધરો ખાલી કરી જીવજંતુ રહિત શોધાવીને સળગાવી મૂક્યાં. અને પોતે ભગવાનના સમવસરણ તરફ ચાલ્યો, માર્ગમાં રાજા સામા મળ્યા, તેણે અભયને પૂછ્યું કે— “ ત્હેં શું કર્યું, ” અભય બોલ્યો કે— “ આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કર્યું છે. ” તે સાંભળીને રાજાએ ક્રોધથી કહ્યું કે— “ મારી દષ્ટિથી દૂર જા, મ્હને ત્હારું મુખ દેખાડીશ નહીં; આવું સાહસ કામ તારા વિના ખીન્ને ક્યો મૂર્ખ કરે ? ” તે સાંભળી પિતાનું વાક્ય પ્રમાણ છે “ એમ કહીને અભયકુમારે સમવસરણમાં જઈ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી.

અહીં રાજાએ ગામમાં આવીને જોયું તો માત્ર ધાસના ધરોજ સળગાવેલાં દીકાં એટલે ત્હેણે વિચાર્યું કે— “ અહો ! અભયે મ્હને કંપટ કરીને છેતર્યો, જરૂર ત્હેણે દીક્ષા લીધી હશે. ” એમ વિચારીને તે મુઠ્ઠી વાળીને દોડતા સમવસરણમાં આવ્યા, ત્યાંતો અભયને વ્રત લઇને એકેલા દીકા, ” એટલે ત્હેં મને છેતર્યો. એમ કહીને રાજાએ કુમારને વંદના કરી. અને ક્ષમા માંગીને ઘેર આવ્યા અભયમુનિ પ્રભુ પાસે રહી ચારિત્ર પાળી તપસ્સા કરી કાળ ધર્મ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવતા થયા.

આ પ્રમાણે શુણના સ્થાનરૂપ મહા ભુદ્ધિનિધાન અભય મંત્રીએ ઉત્તમ કુળમાં જન્મીને જન્મ સફળ કર્યો, અને પરમાર્થસંસ્તવ નામની પ્રથમ શ્રદ્ધાને પાળી, તેથી તે પ્રમાણે લબ્ય પુરુષોએ પણ વર્તવું જોઇએ. પતી શમ.

વિવેક વિષે-કંઠવાલી.

મુજન મન મંદિરે વાસે, લલો વિવેક દીપ લાસે,
 દુરિત સંસારથી ત્રાસે, મોહ તમ ઘોર દુઃખ નાસે. ૧
 કર્મના મર્મને કાઢે, પરમ જિન ધર્મની વાટે,
 વિવેકી તત્વને જાણે, વસ્તુ વસ્તુગતે માને. ૨
 પતંગા કર્મ રૂપ અંગા, પડે અવિવેક દીપ અંગા,
 વિવેકી વીર નર તુંગા, વિવેક રહિત નર પંગા. ૨
 શ્રમણુલદ્રે વિવેકથી, કપિલ મુનિરાજ પણ એથી,
 કાજ નિજ સાધ્યુ શુભ તેથી, હૃદય વિવેક દીપ જ્યોતી. ૪

અથ શ્રી શ્રમણુલદ્રની કથા.

અપાનગરીમાં જિતશત્રુ રાજને શ્રમણુલદ્ર નામે પુત્ર હતો. તે
 ધણો વિવેકી હતો. તહેણે એકલા ધર્મધોષ મુનિનો ઉપદેશ સાંભળ્યો કે—
 “જેમ સુલટાએ કરેલું-ચુક રાજને વિષે ઉપચાર કરાય છે. એટલે જ્યાં
 પરાજય રૂપ ફળ રાજમાં આરોપણ થાય છે, તેમ અવિવેક અને અસંયમે
 કરીને બંધાએલાં કર્મ સ્કંધોનાં સામ્રાજ્યનો આરોપ પણ શુદ્ધ આત્માને
 વિષેજ કરાય છે.” ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળીને વિરક્ત થયેલા તે મહા-
 ત્માએ દીક્ષા લીધી. ગુરૂની કૃપાથી તે શ્રમણુલદ્ર મુનિ જીવસાગરનો પાદ
 પામ્યા; અને ગુરૂની આજ્ઞાથી એકલવિહાર પ્રતિમા અંગીકાર કરી; અ-
 ત્યદા તે મુનિ શરદઋતુને સમયે ઈર્ષ મહા અરણ્યમાં રાત્રિને વિષે પ્રતિમા
 ધારણ કરીને રહ્યા. ત્યાં સોયની જેવા તીક્ષણ મુખવાળા હજારો ડાંસો તે
 મુનિના કામળ શરીર ઉપર લાગીને તહેમનું લોહી પીવા લાગ્યા. તે ડાંસોના
 કરડવાથી મુવળુંના વર્ણ જેવા તે મુનિ જાણે લોહનો વર્ણ હોય તેમ
 શ્યામ થઈ ગયા, ડાંસોના ડંબથી મુનિને મહા વેદના થતી હતી. તોપણ
 ક્ષમાધારી તે મુનિ સહન કરતા હતા, અને તે ડાંસોને તે ઉડાડતા પણ
 નહોતા. ઉલટો તે એવો વિચાર કરતા હતા કે “આ બધા મ્હારે શી મ-

શુભ્રીમાં છે ? આથી અનન્ત ગણી વેદના નારકીપણે મહે' અનન્તીવાર સહન કરી છે, વળી આ શરીર જીવથી ભિન્ન છે. અને આ જીવ શરીરથી જુદો છે, એ પ્રમાણે જાણતાં છતાં પણ ક્યો કાલો માણસ શરીરપર મ-મતા કરે ? ”

“ દેહ એ પુદ્ગળનો પિંડ છે, તે અનિત્ય છે. જીવ અમૂર્ત અને અ-અળ છે. તે અનન્ત જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્ર ધર્મવાળો છે, ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે. તે પોતાના રૂપનો કર્તા અને ભોક્તા છે, સ્વરૂપમાંજ રમણ કરી રહ્યો છે, ભવ ભ્રમણથી આન્ત થયેલો છે, અને પુદ્ગળિક પરભાવના કર્તૃ-ત્વાદિ ધર્મથી રહિત છે. ”

ધર્મ્યાદિક વિવેકે કરીને શુભ ભાવના ભાવતા સતા તે કાંસોની અ-આથી હેમના શરીરતું સધળું લોહી શોષાઈ ગયું; તેથી તેજ રાત્રિએ તે સુનિ કાળ કરીને સ્વર્ગે ગયા. ઇતી રામ.

અથ વિનય વિષે-કવ્વાલી.

વિના જીવ દેહ ધૂળધાણી, વિના શરી તેમ નિશિ રાણી,
વિના નૃપ સુન્ય રાજ્યધાની, વિના વિનયે ઘણી હાની. ૧
નેત્ર ત્રિજ્યુ વિનય જાણે, અંધ એ નેત્ર વિણ આંનો,
વિનય કરીએ વડા ના'નો, વિનય-સંસારમાં દાનો. ૨
આળ, રાજ, શુર, જ્ઞાની, વિનય વશ થાય અભિમાની,
વિનય મૂળ ધર્મનું જાણી, વિનય કરીએ સુખદ જાણી. ૩
વડાઈ વિદ્યા ન કાંઈ શોભે, વિનય નહીં ત્યાં ન કાંઈ જાણે,
પશુ મૃદુતા થકી લોભે, વિનય વપુ મહેલનો જાણે. ૪
વિદ્યા પરપેશની વાધી, વિનયથી વિકુસે સાધી,
હિપાધિ ને વળી આધિ, વિનય કરતાં ટળે આધી. ૫

પરદુઃખભંજન વિક્રમ રાજની કથા.

દિનજયણી નગરીમાં વિક્રમાદિત્ય રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તહેને કમલાવતી નામે શીલના અલંકાર રૂપ રાણી હતી. એકદા રાજા-રાજ્ય-સલામાં કહેવા લાગ્યો કે—“ સંસારમાં એવું કાંઈ જ્ઞાન વર્તમાનમાં છે, કે જે મહારા રાજ્યમાં નજ હોય ? ” તે સાંભળી એક કલાવંત મુસાફર બોલ્યો કે—“ હે રાજા ! તમારા રાજ્યમાં લક્ષ્મીવાન, વિદ્વાન અને ગુણવાન અનેક યુરુષો છે “વળી તમે પોતે પણ લક્ષ્મી વિદ્યા અને ગુણ સહિત છો પરંતુ તમારી પાસે “પરકાય પ્રવેશ” વિદ્યા નથી તે સાંભળી રાજા બોલ્યો કે—“ તે વિદ્યા ક્યાં છે ? ” તે બોલ્યો કે “ હે સ્વામી ! ગિરનાર પર્વત ઉપર એક સિંધેશ્વર છે. ત્હેની પાસે એ વિદ્યા છે. ” તે સાંભળી રાજા પ્રધાનને રાજ્ય ભણાવી એકાઠી તે પર્વત તરફ ગયો. અનુક્રમે ઘણા કષ્ટે પર્વતપર અહ્યો અને યોગીને દેખી મનમાં હર્ષ પામ્યો. તહેને નમસ્કાર કરી સેવા ભક્તિ કરવા લાગ્યો. યોગી પણ રાજાની શુદ્ધ મનથી સેવા ભક્તિ જોઈ સુષ્ટમાન થયો તે યોગીની પાસે એક બીજો આહ્વાણ ઘણા દિવસથી તેજ વિદ્યાને માટે લલી તરેહથી વિનય ભક્તિ કરતો હતો. પણ તહેને કુપાત્ર જાણી યોગી વિદ્યા આપતો નહોતો, યોગ્ય પાત્ર જોઈ વિક્રમાદિત્ય ઉપર યોગી તત્કાળ પ્રસન્ન થયો, યોગી બોલ્યો—“ હે વત્સ ! તું ગુણુજ છે, રાજા જેવો દેખાય છે, દૂર દેશથી આવ્યો જણાય છે. હું ત્હારી કરેલી ભક્તિ અને વિનયથી સંતોષ પામ્યો છું. માટે પરકાય પ્રવેશની વિદ્યા આપું છું, તે તું લે ” તે સાંભળી રાજા જે હાથ જોડી બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! આ આહ્વાણને પણ આપની સેવા કરતાં ઘણા દિવસ થયા, માટે એની ક્ષયર પણ પ્રસન્ન થઈ વિદ્યા આપો ” તે સાંભળી સિંધેશ્વર બોલ્યો કે—“ હે પરદુઃખભંજક સત્પુરુષ ! સર્પને દૂધ પાવાથી પ્રોથાય થાય ” તથાપિ રાજાએ ઘણી પ્રાર્થના કરી તે આહ્વાણને પણ વિદ્યા અપાવી, બંને જણાએ ગુરુ સમક્ષ વિધિપૂર્વક વિદ્યા સાધી. પછી ગુરુની આજ્ઞા મારી રાજા અને આહ્વાણ બંને દિનજયણીના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. રાજાએ આહ્વાણને સાં

એસાડ્યો, ને રાજ્યની શી વ્યવસ્થા છે ? તે જોવા સાઈ તે નગરમાં ગયો, ત્યાં પ્રથમ પ્રજાના સમાચાર જાણી રાજ્ય મંદિરમાં ગયો, ત્યાં પટ્ટહાથીના મરણથી જનસમુદાય વ્યાકુળ થયેલો દીઠો, પછી રાજા પાછો આજ્ઞા પાસે આવ્યો.

વિદ્યાની પરીક્ષાને માટે પોતાના શરીરમાંથી જીવ કઢાવી નિર્જીવ કલે-
વર આજ્ઞાને સોંપી પોતાનો જીવ હાથીના જોળીયામાં ધાલ્યો; તેથી હાથી
તત્કાળ ઉભો થયો. તે જોઈ રાજ્યવર્ગ હર્ષ પામ્યો. અહીં પેલો દુષ્ટશુદ્ધિ
આજ્ઞા વિચારવા લાગ્યો કે—“ જો હું હમણું મહારો જીવ રાજાના શરી-
રમાં ધાલું તો રાજા જની રાજ્ય કંઈ ? ” એમ વિચારી તત્કાળ રાજાના
શરીરમાં પોતાનો જીવ ધાલ્યો, અને પોતાની કાયા ગુપ્ત દેકાણે મૂકીને તે
નગરમાં આવ્યો. લોકોએ રાજા આવ્યો જાણી વધામણાં કર્યાં. પછી તે
રાજ્યમંદિરમાં જઈ સભામાં બેઠો. પણ મોતે જાતનો આજ્ઞા હોવાથી
રાજ્યનીતિ વિગેરે કાંઈ જાણતો નહોતો, ત્હેને રાજ જોવો દેખી પ્રધાન મં-
ત્રી વિચારવા લાગ્યું કે “ શું રાજાનું ચિત્ત વિપરીત થયું છે ? અથવા
તો કોઈ વ્યંતરાદિક રાજાનું રૂપ કરીને આવ્યો છે કે કેમ ? ” એમ વિ-
ચારવા લાગ્યા. પછી તે આજ્ઞા અંતઃપુરમાં ગયો, ત્યાં પટ્ટરાણી તો ત્હેને
દેખતાંજ મુર્છા પામી. ત્હેને ધણી ઉપચાર કરી દાસીએ ઉઠાડી. કૃત્રિમ
રાજા બોલ્યો કે—“ અહો દેવી ! મ્હને દેખીને તમે મુર્છા કેમ પામ્યાં ? ”
રાણીને તત્કાળ શુદ્ધિ સૂઝી, તેથી તે બોલી કે “ મહારાજા ! તમે દેશાવર
ગયા, ત્યારે મ્હેં ગોત્રદેવીની બાધા રાખી હતી કે, ત્યારે રાજા કુશળક્ષેમે
ચેર આવશે, ત્યારે દેવીની પુજા કરીને નેત્ર વડે રાજાના સામું જોઈશ, છતાં
મ્હેં હમણાં તમારી સામું જોયું તેથી દેવીનો ક્રોધ થયો, માટે હવે પુજા
કર્યા વિના તમારું મુખ જોઈશ નહીં ” એમ સાંભળી તે સભામાં ગયો.

હાથીમાં રહેલો ખરો રાજા ચિંતવવા લાગ્યો કે “ આ પાપીએ વિ-
શ્વાસધાત કર્યો, અહા ! મ્હને ગુરૂઆત્મા ઉદ્ધવનું પાપ લાગ્યું, ગુરૂએ મ્હને
ના કહી છતાં મ્હેં એ કુપાત્રને વિદ્યા અપાવી, ત્હેનું કૃણ મ્હને પ્રત્યક્ષ
મળ્યું, હું પડિત મુર્ખ બન્યો, અથવા દૈવ વડે થવાથી મ્હને કુશુદ્ધિ ઉપજાવ

અને લહું કરતાં બૂંદું થયું.” એમ વિચારી આલાન સ્તંભને ઉખેડીને હાથી ઉપવન લણી નિકળ્યો, લોક તહેની પાછળ ગયા, ઘણા ઉપાય કર્યો પણ તે પાછો વળ્યો નહીં, અંતે લોકો થાકીને ઘેર આવ્યા, હાથી વગડામાં જઈ એક વડના વૃક્ષ નીચે જઈ ઉભો રહ્યો, ત્યાં એક પારાધિ ગોળાથી સૂઝાને મારતો હતો, તે દેખી પોતાનો જીવ સૂઝાના શરીરમાં ઘાલીને બોલ્યો કે—“અરે આપડા રાંક નિરાપરાધીને મારવાથી ત્હને શું લાભ થવાનો છે ? તારી ઇચ્છા હોય તો મ્હને ઉજ્જવણીમાં લેઈ જા. અને ખજારમાં જઈ મ્હને હજાર સોનૈયાનું મૂલ્ય કરી વેચજે.” એવું સાંભળી આહેડી ખુશી થયો, પછી તે સૂઝાને લઈ ઉજ્જવણીના રાંજમાર્ગમાં ઉભો રહ્યો; ને મુલ્ય પૂછે, તો સહજ ટકા સુવર્ણ માગે, એવા અવસરને વિષે કમળાવતી રાણીની દાસી ત્યાં આવી, તહેણે તે સૂઝો દીડો. તહેણે કેટલાએક શ્લોક પૂછ્યા, સૂઝાએ તહેના જવાબ શ્લોકમાં આપ્યા, તે વાત દાસીએ જઈ રાણીને કહી; રાણીએ તત્કાળ હજાર સુવર્ણ ટકા આપી સૂઝો મંગાવી લીધો, વધક પૈસા લઈ પોતાને ઘેર ગયો; રાણી સૂઝાને દેખી અત્યંત હર્ષ પામી. તહેને સોનાના પાંજરામાં રાખી પોતાને સાથે સ્નાન, બોજનાદિક કરાવવા લાગી, આ વિદ્વાન સૂઝો અનેક પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરાદિક શ્લોકોથી રાણીનું મન અતિ રંજન કરવા લાગ્યો. તેથી તહેને તે સૂઝો પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક વહાલો થયો. એકદા સૂઝે રાણીને પૂછ્યું કે—“તમે એ રાજની સાથે બોલ્યાંજ નહીં તે શા માટે ?” રાણી બોલી કે “હે શુકરાજ ! એને જેવાથી મ્હાફે મન ઉદાસ પામતું નથી. કાંઈ રૂપ પરાવર્તન કરી આવ્યો છે કે કેમ, તહેની સમજ પડતી નથી ! માટે જ્યાં સુધી મ્હાફે મન સાક્ષી પૂરતું નથી ત્યાં સુધી હું તહેની સાથે સંભાષણ માત્ર પણ નહીં કરું.” રાણીનું આવું દૃઢ મન જાણી સૂઝો હર્ષ પામ્યો.

એકદા કાંઈ ધરોળાને મૂવેલી દેખી સૂઝાએ તહેના શરીરમાં પોતાનો જીવ ઘાલ્યો, એટલે સૂઝો મરણ પામ્યો, તે જોઈ રાણી મુર્છા પામી, તહેને દાસીએ સાવધાન કરી. રાણી બોલી કે—“એ સૂઝાની સાથે હું પણ બળા ખરીશ.” કૃત્રિમ રાજાએ તે વાત સાંભળીને રાણીને આશ્વાસન આપ્યું અને

કહ્યું કે—“ હું પોપટને સચેતન કરું છું ” એમ કહી પોતે પર્વતમાં સુતો અને રાણીને ખુશી રાખવા પોતાનો જીવ કહાઠી શુકના શરીરમાં ધાલ્યો અને પોતે સૂડો થયો ” તે જોઈ વિક્રમે તત્કાળ પોતાનો જીવ ધરોળીના શરીરમાંથી કહાઠીને પોતાના મૂળ શરીરમાં પ્રક્ષેપ્યો. અને પોતાના દેહમાં આવી પોતે રાજી થયો. પછી તે રાણી પાસે ગયો. રાણી પણ રાજીતું મૂળ શરીર દેખી હર્ષ પામી, રાણીએ રાજીને બધું વૃત્તાંત પૂછ્યું. રાજીએ કહ્યું કે એ સઘળું વૃત્તાંત આ સૂડો કહેશે; એટલે સૂડે મૂળથી સર્વ વૃત્તાંત સાંભળાવીને કહ્યું કે—“ જે મિત્રદ્રોહ કરશે તે મ્હારી પેટે દુઃખી થશે, અને જે પરોપકાર કરશે તે આ રાજીની પેટે સુખ પામશે ” તે સર્વ વૃત્તાંત સાંભળી રાણી ધણી હર્ષ પામી. અને પોતાના મનની બ્રાન્તિ ટળી ગઈ. એટલામાં એક વ્યવહારીઓ મરણ પામ્યો. ત્યારે તે સૂડોનો જીવ વ્યવહારીયાના ઝોળાયામાં મૂકી બાહ્યણને સુખી કર્યો.

આ દૃષ્ટાંતથી એ સિદ્ધાંત થાય છે કે વિનય એ સર્વ ધર્મનું મૂળ છે, અને તે વિનયના પ્રભાવથી સંજન એવા વિક્રમ રાજીએ પરકાય પ્રવેશની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી. અને તે સંજન મહાત્માએ સ્વભાવથીજ દુર્જન એવા બાહ્યણને ફરી ફરીને ઉપકાર બુદ્ધિએ સુખી કર્યો. ઇતિ શમ.

અથ વિદ્યા વિષે—કંવાલી.

ન નૃપ વિદ્વાન જોઉં તુલ્યે, પરીક્ષા થાય નહીં મૂલ્યે,
સ્વદેશે પુણ્ય નૃપ કુલે, વિબુધ પુણ્ય વિશ્વમાં જુલે.

૧

ન લૂંટે ચોર વન જાતાં, ન યોજે પંથમાં વહેતાં,
વધે વિદ્યા દાન દેતાં, બધા ભય “શ્રી” વિષે રહેતા.

૨

રહે નહીં લક્ષ્મી ચિર સ્થાઈ, ટકે વિદ્યા સદા ભાઈ,
અગમમતિ માન બિરુદાઈ, વિબુધ મનમોહ પ્રભુતાઈ.

૩

અબુટ વિદ્યા શ્રીને ગંજે, વિબુધ વિપદે ન મન મુંજે,

રિપુદળ વિદ્ય એ ભંજે, વિદ્યા સૌ વિશ્વને રંજે. ૪

શુરંગમથી ભણે શાસ્ત્રો, થાય વિપરીત તો શસ્ત્રો,
મરે પોતે મરે છાત્રો, જઠરને મૂર્ખાં હોય પાત્રો. ૫

વિદ્યાએ ભોજ રાજદો, મયૂર ખાણે કર્યો ખંદો,
વિદ્યાએ હેમસૂરિ ચંદો, પ્રણોદો રાય કુમરિદો. ૬

વિદ્યા પ્રભાવક શ્રી હેમચંદ્રસૂરિની કથા.

ધંધુકા ગામમાં મોઢ જાતીમાં ઉત્પન્ન થયેલા ચાંગદેવે દેવચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. ગુરુએ તહેતું હેમચંદ્રસૂરિ નામ પાડ્યું. પાટણના રાજા કુમારપાળને રાજા થતાં પહેલાં, સિદ્ધરાજના ભયથી નાસભાગની પૂર્વા વસ્થામાં, શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ પ્રાણતું અભયદાન આપી અનેક ઉપકાર કર્યા હતા. અનુક્રમે પાટણનો રાજા કુમારપાળ થયો. તે સમયે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ ત્યાં જઈને ઉદ્યન મંત્રીને પૂછ્યું કે—“રાજા અમને કાષ્ઠવાર યાદ કરે છે ?” ઉદ્યને કહ્યું કે—“અંભારતા નથી” સૂરિએ કહ્યું—“હે મંત્રી ! આજે તું રાજાને એકાન્તમાં કહેજે કે—“આજે તમારે નવી રાણીને મહેલે સુવા જવું નહીં,” મંત્રીએ તેજ પ્રમાણે કહ્યું. તે રાત્રે નવી રાણીના મહેલ પર વીજળી પડી, તેથી તે મહેલ બળી ગયો, ને રાણી પણ મૃત્યુ પામી તે જોઈ આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું કે, ત્હમને આવી ખબર પ્રથમ ક્યાંથી પડી ? આવું ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન કોતું છે ?” ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું—“હેમસૂરિએ તે વાત કહી હતી.” તે સાંભળી રાજા તરતજ સૂરિ પાસે જઈ પ્રણામ કરીને બોલ્યો કે—“હે પૂજ્ય ! આપનો સ્હારાપર પરમ ઉપકાર છે, માટે આ રાજ્ય લાંબ સ્હારાપર કૃપા કરો.” સૂરિ બોલ્યા—“હે રાજા ! અમારે રાજ્યનો ખપ નથી, પરંતુ જો તું કૃતજ્ઞપણાએ કરીને અત્યુપકાર કરવા ઈચ્છતો હો, તો આત્માને હિતકારક જૈનધર્મનો સ્વીકાર કર.

તે સાંભળી રાજા બોલ્યો “હે સ્વામી ! આપ જેમ કહેશો તેમ હું કરીશ.” એકદા રાજા સૂરિને સાથે લઈને સોમશ્વરની યાત્રાએ ગયો. ત્યાં રાજાએ મહાદેવને વંદના કરી, તે વખતે રાજાને આલ્લણાએ કહ્યું કે—“જોન

ધર્મીઓ તહેમના તીર્થંકર શિવાય બીજા દેવને નમતા નથી. તે સાંભળીને રાજાએ સૂરિને કહ્યું કે—“ હે પુણ્ય ! આપ શિવને વંદના કરો. ” ત્યારે સૂરિ બોલ્યા કે—“ જેના ભવબીજના અંકુરને ઉત્પન્ન કરનારા રાગાદિક ક્ષય પામેલા છે, એવા અહ્યા, વિષ્ણુ, શિવ કે જિન જે હોય ! તહેને મહારા નમસ્કાર હો. જે તે સમયે, જે તે પ્રકારે, જે તે નામ વડે, જે છે તે તું જ છે, સર્વ દોષ અને પાપ રહિત જો કાષ્ટ હોય તો તું એકજ છે, માટે હે ભગવાન ! તહેમને મારો નમસ્કાર હો. ”

આવી સ્તુતિ સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી તહેણે ગુરૂને કહ્યું કે “ હે પુણ્ય ! મત મતાંતરનો આગ્રહ મૂકીને ખરું તત્વ શું છે ? તે મહેને કહો ” સૂરિ બોલ્યા “ હે રાજા ! શાસ્ત્રનો સંવાદ દૂર રહો, પણ આ શિવજ તમારી પાસે તત્વનું નિરૂપણ કરશે, તે તમે આદરજો. ” પછી સમ્બરાત્રીએ સૂરિના ધ્યાનથી પ્રલક્ષ થઇને શિવે રાજાને કહ્યું કે, “ હે રાજાનું ! શ્રીતીર્થંકરોએ પ્રરૂપિત કરેલા શ્યાદ્વાદ તત્વનું આચરણ કરવાથી તું વાંછીત ફળને પામીશ. ” તે સાંભળીને રાજા સમક્રિતની સન્મુખ થયો.

એકદા વાયુને સ્તંભન કરવાની ક્રિયામાં એટલે શરીરમાં આલતા વાયુને રાક્ષી શરીરને હલકું બનાવવાની ક્રિયામાં નિપુણ એવો દેવબોધિ નામનો આદ્યજ્ઞ કમળના નાળના દાંડા કરી કેળના પાંદડાની પાલખી બનાવી કાચા સુતરના તાંતણાથી તે નાળ અને પાંદડા બાંધી તે પાલખી તહેના શિષ્યોના સ્કંધપર ઊપડાવી, પોતે તહેમાં બેસીને રાજસભામાં આવ્યે તે બેઠે વિસ્મય પામેલા રાજાએ તહેને સન્માન આપ્યું. પછી પૂજાને સમયે જિનેશ્વરની પૂજા કરતા રાજાને જોઇને દેવબોધિએ કહ્યું કે, “ હે રાજાનું ત્હારા કુળધર્મનું ઉલ્લંઘન કરવું તહેને યુક્ત નથી. માટે કુળ પરંપરાનો આલતો આવેલો શિવધર્મ ત્હારે પાળવો. ” તે સાંભળી રાજા બોલ્યો કે—“ સર્વજ્ઞે કહેલો હોવાથી જૈનધર્મજ સત્ય છે. ” એમ રાજાના કહેવાથી તહેણે પોતાની વિદ્યાશક્તિથી મહેશ્વરાદિક ત્રણ દેવોને તથા કુમારપાળના પૂર્વજોને પ્રત્યક્ષ દેખાડ્યા. તે દેવો અને પૂર્વજો બોલ્યા કે—“ હે વત્સ ! ત્હારે દેવબોધિના કહેવા પ્રમાણે કરવું. ” તેથી રાજા વિસ્મય પામીને

કેશ્યા જેવી સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધ પમાડવામાં કુશળ એવા શ્રી સ્થુળીભદ્ર-
અનિને હું વંદના, "કંઈ છું."

આ પ્રમાણે સાંભળીને રાજની પાસે બેઠેલા દ્રેશી પાદાણો બોલ્યા કે:-

વિશ્વામિત્રપરાશરમૃતયો યે ચામ્બવત્રાશિન.-

સ્તેઽપિ સ્ત્રીસુખપંકજં સુલલિતં દૃષ્ટ્યેવં મોહંગતાઃ ।

આહારં સઘૃતં પયોદધિયુતં ઁજન્તિ યે માનવા

સ્તેષામિન્દ્રિયનિગ્રહઃ કથમહો દમ્ભઃ સમાલોક્યતામ્ ॥

ભાવાર્થ—વિશ્વામિત્ર અને પરાશર વિગેરે ઋષિયો કે જેઓ જળ અને પાંદડાં માત્રનોજ આહાર કરતા હતા, તેઓ પણ સ્ત્રીનું મુખકમળ જોઈને મોહ પામી ગયા, તે જ લોકો ધી, દૂધ અને દહીં વાળો આહાર કરે, તેઓથી ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ શી રીતે થાય ? અહો ! જુઓ ! કેવો દંભ છે ? ”

તે સાંભળી સૂરિએ તહેનો જવાબ આપ્યો કે “ હે રાજન ! શીલનું પાલન કરવામાં આહાર કે નિહાર કારણ ભૂત નથી. પરંતુ મનોવૃત્તિજ કારણ છે. કેમકે.

સિંહોવલી દ્વિરદસુકરમાંસમોજી,

સંવત્સરેણ રતિમેતિ કિલૈક વારમૂ ।

પારાપતઃ સ્વરશિલા કળમાત્રમોજી,

કામી ભવત્યનુદિનં નનુકોઽવહેતુઃ ॥

ભાવાર્થ—અથવાન સિંહ, હાથી અને સુકરનું માંસ ખાય છે, તે પણ તે એક વરસમાં એકજવાર કામગીરી કરે છે, અને પારેવા મરડીયા કાંકરા અને જુવારના દાણા ખાય છે. તે છતાં તેઓ હમેશાં કામીજ રહે છે. તો તેનું શું કારણ ? ”

તે સાંભળીને કુવાદીઓનાં મુખ શ્યામ થઈ ગયાં. આ વિગેરે વિનોદના અનેક પ્રયોગો કુમારપાળ ચરિત્રથી જાણી લેવા, પછી સૂરિ પણ

અનેક લવ્ય જીવોને પ્રતિબોધી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરી સ્વર્ગે ગયા.

આ પ્રમાણે વિદ્યાપ્રભાવક શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે વિદ્યાના પ્રભાવથી અદાર દેશના મહારાજા શ્રી કુમારપાળને પ્રતિબોધી પરમ જૈન ધર્મી બનાવી જગતમાં દયાધર્મીના વિજયવાવટા રાખ્યો, તે અઘ્ઘાપિ પર્યન્ત ચાલે છે, એટલે કે જ્યારે પૂર્વે યજ્ઞ નિમિત્ત ચક્રલે ચક્રલે અને ભર બજારમાં નિશંકપણે નિરાપરાધી પ્રાણીઓનો વધ થતો હતો. ત્યારે બદલે કળ, બળ, અને યુક્તિથી રાજ્યની મદત વડે યજ્ઞમાં કાળાંદિકને કાપવાનો રિવાજ પ્રવર્તાવ્યો, એવા કળીકાળ સર્વજ્ઞ ગિરદ્વારકશ્રી હેમચંદ્રસૂરિશ્વર શ્રી સંધને કલ્યાણને અર્થે થાઓ ઇતિ શમ !

અથ શ્રી ઉપકાર વિષે-કંવાલી

વપુ વય વિત્ત ઘટ કાચો, અગિર આયુર્થો શું રાચો ?

કરી ઉપકાર પર માચો, સમય છે તાહરો સાચો. ૧

ત્રીદોષે કંઠે રૂંધાશે, પછી ઉપકાર શો થાશે ?

સ્વજન પંખી ઉડી જશે, ખરે તું પૂર્ણ પસ્તાશે ! ૨

તરૂં કળા મિષ્ટ નવ ખાવે, નદી નિજ નીર નવ પીવે,

સ્વદય પરમાર્થે જે સેવે, ગયા નર તે હજી જીવે. ૩

કરણુ નળ વિક્રમા જેવા, કરી રામે પ્રજા સેવા,

ક્યાં હિત પારકાં કેવાં ? ઉઘમી તે નરો દેવા. ૪

પીતાં નૃપ વિષમય વારી, ઢોળી નાંખ્યું ઝપટ મારી,

અચાચો ભૂપ જીવ હારી, પંખી મહાભાગ્ય ઉપકારી. ૫

પરોપકાર વિષે રાજા અને પક્ષીનું દ્રષ્ટાંત.

આ ભરતક્ષેત્રમાં શત્રુંજય નામે રાજા હતો. તેની પાસે એક ઉત્તમ અથ્થ કાષ્ઠએ લેક મૂક્યો ત્યારે જોઈને રાજાએ વિચાર્યું કે “ આ અથ્થ શરીરની શોભાથી પ્રશંસનીય છે. પરંતુ તેની ગતિ જોવી જોઈએ. ” એમ

જડ જેવો બની ગયો. ત્યારે ઉદયન મંત્રીએ કહ્યું: ‘રાજધિરાજ ! હેમ-
સૂરિ પણ અનેક વિદ્યામાં કુશળ છે? તે સાંભળીને રાજા પ્રાતઃકાળે દેવખોધિ
વિગેરે ને લેછતે સૂરિપાસે વંદના કરવા આવ્યા, તે વખતે સૂરિ શરીરની
અંદરના પાંચે (બ્રાણ, અપાન, વ્યાન, ઉદાન અને સમાન) વાયુને રૂંધીને
આસનથી કાઢક ઉંચા રહી વ્યાખ્યાન આપવા લાગ્યા. તે વખતે પૂર્વથી
સંકેત કરી રાખેલા શિષ્યોએ સૂરિની નીચેથી આસન (પાટ વિગેરે)
એથી લાંધું. એટલે સૂરિ જમીનથી ધણા ઉંચા રહી વ્યાખ્યાન આપવા
લાગ્યા, તે જોઈ રાજા વિગેરે સર્વે મહા આશ્ચર્ય પામ્યા. પછી સૂરિએ
‘અમારા દેવાને જો.’ એમ કહી કુમારપાળ રાજાને એક ઓરડામાં
લઈ ગયા. ત્યાં સમવસરણમાં રહેલા ચોવીસ તીર્થંકરાની પૂજા કરતા
રહેના એકવીશ પેઢીના પૂર્વજોને તહેણે જોયા. તેઓ (તીર્થંકરા) પણ
જોડ્યા કે-‘દયાધર્મ પાળવાથી તુંજા વિવેકી છે, આ હેમસૂરિ તારા ગુરુ
છે, તે જોમ કહે તેમ કરજો’ તથા તહેના પૂર્વજો પણ જોડ્યા કે-‘હે
વત્સ ! તહે જૈનધર્મનો આદર કર્યો. તેથી અમે સુગતિના ભાજન થઈ
આવી મહા મહિ પામ્યા છીએ’ એમ કહીને સર્વે અન્તરબ્યાન થયા.
તે જોઈ ચક્રકાળે ચઢેલા મનવાળા રાજાએ સૂરિને તત્ત્વ પૂછ્યું કે-‘મહા-
રાજા ! દેવખોધિએ બતાવ્યું તે સંસાર કે આ સત્ય ? આ બાબતમાં મહાર્જ
મન કહોળાય છે.’ ત્યારે સૂરિ જોડ્યા કે-‘હે રાજા ! તહેણે અને
તહે આ બતાવ્યું તે બન્ને ઇન્દ્રજાળ છે. આકાશ પુષ્પની જોમ અસત્યજ
છે; પરંતુ તત્ત્વ તો જે તહેને સોમેશ્વર મહાદેવે કહ્યું હતું તેજ છે.’ તે
સાંભળીને રાજાએ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર્યો, અને અનુક્રમે તે બાર વ્રતધારી
આવક થયા.

અન્યદા આશ્વિન માસ આવ્યો, ત્યારે નવરાત્રિના દિવસે દેવીના
પૂજારીએ આવી રાજાને કહ્યું કે-‘મહારાજા કુળદેવીની પાસે બળિદાન
માટે સાતમને દિવસે સાતસો પાડાનો ને આઠમને દિવસે આઠસોનો અને
નોમને દિવસે નવસો પાડાનો વધ કરવામાં આવે છે, આવો તમારા વંશ
અરંધરાનો નિયમ છે. તે પ્રમાણે ન થાય તો દેવી વિદ્ય કરે છે.’ તે

સાંભળીને રાજાએ સૂરિને તે વાત કરી. સૂરિએ કહ્યું કે “ જો દિવસે જોટલા પ્રાણીઓ હણાય છે, તે દિવસે તેટલાં દેવીની પાસે ધરીને કહેવું કે, હે દેવી આ શરણુ રહિત પ્રાણીઓ તમારી પાસે મૂક્યાં છે, હવે જેમ તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરજો. ” પછી રાજાએ સૂરિના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. એટલે દેવીએ એક પ્રાણીનું પણ ભક્ષણ કર્યું નહી. પરંતુ નવમીની રાત્રિએ હાથમાં ત્રિશુળને ધારણ કરનારી કંટેશ્વરી દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ રાજા પાસે આવીને કહ્યું કે ‘ હે રાજા ! તહે પરંપરાથી ચાલી આવતી રીતને કેમ મૂકી દીધી ? ’ રાજાએ જવાબ આપ્યો કે “ હે દેવી ! હું જીવું છું ત્યાં મૂકીતો એક કીડીનો પણ વધ કરીશ નહી. ” તે સાંભળીને ક્રોધ પામેલી દેવી રાજાના મસ્તકમાં ત્રિશુળ મારીને અદૃષ્ટ થઈ. તે દેવીના પ્રહારથી રાજાના શરીરમાં તત્કાળ કુષ્ટ વ્યાધી ઉત્પન્ન થયો, અને ત્હેની અસહ્ય પીડા થવા લાગી. તેથી રાજાએ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવાનો વિચાર કર્યો. ત્હેનો નિષેધ કરીને ઉદાયનમંત્રીએ તે વૃતાન્ત સૂરિને જણાવ્યો, ત્યારે સૂરિએ જળ મંત્રીને ઉદાયનને આપ્યું. તે જળ રાજા પર છાંટવાથી રાજાનો દેહ સુવર્ણની કાન્તિ જેવો થઈ ગયો. પછી પ્રાતઃકાળે રાજા ગુરૂને વાંદવા ગયો. ઉપાશ્રયમાં પેસતાંજ એક સ્ત્રીનું કર્ણજાળનક રૂદન ત્હેણે સાંભળ્યું. એટલે રાજાએ તે સ્ત્રીની સંસ્મરણ જોયું તો રાત્રે જોયેલી દેવીને ત્યાં રૂદન કરતી દીડી. પછી ગુરૂ પાસે જઈ રાજાએ કહ્યું કે “ હે પુણ્ય થાંભલે બાંધેલી આ સ્ત્રીને મૂકી દો. સૂરિ બોલ્યા. હે રાજા ! ત્હેણીની પાસેથી કાંઈ માગરિ લ્યો ? ત્યારે રાજાએ પોતાના અદાર દેશોમાં જીવરક્ષા માટે રખવાળપણું કરવાનું માગ્યું. તે વાત દેવીએ સ્વિકારી, એટલે તે પાન્ધવથી મુક્ત થઈ અને રાજાસવનના દ્વારે જઈને રહી.

એકદા રાજસભામાં સૂરિએ સ્થુળીભદ્રમુનિની પ્રશંસા કરી કે—
વેશ્યા પોતાના પર રાગવાળી અને નિરંતર ત્હેમને અનુસરનારી હતી, હમેશાં
છ રસ યુક્ત ભોજન જમવાનું હતું, કામશાસ્ત્રના ચિત્રવાળી શાળામાં વસ-
વાનું હતું, શરીર પણ મનોહર હતું, અવસ્થા પણ સુવાન હતી. અને કાળ
પણ વર્ષાઋતુનો હતો, તો પણ જેણે આદર પૂર્વક કામદેવને જીત્યો, વળી

વિચારી તે ઘોડા પર બેસીને દોડાવવા લાગ્યો; તે પવનવેગી ઘોડાં એવો દોડ્યો કે ત્હેનું સર્વ સૈન્ય પાછળ રહી ગયું. રાજા જેમ જેમ તેનો વેગ રોકવા ચોક્કું ખેંચે, તેમ તેમ તે વધારે વધારે દોડવા લાગ્યો. પછી રાજાએ આકીને લગામ ઢીલી મૂકી કે તરત તે અશ્વ ઉભો રહ્યો. રાજા સમજ્યો કે આ ઘોડાની વક્ર ગતિ છે. પછી રાજાએ અશ્વ પરથી ઉતરીને પલાણુ ઉતાર્યું, એટલે તે ઘોડો સંધીઓ ત્રુટી જવાથી પૃથ્વીપર પડીને મરણ પામ્યો. રાજા ક્ષુધા અને તૃષાથી પીડાતો એકલો તે લયંકર વનમાં લમવા લાગ્યો. લમતાં લમતાં એક મ્હોટો વડ જોઇને તે થાકેલો હોવાથી ત્હેની છાયામાં જઇને બેઠો. પછી તે આમતેમ જુએ છે, તેવામાં તેજ વૃક્ષની એક શાખામાંથી પાણીનાં ટીપાં પડતાં ત્હેણે જોયાં. રાજાએ વિચાર્યું કે— “વર્ષા કાળમાં પડેલું જળ શાખાના વિવરમાં ભરાઇ રહ્યું હશે. તે હાલમાં પડે છે. એમ ધારીને પોતે તરશ્યો હોવાથી આખરાના પાંદડાનો પડીયો બનાવીને ત્હેની નીચે મૂક્યો. થોડીવારે તે કાળાં અર્થે મેલાં પાણીથી ભરાઇ ગયો. તે લઇને રાજા જેવામાં પીવા જાય છે, તેટલામાં કાંઈ પક્ષી વૃક્ષની શાખામાંથી ઉતરી જળનું પાત્ર રાજાના હાથમાંથી પાડી નાખીને પાછો વૃક્ષની શાખા ઉપર જઇને બેઠો. રાજાએ નિરાશ થઇને ફરીથી પડીયો મૂક્યો. તે ભરાઇ ગયો. ત્હેને પીવા જાય છે કે ફરીથી પણ તેજ પક્ષીએ પાડી નાખ્યો, ત્યારે રાજાએ ક્રોધ કરીને વિચાર્યું કે— “જો આ દુષ્ટ પક્ષી હવે ત્રીજી વાર આવશે તો હું ત્હેને જરૂર મારી નાખીશ ” એમ ધારીને એક હાથમાં ચાણુક રાખીને બીજા હાથે જળ ભરવા માંડ્યું, તે વખતે પક્ષીએ વિચાર્યું કે— “આ રાજા કાપાયમાન થયો છે, તેથી જો હું પડીયો પાડી નાખીશ તો જરૂર તે, મ્હને મારી નાખશે. ને જો નહીં પાડું તો, આ ઝેરી પાણી પીવાથી રાજા અવશ્ય મરણ પામશે. તેથી મ્હારે મરવું શ્રેષ્ઠ છે. પણ આ રાજા છવે તો સાફ ” એમ વિચારીને ત્હેણે ત્રીજીવાર પણ પડીયો પાડી નાખ્યો, એટલે કાપ પામેલા રાજાએ ચાણુકના પ્રહારથી તરતજ તે પક્ષીને મારી નાખ્યો. પછી રાજાએ ફરીથી પડીયો મૂક્યો. તે વખતે ઉપરથી પડતું જળ આડું અવળું પડવા માંડ્યું એટલે—રાજા આશ્ચર્ય સહીત

ઉઠીને વૃક્ષની શાખા ઉપર ચઢી બુઝે છે, તો તે વૃક્ષના ડાટરમાં એક અજગરને પડેલો જોયો. ત્હેને જોઈને રાજાએ ધાર્યું કે—“તે જળ નથી, પણ આ સુતેલા અજગરના મુખમાંથી ગરલ પડે છે. જો મહેં તે પીધું હોત તો અવશ્ય મ્હારૂં મરણ થાત, અહો એ પક્ષીએ મ્હને વારંવાર એર પીતાં અટકાવ્યો, ને મ્હને જીવીત દાન આપ્યું, પણ મહેં મૂખાંએ તે જાણ્યું નહીં. અરેરે ! પરમોપકારી પક્ષીને મહેં ટ્રાકટ મારી નાંખ્યો.”

એવા પશ્ચાત્તાપની દરમીઆન ત્હેનું સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. પછી તે પક્ષીને પોતાનાં માણસો પાસે ઉપકાવી નગરમાં લાગીને ચંદનના કાષ્ટ વડે ત્હેને અગ્નિ સંસ્કાર કરાવ્યો, અને ત્હેને જલાંજલી આપીને રાજા પોતાના મહેલમાં ગયો, લાં શેઠાતુર થઈને ખેડો, એટલે મંત્રી સામંતાદિક પૂછ્યું કે “હે નાથાં આ પક્ષીનું આપે પ્રેતકાર્ય કર્યું ત્હેનું શું કારણ ?” સારે રાજાએ ત્હેણે કહેલો મહા ઉપકાર અને ઉપકારના બદલામાં પોતે ત્હેનો કરેલો અપકાર કહી બતાવ્યો, અને કહ્યું કે “તે પક્ષીને જીવન પર્યંત હું ભૂલી શકીશ નહીં.”—આ ઉપરથી એ સાર લેવાનો છે કે વિચાર્યા વિના કોઈપણ કામ કરવાથી જેમ તે રાજાને પશ્ચાત્તાપ થયો, તેમ સહસા કાર્ય કરવાથી પાછળથી પરતાવો થાય છે. ઉપકારનો પ્રત્યુપકાર કરવો એતો ફરજિયાત છે, પણ ઉપકારને બદલે અપકાર કરવો એ તો અધમાધમ છે. સજ્જન તો અપરાધીનો પણ ઉપકાર કરે છે. ઇતિ ક્ષમ.

અથ ઉદયમ વિષે—કબાલી.

જળધિ માર્ગે તરી વહાણે, લક્ષિ ઉદોગથી આણે,
ગુરૂ ભકતે ભણી જ્ઞાને, ઉદયમી શાસ્ત્ર સૌ બાણે. ૧
વિપત્તમાં છે ઉદયમ ભાઈ, અહા ! ઉદોગ-જગ સહાઈ,
તજ પરમાદ સુ કમાઈ, કરી કર સુકૃતિ ન્યાયી. ૨
ખંડંતી વીજ નૃપ ભાણે, સુબુદ્ધિ ઉદયમે ખાણે,
યુવની દ્વંદ્વશા ભાણે, જ્ઞાનગણી સચીવ ટાણે. ૩

ઉદમ વિષે-જ્ઞાન ગર્ભ મંત્રીની કથા.

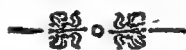
ભવિતવ્યતા પ્રખળ છે. એ વાત ખરી છે, પણ તેથી ઉદમ ન કરવે. એમ શાસ્ત્રકાર કહેતા નથી, કપાળે હાથ મૂકીને ખેંસી રહેવું, ને કોઈ પણ જાતનો ઉદમ કરવો નહીં. તેથી ભાગ્ય-ફળનું નથી. પણ ભાગ્યનો ભાઈ અને ખરો સહાય ઉદમજ છે. કોઈ પણ કામ એકલા ઉદમથી કે એકલા ભાગ્યથી બનતું નથી પણ તેમાં પાંચ કારણોની મહત્વતા છે. એટલે કે કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, પુર્વકર્મ અને પુરુષાર્થ એ પાંચેની સહાયતાથી દરેક કામ થઈ શકે છે. પણ આ સ્થળે ઉદમનો સંબંધ છે. તેથી તે વિષે વિચાર કરવાનો છે કે ઉદમ શું નથી કરી શકતો? તે ઉપર એક લૌકિક દૃષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે છે.

કોઈ એક રાજાનો જ્ઞાનગર્ભ નામે પ્રધાન હતો. તેને ત્યાં કુંવરનો પ્રસવ થયો. છઠ્ઠીને દિવસે વિધાત્રી લેખ લખવા આવી, જેવી તે લેખ લખી ને જાય છે. તેવીજ તેને પ્રધાને પકડી, અને પૂછ્યું કે “અરે દેવી! તહે શા લેખ લખ્યા” દેવી (વિધાત્રી) બોલી “તહારો કુંવર મ્હોટો થશે. ત્યારે દરરોજ એક કાળનો ભારો વેચશે. તોજ એનું પેટ ભરાશે” આ ઉપરથી પ્રધાને કોપ કરીને કહ્યું કે “હે વિધાત્રી! હું તહાં વચન અન્યથા કહું તોજ મ્હાં નામ જ્ઞાનગર્ભ, નહીં તો મને મૂર્ખ શિરોમણી કહે જે.” પછી દેવી અન્તરધાન થઈને પ્રધાન પોતાને કામે લાગ્યો.

કુંવર મ્હોટો થયો-એકલા રાજ્ય ઉપર દુશ્મન રાજા ચઢી આવવાથી એ નગરનો રાજા પરાભવ પામ્યો. રાજા, પ્રધાન અને પ્રધાન પુત્ર જુદી જુદી દિશાએ નાસી ગયા. હવે પ્રધાનનો પુત્ર દરરોજ લાટડાં કાપી લાવી તેનો ભારો ખજાનરમાં વેચી તેના પૈસા ઉપજાવે તેથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા લાગ્યો. એમ કેટલાક દિવસ વહી ગયા. ભક્તિ ભક્તિ, પ્રધાન પોતાના પુત્રને મળ્યો. પુત્રની દુર્દશા જોઈ પ્રધાને વિચાર્યું કે અરેરે! વિધાત્રીએ વૈર વાળ્યું તો અહીં પણ ગમે તે પ્રકારે તેનો લેખ તો મિથ્યા કરવોજ એમ વિચારી તેણે પોતાના પુત્રને કહ્યું “હે વત્સ! આજથી તું ભગ્ને

મરી જાય તો લલે, પણ આવનાયંદનના કાષ્ટનો ભારો મળે તો ત્હારે લાવવો, અન્યથા લાવવો નહીં. કોરણ કે એની શીકર તો વિધાત્રીનેજ છે, વિધાત્રીએ એમ તો લેખ લખ્યોજ છે ને કે, ભારો વેચશે તો પેટ ભરાશે, પેટ નહીં ભરાય એમ તો નથીજ લખ્યું ને, ખસ ત્યારે પેટ ભરાવવું હશે તો ત્હને આવનાયંદનનો ભારો મેળવી આપશે. ” આ પ્રમાણે કહેવાથી કુંવર પણ તેમ કરવા લાગ્યો. એક કડાકો થયો, બે થયા, અને ત્રણ લાંબણો થઈ, પણ આવનાયંદન તો ક્યાં રસ્તામાં પડ્યું છે ? હવે વિધાત્રીને ફિકર થઈ તેથી ત્હેણે આવનાયંદનનું વન ખતાવ્યું, પણ ત્હેમાં તો જીજ લાકડાં હોય ને ભારો પૂરો ન થાય એટલે કુંવર ભારો લેઈને જાય નહિ એ પ્રમાણે કરવાથી વિધાત્રી થાકી, અને પુનઃ તે રાજનું રાજ્ય અને પ્રધાનને પ્રધાનપદ મળ્યું, અને પ્રધાનના ઉદ્ધમ અને શુદ્ધિપણથી પુત્રની દુર્દશા ટળીને તે સુખી થયો.

આ લૌકિક દ્રષ્ટાંત છે. વિધાત્રીના લેખ એ માત્ર કલ્પના છે, લેખ હોય તો તે મિથ્યા થાયજ નહીં. પ્રાણીને સુખ દુઃખ કેવળ પૂર્વ કર્મથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. તે કર્મને કોઈ ટાળી શકતું નથી—માત્ર પોતાનો આત્માજ પોતાનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે, અને કર્મથી મુક્ત થાય છે, માટે આત્માથીએ પ્રમાદ નહીં કરતાં ઉદ્ધમનું સેવન કરવું. ઇતિશમ.

અથ દાન વિષે—કન્વાલી.

દાન ઉપસોગ ને નાસ્તી, ગતિ ત્રીક લક્ષિમની અસ્તી;
દાન ઉપસોગ કર હસ્તે, રહે અહીં “શ્રી” પડો રસ્તે. ૧
નહીં રહે લક્ષ્મી ચિર સ્થાઈ, વાવરી ના ખૂટે ભાઈ;
જતાં વધતાં દુઃખદદાઈ, દાન શ્રીમાનં ઘો ન્યાયી. ૨
અભય સુપાત્ર અનુકંપા, ત્રઈણ એ પાંચમાં ભૂખ્યા;
દુઃખી ને હોય જે ભૂખ્યા, શક્તિ અનુસાર ઘો સુખ્યા. ૩

કરણ બળી લોજ હરિચંદા, દાન દઈ જે સદાનંદા;
 પ્રભાતે ગાય ગુણ કંદા, મુખે જન વૃંદ શુભ છંદા. ૪
 સદ્ગુણ કર જન્મ ગુણ દાને, દાન દઈ ના કુલો માને;
 યથા મૂળદેવ મુનિ દાને, રાજ્ય પામ્યો વધ્યો વાને. ૫

અથ શ્રી મૂળદેવની કથા.

કૌશલ્યા નગરીમાં ધનદેવ અને ધનશ્રીનો પુત્ર મૂળદેવ નામે હતો. તે કળાપાત્ર હતો, પણ વ્યસનથી દૂષિત હતો, તેથી ત્હેના પિતાએ ત્હેને ઘર બહાર કાઢી મૂક્યો હતો. અનેક દેશોમાં રટન કરતો એકદા તે કાંઈ શહેરની નજીક આવેલા દેવાલયમાં કાંઈ કાપડીની સાથે સૂતો—તે બન્નેને રાત્રે સંપૂર્ણ ચન્દ્રમંડળનું પાન કર્યાનું સ્વપ્ન આવ્યું—પ્રાતઃકાળે પેલા કાપડીએ પોતાના ગુરૂ પાસે જઈ તે સ્વપ્નની વાત કહી. ગુરૂએ ત્હેનું કળ કહ્યું કે—“હે શિષ્ય! આજે કાંઈ ત્હેને ઘી ગોળથી પરિપૂર્ણ એવો મડિા આપશે.”

મૂળદેવ તે કાપડીના ગુરૂને અગ્ર જાણી શહેરમાં કાંઈ પ્રવીણ સ્વપ્ન પાંડકની પાસે ગયો, અને વિનયપૂર્વક સ્વપ્નનું કળ પૂછ્યું. સ્વપ્નપાંડકે કહ્યું—“મૂળદેવ! ત્હેને આજથી સાત દિવસની અંદર રાજ્ય મળશે.” આ પ્રમાણે કહીને ત્હેણે પોતાની પુત્રી ત્હેની સાથે પરણાવી. મૂળદેવે કહ્યું કે—“ત્હેને જ્યારે રાજ્ય મળશે ત્યારે હું તમારી પુત્રીને તેડીશ.” પછી નગરમાં ભ્રમતાં ત્હેને કાંઈ ગ્રહસ્થને ઘેરથી અડક મળ્યા, તે લઈ જંગલમાં ભોજન કરવા બેઠા; તેવામાં કાંઈ માસોપવાસી મુનિ અચાનક ત્યાં આવી ચઢ્યા. મૂળદેવે ધણી હર્ષથી મુનિને અડક વહોરાવ્યા, ત્હેના મહિમાથી આકાશવાણી થઈ કે—“તું અર્ધા શ્લોકમાં જે માગીશ તે ત્હેને મળશે” તેણે—

गणियं च देवदत्तं, दंति सहस्रं च रज्जं च ।

આ પ્રમાણેના અરધા શ્લોકથી દેવદત્તા ગણિકા, એક હજાર હાથી અને રાજ્ય માગ્યું દેવે “તથાસ્તુ” કહ્યું.

અનુક્રમે સાતમો દિવસ આવતાં કાંઈ અપુત્ર રાજા મૃત્યુ પામ્યો, એટલે ત્હેના મંત્રીઓએ પાંચ દિવ્ય કર્પા, અને તે પ્રકારે મૂળદેવ રાજ્ય

પામ્યો. આ ખખર પેલા કાવડીને પડી, એટલે તે વારંવાર પેલા દેવાલયમાં
જઈને તેવા સ્વપ્નને માટે સુવાલાગ્યો, પણ તહેવું સ્વપ્ન ફરીને ક્યાંથી પામેદ
અહીં મળદેવે રાજ્ય મેળવી દાનાદિક ધર્મ ફરી આત્મધર્મને સંપૂર્ણ રીતે
સાધ્યો. ઇતિ-શમ.

અથ શીલ વિષે-કબ્લાલી.

કર્મના મર્મને ગાળે, શીલ સૌભાગ્યતા આલે;
આઘ્ર તટિ રોગ ભય ટાળે, આત્મશુભ શીલ અનુવાળે. ૧
શીલ જે નિર્મળ પાળે, તમે તસ દેવતા લાળે;
સુખ નર સુર ભવે પામે, મુક્તિ મંદિરમાં મહાલે. ૨
શીલે જિનદાસ સોહાયો, શીલે ગાંગેય જગ ગાયો;
સુદર્શન શેઠ સુખ પાયો, વિજયવિજયા સુજશ નાહ્યો. ૩
સીતા ને દ્રૌપદી સાચી, સતી શીલે રહી રાચી;
કસોટીમાં ન રહી કાચી, સુવર્ણ તેજ રહું માચી. ૪

શીલ ઉપર જિનદાસ શેઠની કથા.

વસંતપુરમાં શિવશેઠર નામનો વ્રતધારી આવક રહેતો હતો, ત્યાં
જિનદાસ નામના સુરિ પધાર્યા. તહેમને વાંદવામાટે શિવશેઠર ગયો. વાંદીને
હર્ષપૂર્વક બોલ્યો કે “હે ભગવન ! મહારા-મનમાં લાખ સાધર્મિલાપ્ત્યોને
ભોજન કરાવવાનો મનોરથ છે, પરંતુ તેટલું ધન મારી પાસે નથી, માટે
હું શું કરું ? કે જેથી મારો તે મનોરથ પૂરો થાય ? ” શુરએ કહ્યું કે “હું
સુનિસુવતસ્વામીને વાંદવા ભર્ય જા, ત્યાં જિનદાસનામનો આવક રહે છે,
તેની લાખ સૌભાગ્યદેવી નામે છે તેઓને ત્હારી સર્વ શક્તિથી ભોજન
અલંકાર વિગેરે આપીને પ્રસન્ન કર. ત્હેના વાત્સલ્યથી ત્હને લાખ સાધર્મિ
લાપ્ત્યોને ભોજન આપ્યા જેટલું પુણ્ય થશે.” આ પ્રમાણે શુરકું વચન
સાંભળીને ત્હેણે તે પ્રમાણે કર્યું. ભોજનાદિક ભક્તિવડે જિનદાસની સેવા કરી.

ત્યાર પછી તે શિવશંકરે ગામમાં જઈને લોકોને પૂછ્યું કે— “આ જિનદાસ કેવો છે ! સત્ય છે કે દાલિદ છે ? ” લોકોએ કહ્યું કે “હે ભાઈ ! સાંભળ, આ જિનદાસ સાત વર્ષનો હતો, ત્યારે એક દિવસ ઉપાશ્રયે ગયો હતો—ત્યાં ગુરના મુખથી શીલોપદેશમાળાનું વ્યાખ્યાન સાંભળીને તહેણે એકાંતરે ધ્યેયાર્થ પાળવાનો નિયમ ગ્રહણ કર્યો. એજ પ્રમાણે સૌભાગ્ય દેવીએ પણ આત્માવસ્થામાં સંખી પાસે એકાંતરે શીલ પાળવાનું અંગીકાર કર્યું. દેવયોગે તે બંનેનું જ પાણીગ્રહણ થયું, પરંતુ શીલ પાળવાના ક્રમમાં જે દિવસ જિનદાસને છૂટો હતો, તે દિવસ સૌભાગ્યદેવીને નિયમ હતો, અને સૌભાગ્યદેવીને છૂટો હતો, તે દિવસે જિનદાસને નિયમ હતો—આવી હકીકત બનવાથી સૌભાગ્ય દેવીએ કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! હું તો નિરંતર શીલ પાળીશ, તમે ખુશીથી બીજી સ્ત્રી કરો ” તહેણે કહ્યું કે—“ મ્હારે તો ફરી લગ્ન કરવા નથી. પરંતુ હું તો યોગ્ય અવસરે દિક્ષા લેમશ. ” પછી તે દંપતીએ ગુર પાસે જઈ જીવનપર્યંત હમેશને માટે ધ્યેયાર્થ અંગીકાર કર્યું; અને પહેરામણી વિગેરે કરીને શ્રી સંધનો પણ સત્કાર કર્યો. માટે તે દંપતીના જેવા બાળધર્મચારી અમે તો કાષ્ઠપણ સાંભળ્યાં નથી. ” આ પ્રમાણેનું વૃત્તાંત સાંભળને શિવશંકર તે જિનદાસની વિશેષ પ્રશંસા સેવા અર્પિત કરીને પોતાને ગામ ગયો—છતિ—શમ.

અથ તપ વિષે—કબ્વાલી.

- ૧ વન્દિ જેમ કાષ્ઠ પરજાળે, તપશ્ચા કર્મ કુર બાળે;
રવિ ઉદયે તિમીર, ટાળે, તપી તપ તેજ અબુઆળે.
- ૨ અલિન વયુ કર્મ કાદવથી, વિમળ તપ સ્વાર્ણ શુદ્ધ નીરથી;
કરે તપ જો ક્ષમા લવથી, હઠે સંમોહ આશ્રવથી.
- ૩ વિના તપ નાશ નહીં કર્મો, જન્મ મરણાદિના મર્મો;
ટળે મં અનાદિના ભર્મો, ન જાળે આત્મના ધર્મો.

લઘિ સિદ્ધિ સકલ સાધી, તપસ્યા યોગમેડરાધી;

લઘિવૈકિય તપ સાધી, વિષ્ણુકુમારને વાધી.

૪.

અથ વિષ્ણુકુમારની કથા.

પૂર્વે અવતી નગરીના ધર્મરાજને નમુચી નામનો પ્રધાન હતો. એકદા તે નગરીમાં મુનિસુવ્રતસ્યાસીના શિષ્ય સુવ્રતમુરિ પધાર્યા. તેમનદ શિષ્યે નાસ્તિક એવા નમુચીને વાદમાં જીતી લીધો. તેથી તથા બીજા કારણથી રાજા પ્રજાએ તેનો અનાદર કર્યો તેથી તે લજ્જા પામીને ત્યાંથી નીકળી ગયો, અને લમતો લમતો હસ્તિનાપુર ગયો. ત્યાંના પદ્મોત્તરરાજાને જવાબાદેવી નામની પટ્ટરાણીથી વિષ્ણુકુમાર અને મહાપદ્મ નામે એ કુંવર થયા. રાજાએ વિષ્ણુકુમારને રાજ્ય આપ્યું, તે જ્ઞાના પુત્રને યુવરાજ્ય પદ આપ્યું. અન્યદા નમુચિ પ્રધાને પોતાનું કળા કૌશલ્ય બતાવ્યું, તેથી યુવરાજાએ તેને પોતાનું પ્રધાનપદ આપ્યું. એક વખત તે નમુચિએ સિંહ-રથ નામના મ્હોટા યોદ્ધાને જીત્યો. તેથી સંતોષ પામેલા યુવરાજાએ તેને વરદાન આપ્યું. નમુચિએ તે વરદાનને થાપણુ રૂપ રખાવ્યું, એક દિવસે જવાબાદેવીએ રથયાત્રાની ઇચ્છાથી રતનમય જૈનરથ કરાવ્યો. તે વખતે તેની શોક્યે ઇર્ષાથી પ્રહરથ કરાવ્યો. પછી રથયાત્રા સમયે બન્ને રથો સામ સામા મળ્યા—તે એક બીજાને માર્ગ આપે નહી, તેથી ક્રોધની નિવૃત્તિને માટે રાજાએ બન્ને રથને પાછા વળાવ્યા. પોતાની માતાનું આ પ્રમાણે અપમાન જોઈ, મહાપદ્મ પરદેશ ચાલ્યો ગયો. તે ચક્રવર્તીની સ્મૃત્તિ મેળવીને પાછો જન્મભૂમિમાં આવ્યો. તેના પિતાએ મ્હોટા ઉત્સવથી તેને પૂરપ્રવેશ કરાવ્યો ત્યાર પછી બત્રીસ હજાર રાજાઓએ બાર વર્ષ સુધી મહાપદ્મનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

ત્યારપછી વિષ્ણુકુમાર સહીત પદ્મોત્તર રાજાએ સુવ્રતાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી, અને પદ્મોત્તર સ્વર્ગે ગયા. વિષ્ણુકુમારને છ હજાર વર્ષ સુધી તીવ્ર તપ કરવાથી વૈક્રિયાદિક અનેક લઘિઓ પ્રાપ્ત થઈ.

એકદા સુવ્રતાચાર્ય ધણા સાધુ સહિત હસ્તિનાપુરમાં આતુર્માંસ રહ્યા.

તે વખતે પૂર્વનું વૈર સંભારીને નમુચિએ ચક્રી પાસે પોતાનું વરદાન માગ્યું કે—“હે રાજા! કાર્તિક માસની પૂર્ણિમા સુધી મને છ ખંડનું રાજ્ય આપો.” રાજાએ તે પ્રમાણે તહેને સોંપી દીધું. ને પોતે અંતઃપુરમાં ગયો.

પછી નમુચિએ જીવહિસાનો યજ્ઞ આરંભ્યો, તે વખતે તહેણે સુવ્રતા-આચાર્યને બોલાવીને કહ્યું કે—“તમે મુંડાઓ વિના સર્વ મને (ચક્રવર્તીને) નમે છે, તેમ તમે કરતા નથી, તો શું તમે મહારાથી પણ મહોટા છો? માટે મહારી પૃથ્વીમાં કોઇ પણ સાધુએ રહેવું નહીં. જો સાત દિવસથી વધારે કોઇ રહેશે, તો હું તહેને મારી નાખીશ.” આ પ્રમાણે સાંભળીને નાગરિક લોકોએ તહેને સામ વાક્યોથી સમજાવ્યો પણ તહેણે પોતાના આગ્રહ છોડ્યો નહીં, સારે આચાર્ય મહારાજે વિચાર્યું કે “આનું રાજ્ય તો સર્વ રચે છે. તેથી સાત દિવસમાં ચોમાસાના સમયમાં ક્યાં જઈએ?” એ પ્રમાણે વિચારીને તહેમણે બીજા સાધુઓને પૂછ્યું કે “આમાં કોઇ ગગનગામિની લબ્ધિવાળો છે, કે જે મેરના શિખરપર રહેલા વિષ્ણુકુમાર મુનિને અહીં લાવી શકે?” એક શિષ્યે પોતાની તેવી શક્તિ જણાવી, અને ગુરૂની આજ્ઞાથી તે મેર પર્વતપર ગયા. વિષ્ણુકુમારે તહેને ચોમાસામાં અકસ્માત આવવાનું ઠારણ પૂછ્યું. એટલે તહેણે યથાર્થ વાત કહી. પછી વિષ્ણુકુમાર મુનિ તે સાધુની સાથે નમુચિની સભામાં આવ્યા. ત્યાં એક નમુચિ વિના સર્વ રાજાઓએ તહેમને વંદના કરી. પછી વિષ્ણુમુનિએ નમુચિને કહ્યું કે “હે રાજા! એક સ્થાને ચોમાસું રહેલા મુનિઓ હમણાં ક્યાં જશે? માટે તહેમને રહેવા સારું કેટલીક પૃથ્વી આપો.” નમુચિએ ત્રણ પગલાં પૃથ્વી આપવા કહ્યું, તે સાંભળી ક્રોધાતુર થયેલા તે મુનિએ વૈક્રિય લબ્ધિથી લાજ ચોજન પ્રમાણે શરીર વિકુર્વિતે એક પગ પૂર્વ દિશાની જંજીરીપની જગતી ઉપર અને બીજો પગ પશ્ચિમ દિશાની જગતી ઉપર મૂકીને કહ્યું કે—“હે સાપી! હવે ત્રીજો પગ મૂકવાની જગા ક્યાં આપે છે?” તે સાંભળીને ભય આંત થયેલો નમુચિ મૌન રહ્યો, એટલે વિષ્ણુમુનિએ ત્રીજું પગલું નમુચિના પૃષ્ઠ ઉપર મૂક્યું તેથી નમુચિનું શરીર દ્રવ્યથી પાતાલમાં પેસી ગયું. ને ભાવથી સાતમી નરકે ગયો. તે સમયે પર્વતો કંપવા લાગ્યા, ત્રહો ભય-

શીત થયા, અને ઉદ્ધાદિક દેવો પણ “આ શું ?” એમ સંભ્રાંત થઇ ગયા. પછી અવધિ જ્ઞાનવડે ત્હેનું કારણ જાણીને ઇન્દ્રે વિષ્ણુમુનિનાં કોધને શાંત કરવા માટે સંગીત જાણનારા ગંધર્વોને મોકલ્યા. તેઓએ મુનિનાં કષ્ટદા-
રમાં શાંતતારૂપ અમૃતમય ગીત નૃત્યનો આરંભ કર્યો. તેથી મુનિનો કો-
ધાગ્નિ શાંત થયો. અને તેઓ મૂળ સ્વરૂપે સ્થિત થયા. મહાપદ્મ ચક્રી પણ
સંજ્ઞા સહિત આવીને નમ્યો. ત્હેને મુનિએ કપકા દીધો કે—“તું રાજ્ય
આજતાં છતાં શાસનની આવી હિલના થાય, તો પછી બીજા કુદ્ર રાજાઓ
ના રાજ્યમાં તેમ થાય તો ત્હેનો દોષ શો ?” ઇત્યાદિક ઉપદેશ આપીને
આચાર્ય પાસે આવી યથાર્થ કહેવા વડે આલોચના કરી, અને પ્રાયશ્ચિત
લઘને પ્રતિક્રમણ કર્યું. આ ત્હેમણે શાસનની ભક્તિ માટે કર્યું છે; તેથી ત્હે-
મને કાંઈ દોષ નથી; તોપણ સંજ્ઞાય ધ્યાનાદિકમાં કિંચિત વિભાવ થવાથી
તે ગુરૂની સમક્ષ ધર્માપચિકિ પડિકમવા વડે આલોચ્યું. પ્રાંતે તે વિષ્ણુમુનિ
મોક્ષે ગયા.

આ પ્રમાણે મહા ઉત્પાત શાંત થવાથી જાણે ફરીથી જન્મ પામ્યા
હોય તેમ સર્વ મનુષ્યોએ શુભ વસ્ત્ર અને પાન વિગેરે ગ્રહણ કર્યો અને
પરસ્પર જીહાર કર્યા. તે ઉપરથી મનુષ્યો દર વર્ષે પડવાને એસતા વર્ષને
દિવસે ઉત્તમ વસ્ત્ર, અન્નપાન, જીહાર અને ધરની શોભા વિગેરે મહોત્સવ
કરે છે. ઇતિ—શમ્.

અથ ભાવ વિષે—કંવાલી.

વિના ગુરૂ જ્ઞાન જેમ લુખો, વિના લુણ અન્ન જેમ પીકો;
દંત વિણ આવવો સૂકો, વિના મન શું મળો મૂકો. ૧
વિના યશ જીવવું રાત્રી, ભાવ વિણ ભંજિત નહીં સાત્રી;
ત્રિદોષે આશ જેમ કાત્રી, ક્રિયા વિણ ભાવના વંત્રી. ૨
ભરત ભૂપ ભાવના ભાવે, ઇલાત્રી જિણું (શેઠ) એ દાવે;
વળી વલ્કલગિરી પાવે, મુક્તિ શ્રી ભાવના ભાવે. ૩

હરણ બલદેવ શુભ ભાવે, પાંચમાં સ્વર્ગમાં જાવે.

ભાવના ભાવતાં ભાવે, સ્વર્ગ અપવર્ગ સુખ પાવે.

૪

ઇલાયચી કુમારની સંક્ષેપથી કથા.

પૂર્વે વસંતપુરમાં અગ્નિશર્મા બ્રાહ્મણને પ્રીતિમતી નામે સ્ત્રી હતી. દંપતીએ જિનોક્ત દીક્ષા ગ્રહણ કરી પરંતુ વિવિધ જાતના મુનિઓને જાણી શૌચાચારમાં રહી જાતિ મદ કરવા લાગ્યા. પ્રાંતે આદૈવ્યના કર્યા વિના મૃત્યુ પામી તે બન્ને વૈમાનિક દેવતા થયા.

ત્યાંથી ચ્યવી એલાવર્ધન નગરમાં ઇલ્ય શેઠની ધારણી નામે સ્ત્રીને જેટે અગ્નિશર્માનો જીવ પુત્રપણે થયો, તે ઇલાયચી પુત્રના નામથી પ્રખ્યાત થયો અને જાણી ગણીને યૌવન વયમાં આવ્યો. તહેના પૂર્વભવની સ્ત્રી સ્વર્ગથી ચ્યવી નટ કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ, એક વખતે નૃત્ય કરતી મૃગાક્ષી ઇલાપુત્રના જોવામાં આવી તહેણીને જોઈ પૂર્વ ભવના સ્નેહ અને તહેના રૂપ કળા કૌશલ્યથી મોહાઈ થઈ તે ચાતાપિતા અને કુળની લજ્જા તથા તહેને દામ આપી સંતોષી નટીની માગણી કરી, તહેનો પ્રાપ્ત નહ બેલ્યો કે— “આ કન્યા તો અમારે અક્ષય લંડાર છે. તેથી જો તમારી ઇચ્છા એની ઉપર હોય તો નટ થઈને અમારી સાથે ચાલો ” એલાપુત્ર લજ્જા તથા તહેની સાથે ગયા. થોડા દિવસમાં તહેમની પાસેથી નૃત્ય પણ શીખી ગયો. નટ કહ્યું કે—“હે પુરુષ ! હવે નૃત્ય કરી ધન ઉપાર્જન કરી આપો કે જેથી તમારો વિવાહ કરીએ ” એલાકુમારે તે વાત કબુલ કરીને તેઓની સાથે કમાવા નીકળ્યો. નટ ફરતા ફરતા વેણાતટે પહોંચ્યા. ત્યાંના રાજા પાસે નાટક કરવા ગયા એક ઉચો વાંસ રોપી પાદુકા પહેરી તે ઉપર એલાપુત્ર ચઢ્યો, એક હાથમાં તિક્ષણ ચક્ર ને બીજા હાથમાં ત્રિશૂલ લઈ તે વાંસપર રમવા લાગ્યો. તહેનું અદ્ભુત નૃત્ય જોઈ સર્વ લોકો ખુશ થયા, પણ રાજાની પહેલાં કાંઈએ દાન આપ્યું નહીં. રાજાની દૃષ્ટિ પેલી નટી ઉપર પડી, તેથી તે તહેનામાં લુબ્ધ થયો. અને ચિંતવવા લાગ્યો કે—“જો આ નટ વાંસ ઉપરથી પડે તો હું નટીને સ્વાધીન કરું.”

હવે નાટક કરીને વાંસ ઉપરથી ઉતરેલા એલાપુત્રને તહેણે ફરીથી એક કરવા કહ્યું. એ પ્રમાણે ફરી ફરીને ત્રણ વાર, કહ્યું. અને તહેણે એ પ્રમાણે કર્યું રાજાએ બ્યારે ચોથો વાર ચઢવા કહ્યું, સારે લોકો રાજાની દુષ્ટ મતલબ ધારી તહેની નિંદા કરવા લાગ્યા. એલાપુત્ર પણ રાજાની ખૂરી મતલબ સમજી ગયો. તહેણે વિચાર કર્યો કે—“ અહો ! આ કામ અવસ્થાને, મહેને, અને આ રાજાને ધિક્કાર છે. અરે મહે મારા ઉત્તમ કુળને સહીન કર્યું ” આ પ્રમાણે તહેના મનમાં વૈરાગ્ય થયો, તહેની પુષ્ટિમાં વાંસ ઉપર રહેલા એલાપુત્રે કાંઈ ધનાઢ્યને ઘેર ઇશ્વરને જિતનારા મુનિને જોયરી કરતા અને સુંદર સ્ત્રીથી પ્રતિલાલિત થતા અને વંદાતા જોયા, તે જોઈ એલાપુત્રે વિચાર્યું કે “ અહો ! સ્ત્રી ભોગથી પરાહમુખ, અને જેને પોતાના દેહની પણ દરકાર નથી, એવા કેવળ મોક્ષાભિલાષી આ મુનિને ધન્ય છે. કે જેમને આ સુંદર નવ યૌવના અને મહારી નટીથી પણ અસંખ્ય ગુણ રૂપવાળી સ્ત્રી મોદક વગેરે આપવાને વિનંતી કરે છે. તથાપિ તે મહા મુનિ કાદૂ મૈથુનની જેમ તહેના સાંમું પણ જોતા નથી. અને હું કેવો રાગાધિ છું કે જે આ નીચ કન્યા ઉપર આસક્ત થઈ પડયો છું. અહો ! મહેને ધિક્કાર છે. તેમજ આ સંસારના સ્વરૂપને પણ ધિક્કાર છે.” આ પ્રમાણે વિષયમાં તદ્દન વિરક્ત થઈ શુભ ધ્યાન આપતાં એલાપુત્રને સામાયિક ચારિત્રથી માંડીને યથાખ્યાત ચારિત્ર પર્યંત ફરશ્યું. તહેના પ્રભાવથી તહેના ધાડા ધાંતીકર્મનો ક્ષય થઈ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

વાંસ ઉપરથી નીચે આવતાં દેવતાઓએ સાધુનો વેષ આપ્યો. અને તહેણે ધર્મ દેશના આપી અને પોતાના પૂર્વ ભવનું સ્વરૂપ સભા સમક્ષ સંભળાવ્યું, અને કહ્યું કે—“ બ્રાહ્મણના ભવમાં મહે સ્ત્રી સાથે દીક્ષા લીધી હતી. પણ અમે બન્ને એ જાતિ મદ કર્યો હતો. તે પાપની આલોચના કર્યા વગર મૃત્યુ પામીને દેવ ગતિથી વ્યવી હું વણિક છતાં નટીથી પૂર્વના રાગથી રાગાધિ થયો ” આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સંભળી નટીને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું. તે પોતાના રૂપને ધિક્કાર હો કે જે રૂપ દીપકમાં પત-જિયાની જેમ આવા ઉત્તમ વણીક પુત્ર અને રાજા જેવા ભાગ્ય થવા પ્રયત્ન

કરવા લાગ્યા. તેથી હવે મારે વિષય સુખથી સર્થ, એવી ભાવના ભાવતાં તે નદીને કેવલજ્ઞાન થયું. અને રાજા રાણીને પણ ઉત્તમ પ્રકારની ભાવના ભાવતાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આ પ્રમાણે મહાત્મા એલાપુત્રે ઘણા જીવોને તાર્યા.

જે એલાપુત્ર ઉત્તમ વંશમાં ઉત્પન્ન થઈ શુભ વંશ (વાંસ) ને આશ્રય કરતા કુવંશ (નકારા કુળના) આચરણ રૂપ સંસાર નૃત્યને તજી દેઈ મુનિતું આચરણ જોઈ ચિદાત્મરૂપે તદ્દરૂપ થઈ ગયા. ઇતિ શમ્.

અથ ક્રોધ વિષે કંવાલી.

ઈંધન તૃણ વસ્તુને બાળે, વન્દિ સૌભક્ષી પરબાળે,
ક્રોધ શુણ વાડીને બાળે, રચણ ભરી કાય કુળ ટાળે. ૧
પ્રશમ રક્ષ મેઘ જળ ધારા, સમાવે ક્રોધની જ્વાળા,
નિયમ તપ વ્રત જપમાળા, ફળે સૌ જો ક્ષમા ઢાલા, ૨
નિઃક્ષત્રી મહી કરી ક્રોધે, ફરશુરામે વિના બોધે,
સુભૂમ નવ ક્રોધને રોધે, નીઃબ્રહ્મી મહી કરી ક્રોધે. ૩
નરક ગતિ ક્રોધથી પાઈ, ક્રોધ મહા અગ્નિ દુઃખ દાઈ,
સ્વ, પર, ઘર ક્રોધ દંવ દાઈ, ક્ષમા જળ જો ન તો ભાઈ. ૪

પરશુરામ અને સુભૂમ ચક્રિની કથા.

એકદા સ્વર્ગમાં વિદ્યાનર અને ધન્વંતરિ નામના બે દેવો પરસ્પર મિત્રો હતા. એક જોતી ને બીજો શિવમતી હતો. તેઓ પોતપોતાના ધર્મની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા, અને પરિક્ષા કરવા મૃત્યુલોકમાં આવ્યા. તે વખતે ચક્રવર્તી રાજા દિક્ષા લઈને માર્ગે આત્યા જતા હતા, તેની પરિક્ષા કરવા સાર અનેક પ્રકારના સ્વાદિષ્ટ અને વિકુર્વિને આપવા માંડ્યા. પરંતુ પોતે બુખથી પીડાતા છતાં દેવપિંડ જાણીને લીધા નહિ. આગળ જતાં બે માર્ગે આવ્યા—તેમાં એક રસ્તા ઉપર તિક્ષુ કાંટા વિકુર્વો ને બીજા માર્ગમાં સુક્ષ્મ

દેહકાં વિકુચ્ચી-ત્રીજો માર્ગ ન હોવાથી તે રાજર્ષિ ધર્માસમિતી પાળવા માટે કાંટાવાળા માર્ગે ચાલ્યા. પગમાંથી રૂધિરની ધારા વહેવા લાગી. તોપણ તે રસ્તો છોડ્યો નહિ. ત્યાર પછી દેવો અનેક સ્ત્રીઓનાં રૂપ વિકૃવિને ગીત નૃત્યાદિ કરવા લાગ્યા. તોપણ ક્ષોભ પામ્યા નહિ. છેવટ નૈમિત્તિકનું રૂપ ધારણ કરીને તેઓએ કહ્યું કે-“હે મુનિ ! અમે ત્રિકાલ જ્ઞાની છીએ, તેથી અમે જાણીએ છીએ કે-તમારું આયુષ્ય હજી ધણું છે. માટે યુવાવસ્થાના ભોગવિલાસ ભોગવીને પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં તપ કરજો.” ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે-જો આયુષ્ય ધણું હશે તો લાંબા કાળ સુધી ચારિત્ર પળાશે; વિષયભોગ તો પૂર્વે અનન્ત વાર ભોગવ્યા છે, હવે તેની રૂઢા નથી.” તે સાંભળી તે દેવોએ જૈન શાસનની પ્રશંસા કરી.

પછી એક અરણ્યમાં જમદગ્નિ નામનો વૃદ્ધ તાપસ ચિરકાળથી તપ કરતો હતો, ત્યાં જમ. ચકલા ચકલીનું રૂપ વિકૃવિને ત્હેની દાઢીમાં માળો ધાલીને રહ્યા. ચકલાએ મનુષ્ય વાણીથી ચકલીને કહ્યું કે-“હે ત્રિચાંદ હું-હિમવંત પર્વત ઉપર જાઉં છું, થોડા દિવસમાં પાછો આવીશ.” ચકલી બોલી કે-“ત્યાં ત્હેને બીજી ચકલીપર આસક્તિ થાય, તો પછી હું પત્તિ વિનાની શું કરું ?” તે સાંભળીને ચકલાએ પાછા આવવા માટે ગોહત્યાદિક ના સોગન ખાધા, ત્યારે ચકલી બોલી કે-“જો તમે પાછા ન આવો તો આ ઋષિના પાપથી લેપાઓ, એવા સોગન ખાઓ તો જવા દજો.” તે સાંભળીને તાપસ ક્રોધાયમાન થયો, અને તે પક્ષિઓને પકડવા માટે દાઢીમાં હાથ નાંખી ત્હેને પકડીને કહ્યું કે-“અરે પક્ષિઓ ! હું પાપી શી રીતે કે તે કહો.” ત્યારે પક્ષિઓ બોલ્યા કે-“હે તપોનિધિ ! ક્રોધ કરશો નહિ, તમારું શાસ્ત્ર જુઓ. કહ્યું છે કે-“અપુત્રરય ગતિર્નાસ્તિ” ઇત્યાદિક વચનોથી તમે પુત્ર રહિત છો, તેથી તમારી સદ્ગતિ કેમ થશે ?”

આ પ્રમાણે સાંભળીને તે તાપસનું મન ક્ષોભ પામ્યું; તેથી તપશ્ચર્યા છોડીને કાષ્ટક નામના નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા પાસે ગયો, અને ત્યાં કન્યાની યાચના કરી. રાજાએ કહ્યું કે-“મારે સો કન્યાઓ છે, ત્હેમાંથી જે કન્યા તમારી ઇચ્છા કરે ત્હેને ગ્રહણ કરો.” તે અંતઃપુરમાં ગયો. ત્યાં

બાધી કન્યાઓએ તહેને વૃદ્ધ તથા હીન અંગવાળો અને કદરૂપો જાણીને ચૂકરી કરી તહેની અવગણના કરી. તેથી તાપસે ક્રોધથી તે સર્વ કન્યાઓને ક્રુષ્ણી કરી દીધી. ત્યાંથી પાછા વળતાં રાજભુવનના આગણામાં એક મુર્ખ કન્યાને ધૂળમાં રમતી જોઇને તાપસે એક ખીજેડ તહેને દેખાડ્યું. તે લેવા ક્રોધે તહેણે લાંબો હાથ કર્યો. એટલે “આ કન્યા મહેને ધરજી છે. એમાં કહીને તહેને ઊપાડી લીધી, રાજાએ શ્રાપના લયથી હજાર ગાયો તથા દારૂની નહીત તે કન્યાને આપી, ત્યાર પછી રાજાની પ્રાર્થનાથી પેલી સર્વ કન્યાઓને તાપસે સારી કરી.

હવે તે રેણુકા કન્યાને લઇને વનમાં આશ્રમ કરી તાપસ તેનું લાલન ચાલવન કરવા લાગ્યો. અતુકમે તે યુવાવસ્થા પામી ત્યારે તહેને પરણ્યો. તહેને અતુકાળ આવતાં તહેની પ્રાર્થનાથી જન્મદશિએ પાહણુ તથા ક્ષત્રિય પુત્ર ઉત્પન્ન થાય એવા બે ચર મંત્રીને આપ્યા. તહેમાંથી રેણુકાએ પાહણુ ચર નહીં ખાતાં ક્ષત્રિય ચર ખાંધો, અને પાહણુ ચર પોતાની જાહેન કે જે હસ્તીનાપુરના રાજા અનંતવીર્યની પટરાણી હતી, તહેને મોકલ્યો. તે તહેણે ખાધો સમય આવતાં રેણુકાને રામ નામનો અને તેની જાહેનને કૃતવીર્ય નામનો પુત્ર થયો અન્યદા. તે આશ્રમમાં એક વિદ્યાધર આવ્યો, તહેને અતિસારનો બાધી થયો હતો. રામે તહેની સેવા કરીને સાજો કર્યો. તેથી વિદ્યાધરે તહેને પરશુ વિદ્યા આપી. રામ તે વિદ્યા સાધીને પરશુરામ નામે પ્રસિદ્ધ થયો. અને દેવાધિષ્ઠિત પરશુ લઇને ચોતરફ ફરવા લાગ્યો.

એકદા રેણુકા પોતાની જાહેનને મળવા હસ્તિનાપુર ગઇ. ત્યાં પોતાના ખનેવીની સાથે તહેને આડો વ્યવહાર થયો, તેનાથી તેને એક પુત્ર થયો. રામે પોતાની માતાને દુરાચરણી જાણીને પુત્ર સહિત મારી નાંખી. તેથી ક્રોધ પામેલા અનંતવીર્યે તહેનો આશ્રમ લાંબી નાંખ્યો. તે જાણીને રામે તહેને પરશુ વડે મારી નાંખ્યો. પછી તહેના રાજ્ય ઉપર પ્રધાનોએ તહેના પુત્ર કૃતવીર્યને બેસાડ્યો. તે કૃતવીર્યે રાજાએ પિતાનું વેર લેવા જન્મદશિને માર્યો. તેથી ક્રોધાયમાન થયેલા રામે કૃતવીર્યને મારીને તહેનું રાજ્ય લઈ લીધું. તે વખતે કૃતવીર્યની એક સગલી સ્ત્રી નાશીને તાપસના

આશ્રમમાં ગઈ. તે તાપસોએ ત્હેને રાજની રાણી જાણીને ભોંયરામાં ગુસ્સા રાખી-રામને ક્ષત્રિય જાતી પર ક્રોધ થવાથી ત્હેણે સાત વાર ન ક્ષત્રિ પૃથ્વી કરી, અને મારેલા રાજાઓની ઘાંઘો કઢાવી ત્હેનો થાળ ભરીને સભામાં પોતાની પ્રાસે રાખ્યો.

એકદા કાંઈ એક નિમિત્તિઓ આવ્યો. ત્હેણે પરશુરામના પૂછવાથી કહ્યું કે-જે માણસની દષ્ટિથી આ ઘાંઘો ખીર રૂપ થઈ જશે અને જે માણસ તે ખીર ખાશે, ત્હેના હાથથી તમારું મૃત્યુ થશે” તે સાંભળીને રામે શત્રુની ખબર પડવા માટે એક દાનશાળા કરાવી. તેમાં એક સિંહાસન રાખી ત્હેના પર તે થાળ મૂક્યો. પછી તે ક્ષત્રીઓનો વધ કરવા માટે ચોતરફ ભ્રમવા લાગ્યો. જ્યાં જ્યાં ક્ષત્રી હોય ત્યાં ત્યાં ત્હેની પરશુ (કુદાર) મથી અગ્નિની જ્વાળા નીકળતી, એટલે ત્હેને તે મારી નાખતો, ફરતા ફરતા એક દિવસ તે પેલા તાપસોના આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં કૃતવીર્યની રાણીને ભોંયરામાં પુત્ર પ્રસવ્યો હતો. ત્હેનું નામ સુભૂમ રાખેલું હતું. તે ક્ષત્રિય પુત્ર હોવાથી રામના પરશુમાંથી જ્વાળા નીકળી. એટલે રામે તાપસોને કહ્યું કે-“આ આશ્રમમાં કાંઈ પણ ક્ષત્રી હોવો બેઠાએ. તાપસો બોલ્યો કે-“અમે સર્વે મૂળ ક્ષત્રીઓ જ છીએ.” એ પ્રમાણે સાંભળીને સંદેહ રહિત થયેલો પરશુરામ પોતાને રથાને જઈ રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

એકદા વૈતાલ્ય પર્વતના સ્વામી મેઘનાદ વિદ્યાધરે પોતાની પુત્રીને પર સુભૂમ થશે, એમ નૈમિત્તિકના વચનથી જાણી પોતાની પુત્રીને ભોંયરામાં રહેલા સુભૂમને પરણાવી. એક દિવસે સુભૂમે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે-“હે માતા ! શું પૃથ્વી આટલી જ છે ?” ત્હેણે કહ્યું કે-“પુત્ર ! પૃથ્વી તો ઘણી છે, પણ તારા પિતાને પરશુરામે મારી નાખ્યા, અને હમણું હસ્તિનાપુરનું રાજ્ય તે કરે છે; ત્હેનાં ભયથી આપણે આ ભોંયરામાં આવી રહ્યા છીએ..” આ સાંભળીને સુભૂમને બહુ ક્રોધ ચઢ્યો. તેથી તત્કાલ અહાર નીકળી મેઘનાદને સાથે લઈને તે હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો. ત્યાં પ્રથમ તે દાનશાળામાં ગયો. એટલે પેલી ડાઘો ત્હેની દષ્ટિ પડતાં ખીરરૂપ થઈ

જ્ય, તેથી તે ખાવા લાગ્યો. તે પ્રમાણે જોઈને રામે રાખેલા રક્ષકો તહેને મારવા દોડ્યા, તેમને મેઘનાદે હરાવ્યા. તે વૃત્તાંત જાણીને પરશુરામ પોતે હાથમાં પરશુ લઈને તહેને મારવા ચાલ્યો. સુભૂમે તેના પર ચાળને લમાવીને ચૂક્યો, કે તેજ ચાળ હજાર દેવોથી અધિષ્ઠિત સક્ર બની ગયું. તહેનાથી રામ મૃત્યુ પામ્યો; તે વખતે દેવતાઓએ સુભૂમના ઉપર ઘુષ્પતી વૃષ્ટિ કરી.

પૂર્વના વૈરને લીધે સુભૂમે એકવીશ વાર આહાણુ રહિત પૃથ્વી કરી. અનુક્રમે તે છ ખંડનું ચક્રવર્તિપિણું પામ્યો. તોપણ લોભને લીધે તેને ધાતકી ખંડમાં આવેલા ભરતક્ષેત્રના છ ખંડ સાધવાની ઇચ્છા થઈ. તે વખતે દેવ, દાનવ અને વિદ્યાધરોએ તહેને કહ્યું કે—“હે રાજન્ ! પૂર્વે ભરત ચક્રવર્તિ દિગ્વિજેત્રે માત્ર આ ભરતક્ષેત્રના છ ખંડનેજ પોતાની આજ્ઞામાં રાખ્યા હતા. અનંત કોળમાં અનંતા ચક્રીઓ થઈ ગયા, અનંતા થવાના છે, તે સર્વની એવીજ મર્યાદા છે.” ઇત્યાદિ દેવાદિકોના ઉપદેશની અવગણના કરીને સુભૂમચક્રી પોતાના સૈન્ય સંહિત લવણસમુદ્રને કાંઠે આગ્યો, અને પોતાના ચર્મરતને હાથનો સ્પર્શ કરીને વિસ્તાર્યું તહેની ઉપર સર્વ સૈન્યને બેસાડીને લવણસમુદ્રને પેલે પાર જવા માટે ચાલ્યો. તે વારે સર્વ દેવોએ પૃથક્ પૃથક્ પોતપોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે—“આ રાજના ધણુ દેવો સેવક છે, તેથી મહારી એકલાની શક્તિ શું કામની છે? હું જઈશ તો કાંઈ અટકી પડશે નહીં.” એમ વિચારીને એકી વખતે સર્વ દેવોએ તહેને તજ દીધો. એટલે તે સર્વ સેના સંહિત બે લાખ યોજન વિસ્તારવાળા લવણ સમુદ્રમાં ફૂળી ગયો, અને તે મરીને સાંતમી નરકે ગયો.

અતિ લોભ અને ક્રોધરૂપી પિંશાયે જેનું ચિત્ત ગ્રસ્ત કર્યું છે. એવા કયા પુરૂષો વિપત્તિ નથી પામતા? અર્થાત પામે છે. માટે ક્રોધ, લોભ ઇત્યાદિક મહા ક્રપાઓથી વિરમી શાન્ત અને સંતોષ વૃત્તિ ધરવી. ઇતિ-શમ-

અથ માન વિષે-કબ્વાલી.

વિનયરૂપ વૃક્ષની શાખા, ઉખેડે માની મૂઠ આખા,
 સજ્જન મુખ નમ્ર શુભ ભાખા, માની મુખ તોછડી વાંચા. ૧
 સદ્ગતા સ્તંભને ત્રોડે, માન મહા હસ્તી વન દોડે;
 વિનય અંકુશ જો જોડે, કરે વશ માન તો મોડે. ૨
 માન મહા સર્પ વિકાળો, કંપતાં હોય નર કાળો;
 ગુણી અભિમાનને ટાળો, નમ્રતા માનસર મહાલો. ૩
 કરી બહુ માન પસ્તાયો, કર્યું ક્ષય કુળ દુઃખ પ્રાયો;
 જગતમાં મૂર્ખ કહેવાયો, અયશ દુર્યોધને ઠાયો. ૪
 બાહુબળી માનમાં મહાલ્યો, ન વાંદું હું બંધુ લઘુ ઠાયો;
 ભગનિ બોધે માન ટાળ્યો, હાથ કેવળશ્રીએ ગાળ્યો. ૫

માન તજવા વિષે બાહુબળીની કથા.

યુગાદિ દેવ શ્રીઋષભદેવ સ્વામીને સો પુત્રમાં ભરત ચક્રવર્તી યજ્ઞ
 અને બાહુબળી મહા બળવાન થયા. ભરત રાજનું ચક્ર રત્ન આયુદ્ધ
 શાખામાં નહીં પેસવાથી કારણ પુછતાં જણાયું કે તમારો લઘુ બંધવ બાહુ-
 બળી મહા બળવાન થોડો છે. તે નમ્યો નથી ત્યાં સુધી ચક્ર આયુદ્ધ
 શાખામાં પેસશે નહીં. તે ઉપરથી ચક્રીએ બાહુબળીની તક્ષશિલા નગરી
 ઉપર ચઢાઈ કરી. બાર વર્ષ પર્યન્ત યુદ્ધ ચાલ્યું પણ બેમાંથી એક પક્ષને
 જ્ય પરાજય થયો નહીં. નાહક બિચારા લસ્કરનો સંહાર થઈ ગયો. તેથી
 દેવોએ કહ્યું કે “તમે જગતના પિતા ઋષભદેવસ્વામીના પુત્ર છો છતાં
 આમ સૃષ્ટિનો સંહાર કરો છો તે ઠીક નથી, માટે તમે બન્ને દંડ યુદ્ધ
 કરો.” બન્ને પક્ષે તે વાત સ્વિકારી.

દંડ યુદ્ધના પાંચે ભેદોમાં ભરત ચક્રી હાર્યો, તેથી ક્રોધ કરીને ભરતે
 બાહુબળી ઉપર ચક્ર મૂક્યું. પણ ગોત્રનો ધ્વંસ ચક્ર કરે નહીં, તેથી બાહુ-
 બળીની મદતીશા કરીને પાંખું આવ્યું. બાહુબળી અનિ કોમે ભરીયા, અને

જ્યાં મૃષ્ટિ ઉપાડીને “આ હજાર યક્ષ સહિત ચક્રને અથવા તહેના અધિ-
પતિ ચક્રીને ચૂર્ણ કરી નાંખું.” એમ વિચાર કરી ચક્રી ભણી દોડ્યા એટલામાં
વિચાર થયો કે “અવશ્ય આ મુષ્ટિથી તહેનો નાશ થશે ? તેથી સમગ્ર
વિશ્વના લોકો મહત્તે છ ખંડના નાથને હજારનાર કહેશે, માટે માન વડે આ
ઘોર પાપ કરનાર મહત્તે ધિક્કાર છે.” ઇત્યાદિક વિચારીને બ્રાહ્મણનીએ
તેજ ઉઘી કરેલી મુષ્ટિવડે મસ્તકમાં કેશનો લોચ કર્યો. તેજ વખતે દેવોએ
સાધુ, સાધુ એમ બોલી તેમના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી.

તેમને નિઃસ્પૃહી થયેલા જોઈને લજ્જાથી નમ્ર સુખવાળો ચક્રી પોતાની
નિદ્રા અને તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. બ્રાહ્મણી મુનિ ત્યાંજ મુનિપદ્મે
સ્થિત રહ્યા તેમણે વિચાર્યું કે “હું આમ છત્રસ્થપણે પિતા પાસે જઈશ
તો પ્રથમથી દીક્ષિત થયેલા લઘુ બધુઓને મ્હારે વંદના કરવી પડશે
તેથી મ્હારૂં લઘુપણું થશે. માટે કેવળજ્ઞાન, પામ્યા પછીજ જઈશ” એમ
વિચારીને તે ત્યાંજ કાયોત્સર્ગે રહ્યા—તે મહા મુનિ નિદ્રા અને આહાર વિગેરે
નો ત્યાગ કરીને રહ્યા છે. ત્યાં તેમના મસ્તકના કેશમાં, કર્ણમાં અને
દાદી વિગેરેમાં પંક્ષીઓએ માળા કર્યા, વર્ષા ઋતુમાં દર્ભના અંકુરા પગના
તળીયાને વિધીને બહાર નીકળ્યા, લતાઓ તેમના શરીરને વિદાઇ ગઈ,
અને તેમના તપોબળથી વાઘ વિગેરે હિંસક પ્રાણી પણ શાંત ભાવને પામી
ગયા. એવી રીતે એક વર્ષ વીતી ગયું. સારે તેમનો કેવળજ્ઞાનનો સમય
જાણીને તેમનું માન છોડાવવાને માટે ઋષભદેવ ભંગવાને બ્રાહ્મી અને
ચુદરી નામની બે સાધ્વીઓ, કે જે બ્રાહ્મણીની બહેનો થતી હતી
તેમને મોકલી, તે સાધ્વીઓ ત્યાં આવીને લંતાના સમૂહ મધે રહેલા તેમને
જેમ તેમ શાધી કાઢીને બોલી “હે બધું! બ્રાહ્મણો! અમારી પાસે
પિતાશ્રી તેમને કહેવરાવે છે કે—મદોન્મત્ત હાથી પર ચઢવાથી કેવળજ્ઞાન
શી રીતે મળશે ? તેથી આ મત્ત હરતીપરથી નીચે ઉતરો, જે તમારે સત-
ગજ ઉપર ચઢીને જ્ઞાનની વાંચ્છા હતી, તો તક્ષશિલાનું રાજ્ય શા માટે
મૂકી દીધું ?” આ પ્રમાણે સાંભળીને બ્રાહ્મણીએ વિચાર્યું કે—“અહો !

આ મ્હારી બહેનો આમ કેમ બોલે છે ? હું સર્વથા પરિગ્રહ રહિત છતાં
મારું હસ્તીપર ચઢવું શી રીતે સંભવે ? ” પછી જરા વધારે વિચાર કરતાં
“ અહો ! બપુયું, બપુયું, માનરૂપી મતંગજા ઉપર હું ચઢેલો છું. આટલો
ગુપ્ત કાળ મહે” ફેકટ કપટમાં ગુમાવ્યો; કેમકે માન છતાં શરીરે કેવળની
આસિ થાય ? માટે ગુણથી અધિક એવા મ્હારા પુણ્ય લઘુ બધુઓને જઈને
નમસ્કાર કરું. ” ઇત્યાદિ વિચાર કરીને જોવો પોતાનો પગ ઉપાડે છે, તેવું
જ ત્હેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તપછી દેવતાએ આપેલા ચતિલિંગને ધા-
રણ કરી ભગવાનના સમવસરણમાં ગયા. ત્યાં “ નમોસ્તીર્થાય ” એમ કહી
જિનેશ્વરની પ્રદક્ષિણા કરીને કેવળાની સભામાં ખેડા.

“ ખરેખર આહુબળીનેજ મહાબળવાન બાણવા કે જેણે પ્રથમ છ
ખંડના નાયને જીતી લીધા. અને પછી વિશ્વમાં કંટકરૂપ માનરૂપી મહામહને
હણીને પરમાનંદ પદ પ્રાપ્ત કર્યું. ” ઇતિ-શમ.

અથ માયા વિષે-કંઠવાલી.

વિષમ વિષ વાંવીએ વેલી, વિષમ ફલ થાય તસ ઝેરી;
કપટ માયા છળો ખેલી, રમો નહિ લોજા કુળ મેલી. ૧
મયૂર ભાષા મધુર ભાષે, અહિ વિશ્વાસ નવ રાષે;
ગરલ ભુજંગ મુખ નાંખે, દંભીને લોક એમ દાષે. ૨
અરે ! જીવ મૂક તું માયા, કપટ વિષ વૃક્ષની છાયા;
નરક તિર્યચની કાયા, પમાડે એ ફૂડી માયા. ૩
ધર્મબુદ્ધિ છળ્યો દુષ્ટે, પાપબુદ્ધિ નરા કિલષ્ટે;
નિધિ કપટે લીધો બ્રષ્ટે, ધર્મ જય પાપ ક્ષય દુષ્ટે. ૪
છળે બળિ છેતર્યો છાનો, વિષણુ લઘુ વામનો શાણો;
પ્રભુતા કેમ મને માનો ? ડાઘ છળનો ન લે દાનો. ૫

ધર્મબુદ્ધિ તથા પાપબુદ્ધિની કથા.

લીમંપુરથી પાપબુદ્ધિ અને ધર્મબુદ્ધિ નામે બે મિત્ર દ્રવ્ય કમાવાને દેશાંતર ગયો, સાં દ્રવ્ય મેળવી પાછા પોતાને ઘેર આવવા લાગ્યા. તેઓ પોતાના ગામ નજીક આવ્યા, એટલે બે બે વધારે હોવાથી તેઓ કેટલુંક દ્રવ્ય ગામની બહાર દાટીને ઘેર આવ્યા, એક વખતે પેલો પાપબુદ્ધિ રાત્રે જઈ દોરેલું દ્રવ્ય કાઢી લઈ તે ખાડો કાંકરાથી પૂરી ઘેર આવ્યો. અન્યદા ધર્મબુદ્ધિએ પાપબુદ્ધિને કહ્યું કે “હું દ્રવ્યવિના દુઃખી થાઉં છું માટે ચાલો પેલું દ્રવ્ય કાઢી લાવીએ, પાપબુદ્ધિ બોલ્યો “ચાલો જઈએ.” પછી બન્ને દ્રવ્ય લેવા ગયા. ત્યાં ખાડો ખોદીને બેતાં દ્રવ્ય નહીં દેખવાથી પેલો માયાવી પાપબુદ્ધિ કપટથી માથું કુટવા લાગ્યો, અને બોલ્યો કે “અરે! ધર્મબુદ્ધિ આમાંથી તુંજ ધન કાઢી ગયો છે.” ધર્મબુદ્ધિએ કહ્યું કે “ત્હેં લીધું નથી, પણ ત્હેં જ લીધું છે, અને આ ખોદી માયા ખેલે છે; મેં તો દાંલવૃત્તિ કરવાના પચ્ચખાણ કીધાં છે.” આ પ્રમાણે વાદવિવાદ કરતાં કરતાં બન્ને દેરખરમાં ફરીયાદ કરવા ગયા. બન્ને પરસ્પર એક બીજાના દુષણ બોલવા લાગ્યા, તેથી ન્યાયાધિકારીએ કહ્યું કે તમે બન્ને દિવ્ય કરી બતાવો.” પાપબુદ્ધિએ કહ્યું કે “તમે અમારો ખરાખર ન્યાય કયો નહીં, કારણકે વાદ-વિવાદથી ન્યાય આપવો, અને તેમ ના બને તો સાક્ષીઓ લેવા, તેમાં પણ અગવડ પડે તો છેવટે દિવ્ય કરાવવું એમ વિદ્વાનો કહે છે.” આ વાતમાં તો જ્યાં દ્રવ્ય હતું, તે વનની દેવી સાક્ષી છે. તે જ ચોર હશે. ત્હેનું નામ આપશે.” અધિકારીઓએ તે વાત માન્ય કરીને કસબું કે-“કાલે સહવારે ત્યાં જઈ દેવતાને પૂછવું.”

પાપબુદ્ધિ ઘેર આવ્યો અને રાત્રે પોતાના પિતાને કાંઈ ખીજડીના વૃક્ષના કાટરમાં ગોપ્યો. પછી તે વૃક્ષની આસપાસ સિંહુર ને તેણે લગાવ્યું. ત્હેણે પોતાના પિતાને શિખવાડ્યું કે, “અહીં જ્યારે વનદેવને પૂજવામાં આવે, ત્યારે તમારે સ્વર બદલીને કહેવું કે-“ધર્મબુદ્ધિ ગોમુખે વાધ છે, ત્હેણે આવીને ધન કાઢી લીધું છે” આમ શિખરીને તે ચાલ્યો

ગયો. બીજે દિવસે ધર્મભુક્તિ, પાપભુક્તિ, રાજા અને અધિકારી પ્રમુખ લોકો વનમાં ગયા. પછી વનદેવોની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે—“હે વનદેવતા ! આ દ્રવ્ય કેને લીધું છે, તે કહો ?” એટલે ખીજડીના કાટરમાંથી એવો શબ્દ નીકળ્યો કે, “ગોમુખો વાધ ધર્મભુક્તિ દ્રવ્ય લઈ ગયો છે.” પછી અધિકારીઓ ધર્મભુક્તિને કહેવા લાગ્યા કે—“આ દ્રવ્ય તહે લીધું છે.” તેવામાં ધર્મભુક્તિએ સર્વજન સમક્ષ તે વૃક્ષને અગ્નિ લગાડ્યો, જેથી તે વૃક્ષ ખળવા માંડ્યું. એટલે તેમાંથી જેનું અર્ધું અંગ દગ્ધ થયેલું છે, અને જેની આંખો ફૂટી ગઈ છે તેવો, પાપભુક્તિનો પિતા નીકળ્યો. તે જોઈ સૌ આશ્ચર્ય પામીને ખોલ્યા કે—“અરે ! શેઠ ? આ શું ! તહે વૃક્ષવસ્થામાં આવું પાપ કેમ કર્યું ?” શેઠ ખોલ્યા—“આ પાપભુક્તિએ મ્હને પાપ કરાવ્યું.” ત્યારથી લોકમાં તેઓ ધર્મભુક્તિ અને પાપભુક્તિ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. રાજાએ માયાવી પાપભુક્તિનું સર્વસ્વ હુંડી લઈને તહેને પોતાના દેશમાંથી કાઢી મૂક્યો, અને શુદ્ધ ધર્મી ધર્મભુક્તિના ધણા વખાણ કર્યા.

આ દૃષ્ટાંતથી દરેક લબ્ય પ્રાણીઓએ દંભવૃત્તિ છાડી સરલપણું આદરવું, અને વહેપાર, રોજગાર તથા વ્યાવહારિક દરેક કામમાં માયાથી રહિત થઈ સરલતાથી દરેક કામ કરવું. કે જેથી સૌભાગ્ય અને લક્ષ્મિ પ્રાપ્ત થાય. ધૃતિ-શમ.

અથ લોભ વિષે—કબ્બાલી.

સકળ આ વિશ્વની રિદ્ધિ, મળે નવનિધિ ને સિદ્ધિ;
છતાં લાભે લોભ વૃદ્ધિ, મટે તૃષ્ણા ન મહા જલધિ. ૧

લોભ મહા દુરગતિ દાતા, લોભ વ્યસનો તણો ત્રાતા,
ધરો સંતોષ સૌ બ્રાતા, મળ્યું લાગ્યે લહો શાતા. ૨

કનકગિરિ લોભથી કીધા, ન સાથે નંદનૃપે લીધા;
સ્વાર્થ પરમાર્થ નવ સીદ્ધા, હર્યા દેવેજ પરસિદ્ધા. ૩

કાષ્ટ સરિતા થકી ખેંચી, મરુભાણુ મેઠું ઇંધન વેચી;
કનક મણીના વૃષભ લોભે, કર્યા પણ તે ન સ્થીર થોભે. ૪

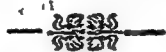
અથ નવનંદની કથા.

પાટલીપુરના ઉદ્યાયી રાજાને ક્રોધ શત્રુએ સાધુને વેષે આવી મારી નાખ્યો. તેને કાંઈ સંતાન નહોતું; તેથી તેણે રાજ્ય શત્રુ થયું. આ અવસરમાં તેજ નગરમાં એક નાપિત અને વેશ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલો નંદ નામે એકરો હતો, તેને સ્વમ આવ્યું કે-તેણે પોતાના આંતરકાથી પાટલીપુરને વીંટી લીધું; પ્રાતઃકાળે તેણે પોતાના ઉપાધ્યાયને તે સ્વમનું ફળ પુછ્યું. ઉપાધ્યાયે કહ્યું કે-“ આ સ્વમથી તને આ નગરનું રાજ્ય મળશે.” એમ કહી તેણે પોતાની પુત્રી તેને પરણાવી. નંદ કન્યાનું પાણિગ્રહણ કરી મહોટા મહોત્સવથી પોતાને ઘેર જતાં રાજમાર્ગ આવ્યો, તેવામાં રાજ્યના મંત્રીઓએ મંત્રવડે અધિવાસિત કરેલા હાથીએ નંદની ઉપર કળસ ઢાળ્યો, એટલે તત્કાળ તેને રાજ્ય ઉપર એસાડવામાં આવ્યો-કેટલાક સામંતો નંદની આજ્ઞા માનવા ન લાગ્યાં, એટલે નંદ મહેલની ભીત ઉપર ચીતરેલા સુભટોની સામું જોયું. તેથી તત્કાળ તેઓએ ભીંતથી ભૂમિપર ઉતરીને તેમાંથી ફેટલાંકને મારી નાખ્યા. પછી સર્વે તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા. નંદે ઘણા આકરા ને અણુધટતા કર લઈ ઘણું દ્રવ્ય એકઠું કર્યું, અને સમુદ્રને કાંઠે તેણે સોનાની નવ ડુંગરીઓ કરાવી, ત્યારથી તેનું નવનંદ એવું નામ પ્રખ્યાત થયું. પ્રજા ઉપર જૂઠમ કરવાથી તે અપહીર્તિનું ને પાપનું જ્ઞાન થઈને નરકે ગયો. માટે લોક એ નંદનું મૂળછે એમ જાણી તેને જાનવો જોઈએ. ધૃતિ-શમ.

અથ મમ્મણુ શેઠની કથા.

રાજગ્રહ નગરમાં શ્રેણિક રાજા અને ચિદ્વિજ્ઞા નામે રાણી હતી. એક વખતે અર્ધ રાત્રે ચિદ્વિજ્ઞા ગાખમાં ખેડી હતી, તેવામાં નદીના પૂરમાં તણાઈ આવતા કાંજને બહાર ખેંચી કાઢતો એક પુરુષ વીજળીના ઝમકારામાં તેના જોવામાં આવ્યો. તેણીએ રાજાને કહ્યું કે-“ હે સ્વામી ! તમે પણ મેઘની જેમ ભરેલાનેજ ભરો છો, તમારા નગરમાં આવો ગરીબ સ્થિતિનો માણસ છે, તેની તો તમે ચિંતા પણ નથી કરતા,” આવા પ્રિયાના

વચન સાંભળી શ્રેણિકે માણસ મોકલી તે ગરીબ માણસને બોલાવીને પૂછ્યું કે—“ અરે ! તું કોણ છું ને શા માટે અત્યારે નદીમાંથી કાઢ કાઢે છે ? ” તે બોલ્યો કે—“ હું મમ્મણ નામે વણિક છું. મ્હારે ઘેર બે બળદ છે, તેમાં બીજા બળદનું એક શીંગડું ઓછું છે, તે પુરૂં કરવા માટેજ આ પ્રયાસ છે ? ” આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. અને કૌતુકથી દેવી સાથે તે વણિકને ઘેર ગયો. ઘરને ત્રીજે માણે સુવર્ણના બે મોટા વૃષભ તહેણે રાજાને ખતાવ્યા. તેનાં શીંગડાં રત્નજડીત હતાં, તે જોઈ વિસ્મય પામેલા રાજાએ દેવીને કહ્યું, પ્રિયા ! આપણે ઘેર આવું એક પણ રત્ન નથી. તો આવે શું આપણું ? મમ્મણ બોલ્યો—“ સ્વામી ! આ શીંગડાને માટે મ્હારા પુત્રા વહાણવદીનો વ્યાપાર કરે છે. મ્હારે ઘેર કાંઈ ચોળા અને તેલ વિના બીજું કાંઈ ખાતું નથી. ને હું બીજો વહેપાર કરું તો, મ્હારે દુકાન વિગેરે લેવી પડે, અને ત્હેમાં ખર્ચ થઈ જાય, તેથી આ વર્ષા સમયમાં નદીમાંથી કાઢ કાઢી, ત્હેને વેચી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરું છું. આ પ્રમાણેની ત્હેની બેહદ કૃપણતા જોઈ રાજા માથું ધુણાવતો પોતાને ઘેર ગયો અને મમ્મણ શેઠ છેવટ સુધી અપૂર્ણ મનાયવાળો રહી મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો. આ દ્રષ્ટાંતથી અતિ લોભ પાપનું મૂળ અને પાપનો આપજ લોભ જાણી ત્હેને સુઝ માણસોએ જોમ ખતે તેમ રોધ કરવો ઉચિત છે. ધૃતિ—શમ.

અથ દયા વિષે—કંઠાલી.

સુકૃત તરૂં કદબની વેલી, વિદ્યા, શ્રી,ની સંખી બેલી;
દયા વિરતી રમણ કેલી, શાન્તિસામ્રાજ્યની બેલી. ૧
સકળ ગુણથી ભરી ગહેરી, દયા પર ને સ્વ શ્રવ કેરી;
સદા જો પાળીએ પ્રેરી, સાધીએ સુકૃતની શેરી. ૨
પોદેવો સેનથી ત્રાસી, પ્રભુ શરણે ગયો નાસી;
અચાલ્યો માંસ નિજ આપી, દયા દીલ શાન્તિજન વાસી. ૩

હૃદય વિવેક ને ધારે, દયા સૌ પ્રાણીની સારે;
સંત અપરાધિને ઠારે, દુષ્ટ અપરાધ વણ મારે.

૪

શ્રી શાન્તિનાથજીની કથા.

જંજીવીપના પૂર્વમહાવિદેહ ક્ષેત્રની મંગલાવતી વિજયમા રત્નસંચય નામના નગરમાં શ્રી શાન્તિનાથજીનો જીવ પૂર્વે વજ્રાયુદ્ધ નામે રાજા હતા. એક વખતે એક પારેણું લય પામી રાજાને શરણે આવ્યું. રાજાએ કહ્યું કે, લય પામીશ નહીં. ત્હેની પછવાડે તરતજ એક સિંચાણો પક્ષી આવ્યો. રહેણું કહ્યું કે “હે રાજા! મ્હને ઘણી ક્ષુધા લાગી છે, તેથી આ પક્ષી મ્હને આપો.” રાજાએ કહ્યું, “ત્હેને બદલે તું ઉત્તમ અન્ન લે.” સિંચાણું કહ્યું કે, “મ્હને તો માંસ ઉપરજ રૂચિ છે. રાજા બોલ્યો—“ત્યારે હું મ્હારા દેહતું માંસ આપું.” સિંચાણું બોલ્યો કે—“તો આ પારેવા નેટલું આપો.” પછી રાજાએ તાજવું મંગાવી એક તરફ પોતાની જઘામાંથી છેદીને માંસનો પિંડ મૂક્યો, ને બીજી તરફ પારેવાને રાખ્યું, પારેવામાં એટલો ભાર ચ્યો કે છેવટે રાજા પોતે તુલા પર ચઢી બેઠો. આવી વજ્રાયુદ્ધ રાજાની દયા અને હિંમત જોઈ, બે દેવ પ્રત્યક્ષ થઈ બોલ્યા કે—“હે મહાનુભાવ! મંદ્રે સભામાં તમારી પ્રશંસા કરી, તે નહીં માનીને અમે બન્ને તમારી પરીક્ષા કરવા આવા રૂપ કરી આવ્યા હતા. પછી તેઓ રાજા ઉપર પુણ્ય વૃષ્ટિ કરી સ્વર્ગે ચાલ્યા ગયા. રાજા વજ્રાયુદ્ધ ચારિત્ર લઈ નવમા ઐવેયકમાં એકત્રિશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવ થયા.

આ દર્શાવેલી સર્વ ગુણની વેદી સમાન અનુકંપાવડે પરપ્રાણીની અને આત્માર્થે સ્વ, દયા પાળી કૃતજ થવું, એ વિષુદ્ધાનું કર્તવ્ય છે. ઇતિ—શ્રમ.

અથ સત્ય વિષે—કંવાલી.

સુધા સત્ જીવ વિષ વાણી, સત્યથી અગ્નિ હોય પાણી;

સત્ય વિશ્વાસની ખાણી, જીવને થાય બહુ હાની.

૧

સત્ય પણ તોછડું બોલે, અપ્રિય તે થાય જન ટોળે;

સનન વાચા મધુર બોલે, સત્ય બોલે સુધા તોલે. ૨

પ્રસન્ન સુર સત્યથી થાવે, વળી જનવૃંદ શુભ ગાવે;

અલિકની છાય નવ જાવે, સત્યથી સ્વર્ગસુખ પાવે. ૩

વસુરાજ કુડી શાખે, ગયો કુગતિ કુડું બાખે;

અદ્ધર આસન ચૂરી નાંખે, પછાડી દેવ ભૂમિ નાંખે, ૪

વિચારીને અલિક વાણી, તણ વદ સત્ય ભંવિ પ્રાણી;

મધુર પ્રિય કુમળી વાણી, વદો શુભ સાચ શુભપ્રાણી. ૫

અસત્યવક્તા વસુરાજની કથા.

શુક્તિમતિ નગરીમાં ક્ષીરકંઠબક નામે ઉપાધ્યાય રહેતો હતો. તેની આસે તે ઉપાધ્યાયનો પુત્ર પર્વત, રાજનો પુત્ર વસુ અને એક બ્રાહ્મણ પુત્ર નારદ એ ત્રણ સાથે લણતા હતા. એક વખતે તેઓ ઘરની અગાશી ઉપર લણતાં લણતાં ચાકીને સુઈ રહ્યા હતા, તેવામાં કોઈ એ ચારણ સુનિ આકાશે જતા તહેમને દેખીને બોલ્યા કે—“આ ત્રણમાં એક સ્વર્ગ-ગામી છે, અને એ નરકગામી છે.” આ વચન ઉપાધ્યાયના સાંભળવામાં આવ્યું. તેથી પાઠકે તહેમની પરીક્ષાને માટે પ્રાતઃકાળે એક એક પિષ્ટનો કુકડો તે ત્રણેને આપીને કહ્યું કે—“હે વત્સો! જ્યાં કોઈ જૂવે નહીં, ત્યાં જઈને આ કુકડાને મારી નાંખજો, આ પ્રમાણે સાંભળી વસુ અને પર્વત તો કોઈ શુન્ય સ્થાનમાં જઈ તહેને હણીને પાછા આવ્યા, પણ જે બ્રાહ્મણ પુત્ર નારદ હતો, તહેણે એકાંતે જઈને વિચાર કર્યો કે—“ગુરુએ કહ્યું છે કે, જ્યાં કોઈ જૂવે નહીં ત્યાં જઈને હણજો, તો તેણું સ્થાન તો ત્રણે જગતમાં એક પણ નથી, કેમ કે સર્વજ અને સિદ્ધ પુરૂષોને શું અગમ્ય છે? વળી આ કુકડો મ્હને જૂવે છે, અને હું તહેને જોઉં છું, તેથી ગુરુએ જરૂર અમારી પરીક્ષા કરવાને માટે આ કામ બતાવ્યું છે.” એમ વિચારી કુકડાને હણ્યા વગર અક્ષત લઈને ઘેર પાછો આવ્યો. ગુરુએ કહ્યું કે, “વત્સ! તહે મ્હારી આજ્ઞા પ્રમાણે કેમ ન કર્યું?” તે બોલ્યો, “ભગવન! હૃદયમાં વિચારો.

મહેં આપના વચન પ્રમાણેજ કર્યું છે. આમ કહીને પછી પોતાનો અભિ-
પ્રાય કહી જણાવ્યો. ” તે સાંભળી ગુરુએ નિશ્ચય કર્યો કે, આ નારદ દયાને
લીધે સ્વર્ગે જવાનો. અને પેલા બે નરકગામી થવાના, તો હવે જેઓ નર-
કમાં જવાનાં હોમને લાણવીને શું કરવું ? ઇત્યાદિ વૈરાગ્ય ધારણ કરી
ઉપાધ્યાયે દીક્ષા લીધી. પછી લોકોએ ઉપાધ્યાયને સ્થાને તહેના પુત્ર પર્વત
ને સ્થાપિત કર્યો. અને અભિચંદ્ર રાગના પદ ઉપર વસુકુમાર થયો.

એક વખતે કાઠ પારધીએ મૃગ ઉપર બાણ માર્યું. તે બાણ વચમાં
સ્ખલિત થઇ ગયું, તેથી પારધીએ પાસે આવી હસ્તસ્પર્શ કર્યો, એટલે
ત્યાં સ્ફુટિકની એક શિલા જોવામાં આવી. પછી તહેણે રાગની પાસે તે વાત
કહી. રાગએ તે શિલા મંગાવીને પોતાના સિંહાસન નીચે મૂકી તેથી તે
સિંહાસન જમીનથી અદ્ધર રહ્યું હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. તે જોઇ
લોકોએ બોલ્યું કે, આ રાગ સત્યવાદી છે. તેથી તહેણે આસન અદ્ધર રહે
છે. અનુક્રમે તેવી પ્રસિદ્ધી લોકમાં પણ સર્વત્ર ફેલાઇ.

એકદા નારદ, પર્વતને મળવા આવ્યો, તે વખતે પર્વત વિદ્યાર્થિને
જણાવતો હતો, હેમાં એમ આવ્યું કે “અજ વડે યજ કરવો” તહેણે અર્થ
પર્વતે એવો કહ્યો કે—“અજ એટલે બકરો, તહેના વડે હોમ કરવો ?” તે
સાંભળી નારદે કહ્યું કે. “હે પર્વત ! તું એ પદનો અર્થ ખોટો કરે છે.
તહેણે ખરો અર્થ તો એવો છે કે, અજ એટલે જે જન્મે નહીં અર્થાત
જેને વાવવાથી ઉગે નહિં એવું ત્રણ વર્ષનું વરી (ડાંગર) તે વડે હોમ
કરવો ” ગુરુએ પણ આપણને એમજ શીખવ્યું છે. માટે અરે ખાંધવ ! તું
કેમ ભૂલી ગયો ? તે સાંભળી પર્વતે ગર્વથી કહ્યું કે—“હું કહું છું તેજ ખરું
છે, તેથી જહેણે ખોટું પડે તહેની જિન્હા છેદી નાખવી.” એવી પરસ્પર
પ્રતિજ્ઞા કરી, અને તે વિષે વસુરાજને પૂછવું. ને જે તે કહે, તે સત્ય
માની લેવું એમ ફરાવ્યું. આ ખગર પર્વતની માતાને પડી, એટલે તે પુત્રના
મૃત્યુથી કંપતી વસુરાજ પાસે ગઇ. અને સર્વ વૃત્તાંત જણાવીને બોલી
કે, “મહારાજ ! મહેને પુત્ર દાન આપો.” વસુરાજએ કહ્યું કે. “માતા !

સુખે જાઓ હું તમારા પુત્રનો પક્ષ કરીશ ” બીજે દિવસે પર્વત અને નારદ વસુરાજની પાસે પરિવાર સાથે આવ્યા, રાજાએ પર્વતની તરફમાં ફેડી શાક્ષી પૂરી એટલે સમીપ રહેવા દેવતાએ અહર દેખાતું તે સિદ્ધાસન ચૂર્ણ કરી નાંખ્યું. વસુરાજને ભૂમિપર પાડી નાંખ્યો. તત્કાલ મૃત્યુ પામીને તે નરકે ગયો, ને ત્હેના આઠ પુત્રોને પણ દેવતાએ મારી નાંખ્યા. નારદની દેવતાઓએ સ્તુતિ કરી અને અનુક્રમે તે સત્યથી સ્વર્ગે ગયો. પર્વતને નાગરિકાએ ધિક્કારીને કાઢી મૂક્યો. તે મહાકાળ નામના અસુરને મળ્યો તે બન્ને પિંપલાદને મળ્યા, અને ત્હેણે નવા હિંસકવેદ રચ્યા પછી મહાકાળ અસુરની મદદથી પેલા પર્વત અને પિંપલાદે હિંસક ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો. અને અંતે મરીને પર્વત, પિંપલાદ ને વસુ ત્રણે નરકમાં અધમગ્નિમાં ચામ્યા આવું જાણીને કોઈએ અસત્ય ભાષણ કરવું નહીં. ઇતિ શમ.

અથ ચોરી વિષે-કંવાલી.

કુળે સશિ ક્યુટો ધારે, ચોર પર માલ અપહારે,
સ્વાર્થ પર્માર્થ તે હારે, જાય ઘરબાર દરબારે. ૧
ઘાત બંધાદિ દુઃખ પામે, ઠરી બેસે ન કોઈ કામે,
ન રહે વિશ્વાસ કોઈ કામે, હરામી ઓળખે નામે. ૨
ચોર ઘર ચોરનું ફેડી, લોગવે દુઃખની કોડી,
પ્રતિદિન ચિત્ત રહે દોડી, ફરે ભયબ્રાન્ત કરી ચોરી. ૩
સર્પથી જેમ દૂર રહીએ, તિલાંજલી ચોરને દઇએ,
ભલે કહી દ્રવ્ય દુઃખ સહીએ, છતાં સંતોષથી રહીએ. ૪
વિભવ પરનો હરી રંગે, રોહણીયો ચોર ઉછરંગે,
અભય કર બુદ્ધિબળ સંગે, ગયો પકડાઈ મન ભંગે. ૫

અથ રોહિણીયા ચોરની કથા.

વૈભાર પર્વતની શુક્રમાં લોહપુર નામે એક ચોર રહેતો હતો. તેણે એક વખત પોતાના પુત્ર રોહિણીયા ચોરને શિખામણ આપી કે, તારે કદી પણ શ્રી વીરની વાણી સાંભળવી નહીં. અન્યથા તે રોહિણીયા રાજગ્રહ નગરમાં ચોરી કરવા ગયો. ચોરી કરીને પોતાના સ્થાન તરફ જતો હતો. ત્યાં માર્ગમાં ભગવાનનું સમવસરણું ત્રેના જોવામાં આવ્યું. તે વખતે ‘વીરની વાણી સાંભળવી નહીં’ એવી પોતાના પિતાની આજ્ઞાનો ભંગ ન થાય, એટલા માટે તે કાનમાં આંગળી રાખીને ચાલ્યો. તેમ ચાલતાં ત્રેને પગમાં કાટિ વાળ્યો. તે કાટિ કાઢ્યા શિવાય ચાલી શકાય તેમ ન હોવાથી તેણે કાટિ કાઢવા એક હાથ નીચે કર્યો, તે વખતે ભગવંત બોલ્યા કે—“જેના જેનમાં નિમેષ (મંટકા) થાય નહીં, જે મનની ધન્ય પ્રમાણે કરી શકે, જેની પુણ્યમાળા કરમાય નહીં. અને જે પૃથ્વીથી ચાર આંગળ જોયા રહે, તે દેવતા કહેવાય.” આ પ્રમાણે ભગવંતની વાણી પેલા રોહિણીયાએ કાનમાંથી આંગળી કાટિ કાઢવા સાફ કાઢી નાંખેલી હોવાથી સાંભળી, તેણે ચિંતવ્યું કે “અરે! ધિક્કાર મહેં આ વીરની વાણી સાંભળી” એમ વિચારતો તે આંગળ ચાલ્યો, તેવામાં ચોતરફ ફરતા રાજપુરુષો તે રોહિણીયને પકડીને રાજ પાસે લઇ ગયા. રાજાએ ત્રેનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી, એટલે અમલચક્રમાર મંત્રી બોલ્યા કે—સ્વામી, એને બધી હકીકત પૂછ્યા સિવાય અને મુદ્દામાલ વિના તેમજ તેની કણુલત વિના ત્રેને કેમ મારી શકાય? રાજાએ કહ્યું કે, ત્યારે પૂછો. એટલે રોહિણીયા બોલ્યા કે—“હું શાલીપૂર નિવાસી દુર્ગમદ્ર નામે કુટુંબી (કણુબી) છું. આજે કામ પ્રસંગે અહીં આવ્યો હતો. બહાર નીકળતી વખતે દરવાજા બંધ હતા, તેથી ભય પામી કોલ્લો ઉલ્લંઘીને હું મ્હારે ગામ જતો હતો, તેવામાં પૂર રક્ષકોએ મ્હને પકડ્યો છે, તેથી હું ચોર નથી.” આ પ્રમાણે તેણે કહ્યું. ત્રેને કારાગૃહમાં પૂર્યો ને ત્રેની તપાસ કરાવી તો શાલિગામમાં પ્રથમ રોહિણીએ ગોઠવણ કરી રાખેલી હોવાથી તે ગામના માણસોએ રોહિણીયાના

કહેવા મુજબન કહ્યું પછી તેની પાસે ધ્યુક્તાન કરાવવા માટે અભયકુમાર
તેને મદિરાપાન કરાવી બેશુદ્ધ કરીને પોતાના મહેલમાં લઇ ગયા, ત્યાં
દોઝદક દેવની જેમ અપ્સરા જેવી રમણીયોથી વિંટાયલા પદ્મંગમાં તેને
શયન કરાવ્યું, અને ચીનાઇ વસ્ત્રો પોશાક પહેરાવ્યો. પછી જ્યારે તેને
કેક ઉતરી ગયો, ત્યારે ચોતરફ દીવ્ય સમૃદ્ધિ જોઇને તે વિસ્મય પામી ગયો.
તે સમય અભયની આજ્ઞાથી ત્યાં રહેલા પુરૂષો “જય પામો—આનંદ પામો”
એવા માંગલ્ય વચન ઉચ્ચારવા લાગ્યા. અને કહેવા લાગ્યા કે—“હે દેવ !
તમે આ વિમાનમાં સ્વર્ગીપણે ઉત્પન્ન થયા છો, અમે તમારા સેવકો છીએ,
આ અપ્સરાઓ તમારી પત્નિઓ છે, તેમની સાથે આનંદથી ક્રીડા કરો,
અને તમારા પુણ્ય યોગે મળેલી સંપત્તિ ભોગવો.” આ પ્રમાણે કહીને તેઓ
સંગીત કરવા લાગ્યા. તેવામાં એક સૌનાની છડીવાળા દ્વારપાળે આવીને
કહ્યું કે—હે દેવ ! તમારે પ્રથમ અહીં સ્વર્ગની સ્થિતી વિષે સર્વ માહિતી
મેળવવી, અહીં જે નવો દેવ ઉત્પન્ન થાય છે. તે પોતાના પૂર્વજનનાં
કરેલાં પુણ્ય પાપને જણાવે છે. માટે તે આપ જણાવો, એમ સાંભળી તેણે
વિચાર્યું કે, હું લોહપુરનો પુત્ર રોડીણીયો છું, હું મૃત્યુ પામ્યો નથી, આ
સર્વ કપટ જળ છે. એ પ્રમાણે વિચારી પ્રથમ સાંભળેલી વીરપ્રભુની વા-
ણીને યાદ કરી કે—જેના ચરણ પૃથ્વી ઉપર અડતા હોય, જેના શરીર ઉપર
પશીનો તથા મેલ થતો હોય, અને જેનાં નેત્ર ઉઘડતાં મીચાનાં હોય, તે
દેવતા હોય નહીં માટે જરૂર આ કોઇ દેવ નથી, અને હું પણ દેવ નથી.
આ પ્રમાણે આત્રી કરીને તે બોલ્યો કે—“ મહેં પૂર્વજન્મમાં સાત ક્ષેત્રમાં
ધન વાવ્યું હતું, કોઈ વાર ચોરી વીગેરે અકૃત્યો કર્યા નહોતાં, અને દાનાદિ
ધર્મ આચર્યો હતો, તેથી મહેને આવું સ્વર્ગનું સુખ પ્રાપ્ત થયું છે.” આ
પ્રમાણેના ઉત્તર સાંભળીને અભયકુમારે વિચાર્યું કે—જે આવા દંડથી પણ
છેતરણો નહિ, તો તે અવશ્ય છે. પછી તેને રાજની આજ્ઞાથી ઓડી મૂક્યો.
પછી રોડીણીએ વિચાર્યું કે—“ મહેને ધિક્કાર છે કે, જે હું પિતાની
મિથ્યા આજ્ઞાથી આટલા સમય સુધી ફગાવો. અરે ! મહે ઇચ્છા વગર પણ

શ્રી વીરપ્રભુનું એક વાક્ય સાંભળ્યું હતું, તે તેથી મૂળે આજ ભવમાં પ્રત્યક્ષ લાભ થયો, અને તેવો પરભવે પણ થશે.”

પછી તેણે વીરપ્રભુની પાસે જઈને દેશના સાંભળી આવકર્તા પ્યાર મત સ્વીકાર્યા. પછી રાંઝની પાસે જઈ પોતાના જાતિ કુળ અને નામ તથા કર્મ જણાવી, પર્વતની શુક્રામાં ચોરીથી એકઠું કરેલું ધન જહેનું તેને પાછું સોંપી દઈ દીક્ષા લઈને સ્વર્ગ ગયો.

આ દષ્ટાંતથી પ્રાણાંત કષ્ટ છતાં પણ ચોરી કરવી નહી. ચોરી કરવાથી રોજ્યભય અને લોકાપવાદ થઈ અંતે પ્રાણુધાત થાય છે. અને આ લોકમાં મહા દુઃખ ભોગવી મરીને નરકે જાય છે. ઇતિ-શમ.

અથ કુશીલ વિષે-કન્વાલી.

ઢોલ અપકીર્તિનો વાગે, વિના વૈરે રિપુ જાગે,
કુશીલીયો લોક કહે ત્રાગે, ડાઘ કાળો કૂળે લાગે. ૧
ચોર સમ પેશી પરદારે, પ્રિયાપર ભોગવે ન્યારે,
જર કહી મારે સૌ મારે, દોરી લઈ જાય દરબારે. ૨
પ્રિયાપર રાગી પસ્તાયો, નાશ લકેશ નિજ પાયો,
સ્વ, પરત્રિય ત્યાગી સુખ પાયો, શીલ ગંગેયનો ગાયો. ૩
શીલે શીલવંતી શુભાણી, ઠગાણી ન જરથી શાણી,
ઝિક્યા ખાડે મંત્રી માની, સુજશ શીલ શુદ્ધ પંકાણી. ૪

અથ શીલવતીની કથા.

જશુદીપના નંદન નગરમાં રત્નાકર રહેને અખિતસેન નામે પુત્ર હતો. તે શીલવતી નામની કન્યાને પરણ્યો, તે શકુન, શાઆદિ ભણેલી હોવાથી અનેક વખતે દ્રવ્ય બતાવી આપવાથી ધરતી માલિક થઈ. તેને સ્વામી અખિતસેન શુદ્ધિના પ્રભાવથી રાંઝનો મંત્રી થયો. એક વખતે

રાજાએ કોઈ શીમાડાના રાજા ઉપર ચઢાઈ કરવા જતાં એ મંત્રીને સાથે લઈ જવા હુકમ કર્યો, મંત્રીએ શીલવતીને પૂછ્યું કે—“ પ્રિયા ! મહારે રાજાની સાથે જતું પડશે, તેથી જે સ્ત્રી પ્રોષિત ભર્તૃકા (જહેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તેવી) હોય છે. તે ઉન્મત્ત મજેદની જેમ ઘણી વાર સ્વેચ્છાથી કોડા કરે છે. ” પતિના આવાં વચનોથી તેજમાં જળ લાવીને તહેણીએ શીલની પરીક્ષા ખતાવનારી એક પુષ્પની માળા પોતાના હાથે ગુંથી પતિના કંઠમાં નાખી, અને બોલી કે—“ હે નાથ ! જ્યાં સુધી આ માળા કરમાય નહીં, ત્યાં સુધી માંડે શીલ અખંડ અને નિર્મળ છે, એમ સમજવું. પછી મંત્રી નિશ્ચિંતપણે રાજાની સાથે ગયો.

એક વખતે રાજા મંત્રીના કંઠમાં વગર કરમાયલી માળા બેધ વિસ્મય પામ્યો. તે વિષે પાસેના માણસોને પૂછતાં તહેની સ્ત્રીનું સતીપણું વર્ણવી ખતાવ્યું. પછી કૌતુકી રાજાએ બીજા મંત્રીઓને કહ્યું કે—“ આપણા અન્નિ-તસેન મંત્રીની સ્ત્રીનું સતીપણું ખરેખરું છે. ” તે સાંભળી અશોક નામના મંત્રીએ કહ્યું કે—“ મહારાજ ! જ્યાં સુધી એકાંત પ્રાપ્ત નથી થઈ, ત્યાં સુધીજ સ્ત્રીનું સતીપણું છે. ” માટે પરીક્ષા કરવી હોય તો મહેને મોકલો તેથી તહેને અર્ધો લાંબ દ્રવ્ય આપી શીલવતી પાસે મોકલ્યો.

અશોક ગામમાં જઈ એક માલણને મળ્યો, તહેને પોતાની સંકેતીક વાત કહી, ને અર્ધલાંબ દ્રવ્ય આપ્યું. માલણ શીલવતી પાસે ગઈ, ને તહેને અશોકની વાત નિવેદન કરી, શીલવતીએ મનમાં વિચાર્યું કે “ પરત્વી લંપટ પાપી પુરૂષો તહેના પાપનું ફળ ભોગવો. ” એમ વિચારી આકાર ગોપવદ માલણની વાતનો સ્વીકાર કર્યો. તેથી માલણે તહેને અર્ધલાંબ દ્રવ્ય આપ્યું પછી દિવસ નક્કી કરી તે પ્રમાણે શીલવતીએ અશોકને કહેવરાવ્યું. પછી શીલવતીએ ધરના એક અંધારા ઓરડામાં બેઠો ખાડો ખોદાવ્યો, ને તહેને ઉપર પાટી વગરનો માંચો મૂક્યો. અને તહેની ઉપર પોચો પોચો ઓછાક આધી લીધો.

મળવાનો સમય થતાં પોતાને ધન્યવાદ માનતો અશોક ત્યાં આવ્યો. પ્રથમ શીખવી રાખેલી દાસીએ કહ્યું કે—“ આપ પેલા ઓરડામાં માંચો ઉ-

પર ખેસો, મહારી આંધ શણગાર સજીને આવે છે.” અશોક હિતાવળો તે ઝોરડામાં જઈ માંચા બેઠો, તેવોજ સંસારમાં બહુકર્મી પ્રાણી ભવ-સમુદ્રમાં પડે તેમ તે ખાડામાં પડ્યો. જ્યારે તે ભૂખ્યો થયો, ત્યારે બે-રથી શીલવતી ખરખર પાત્રમાં અન્ન આપતી હતી, એવી રીતે બહુ દિવસ તહેમાં રહેવાથી “અ” ઉડી જવાથી અશોક મંત્રી શોકે રૂપ થઈને રહ્યો.

એક માસ વીત્યા છતાં અશોક પાછો નહીં આવવાથી કામાંકુર નામે બીજો મંત્રી તેવીજ પ્રતિજ્ઞા લઈને આવ્યો. તહેની પાસેથી પણ અર્ધલાખ દ્રવ્ય લઈ તહેને પણ તેજ ખાડામાં હોમી દીધો. પછી એક માસે લલિ-તાંગ મંત્રી આવ્યો. તહેની પણ તેજ બહલે થઈ. એથે માસે રતીકેળી આવ્યો તહેની પાસેથી પણ અર્ધલાખ દ્રવ્ય લઈ તહેને તેજ ખાડામાં ઝીક્યો. આ પ્રમાણે તે ચારે મંત્રીઓ અતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં દુઃખનો અનુભવ કરતા જીવેલી જેમ તે પાતાળ જેવા ખાડામાં દુઃખનો અનુભવ કરવા લાગ્યા.

અનુક્રમે સિંહરાજા શત્રુનો જય કરી પાછો આવ્યો. તે સમયે પેલા મંત્રીઓએ શીલવતીને કહ્યું, “હે ભગવતી અમે તમારૂં માહાત્મ્ય જોયું. તેયજ અમારા કૃત્યનું ફળ પણ ભોગવ્યું; માટે હવે અમને બહાર કાઢો.” શીલવતીએ કહ્યું કે જ્યારે હું “ભવંતુ” (યાઓ) ” એમ કહું, ત્યારે તમે બધાએ સાથે “ભવંતુ” એમ કહેવું. મંત્રીઓએ તે કબુલ કર્યું પછી શીલવતીએ પોતાના પતિ દ્વારાએ રાજાને ભોજનનું આમંત્રણ કર્યું. આગલે દિવસે રસવતી તૈયાર કરી તે ખાડાવાળા ઝોરડામાં ગુપ્ત રીતે રખાવી.

પછી ભોજન કરવા આવવાને દિવસે રસોડામાં અગ્નિ સળગાવ્યો નહીં તેમ જળને રથને જળ પણ જોયું નહીં, તેમ કાંઈ જાતની સામગ્રી ન દીડી તેથી રાજા અમત્કાર પામી ભોજન કરવા બેઠો. પછી શીલવતી સ્નાન કરી પેલા ઝોરડામાં જઈ પુષ્પમાળા હાથમાં રાખી ઘૂપ દીપ કરી બેઠી, અને અંદરથી બોલી કે-રાજા ભોજન કરવાને આવ્યા છે. માટે નાના પ્રકારના પાકવાન “ભવંતુ” (થઈ જાઓ) એટલે ખાડાની અંદરથી ચારે મંત્રી-ઓએ બીએ સ્વરે કહ્યું કે “ભવંતુ” પછી મોઢક વિગેરે તમામ સામગ્રિ

અહાર લાવવામાં આવી, અને તે વડે રાંજનને જન્માડી મંત્રોષ પમાડ્યો, પછી તાંબુલ વિગેરે આપીને મંત્રી અજિતસેન રાંજના ચરણમાં પડ્યો, એટલે રાજાએ પૂછ્યું કે, મંત્રી આ પ્રમાણે રસોષ વિગેરે શાથી તૈયાર થયું ? મંત્રીએ કહ્યું કે-તે ઓરડામાં મહેને પ્રસન્ન થયેલા ચાર યજ્ઞો છે. તે જ માગીએ તે આપે છે. રાજાએ કહ્યું કે તે અંમને આપો, મંત્રીએ કાંઈક આના કાની કરી, પણ પછી રાંજના અતિ આગ્રહથી આપવાનું કંબુલ કંઈ, પછી ગુપ્ત રીતે હેમને ખાડામાંથી કાઢી તે બધાને સારા મ્હેટા કંડીયામાં રાખ્યા. અને સારા વજ્રથી ત્રેને ઢાંછી આ યજ્ઞોનું સ્વરૂપ કાઢને બતાવવું નહીં, એમ કહી રાજાને અર્પણ કર્યા. રાજા તે કંડીયાને દરબારમાં લાવ્યો, અને બીજે દિવસે રસોષ કરવાની રસોષયાને ના પાડી, પ્રભાતે ભોજન સમયે ધવિત્રપણે તે યજ્ઞોની પૂજા કરી, રાજાએ વિગતિ કરી કે, “સ્વામી પદ્મવાજ તથા દાળભાત શાકાદિ આપો ” એટલે તે ચારે જણે “લવનુ ” એમ કહ્યું, પણ કાંઈ થયું નહીં, એટલે રાજાએ કંડીયો ઊધાડ્યો, ત્યાં તે દરેક ચાર પિશાચના જેવા મનુષ્યો જેવામાં આવ્યા; દાઢી, મુછ અને માથાના કેશ વધ્યા હતા, ડાચાં મળી ગયા હતાં, કુપ્તાથી કૃષ થઈ ગયા હતા, અને નેત્ર હડાં ગયાં હતાં. રાજાએ તેઓને ઓળખ્યા; એટલે તે હાશ્ય મંત્રીઓ કાંગડાની જેમ ઉપહાસને પાત્ર થયા. રાજાએ હકીકત પૂછી એટલે હેમણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તેથી રાજા આશ્ચર્ય પામી મસ્તકે ઘૂણાવવા લાગ્યો. અને શીલવતીનું શીલ, તેની શુદ્ધિનો પ્રકાશ અને પુષ્પમાળા સ્નાન ન પામી, હેનું કારણ રાજાના જાણવામાં આવ્યું. આથી લોકમાં શીલવતીની મ્હેટી પ્રતિષ્ઠા થઈ, પછી તે દંપતી અનુક્રમે દીક્ષા લઈ પાંચમે દેવલોકે ગયા. અને અનુક્રમે મોક્ષે પણ જશે; ઇતિ-શમ.

અથ પરિગ્રહ વિષે-કુંવાલી.

શશિ ઉદયે સિંધુ સરતી, વધે ધન આશ રહે વધતી,
ન તૃપ્તિ અર્થથી સરતી, તોષ વિણ દોષની વૃત્તિ.

પ્રીત વિપરીત “શ્રી” ફેરી, ફરિત નગરી તણી શેરી,
 કરે પરિભાણુ મત લહેરી, ફરે ન નિદાન ભવ ફેરી. ૨
 સદા સંતોષી ધર રમતા, અસંતોષી ભૂમિ ભમતા,
 પરિથહની તણે મમતા, સળે સંતોષને સમતા. ૩
 સાધવા ધાતકી ખંડે, ગયો ચક્રી સુભૂમ પંડે,
 ગયો મરીને નરક કુંડે, મૂર્ખ અતિ લોભમાં મંડે. ૪
 જુવો-પાછળ પૃષ્ઠ ૭૪ માં કોધના વિષયમાં સુભૂમ ચક્રીનું દષ્ટાંત છે.

અથ સંતોષ વિષે-કન્વાલી.

સકળ શુણુ તોષથી આવે, જગત્ વશ્ય તોષથી આવે,
 જળધિનો પાર ને પાવે, અંત આશા તણા આવે. ૧
 રહે નહીં આપદા તોષે, નહે નહિં વ્યાધિ સંતોષે,
 સ્વાર્થ પરમાર્થ તે પોષે, સંતોષી શ્રી વરે હોશે. ૨
 સુખી સંતોષ મત ધારે, હુઁખી તૃષ્ણા થકી હારે,
 સદા સંતોષ જે ધારે, કનક રમણિજ પરિહારે. ૩
 કપિલ નિશિ ગંધને ચોલે, લોભના ચોલથી શોલે,
 કમળની ગંધમાં લોલે, બ્રમર પડી પ્રાણુ નિજ છંડે. ૪

અથ કપિલ મુનિની કથા.

કૌશાંખી નગરીના જિતરાત્રુ રાજના કાચ્યપ નામના પુરોહિતને
 કપિલ નામે પુત્ર હતો; તેની બાલ્યાવસ્થામાંજ તેનો પિતા મરણ પામ-
 વાથી રાજાએ પુરોહિતને સ્થાને બીજા પ્રાહ્મણને નિમ્મે, તે રાજ્યસભામાં
 સાલખી સાથે જતો જોઇને કપિલની માતા રૂદન કરતી હતી. કપિલે તેનું
 કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેની માતાએ કહ્યું કે, અત્યારે જેવી સાલખીથી અમ
 પુરોહિત શોભે છે, તેવાજ તારા બાપ શોભતા હતા. તેને જોઇને તારા

આપનું સ્મરણ થવાથી મ્હને ઓછું આવવાંથી રહું છું. તું અલણ હોવાથી આ ત્હારા પિતાની શ્રી ભોગવે છે. કપિલ બોલ્યો કે—“હે માતા ! મ્હારા પિતાનું સ્થાન મ્હને શી રીતે મળે ?” તે બોલી કે તું વિદ્યાભ્યાસ કર, તો પછી રાજા ત્હને ત્હારા પિતાને સ્થાને સ્થાપન કરશે.” પછી તેણીએ શ્રાવસ્તી નગરીમાં ત્હેના પિતાનો મિત્ર ઇદ્રદત્ત નામનો પશ્ચિત રહેતો હતો, ત્હને ખતાવ્યો. કપિલ શ્રાવસ્તીમાં ગયો, ને તે બ્રાહ્મણના ગરણમાં માથું મૂક્યું. ત્હેણે પુત્રની જેમ બોળામાં ખેસાર્યો, પછી ત્હેને જમાડીને કહ્યું કે “હું ત્હને વિદ્યાભ્યાસ કરાવીશ પણ ત્હારા ભોજનને માટે શું થશે ? કમકે મ્હારી રિથિતિ એવી નથી કે હું ત્હને જમાડી શકું.” ત્યારે કપિલ બોલ્યો કે, હું ભિક્ષાવૃત્તિ કરીને નિર્વાહ ચલાવીશ.” ઇદ્રદત્તે કહ્યું કે—“ભિક્ષા માટે ભમવાથી વિદ્યાભ્યાસ થઇ શકે નહીં. તેમ ભોજનવિના પણ થઇ શકે નહીં, માટે ત્હેનો પ્રથમ વિચાર કરીએ.” એમ કહી તે કપિલને લેઇને તે બ્રાહ્મણ કાંઈ શાલિભદ્ર નામના શેઠને ઘેર ગયો, ત્યાં ભોજનની યાચના કરી શેઠ ત્હેને હમેશાં ભોજન કરાવવાનું કબુલ કર્યું. ને વિદ્યા ભણાવવાનું ઇદ્રદત્તે કબુલ કર્યું, પછી તે દિવસથી કપિલ, ઇદ્રદત્તની પાસે ભણવા લાગ્યો. ને શાલિભદ્રને ત્યાં જમવા લાગ્યો.

શાલિભદ્રને ઘેર જમતાં શેઠની દાસી ઉપર તે આસકત થયો, અને દાસી પણ ત્હેના ઉપર આસકત થઇ. પછી તે બન્ને ધણીધણીઆણીની જેમ ફીડા કરવા લાગ્યા. એક દિવસે તે નગરમાં સર્વ દાસીઓનો કાંઈક ઉત્સવ હતો, ત્યારે તે દાસી પાસે પુખ્તની માળા વિગેરે લેવાને માટે કાંઈ પણ દ્રવ્ય નહીં હોવાથી ઉદાસીમાં પડી, કપિલે પૂછ્યું કે—“હે પ્રિયા ! તું આજ ઉદાસ કેમ જણાય છે ?” ત્હેણે પોતાનો વૃત્તાંત કહી જણાવ્યો. તે સાંભળી કપિલ પણ ઉદાસી થઇ ગયો. ત્હેને તેવી રીતે ખેદ પામેલો જોઇને દાસી બોલી કે “હે નાથ ! તમે ખેદ ના કરો, આ નગરમાં ધન્યો કરીને એક શેઠ છે, ત્હેને પ્રાતઃકાળે જે જાગૃત કરે, ત્હેને તે બે માસા સુવર્ણ આપે છે. માટે તમને તેમ કરવાથી સોનું મળી શકશે ? તે મ્હને આપણે કે જેથી મ્હાઈ ને તમાઈ કામ થશે ?” કપિલે તે વાત અંગીકાર કરી ?

પછી કપિલ તે દિવસની રાત્રે બ્રમથી સૌથી વહેલો જાગેને જગાડું એવા વિચારથી ચંદની રાતમાં સમ્બરાત્રીએ ચાલ્યો. રેસતામાં જતાં મધ્ય રાત્રી હોવાથી કાટવાળે પકડયો, અને ચોર ધારીને ખાંધ્યો. “પછી સવારમાં તહેને પ્રસેનજિત રાજા પાસે લઈ ગયા, રાજાએ પૂછ્યું.” તું કાણ છે ? ને ક્યાં રહે છે ? અને શા માટે આ ગામમાં આવ્યો છે ?” ત્યારે કપિલે પાછલી સર્વ વાત સાચે સાચી કહી, તે સાંભળીને રાજાને દયા આવવાથી તહેને કહ્યું કે—“હે મહાત્મા ! તારી જે ઇચ્છા હોય તે માગ ” કપિલ બોલ્યો કે—“મહારાજા ! હું વિચાર કરીને માગું.” એમ કહી તે અશોક વનમાં ગયો, તે વિચારવા લાગ્યો કે—“જે માંસા સોનાથી તો કાંઈ વસ્ત્ર વિગેરે થાય નહીં. માટે સો મહોર માગું, સો મહોરથી પણ ધર ધરેણા થાય નહીં. તેથી હજાર માગું ? હજારથી પણ પુત્રના વિવાહ વિગેરે ઉત્સવો થાય નહીં, માટે લાખ માગું ? લાખથી પણ દાન, અને માનપૂર્વક મિત્ર, ખાંધવ, ગરીબ વિગેરેનો ઉદ્ધાર થઈ શકે નહીં માટે કરોડ માગું ? સો કરોડ માગું ? હજાર કરોડ માગું ?” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તહેને શુભ કર્મનો ઉદય થવાથી તહેને શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ કે—“જેમ જેમ લાભ થાય, તેમ તેમ લોભ વધતો જાય છે, કેમકે જે માંસા સોનાનું કામ હતું તહેને ખદલે કરોડ સોના મહોરથી પણ તૃપ્તિ થતી નથી.”

“અહો ! લોભ રૂપી સાગર મહા દુર્ધર છે. હું વિદ્યા માટે અહીં આવ્યો. ઇન્દ્રદત્ત મહેને ધર્માર્થે વિદ્યા આપે છે, શાલિભદ્ર ભોજન આપે છે, છતાં પણ મહે કુમતિએ યૌવનના મદથી મહારા નિર્મળ કુળને કલંક લગાડી દાસીની સાથે ગમન કર્યું. માટે વિષયોને ધિક્કાર છે કે, જેથી જીવો મહારા જેવી વિડંબના પામે છે.” ઇત્યાદિ વિચાર કરતાં તે વિરક્ત થયો. અને તહેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી તે સ્વયંશુદ્ધ થયો. એટલે મસ્તક ઉપરના દેશ ઉખેડીને દેવતાએ આપેલા રત્નેહરણ, મુખવચ્ચિકા વિગેરે મુનિવેષ તહેને ગ્રહણ કર્યો. પછી તે રાજા પાસે ગયો. રાજાએ કહ્યું કે “આ શું કર્યું ?” તહેણે “જહા લાહો તહા લોહો ” એ ગાથા કહીને પોતાના વિચાર જણાવ્યા, રાજાએ સુખ ભોગવવા ને વ્રત મૂકી દેવા લાગું સમજાવ્યું.

પરંતુ તહેણે કહ્યું કે-હું હવે નિર્ગત્ય થયો છું, તેથી કરી ગ્રહણ કરેલું મત મૂકીશ નહીં. તહને ધર્મલાલ હો. એ પ્રમાણે કહી પૃથ્વીપર વિચરતા તે મુનિને ૭ માસે કેવળજ્ઞાન થયું.

રાજગ્રહી પાસે અતિ લયંકર અટવીમાં જલસદ્ર વિગેરે પાંચસો ચોર રહેતા હતા, તેઓ બોધને ચોગ્ય છે. એમ જાણી કપિલમુનિ તે અટવીમાં ગયા. પેલા ચોરો તહેમની પાસે આવ્યા. પદ્મિપતિએ મુનિને કહ્યું કે-“તહમને નૃત્ય આવડે છે?” લાલ ધારીને મુનિ બોલ્યા કે “વાજન વગાડનાર વિના નૃત્ય થાય નહીં,” ચોરો બોલ્યા કે-“અમે હાથની તાળીઓ વગાડશું, તમે નાચ કરો” એટલે મુનિ જયણા પૂર્વક નાચ કરવા લાગ્યા, અને ચોરો ફરતા ફરતા ચારે બાજુ તાળીઓ પાડવા લાગ્યા. પછી નાચ કરતાં બોલ્યા કે-અધુવ, અશાશ્વત અને દુઃખથી પૂર્ણ એવા સંસારમાં એવું કયું કામ છે કે, જેથી જીવ દુર્ગતિમાં ન જાય?” એ વિગેરે પાંચસો ગાથા કપિલ મુનિએ કહી તે સાંભળીને તે પાંચસો ચોર અતિબોધ પામ્યા “શુર્યો તહેમને ચારિત્ર આપ્યું. પછી તે સર્વે કેવળી શુરની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા. કેટલાક વર્ષ સુધી વિહાર કરી અનેક લબ્ધિ જીવોને તારી તે કપિલ-મુનિ મોક્ષે ગયા. માટે સંતોષ સમાન સુખ નથી. ઇતિ શમ.

અથ વિષય વિષે કવચાલી.

વિષય છે વિષથી ભારે, વિષમ વિષ તેજ લવ મારે,
લવોલવ પ્રાણીને મારે, વિષય મહા વિષ સંહારે. ૧

ચઢી જો સુકિત સ્ત્રી ઇચ્છે, વિષયને તો ન મન પ્રિયે,
મધુર પય પાન જો કીજે, કંજીને હાથ કોણ લીજે? ૨

કીચકે ભીમની રાણી, વિષય વશ દુષ્ટ થઈ તાણી,
જનકી રામ પટરાણી, રાવણે રોતી ઘેર આણી. ૩

વિષય રહુનેમિ લલચાયો, પ્રાર્થના ભંગ પસ્તાયો,

સુદર્શન શીલ સોહાયો, સિંહાસન શૂળી પર ઠાયો. ૪

સુદર્શન શેઠની કથા.

ચંપાપુરીમાં ઋષભદાસ શેઠને અહિંદાસી નામની સ્ત્રી હતી. તહેમની બેસો ચારનારે કુલગ નામનો નોકર હતો. બેસો ચારવા વનમાં જતાં તેણે એક ચારણ મુનિને પાંદા, થોડીવારે મુર્યોદય થતાં તે ચારણ મુનિ “નમો અરિહંતાણું” એમ બોલી આકાશ માર્ગે ચાલી ગયા. સુલંગે “નમો અરિહંતાણું” એ આકાશ ગામીની વિદ્યાનો મંત્ર જાણીને પાંદ રાખ્યો. પછી એકદા તે પદ અરિહંતની સમક્ષ બોલતો જોઇ શેઠ સંતુષ્ટ થઇ તહેને આખો નવકાર મંત્ર શિખવ્યો, અનુક્રમે વર્ષાકાળ આવ્યો, તે વખતે શુભગ દોર ચારવા જતો હતો. એક દિવસ અત્યંત વૃષ્ટિ થવાથી નદીમાં ધણું પૂર આવ્યું હતું. તે જોઇ આકાશમાં ઉડવાની શુદ્ધિથી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરી તહેણે નદીમાં પડતું મૂક્યું; તેથી મૃત્યુ પામીને તેજ શેઠને ઘેર સુદર્શન નામનો પુત્ર થયો, તે યૌવન વયમાં આવતાં શેઠ તહેને કાષ્ઠ મનોરમા નામની કન્યા પરણાવો.

સુદર્શનને રાંખના પુરોહિત કપિલની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી. એકદા કપિલની મુખથી સુદર્શનના રૂપ ગુણની પ્રશંસા તેની સ્ત્રી કપિલાએ સાંભળી તેથી તે સુદર્શન ઉપર અતુરક્રત થઈ, પછી તે સુદર્શનને ઘેર જઈ તહેને કહ્યું કે “આજે તમારા મિત્રને શરીરે ઠીક નથી. માટે તહેમને તે બોલાવે છે. એમ કહી તહેને પોતાને ઘેર લઈ ગઈ, ત્યાં ગુપ્ત ઓરડામાં લઈ જઈ ખારણા બંધ કરી તહેણે ભોગની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે પરસ્ત્રીને વિષે નપુંસક જેવા સુદર્શનને પોતાના શીલનું રક્ષણ કરવા કહ્યું કે—“હે સુગંધે હું તો નપુંસક છું” એમ કહી તે ત્યાંથી નીકળી પોતાને ઘેર ગયો.

એકદા રાજા પુરોહિત અને સુદર્શનને લઈને ઉદ્યાનમાં ફોડા કરવા ગયા, તે વખતે અલખ્યારાણી પણ કપિલાને સાથે લઈ ઉદ્યાનમાં ગઈ. તેવામાં એક સ્ત્રીને છ પુત્રો સહિત માર્ગે જતી જોઈ ને કપિલાએ આ સ્ત્રી

કાણુ છે? એમ અભયાને પૂછ્યું. રાણી બોલી કે—“આ તો સુદર્શન શેઠની સ્ત્રી છે. ને આ છએ તેણીના પુત્રો છે.” તે સાંભળીને કપિલાએ કહ્યું કે શેઠ તો નમુંસક છે. ત્હેને પુત્રો ક્યાંથી? એમ કહી બનેલો સર્વ હેવાલ રાણીને કહી બતાવ્યો. તે સાંભળી “રાણી બોલી કે ‘તું તો મૂર્ખ છે. તે શેઠે કપટથી ત્હેને છેતરી.’ કપિલા બોલી કે—“હે દેવી! તમારી ચતુરાઈ તો ત્હારેજ બાણુ” કે બ્યારે તમે ત્હેની સાથે એક વખત ક્રીડા કરો.” તે સાંભળીને રાણીએ તે વાત અંગીકાર કરી. પછી એકલા રાજા વિગેરે સર્વે ક્રીડા કરવા ગયા હતા. ને રાણી મહેલમાં એકલી હતી, તે વખતે ત્હેણે પોતાની પ્રાંડિતા નામે ધાત્રીને સુદર્શનને તેડી લાવવાનું કહ્યું, તે સુદર્શનને ઘેર ગઈ સુદર્શન એક શૂન્ય ધરમાં કાચોત્સર્ગે હતો. ત્હેને ધાત્રીએ ઉપાડીને રથમાં નાંખ્યો. ત્હેના ઉપર ઓછાડ ઢાંકીને કામદેવની મૂર્તિના મિથથી ત્હેને રાણીના મહેલમાં લઈ ગઈ. ત્યાં એકાંતમાં હાવલાવ વિગેરે કામ વિકારથી ત્હેની ધણી પ્રાર્થના કરી, પણ ત્હેનું મન જરી પણ પલાયુ નહી, તેથી રાણીએ પોતાના સ્તનનો સ્પર્શ થાય તેવી રીતે ત્હેના આખા અંગે ગાહ આલિંગન કર્યું. તોપણ તે ક્ષોભ પામ્યો નહી. છેવટે રાણી થાકી, એટલે ત્હેણે પોકાર કરી સીપાઈઓને બોલાવ્યા, અને રડતાં રડતાં કહ્યું કે આ બગાટકાર કરવા અહીં આવ્યો છે, એને પકડો, સીપાઈઓ સુદર્શનને પકડી રાજની પાસે લઈ ગયા. રાજાએ સુદર્શનને પૂછ્યું. પણ ત્હેણે રાણીપરની દયાને લીધે કાંઈ પણ કહ્યું નહીં, ત્યારે રાજાએ દૂષિત ધારી, ક્રોધથી આને વિડંબના પૂર્વક આખા નગરમાં ફેરવી શળીએ ચઢાવીને મારી નાંખો,” એવી આજ્ઞા કરી. સુદર્શનની સ્ત્રીએ આ વાત બાણી, તે બ્યાં સુધી ત્હેનું ક્લેક ઉતરે નહીં, ત્યાં સુધીને માટે ધરદેરાસરમાં જઈ કાચોત્સર્ગ કરીને ઉભી રહી. અહીં રાજ સેવકાએ સુદર્શનને કુદર્યના પૂર્વક ગામમાં ફેરવી શળાપર ચઢાવ્યો. એટલે તે શળા ત્હેના શીલના પ્રભાવથી સુવર્ણનું સિંહાસન બની ગઈ. ત્યારે સિપાઈઓએ ત્હેનો વધ કરવા ખંડગના પ્રહારો કર્યા, ત્હેમાં કંઠમાં પ્રહાર કરવાથી હાર ને માથાપર પ્રહાર કરવાથી મુગટ થયો, કાનપર કર્યા ત્યારે કુંડલ થયાં, ને હાથપર પ્રહાર કરવાથી કડાં બની ગયાં. આવો આશ્ચર્યકારક બનાવ

જોઈ સિપાઈઓએ રાજને તે વાત નિવેદન કરી. રાજ તરતજ ત્યાં આવ્યો. અને સુદર્શનની સ્ત્રીએ કાચોત્સર્ગ પાચ્યો. પછી જ્યારે રાજએ આગ્રહ પૂર્વક સત્ય વાત પૂછી, ત્યારે રાણીને અભયવચન અપાવી બધી વાંત કહી. પછી સુદર્શનને હાથીપર બેસાડી રાજએ ત્હેને ઘેર મોકલ્યો.

આ વૃત્તાંત જાણીને અભયારાણી ગળે ફસી ધાલી મરણ પામી. અને પેલી પંડિતા ધાત્રી પાટલીપૂરે જઈ કાંઈ વેશ્યાને ત્યાં રહી. અનુક્રમે સુદર્શને વૈરાગ્ય પામી દિક્ષા લીધી. વિહાર કરતાં કરતાં પાટલીપૂર આવ્યા, ત્યાં પંડિતાએ વહોરાવવા મિથે પોતાને ઘેર બોલાવી ખારણા બંધ કરી ત્હેની ધણી કદર્થના કરી, પણ ચળ્યા નહીં. છેવટે સાયંકાળે મુનિને છાંડી મૂક્યા. પછી તે સ્મશાનભૂમિએ જઈ કાચોત્સર્ગે રહ્યા, ત્યાં વ્યંતરી થયેલી અભયારાણીએ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ અનેક ઉપસર્ગો કર્યા. તો પણ તે મુનિનું ચિત્ત કિચિત્ ચળ્યું નહીં, અનુક્રમે શુક્લ ધ્યાનના યોગથી તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેમની દેશના સાંભળાને અભય તથા પંડિતા પ્રતિબોધ પામી સમકિતધારી થયાં. સુદર્શન કેવળી પ્રાંતે મોક્ષપદને પામ્યા. ઇતિ-શમ.

અથ ઈંદ્રિયો વિષે-કંવાલી.

મગર ગજ લૂંગ કુરંગા, પતંગા લખ્મભૂત અંગા;

અંકેકી ઈંદ્રિ વશ રંગ્યા, મરણ શરણ લહે રંગા. ૧

પંચેન્દ્રિ મોકળી મૂકે, પ્રમાદે ધર્મ નિજ ન્યૂકે;

કહો તે કર્મ કેમ રોકે ? રૂવે રણમાં કદી પોકે. ૨

ઈંદ્રિયરૂપ ભંટડાં ચરતાં, વિષય વનમાં દીસે મરતાં;

દમી પંચેન્દ્રિ વશ કરતાં, સદા આનંદ અનુસરતા. ૩

અગુપ્તેન્દ્રિ મરણ પામે, કૂમંગુપ્તેન્દ્રિ લય વામે;

ચરણ વિષયેન્દ્રિથી વામે, બોધ સુકુમારિકા પામે. ૪

બે કૂર્મ (કાચળા) ની કથા.

વારાણસી પૂરીમાં ગંગા નદીને કાંઠે મૃદંગ નામના દ્રહમાં ગુપ્તેન્દ્રિય ને અગુપ્તેન્દ્રિય નામના બે કાચળા રહેતા હતા. એકદા તેઓ સ્થળચારી કોડા-ઓને ખાવા દ્રહની બહાર નિકળ્યા, ત્હેમને બે શિયાળીયાએ જોયા, ને કાચ-આઓ પણ શિયાળને જોઈ ભય પામ્યા, તેથી ત્હેમણે પોતાના ચારે પગ તથા ડોક સંકોચીને પૃષ્ઠની ઢાલમાં ગોપની દીધાં, અને જાણે મરી ગયેલા હોય, તેમ પડી રહ્યા, પછી બન્ને શિયાળાએ તે કાચળાને વારંવાર ઉઘાડી નીચા કરીને પછાડ્યા ગુલાટી ખંવરાવી તથા પગના પ્રહાર કર્યા, પણ ત્હેમને કાંઈ ઈજા થઈ નહીં. પછી થાકીને તે બન્ને શિયાળ થોડે દૂર જઈને સંતાઈ રહ્યા. એટલે પેલા અગુપ્તેન્દ્રિય કાચળાએ ચપળતાને લીધે એક પછી એક ચારે પગ તથા ડોકને બહાર કાઢી, તે જોઈ બન્ને શિયાળાએ દોડી આવી ત્હેની ડોક પકડીને મારી નાંખ્યો. બીજો ગુપ્તેન્દ્રિય કાચળો તો વગર ચપ-ળતાએ બહુવાર એમને એમ પડચો રહ્યો. પછી ઘણી વાર સુધી રોકાઈને થાકી ગયેલા તે શિયાળ બચારે લાંથી જતા રહ્યા. ત્યારે તે કાચળો ત્યાંથી ચોતરફ જોતો જોતો કુદીને દ્રહમાં જતો રહ્યો. તેથી તે સુખી થયો.

અથ સુકુમારિકા સાધ્વીની કથા.

વસંતપૂરના રાજના રાસક અને ભસક નામે પુત્રોએ દીક્ષા લીધી પછી તેમણે પોતાની જ્ઞેન સુકુમારિકાને પ્રતિજ્ઞા આપીને દિક્ષા આપી. તે સુકુમારિકા અત્યંત રૂપવંતી હોવાથી અનેક યુવાન પુરૂષો ત્હેની પાછળ ફરતા, ને ઉપાશ્રયમાં આવીને ત્હેને રાગ દષ્ટિથી જોતા હતા. તે ઉપદ્રવને વૃત્તાંત મહત્તરા સાધ્વીએ ત્હેના ભાષ્યોને કહ્યો, તેથી તેઓ સુકુમારિકાને એક જુદા સ્થાનમાં રાખી ત્હેનું રક્ષણ કરવા લાગ્યા. ત્હેમની સાથે તે યુવાન પુરૂષોએ યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. તે જોઈને સુકુમારિકાને વિચાર થયો કે—“ મ્હારે માટે મ્હારા ભાષ્યો મ્હોટા કલેષ પામે છે. માટે અનર્થ કરનારા આ મ્હારા શરીરને ધિક્કાર છે.” ઇત્યાદિ વિચાર કરીને ત્હેણે વૈરાગ્યથી અનશન કર્યું. તેથી કેટલેક દિવસે ત્હેનું શરીર એવું ક્ષીણ થઈ ગયું

કે તહેના લાઘવોએ તહેને મૃત્યુ પામેલી જાણીને તહેને ગામ ખહાર અર-
ણ્યમાં પડવી દીધી. ત્યાં શીતલ વાયુના સ્પર્શથી તહેને શુદ્ધિ આવી, તેવામાં
કાંઈ સાર્થવાહ તહેને જોઈ એટલે આ કાંઈ સ્ત્રી રત્ન છે?" એમ જાણીને
તહેને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. ત્યાં તહેણે ઔષધ વિગેરે ધણી સારવાર કર-
વાથી તે સોજ થઈ, અને પૂર્વની પેઠે રૂપવતી થઈ, પછી સુકુમારિકા તથા
પ્રચારની ભવિત્યતા અને કર્મની વિચિત્રતાને લીધે "આ સાર્થવાહ મ્હારો
ઉપકારી છે." એમ માનવા લાગી. તેથી સાર્થવાહના કહેવાથી તહેની સ્ત્રી
થઈને કેટલોક કાળ તહેને ઘેર રહી. એકદા તહેણે પોતાના ખન્ને લાઘવો
(મુનિ) ને જોયા. એટલે તહેમને વંદના કરીને પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો.
તે સાંભળીને તેઓએ તહેને સાર્થવાહ પાસેથી છાડાવીને તહેને ફરી ફરીને
વારંવાર પ્રતિબોધ આપી વિષયથી પરાહ્મુખ બનાવી ફરીથી દીક્ષા આપી.
અને નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળી મરીને સ્વર્ગે ગઈ. ઇતિ-શમ.

અથ પ્રમાદ વિષે-કંવાલી.

- સદા સુખ પ્રાણી સૌ વાંચે, કદી દુઃખ કાંઈ નવ ઇચ્છે,
પ્રમાદે ધર્મ નવ પ્રીછે, સુખ ક્યાંથી મળે સ્વપ્ને ? ૧
- નૃલવ શુભિ ધર્મ ગુણપ્રાણી, ગુમાવે આજસે પ્રાણી,
મળી સામગ્રિ શુભ જાણી, ઉઘમે ધર્મ ભજ સોની. ૨
- ગયા દીન તે ન ફરી આવે, ઘટે આયુષ્ય વય જાવે,
સમય ક્યાંથી ફરી પાવે ? ઉઘમાં લશ વહી જાવે. ૩
- પ્રમાદે ધર્મ નવ સેવે, તિલાંજલી આયુને દેવે,
શશિનૃપ સોચના પાવે, પછી કાંઈ કામ નવ આવે. ૪

શશિ-રાજાની કથા પાછળ "મનુષ્ય જન્મ વિષે" ના વિષયમાં
પૃષ્ઠ ૩૦ એ આવી છે ત્યાંથી જોઈ લેવી.

અથ શ્રી સાધુવર્મ વિષે કંઠવાણી.

મહાવ્રત પંચ વયુ ધારી, મેર સમ ભાર વહે ભારી,
 રહે નીઃસંગ નિશ દાંડી, રૂડા જે પંચ આચારી. ૧
 પ્રમાદ તને સહે પરિશા, દમે પંચેદ્રિ નહીં રીસા ?
 દૂઃકર મુનિ ધર્મની દીક્ષા, ગ્રહે તેમ નિર્વહે દક્ષા. ૨
 મદન આમુદને ત્રાડી, રમેણીના સંગને છોડી,
 લજ કંચન લણી કોડી, પ્રીત શિવલક્ષ્મીથી જોડી. ૩
 સુધર્માથી ચરણ પામી, જન્મ મરણાદિ ભય વામી,
 તેજ ભવ મુક્તિ ગુણગામી, નમો નિત્ય જંભુ જગસ્વામી. ૪

અથ શ્રી જંભુસ્વામીની કથા.

રાજગ્રહી નગરીમાં ઋષભદાસ નામે શક્તી ધારણી નામે સ્ત્રીની કુ-
 ક્ષિમાં સ્વલ્લ દેવલોકમાંથી વિદ્યુન્મળા દેવ અવી પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો તેવું
 માતાપિતાએ જંભુ નામે આપ્યું, તે અનુદમે યુવાવસ્થા પામ્યો. એકદા
 ત્રેભારગિરિ ઉપર શ્રી સુધર્માસ્વામી સમવસ્યા. તેમને વાદવા માટે
 જંભુકુમાર ગયો. તેમની અમૃત જેવી ઉન્નવળ દેશના સાંભળીને તે પો-
 તાના ધર તરફ પાછો વળ્યો, ગામના દરવાજે શત્રુને મારવા માટે ચક્ર વિગેરે
 ગોઠવેલા હતાં. તે જોઈ જંભુ કુમારે વિચાર્યું કે—“કદાચ આ મારણ ચક્રાદિ
 સ્ફારા ઉપર પડે તો, હું ધર્મ કર્યા વિના કેવી ગતિ પામું ? એમ વિચારી
 પાછો ગણધર પાસે જઈ જીવન પર્યંત સ્વલ્લચર્યનું પચ્ચખખાણુ લધને
 ઘેર આવ્યો. મહા માતાપિતાને તેણે કહ્યું કે, “હું આપની આજ્ઞાથી શ્રી
 સુધર્માસ્વામી પાસે દીક્ષા લેવા ઇચ્છું છું.” આ કાલક્રૂટ જેવું તેવું
 વચન સાંભળીને માતાપિતાએ પુત્ર ઉપરના મોહથી સંયમની દુષ્કરતા વિગે-
 રેનું વર્ણન કર્યું. તેના અનેક ઉત્તરો આપીને જંભુકુમારે માતાપિતાને
 નિહતર કર્યા. એટલે ફરીથી તે બોલ્યા કે—હે વત્સ ! “તારે માટે પ્રથમથી
 નક્કી કરી રાખેલ આઠ કન્યાઓને પરણીને અમારો મનોરથ પૂર્ણ કરવો પડી

ચોગ્ય લાગે તે કરજો.” એમ કહી રહેને પરણવાનો આગ્રહ કર્યો. જંશુકુમારે મ્હોટા ઉત્સવ પૂર્વક આઠ કન્યાઓનું પાશ્વિગ્રહણ કર્યું. પરણ્યા પહેલાં તે આઠને કુમારે પોતાનો મનોરથ કહેવરાવ્યો હતો. સારે તેઓએ કહ્યું હતું કે “આ લોકમાં અથવા તો પરલોકમાં અમારે તો જંશુકુમારજી સ્વામી છે.” એમ કહીને તે જંશુકુમારને પરણી હતી. લગ્ન થયા પછી સ્પૃહા રહિત જંશુકુમાર વાસગ્રહમાં ગયો. ત્યાં તે સ્ત્રીઓ સાથે વિહાર રહિત વાતો કરવા લાગ્યો, તે વખતે તેણીઓએ પ્રેમની વૃદ્ધિ થાય તેવી આઠ વાતો કહી-રહેના ઉત્તરમાં કુમારે વૈરાગ્ય હિપજો તેવી આઠ વાતો કહી, હવે તે સમયેજ પાંચસો ચોરો સહિત પ્રભવ નામનો રાજા પુત્ર અવસ્થાપિની અને તાલોદ્ધાટિની (તાળાં હાથે તેવી) વિદ્યાના પ્રભાવથી જંશુના ઘરમાં આવીને ચોરી કરવા લાગ્યો હતો. તે વખતે કોઈ દેવતાએ તે સર્વને સ્તંભિત કર્યાં. એટલે પ્રભવે વિચાર્યું કે, “આ મહાત્મા-થીજ હું પરિવાર સહિત સ્તંભિત થયો છું.” એમ વિચારીને સર્વ સ્ત્રીઓને ઉત્તર પ્રત્યુત્તર આપીને સમજાવતા જંશુ કુમારને રહેણું કહ્યું કે, “હે મહાત્મા ! હું આ દુષ્ટ વ્યાપાર-ચોર્ય કર્મથી નિવૃત્ત થયો છું. માટે મ્હારી પાસેથી આ બે વિદ્યા લ્યો, અને તમારી સ્તંભની વિદ્યા મ્હને આપો.” તે સાંભળીને જંશુકુમાર બોલ્યા કે-“હું તો પ્રાતઃકાળમાંજ આ બધાનો સાગ કરીને શ્રીમુખમાંસ્વામી પાસે દીક્ષા લેવાનો છું, મારે ત્હારી વિદ્યાની જરૂર નથી, વળી હે ભદ્ર ! મ્હે કાંઈ ત્હને સ્તંભિત કર્યો નથી. પણ કોઈ દેવતાએ મ્હારાપરની ભક્તિથી ત્હને સ્તંભિત કર્યો હશે ? તેમજ ભવની વૃદ્ધિ કરે એવી વિદ્યાઓ હું લેતો કે દેતો નથી.” એમ કહીને રહેને ચમત્કાર પામે તેવી ધર્મકથાઓ વિસ્તારથી કહી, પ્રભવ બોલ્યો કે-“હે ભદ્ર ! પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોને તમે શા માટે ભોગવતાં નથી ?” જંશુકુમારે જવાબ આપ્યો કે “કિંપાક કળની જેમ અંતે દારણુ અને માત્ર દેખીતાજ મનોહર એવા વિષયોને કયો ડાહ્યો માણસ ભોગવે ?” એમ કહી રહેણું પ્રથમ મધુર્ગિંદ્રનું દર્શાવત કહ્યું. ફરીથી પ્રભવે કહ્યું કે “તમારે પુત્ર થાય ત્યારે પછી દીક્ષા લેવી ચોગ્ય છે. કેમકે પિંડ આપનાર

પુત્ર-વિના સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થતી નથી.” તે સાંભળીને કુમારે હાથ કરીને કહ્યું કે-“ જો એમ હોય તો સૂર સર્પ, શ્વાન, ગોધા વિગેરેને ધણા પુત્રો હોય છે, તેથી તે બધા સ્વર્ગે જ જશે, અને બાલ્યાવસ્થાથી બ્રહ્મચર્ય પાળનાર સ્વર્ગે નહીં જાય.” આ પ્રસંગ ઉપર મહેશ્વર વણીકનું દષ્ટાંત કહી બતાવ્યું, પછી જંબુકુમારની આઠે સ્ત્રીઓ અનુક્રમે બોલી, તેમાં પ્રથમ મહોદ્દી સમુદ્રશ્રી બોલી કે-“ હે સ્વામી ! પુણ્યથી પામેલી આ લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરીને તમે કેમ ચારિત્ર લ્યો છો ? કુમારે જવાબ આપ્યો કે, “ વીજળીની જેવી અપળ લક્ષ્મીનો શો વિશ્વાસ ? માટે હે પ્રિયા ! તે લક્ષ્મીને મૂકીને હું દીક્ષા લેવા ઇચ્છું છું, પછી પદ્મશ્રી બોલી કે “ જો દર્શનનો મત એવો છે કે-દાનાદિક ધર્મ વડે ઉપકારી હોવાથી ગૃહસ્થાશ્રમીનો ધર્મ જ શ્રેષ્ઠ છે.”

જંબુએ કહ્યું કે-“ સાવધન-પાપ યુક્ત ક્રિયાઓનું સેવન કરવાથી ગૃહધર્મ શી રીતે શ્રેષ્ઠ કહેવાય ? કેમ કે ગૃહી અને મુનિના ધર્મમાં મેરુ અને સર્પ તથા સૂર્ય અને બઘોતના જેટલું અંતર છે.” પછી ત્રીજી પદ્મસેના બોલી કે “ કદલીના ગર્ભ જેવું તમારું કામળ શરીર સંયમના કચ્છે સ્થન કરવાને યોગ્ય નથી.” જંબુએ કહ્યું કે “ અરે ! કૃતકી અને કાષ્ઠ-ભંશુર એવા દેહ ઉપર બુદ્ધિમાન પુરૂષ શી રીતે પ્રીતિ કરે ? ” પછી ચોથી કનકસેના બોલી કે-“ પૂર્વે જિનેશ્વરોએ પણ પ્રથમ રાજ્યનું પાલન કરી સંસારના ભોગ ભોગવીને પછી વ્રત અંગીકાર કર્યું હતું, તો તમે શું કાઈ નવા મોક્ષની ઇચ્છાવાળા થયા છો ? ” જંબુએ કહ્યું કે-“ જિનેશ્વરો અવધિ જાનવાળા હોવાથી તેઓ પોતાના વ્રત યોગ્ય સમયને જાણી શકે છે; માટે હાથી સાથે ગધેડાની જેમ ત્હેમની સાથે આપણા જેવા સામાન્ય મનુષ્યોની શી સ્પર્ધા ? ” પછી પાંચમી નલસેના બોલી કે-“ હે નાથ ! આ પ્રત્યક્ષ અને સ્વાધીન એવું કુટુંબનું સુખ છે, ત્હેને છોડીને દેહ વિનાના સુખની (મોક્ષની) શા માટે ઇચ્છા કરો છો ? ” જંબુએ કહ્યું કે-“ હે પ્રિય ! ક્ષુધા, તૃષ્ણા, મૂત્ર, પુરીષ અને રોગાદિકથી પીડા પામતા આ મનુષ્ય દેહમાં ઈષ્ટ વસ્તુના સમાગમથી શું સુખ છે ? કાંઈ નથી ? ” પછી છઠી કનકશ્રી બોલી કે, “ પ્રલસ સુખ પામ્યા-છતાં ત્હેને તજીને પરાક્ષ સુખની વાતે

કરવી તે ફેફટ છે, ભોગની પ્રાપ્તિ માટે પ્રત કરવું. તો અત્યારે તે ભોગજી
આપોઆપ મળ્યા હોય તો પછી પ્રતના આચરણથી શું ? ખેતરમાં વૃદ્ધિથી
અન્ન પાક્યું હોય તો પછી કુવામાંથી ખેંચીને કાણુ પાણી પાવાનો પ્રયાસ
કરે ? ” કુમારે ત્હેને જવાબ આપ્યો કે “ હે પ્રિયા ! તારી શુદ્ધિ બરાબર
ચાલતી નથી, કેમકે સ્વર્ગ તથા મોક્ષને આપનાર એવા આ મનુષ્ય દેહને
જો માણસો ભોગવિલાસમાં ગુમાવે છે, તેઓ મૂળ ધન ખાનારાનો જેમ
દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે, માટે હે પ્રિયા ! જલદીથી નાશ પામતા એવા આ
મનુષ્ય જન્મને પામીને હું એવી રીતે કરીશ કે જેથી કાષ્ઠપણુ વખત પશ્ચા-
ત્તાપ કરવો ન પડે. ” પછી કનકવતી બોલી કે-“ હે નાથ ! હાથમાં
રહેલા રસને ઢોળા નીખીને પ્રાવના કીંદાં ચાટવા ’ એ કહેવતને તમે સત્ય
કરી બતાવો છો. ” જંબુએ કહ્યું કે-“ હે ગોરાંગી પ્રિયા ! ભોગો હાથમાં
આવ્યા છતાં પણ નાશ પામી જાય છે. તેથી ત્હેમાં માણસોનું સ્વાધીનપણુ
છેજ નહીં. છતાં જોઓ ત્હેને હાથમાં આવેલા માને છે, તેઓને ભૂતની
કરવો ભ્રમ થયેલ છે, એમ સમજવું. વિવેકી પુરુષો પોતેજ ભોગનો ત્યાગ
કરે છે, ને અવિવેકી ભોગનો ત્યાગ કરતા નથી. તેઓનો તે ભોગોજ ત્યાગ
કરે છે. ” પછી હેલી જયશ્રી બોલી કે-“ હે સ્વામી ! નમે સત્ય કહ્યો છો,
પરંતુ તમે પરોપકારરૂપ ઉત્તમ ધર્મને અંગીકાર કરનારા છો, માટે ભોગને
હિંમ્યા વિના પણ અમારા ઉપર ઉપકાર કરવા માટે અમને સેવો. વૃક્ષો
મનુષ્યોના તાપને દૂર કરવા પોતે તાપ સહન કરી અન્યને છાયા તથા ફળ
આપે છે. વળી મનુદ્રત્તુ ખાંડ પાણી પણ મેઘના સંયોગથી અમૃત સમાન
બન્ય છે, તેવી રીતે તમારા સંયોગથી પ્રાપ્ત થયેલા ભોગ પણ અમને સુખને
માટે થશે. ” કુમારે કહ્યું કે-“ હે પ્રિયા ! ભોગોથી ક્ષણમાત્ર સુખ થાય છે,
પણ ચિરકાળ સુધી દુઃખ થાય છે. એવા પરમાત્માના વચનથી મ્હારું મન
તેનાથી નિવૃત્તિ પામ્યું છે, માટે હે પ્રિયા ! તેવા પ્રાંતે અહિતકારી ભોગમાં
આગ્રહ કરવો તે કલ્યાણને માટે નથી; કુમનુષ્યોમાં, કુદેવોમાં, તિર્થેયોમાં
અને નરકમાં ભોગીજનો જે દુઃખ પામે છે તે સર્વ જ્ઞાનીજ બાણ છે. ”

આ પ્રમાણેની કુમારની વાણીથી આઠે સ્ત્રીઓ વૈરાગ્ય પ્રાપ્તિ, એટલે

તટાલ હાથ જોડીને બોલી કે-“ પ્રાણનાથ ! તમે જે માર્ગનો આશ્રય ક્યે છે તેજ માર્ગ અમારે પણ સેવ્ય છે. ”

તે વખતે પ્રલવ વિચારવા લાગ્યો કે “ અહો ! આ મહાત્માનું વિવેકીય પણું તથા પરોપકારીપણું ક્યાં, અને મહારં પાપીપણું તથા મૂર્ખપણું ક્યાં ? આ મહાત્મા પોતાને અધિન એવી લક્ષ્મીનો ભાગ કરે છે, ત્યારે નિર્લજ્જ એવો હું તેજ લક્ષ્મીની અલિલાષા કરું છું, પણ તે પ્રાપ્ત થતી નથી. માટે હું અત્યંત નિઃશ છું. મહેને અધર્મિને ધિક્કાર છે. ” આવા વિચારથી પરિવાર સહિત વૈરાગ્ય પામેલો પ્રલવ બોલ્યો કે-“ હે મહાત્મા ! મહેને આજ્ઞા આપો, મહારે શું કરવું ? ” જંબુકુમારે જવાબ આપ્યો કે-“ જે હું કરું તે તું કર. ”

પછી પ્રાતઃકાળે સંઘ તથા ત્રૈત્યનું પૂજન કરી તથા સ્વજનોનું સન્માન કરીને કુમારે સ્નાન કરી ચંદનનું વિલેપન કર્યું પછી શ્વેત વસ્ત્રો તથા અલંકારો ધારણ કરી શિષ્યકામાં આગ્રહ થયા. માર્ગમાં દીન પુરૂષોને દાન આપી, પોતાની આઠ બીઓ, ત્રેના માળાપો, પોતાના સાળાપ અને પાંચસો ચોરો સહિત પ્રલવરાજકુમાર-એ સર્વની સાથે જંબુકુમાર મુધર્માસ્વામીએ એ પતિત કરેલા ઉપવનમાં આવ્યા. લાં શિષ્યકાથી ઉતરીને ગુરૂને નમસ્કાર કરી જંબુકુમારે વિવ્રમિ કરી કે “ કુટુંબ સહિત અમને પાંચસો સ્ત્રીઓ જળુને દીક્ષા, શિક્ષા તથા તપસ્યા આપીને અનુગ્રહ કરો. ” એટલે મુધર્માસ્વામીએ પોતાના હાથથી ત્રેને પરિવારસહિત દીક્ષા આપી, અને પ્રલવમુનિ, જંબુમુનિને શિષ્ય તરીકે આપ્યા.

“ શ્રીવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી દસ વર્ષે મુધર્માસ્વામીએ, જંબુસ્વામીને ગણધર પદવી આપી, અને શ્રી મહાવીરના નિર્વાણ પછી ચોસઠ વર્ષે જંબુસ્વામીએ પ્રલવસ્વામીને ગણધર, પદવી આપી. ” હતિ-શમ્.

અથ શ્રી શ્રાવક ધર્મ વિષે-કવ્યાલી.

ગ્રહે સમકિત શુભ સેવા, કરે સર્વજ્ઞની સેવા;

કરે ઉશયાવશ્યક હેવા, પિછાને ધર્મ ગુરૂ દેવા.

ધર્મ દાનાદિ અનુચાળે, શ્રાદ્ધ શુભ ધર્મ સંભાળે;
 ચાર વ્રત આદરી પાળે, આણુ સદ્ગુરુ તણી પાળે. ૨
 કરે નિશદિન જિન સેવા, આણુવ્રત આદરે મેવા;
 કૌમ આનંદના જેવા, પ્રસંશ્યા વીરજિન દેવા. ૩
 સ્તુતિપુરૂષાર્થ આ સિદ્ધી, ધર્મ વર્ગે કરી વિધિ;
 સુકેતસુકેતાવળી, સિદ્ધી, સાર ગ્રહીને કરી વૃદ્ધિ. ૪
 ગદ્ય પદ્યાત્મ આ ગ્રન્થે, કથાનુયોગ શુભ પન્થે;
 સત્ત્વ દધિ મંથને નિકસે, ન નિકસે વારી જો મંથે. ૫
 ધર્મથી અર્થ સૌ સાધે, અર્થથી કર્મ આરાધે;
 મોક્ષ આત્માર્થિ જન સાધે, સાંકળચંદ સ્થેજ ગુણ વાધે. ૬

અથ શ્રી આનંદ આવકનું દષ્ટાંત.

રાજગ્રહી નગરીમાં આનંદ નામે એક કુટુંબી રહેતો હતો. એકદા
 ચુલ્લુશીલ નામે ચૈલમાં શ્રી વીરપ્રભુનું પધારવું સાંભળાને, તે સ્વજનો
 સહિત પગે ચાલતો ભગવાનની પાસે ગયો. ત્યાં વંદના કરીને ખેઠા. પછી
 ભગવાને અનેકાન્ત ધર્મની દેશના આપી તે સાંભળાને તે પ્રતિબોધ પામ્યો.
 તેથી તહેણે સમકિત સહિત દેશવિરતી ગ્રહણ કરી, એટલે આવકનાં પારવ્રત
 આદર્યાં, પછી નવતત્ત્વનું સ્વરૂપ જાણીને તે આનંદ પોતાને ધેર આવીને
 પોતાની શિવાનંદા નામની સ્ત્રીને કહ્યું કે, “હે પ્રિયા ! મહેં આજે જૈન
 ધર્મ અંગીકાર કર્યો છે, તું પણ પ્રભુ પાસે જઈને તે ઉત્તમ ધર્મનો સ્વી-
 કાર કર.” તે સાંભળાને તરતજ શિવાનંદા પોતાની સખીઓ સહિત પ્રભુ
 પાસે ગઈ. પ્રભુને વંદના કરી દેશના સાંકળી તહેણે પણ આવકધર્મ
 અંગીકાર કર્યો. આ પ્રમાણે દેશવિરતી ધર્મ પાળવામાં તત્પર એવાં દંપ-
 તીએ ચૌદ વર્ષ વ્યતીત કર્યાં. એકદા મધ્ય રાત્રીએ જાગૃત થયેલ આનંદ
 આવક ચિંતવન કરવા લાગ્યો કે—“અહો માફ આયુષ્ય રાગદ્વેષ અને પ્ર-
 માદમાં ધણ વ્યતીત થઈ ગયું, માટે હવે હું પ્રમાદ દૂર કરીને આવકની પ્ર-

તિમાનો અંગીકાર કરી યથાશક્તિ ત્હેનું પાલણુ કરે. ” એમ વિચારીને પ્રાતઃકાળે પોતાના કુટુંબ તથા જાતીવર્ગને બોલાવી ત્હેમને ભોજન વગાડિ વડે સંતોષ પમાડીને મ્હોટા પુત્રને ધરતો ભાર સોંપી પોતે પ્રતિમાનું વહન કરવા તત્પર થયો.

પછી તેણે નિરતિચારપણે શ્રાવકની અગીઆરે પ્રતિમાઓ વહન કરી અને તેમ કરતાં પાંચ વર્ષ ને પાંચ મહિના વ્યતીત થયા. તેથી આનન્દ શ્રાવકનું ખાણથી શરીરને અંતરથી મન અતિ કૃશ થયાં. તે જોઇને ત્હેણે ચાર શરણુપૂર્વક અનશન (અહારનો ત્યાગ) ગ્રહણુ કર્યું. તે અવસરે ત્હેની મનશુદ્ધિ વિશેષ થવાથી ત્હેને અવધિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

તેવા સમયમાં તે ગામની બહાર ઉદ્યાનમાં શ્રી વીરસ્વામી સમવસર્યાં તેમની આજ્ઞા લઇ શ્રી ગૌતમગણધર ગોચરી માટે ગામમાં આવ્યા. ત્યાંથી નિદોષ આહાર લઇને પાછા વળતાં લોકના મુખથી આનન્દશ્રાવકના અનશનનું વૃત્તાંત સાંભળીને ગૌતમસ્વામી ત્હેને શાતા પુછવાને ગયા. ગણધર મહારાજને જોઇને ભક્તિઆવરડે આનન્દશ્રાવકે ત્હેમના ચરણુક્રમમાં નમીને પૂછ્યું કે-“ હે મુન્ય! શ્રાવકને પણ અવધિજ્ઞાન થાય ખરું ? ” સ્વામી બોલ્યા કે-“ ઉત્તમ શ્રાવકને થાય. ” તે સાંભળીને આનન્દ બોલ્યો કે-“ હે ભગવન્! મ્હને તેનું જ્ઞાન થયું છે, તેથી હું ઉચે સૌવર્મ દેવલોક સુધી, નીચે લોહક નરકાવાસ સુધી, તિરહું લવણુસમુદ્રને વિષે ત્રણ દિશામાં (પૂર્વે અશ્વિમ ને દક્ષિણ દિશામાં) પાંચસો યોજન અને ઉત્તર દિશામાં કુદ દિ-માલય સુધી સર્વ વસ્તુઓ જોઈ, છું ” તે સાંભળીને ગણધર બોલ્યા કે-“ એટલું અવધિજ્ઞાન ગ્રહસ્થને સંભવતું નથી, માટે તું મિથ્યાદુષ્ટત આપ. ” આ નંદે કહ્યું કે “ હે ભગવન્! અસત્ય બોલવાનો મિથ્યાદુષ્ટત અપાય છે, માટે આપે આપવો જોઇએ. ” તે સાંભળીને ગૌતમ ગણધર શંકા પામ્યા. એટલે ત્હેમણે પ્રશ્ન પાસે જઈ ત્હેનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. પ્રભુએ તેજ પ્રમાણે કહ્યું. એટલે ગૌતમસ્વામીએ આનન્દ પાસે આવીને મિથ્યા દુષ્ટત આપ્યું.

પછી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે આનન્દશ્રાવક પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારજી

સ્મરણ કરતો મૃત્યુ પ્રાપ્તિને સૌધર્મકલ્પમાં અણ્ણાલ નામના વિમાનમાં
ચાર પલ્લોપમના આયુષ્યવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચત્રીને મહાવિદ્ધ ક્ષેત્રમાં
ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષે જશે. ઇતિ-શમ્.

ભુજંગી છંદ.

રૂડા ધર્મથી કર્મના મર્મ જાણે, જીવાણ્ણવ તત્વાદિ વાતો પિછાણે;
વળી વસ્તુ વસ્તુશતે તેહ માને, જાધા સ્વર્ગ નરકાદિના લેહ જાણે. ૧
સુધો ધર્મ સાધી વરો મુક્તિ રંગે, મહાનંદ ત્યાં સૌખ્ય પામો ઉમંગે;
અહા! ધર્મચરિત્ર ન પાડે કુદ્દે, રચ્યાછે રૂડા છંદ સાંકળાય દે. ૧

“ ઇતિ શ્રી પુરુષાર્થસિદ્ધિ પ્રબંધે પ્રથમ ધર્મ વર્ગ
સમાપ્તમ્. ”

અથ દ્વિતીય અર્થવર્ગ પ્રારંભ:

—ૐ૦—

હરિગીત છંદ.

આ અર્થ વર્ગે અર્થ પરહિત લક્ષ્મી ને વળી કુપણતા,

પરચાયના દારિદ્રતા ને રાજસેવા ખલ તથા;

વિશ્વાસ મૈત્રી વ્યસન કીર્તિ ને પ્રધાન કલા કથા,

વળી મૂર્ખતા લગ્નલલિ વિષયો આવશે એમાં યથા. ૧

અથ અર્થ વિષે—ભુજંગી છંદ.

અર્થો સાર સંસારમાં અર્થ જાણો, વિના અર્થ સૌ સાધનો વ્યર્થ મોનો;

વિના અર્થ વિદ્યા શુભો રૂપ જુઠાં, વધે વિશ્વ વિખ્યાતી શ્રીદેવી તુક્યાં. ૧

સુધો ધર્મ સાધે સદા અર્થ દારે; બધાં સૌખ્ય સંસારના અર્થ સારે;

વિના અર્થ કે' દક્ષને લોક ગાંડો, વિના અર્થ વીરો સગી બહેને છાંચ્ચો. ૨

વિના અર્થ વેશ્યા કેવનો ઉવેખ્યો, વશિષ્ઠે વિના અર્થ ના રામ લેખ્યો;

યથા સંપદા ન્યાય દ્રવ્યે ઉપાર્જી, પ્રપંચે કુધંધે કમાવાનું વર્જી. ૩

જિહાં ન્યાય ને સંપ ત્યાં લક્ષ્મીવાસો, વડાની પૂજા થાય ત્યાં શ્રી નિવાસો;

જિહાં દુત એદીપણું કલેવ છિદ્રો, જમા અર્થનો મેજ ના ત્યાં દળિદ્રો. ૪

એક ભાઈ બહેનની કથા.

કાષ્ટ એક શ્રીમંત અને ખાનદાન માણસ પૂર્વકર્મના યોગે એકદમ

નિર્ધન થઇ ગયો. પુત્ર ખાવાનું પણ સાધન રહ્યું નહિ. આવી દારિદ્રતામાં

સ્વદેશમાં રહી ખાંપડા બિયારા કહેવરાવવું, તહેનો કરતાં કષ્ટના સમયમાં

દુઃખનું ઓપધ દહાડા, એ નિયમાનુસાર તહેણે પરદેશ જવાનું નક્કી કર્યું.

પછી તે યોગ્ય સમયે સારા શુક્ર નોંધ પરદેશ જવા નિકળ્યો. માર્ગમાં

પોતાની સગી એન પરણાવી હતી, તે ગામ આવ્યું, તેથી તે પોતાની

બહેનને ઉલટભેર મળવા ગયો, પણ આ નિર્ધન ભાઈને જોઈને શ્રીમંત

બહેનને લાજ આવી, તેથી તહેણે તેને કંઈ માનપાન આપ્યું નહિ. એટલું જ નહિ, પણ લાજને જોઈને તે ધરમાં સંતાપ ગઈ, આ લાજ કેટલોક વખત ઓટલે ખેસી રહ્યો, પણ તહેની બહેન બહાર આવી નહિ, ને ધરમાં જતા આવતા માણસોએ કાંઈએ તહેનો સત્કાર કર્યો નહિ; તેમ બોલાવ્યો પણ નહિ. અને જાણે, જાણતાજ નથી એવો ભાસ દેખાયો.

લાઈ તે બહેનની વાત કળી ગયો, તહેણે વિચાર કર્યો કે મનુષ્યને કાંઈ માન આપતું નથી; પણ પૈસાનેજ માન આપે છે. તેથી લાવીલાવ સમજીને તે સમલાવે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો, અને ઇચ્છિત સ્થાને જઈ કર્મની પરીક્ષા કરી, તહેણે પુષ્કળ વહેપાર કર્યો, તહેમાં તહેણે અનર્ગળ દ્રવ્ય પેદા કર્યું, અને કોટોપતિમાં ખપવા લાગ્યો. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ તે ધણી સમૃદ્ધિ સાથે પોતાને દેશ જવા નિકળ્યો, માર્ગમાં પોતાની બહેનનું ગામ આવ્યું. તે ગામની લાગોળે તહેની બહેન, બનેલી અને તહેના કુટુંબના ઘણાં માણસો આ શેઠનો સત્કાર કરવાને પ્રથમથી આવીને ઉભા રહેલાં હતાં, તેમણે શેઠને પોતાનું ધર પાવન કરવાને વિનંતી કરી. શેઠે કહ્યું કે મ્હારે ઉતાવળનું કામ છે, માટે થોભાશે નહિ, છતાં ઘણા આગ્રહની સાથે સામેયું કરી વાજતે ગાજતે પોતાને ઘેર લઈ ગયા.

બહેને ખત્રીસ પક્કવાન અને તેત્રીસ શોક વિગેરે ઉત્તમ પ્રકારની રસોઈ કરી લાઈનાં આવારણાં લીધાં, ને રૂપાનો બાન્નેઠ મૂકી સુવર્ણના થાળમાં, રસોઈ પીરસી, લાઈને જમવા બેસાડ્યા; લાઈ જમવા બેઠા, તહેણે પોતાની આંગળીના વેઢ વીંટી કંઠનો હાર વિગેરે આલુપણો કાઢી લાણામાં મૂક્યા, આ પ્રસંગે બહેન લાઈને પવન નાંખતી હતી, તહેણે કહ્યું કે લાઈ જમો, લાઈએ કહ્યું “અલ્યા હાર, વેઢ, વીંટી તમે જંમી લ્યો, આ બધાં તમારાં માન છે, અને આ બધું ત્હમનેજ પીરસ્યું છે. અલ્યા કેમ જમતા નથી? તેજ બહેન આ છે, અને તેજ લાઈ હું છું, તે દહાડે આ બહેને સાચું પણ જોયું નહોતું, ને આજ આટલાં બધાં માન થાય છે, તે લાઈનાં નથી, પણ આ લક્ષ્મીબાઈનાં છે, ધન્ય છે લક્ષ્મીબાઈ ત્હમને કે તમે કાઠીને કુંજર ને તર-

જ્ઞાને મેરૂ કરો છો, તે રંકને રાય ખત્રાવો છો.” આ બધું સાંભળી બહેન તો એટલું શરમાઈ ગઈ કે નીચું મુખ રાખીને જાણે ધરતીમાં પેશી જવા માગતી હોય નહિ, એમ ઉંચું જોયું જ નહીં. આખરે લાપ્તએ બહેનને કહ્યું, “બહેન એમાં તમારો કંઈ દોષ નથી, એ તો લક્ષ્મીની વિચિત્રતા અને કર્મનો પ્રભાવ છે” એમ કહી જમી લેઈ બહેનને મનાવી સારી રીતે સાંસરવાસો કરી અને ખતેલી વિગેરેને પહેરામણી આપી, સૌને ખુશી કરી, તે શઠ પોતાને દેશ આવ્યા, ને સાતે ક્ષેત્રે ધન વાવરી સૌને સુખી કરી ચાલે સુખી થયા, ઇતિ-શમ.

લક્ષ્મી અને દારિદ્રતાનો સંવાદ.

એક વખતે લક્ષ્મી અને દારિદ્રતાને પરસ્પર પોતપોતાને રહેવાનું સ્થાન વિષે ઝગડો થયો. તેઓ બન્ને ઈંદ્રની પાસે ગયા. પ્રથમ દારિદ્રતાએ ઈંદ્રને કહ્યું કે “આ લક્ષ્મી મ્હારાથી બહીએ છે, તેથી તે ઠામ ઠામ કરતી કરે છે, અને હું તો નિર્ભય છું, તેથી જ્યાં જઈ છું, ત્યાં સ્થિર થઈને રહું છું.” ઇન્દ્રે લક્ષ્મીને પૂછ્યું કે “તું ક્યાં રહે છે?” તે બોલી કે-“જ્યાં શુભાદિક વડિલની પૂજા થાય છે, જ્યાં ન્યાયથી દ્રવ્ય મેળવાય છે, અને જ્યાં પરસ્પર કલહ થતો નથી, ત્યાં મ્હારો નિવાસ થાય છે.” પછી ઇન્દ્રે દારિદ્રતાને કહ્યું કે-“તું ક્યાં રહે છે?” એટલે તે બોલી કે-“જ્યાં ભુગારનું પોષણ થાય, જ્યાં સ્વજનનો દ્વેષ થાય, જ્યાં ધાતુવાદ થતો હોય, જ્યાં સદા આળસ રહેતું હોય, અને જ્યાં આવક તથા ખર્ચનો મેળ ન હોય ત્યાં હું વસું છું.” પછી ઇન્દ્રે કહ્યું કે “જ્યાં કલેષ કંડાસ ન હોય ત્યાં લક્ષ્મીએ રહેવું, અને તે સિવાયનાં બીજાં સ્થળે દારિદ્રતાએ રહેવું.” આ પ્રમાણે ઠરાવ કરી આપીને હેમનો વિવાદ લાંગી નાખ્યો.

ઉપરના દ્રષ્ટાંતથી કુટુમ્બમાં સંપ રાખવો, ને કાંઈથી કલહ કરવો નહિ, તથા ન્યાયથી દ્રવ્ય મેળવવું અને નીતિનું પોષણ કરવું, જેથી પ્રભુ રાજ થાય છે. ને શ્રીદેવી હેનો સંગ છોડતી નથી. વળી અર્થનો વ્યર્થ ઉપયોગ નહીં કરતાં હેનો યોગ્ય સ્થળે વ્યય કરવો. કેમ કે ઉપર ભૂમિમાં

વાવેલું ખીજ નિષ્કળ જાય છે અને સુધારીને સંસ્કારિત કરેલી ભૂમિમાં વાવેલું ખીજ કોડગણું ઉત્પન્ન થાય છે; માટે અર્થનો વ્યર્થ ઉપયોગ નહીં કરતાં હોનો યોગ્ય સ્થળે વ્યય કરવો, તે ઉપર સસરા અને વહુનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.

કાંઈ એક શેઠને ઘેર નવી પુત્રવધૂ આવી, તે એક વખતે પોતાના સસરાને દીવા ઉપરથી પડેલા દીવેલનો છાંટો પગરખા ઉપર ચોપડતો દેખી વિસ્મય પામીને વિચારમાં પડી કે, આતે મ્હારા સસરાનું કૃપણપણું હશે કે કાંઈ ખીજો હેતુ હશે? આવો સંદેહ પડવાથી તેની પરીક્ષા કરવા તેણે ખોટું મિષ કરીને કહ્યું કે-“ મ્હારું માથું દુઃખે છે. ” પછી સુષ્ઠ ગઢ ને ઘણા પોકાર કરવા લાગી, સસરાએ તેને માટે ઘણા ઉપાય કરવા માંડ્યા પણ મટ્યું નહીં. એટલે તેણે કહ્યું કે-“ મ્હને પહેલાં આ પ્રમાણે થતું હતું, ત્યારે સાચા મોતીનું ચૂર્ણ કરી તેનો માથે લેપ કરવાથી મારી પીડા શમી જતી હતી, ” તે સાંભળી સસરા ખુશી થયો, અને તત્કાળ મોતી અંગાવીને વટાવવા માંડ્યા, એટલે તે પુત્રવધૂ હર્ષ પામી બેઠી થઈ, અને પોતાને પડેલા સંદેહની વાત કહી બતાવી, તે સાંભળી શેઠે કહ્યું કે-“ જો કુમારો પડેલી એક કોડીને પણ એક હજાર સોના મહીર જેવી ગણી શોધે છે, અને અવસરે કોડ દ્રવ્ય વાપરવામાં પણ મોઢળો હાથ મૂકે છે. તેનો સખંધ લક્ષ્મી કદી પણ છોડતી નથી. ” ઇતિ-શમ્.

અથ પરહિતચિંતન વિષે-ભુજંગી છંદ.

ધરી દેહ જેણે પરાયા હિતાર્થે, કર્યા જે ગુણો ના ભૂલે તે નિઃસ્વાર્થે;
ન ઇચ્છે પ્રત્યુષ્કાર તે ભાગ્યશાળી, નરારત્ન તેને નમો પુણ્યશાળી. ૧.
સહે દુઃખ પોતે હરે આર પીડા, ધરા ધન્ય જ્યાં જન્મ તે સંત ધીરા;
હૃદયો નાગ કાળો સહ્યું કષ્ટ ભારી, છતાં બોધ વીરે કર્યો પ્રેમ ધારી. ૨.

અથ ચંડકોશિક નાગની કથા.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ હંસસ્થપણામાં કનકખલ નામે તાપસના આશ્રમમાં ચંડકોશિક નામના સર્પને પ્રતિબોધ કરવા માટે ગયા, તે સર્પના પૂર્વ ભવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—એક તપસ્વી મુનિ ક્ષુદ્રક સાધુને સાથે લેઈ પારણાને માટે ગોચરી લેવા ગયા હતા, ત્યાં માર્ગમાં તે તપસ્વી મુનિના પગ તળે એક દેડકી દબાઈને મરણ પામી, તેની આલોચણા તેમણે પ્રતિક્રમણુ વખતે કરી નહિ, તેથી પેલા ક્ષુદ્રક હેમને “દેડકાની આલોચણા કેમ લેતા નથી ?” એમ બે ત્રણ વખતે કહી સ્મરણ કરાવ્યું—તે વખતે તે ક્ષુદ્રકપર ક્રોધ આવવાથી તે તપસ્વી તે ન્હાના સાધુને મારવા દોડ્યા, પણ હેમમાં સ્તંભ આડો આવવાથી તે સાથે અફળાઈને તે તપસ્વી મૃત્યુ પામ્યા, અને જ્યોતિષિમાં ઉત્પન્ન થયા, ત્યાંથી ચવીને કનકખલ નામના તાપસના આશ્રમમાં પાંચસો તાપસોના અધિપતિ ચંડકોશિક નામે તાપસ થયા.

એકદા કેટલાક રાજપુત્રોને તે આશ્રમનાં રૂળો તોડતાં જોઈને ક્રોધથી હેમને મારવા માટે હાથમાં કુહાડી લઈને તે ચંડકોશિક દોડ્યો. માર્ગમાં મોટા અંધ કુપમાં પડી તેજ કુહાડી વડે મરણ પામી, તેજ નામથી ત્યાંજ દલિવિષ સર્પ થયો.

તે સર્પને પ્રતિબોધ કરવાની ઇચ્છાથી બીજા લોકોએ નિષેધ કર્યા છતાં પણ કંઈણાના સાગર પ્રભુ તેજ રસ્તે જઈને ચંડકોશિકનાગના રાફડા પાસે કાયોત્સર્ગ કરી ઉભા રહ્યા. હેમને જોઈને ક્રોધથી જ્વલિત થયેલો ચંડકોશિક સર્પ સૂર્યની સન્મુખ જોઈ જોઈને મુખમાંથી જ્વાળા મૂકવા લાગ્યો, પરંતુ તે જ્વાળાઓથી પ્રભુને કંઈ પણ થયું નહિ, ત્યારે તેણે પ્રભુના પગપર ડાંબ દીધો, તેથી પ્રભુના પગમાં ગાયના દૂધ જેવું સ્વેત શાશ્વત નિકળવા માંડ્યું, તે જોઈને તેમજ પ્રભુ બોલ્યા કે—“હે ચંડકોશિક ! બોધ પામ બોધ પામ,” એ વચન સાંભળીને ઉઠાંચોહ કરતાં હેને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી પશ્ચાત્તાપ કરતા તે સર્પે પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વંદના કરીને અનશ્વન ગ્રહણ કર્યું, પછી બીજા જંતુઓ મારા વિષની

જવાળાથી મૃત્યુ ના પામે, એમ વિચારીને તહેજી પોતાનું મુખ રાફડાની અંદર ખિલમાં રાખ્યું. લોકાને તે વાતની ખબર થતાં સર્વે લોકો તે રસ્તે નિકળવા લાગ્યા. ઘી, દૂધ વિગેરે વેચવા જનારી મહિઆરીઓએ તે સર્પની પૂજા નિમિત્તે તેના પર ઘીનું સિંચન કર્યું, તેથી અસંખ્ય કીડીઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થઇ અને સર્પનું શરીર ચાળણીની જેમ અસંખ્ય છિદ્ર વાળું કરી દીધું, તે દુઃખથી અત્યંત પીડા પામતાં છતાં પણ પ્રભુની દષ્ટિરૂપ અમૃતથી સિંચાએલો તે સર્પ શુભ ધ્યાનપૂર્વક પંદર દિવસનું અનશન ખાળી મૃત્યુ પામીને સહસ્રાર દેવ લોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી અવીને તે થોડા સમયમાં મોક્ષે જશે.

આ પ્રમાણે અપકારીનો પણ ઉપકાર કરનાર સાક્ષાત્ પરમાત્મા શ્રી વીર ભગવાનજી સમર્થ છે. કારણ કે ઉપકારીનો અત્યુપકાર કરનાર તો જગતમાં જડે છે. પણ અપરાધિને ક્ષમા આપી તહેનો ઉદ્ધાર કરનાર તો વીર પ્રભુ સમાન વીરલાજી પાકે છે. ઇતિ-શમ્.

અથ શ્રી લક્ષ્મી વિષે-ભુજંગી છંદ.

અરે શ્રી તને કોડ ધિછાર આપું, તજી સ્થિરતા અંચળા નામ-સ્થામ્યું;
જણ્યા પહિડતો શત્રુને મિત્ર સુદ્ધા, ઠરી ઠામ ત્યાં શ્રીપતિ છે અણુદ્ધા. ૧
કહે શ્રી ન શત્રુ વિણુદ્ધા કદાપી, નથી મિત્ર મૂર્ખા સમા જે અઘાપી;
તથાપી વિણુદ્ધા પૂજા શ્રી વિલાસે, પછી ખાંચ શુ મૂર્ખ ત્યાં શ્રી નિવાસે. ૨
કરી લક્ષ્મી લીલા જૂવે જેહ સામે, ઘણી સંપદા તે લહે માન પામે;
વરી લક્ષ્મી વિણુ પ્રભુતા નિપાયા, વિના લક્ષ્મી શંભુ ભૂતિ શીર ઠાયા. ૩
શિલાદિત્ય ભંજ્યો ખળે લક્ષ્મી રાંકે, બલા વિક્રમે શ્રી ખળે વિશ્વ શાંકે;
વળી લક્ષ્મીથી રંક તે હોય રાજા, વિના લક્ષ્મી રાજા ન તાજા અવાજા. ૪

વિસ્તરાર્થ.

શ્રીકૃષ્ણને સમુદ્ર મંથન કરતાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઇ, અને શંભુને હજાર-

હજી વિષ પ્રાપ્ત થયું, તેથી તેણે શરીર ભૂતિ (રાખ) ચોળા, ને કૃષ્ણ લક્ષ્મીના પ્રભાવથી સુવર્ણમય કારિકામાં રાખ્યું કર્યું, અને વાસુદેવની શક્તિ ભોગવી અનેક પ્રકારે લક્ષ્મીની લીલા કરી, તેથી અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ સંજોગો લાગ્યને અનુસારેજ અનેછે. છતાં એ તો નિર્વિવાદ વાત છે કે-લક્ષ્મી વડેજ મનુષ્ય શાભે છે, અને તેના વિના તેજ મનુષ્ય સુકાષ્ઠ ગએલા વનના વૃક્ષ જેવો લાગે છે.

શિલાદિત્યરાજાએ પોતાના નગરના રહીશ રાંકા નામના વહેપારીની દીકરીની રત્નમય કાંશકી બળાકારે લઈ લેવાથી રાંકાએ લક્ષ્મી વડે પરે મુલકના રાજાને તેડાવી દેશદ્રોહ અને રાજદ્રોહ કરી વલ્લભિપૂર પાટણુનો તાણે કરાવ્યો-એ પણ લક્ષ્મીબાધનો મહિમા છે. વળી વિક્રમાદિત્યે લક્ષ્મી વડેજ પૃથ્વી નીકળિ કરી પોતાનો શક પ્રવર્તાવ્યો, જે અદ્યાપિ પર્યંત ચાલે છે. ઇતિ-શમ.

અથ કૃપણ વિષે-ભુજંગી છંદ.

અકેકા કણે સંચ કીડી કરે છે, મધુ માંખ સંચે અનેરો હરે છે,
કૃપીની કમાણી કદી નોપકારે, વહે અન્યથા અન્ય લોકતા વિકારે. ૧
નવે નંદરાજા કરે હેમ શૈલાર, અરે! ના રહ્યા તે ગયા હાથ ખુદ્ધાર,
કરી કષ્ટ ને મેળવ્યું સાગરે જે, ન ખાધું ન પીધું ગયો નારકે તે. ૨

અથ સાગરશેઠની કથા.

સમુદ્રને કાંઠે ધ્યાનસાગર નામે શહેરમાં ચોવીસકોડ સોનૈયાનો માલીકે
સાગર નામે શેઠ રહેતો હતો. તે યમના સરખી કુર દષ્ટિવાળો, હજી અમ્મે
કઠોર હૃદયનો ને કુટલાષી હતો. તેવી રીતભાત કુટિલ હતી, એટલુંજ નહિ
પણ તે ક્ષલ્હપ્રિય હતો. તેને ચાર પુત્રો ને ચાર પુત્રવધુઓ હતી. એકલા
શેઠની સ્ત્રી મરણ પામી. ત્યારથી તે શેઠ અતિ કૃપણ હોવાથી અવિશ્વાસને

લીધે ઘેરજ રહેવા લાગ્યો. તહેની નજરે ધરમાં કાષ્ટ સાઈ ભોજન કરે, સારા વસ્ત્ર પહેરે કે સ્નાન દાન કરે તો તહેની સાથે તે કલહ કરવા લાગતો હતો. બિહુકો તહેને ઘેર જતા નહીં. એટલુંજ નહિ, પણ કાગડા વિગેરે તીવ્ર પ્રાણીએ પણ તહેનું દાર તણ દીધું હતું.

સાગરની આવી રીત બાતથી તહેનું બધું કુદમ્બ દુઃખી થતું હતું. પણ તહેના પુત્રની સ્ત્રીઓ તો શેકના સુતા પ્રાણી રાત્રે સ્વચ્છંદપણે ખાતી પીતી હતી. એક વખત કાષ્ટ યોગિની આકાશમાર્ગે જતી હતી, તહેણે મ્હાન સુખવાળી ગોખમાં એકેલી આ ચારે સ્ત્રીઓને જોઈ, તેથી કૌતુક વડે તે તહેમની પાસે આવી એટલે તે સ્ત્રીઓએ તહેને નમસ્કાર કર્યો. તથા મોદક વિગેરે આપીને ખુબ સંતુષ્ટ કરી, એટલે તે યોગિની માત્ર પાઠ કરવાથીજ સિદ્ધ થાય, એવી આકાશગામી વિદ્યા તહેમને આપીને પક્ષીની જેમ આકાશમાં ઉડી ગઈ.

એકદા રાત્રીએ પતિ વિગેરે સુઈ ગયા પછી ચારે વહુઓ પેલા મંત્ર વડે એક લાકડું અધિવાસિત કરી તેના પર ચઢીને રત્નદ્વિપે ગઈ, ત્યાં સર્વત્ર ક્રિડા કરીને પાછલી રાત્રે પાછી આવી, અને તે લાકડું જ્યાંનું ત્યાં ચઢીને પોતપોતાને ઠેકાણે સુઈ ગઈ. આ પ્રમાણે હમેશાં રાત્રીએ કરવા લાગી. એકદા તહેના ધરના ચાકરના જાણવામાં તે વાત આવી, તેથી તે ચાકર લાકડાના પોલાણમાં સંતાઈ ગયો, પછી તે કાષ્ટ હમેશની માફક ઉડીને રત્નદ્વિપે ગયું, ત્યાં સુવર્ણમય પૃથ્વી હોવાથી તે ચાકર કેટલુંક સોનું લાવ્યો; તેથી સુખી થવાથી શેકના ધરના કામ કાજમાં બેદરકારી કરવા લાગ્યો, તેથી ધૂર્ત શિરામણી શેઠ વિચાર્યું કે. “આ ઉપલક્ષણથી ધનવાન થયે જણાય છે, અને તહેણે મ્હારા ધરમાંથી કાંઈક ચોરી લીધું જણાય છે.” એમ ધારીને એક દિવસ તેને એકાંત મોલાવીને શેઠ યુક્તિ પૂર્વક એવી રીતે પૂછ્યું કે તહેણે અજીર્ણની જેમ સર્વ વૃત્તાંત કહી દીધું. શેઠે કહ્યું કે, “આજે મારે જવું છે, તું કાષ્ટને કહીશ નહિ.” એમ કહીને શેઠ રાત્રીને સમયે તે લાકડાના પોલાણમાં બરાઈ ગયા. લાકડું સુવર્ણ દિપમાં મળ્યું. વહુઓ ઉતરીને કરવા ગઈ, એટલે શેઠ પણ બહાર નિકળ્યો.

ત્યાં તેણે સર્વ પૃથ્વી સોનાની દીડી, એટલે લોભથી ત્હેણે લાકડામાં માથું તેટલું
સોતું બરી દીધું, અને પોતે પણ ખોળામાં રખાય તેટલું, સોતું રાખીને
લાકડાના પોલાણમાં અંગેના સંકોચ કરીને પેઠા સમય થતાં ચારે વહુઓ
આવી, અને હમેશનો રીતે ખે વહુઓ ઉપર ખેડી, અને ખે વહુઓએ લાકડું
હિચાડ્યું. પરંતુ હમેશ કરતાં ઉપાડનારી વહુઓને ત્હેનો ભાર ખડુ લાગ્યો,
તો પણ જેમ તેમ કરીને તેઓ સમુદ્રના મધ્ય ભાગ ઉપર આવી, એટલે
તે વહુઓ ખડુ થાકી ગઈ, તેથી ત્હેમણે કહ્યું કે—“આ લાકડામાં તો ખડુ
ભાર લાગે છે, માટે આને સમુદ્રમાં મૂકી દઈને પેલું પાણી ઉપર તરતું
લાકડું લઈએ ” તે સાંભળીને પોલાણમાં રહેલો શેઠ ખોલ્યો કે—“હે વહુઓ
હું માંલ ખેડો છું. માટે આને મૂકી દેશો નહીં.” તે સાંભળીને વહુઓ ખોલી
કે—તમે ચોવીસ કોડ સોના મહોરના સ્વામી છતાં તમારે શું ઓછું હતું કે
અહીં આવ્યા? એમ કહી ઔપધ વિના વ્યાધી જાય છે, એમ ધારીને
તેઓએ લાકડા સહીત સાગરશેઠને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધો. અને ખીજા લાકડા
ઉપર ખેસીને ઘેર આવી. સાગરશેઠ આકાશમાંથી નીચે પડ્યો, ને મરણ
પામીને નરકે ગયો. આ દૃષ્ટાંતથી અતિ કૃપણપણું રાખવાથી સાગરશેઠની
જેમ દુઃખ પામે છે. માટે કૃપણતા કરવી નહિ. ધૃતિ રમ.

અથ યાચના વિષે—સુજગી છંદ.

રહે નિર્મળા ત્યાં લગી લોક રાજ, કહે સર્વ જીજ રહે કીર્તિ ગાજ,
સગાં સૌ સખાંધી અને મિત્ર માતા, રહે ત્યાં લગીના જીલે “દ્યો” કહેતાં. ૧
વડાઈ સુ ઇચ્છે ન માગે તું કાંઈ, લઘુતા વધે ને ઘટે શ્રેષ્ઠતાઈ,
લઘુતા ધરી વીરને સોમ યાચે, જળી પાસ યાચે હરી વામનો જે. ૨

અથ સોમ વિપ્રની કથા.

શ્રી વીર પરમાત્માનાં પિતાના મિત્ર સોમ નામે આહાણ હતો, તે
અગવાનના સંવત્સરી દાનના અવસરે પરગામ ગયો હતો. જ્યારે ભગવાને

દીક્ષા લીધી ત્યારે બ્રાહ્મણ કાંઈ પણ ક્રમાયા વિના દારિદ્ર વેષે ધીર આવ્યો. ત્હેની સ્ત્રીએ ત્હેને અનેક મહેણાં ટોણાં મારી કહ્યું કે—“અરે અભાગિયા ! જે અવસરે વીર પ્રભુએ ધનથી સોનાની પૃથ્વી કરી દીધી. તે વખતે પાખી સું ક્યાં ગયો હતો ? ને અત્યારે હતો તેવોજ, દારિદ્રતાના વેષે ધીર આવ્યો, માટે હજી પણ જા, તે દયાળુ ભગવાન કાંઈક આપશે, આ પ્રમાણેના સ્ત્રીના મહેણાથી તે ભગવાન પાસે જઈ પાચના કરવા લાગ્યો. કંઈના દરીયા પ્રભુને ત્હેના પર દયા આવી, તેથી દેવદુષ્ય વસ્ત્રમાંથી અંધું ફાડીને ત્હેને આપ્યું. તે લઈ ત્હેણે તંતુવાય (રકુગર) ને બતાવ્યું. ત્હેણે કહ્યું કે બીજું અંધીયું લાવે તો હું એવું તુનીને આપું કે તેના સવાલાખ રૂપિયા ઉપજશે, જેથી ત્હારું ને મ્હારું બન્નેનું દારિદ્ર મટી જશે. પછી તે બ્રાહ્મણ ભગવાનની પાછળ પાછળ કેટલોકે કાળ લાગ્યો, પણ શરમથી કાંઈ કહી શક્યો નહીં. આખરે બાકીનું અંધું વસ્ત્ર કાંટામાં ભરાયું, તેથી ભગવાને નિશ્ચય કર્યો કે મ્હારા શાસનમાં કંટોકા થશે ? પછી તે બાકીનું વસ્ત્ર સોમ લઈ લીધું ને સુખી થયો. ઇતિ શમ્.

અથ નિર્ધન વિષે—ભુજંગી છંદ.

વિના દ્રવ્ય બંધુ વિના દ્રવ્ય ભાર્યા, તજે નિર્જળાં સ્થાન પંખી અનાર્યા,
સરો નિર્જળા દેહ જેવો અજીવો, વિના દ્રવ્ય લોકો ગણે તૃણ જેવો. ૧
જળેથી ભરેલી નદી જેમ શોભે, નીતિથી ઉપાભર્યા વૈંતે વીર શોભે,
હતો ભાવ જ્ઞાની ધને તે દિપતો, વિના દ્રવ્ય તે પાદ સૂઝી મરતો. ૨

અથ ભાવ પરિહતની કથા.

લોજ રાજાની સલાના પાંચસો પરિહતોમાં ભાવ મૂખ્ય પરિહત હતો. તે જેવો વિદ્વાન હતો તેવોજ અતિ દાનેશ્વરી અને ખરયાળ હતો, તેથી ત્હેના બાપે મરતી વખતે ત્હેને ઘણા પૈસા સોંપીને કહ્યું કે—“હે વત્સ ! ત્હારી ઉમ્મર સુધી ન ખૂટે એટલા પૈસાતો આપણ ધરમાં બહાર છે. પણ

કદાચિત ખૂટે તો ત્હારી ઉમરના સો વર્ષના સો ધનના નિધિ મહે ભયિ-
માં ગુમ રાખેલા છે, તે ચંકટ વેળાએ ઉઘોડી મુખે ભોગવજે. ” એમ
કહીને તે મૃત્યુ પામ્યો, પાછળ માથે દાન ભોગમાં બહેળે હાથે એટલા
બધા પૈસા વાપર્યા કે ત્હેના ઘરમાંના પૈસા ખૂટી ગયા, તેથી ત્હેણે નિધિ
ખોડ્યા, કેટલેક કાળે ધણું દાન દેવાથી તે પણ ખૂટ્યા. પણ ત્હેની દાને-
શ્વરીની છાપ હોવાથી યાચકો તો દરરોજ ત્હેને આંગણે પ્રાતઃકાળથી સાંજ
સુધી પણ ખસતા નહોતા, તેવામાં તે મદિ પડ્યો, પૈસાની તંગીને લીધે ત્હેણે
એક અપૂર્વ ગ્રન્થ લખી પોતાની સ્ત્રીની સાથે રાજ ભોજ પાસે મોકલ્યો.
ભોજ ધણો ખુશી થયો, ને ત્હેના ગ્રન્થની સ્લાધા કરી, તેમાંના માત્ર એકજ
શ્લોકની ક્રીમતમાં ત્હેણે પોતાનો પોશાક, ઝવેરાતના દાગીના અને કેટ-
લુંક સોનું તથા હીરાભાણુક વિગેરે આપીને કહ્યું કે—“ આ ગ્રન્થ એવો
છે કે—ત્હેના બદલામાં માફ રાખ્ય આપું તો પણ આણું છે. પણ માત્ર
એકજ શ્લોકનો, ચતુર્કિચીત બદલો આપું છું, તે લઈ તું માથને મ્હારી વતી
શાંતા પૂજજે. ” એ પ્રમાણે કહીને ત્હેને વિદાય કરી.

રસ્તામાં જતાં યાચકોએ માથ કવિની કીર્તિનાં ગાન કર્યો. તે સાંભળીને
ત્હેની સ્ત્રીએ રાજ્યએ આપેલું સર્વસ્વ યાચકોને આપી દીધું, ને ગઈ હતી
તેવી ખાલી હાથે ઘેર આવી. માથના પૂજવાથી ત્હેણે સંવિસ્તર બનાવ કહ્યો,
તે સાંભળી માથ અતિશય ખુશી થયો. અને ત્હેનામાં જાણે નવું જીવન
આવ્યું હોય, તે પ્રમાણે તે બોલ્યો કે—“ હે પ્રિયા ! તું સાક્ષાત કલ્પવેલી
સમાન મ્હારી કીર્તિની મૂર્તિ છે. સાંભળ છે ત્હેને કે ત્હે મ્હારી ઉજળી
કીર્તિને હર્મેશને માટે પૃથ્વિના પદ ઉપર આલેખી રાખી. ” એમ કહે છે,
તેવામાં કોઈ યાચક આવ્યો, માથે પોતાની સ્ત્રીને પૂછ્યું કે—“ આને આ-
પવા જેવું કાંઈ આપડા ઘરમાં છે. ” જવાબ ના નો મેળ્યો. તેજ વખતે
માથ પડિતના મૂખમાંથી એવા ઉદ્ગાર નિકળ્યા કે—“ અરે વિદેશી પ્રાણ !
તારે ઘેરથી આવેલો યાચક પાછો જાય છે. ત્હેની સાથે તું પણ ચાલ્યો
જા. કારણ કે ત્હેને આવો સાથી ખીજો નહિ મળે. ” એમ બોલતાંની સાથે
ત્હેનો અમર આત્મા એ સ્થળ દેહમાંથી નિકળી ગયો.

આ દષ્ટાંતથી દાન ગુણને દીધાવવો, એ દરેક ગ્રહસ્થની આસ ફરજ છે, કેમકે લક્ષ્મીનો અંચળ છે, તે કાંઈ કામ સ્થીર રહેતીજ નથી, માટે અવસરે રહેનો સુકૃતમાં ઉપયોગ કરવો—નહીં તો અંતે તે લક્ષ્મીને છોડશે કે લક્ષ્મી રહેને છોડશે, પણ ખેમાંથી એક તો ખનવાનું ને ખનવાનુંજ, ઇતિ રમ.

અથ રાજસેવા વિષે—ભુજંગી છંદ.

કરે શિષ્ટ સેવા અને દુષ્ટ શિક્ષા, બધા વિશ્વને ઈષ્ટ તેની પરીક્ષા, ગુણે અંગ શોભે રૂડાં કાળ કીજે, પ્રભુ સેવનાથી પ્રભુતા પરીજે. ૧
જળી સેવ કીજે વડાની વધારે, વિના કર્મ આપે ન તે તે પ્રકારે, તરી સિંધુ લંકા સીતા શોધ લાવ્યો, હનુમંત કર્મે કચ્છોટોજ પાવ્યો. ૨

અથ શ્રી હનુમંતની સંક્ષિપ્ત કથા.

અંબના સતીનો પુત્ર હનુમંત મહા પરાક્રમી અને શ્રી રામનો અનન્ય ભક્ત હતો. તેણે રામચંદ્રજીને માટે પોતાના વહાલા પ્રાણની પણ દરકાર રાખી નહોતી. તેણે રામાયણની કથામાં વર્ણવ્યા મુજબ અતિ અદ્ભુત કામ બળવ્યા છે. (રામાયણની કથા અતિ પ્રસિદ્ધ હોવાથી અત્રે રહેનો વિસ્તાર આપ્યો નથી) તે સમુદ્રને તરીને લંકામાં ગયો, લાંબાંને સીતાને મળ્યો, ને રહેના કુશળના સમાચાર રામચંદ્રને આવીને નિવેદન કર્યાં. રામે લંકાધિપતિ રાવણ ઉપર મ્હોટી ચઢાઈ કરી, અને રહેને પાયમાલ કરીને સીતાને મુક્ત કરાવી ઘેર આણી, અને લંકાનું રાજ્ય રાવણના ભાઈ બિંબિષણને આપ્યું. રામના બીજા મહદગાર યુધિવ વિગેરેને રાજ્યની બક્ષિસ કરી. પરંતુ રહેના અનન્ય ભક્ત અને આત્મભોગ આપનાર હનુમંતને તો ફક્ત રામનો કચ્છોટોજ મળ્યો, એટલે કે મ્હોટાની ગમે તેટલી સેવા બિદાવે, પણ જો લાગ્ય ન હોય તો, તે ફળીભૂત થતી નથી, ને રહેને કાંઈ આપવાની આગલાને ઇચ્છાજ થતી નથી. જો કાંઈ ન્યુનાધિક મળે છે તે કેવળ કર્માનુસારેજ મળે છે. ઇતિ—રમ.

અથ શઠ (દુર્જન) વિષે-સુજંગી છંદ.

જુવો મિષ્ટ આંખો કટુ લીંબ સંગે, કટુ થાય દુષ્ટો પ્રસંગે કુરંગે,
 ખળોમાં ન પ્રીતી રીતી સ્નેહ નાંહી, તને મિત્ર તે રાક્ષસોથી બલાઈ. ૧
 જળે ગ્રાહ ભાળી કપી મિત્ર કીધો, ફળો દેઈને પૂર્ણ વિશ્વાસ લીધો,
 કપી કાળજી મત્સ માગે ખલાઈ, કપી બુદ્ધિથી ઉગર્યો ને બલાઈ. ૨
 ન ચોરે તૃણાંકુર ને બ્રહ્મચારી, પરાયો હર્યો માલને નાર સારી,
 વળી ચોરનો માલ લે વેષધારી, શઠે છેતર્યો વિપ્ર વિશ્વાસધારી. ૩
 ધુરા વાયસે હંસથી દોસ્તિ કીધી, પછી હંસ માદા પ્રિયા માની લીધી,
 શઠો ગામડાના કૂડી શાખ પૂરે, ખરો હંસ ન્યાયે ઠરે કાળ ખૂર. ૪

શઠ મગ્ગર ને ભલા વાંદરાની વાત.

એક સરોવરમાં એક મગ્ગર રહેતો હતો, તે તળાવને કઠિ એક જાં
 શુતું ઝાડ હતું. એકદા વર્ષાઋતુમાં પાકાં જાંબુનાં ફળો તોડી તોડીને એક
 કપિરાજે તળાવમાં નાંખ્યા, તે પેલા મગ્ગરે ખાધાં, તેને તે ફળો ધણાં મીઠાં
 અને સ્વાદિષ્ટ લાગવાથી દરરોજ તે મગ્ગર કઠિ આવે, ને દરરોજ પેલે
 વાંદરા તેને જાંબુના ફળો ફેંકે, એમ કરતાં કરતાં આ કપિરાજને ને પેલે
 મગ્ગરને મિત્રતા બંધાઈ ગઈ. એક દિવસ પોતાની પ્રિયાની પ્રેરણાથી તે
 મગ્ગરે વાંદરાને કહ્યું કે-“ હે મિત્ર ! મ્હારે ઘેર પધારો, હું પણ મ્હારાથી
 ખનતી સ્વાગત કરું, વળી મારું જળ ધર અને જળમાં થતા મેવાઓનો
 પણ આપ અનુભવ કરો ” એમ કાલાવાલા કરવાથી વાંદરા લલચાયે,
 તેથી તે મગ્ગરની પીઠપર ચઢી બેઠો તેને મગ્ગર ઉડાં જળમાં લઈ ગયે,
 પછી મગ્ગરની મગ્ગરીને કપિતું કાળજી ખાવાની ધમ્મ થવાથી તેણે વિ-
 ચાર કર્યો કે-“ આ કપિરાજ સદાય મીઠાં મીઠાં ફળોનો તથા વિવિધ પ્રકારનું
 મેવાઓનો અહાર કરે છે, તેથી અવશ્ય કરીને તેણે કાળજી અતિ મીઠું
 હોવું જોઈએ, માટે તેણે કાળજી ખાઈ જઈ તો મ્હને ધણો સ્વાદ પડે.”
 એમ વિચારીને તેણે મગ્ગરને કહ્યું, તેથી મગ્ગરના મોહથી એ મિત્રદ્રોહી

મગ્ગર બોલ્યો કે—“હે મિત્ર ! તહે મ્હને મીઠાં ફળો તો ખવડાવ્યાં, પણ ત્હારા કાળજનો સ્વાદ ચખાડ્યો નહિ, માટે આજતો ત્હાં કાળજું આપીને કૃતાર્થ થા, ” તે સાંભળીને વાંદરે વિચાર કર્યો કે—“સાપને દૂધ પાઇને ઊછેરે તો તે ઊછેરનારનેજ ડસે છે. તે પ્રમાણે આ પાપીને મ્હેં મીઠાં ફળો ખવડાવ્યાં ત્હેનો ખદલો માંડે કાળજું આપીને વાળવા માગે છે, માટે હવે તો કાંઈ યુક્તિથી અહીંથી છૂટાય તોજ બચીએ. ” એમ વિચારીને તે બોલ્યો કે—“લલા મિત્ર ! ત્હારા કરતાં કાળજું વધારે નથી, પણ તહે એક ભૂલ કરી છે. જો તહે મ્હને પ્રથમથી કહ્યું હોત તો, તે કાળજું હું સાથે લેતો આવત. અમારું કાળજું તો હમેશાં ઝાડ ઉપરજ રહેછે. તે એક ઝાડથી ખીજાં ઝાડ પર કુદાકુદ કરવામાં કામ લાગે છે, પણ તું મ્હારો ખરો મિત્ર છે, તેથી ત્હારી ખાતર ત્વરાથી હું ત્યાં જઇને કાળજું લેઇ આવું. હાલ તું મ્હને કાંઠે મૂકી જા. ” એ પ્રમાણે શુદ્ધિ કેળવી યુક્તિથી કહ્યું, તેથી તે શક હોવા છતાં પણ મગ્ગર ઠગાયો, ને કપિરાજને કાંઠે મૂકી ગયો. પછી તે ઝાડપર ચઢીને બોલ્યો કે—“અલ્યા પાપી ! તાં કાળું કર ! ભુંડા કૃતાર્થ તહે મિત્રદ્રોહ કર્યો—મ્હેં નિઃસ્વાર્થે ત્હને મીઠાં ફળ ખવડાવ્યાં ત્હેનો ખદલો ઉપકારને ખદલે અપકાર કરી મ્હને મારી મ્હાં કાળજું આપાવેલો કે ? જા ! જા ! હુજ હવેથી તાં સ્થામ મુખ ફરીથી ખતાવીશ નહીં. ” ઇતિ—શમ્.

વિદ્યામી વિપ્ર ને શક બ્રહ્મચારીની રમુજ વાર્તા પઢરે આગળ અંસાર ચિત્રમાં જુવો.

હંસ અને કાગડાની કથા.

એક શહેરમાં એક યક્ષ રહેતો હતો. ત્હેને પાસેના ગામડાના યક્ષ સાથે મિત્રાચારી હતી. ગામડાનો યક્ષ નગરના યક્ષ પાસે આવ્યો. ત્હેણે ત્હેની સ્વાગત કરી, પછી શહેરના યક્ષે કહ્યું કે—“હે મિત્ર ! ત્હારે ત્હારે ત્યાં આવવું છે, કેમકે મારી તખીયત ખુશી હવામાં સારી થાય, એટલામાટે

ત્હારા ગામમાં આવવું છે.” ગામડાનો યક્ષ બોલ્યો—“લલે લાઇ લલે !
મારા ધન્ય લાગ્ય કે મ્હારાથી મિત્રની સેવા થાય—પણ ગામડીયાં તો ચામડીયાં.
ખરેખર હોય છે, તેથી ગામડાંમાં રહેવાથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે; ને નગરમાં
બુદ્ધિનો વિકાસ થાય છે. નીતિમાં પણ વાક્ય છે કે—“નગરે વસંતા દેવાઃ ગ્રામે
વસંતા રાક્ષસાઃ” માટે શહેરની દેર કરવી સારી છે. છતાં જો પરીક્ષા
કરવી હોય તો મ્હારી સાથે પધારો.” એમ કહી, એક હંસ બન્યો ને એક
કાગડો થયો—સાથે એક હંસની માદા બનાવીને લીધી, પછી ત્રણે પેલા
ગામડાંમાં આવ્યા. હંસ અને તેની માદાને ગુપ્ત રાખી પેલો કાગડો એક
મ્હોટા વડના ઝાડ ઉપર બેઠો. અને “કાં કાં” કરીને ગામના વાણીયા,
ચાલણુ, પાટીદાર વિગેરેને ભેગા કર્યાં. અને કહ્યું કે—“મ્હારે ત્યાં એક હંસ
પોતાની માદાને લઇને આવ્યો છે. ત્હેને ને મ્હારે પ્રીતી થઇ છે. માટે તેને
હું અહિં લાવું, ને તે વડવૃક્ષ ઉપરથી ઉડીને જાય તો તે વખતે હંસલી
આ કાગડાની કાગડી છે, એમ તમે ફૂડી સાક્ષી પૂરજો, ને જો તમે નહીં
પૂરો તો હું તમારા ઢોરોનાં ત્રણ કાતરી ખાઇશ, તમારી સ્ત્રીઓના જળના
બેડામાં વિજા નાખીશ, ને સળગતી કાકડીઓ ચાંચમાં ધાલી તમારા કુંપડાં
બાળી મૂકીશ.” કાગડાના આ બચકર વાક્યથી ગામના તમામ લોકો ગ-
ભરાયા, ને બુડી સાક્ષી પુરવા કબુલ કર્યું. પછી હંસને તેની માદા તે વડ
ઉપર આવ્યા, ને જેવી હંસની સાથે ત્હેની માદા ઉડવા જાય છે કે, તરત જ
તેણીનો પક્ષ કાગડાએ ઝાલી કહ્યું કે—“પ્રિયા તું ક્યાં જાય છે? થોડી
વારમાં રૂપાળા હંસને જોઇને પલટાઇ ગઇ.” હંસ બોલ્યો—“હે દુરાત્મન !
તું મ્હારી સ્ત્રીને પોતાની કરવા માગે છે. પણ પરસ્ત્રીની પ્રીતથી કેટલું
દુઃખ થાય છે, ત્હેનું તને ક્યાં લાગે છે?” કાગડો બોલ્યો—“અરે શંક !
ખારકી સ્ત્રી તો તું લઇ જાય છે. કે હું જરા વિચાર તો કર, હજી તો આ ગામના
લોકો મ્હને પરણાવવા આવ્યા હતા, તે સાક્ષી છે.” ત્યારે હંસે કહ્યું કે—
“હે મૂર્ખ ! તું કાગડો કાળો છે, તો ત્હારી સ્ત્રી કાળી હોવી જોઇએ, ને
આ તો મ્હારી સ્ત્રી મ્હારા જેવી સ્વેત છે, જરા શરમાતો ખરો?” એટલે
કાગડાએ કહ્યું કે—“તું ખરેખર મૂર્ખો છે. તું એટલું નથી સમજતો કે—

મહારા માખાપ કાળાં હોવાથી હું કાળો પાડ્યો, ને મહારી સ્ત્રીનાં માખાપ ઘોળાં હોવાથી તે ઘોળાં થઇ, તેથી તે શું ત્હારી સ્ત્રી થઇ કે ?” એમ વાદ વિવાદ કરતાં એવો નિશ્ચય થયો કે—આ ગામનાં લોકો સાક્ષી પૂરે, ત્હેને આ સ્ત્રી મળે. પછી કાગડાએ કહ્યું—“ખેલો ભાઇઓ ! આ સ્ત્રી કોની છે ? એટલે તમામ ગામનાં લોકોએ કહ્યું કે—“આ તો કાગડાની સ્ત્રી છે, અમે એની જનમાં ગયા હતા. આવી કૂટ સાક્ષીઓથી હંસ સાચો છતાં જૂઠો પડ્યો, ને બિચારો ખાયડી મૂકીને ચાલતો થયો.

પછી પેલો ગામનો ને શહેરનો યક્ષ મળ્યા, પછી હંસની માદાને જ્હેન કહી સાંસરવાસો કરી હંસને સોંપી દીધી, ને કહ્યું કે જોઇ આ ગામડીયા-ઓની કુબુદ્ધિ. એક ક્ષુદ્ર કાગડાથી ડરી ત્હેમણે જુડી સાક્ષી પૂરી, તેવા ગામડામાં રહેવાથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે. માટે મહારે તો કંઈ લખ્યું છે, તેથી રહેવું પડે છે. પણ ભાઇ તમે શહેરની ત્હેર મૂકીને કદી ગામડે જવાની ઇચ્છા કરશો જ નહીં. ઇતિ—શમ.

અથ અવિશ્વાસ વિષે—સુજંગી છંદ.

છળે છેતરો ના ભરોંસાની શાળે, નહીં વૈરોંનો દક્ષ વિશ્વાસ રાળે;
સદા ચિત્ત એ શ્રેષ્ઠ ગુણોથી રાળે, તદા લચ્છિ લીલા ભલાં ભોગ છાળે. ૧
કર્યો રાજભાગી તણો ઘાતે ભારી, ચણાકયે કર્યું કોજ બુદ્ધિ કુધારી;
વળી કાફ વિશ્વાસ ઘૂકે જ્યું કીધો, ભુંડા વાયસે ઘૂકને દાહ દીધો. ૨
કૃષ્ણી પ્રીયદર્શિ થકી મિત્રચારી, કરી મંડુકા ગંગદત્તે વિચારી;
દેગો દેઇને મારવા સુકિત ધારી, બચ્યો ગંગ તે બુદ્ધિ રૂડી પસારી. ૩

આણાકયની કથા પાછળ પૃષ્ઠ ૨૩ ધર્મવર્ગનાં મનુષ્ય જન્મ વિષેના વિષયમાં આવી અષ્ટ છે. ત્યાંથી જોઇ લેવી.

અથ ગંગદત્ત દેડકાની કથા.

ગંગા નદીને કાંઠે એક મ્હોટો કુવો હતો. ત્હેમાં કેટલાએક દેડકાઓ રહેતા હતા. ત્હેમાં એક મ્હોટો ગંગદત્ત નામે દેડકો હતો. અને તેજ કુ-

વામાં એક પ્રિયદર્શિ નામે મહાન સાપ પણ રહેતો હતો, તે સાપને ને પેલા ગંગદત્તને અન્યોન્ય ઘણી મિત્રાચારી હતી.

પ્રિયદર્શિ દેડકાઓનું ભક્ષણ કરતો હતો. પણ પેલો ગંગદત્ત તેના મિત્ર હોવાથી તહેનું નામ દેતો નહીં. એમ કટલાએક દિવસ વિલા પછી ગ્રીષ્મઋતુ આવી, અને બધા દેડકાં ખૂટી ગયાં. હવે પ્રિયદર્શિને ખાવાને માટે કાંઈ રહ્યું નહીં. તેથી તે ગંગદત્ત પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે—“હે મિત્ર ! હવે દેડકાં ખૂટી ગયાં, ને હું ભૂખે મરી જઈ છું. મહારી કૃપા કૃપા થઈ છે, અને મને હવે ભૂખનું દુઃખ સહન થતું નથી, માટે ત્હારું ભક્ષણ કરવા મુન્ધું છું.” તે સાંભળી ગંગદત્ત બોલ્યો—“હે મિત્ર ! આ દેહ મિત્રના કામમાં ન આવે તો પછી તે શું કામ આવે તેમ છે ? મિત્ર કરતાં શું વધારે છે ? માટે સુખેથી મ્હારું ભક્ષણ કર, પણ મહારી એક વાત યાદ રાખજે, તે એ કે આજ તો તું મ્હારું ભક્ષણ કરી ત્હારી ભૂખ મટાડીશ, પણ કાલે તું શું ખાશે ? તહેની તહેને તો નહીં પણ મને ચિંતા થાય છે, માટે જો ત્હારી મુન્ધા હોય તો, હું પાસેની ગંગા નદીમાં જઈ મહારા ઘણા જાતી ભાઈઓને અહીં લાવી તહેમની વસ્તી અને ભરતો કંઈ, કે જોથી ત્હારો ચિરકાળ નિર્વાહ થાય, ને મ્હારો જીવ પણ બચે ” આ વાત પ્રિયદર્શિને ઘણી પસંદ પડી, ને તે ઘણો હર્ષ પામ્યો. તહેણે ગંગદત્તને ત્વરાથી તે કામ કરવાની ભલામણ કરી. તેથી ગંગદત્ત સાથી નિકળી થેકડા મારતો મારતો ગંગા નદીના મધ્ય ભાગમાં જઈને બેઠો. પાછળ પ્રિયદર્શિ પણ આવીને કાંઈ ઉભો રહ્યો. ને જોયી ડોક કરી કરીને ગંગદત્તને બોલાવવા લાગ્યો. ગંગદત્ત ગંગાની અંદર રહીને બોલ્યો કે—“ઓ દુરાત્મા ! પ્રિયદર્શિ-ત્હારું નામ પાડનારને પણ શરમ છે ? તું વહાલાનેજ દેખે છે, ને દેખે છે તહેનેજ ખાય છે. અરે તહેને ! ધિક્કાર છે, પાપી ! તું મિત્રદ્રોહી છે, તેથી મને પણ તું તેવો જ ધારે છે, ને મ્હારા બહાલા બધુઓનો નાશ કરાવવાની પ્રેરણા કરે છે, પણ ત્હારા જેવા પાપીની ખાતર મહારા વહાલાં બધુઓને ભોળવી તહેના ગ્રાણુ હું અપાતું ? એ કદી નહીં અને, ત્હારું કાળુ મ્હોં લઇને ચાલ્યો જ. હવે ગંગદત્ત ફરીથી તે કુવામાં નહીં આવે.

આ વાત ઉપરથી એ સાર લેવાનો છે કે કોઈએ મિત્રદ્રોહ કરી વિ-
શ્વાસઘાત કરવો નહીં. એના જેવું મહામાપ દુનિયામાં ખીલું નથી. તેથી
વિશ્વાસીને છેતરવો નહીં. ઇતિ-શમ.

અથ મૈત્રી વિષે-ભુજંગી છંદ.

કરો હેમ જેવી સદા સંત મૈત્રી, ઘસે કે કસે તાપ દે જય જત્રી;
તથાપિ વધે વાન સંતો સવાઈ, બુવો ચંદ્રની સિંધુથી મિત્રતાઈ. ૧
વધે તો વધે ને ઘટે તો ઘટાઈ, લલા સ્નેહીઓ સારખા છે સખાઈ;
વધે સ્નેહ સેજે મળે મિત્ર ભાઈ, રવી ના ચળે કંજને બંધુતાઈ. ૨
હરીનો વહો દેહ રામેજ બંધે, છ માસે ન છંડે સુમૈત્રી સખંધે;
કરો મૈત્રી સોના તણી ચેર સાચી, તળે મૈત્રી ઓટી કથીરો જયું કાચી. ૩

અથ શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્રની મિત્રતા વિષે કથા.

દ્વારિકાના દાહ સમયે શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર એજ માત્ર બચીને
નીકળ્યા ગયા હતા. તેઓ ચાલતા ચાલતા કૌસંબીની વનમાં આવ્યા. ત્યાં
કૃષ્ણને તરશ લાગવાથી બળભદ્ર પાણી લેવા ગયા. પછી અવિતવ્યતાને યોગે
જરાકુમારનું બાણ વાગવાથી કૃષ્ણ મરણ પામ્યા. પછી બળભદ્ર જળ લઈને
આવ્યા. ત્યાં મૃત્યુ પામેલા કૃષ્ણને સંબોધીને કહ્યું—“બંધુ ! હોઠ, આ શીતળ
જળ પીઓ, આ પ્રમાણે ધણી વાર કહેતાં છતાં પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહીં.” પછી
વસ્ત્ર ખસેડી જોયું તો કાળા પગે બાણ-વાગવાથી વીધાઈ મૃત્યુ પામેલા જોઈ
તે બહુ વિલાપ કરવા લાગ્યા. પછી મોહથી કૃષ્ણનું શરીર સ્કંધ ઉપર લેઈ
આમ તેમ છ માસ સુધી ભગ્યા. તે અવસરે બળભદ્રનો મિત્ર સિદ્ધર્થ નામે
દેવતા તહેને બોધ કરવા આવ્યો. તહેણે બેઠેતમું રૂપ કરી પથ્થરની સિલા
ઉપર બીજ વાવવા માંડ્યા, તે જોઈ બળરામ બોલ્યા—“અરે મૂર્ખ ! આ
સિલા ઉપર તે કમળ ઉગતાં હશે ?” બેઠેતમું બોલ્યો—“અરે ભાઈ ! ત્યાર
ખંભા ઉપરનું મહદ્ જીવનું યશ, તો આ પથ્થર ઉપર કમળ પંચ ઉગશે.”

તહેતું વચન અવગણી બળભદ્ર મડદું ઉપાડી આગળ ચાલ્યા, ત્યાં માર્ગમાં
 દમ્બ થયેલા વૃક્ષને જળ સિંચન કરનાર એક પુરૂષ તેમણે જોયો, બળભદ્ર
 તહેને કહ્યું: “અરે મુઠા! દમ્બ થયેલું વૃક્ષ સિંચન કરવાથી કહી પણ નવ-
 પક્ષવિત થતું હશે?” પેલાએ કહ્યું: “જો આ મૃત શરીર જીવતું થશે તો
 તે પણ થશે.” આ પ્રમાણે કહેવાથી બળભદ્ર વિચાર્યું કે-મ્હારો બધું નિઃ-
 એષ્ટ હોવાથી જરૂર મરી ગયો છે. પછી તરતજ દેવ પ્રકટ થયો. ને તહેણે
 કહ્યું કે તમને જોધ કરવાનું મ્હેં આ બધી દીક્ષા રચી હતી. આ કૃષ્ણને
 જરાકુમારે મારી નાખેલ છે. પછી પૂર્વેના તમામ વૃત્તાંત તે દેવે કહી બ-
 તાવ્યો. બળભદ્રે મોહને છોડી કૃષ્ણના દેહને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. ને બળભદ્ર
 જીએ શ્રી નેમિનાથ ભગવાને મોકલેલા ચારણમુનિ પાસે દીક્ષા લીધી. અને
 પ્રતિ મૃત્યુ પાત્રી બ્રહ્મદેવલોકમાં ગયા. ઇતિ-શમ.

અથ સાતે મહા વ્યસનો વિષે-ભુજંગી છંદ.

ન શોભે નદીની યદી સાંજકાળે, ન શોભે કુવ્યસનો સુવંશો વિટાળે;
 ટળે સંપદા ને વધે રોગ અંગે; તળે ટેવ એવી વરો સુક્રિત રંગે. ૧
 છુતે-રાત્ર્યને પાંડવોએ શુભાચર્યું, પ્રિયા દાવ ખેલી શુભાવી ન કાંચર્યું;
 કરી ચુદ્ધ અતે કુળે દાહ દીધો, ભુગાદ રમે દેખતાં નેત્ર અંધો. ૨
 નરો માંસ ભક્ષી પુરા રાક્ષસોથી, ગયા તારકે શ્રેણિકાદિ રસોથી;
 ન ચોરી કરો કોઈની પ્રાણુ જતાં, કરે જેલ જાત્રા દુઃખે ત્યાં રિખોતા. ૩
 ભરોસો ન રાખે બંગાડી કુશાખે, પરોવી શૂળે મારતાં રાય વાંકે;
 સુરા પાનથી ચિત્તને વીત્ત નાસે, ઘટે લાજ ને કાજ સર્વે વિનાસે. ૪
 બળી જ્ઞાન વિજ્ઞાન સુઝે ન ખુઝે, અહા! મધ પુરો ન પીજે ન દીજે;
 બળી દારિકાં એહ દુરાપવાદે, દીધો દાહ દ્વિપાયને એ પ્રસાદે. ૫
 કદાપી ન વેશ્યા તણું સંગ કીજે, ઘટે અર્થ લગળતે અને દુઃખ લીજે;
 ખુઝ્યો સિંહ શુક્ર નિવાસી સુકોશ્યા, થયો સાધુ સૂરિ કને ધન્ય વેશ્યાદ.

તજો મૃગયા જીવની ઘાત જેમાં, દયા વેલને દાહ લાગેજ તેમાં,
તજો પુત્ર સંજોગ હિંસા પ્રતાપે, સુવો રામ પિતા કુહિંસા પ્રસાદે. ૭
પ્રિયા રામની જે સતી શ્રેષ્ઠ શાણી, ખલે તેડીને રાવણે રોતી આણી;
થયું રાજ્ય લંકા તણું ધુળધાણી, ગયો નારકે ત્યાં મળે ક્યાર્થી પાણી? ૮

અથ જુગાર વિષે સંક્ષિપ્ત કથા.

હસ્તીનાપુર નગરમાં પાંડવોનું રાજ્ય હતું. તેમના કાકાના દીકરા કૌરવો
જે દુર્યોધનાદિ સો ભાઈઓ હતા. તેમણે પાંડવો ઉપરની ઇર્ષ્યાથી તેમને
જુગાર રમવાની પ્રેરણા કરી. પાંડવોમાં મ્હોટા ભાઈ યુધિષ્ઠિર (ધર્મરાજ)
જે અતિ દક્ષ, વિશુદ્ધ, ન્યાયી ને સત્યવક્તા હતા, છતાં ભવિતવ્યતાને યોગે
તેમની મતિ પણ મુંઝાઈ ગઈ. તેથી તેમણે તે વાત સ્વીકારી. અને છુત
(જુગાર) રમ્યા, તેમાં પ્રથમ રાજ્ય હાર્યા. પછી સર્વસ્વ હાર્યા અને છેવટે
પોતાની પ્રાણવદ્ધલા સતી દ્રૌપદીને પણ દાવમાં મૂકી, તેને પણ હારી ચૂ-
ક્યા, તેથી પાપી દુઃશાસને પાંડવોના દેખતાં તે મહાસતીનાં વસ્ત્રો સભાસમક્ષ
તાણ્યાં અને ઘણી કંદર્થનાં કરી, છેવટે ખાર વર્ષ સુધી ગુપ્તપણે વનવાસ
ભોગવ્યો. અને મહા મહા દુઃખો સહન કર્યા. અંતે શ્રીકૃષ્ણની મદદથી રાજ્ય
ભાગ માગ્યો, પણ તેમને શરશવ જેટલી પણ ભૂમિ નહીં આપવા કૌરવોએ
કહ્યું. તેથી અંતે તુમુલ યુદ્ધ થયું. જે મહાભારતના નામથી જાણખાય છે.
પ્રતિ સત્યનો જય થયો, પાંડવો જીત્યા. પણ તેમનું કુળ ક્ષય થઈ ગયું.
આ પ્રમાણે જુગારના વ્યસનથી નળરાજ્યએ પણ દમયંતીનો ત્યાગ કર્યો છે.
એ વિગેરે અનેક મ્હોટા મ્હોટા રાજ્યોએ જુગારરૂપી રાક્ષસના પંઝામાં
ફસાઈ મહા મહા કષ્ટો સહન કર્યા છે. માટે વિવેકી પુરુષોએ પ્રાણાંતે પણ
જુગાર ખેલવો નહીં.

હાલના ઝેરી જમાનામાં જુગારને ખંદલે જુગારના બાપ સદા સું ઝેર
ચારે તરફ વ્યાપી ગયું છે. તે સદા૩૫ મહા રાક્ષસે જનસમાજ ઉપર ત્રાપ
મારી તેને પોતાના પંઝામાં સપડાવ્યો છે, તેનો ઝેરી પવન એટલો ખોલો

પુઠાચો છે કે, હેના વિષમ વિષથી આખા કુટુંબના કુટુંબ બેહાલ બની
 શૂંખે મરતા થઈ ગયાં છે. અરે ! સદા તું દુનીયાનો કદો શત્રુ છે. હે' અને
 ચહાએ દુનીયાનું નખોદ વાળી દીધું. લોકોની પાયમાલી થઈ ગઈ. બધા ભ-
 ગવાન ! સદાએ કાંઈને ખાકી મૂક્યા નથી. શેર સદાએ તો કેર કરી નાખ્યો,
 કંઈકની હવેલીઓ ગીરા મુકાઈ તો કંઈકના દાગીના વેચાયા અને કંઈક દોરડા
 પ્રાપ્ત થઈ ગયા. સંટોરીયાની ખાઈડીયો ધરના ખૂણે મ્હોવાળી રહવા લાગી.
 કંઈક ઝેહેર ખાઈને મૂવા. અને કંઈક દેવાળાં કાઢી સ્વામમુખે સંતાઈ ગયા.
 જે વહેપારીઓ સદાને પિંકારતા, ને કાંઈ વખતે તે હોલમાં જતા નહિ,
 ને શરમાતા કે રખેને કાંઈ જાણુશે તો આપણા વહેપારમાં ધોખો લાગશે.
 તે નિર્લજ નફ્ટ થઈ ખાર પહોરને ખત્રીસ ઘડી શેર હોલના ઝોટલા સે-
 વવા લાંઝ્યા. અહા પાપી સદા ! ત્હાં કેમ સત્યાનાશ ના ગયું ? સોના રૂપોનો
 સદો, કાપડ સુતરનો સદો, ખાંડ સાકરનો સદો, ઘી ગોળનો સદો, તેલ
 સરસવ, એરંડાનો સદો, શાકનો સદો, અને રૂ, અશીણુ વિગેરે દરેક ચિ-
 જનો સદો, અહા ! સદો, સદો, સદો ને સદો. વહેપારીઓ ચકડોળે ચઢ્યા,
 ને એક હાથ માલ કરી ગરિબોને ગળે છરી મૂકવા લાંઝ્યા, આથી દરેક
 ચીજ મોંઘી થઈ, ધણાના ખુન પી કહાપિ ને કાંઈ કાંઈ મોટરો દોડાવતા
 હશે ? પણ ગરિબની હાથથી અંતે ધુળની ધુળજ રહેવાની ?

મિત્ર પાઠકગણ ! વિચાર કરવાનો છે કે સદામાં એક કમાયો તો
 ખીજાએ ખોયું. ને દલાલનું તો ધર ભરાયુંજ, જે પૈસા તાર વિગેરેમાં ગયા
 તે તો દેશમાંથીજ ગયાને, એના અંગે હોટલોનો તો સુમારજ રહ્યો નહી,
 હંગામડા વિનાના ખરચોથી પૈસાનું પાણી થઈ ગયું, મહાશયો ! વિચાર
 કરો, આમાં પરદેશથી શું આવ્યું ? “ મ્હાં તમારી પાસે ને તમારું મ-
 હારી પાસે ” એમાં દેશની દોલતનો વધારો થયો કે ઘટાડો, તેહનો જરા
 વિચાર તો કરો, લાખો હવે જગો જગો ! અરે દુનીયા નાચે છે, ને
 કુદરત હસે છે. અરે ! હંડા ધરાની તેડ ઉપર હલા રહેલા સંટોરીયા યાદ
 રાખજો કે એ ધરો નિચ્ચે ડળી જવાનો, પણ કંઈ વખતે તે તમને ખાતરી
 નથી ? પણ કુદરત તો જાણે છે, તેથી જ્યારે તે ધરો ડળી પડશે ત્યારે તમે

અધા તહેમાં ફૂળી જશો. સદાને અંજે ચોરી વિગેરે દુર્વ્યસનો આવે છે. માટે વિશુધીએ દરેક જાતના સદાને તિલાંજલી આપવી જોઈએ. ઇતિ-શમ.

અથ માંસભક્ષી વિષે.

માંસ ભક્ષણ કરનાર રાક્ષસથી પણ વધારે દુર છે. તેઓને કાંઈ પ્રકારનો પ્રિવેક હોતો નથી. દયાને ને તહેમને આજને જમીન જેટલું અંતર હોય છે. પણ જો તેઓ ચોરીના ગાંડચક્રથી જૂવે તો પ્રાણીની હિંસા વિના માંસ મળતું નથી અને હિંસા તો સાક્ષાત નરકની દૂતી છે. મનુ મહારાજ એ મનુસ્મૃતિમાં સાફ કહ્યું છે કે. “ હિંસા કરવાનો મત આપે, પ્રાણીને મારે, કાપે, લે, રાધિ, ખાય, વેચે, અને માંસનો જોજો વહે, એ આઠે પ્રાણીના ધાતક છે. અને તેઓ નરકના અધિકારી છે. ” વળી હંઠરત અહીં સાહેબે કહ્યું છે કે “ હે આદમ ! તું પ્રાણીને મારીને તહેની કંઠર તહાર પેટમાં કરીશ નહીં. ” આવી રીતે દરેક ધર્મશાસ્ત્રો પોકારી પોકારીને કહી ગયા છે. પણ જીજ્ઞાસના લાલચુ માણસો વિવેકરૂપ નેત્ર રહિત થઇ, સોદો, સ્વચ્છ અને નિરોગી અન્નનો આહાર તજીને જેની બદબો નકારી છે, એવા માંસનો આહાર કરે છે. તે ધિક્કારવા યોગ્ય છે. ઐશ્વિક જેવા ક્ષાયિક સમકિતના પ્રાણી કે જે વીરભગવાનના આવક હતા, છતાં પણ માંસ ભક્ષણના દોષથી નરકે ગયા છે. ઇતિ-શમ.

અથ ચોરી વિષે.

મનુષ્યના દસ પ્રાણ છે, તેમ અંગીયારમો પ્રાણ તહેનું ધન ગણાય છે. ધણી વખતે ચોરી વિગેરેથી ધનનો નાશ થતાં માણસોના હૃદયથી પ્રાણ નીકળી જાય છે. તેથી દ્રવ્યને પ્રાણ સમાન કહ્યો છે, તહેને વગર આપે જે કાંઈ પાપજીવિથી હરી લેછે, તે તહેના પ્રાણનો હરનાર સમજવો. એવા પર દ્રવ્યને હરણ કરનારને ચોરને નામે જોળાયે છે. ચોરને આ ભવમાં કારા અહનું મહા કષ્ટ પડે છે. અને પરભવમાં નરકાદિક દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. વળી ચોરીનું ધન્ય સંગ્રહ જાય છે. ને પાપી હાથ ને હૃદય બાળે છે. ચોરનો કાંઈ વિશ્વાસ રાખતું નથી. શુભ વ્રાત કાંઈ તહેને કહેતું નથી. ને પાસે

હિન્દો પણ રાખતું નથી; તે હડકાયા હુતરાની જેમ હડકુત થાય છે. તુળી તે છપાએલું કાટલું હોવાથી તેને નામે એક પાઈ પણ લખતું નથી; ને ગામમાં કાંઈ ચોરી કે ગુન્હો થયો કે આ છાપતું નામ ગવાય છે, પહેલાં તો હેનેજ પકડીને મારઝૂક કરે છે. ચોરીની પાંસે ધન રહેતું નથી. પ્રાચ્યે તે દરિદ્રી હોય છે. પડી ગએલું, વિસારે પડેલું, વગર આપેલું અને પારકા વસ્તુને પોતાની કહેવી, એ સર્વ ચોરીજ કહેવાય છે. માટે વિવેકી પુરુષોએ ચોરી કરવી નહીં. પારકા ચાપણુ આળવવી નહીં. અને એક તુણતુસ બેટલું પણ ગોપવતું નહીં. ઇતિ-શમ.

અથ મહિરાપાન વિષે-કથા.

મહિરાનાં પાનથી અહો માણુસ છતાં ખેલાન થઈ જાય છે, તેથી તે લડચડીયા ખાતો પડી જાય છે. ને ગટર વિગેરેમાં પડી જવાથી હેનાં હાથ પગ ઊતરી જાય છે. હેને ગમ્યાગમ્ય ને પેયાપેયનું ભાન રહેતું નથી. તે એમ નથી જાણતો કે “આ મહારી દીકરી છે. ને આ મહારી માં છે.” તે નાગો થઈ માથે ઘોલીયું બાંધી ગમે તેમ બક્યાં કરે છે. તે નહારી બૂડી ગાળો બોલે છે. દારૂડીયા આણુસો જામી વાતને જતરાઈ કરે છે. તેની પાંસે પૈસા હોય તો લુચ્ચા જુગારી માણુસો લઈ જાય છે. તેઓ લડચડીયા બાઈ એક બીજા ઉપર પડે છે.

એવા શરીર અને મુખ ગંધાતા દારૂડીયા, અજારમાં, ચોડમાં, રાજ-માર્ગમાં ગમે ત્યાં ખેલાન થઈ પડી જાય છે, તેની આસપાસ લેકડાનાં ટોળાં બેવા મળે છે. હેની આજીવન હુતરાં બસે છે. ને ગટર વિગેરેમાં ખુદ્દા મુખથી પડ્યો રહે છે. તે વખતે રહેતા મુખમાં હુતરાં મતરી જાય છે. અને ત્યારે એમ જાય છે ત્યારે તે નિર્લજ્જ હુતરાતું સ્ત્રી આપણે લાગવાથી મુખમાં જીભ ફેરવી આપે છે. તેની જીભ બુંદની થાય છે. તેથી તોતળું તોતળું બોલે છે. વળી તે બામુદાની જોઈ આમ તેમ બામે છે. તેવી ખેલાન સ્થિતિમાં પોતા ખતમાં સહી કરી આવે છે. તેથી તેની સાબમતા અસ્વાધીન થઈ જાય છે. એવા દારૂડીયા મદાસાથી પોતાનાં આત્માનું

અને પરતું બંનેનું ખુન કરે છે, ધુળમાં આળોટી મૂખમાં કાઢવ લેરે છે. એકંદર રીતે દારૂનું મહા બસન આ ભવ અને પરભવને દાહ લંગાડનાર છે. તે ઉપર દારિકાના દાહની કથા નીચે પ્રમાણે છે.

દારિકાના દાહની કથા.

એક વખતે શ્રી નેમિનાથ ભગવાન ગિરનારના ઉદ્યાનમાં સમોસયાં એ ખખર જાણી શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ બળદેવની સાથે ત્યાં વાંદવા ગયા, તેમની દેશના સાંભળી પ્રતિ કૃષ્ણે પૂછ્યું કે—“હે પ્રભુ ! સ્વર્ગના જેવી આ દારિકા નગરીનું ભાવી શું થશે ?” પ્રભુ બોલ્યા “મદિરાપાનથી અંધ થયેલા તમારા બે પુત્રા સાંખ અને પ્રદ્યુમ્નથી કાંપ પામેલા દ્વિપાયનથી આ નગરીનો વિનાશ થશે. અને ત્યાર પછી જરાકુમારે છોડેલા બાણથી ડાખા પગમાં વિધાએલા તમે કાળ કરીને ત્રીજી નરકે જશો.” પ્રભુનાં આવાં વચન સાંભળી જરાકુમારે હું ભાઇનો હણનાર ન થાઉં. એમ વિચારીને તે વનમાં નાશી ગયો. શ્રી કૃષ્ણે હું નરકે જઈશ. એવું સાંભળીને આર્ત-શ્વાસ કરવા લાગ્યા. તે જોઇ પ્રભુ બોલ્યા—“હે અચ્યુત ! તમે આવતી ચોવીસીમાં અમંમ નામે ખારમા તિર્થેકર થશો.” તે સાંભળી કૃષ્ણે હર્ષ થામી પોતાની નગરીમાં આવ્યા. અને તત્કાળ નગરીમાં જેટલી મદિરા હતી તે તમામ બહાર કઢાવી ફેંકી દીધી. ને નવી નિપજતી બધ કરી.

એક વખતે સાંખ અને પ્રદ્યુમ્નકુમાર વનમાં ક્રીડા કરવાને દૂર ગયા. ત્યાં ગિરનાર પર્વતની શુક્રાશિમાં નાખેલી પેલી મદિરાની ગંધ આવી; તેથી ચિરંકાળે દેખવાથી અતિ લુબ્ધ થયેલા યાદવ કુમારોએ ત્યાં જઈને મદિરાનું પાન કર્યું. પછી મદથી વિકળ બની તેઓ યથેચ્છ ભમવા લાગ્યા. તે નામાં દ્વિપાયન તપસ્વી તેમનાં જોવામાં આવ્યા, એટલે તે ઉન્મત્ત થયેલા કુમારોએ ગાઢ પ્રહારો વડે તેને કુટી નાંખ્યો. તે વખતે ક્રોધાયમાન થયેલા તહેણે તત્કાળ નિમાણું કર્યું કે “જો માફ તપ પ્રમાણ હોય તો હું યાદવોની દારામતિ પૂરીનો દાહ કરનાર થાઉં.” આ વૃત્તાંત તે કુમારોએ રામકૃષ્ણને કહ્યો. તે સાંભળી રામ અને કૃષ્ણ દ્વિપાયન પાસે જઈ રહેવા

લાગ્યા. “હે મુનિ ! આંતું લય કરે નિયાંતું કૃપા કરીને નિષ્કળ કરો.”
 દ્વિપાયને કહ્યું—“તે વૃથા થશે નહીં. પણ તમને એનેજ જવા દેશ; તે
 શિવાય બીજા કાંઈને પણ છોડીશ નહીં. હવે તે વિષે મને કાંઈ કહેવું
 નહીં.” પછી કૃષ્ણ દારિકામાં આવી પહોં વગડાવ્યો કે—“આપણી નગ-
 રીનો પ્રલય કરવા દ્વિપાયને ધાર્યું છે. માટે સર્વેએ પરમાત્માનું ધ્યાન
 કરવું.” લોકોએ તેમ કયું. તે પ્રસંગે શ્રી નેમિનાથ ભગવાને દેશના આપી
 કે—સંધ્યાના વાદળનો રંગ, હસ્તીના કાન, દર્ભના અગ્ર ભાગે રહેલું જળનું
 બિંદુ, સમુદ્રના મોઝા અને ઈંદ્ર ધનુષ જેવું આ સંસારિક દ્રવ્ય, યૌવન
 અને રાજસુખ સર્વ ચપળ છે.” આવી દેશના સાંભળ્યા કેટલાએકે લોકોએ
 દીક્ષા લીધી.

દ્વિપાયને વ્રતપિ મૃત્યુ પામીને અગ્નિકુમાર નિકાયમાં ઈંદ્ર થયો. પૂર્વના
 રાખથી તે દારિકાને ઉપદ્રવ કરવા આવ્યો. પણ કૃષ્ણની આજ્ઞાથી લોકો
 અભિલ વિગેરે તપ કરતા હતા, તેથી તે તેમનો પરાભવ કરવા સમર્થ થઈ
 શક્યો નહીં. એવી રીતે આર વર્ષ વીતી ગયાં. અન્યદા સર્વ લોકો લૌકિક
 પર્વને દિવસે ધર્મકાર્યમાં પ્રમાદી થઈ ગયા. તે અવસરનો લાભ લઈ તે
 દુરાત્માએ સંવત્સર પવન વડે નગરમાં તૃણ કાષ્ટ ક્ષેપવી તહેને સળગાવીને તે
 વખતે બહાર ગામ ગયેલા યાદવાને પણ તહેણે લાવી લાવીને અગ્નિમાં ઝીક્યા.
 તે સમયે રામ અને કૃષ્ણ સંભ્રમ પામી, રોહિણી, દેવકી અને વસુદેવ
 એ ત્રણને રથમાં બેસારી, દરવાજા પાસે આવ્યા, ત્યાં રથના ઘોડા એક
 ડગલું પણ ચાલી શક્યા નહીં, એટલે રામ કૃષ્ણ પોતે બેથવા લાગ્યા.
 તે વખતે દ્વિપાયને દેવે કહ્યું. “હે રામ કૃષ્ણ ! તમે વૃથા પ્રયાસ શા માટે
 કરો છો ? તમારા બે શિવાય કાંઈને હું છોડીશ નહીં.” એટલું કહેતાંજ
 નગરીનો દરવાજો રથ ઉપર ત્રુટી પડ્યો. અને રથમાં બેઠેલા ત્રણે જણ
 મૃત્યુ પામ્યા. તેઓ જિનેશ્વરના ધ્યાનમાં લીન હોવાથી સ્વર્ગે ગયા.

રામ અને કૃષ્ણે નગરીમાંથી નિકળી કાંઈ પર્વતના શિખર ઉપર ચઢીને
 નગરીને છ માસ સુધી બળતી જોઈ. પછી તે અને પાડવોના હસ્તીનાપૂર

પદ્મીઓ વસ્તીમાં ભીડ કરતાં નથી. તે ગગનવિહારી છે. છતાં શા અપરાધે ત્હેનો વધ થાય છે? તેની સમજ પડતી નથી.

અરે એકને મન ગમ્મત, રમ્મત થાય, ત્યારે બીજાને આરા પ્રાણ બચે. આ તે ન્યાય કે અન્યાય? સૌના પ્રાણ તો સરખાજ છે. વળી શસ્ત્ર રહિત, મુખમાં તરણીનો ગ્રાસ લેનાર, પુઠ વાળાને નાસનાર, અને શરણે આવનાર એવા શત્રુ હોય છતાં પણ ત્હેને ક્ષાત્ર ધર્મમાં અવધ્ય કહ્યો છે. તો આ બિચારા નિરઅપરાધી પશુઓ તો, તરણા ખાય છે, શસ્ત્રરહિત છે, અને મનુષ્યને જોઈને બહીકથી નાસે છે, તેમજ અશરણ છે. તો તેનો વધ શી રીતે થઈ શકે? અર્થાત્ મન થઈ શકે? વળી હિંસા મહા બૂરી છે ને તેનાથી આ ભવમાં દારિદ્રતા અને રોગાદિક પીડા થાય છે, અને પરભવમાં નારકાદિક દુઃખ પડે છે. તે વિષે મૃગાપુત્ર લોઢીઆની કથા આ પ્રમાણે છે.

અથ મૃગાપુત્ર લોઢીયાની કથા.

શ્રી વીરપ્રભુ મૃગ ગામના ઉદ્યાનમાં સમોસર્ગી. પ્રથમ ગણધર શ્રી ગૌતમસ્વામી ગામમાં ગોચરી ગયા; ત્યાર્થી અહાર લઈ પાછા વળતાં માર્ગમાં એક વૃદ્ધ અને અંધ કોઢીયાને જોયો. ત્હેના મુખ ઉપર માખીઓ બણબણી રહી હતી. એવા દુઃખના ધરરૂપ ત્હેને જોઈ પ્રભુ પાસે આવીને પૂછ્યું કે “હે ભગવન્! આજે મ્હે ને મહા દુઃખી પુરૂષને જોયો છે. ત્હેના જેવો દુઃખીયો વિશ્વમાં કોઈ હશે?”

પ્રભુ બોલ્યા—“હે ગૌતમ! એને કોઈ મ્હોડું દુઃખ નથી. પણ આજ ગામમાં વિજયરાજની પત્નિ મૃગાવતી નામે છે. ત્હેનો પ્રથમ પુત્ર લોઢીયાના જેવી આકૃતિવાળો છે, ત્હેના દુઃખની આગળ આતું દુઃખ કોણ માન છે.” ઇત્યાદિક સાંભળી શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુની આજ્ઞા લઈ જોવાની મુજબ રાજને ઘેર ગયા. મૃગાવતી રાણી ગણધર મહારાજને અચાનક આવેલા જોઈ બોલી “હે ભગવન્! તમારું દુર્લભ આગમન અકસ્માત કેમ થયું?” ગણધર બોલ્યા “પ્રભુના વચનથી તારા પુત્રને જોવાને આવ્યો છું.” રાણીએ તરતજ પોતાના સુંદર આકૃતિવાળા પુત્રો બતાવ્યા. એટલે

ગણધરે કહ્યું. “આ સિવાય તારા જે પુત્રને ભૂમિગ્રહમાં રાખ્યો છે તેને ખતાવે, મૃગાવતિ બોલી કે—ભગવન્ મુખે વચ્ચે પાધિ. અને ક્ષણવારે રાહ જુવો. કે જેથી હું ભૂમિગ્રહ ઉપડાવું ત્હેમાંથી કંટલીક દુરગંધ નિકળી જાય તે પછી પધારો, ત્યાર પછી થોડી વારે ગૌતમસ્વામીને મૃગાવતી ભૂમિગ્રહમાં લઈ ગઈ. ત્હેમણે નજીક જઈને તે પુત્રને જોયો, તે પગના અંગુઠા, હોઠ, નાશિકા, નેત્ર, કાન અને હાથ વગરનો હતો. જન્મથી નપુંસક, બધર અને મુંગો હતો. દુઃસહ વેદના ભોગવતો હતો, જન્મથી માંડીને શરીરની અંદરની આઠ નાડીમાંથી અને બહારની આઠ નાડીમાંથી રૂધિર તથા પરે વહાઈ કરતું હતું. જણે મૂર્તિમાન પાપજ હોય તેવા તે લોહકાકૃતિ પુત્રને જોઈ ગણધરે અહાર નિકળ્યા, અને પ્રભુની પાસે આવીને પૂછ્યું કે. “હે ભગવન્! આ શુ વ ક્યા કર્મથી નારાજી જેવું દુઃખ ભોગવે છે? પ્રભુ બોલ્યા—

શત્રુવાર નામના નગરમાં ધનપતિ રાજાને રાષ્ટ્રકૂટ નામે એક સેવક હતો. તે પાંચસો ગામનો અધિપતિ હતો. તે સાતે વ્યસન સેવામાં આસક્ત હતો, તે આકરા કરોથી લોકોને પીડતો. અને કાન, નાક, નેત્ર વિગેરે છદ્દને લોકોને હેરાન કરતો હતો, અને તિરઅપરાધિ પશુઓના શિકાર કરતો હતો. એક સમયે ત્હેના શરીરમાં સોળ રોગ થયા. તે આ પ્રમાણે આસે, ખાંસી, જ્વર, દાહ, પેટમાં શૂળ, ભગંદર, દરવ, અર્નિર્ણ, નેત્રભ્રમ, મુખે સોજ, અનપર અરુચિ, નેત્રપીડા, ખુજલી, કણ્ઠવ્યાધિ, જળોદર અને કાઠ એ પ્રમાણે મહા રોગો ઉત્પન્ન થયા. કેમકે દુષ્ટ, દુર્જન, પાપી, કૂર-કર્મ કરનારને અને અમાચાર સેવનારને તેજ ભવમાં પાપ ફળે છે. તે પ્રમાણે અને પણ રોગો થયા. ત્હેણે પોતાનો બધો કાળ પાપમાં જીવતાં જોઈ પ્રમાણે અઘીસો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મરણ પામીને પહેલી નરક ગયો. ત્યાંથી નિકળીને અહીં મૃગાવતીના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. ત્હેને મુખ ન હોવાથી ત્હેની માતા રોજ કરીને ત્હેના શરીર ઉપર રેડે છે. તે આહાર રોમનાં છિદ્ર દ્વારા અંદર પેસી પરે અને રૂધિરપણાને પામી પાછો અહાર નિકળે છે, આવા મહા દુઃખ વડે ખત્રીસ વર્ષનું આયુષ્ય પુરું કરી મરણ પામીને આજ ભરતમાં વૈતાલ્ય સમયે સિંહ થશે. ત્યાંથી મરણ પામીને

આ પ્રમાણે દેવતાની રચેલી દ્વારિકા નગરી મંદના પ્રભાવથી અગ્નિ-શરણ થઈ. તો ખીન્ન પાંચરની તો વાતજ શી ? માટે મંદપાને કાંઈ પણ ઉત્તમ પુરુષોએ જીવ જતાં પણ કરવું નહીં.

અથ વેશ્યાગમન વિષે.

વેશ્યા એક કુતરાની ખોટલી ચોટ સમાન છે. તે જગતની લાડી ગણાય છે, એટલે તેના અનેક ધણી હોય છે. તેવી અનેક ભોગવેલી સ્ત્રી વિશુધ્ધ જનો કદી ભોગવતા નથી. એ તો નીચ અને હરામી લોકોજ ભોગવે છે. વેશ્યાગમનથી પ્રમેહ આદિ અનેક લય કર રોગ થાય છે. તેની સાથે ગમન કરવાથી વિત્ત, વંપુ ને વય ત્રણેની હાની થાય છે. અને ચિત્ત ડહોળાએલું રહે છે. જ્યાં સુધી ધન હોય ત્યાં સુધીજ તે તેની ચંદને રહે છે. ને જ્યાં ધન ખૂટયું કે અંગના મેલ પ્રમાણે તેનો ત્યાગ કરે છે. એવી વેશ્યામાં પણ કાંઈ ગુણવાન હોય છે. કેમકે “ખડુરત્ના વસુંધરા” એ કહેવત કાંઈ ખોટી નથી ? તે ઉપર કોશા નામની વેશ્યાનું દર્શાવેલ આ પ્રમાણે છે.

કોશા વેશ્યાની કથા.

પાટલીપુરમાં કળા કૌશલ્ય ને લાવણ્ય રૂપની લાડાર સમાન કોશા નામે વેશ્યા રહેતી હતી. તેને પ્રતિજ્ઞાધ કરવા માટે ગુરૂની આજ્ઞાથી શ્રી મથુલી-ભદ્રસ્વામી તેને ઘેર આવી ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. તે મુનિને પાઠ્યાં તેણે અનેક પ્રકારના હાવભાવ, વિલય વિલાસ વિગેરે કર્યાં. પણ તેથી કિંચિત્ત અબ્યા નહીં. છેવટ મુનિએ તેને પ્રતિજ્ઞાધિ ખારવતી કરી. તેમાં ચોથાવ્રતમાં તેણે રાજની આજ્ઞાથી આવેલા પુરુષ વિના ખીન્ન પુરુષનો સંગ નહીં કરવાનો નિયમ લીધો. અન્યથા તેના વ્રતનો ભંગ કરવા નંદરાજ્યએ રૂપમાં કામદેવસમાન એક રથકારને તેની પાસે મોકલ્યો; તેણે કોશાનું મન રંજન કરવા તેના ધરમાંજ રહીને ધનુર્વિદ્યાની નિપુંણતાથી એક પછી એક ખાણે મૂકી લાખી લાકડીના જેમ અનેલા ખાણના અગ્ર ભાગથી આખાની ટોચની કુખ તોડીને તે કુખ લઈ કોશાને આપી. તેમજ વાણીની પણ તેણે ચતુ-

રાઈ ખતાવી. તે સર્વ જોધને વિષયથી વિરક્ત થએલી કાશા બોલી કે—“ત-
પાવેલા લોહાના સ્તંભનું આલિંગન કરવું સાઈ પણ નરકના દાર સમાન
સ્ત્રીના જઘનનું સેવન કરવું સાઈ નહીં.”

છત્યાદિક વૈરાગ્યના વચનો કહીને તેના ગર્વનો નાશ કરવા શરશવનો
ઢગલો કરી તેની હિપર એક સોય મૂકી. તે સોયના અગ્રભાગપર એક પુષ્પ
મૂક્યું, ને તે પુષ્પપર નૃત્ય કરતી બોલી કે—“આંખાની હુખ તોડવી દુષ્કર
નથી, તેમજ શરશવના ઢગલાપર નાચ કરવો તે પણ દુષ્કર નથી. પરંતુ
મહાનુભાવ-શ્રી સ્થુલીભદ્રમુનિ પ્રમાદના ને પ્રમદાનો વનમાં પ્રમાદી ન
થયા, તેજ એક દુષ્કર છે. કેમકે “યવંતની શુકામાં, નિર્જન વનમાં નિવાસ
કરનારા હજારો મનુષ્યો જિતેન્દ્રિય હોઈ શકે છે. પરંતુ અતિ મનોહર હવે-
લીમાં સુંદર યુવતિની સાથે વસીને તો માત્ર એક સકડાળ મંત્રીના પુત્ર શ્રી
સ્થુલીભદ્રજ જિતેન્દ્રિય રહ્યા છે.” છત્યાદિક સ્થુલીભદ્રની પ્રશંસા કરીને
તેણીએ તે રથકારને પ્રતિજ્ઞા આપ્યો. તેથી-તે રથકારે વિષયથી પરાક્રમ્ય
થઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી ને સ્વર્ગે ગયો. કાશા પણ ચિરકાળ જૈન ધર્મની
પ્રભાવના કરીને સ્વર્ગે ગઈ. ઇતિ-શમ.

અથ હિંસા વિષે પ્રબંધ.

શરા પુરૂષો કદી પણ રાંક તેમ નિરાપરાધીને મારતા નથી. જોએ
કાયર છે, તેજ નિરાપરાધીનું ખૂન કરે છે. હવે ક્ષત્રીઓ, પારાધિયો વિગેરે
શિકાર કરી નિરાપરાધી પ્રાણીઓના પ્યારા પ્રાણનો નાશ કરે છે, તે વિષે
જરા વિચાર કરીએ? પૃથ્વીપતિની તેમજ પરમેશ્વરની બે પ્રજાઓ છે. એક
તો વિવેકી મનુષ્ય અને બીજી વિવેકરહિત પશુપક્ષી વિગેરે, આ બે પ્રજાઓ
રાજાની ને પરમેશ્વરની ગણાય છે. તેમાં એક પ્રજા જે મનુષ્ય પ્રાણી છે
તેને રાજા ન્યાય આપે છે, ત્યારે બીજી પ્રજા જે પંશવાદિક છે, તેને રાજા
તરફથી અન્યાય મળે છે. ત્યારે પૃથ્વી આરાજક થઈ કે શું થયું? કેમ કે
પશુ કાંઈ અપરાધ કરતા નથી, તેઓ કામુતૃણ ખાય છે. ને જળ પીએ છે.

પક્ષીઓ વસ્તીમાં ભીડ કરતાં નથી. તે ગગનવિહારી છે. છતાં શા અપરાધે તેનો વધ થાય છે? તેનો સમજ પડતો નથી.

અરે એકને મન ગમ્મત, રમ્મત થાય, ત્યારે બીજાનો પ્યારો પ્રાણ જાય. આ તે ન્યાય કે અન્યાય? સૌના પ્રાણ તો સરખાજ છે. વળી શસ્ત્ર રહિત, મુખમાં તરણાનો આસ લેનાર, પુંક વાળાને નાસનાર, અને શરણે આવનાર એવો શત્રુ હોય છતાં પણ તેને ક્ષાત્ર ધર્મમાં અવધ્ય કહ્યો છે. તો આ બિચારા નિરઅપરાધી પશુઓ તો, તરણા ખાય છે, શસ્ત્રરહિત છે, અને મનુષ્યને જોઇને બીકથી નાસે છે, તેમજ અશરણ છે. તો તેનો વધ શી રીતે થઈ શકે? અર્થાત્ નજ થઈ શકે? વળી હિંસા મહા બૂરી છે ને લેનાથી આ ભવમાં દારિદ્રતા અને રોગાદિક પીડા થાય છે, અને પરભવમાં નારકાદિક દુઃખ પડે છે. તે વિષે મૃગાપુત્ર લોઢીઆની કથા આ પ્રમાણે છે.

અથ મૃગાપુત્ર લોઢીયાની કથા.

શ્રી વીરપ્રભુ મૃગ ગામના ઉદ્યાનમાં સંમોસર્યા. પ્રથમ ગણુધર શ્રી ગૌતમસ્વામી ગામમાં ગોચરી ગયા; ત્યાંથી અહાર લઈ પાછા વળતાં માર્ગમાં એક વૃદ્ધ અને અંધ કાઢીયાને જોયો. તેના મુખ ઉપર માંખીઓ જણાવણી રહી હતી. એવા દુઃખના ધરરૂપ તેને જોઇ પ્રભુ પાસે આવીને પૂછ્યું કે “હે ભગવન્! આજે મહે જે મહા દુઃખી પુરૂષને જોયો છે. તેના જેવો દુઃખીયો વિશ્વમાં કાઇ હશે?”

પ્રભુ બોલ્યા—“હે ગૌતમ! એને કાંઈ મ્હોટું દુઃખ નથી. પણ આજ ગામમાં વિજયરાજની પત્નિ મૃગાવતી નામે છે. તેનો પ્રથમ પુત્ર લોઢીયાના જેવી આકૃતિવાળો છે, તેના દુઃખની આગળ આતું દુઃખ કાણુ માન છે.” ઇત્યાદિક સાંભળી શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુની આજ્ઞા લઇ જોવાની ઇચ્છાએ રાજને ઘેર ગયા. મૃગાવતી રાણી ગણુધર મહારાજને અચાનક આવેલા જોઇ બોલી “હે ભગવન્! તમારું દુર્લભ આગમન અકરમાત કેમ ચડ્યું?” ગણુધર બોલ્યા “પ્રભુમાં વચનથી તારા પુત્રને જોવાને આવ્યો છું.” રાણીએ તરતજ પોતાના સુંદર આકૃતિવાળા પુત્રો બતાવ્યા. એટલે

અણધરે કહ્યું. “ આ સિવાય તારા જે પુત્રને ભૂમિગ્રહમાં રાખ્યો છે તેને
અતાવ, મૃગાવતિ ખોલી કે—ભગવન્, મુખે વચ્ચે આધો. અને હાથુવારે રાહ
જીવો. કે જેથી હું ભૂમિગ્રહ ઉપડાવું તહેમાંથી કટલીક દુરગંધ નિકળી નય
તે પછી પધારો, ત્યાર પછી થોડી વારે ગૌતમસ્વામીને મૃગાવતી ભૂમિગ્રહમાં
લઈ ગઈ. તહેમણે નજીક જઈને તે પુત્રને જોયો, તે પગના અંગુઠા, હોઠ,
નાશિકા, નેત્ર, કાન અને હાથ વગરનો હતો. જન્મથી મનુસક, બધિર અને
મુગો હતો. દુઃસહ વેદના ભોગવતો હતો, જન્મથી માંડીને શરીરની અંદરની
આઠ નાડીમાંથી અને બહારની આઠ નાડીમાંથી રૂધિર તથા પડે વહાં કરતું
હતું. જાણે મૂર્તિમાન પાપજ હોય તેવા મૃતે લોહકાકૃતિ પુત્રને જોઈ ગણધર
બહાર નિકળ્યા, અને પ્રભુની પાસે આવીને પૂછ્યું કે. “ હે ભગવન્! આ
જીવ ક્યા કર્મથી નારકો જેવું દુઃખ ભોગવે છે? પ્રભુ બોલ્યા—

રાત્રિવારે નામના નગરમાં ધનપતિ રાજાને રાષ્ટ્રકૂટ નામે એક
સેવક હતો. તે પાંચસો ગામનો અધિપતિ હતો. તે સાતે વ્યસન સેવવામાં
આસક્ત હતો. તે આકરા કરોથી લોકોને પીડતો. અને કાન, નીક, નેત્ર
વિગેરે છેદીને લોકોને હેરાન કરતો હતો. અને નિરઅપરાધિ મનુષ્યોનો શિકાર
કરતો હતો. એક સમયે તેના શરીરમાં સોળ રોગ થયા. તે આ પ્રમાણે
આસ, ખાંસી, જ્વર, દાંહ, પેટમાં શૂળ, ભગદર, તરપ, અનિર્ણુ, નેત્રવ્રમ,
મુખે સોજ, અનપર અરુચિ, નેત્રપીડા, ખુજલી, કણુવ્યાધિ, જળોદર અને
કોઠ એ પ્રમાણે મહા રોગો ઉત્પન્ન થયા. કેમકે કુટ, દુર્જન, પાપી, કૂર-
કર્મ કરનારને અને અનાચાર સેવનારને તેજ ભવમાં પાપ ફળ છે. તે પ્ર-
માણે આને પણ રોગો થયા. તેણે પોતાનો બધો કાળ પાપમાં જી ગુમાવ્યો.
એ પ્રમાણે અઢીસો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મરણ પામીને પહેલી નરક
ગયા. ત્યાંથી નિકળીને અહીં મૃગાવતીના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તેને મુખ
ન હોવાથી તેની માતા રાખ કરીને તેના શરીર ઉપર રેડે છે. તે આહાર
રામના છિન્ન દ્વારા અંદર પેસી પડે અને રૂધિરપણાને પામી પાછો બહાર
નિકળે છે, આવા મહા દુઃખ વડે બત્રીસ વર્ષનું આયુષ્ય પુરું કરી મરણ
પામીને આજ ભરતમાં વૈતાલ્ય સમિપે સિંહ થશે. સાચી મરણ પામીને

ફરીવાર પહેલી નરકે જશે, ત્યાંથી સરપોળીયા (નોળીયા) પછાને પામી
ખીજી નરકે જશે. ત્યાંથી પછી થઇ ત્રીજી નરકે જશે. એમ એક એક
ભવને આતરે સાતમી નરક સુધી જશે. પછી મચ્છપાણું પામશે. પછી સ્થળ
ચર જીવોમાં આવશે. પછી ખેતર-પક્ષી ભૂતીમાં ઉપજશે. પછી ચતુરિંદ્રિય,
તેરિન્દ્રિય અને બેરિન્દ્રિયમાં આવશે. પછી પૃથ્વી વિગેરે પાંચે થાવરમાં ભગશે.
એવી રીતે ચોરાશી લાખ યોનિમાં વારંવાર ભગી અકામ નિર્ભરાએ લઘુ
કર્મી ચલાયી પ્રતિષ્ઠાન પુરને વિષે એક શેઠના ઘેર પુત્રપણે ઉપજશે. ત્યાં
સાધુના સંગથી ધર્મ પામી દેવતા થશે, ત્યાંથી ચવી અનુક્રમે સિદ્ધિપદને
પામશે. આ પ્રમાણેના લોકોના સંખ્યા શ્રી ગૌતમસ્વામીને વીરપ્રભુએ કહ્યો.
આ દ્રષ્ટાંતથી કમકમી ઉપજે છે. તહેને મનન કરી આસ્તિક અને
ઉત્તમ પુરુષોએ જીવ હિંસાદિ પાપકર્મ કરવાં નહીં ઇતિ શમ.

અથ પરસ્ત્રી ગમન વિષે પ્રબંધ.

પરસ્ત્રી ગમન કરનાર નિર્મળ કુળનો છતાં પણ તેના કુળમાં મશીનો
કુચડો જુસાય છે. તે નવ નવા વેષ કરી ચોરની પેઢે રાતવરત પારકા
ઘરમાં પેસે છે. તેને લોકો હડકાયાં કુતરાની જેમ હાકી કાઢે છે. ને ચોર
કહી કુટી મારે છે. ને પછી દરખાસ્તમાં દોરી જાય છે, તહેને ખીલકુલ ચેન
પડતું નથી. અરે ! તે મૂર્ખ વિચાર નથી કરતો કે પોતાની સ્ત્રીથી પ્રેમનો
પટંતેર કરી, તે પ્રેમને બેચવા રૂપ ખીજી સ્ત્રીને આપવાથી શું ફળ છે ?

પોતાની સ્ત્રી ભર્યા ભાણા તુલ્ય છે તહેને મૂકીને પરાધ સ્ત્રી જે કુત-
રાની ચાટ જેવી છે. તહેને ચાટવાથી શું તૃપ્તિ થવાની છે ? પોતાની સ્ત્રી
સાથે નિર્ભયપણે વર્તિ શકાય છે, ત્યારે પરસ્ત્રી સાથે ગ્રીત કરવામાં ઘણો
ભય રહેલો છે. તેથી પોતાની સ્ત્રી ભર્યા ભાણા સમાન કહી છે, તહેનાથી તહેની
ભૂખ ન લાગી, તો પરાધ સ્ત્રી રૂપ એક ચાટવાથી શું ભૂખ ભાગવાની
હતી ? અરે વ્યભિચારીનું મ્હોં કાળું થાય છે. લોકમાં નિંદા થાય છે. તહેનો
કાષ્ઠ ભરેસો રાખતું નથી, ને તહેને કાષ્ઠ ઘરમાં પણ પેસવા દેતું નથી. ને
જ્યાં ત્યાં હડેલ થાય છે, માટે ડાહ્યા માણસોએ માત્ર પોતાની પરણેલી
સ્ત્રીથીજ સંતોષ માનવો જોઇએ.

માત્ર પરચીની ઇચ્છાથીજ લંકાધિપતિ રાવણ રામચંદ્રજીની પત્નિ સીતાનું હરણ કરી ગયો, જે કે સીતાનું શીલ તો અખેડિત હતું. છતાં પરચીની ઇચ્છા માત્રથી લંકાનું રાજ્ય ધુળધાણી થઈ ગયું. રાવણનાં દસે મસ્તક રણમાં રાજાયાં. ને તહેનો અને તેના અસંખ્ય ચોદાઓનો નાશ થયો. ને પ્રાંત નરકનું મહા દુઃખ ભોગવવું પડ્યું, તે વાંત જગત પ્રસિદ્ધ છે. તેથી તહેનો આ દેકાણે વિસ્તાર કર્યો નથી. માટે એવા પરચીરૂપ કિં-પાકનાં ફળની ઇચ્છા સુઝ પુરૂષોએ કરવી નહીં. તેમજ વિદુષી જહેનોએ પણ સીતા, દમયંતી, દ્રૌપદી અને અંજના તથા શોળવતી વિગેરેના દાખલા લેઈ સ્વપ્નમાં પણ પરપુરૂપની ઇચ્છા કરવી નહીં. તહેની સાથે હસીને ખેલવું નહીં, ને શૃંગાર તથા વિષયોત્પાદક નોવંલો ને અનીતિના ગ્રન્થો વાંચવા નહીં. પણ માત્ર નીતિનાં ને ધર્મ શાસ્ત્રનાં પુસ્તકો વાંચવા. તથા મહાસંતીઓનાં ચરિત્રોનું મનન કરવું. ઇતિ-રામ.

અથ કીર્તિ વિષે-સુજંગી છંદ.

દશે દિશમાં ચંદ્રની જ્યોતિ અંમે, ભલી શ્વેત કીર્તિ ભલા લોક પામે;
જ્યોતિ કીર્તિ વિશ્વે વધારી શ્રીરામે, વળી વિક્રમે ને અશોકે સુકામે. ૧
સુણી કર્ણ દ્વારે સુધા જેવીં મીઠી, ભલા ભાગ્યશાળી નરોની પ્રસિદ્ધી;
કળીકાળમાં પુણ્યથી કીર્તિ પામે, ગયા મંત્રી વસ્તુ રહ્યાં નામ કામે. ૨
સૂરિ હીરલે શાહથી જ્ઞાનગોષ્ઠિ, કરી હિંદ મધ્યે અહિંસાની પુષ્ટિ;
અમત્કાર ભાળી ઘણું માન આપી, ગુરૂ વિશ્વના વંદની છાપ છાપી. ૩
ઉપાધ્યાય શ્રી શાન્તિચંદ્રા ભળાવી, સૂરિ અન્ય સ્થાને ગયા મોહ લાવી;
ગુરૂએ અમત્કાર ને યોધ દ્વારા, પ્રજાના કરાવ્યા કરો સાફ સારા. ૪
વળી ગોવધાદિક હિંસા ટળાવી, ઘણી કીર્તિ વાધી અમારી પળાવી;
વળી પુણ્યના થોક લોકે અવાળ, નમો તે સૂરિ ને ઉપાધ્યાય રાજા. ૫

કીર્તિ વિષે પ્રમંથો.

આ જગતની પરિપાટી ઉપર રામની અખંડ કીર્તિ છે. રામરાજ્ય, રામખાણ અને એક પતિવ્રત એ રામના અમોઘ કામો ત્હેની કીર્તિની મૂર્તિ રૂપે સેકડો વર્ષો થયાં છતાં હજી લોકના મન મંદિરમાં વાસ કરી રહ્યા છે. વળી વિક્રમાદિત્યે પણ પારકા દુઃખે દુઃખી થઈ, પરદુઃખભંજક નામ ધરાવી, જગતને ઘણો ઉપકાર કરી તથા નીઝણી પૃથ્વી કરી, પોતાનો શક પ્રવર્તાવી અમર નામ કયું છે. તેમજ મહાન અશોકશ્રીરાજએ પણ પ્રજાને અનેક સુખ આપી તથા દયા પટલ વજડાવી ચૌદ સુખ્ય ફરમાનો કાઢી અમરકીર્તિ સ્થાપી છે. ત્હેના રાજ્ય સમયમાં જનસમાજ સુખી હતો, અને પ્રજાને રાજ્ય તરફથી જોઈતી સગવડો પૂરી પાઠી આપવામાં આવતી હતી, વાવ, કુવા, તળાવ, નહેરો, રસ્તાઓ અને ત્હેની બંને બાજુએ છાયાને માટે પુષ્કળ ઝાડો રોપી પ્રજાને તેણે બેહદ સુખ આપ્યું હતું. વળી વરતુખાળ મંત્રી પણ નજીકમાં થઈ ગયા છે, તે નરરત્ન તો ગયા, પણ તેમના નામ અને કામ હજી સુધી મોજુદ છે, તે મહા પ્રભાવિક હતા. ત્હેમણે આશુજનાં લગ્ય દેરાસરો તથા બીજાં અગણિત પ્રજાકીય સાર્વજનિક કામ કરી મંત્રી તરિકે સાફ નામ મેળવ્યું છે. વળી સમ્રાટ અને સૂરિશ્વર વિષે નીચેની અદ્ભૂત કથા વાંચી એ સાર લેવાનો છે કે-કીર્તિ એ શુભ કામને અંગે છે. નહિ કે નકારા કામો કરી જગતમાં નામોશી લેઈ શ્યામ મુખે મરવું, અને લોકમાં ચૂંચૂંકાર કરાવવો. એ કીર્તિ નહિ પણ કલંક છે-માટે સજ્જનોએ હમેશાં સારાં કામો કરી નામ મેળવવાની યાદના રાખવી જોઈએ.

સમ્રાટ અકબરશાહ અને શ્રી હીરવિજય સૂરિ.

જે વખતે હિંદના સમ્રાટ અકબરશાહ પૂર્ણ જાહોજલાલી સાથે અખિલ ભારતવર્ષની કીર્તિનો તાજ ધારણ કરતા હતા, તે સમયે ગુજરાત અને ત્હેની આસપાસ શ્રી હીરવિજય સૂરિ વિચરતા હતા, બાદશાહે પોતાના પ્રધાનો વિગેરેથી સૂરિશ્વરનું વર્ણન સાંભળી પોતાના નામનું ફરમાન મોકલીને બહુ માનપૂર્વક સૂરિને તેડાવ્યા. સંવત ૧૬૩૬ ના વર્ષે આસની

કૃષ્ણ ત્રયોદશીએ સૂરિશ્વર મોટા માન સાથે ગંધાર નગરથી ત્યાં આવ્યા. બાદશાહને મળ્યા, એટલે તેમણે આદરથી બોલાવ્યા. પછી યોગ્ય અવસરે સૂરિએ એવો ધર્મોપદેશ આપ્યો કે જેથી પૂર્વે આગ્રાથી તે અજમેર સુધીના રસ્તામાં પ્રત્યેક કોશે કુવા સહિત મિતારા કરી, તે પ્રત્યેક મિતારે પોતાનું શિકાર કરવાનું કળા કૌશલ્ય પ્રકટ કરવાને માટે હરિણોનાં સૈકડો શીંગડા જેણે લટકાવેલાં, તેવો હિંસક બાદશાહ પણ દયાળુ થઈ ગયો. અન્યદા બાદશાહે સૂરિવર્યને કહ્યું “મહારાજ દર્શનની ઉત્કંઠાથી મહેં આપને દૂર દેશથી અહિં બોલાવ્યા છે, પરંતુ આપ તો મ્હારું કાંઈપણ લેતા નથી, તો મ્હારી પાસેથી જે કાંઈ આપને યોગ્ય લાગે તે માગી લ્યો. સૂરિએ વિચાર કરીને તેનાં બધા દેશમાં પયુષણ પર્વની અઠ્ઠાઈના આઠે દિવસ અમારી પ્રવર્તન અને અંદીવાનને છોડી મૂકવાનું માગી લીધું. સૂરિરાજના નિરપૂહતા આદિ મહાન્ ગુણોથી મનમાં ચમત્કાર પામેલા બાદશાહે “મારી તરફથી તેમાં ચાર દિવસ અધિક થાઓ.” એમ કહી પોતાના તાંબાના સર્વ દેશમાં આવળુ માસની કૃષ્ણ દશમીથી આરંભીને ભાદ્રપદની શુક્લ છઠ્ઠ સુધી ચાર દિવસ અમારી પ્રવર્તીવવાને સુવર્ણ રત્નમય પોતાના નામની મ્હોર છાપવાળા છ ફરમાન સત્વર ગુરને અર્પણ કર્યાં. તેમાં એક ગુજરાતનું, બીજું માળવનું, ત્રીજું અજમેર પ્રાંતનું, ચોથું દીલી તથા ફતેહપૂરનું, પાંચમું લાહોર તથા મુલતાનનું અને છઠ્ઠું પાંચે દેશ સખધી સાધારણ ગુસ્તીપાસે રાખવાનું—એમ છ ફરમાન કરી આપ્યાં. અને તે દેશમાં તેણે અમારી પટલ વગડાવ્યા. પછી શ્રી ગુર પાસેથી હીં અનેક ગાઉના પ્રમાણવાળા ભાખર નામના સરોવરને કિનારે જઈને સાધુઓની સમક્ષ દેશાંતરના લોકોએ ભેટ કરેલા વિવિધ જાતિના સંખ્યાબંધ પક્ષીઓને છોડી મૂક્યા. તેમજ કારાગૃહમાં પૂરેલા ધણા લોકોના બંધન પણ તોડાવી નાંખ્યા.

પછી સૂરિએ બાદશાહની પ્રાર્થનાથી જંભુદીપ પ્રસિત્તી ટીકાના કરનારા સ્વશાસ્ત્ર, પરશાસ્ત્રના જાણુ અને પશ્ચિમ દિશાઓના લોકપાળવશ્વનું વરદાન મેળવનાર ઉપાધ્યાયજી શ્રીશાંતિચંદ્રને ધર્મ સંભળાવવા માટે ત્યાં રાખ્યા, અને પોતે વિહાર કર્યો, શ્રીશાંતિચંદ્ર ગણીએ સ્વોપસ એવા કૃપારસ

કાશ નામના શાસ્ત્ર સંબંધી જળથી સિંચન કરેલી દ્યારૂપ વેલ બાદશાહના હૃદયમાં વૃદ્ધિ પામી.

એકદા કોઇ વ્યવહારીએ બાદશાહની આગળ આમળાના ફળ જેવડાં બે મુક્તાફળ લેટ કર્યાં. તહેતું સન્માન કરીને બાદશાહે પોતાના કાશાખ્યક્ષ અને આંધર વીજળનાર એવા બારહજારી નામના મનસખદારને તે બે મુક્તાફળ આપ્યાં, હજારીએ ઘેર આવીને તે પોતાની સ્ત્રીને આપ્યાં. તે વખતે તે સ્ત્રી સ્નાન કરવા બેસતી હતી, તેથી તેણીએ વસ્ત્રને છેડે બાંધીને સ્નાન કર્યું. પછી તે બાદશાહનાં છે, એમ જાણી તેણીએ પોતાના ધણી સ્થળમાં સાચવીને મૂક્યાં. ચાર પછી કેટલેક દિવસે દૈવયોગે તે સ્ત્રી વ્યાધિગ્રસ્ત થઇને મૃત્યુ પામી.

એકદા બાદશાહે હજારી પાસે તે મોતી માગ્યા, એટલે તહેણે કહ્યું કે-હજાર મહેરે ઘેરથી લઈ આવું. બાદશાહે આજ્ઞા આપી તેથી તેણે ઘેર આવી સર્વ ઠેકાણે શોધ કરી, પણ પત્તો લાગ્યો નહિ. એટલે તે અત્યંત ચિંતાતુર થઈ બાદશાહ પાસે જવા ચાલ્યો. તે અતિ નિસ્તેજપણે ચાલ્યો જતો હતો, તેવામાં તેના પુણ્યના ઉદયથી માર્ગમાં શાન્તિચંદ્રજી મળ્યા. તેમણે પેલાને ચિંતાતું કારણ પૂછ્યું, એટલે જેણે જવવાની પણ આશા મૂકી છે, એવા તેણે જે હકીકત બની હતી, તે ગુરૂ પાસે જણાવી. વાચકેંદ્રે કહ્યું કે-“તું પાછો ઘેર જા અને પ્રથમ જે ઠેકાણે જોતે તહે આપ્યાં હતાં, તહેની પાસેથી માગી લે, તહેને તે મળશે. હજારી આશ્ચર્ય પામી તત્કાળ ઘેર ગયો. ત્યાં સ્નાન કરવાની તૈયારી કરતી પોતાની સ્ત્રીને તેણે જોઈ, એટલે તેની પાસેથી તેણે બે મુક્તાફળ માગ્યાં તેણીએ પોતાના વસ્ત્રના છેડાની ગાંઠથી છોડીને તે આપ્યાં. હજારી આશ્ચર્ય પામી બાદશાહની પાસે આવ્યો અને મુક્તાફળ બાદશાહની આગળ મૂકી પોતે આંધર વીજળ લાગ્યો. પણ તે અલગ, આશ્ચર્યમાં મગ્ન થયેલો હોવાથી જડ જેવો બની ગયો હતો. બાદશાહની એવી સ્થિતિ જોઈને પૂછ્યું કે-“આજે તું ચિત્રમાં આવેલો હોય તેવો કેમ દેખાય છે ?” બહુ આગ્રહ કરીને પૂછવાથી તેણે મો-

તીના સખધમાં બનેલી સર્વ વાત કહી સંભળાવી; તે સાંભળી બાદશાહે કહ્યું કે—“તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ! તેતો બીજા પરવરદિગાર છે.”

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે ઉપાધ્યાયજી બાદશાહને ધર્મ સંભળાવવા માટે કચેરીમાં બળાવેલી સોનાની પાટ ઉપર આવીને બેઠા. એટલે બાદશાહે ગુરૂને પ્રણામ કરીને વિદ્યાર્થિ કરી કે, હે પૂજ્ય ! મહને પણ કાંઈક આશ્ચર્ય બતાવો. ગુરૂ બોલ્યા કે—કાલે સવારે ગુલાબવાડીમાં આવજો, બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે બાદશાહ ત્યાં ગયો. ઉપાધ્યાયજી પણ ત્યાં આવ્યા. બન્ને પરસ્પર ધર્મગોષ્ઠિ કરવા લાગ્યા. તેવામાં અકસ્માત બાદશાહી નોખતનો કંકા થયો. તે સાંભળી બાદશાહે સંભ્રાંત થઈને પોતાના સેવકને પૂછ્યું કે—મહારા હુકમ વિના બારગાજી સુધીમાં કાઢતી પણ નોખત વાગતી નથી તો આ શું ? તપાસ કરો. સેવકાએ તપાસ કરી બાદશાહને જણાવ્યું કે—જહાંપનાહ, આપના પિતા હુમાયુ બાદશાહ મહોટી સેના સહિત આપને મળવા આવે છે. સેવકો વાત કહેતા હતા, તેવામાં તો હુમાયુ બાદશાહ ત્યાં આવી પોતાના પુત્ર અકબરને ભેટી ઉભા રહ્યા. અને અકબરના સર્વ માણસોને મેવા તથા મીઠાઈએ ભરેલા રૂપાના થાળ આપ્યા. પછી અકબરને પણ શિરપાવ સાથે મહોટું સન્માન આપી હુમાયુ જેમ આવ્યા હતા તેમ ચાલ્યા ગયા, અને ક્ષણવારમાં તો અદૃશ્ય થઈ ગયા. અકબર આશ્ચર્ય પામીને વિચારવા લાગ્યો કે—આ ઈંદ્રજીતો જણાતી નથી, કારણ કે અમને આપેલી આ સર્વ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. માટે જરૂર આ સર્વ યેષ્ટિત ગુરૂએ કરેલું જણાય છે. એમ વિચારી ગુરૂને નમસ્કાર કરીને સ્તુતિ કરી.

એક વખતે અકબરે અટકદેશના રાજાને જિતવા જતાં એક દિવસે બત્રીશ કોશની મજલ કરી. પછી પોતાના ખાસ માણસો જે સાથે આવેલા તેમની નામ સાથે હાજરી લેવા માંડી. તેમાં શાન્તિચન્દ્રજીનું નામ પણ આવ્યું. તે સાંભળી બાદશાહે વિચાર્યું કે—અહો ! વાહન અને ઉપાન્હાદિ વિના આ ગુરૂજી ધણું કષ્ટ પામ્યા હશે. આવું વિચારી તેમને તેડવાને માણસો મોકલ્યા. માણસોએ આવી ગુરૂને કહ્યું કે—આપને બાદશાહ બોલાવે

છે. તે વખતે રાજસેવકાએ ગુરને એવી સ્થિતિમાં જોયા કે, તેમના પગ સુથ ગયા હતા, તેથી આગળ એક પગલું પણ ચાલવાને અશક્ત હતા; હિલખામાં રહેલા પ્રાસુક જળ વડે વસ્ત્રો છોડા બીના કરી છાતી ઉપર મૂક્યો હતો, અને એ શિષ્યો તેમની વૈયાવચ્ચ કરતા હતા. સેવકાએ બાદશાહ પાસે જઈને ગુરની એવી સ્થિતિ જણાવી, તે સાંભળી બાદશાહે ગુરને તેડવાને સુખપાલ મોકલ્યું. ત્યારે ગુર એક કાષ્ટની વળી મંગાવી તેની ઉપર બેઠા. અને વળીના બે છેડા બે શિષ્યો કાંઈ ઉપર મૂકીને ચાલ્યા. તેવી અવસ્થાએ આવતા જોઈ બાદશાહ વિચારમાં પડ્યો કે—“અહો ! આવા મહા અમર્યની આ અદ્ભુત ક્ષમા છે.” પછી બાદશાહે પોતાની જાતે સન્મુખ જઈ ગુરના ચરણને ચક્ષુથી સ્પર્શ કર્યો, અને હાથ જોડીને કહ્યું કે, “હે સ્વામી ! આજથી આપે મારી સાથે મોટી મજલ કરવી નહીં; પછવાડે ફળવે હળવે આવવું.”

ત્યારથી આગળ ચાલી અનુક્રમે બાદશાહે અટકના રાજના નગર ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો. ત્યાં બાર વર્ષ સુધી લશ્કરનો પડાવ રાખ્યો, તોપણ તેનો કિલ્લો અકબરને તાબે થયો નહીં. એક વખતે મુસલમાનો, કાઝીઓ અને મુલ્કીઓએ મળી બાદશાહને કહ્યું કે—“હે બાદશાહ ! તું હંમેશા કાફર એવા શ્વેતાંબરીનો સંગ કરે છે. તેથી આ કિલ્લો લેવાનો નથી, એમ જણાય છે.” બાદશાહે આ વૃત્તાંત ગુરને જણાવ્યો. ગુર બોલ્યા—“જે દિવસે કિલ્લો લેવાની તમારી ઇચ્છા થાય તે દિવસ કિલ્લો લાઇએ. પણ તમારે બધું સૈન્ય છાવણીમાં રાખવું, અને આપણે બન્નેજ ત્યાં જઈએ, તેમજ તે દિવસે નગરની બહાર કે અંદર કોઈએ બિલકુલ હિંસા કરવી નહીં.” ગુરના આવાં વચન સાંભળી બાદશાહે પટહની ઘોષણાથી સર્વ સ્થાને હિંસા કરવાનો પ્રતિષેધ કર્યો, અને પ્રાતઃકાળે તેઓ બન્ને એકલા કિલ્લા પાસે જવા ચાલ્યા તો જોઈ કેટલાએક નિંદકો મ્લેચ્છો કહેવા લાગ્યા કે—“આ કાફર હિંદુ અકબરને શત્રુના હાથમાં સોંપી દેશે.”

અહીં ગુરએ કિલ્લા પાસે આવી એક પુક મારવા વડે બંધી ખાઈ જઈ પૂરી દીધી. બીજી પુકે શત્રુના સૈન્યને સ્તંભિત કરી દીધું, અને

ત્રીજી પુત્રે, ધાણીની જેમ દરવાજા પુટીને ઉઘડી ગયા. અઘ્ઘરખાદશાહે આશ્ચર્ય પામીને તે નગરમાં પોતાની અખંડ આજ્ઞા પ્રવર્તાવી, પછી શુદ્ધ પાંચે આવીને કહ્યું કે—હે પુત્ર્ય ! મહેને કાંઈક પણ કાર્ય અતાવવાનો અનુગ્રહ કરો. તે વખતે શુદ્ધે ખાદશાહના રાજભંડારમાં પ્રતિવર્ષ જજીયાવે રાના કરતું ચૌદ કોટી દ્રવ્ય આવતું હતું, તે માફ કરવાની માગણી કરી. અને કહ્યું કે, “ તમે હમેશાં સવાશેર ચક્રવાની જીભ ખાઓ છો, તે હવેથી ખાવી બંધ કરો, અને શત્રુજયગિરિ ઉપર મનુષ્ય દીઠ એક એક સૌનૈયાનો કર લેવાય છે તે માફ કરો, તેમજ છ માસ સુધી અમારી પ્રવૃત્તાવો. તે છ માસ આ પ્રમાણે—આખનો જન્મ માસ, પર્યુષણ પર્વના પ્યાર દિવસ, બધા રવિવાર, ૧૨ સંક્રાંતિઓની ૧૨ તિથિઓ, નવરોજનો (રાજ) મહીનો, ઇદના દિવસો, મહોરમના દિવસો અને સોદ્ધિઆનના દિવસો.” ખાદશાહે એ ચારે વાત કબુલ કરી, અને તેના ફરમાનો મ્હોર છાપ સાથે તરત કરાવીને વાજકેંદ્રને અર્પણ કર્યા. અને તેમણે શુદ્ધ મહારાજશ્રી હીરવિજય સૂરિને તે એક તરિકે મોકલ્યા.

એ પ્રમાણે સૂરીશ્વરે તથા ઉપાધ્યાયજીએ સદ્ગુણોદ્ધાર ખાદશાહ ઉપર છાપ પાડી યવન ખાદશાહને વશ કરી તેની માર્ફતે ઘણાં સારાં કામ કરાવી પોતાની કીર્તિ કાયમ રાખી. ઇતિ—શમ.

અથ પ્રધાન વિષે—ભુજંગી છંદ.

કરે સક્તિ સ્વામી તણી. સ્નેહ આણી, નિવારે કુવ્યસ્તનો પ્રભ હેત ભણી;
સુધારે સ્વ ને પારકાં કામ મંત્રી, વધારે રૂડું રાજ્ય ને લક્ષ્મી તંત્રી. ૧
વળી ન્યાય અન્યાયને જે વિચારે, ન પોતા તણો પારકો કોઈ ધારે;
ગણી પુત્ર પુત્રી પ્રજાને ન પિડે, વધારી કરો ના નડે જે ન ચીડે. ૨
સુકૃત્યોથી રાજ પ્રજા પ્રેમ રાખે, બુવો દક્ષ ચાણક્ય તે નીતિ દાખે;
છકે નાં કદી રાજ્યનું માન થાતાં, વધે નમ્રતા સહયતા સત્ય સત્તા. ૩

ચાણક્ય પ્રધાનની વાત પાછળ પૃષ્ઠ ૨૩ માં મનુષ્ય જન્મના વિષયમાં આવી ગઈ છે ત્યાંથી વાંચી લેવી.

અથ કલા વિષે-ભુજંગી છંદ.

કળામાં પ્રવિણા ઘણા હોય ઝીણા, સુખી થાય તે માનવી રંગ લીના;
 કળા સુદ્ધની દ્રોણ સાધી સુ વિદ્યા, મળી સંપદા રાજ્યમાં જે પ્રસિદ્ધા. ૧
 ગિરી અંગ ધારી થયા ગિરધારી, કલાને પ્રસંગે થયા તે મુરારી;
 કલાથી ભલા ભૂયતિ માન આપે, કલાથી સુકીર્તિ રૂડી વિશ્વ વ્યાપે. ૨

અથ મૂર્ખતા વિષે-ભુજંગી છંદ.

ન માને સુવાર્તા અને સત્ય શિક્ષા, ખરા ને ન ખોટાની જેને પરિક્ષા;
 કેરે ખેદ ને આળ દે શીખ દેતાં, ભુંડી ગાળ ભાષે ખરી વાત કે'તાં. ૧
 ભલા ભૂયને મસ્તકે ઘૂળ નાંખી, ઘુરે હાલ મૂર્ખો મુલો કષ્ટ સાંખી;
 કરી સુઝાહી નિઝાહી શીખ દેતાં, કપિરાજ કોખ્યા ખરી વાત કે'તાં. ૨

અથ સુધરી ને વાંદરાની વાત.

એકદા વર્ષાઋતુના દિવસમાં પ્રચંડવાયુ વાઈ મુશળધારાએ વરસાદ વરસી રહ્યો હતો. તે સમયમાં એક વૃક્ષની ડાળ ઉપર એક મ્હોટો વાંદરા અતિ ટાઢ અને વરસાદને લીધે થર થર કરતો હતો. તેવામાં એક સુધરી નામનું નાનું પક્ષી ત્હેની પાસે આવ્યું. કપિરાજને ટાઢે મરતાં જોઈ ત્હેને દયા આવી. તે બોલ્યું કે—“હે મહાત્મા ! તું મનુષ્યની જેમ સુંદર અંગવાળો છે. તારે હાથ પગ વિગેરે સર્વે સુંદર અવયવો મનુષ્યના જેવાજ છે. છતાં તું તારે રહેવાને માટે એક સુંદર માળો કેમ બનાવતો નથી ? નાહક આમ વર્ષામાં ટાઢને લીધે હેરાન થાય છે. જો હું એક ક્ષુદ્ર ન્હાતું પ્રાણી છું, તથાપિ મ્હારે ઘર હું કેવું સુંદર બનાવું છું ? જેમાં એક પાણીનું ખિંદુ સરખું પણ પડતું નથી, અને પવન પણ સંચરતો નથી. વળી બીજા કુર ને ઘાતકી પ્રાણીઓથી પણ કેટલેક અંશે હું મ્હારા માળાવડે નિર્ભય રહું છું. વળી મ્હારા માળા વડે લોકો ઘી સુધાં ગાળે છે. એવી મ્હારા માળાની શું થણી છે, તેથીજ મને લોકો સુઝાહી (સારા ધરવાળી) કહે છે. માટે તું એક સારો

માણે ખાધ.” આ પ્રમાણે શિખામણુ આપતાં છતાં કપિરાજ એકદમ ક્રોધ્યા ને કુદકા મારી બોલ્યા કે-

શુચિં મુલિ દુરાચારિ, રહે પંડિત વાદિનિ !

અસામર્થો ગૃહારંભે, સમર્થો ગૃહ મંજને. ૧

“હે સોયના અગ્ર ભાગ જેવા મુખવાળા દુરાચારી ! તું રાંડ થઈને પંડિતની સાથે વાદ કરે છે ? હું ધર ખાધવા સમર્થ નથી, પણ જો ધર ભાંગી નાખવામાં કેવો સમર્થ છું.” એમ કહી કુદકા મારી મિચારી સુધરીતું ધર ભાંગી નાખ્યું. ને મુઝાહી ને નિઝાહી ધર વગરતી, કરી નાખી. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી મૂખને હિતશિક્ષા આપતાં રહેતું વિપરીત પરિણામ આવે છે. માટે મૂખથી ગોષ્ટિ કે દોસ્તી કરવી નહીં. રહેને હિત અહિતનું ભાન ન હોવાથી શિખામણુ પણ આપવી નહીં. ધતિ-શમ.

અથ લજ્જા વિષે-ભુજંગી છંદ.

સદા માતની જેમ જે લાજ પાળે, ગર્વ રાજ તે રાજવી પાછું વાળે;
વળે નેત્ર વાંકું ન કો વાંસ વાળે, વધે જે ઉચ્ચ તે બળે અન્ય બાળે. ૧
જીવો ખંધુ લજ્જાવડે ભાવદેવે, એહી દીખ તે ના વિસારી સ્વમેવે;
કરી જે પ્રતિજ્ઞા ન લજ્જાળુ છડે, નિલજ્જા સદા વાત વાતે વિખંડે. ૨

અથ શ્રી ભવદેવની કથા.

મુઆમ ગામમાં આર્યવાન નામનો એક કણુખી રહેતો હતો, તેની દેવતી સ્ત્રીથી ભવદત્ત ને ભવદેવ નામે બે પુત્ર થયા. તેમાંના ભવદત્તે વૈરાગ્યથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અને ભણીને ગીતાર્થ થયા. અન્યદા ગુરૂ મહારાજ વિહાર કરતા કરતા ભવદત્તને સાથે લઇ તેના ગામ તરફ ગયા. ભવદત્ત ગુરૂની આજ્ઞા લઇ પોતાને ઘેર ગયો. તે વખતે ભવદેવ, નાગીલા નામની કન્યાને તરતમાજ પરણ્યો હતો. ભવદત્તને સ્વજનોએ પ્રાસુકઅનથી પ્રતિલાબ્યા. તે સમયે ભવદેવ પોતાની સ્ત્રીને શણગારવાના પ્રારંભમાં તેના વક્ષસ્થળ ઉપર ચંદનના રસથી અંગરાગ કરતો હતો, ત્યાં રહેણું પોતાના

મ્હોટા ભાઇને આવેલા સાંભળ્યા, એટલે તે અર્ધી શણગારેલી પ્રિયાને મૂકીને મુનિને વાંદવા આવ્યો. પછી ભવદત્ત મુનિએ ત્યાંથી પાછા વળી ગુરૂ પાસે આવતાં ન્હાના ભાઇના હાથમાં ઘીનું પાત્ર આપ્યું. સ્વજનો વળાવી પાછા ગયા. પણ ભવદેવ તો મ્હોટા ભાઇની સાથે વાતોમાં ને વાતોમાં ગુરૂની પાસે આવ્યો. પછી ભવદત્ત મુનિ ગુરૂને વાંદીને બોલ્યા કે—“આ મ્હારો ભાઇ આપની પાસે દીક્ષા લેવા આવ્યો છે.” ત્યારે ગુરૂએ ભવદેવને પૂછ્યું કે—“ત્હારે દીક્ષા લેવી છે” તે સાંભળી ત્હેણે વિચાર્યું કે “મ્હારા મ્હોટા ભાઇનું વચન મિથ્યા ન થાઓ.” એમ વિચારી ત્હેણે હા કહી. તેથી ગુરૂએ ત્હેને દીક્ષા આપી. તે વાત ત્હેના સ્વજનોએ જાણી જોયી. તે ત્યાં આવ્યા. પણ ત્હેને દીક્ષા લીધેલી જોઈને તેઓ પાછા ગયા.

એ ભવદેવ મુનિ મ્હોટા ભાઇના ઉપરોધથી તે વ્રતનું પાલન કરતો હતો. પણ ત્હેના હૃદયમાં તો નાગિલાનું ધ્યાન હતું. પછી ભવદત્ત મુનિ અનશન કરી મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયા. ત્યારે ભવદેવે વિચાર્યું કે “અહો ભવદત્ત તો સ્વર્ગે ગયા. હવે શા માટે મારે વ્રતનો પરિશ્રમ કરવો? હું અર્ધ શણગારેલી પ્રિયાને મૂકીને અહીં આવ્યો છું. માટે હવે તો ઘેર પાછો જઉં.” એમ વિચારીને સંયમથી બ્રહ્મ મનવાળો પોતાના નગરના ઉપવનમાં આવ્યો. ત્યાં એક વૃક્ષ સ્ત્રી અને બીજા ને થોડી જરા આવેલી એવી બે સ્ત્રીઓ જોઈ. ત્હેણે મોટીને પૂછ્યું કે—“હે ડાસી! અહિં ભવદેવની સ્ત્રી નાગિલા રહે છે તે કુશળ છે.” તે સાંભળીને થોડી જરા આવેલી સ્ત્રી તે નાગિલાજી હતી. ત્હેણે ભવદેવને ઝાળખીને પૂછ્યું કે “હે મુનિ! શું તમેજ નાગિલાના પતિ છો?” તે બોલ્યો “હા” હું તેના બોગને જોગ આવ્યો છું, માટે મ્હને તું ત્હેના કુશળના ખબર આપ. તે બોલી કે—“હે મહાત્મા! હુંજ તે નાગિલા છું. મ્હારા દેહમાં તમે શું લાવણ્ય જુઓ છો?” પ્રત્યાદિ ધણી રીતે ત્હેને ઉપદેશ કર્યો. ભવદેવની આસક્તિ ઓછી થઈ નહીં. તેવામાં નાગિલાની સાથેની સખીનો છોકરો ત્યાં આવી ચઢ્યો. તે બોલ્યો કે—“માતા! એક વાસણ લાવો. ત્હેમાં હું પ્રયત્ન આપેલી ખીર ઓઢી કાઢું. મ્હારે આજ જન્મવાનું નોતરું આપ્યું છે. માટે

હું ત્યાં જઈને જમી આવું. પછી જ્યારે મ્હને ફરી જુખ લાગશે, ત્યારે હું તે ઓછી કાઢેલી ખીર ખાઈશ.” તે સાંભળીને તે વૃદ્ધા બોલી કે—“ હે પુત્ર! શ્રાવણી પણ અધિક નિંદવા લાયક આ કામ કરવું ત્હને યોગ્ય નથી.” ભવ-દેવ પણ બોલ્યો કે—“ હે જાળક! વસન કરેલાને ખાવાની ધમ્મજ કરવાથી તું શ્રાવણી પણ હલકા ગણાઈશ.” ત્યારે નાગિલા બોલી કે—“ હે મહાત્મા! તમે એવું જાણો છો, છતાં પ્રથમ વસન કરેલી એવી જે હું ત્હને હવે પાછા કેમ ચાહો છો?” લાજતા નથી? દુર્ગંધી ભરેલા મ્હારા દેહમાં સારું શું લુગ્યો છો?” ઇત્યાદિ નાગિલાનાં યુક્તિયુક્ત વચનથી પ્રતિબોધ પામીને ભવદેવ ફરીથી શુદ્ધ પાસે ગયો. ને ફરીથી ચારિત્ર અહણું કરી તપ તપી છેવટે અનશનથી કાળ કરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો.

ત્યાંથી ચવીને તે શિવકુમાર થયો. તે દીક્ષા લેવાને ઉત્કંઠિત છતાં માતાપિતાના અવરોધથી ઘેર રહીને ભાવમુનિ થયો. નિરંતર છંદને પારણી આગ્નિલ તપ કરવા લાગ્યો, એવી રીતે બાર વર્ષ સુધી તપ કરીને ભાવ-મુનિ કાળ કરીને ધ્વજદેવલોકમાં અદ્ભૂત ક્રાંતિવાળો વિદ્યુતમાળી દેવતા થયો.

આ પ્રમાણે ભવદેવે પ્રથમ લલ્લનના વશથી દીક્ષા લઈને ત્હનું દ્રવ્યથી ઘણા વર્ષ સુધી પાલન કર્યું. પછી સ્ત્રીના વચનથી પ્રતિબોધ પામીને શુદ્ધ વ્રત ધારણ કરી ત્હનું પ્રતિપાલન કરી સદ્ગતિનું લાજન થયો. મારે લલ્લન એ સર્વ શુભની જનની (માતા) છે. તેથી ઉત્તમ પુરુષોએ કદી લલ્લન મૂકવી નહીં. કહેવંત છે કે “ જેણે મૂકી લાજ, ત્હને નાનું સરખું રાજ-એટલે રાજ નહીં પણ જાજ સંમજવું.” ઇતિ-શમ્.

લુબ્ધગી છંદ.

કદી અર્થ ને વ્યર્થ દક્ષો ન ફેંકે, રૂડાં મોજ શોખે ન નાંખે અલેખે; દયા દાન ને લોગમાં લક્ષ્મી દીજે, નહીં તો થશે નાશ એ અર્થ નિશ્ચે. સદા ન્યાય માર્ગે સુલક્ષ્મી ઉપાજે, વળી ન્યાયમાં વાપરી પુણ્યપાજે; કહ્યો અર્થ આ વર્ગે આનંદ કહે, રમ્યા છે રૂડાં છંદ સાંકળવં દે, ઇતિ શ્રી પુરુષાર્થ સિદ્ધિ પ્રબંધે દ્વિતીય અર્થ વર્ગ સમાપ્ત.

અથ તૃતીય કામવર્ગ પ્રારંભ.

ભુજંગી છંદ.

કરે કામનો અર્થ સ્ત્રી સંગ સેવા, છતાં નેત્ર અંધા બને મૂર્ખ કેવા ?
 ખરી કામનો અર્થ છે કાર્ય સિદ્ધી, રળી અર્થ પરમાર્થથી લ્યો પ્રસિદ્ધી;
 વળી ભોગ દાનાદિ ધર્મે પ્રકાશે, ખરી કામ સિદ્ધિ વિબુદ્ધો વિકાસે;
 પિતા માતા સેવા શુર દેવ ભક્તિ, કરે કામ સિદ્ધિ યથા જેમ શક્તિ. ૨

અથ વિષયાનુક્રમ-વસંતતિલકા છંદ.

આ કામ વર્ગ અખિલે વિષયો પ્રસિદ્ધા,
 કામો, નરા, સ્ત્રી શુભ દોષ બધાય કીધા;
 સંયોગ વાલમ વિયોગ યથા સમાવી.
 માતા, પિતા સુત તણી ફરજે બતાવી. ૧

અથ કામ વિષે-વસંતતિલકા છંદ.

પંચાનના મદન તેજ અમોઘ આગે,
 છવો કુરંગ સમ જેહુ સદાય લાગે;
 સ્ત્રી શસ્ત્ર લેઈ કર તે મૃગને હણે છે,
 છે જે અનંગ પણ અંગી સુજો ગણે છે. ૧
 છે કામ વિશ્વ અખિલે અન્યો અધાપી,
 પુષ્પાયુધે સુર જિત્યા જગ છાપ છાપી;
 જે વારિને વિધિ રચી વરષા વધારે,
 તે વાદિજા ત્રિકુમ સેવન નિત્ય સારે. ૨
 હીમે હિમાલય સુતા રચી પાર્વતીને,
 શીવે કરી નિજ પ્રિયા લલિતાંગ લીન્ને;

એવા નરો વશ કર્યા શુરવીર દેવા,
લબ્ધ તણ નિત્ય કરે જડ કામ સેવા. ૩
ભીલીરૂપે હર છળ્યો ઉભયા સુ બુદ્ધે,
બ્રહ્મા સુ પુત્રીથી ચળ્યો ભરવાડો રૂઢે;
સેવી પ્રિયા પરતણી કર્યું પાપ ઇંદ્રે,
કામે મહંત નરને ભૂલવ્યા કુદંદે. ૪

દેખી દમંતી નળરાય દીક્ષા વિદાળે,
રાજેમતિથી તપને રહનેમી ટાળે;
શ્રી વીર શિષ્ય ચિલ્લાણા રૂપ દેખી મોહ,
વાગે શરે મદનના ઉન્માદ સોહ. ૫

અથ પુરુષોત્તમાગુણા-વસંતતિલકા છંદ.

ને નિત્ય ગાય પરના ગુણ દોષ ઢાંકે,
ને વિશ્વને ઉપકરે અપકાર સાંખે;
વાણી સુધા સમ લવે શશિ જેમ શાન્તા,
મેડૂ ધિરા જળધિશા ગલીરા સુ સંતા. ૧
રૂપે ગુણે સમ સદા સુ યશો વધારે,
સત્વાદિ ને ધરી સદા પરકષ્ટ વારે;
તે લોકમાં વિરલ ને શુભ કામ દાખે,
શ્રી રામનામ મન મંદિર વિશ્વ રાંખે. ૨

અથ પુરુષદોષા યથા-વસંતતિલકા છંદ.

રામે તણ પ્રિય હરી દશસ્કંધરાયે,
વેચી પ્રિયા હરિશશિ વળિ પાંડવાચ્ચે;

ખ્યારી પ્રિયા તજી વને નળરાય રાતે,
મ્હોટા સદોષ સહિતાં અવરા શીવાતે ? ૧

અથ સ્ત્રીગુણા યથા-વસંતતિલકા છંદ.
સાચી સલાહ દઈ જે પ્રિય ચિત્ત ચાલે,
જે શીલ શુદ્ધ ધર્મને ઘર ચિન્ત ટાળે;
દાનાદિ જે શુભ ગુણે ગૃહિધર્મ પાળે,
એવી સુપાત્ર વનિતા ઘર લક્ષ્મી મ્હાલે. ૧

અથ સ્ત્રી દોષા યથા-વસંતતિલકા છંદ.
સ્વામી હુણ્યો કુમતિથી પતિમારિકાએ,
નાંખ્યો નદી જળ પતિ સુકુમાળિકાએ;
શ્રેષ્ઠ સુદર્શન શીલે જગમાં ગવાયો,
દાખ્યો સદોષ અભયા પણુ તે ન પાયો. ૧
રાજા મુંઝે પરપ્રિયા સહ પ્રેમ કીધો,
અંતે મૃણાલવર્તીએ કુ દગોજ દીધો;
ભિક્ષા ધરોધર ભમી મુંઝરાય આવે,
સ્ત્રીના કટાક્ષ ચઢી તે ચમદાર જાવે. ૨
માર્યો પ્રદેશી સુરિકાન્ત વિશાવળીએ,
રાજા યથોધર હુણ્યો નયનાવળીએ;
હઃખી કર્યો શ્રીસુર ન પુરપંડિતાએ,
દોષી ત્રિયા ઇમ ભણી ઇણુ દોષતાએ. ૩

પાપી સ્ત્રીઓના ચરિત્રો વિષે નિબંધ.

સુદર્શન શેકતું શીલ મૂકાવવાં અભયારાણીએ જે કુટિલતા વાપરી હતી
તે વિષેની સંપૂર્ણ કથા પાછળ પૃષ્ઠ ૬૬ ધર્મ વર્ગમાં વિષયના વિષયમાં
આવી ગઈ છે ત્યાંથી જોઈ લેવી.

પ્રદેશી રાજને ત્હેની સ્ત્રી સુરીકાતાએ વિષ દેધને માર્યો તે વિષેની કથા પાછળ પૃષ્ઠ (૬) ધર્મવર્ગમાં શુદ્ધતત્ત્વમાં કેશી ગણધરના ચરિત્રમાં છે ત્યાંથી જોઈ લેવી.

અથ સુકુમાળિકાની કથા.

અંબાપુરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજને સુકુમાળિકા નામે રાણી હતી. રાજ તેના પર એટલો બધો આસક્ત હતો કે, તે રાજ્યાધિકની પણ ચિંતા કરતો નહીં. આવી રાજની વર્તણૂકથી પ્રધાન વર્ગે રાજને તજ દીધો. તે ત્હેના પુત્રને રાજમાલિકે ક્યો હવે રાજ અને રાણી બન્ને પદભ્રષ્ટ થયા થકા વ્રગડમાં ચાલ્યા જાય છે. થોડે દૂર જતાં સુકુમાળિકાને તૃષા લાગી. ત્હેન કંઈ અને તાણ સૂકાઈ ગયા. ત્હેણે રાજની પાસે જળ માગ્યું. રાજના જોવામાં એટલામાં જળ આવ્યું નહીં. પછી ખાખરાના પાંદડાનો પડીયો કરી ત્હેમાં પોતાના બાહુની નસમાંથી લોહી કાઢી રાણીને કહ્યું કે, પ્રિયે! આ ખાખરામાંથી જળ અતિ મલીન છે. તેથી નેત્ર મીચીને પી જા. રાણીએ તેમ કહ્યું, પછી ક્ષણવારે ત્હેને ભૂખ લાગી. તેથી રાજએ દૂર જઈ છોરો વડે પોતાની સાથળનું માંસ છેદી ત્હેને અગ્નિમાં શેકી “આ પક્ષીનું માંસ છે” એમ કહી રાણી પાસે મૂક્યું. તે તેણીએ આરોગ્ય અનુકરમે કાષ્ટ ગામમાં આવી પોતાના આલુપણો વેચી કાંઈક વહેપાર કરીને રાજ ત્હેનું પોષણ કરવા લાગ્યો. એક વખતે રાણીએ કહ્યું, સ્વામી જ્યારે તમે આપાર કરવા બહાર જાઓ છો, ત્યારે હું એકલી ધરમાં રહી શકતી નથી. તે સાંભળી રાજએ એક પાંગળા માણસને ધરની પાસે એકીદાર તરીકે રાખ્યો. તે પાંગળાનો કંઈ ઘણો મધુર હતો, તેથી રાણી તેના ઉપર મોહ પામી અને ત્હેને સ્વામી તરીકે સ્વીકાર્યો, ત્યારથી સુકુમાળિકા પોતાના મતિને મારવાના છિદ્રો જોવા લાગી. એક વખતે વસંતઋતુમાં જળકોડ કરવા રાજ રાણીને લઈને ગંગા તટે ગયો, રાજએ મધપાન કર્યું તેથી તે ખેલાન થયો. એટલે રાણીએ ત્હેને ગંગાના પ્રવાહમાં વહેવો સૂચી દીધો. પછી રાણી સુકુમાળિકા પેલા પાંગળાને સ્વેચ્છાથી ગાયન કરા-

વતી કાંધ ઉપર બેસારી બીખ માંગતી લમવા લાગી. તે જોઈ લોકો ત્હેને પૂછવા લાગ્યા કે, આ કાણ છે ? ત્યારે તે કહેતી કે, મારા માતા પિતાએ આવો પતિ જોયો છે, તેથી ત્હેને સ્કંધ ઉપર ઉપાડીને ફરું છું.

અહીં જિતશત્રુ રાજાને ગંગામાં એક કાષ્ટ મળ્યું, ત્હેના યોગે તે તરીને બહાર નીકળ્યો. અને નદી કીનારે કાંઈ વૃક્ષ નીચે સુધ ગયો. તે સમયે નજીકના નગરનો કાષ્ઠક રાજા અપુત્રે મરણ પામ્યો. તેથી મંત્રીઓએ પંચદિવ્ય કર્યા. તે અહીં આવીને ઉભા રહ્યાં, એટલે જિતશત્રુને જાગૃત કરી મંત્રીઓએ ત્હેને રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો. દૈવયોગે પેલી સુકુમાળિકા પંચુને લઈને તેજ નગરમાં આવી ચઢી ને તે સ્ત્રી સતીપણાથી ને તેના પતિ ગીત માધુર્યથી પ્રખ્યાત થયા. ત્હેની એવી વિખ્યાતી સાંભળી રાજાએ ત્હેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા, ત્હેને જોતાંજ રાજાએ તો આજખી લીધો. તેથી તે બોલ્યો કે—“હે બાપ ! આવા બિલત્સ પાંગળાને ઉપાડીને તું કેમ ફરે છે ? તે બોલી “માતાપિતાએ જોવો આપ્યો તેવો પતિ પરમેશ્વર તુલ્ય છે.” તે સાંભળી રાજા બોલ્યો—“હે પતિવ્રતા ! તને ધન્ય છે. પતિના આહુતું રૂધિર અને સાચળનું માંસ ખાધું, તો પણ છેવટે ગંગાના પ્રવાહમાં ઝીકી દીધો. અહો કેવું તારું સતીપણું ?” આ પ્રમાણે કહી તે ન્યાયી રાજાએ સ્ત્રીને અવધ્ય જાણી પોતાના દેશની હદપાર કરી, અને આવું પ્રત્યક્ષ સ્ત્રી ચરિત્ર જોઈ ત્હેણે સર્વ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવારૂપ મહાવ્રત લીધું. ઇતિ—શમ્.

અથ મુંડ રાજાની કથા.

માલવદેશમાં પરમારવંશી સિંહલક નામે રાજા હતો. તેણે મુંડ (ધાસ)ના ભોથામાં તરતનો જન્મેલો એક બાળક જોયો. ત્હેનું મુંડ નામ પાડી પુત્ર કરીને રાખ્યો. સારપણી તે રાજાને સિંધલ નામે ખરો પુત્ર થયો. અતુક્રમે સિંહલક ગુજરી જવાથી મુંડ રાજ્ય ઉપર આવ્યો. ત્હેણે પોતાના ભાઈ સિંધલને ઉગ્ર પરાક્રમવાળો જાણીને કારાગ્રહમાં નાંખ્યો. સિંધલને ભોજ નામે પુત્ર થયો. મુંડે તેનું લાગ્યજળ કાષ્ઠ નૈમિત્તિક પાસે જોવરાયું. ત્હેણે લગ્ન બળ જોઈને કહ્યું કે—“આ ભોજ પચાસ વર્ષ સાત માસ ને

તથા દિવસ સુધી ગૌડ દેશ સહિત દક્ષીણ દેશનું રાજ્ય ભોગવશે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી તેણે વિચાર્યું કે “ આના છતાં મહારા પુત્રને રાજ્ય મળશે નહીં. ” એમ વિચારીને તેણે ભોજને આંડાલોને મારી નાંખવા સોંધ્યો. ચંડાળો ત્યારે તેને વધસ્થાને લઈ ગયા, ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે, તું ઇષ્ટનું સ્મરણ કર. ખાળક ભોજે બુદ્ધિથી વિચારી પોતાના કાકા ચોખ એક પત્ર ઉપર કાવ્ય લખી આપ્યું કે—

માન્વાતા ચ મહિપતિઃ કૃતયુગાલંકારભૂતો ગતઃ

સેતુર્યેન મહોદયૌ વિરચિતઃ ક્વાસૌ દશાસ્યાંતકૃત્ ।

અન્યે ચાપિ યુધિષ્ઠિરમ્ભૃતયો યાતા દિવં ભૂપતે

નૈકેનાપિ સમં ગતા વસુમતી નૂનં ત્વયા યાસ્યતિ ॥

“ કૃત યુગના અલંકારરૂપ માન્વાતા પણ ચાલ્યો ગયો, જેણે સમુદ્ર ઉપર પાળ બાધી, એવા રાવણના મારનાર રામચંદ્ર પણ ચાલ્યા ગયા, તે સિવાય બીજા યુધિષ્ઠિર વિગેરે રાજાઓ પણ ગયા, પરંતુ તે કાકાની સાથે આ પૃથ્વી ગઈ નથી? પણ મને લાગે છે કે, તમારી સાથે તો જરૂર પૃથ્વી આવશે. ” ચંડાળોને દયા આવવાથી ભોજને બચાવ્યો, અને પેલું પત્ર લઈ જઈ તેમણે રાજાને આપ્યું. તે વાંચી મુંજરાજા તત્કાળ ક્રોધ રહિત થઈ ગયો. અને સત્વર ભોજકુમારને બોલાવી યુવરાજ પદ આપ્યું.

એકદા મુંજરાજા ભોજને રાજ્ય સોંપી તૈલંગ દેશના રાજાની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયો. તૈલંગભૂમે તેને જીતી લઈ કારાગૃહમાં નાંખ્યો. ત્યાં સૃષ્ટાલવતી નામે તે રાજાની બહેન હતી. તેની સાથે વાર્તા વિનોદ કરતાં મુંજને સખંધ બેઠાયો. ભોજકુમારે મુંજને છોડાવવા માટે કારાગૃહ સુધી એક સુરંગ બોદાવી, અને તે દ્વારા મુંજને આવવાનો સંકેત આપ્યો. એક વખતે મુંજરાજા દર્પણમાં પોતાનું સ્વરૂપ જોતો હતો. તેવામાં સૃષ્ટાલવતી પછવાડેથી શુભ રીતે આવી પોતાનું મુખ પણ તેમાં જોવા લાગી. તે વ-

ખતે પોતાના મુખ ઉપર જરા અવસ્થાનો આભાસ થતો નોંધ તે ખેદ કરવા લાગી. ત્હેને મુંજ કહ્યું કે “હે મૃણાલવતી, યૌવન આલ્યું ગયું. ત્હેનો તું ખેદ કર નહીં; કારણ કે સાકરને ખાંડીએ તોપણ ત્હેની કાંઈ મીઠાશ જતી નથી.” આ પ્રમાણે ત્હેને શાન્ત કરી મુંજ પોતાના સ્થાન પ્રત્યે જવાને તૈયાર થયો. પરન્તુ મૃણાલવતીમાં લુબ્ધ હોવાથી ત્હેને કહ્યું કે—“પ્રિયા ! અહિંથી એક સુરંગ કરાવી છે, ત્હેમાં થઇને હું મહારા દેશમાં જઈ છું.” માટે જો તમે સાથે આવો તો ત્યાં જઈને તમને મટરાણી કરીશ. મૃણાલવતી ખોલી કે—“કાન્ત ! થોડીવાર રાહ જુઓ. હું વિચાર કરી લઉં. પછી ત્હેને વિચાર કર્યો કે—જો આ આલ્યો જશે તો જરૂર મને છાંડી દેશે. માટે તે અહીંજ રહે તેવી ગાઠવણ કરે. આવું વિચારી ત્હેણે આ ખખર ગુપ્ત રીતે પોતાના બાંધને આપી. રાત્રીએ ત્હેની ઉપર વિશેષ જાપતો કર્યો; અને ત્હેને પ્રત્યેક ઘેર ભિક્ષા માગવા મોકલ્યો—ઘેર ઘેર ભિક્ષા માટે બટકતાં કંટાળી ગયેલો મુંજ બોલવા લાગ્યો કે—

“શ્રીનો પ્રસંગ કાંઈપણ પ્રાણી કરશે નહીં. તેમાં પેણ ત્હેનો વિશ્વાસ તો દુઃખના ઢગલા રૂપજ છે; જુઓ શ્રીનો વિશ્વાસ કરવાથી મકંટની જેમ આ મુંજને તે ઘેર ઘેર નચાવે છે.” વળી મ્હોટા ચતીઓના વેપ છાંડી જેઓ આ દાસી જેવી શ્રીઓ ઉપર રાગે છે, તે પુરૂષ આ મુંજરાત્રની પેઠે ધણા પરાભવને સહન કરે છે. વળી જે જુદી પછગાડે ઉપજી તે જો પહેલી ઉપજી હોતો તો આ મુંજરાત્રની જે દશા મૃણાલવતીએ કરી તે થાત નહીં.”

એક વખતે મુંજરાત્રએ કાંઈને ઘેર જઈ ત્હેની શ્રીની પાસે ભિક્ષા માગી, તે શ્રીએ ગર્વથી મુંજનો તિરસ્કાર કર્યો, ત્યારે મુંજે કહ્યું કે, “હે ધનવતી સ્ત્રી ! આ ત્હારા ઘરમાં ગાયોના સમૂહને જોઈને તું આટલો ખપેા ગર્વ કર નહીં, કેમ કે આ મુંજરાત્રના યૌદસો ને છોતેર હાથીઓ આલ્યા ગયા છે.” એકદા અક્ષય તૃતિયાને દિવસે મુંજરાત્ર કાંઈને ઘેર ભિક્ષા માગવા ગયો. ત્યાં કાંઈ ગ્રહસ્થની સ્ત્રીએ ધીના પિંડુએ ટપકતો માંડે હાથમાં

લકષ્મી મોઢાવડે બટકું લઈ. તે જોઈ મુંજ બોલ્યો કે—“અરે માંડા! મહેને આ સ્ત્રીએ ખંડીતે કર્યો, એમ ધારી તું રો નહીં, કારણ કે, રામ, રાવણ અને મુંજ વિગેરે કયા કયા પુરૂષોને સ્ત્રીઓએ ખંડિત નથી કર્યા?” આગળ જતાં કોઈ સ્ત્રી ઘરમાં રેંદીઓ ફેરવતી હતી તહેનો અવાજ સાંભળી મુંજ બોલ્યો કે—“અરે રેંદીયા આ સ્ત્રી તહેને લમાવે છે; તેમ જાણી તું રો નહીં. કારણ કે સ્ત્રી કોને નથી લમાવતી? એક ખોટા કટાક્ષના આ-ક્ષેપ માત્રમાં લમાવી દે છે; તો પછી તું તો તહેનો હાથમાં જ છે; તો ત્હારી તો વાત જ શી કરવી?” વળી તે અંદ્રલેખાની જેવી કુટીલ છે, સં-ધ્યાની જેવી ક્ષણરાગ ધરાવનારી છે. અને નદીની જેમ નીચા સ્થળમાં જનારી છે. તેથી સૌ સર્વથા છોડી દેવા યોગ્ય છે.”

આ પ્રમાણે મુંજરાજને ઘણા વખત સુધી શિક્ષા અંગાવી ઘણી કથનો કહી છેવટે તહેને શળાએ પરાવી યમરાજનો અતિથિ કર્યો. ઇતિ—શમ.

અથ નુપૂર પંડિતાની કથા.

રાજગ્રહ નગરમાં દેવદત્ત નામે સોનીને દેવદક્ષનામે પુત્ર હતા. તેને દુર્ગિલા નામની સ્ત્રી હતી. એક વખતે તે ઝીણા ને આર્દ્ર વસ્ત્ર પહેરીને નદીમાં સ્નાન કરતી હતી. તેવીજ સ્થિતિમાં ક્રોધ નાગરિક પુરૂષના જોવામાં આવી, તે જોઈ મોઢ પામીને તે પુરૂષ આ પ્રમાણે બોલ્યો—“હે સુન્દરી! આ નદી અને વૃક્ષો તહે સારી રીતે સ્નાન કર્યું? એમ તહેને પૂછે છે, અને હું તો ત્હારા ચરણકમળમાં પડીને પૂછું છું?” દુર્ગિલાએ તહેને ઉત્તર આપ્યો કે—“મહેને સ્નાન વિષે પૂછનારા નદી તથા વૃક્ષોનું કલ્યાણ થાયો, અને મને તે વિષે પૂછનાર પુરૂષનું પણ મન ધ્રુવિત હું પૂર્ણ કરીશ.” આ સાંભળીને નાગરિક તહેને મળવાને ઉત્સુક થયો. પછી તે ક્રોધ તાપસીને મળ્યો, અને તહેને પોતાની ઇચ્છા જણાવી. દુર્ગિલાને ઘેર મોકલી. તેણીએ તહેને ચેલા નાગરિકના પ્રેમની વાત કરી, એટલે દુર્ગિલા બોલી—“અરે પાખાંડીને તું આવું અશ્રાવ્ય કેમ બોલે છે; મ્હારા ઘરમાંથી ચાલી જા.” આમ કહી નિકળતી, તે તાપસીના પૃથ ઉપર તહેણે કાળજીનો ચાપો માર્યો—તાપસીએ

નાગરિક પાસે આવી પોતાના અપમાનનું વૃત્તાન્ત જણાવ્યું; અને પૃષ્ઠભાગ બતાવ્યો. તે જોઈ નાગરિક, સમજી ગયો કે તે ચતુરાંચ્છે મ્હને કૃષ્ણ પક્ષની પંચમીની રાત્રે મળવાનો સંકેત આપ્યો, પણ તે ક્યા સ્થળે મળવું તે જણાવ્યું નથી. તેથી ત્હેણે પુનઃ તાપસીને ત્હેને ઘેર, બિલ્લા માગવા મોકલી. તાપસી ત્યાં જઈને બોલી કે—“હે સુન્દરી, ત્હેને મળવાનું સ્થળ ક્યાં? એટલે દુર્ગિલાએ રોપ કરી ત્હેને હાથે પકડી, પછવાડેના પાડામાં રહેલા અશોક વૃક્ષ તળે થઈને પાછલે દ્વારે કાઢી મૂકી. તાપસીએ તે વાત પેલાને જણાવી. એટલે એ સમજ્યો કે કૃષ્ણ પંચમીની રાત્રે અશોક વૃક્ષ નીચે ત્હેનું મળવું યશે. બ્યારે સંકેતનો દિવસ થયો—ત્યારે તે ત્યાં ગયો. બન્ને ત્યાં મળ્યા અને વિનોદ કરતાં ઉઘી ગયાં. તે વખતે ત્હેનો સસરા દેવદત્ત લઘુશકા કરવાને ત્યાં આવ્યો. ત્યાં પુત્રવધુ સાથે પર પુરૂષને જોઈ ત્હેના ડાખા પગ માંથી એક નુપૂર કાઢી લીધું. તત્કાળ દુર્ગિલાના જણવામાં તે વાત આવી એટલે તેણીએ પેલા નરને જગાડી કાંઈક શિખવાડીને ત્હેને ઘેર મોકલ્યો—પછી પોતાના ઘરમાં ગઈ અને પોતાના પતિને મધુર વાણીથી જગાડીને કહ્યું કે, “પ્રાણેશ! ચાલો આજ તો આપણે અશોકવૃક્ષ નીચે જઈને નિદ્રા લઈએ. પતિએ કષ્ટ કર્યું. એટલે બન્ને જણ ત્યાં જઈને સુતાં. થોડી વાર પછી નિદ્રા પામેલા પતિને જગાડીને ત્હેણે કહ્યું કે—તમારા કુળમાં આ કેવી રીત કહેવાય કે, સાસરા જાતે આવી પુત્રવધુના પગમાંથી નુપૂર કાઢી લે, તે સાંભળી ત્હેના પતિને ક્રોધ ચઢ્યો. તેથી પ્રાતઃકાળે ત્હેણે પોતાના પિતાને કહ્યું કે—અરે પિતા! રાત્રે હું મારી બી સાથે સુતો હતો, તે વખતે તમે નુપૂર લઈ ગયા તે શું? પુત્રવધુનું શબ્દ સાસરાએ જોવું મોઝા છે? પિતાએ કહ્યું અરે પુત્ર! કાંઈ નર ત્હેની સાથે સુતો હતો, તેથી મ્હેં તેમ કંઈ લઈ. અને પછી ત્યાં લઈ જઈ ત્હેને સુવાડીને તેણે આ કપટ કર્યું છે.

તે સાંભળી દુર્ગિલા બોલી કે—“તે વાત અસત્ય છે, હું મ્હારું સત્ય દેખાતાની અગળ બતાવીશ. એમ કરી તે સર્વને લઈ નગર બહાર રહેલા કાંઈ પ્રવર્તક યજ્ઞની પાસે પોતાનું સત્ય બતાવવા ચાલી. માર્ગમાં અચમતી

મંકેત કરી રાખેલો પેલો નર જુદો વેષ લઈ ગાંડા બનીને આવ્યો. અને દુર્ગિલાને ગળે જોમ વૃક્ષને વાનર વળગે; તેમ વળગી પડ્યો; ત્હેને દૂર કરી યક્ષના મંદિર પાસે આવી, પવિત્ર થઈ ત્હેને પૂજીને બોલી કે—“હે દેવ! આ ગાંડા પુરૂષ અને મારો પતિ તે શિવાય જો કાંઈ ત્રીજા પુરૂષનો મ્હને સ્પર્શ થયો હોય તો; તમે મ્હને યોગ્ય શિક્ષા કરજો.” તે સાંભળી યક્ષ વિચારમાં પડ્યો કે આનું સત્ય અસત્ય કેમ છે. માટે ત્હેનું શું કરવું? તેવામાં તો તે સ્ત્રી ત્હેની બે જાંઘા વચ્ચે થઈને નીકળી ગઈ. એટલે લોકોએ ત્હેની પ્રસંશા કરી; અને ત્યારથી “તુપૂર પાંડિતા” એવા નામથી તે પ્રખ્યાત થઈ. આવા તેના ચરિત્રથી, વિસ્મય પામેલા દેવદત્ત સોનીની ત્યારથી નિદ્રા ઉઠી ગઈ.

દેવદત્તના તે (જગૃત) ગુણથી રાજાએ ત્હેને પોતાના અંતઃપુરનો રક્ષક નિમ્નો; રાજાની મુખ્ય રાણી કાંઈ હાથીના મહાવત સાથે આસક્ત હતી. ત્હેના મહેલની પાસે હાથી રહેતા, તેથી રાત્રે તે દ્વારા તે મહાવતને મળતી હતી. આજે આ નવીન સોની પહેરેગીર થવાથી અંતઃપુરમાં જગતો હતો. એટલે તે રાણી વારંવાર ત્હેને જોવા આવતી; પણ ત્હેને જગતો જોઈ પાછી ફરતી હતી. પછી રાણીનું વૃત્તાંત જાણવાના હેતુથી તે કપટ નિદ્રાથી સૂઈ ગયો; એટલે રાણી મહેલના ગોખ પાસે આવી; ત્યાં પેલા જનર મહાવતે હાથી ઉભો કરી રાખેલો હતો. ત્હેણે પોતાની સુંદર રાણીને નીચે ઉતારી. એટલે મહાવત ત્હેના વાંસામાં હાથીની સાંકળ મારીને બોલ્યો કે, મોડી કેમ આવી? ત્યારે ત્હેણે નવા નિમાયલા પહેરેગીરની વાત કહી. પછી રાજાના છેલ્લા પહેરે પાછી મહાવતે તેવીજ રીતે ઉપર પહોંચાડી દીધી. આ સર્વ ચરિત્ર દેવદત્તના જોવામાં આવ્યું, તેથી ત્હેણે વિચાર્યું કે, ત્યારે રાજાની રાણીઓનું પણ આવું આચરણ છે. તો પછી બીજા સાધારણ માણસોની સ્ત્રીઓ કુશીલ હોય તેમાં શું નવાઈ? આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ચિંતા રહિત થઈ ગયો તેથી ત્હેને જાણે તેજ રાત્રીએ પૂરી નિદ્રા આવી ગઈ. ત્હેની નિદ્રાનો વૃત્તાંત જાણી ત્યારે તે જાગ્યો, ત્યારે રાજાએ ત્હેનું કારણ પૂછ્યું. ત્હેણે સર્વ વૃત્તાંત સ્પષ્ટપણે કહી બતાવ્યું. પછી રાજાએ તે

રાણીને જાણખી ડાઘવા સાડું અંતઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓને કહ્યું કે, તમે સૌ હાથે વાસે ઉભી રહો. અને હું કર્મળના દડાનો પ્રહાર કરું તે સહન કરો. સર્વેએ તે સ્વીકાર્યું. અનુક્રમે તે પ્રમાણે કરતાં જ્યારે પેલી કુલદત્તનો વારો આવ્યો. ત્યારે કર્મળપુષ્પથી પ્રહાર કરતાંજ તે કપટવડે મૂર્છા ખાધને પૃથ્વી પર પડી ગઇ. રાજા ત્હેનાં સ્ત્રીચરિત્રને જાણીને બોલ્યો કે—“અરે સ્ત્રી! તું મદોન્મત્ત હાથી સાથે રમે છે, છતાં કૃત્રિમ હાથીથી બીહે છે, અને લોહાની સાંકળનો માર ખાઈ હર્ષ પામે છે, છતાં આ કર્મળપત્રના ઘાતથી મૂર્છા ખાય છે.” આ પ્રમાણે કહી રાજાએ ક્રોધથી આજ્ઞા કરી કે, આ હાથી, મહાવત અને રાણીને પર્વતના ઉંચા શિખર ઉપર ચઢાવીને અંધાપાત કરાવો. પછી મહાવત તે રાણીને હાથી ઉપર બેસાડી હાથીને પર્વતના શિખરઉપર લઇ ગયો. ત્યાં હાથીનો પહેલાં એક પગ ઉંચો કરાવ્યો, પછી બે ઉંચા કરાવ્યા, અને છેવટે ત્રણ પગ ઉંચા રખાવી એક પગે ઉભો રાખ્યો. હાથીની આ કળાથી રંજિત થયેલા લોકોએ રાજાને વિનંતી કરી કે, સ્વામી, આવા ગર્જદ રત્નને મારવો યોગ્ય નથી. રાજાએ ત્હેને અલયદાન આપ્યું. અને મહાવતને કહ્યું કે, ત્હેને નીચે ઊતારી દે—મહાવતે કહ્યું કે, જો અમને અલયદાન આપો તો હું ત્હેને કુશળતાથી નીચે ઊતારું. રાજાએ ત્હેને પણ અલયદાન આપ્યું. એટલે ત્હેણે હાથીને હળવે હળવે ક્ષેમકુશળ નીચે ઊતાર્યો. પછી રાણીને અને મહાવતને રાજાએ દેશપાર કર્યા.

રાણી અને મહાવત આગળ જતાં માર્ગમાં એક દેવાલયમાં રાત્રે સૂઈ ગયાં, તેવામાં કોઇ ચોર ત્યાં ચોરી કરીને આવ્યો. કોટવાળને ત્હેની ખબર પડતાં તે દેવાલયને ઘેરી લીધું; મહાવત નિદ્રાવશ હતો. પણ એલા ચોરનાં કર સ્પર્શથી રાણી જાગી ઉઠી; અને ત્હેને જોઇને બોલી કે “તું મને સ્ત્રી તરીકે સ્વીકાર.” ચોરે કહ્યું કે—“જો તું પ્રાતઃકાળે કોટવાળ પાસે મને તારો સ્વામી કહી મારા જીવિતની રક્ષા કરે તો ત્હારી વાત સ્વીકારું. ત્હેણે હા કહી. પ્રાતઃકાળે કોટવાળે અંદર પ્રવેશ કરીને પૂછ્યું કે, તમારામાં કોણ ચોર છે? રાણીએ દહિની ચંદાથી મહાવતને બતાવ્યો. એટલે તેઓએ

તહેને પકડી-ગુન્હો-સાખીત ગણીને શણાએ ચઢાવી દીધો. શણા ઉપર તહેને તૃષા લાગી, તેથી માર્ગે જતા કાંઈ આવક પાસે તેણે પાણી માગ્યું. આવક તહેને નવકાર મંત્રનું પદ આપી જળ લેવા ગયો. તેના આંખ્યા અંગાહિ શણા ઉપર તે નવકાર મંત્રને માદ કરતો મહાવત મૃત્યુ પામીને વ્યંતર નિકામમાં દેવ થયો.

અહિં પેલી દુષ્ટ રાણી ચોરની સાથે ચાલી નીકળી, માર્ગેમાં એક નદી આવી. નદીમાં પૂર જોઈ ચોરે કહ્યું કે પ્રથમ તારા વજાદિ મને આપ. તહેને પેલે તીર મૂકી આવીને પછી મુખેથી તહેને લાઇ જઈશ. હું ત્યાંસુધી આવું ત્યાંસુધી તું અહીં રહેજે. તેણીએ તેમ કયું ચોરે વિચાર્યું કે-આ સી મહાવત (તેના પતિ)ની જેમ મહેને પણ દુઃખમાં નાખશે તેથી તેના સંગ કરવા યોગ્ય નથી. એમ વિચારીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધી તે ચોર પરભાર્યો ચાલ્યો ગયો.

અહિં રાણી નમ્રપણે હતાશા યજ્ઞ-વનમાં ભમતી પોકાર કરવા લાગી એવામાં વ્યંતર ચએલો તહેનો પતિ (મહાવત) શીયાળનું રૂપ લઇને તહેને પ્રતિજ્ઞા કરવા આવ્યો. તહેણે મુખમાં માંસ રાખ્યું હતું; તહેની પેશી નદી ના તીર ઉપર મૂકી કાઢિ આવેલા મત્સ્યને બચડવા દોડ્યો. એટલે મત્સ્ય તો જળમાં પેશી ગયો. ને પેલું માંસ શમડી ઉપાડી ગઇ. તે વખતે શીયાળ વિલખો થઇ આમ તેમ જોવા લાગ્યો-તે જોઈ રાણી બોલી કે-અરે મૂખ! તું ઉભય બ્રહ્મ થયો, હવે શું જુવે છે? શીયાળ બોલ્યો-“અરે સી! તું તો ત્રણથી બપ્પ થઇ છું. હવે ખીજોના દોષ શા માટે જુવે છે? એ પ્ર-માણે કહીને તેણે દિવ્ય રૂપ પ્રકટ કરી કહ્યું કે, અરે પાપિણી! તહે જેને મારી નાખ્યો હતા તે હું મહાવત છું. જેનું ધર્મના પ્રલોભથી મહેને આ ઉત્તમ ગતિ મળી છે. માટે તું પણ તે ધર્મને અંગીકાર કર. રાણીએ તે વાત સ્વીકારી. એટલે તેણે તહેને કાંઈ સાધવી પાસે મૂકી ત્યાં તેણે દીક્ષા અર્પણ કરી અંગુકમે સદ્ગતિને પામી.

“આ પ્રમાણે તે રાણી પ્રતિ શીક્ષા વંતના પવિત્રપણાને પામી પણ

સુપ્રસંહિતાના અસતીપણાની અપકીર્તિનો અપવાદ અદ્વાપિ સુધી વિરામ પામ્યો નથી. ” ઇતિ-શમ્.

અથ સુલક્ષણી સ્ત્રી વિષે-વસંતતિલકા છંદ.-

રૂડી રૂપે સુશિલ સહય લન્નળુ સાદી.

લાવણ્યતા પ્રિય વદે પતિ ચિત્ત વાદી;

લીલા યુવાવય વિલાસ રતી સમાણી,

પુણ્યે મળે પદ્મણી અતિ દક્ષ શાણી. ૧

સીતા દમંતી સતી જે જગમાં વખાણી,

પંચાણી પાંચ પતિ રક્ત સતી ગવાણી;

એવી મહા પતિવ્રતા અતિ સૌખ્યખાણી,

પ્રાતઃસમે શુભ ગણે જગ ભાવ આણી. ૨

અથ સંયોગ વિષે-વસંતતિલકા છંદ.

ઉદાસ નેત્ર વિકસે સખી પ્રિય યોગે,

રોમાંગ અંગ પ્રકટે શુભ ભોગ ભોગે;

વેરી સ્તનો કઠિન જે અતિ દુઃખ આપે,

દાળે સદાંતરપણે પ્રિય સ્વાંગ સ્થાપે. ૧

અથ વિયોગ વિષે-વસંતતિલકા છંદ.

દેખી શશિ મન એંઝે કુર આગળવાળા,

વા વાય જે મૃદુપણે શત વજ ભાલા;

કદપાંત રાત દિવસો વરસો પ્રમાણે,

સ્વામી વિયોગિ પ્રમદા મન એમ માને. ૧

અથ માતા વિષે-વસંતતિલકા છંદ.

માતા સુખાલ પ્રિય પુત્ર કદી ન લોપે,

શાન્તિ ધરે મન સદા યદ્દી માત કાપે;
 ને ધર્મ કર્મ સઘળાં સઉમાં વડેરી,
 માતા પૂજય સઉ માન્ય કહી ભલેરી. ૧
 ને માત મોહ ધરીને પ્રતિબંધ કીધો,
 ગલે છતાં વીરજિને વ્રત નેમ લીધો;
 ભદ્રા સુતે તપ તપંત શિલા પ્રબુદ્ધો;
 માતા સુધા વચનથી અરહન સિદ્ધો. ૨

અર્થ અહ્નિક (અરણિક) મુનિની કથા.

તગરા નામે નગરીમાં દત્તનામે શ્રાવકને ભદ્રા નામની સ્ત્રીથી અહ્નિક નામે પુત્ર થયો. એકદા અહ્નિકનામના સુરિ પાસે બોધ સાંભળીને દત્તે પોતાની સ્ત્રી તથા પુત્ર સહિત દિક્ષા લીધી. દત્ત મુનિ ક્રિયા પાત્ર છતાં પણ પુત્ર ઉપરના વાત્સલ્યને લીધે ઉત્તમ ભોજન લાવી આપી પુત્રનું પોષણ કરતા હતા. દેરલેક કાળે દત્ત મુનિ ઉનાળાના સમયમાં સમાધિથી મરણ પામ્યા. તેના વિયોગથી અહ્નિક સાધુને દુઃખ થયું. એવા દુઃખીને જોઇ એ ત્રણ દિવસ તો ખીજ સાધુઓએ તેને આહાર લાવી આપ્યો. પછી તેઓએ અહ્નિકને કહ્યું કે—“હવે તું પોતેજ લિક્ષામાટે અટન કર. તારા પિતાની જેમ તેને હંમેશ કાંઈ અહાર લાવી આપશે નહીં.” અહ્નિક એક યુક્ત થઇ ખીજ મુનિઓની સાથે લિક્ષા માટે ચાલ્યો. પૂર્વે કાંઈપણ વખતે તેણે જરી શ્રમ લીધો નહોતો. અને શરીર અત્યંત સુકોમળ હતું. તેથી શ્રીખ આતુના સૂર્યના ઉગ્ર કિરણોથી તપેલી ધૂળમાં ચાલવાથી તેના પગ દાઝવા લાગ્યા, માથું તપી ગયું અને તૃષાથી મુખ પણ સૂકાઈ ગયું. તેથી ખીજ સાધુઓથી પાછળ પડી ગયો. તેથી વિશ્રામને માટે કાંઈએક ગ્રહસ્થના મહેલની છાંયામાં ઉભો રહ્યો, ત્યાં ઉભેલા કામદેવ સમાન આકૃતિવાળા તેને અંદરમાં જેવા મુખવાળી પ્રાણિત ભર્તૃકા (જેનો પતિ પરદેશ ગયોછે તેવી) તે ધરની માલેક સ્ત્રીએ દીઠો. તે આળ મુનિને જોઇને તેણે વિચાર્યું કે—

“અહો ! શું આનું અપૂર્વ સૌન્દર્ય છે કે જેને જોવા માત્રથીજ મહારા
મનનું આકર્ષણ થાય છે ! તો આ યુવાન સાથે વિલાસ કરવાથી મહારા
યૌવન કેવું સફળ થાય ? એમ વિચારીને તેણે દાસી દ્વારા મુનિને બોલાવ્યા.
ઝટલે તે પશુ તેના ધરમાં ગયા. તેને આવતો જોઈને હર્ષતા બારથી
જેના કુચકુંભ પ્રકૃષ્ઠિત થયા છે. એવી તે સ્ત્રી તેની સામે આવી. અને હાસ્યથી
મિશ્રિત થયેલા દાંતના ડિણ્ણથી અધરોળને (હોળે) તેજસ્વી કરતી તથા
નેત્રને નીચાં રાખીને વાંકી દષ્ટિથી કટાક્ષ કરતી તે સ્ત્રીએ તેને કહ્યું કે—
“હે પ્રાણુ જીવન ! તમે શું માગો છો ?” ત્યારે તે બોલ્યા કે—“હે સુ-
દોઅના ! કામદેવની પ્રિયા ! હું ભિક્ષા માગું છું.” તે સાંભળીને તેણે વિ-
ચાર્યું કે—“આને હું કામદેવ ઉદીપન થાય એવા ઔષધોથી મિશ્રિત સિન્ધુ,
મધુર અને જોવા માત્રથીજ વિકાર થાય, તેવો આહાર આપીને વશ કરું.”
એમ વિચારીને તેણે મનોહર મોદક આપ્યા. મુનિ અટન કરવાથી જ્ઞાન
પામ્યા હતા. તેથી આવા સુંદર મોદક મળવાથી ઘણો હર્ષ પામ્યા. પછી
તે સ્ત્રીએ સ્નેહયુક્ત દષ્ટિથી જોતાં તેને પૂછ્યું કે—“હે યુવાન ! મહારા
અંગમાં વ્યાપેલા કામવિકારના તાપ સમૂહનું નિવારણ કરવામાં સમર્થ, તથા
કદળીના સ્તંભ જેવી કામળ જંઘાવાળી અને માંખણના જેવા સુકુમાળ
અંગવાળી કમનીય કામિનિઓએ સ્પૃહા કરવા યોગ્ય એવું આ યૌવન પા-
મીને શા માટે પરીપક્વ રૂપી કુહારવંદે વૃક્ષની જેમ આ પ્રકૃષ્ઠ યૌવનરૂપ વાડીનું
હિન્મૂલન કરે છે ? વ્રત ગ્રહણ કરવાનો આ સમય નથી. કેટલાક સ્ત્રી
સુખનો લાલસાવાળા જીવો હુલા તપાદિક કળ્પ સહન કરે છે, આતુર રહે
છે, તોપણ તેઓને સ્વપ્ને પશુ તેવું સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. અને તમને તો
તેવું સુખ અત્યારે અનાયાસે પ્રાપ્ત થયું છે. માટે આટલા દિવસ પાલન
કરેલા વ્રતનું આ પ્રલક્ષ ફળ પ્રાપ્ત થયું છે; એમ જાણો, જે કુરૂપ, દુઃખી,
વૃદ્ધ અને કઠોર અંગવાળાને યોગ્ય એવી આ કષ્ટકારી ક્રિયાને મૂકી શો;
ફોફર તમારા આત્માને હેતરો નહીં.”

“વળી આપણા જન્મેનું રૂપ અને શરીર અન્યોન્યના અંગમથી
આને સફળપણાને પામે. જે કદાચ તમને દીક્ષામાંજ આગ્રહ હોય તે

ભોગ ભોગવીને પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં ફરીથી દીક્ષા ગ્રહણ કરજો. ” આ પ્ર-
 માણેનાં લેનાં મોઢક વચનો સાંભળીને તથા લેનાં હાવલાવ જોઈને આ
 બાળ મુનિનું મન વ્રત ઉપરથી ભ્રમ થઈ ગયું. ” કહ્યું છે કે—” મૃગનયની
 સ્ત્રીઓ માત્ર ચિત્રમાં આલેખેલી જેમ હોય તોપણ તે ચિત્રનું હરણ કરે
 છે. તો પછી હાસ્યથી પ્રવૃક્ષિત અને વિકાસથી ભરિત એવાં નેત્રાવાળી
 સ્ત્રીઓને સાક્ષાત્ જોવાથી તે ચિત્રને હરણ કરે તેમાં તો કહેવું જ શું ? ”
 પછી લેનું વચન અંગીકાર કરીને અહંનક તેનાજ ઘરમાં રહ્યો.
 અને અમંત આસક્ત થયેલી તે સ્ત્રીની સાથે સ્વેચ્છા પૂર્વક કામ દીક્ષા
 કરવા લાગ્યો.

અહીં સર્વે સાધુઓ ગોચરી લાંબને ઉપાશ્રયે આવ્યા. પણ અહંનકને
 જોયો નહીં. તેથી તેમણે તેની શોધ આખા શહેરમાં કરી, પણ કંઈ પતી
 લાગ્યો નહીં. તેથી તેઓએ તે વૃત્તાંત લેની માતા કે જે સાધ્વી થયેલી
 હતી, લેને કહ્યો. તે સાંભળી તે સાધ્વી પુત્રપરના અતિરાગધિપણથી પુત્ર
 શોધ વડે જણે લેનાં શરીરમાં ભૂત પેદા હોય તેમ, બેભાન જેની ઉન્મત્ત
 થઈ ગઈ. અને “ હે અહંનક ! હે અહંનક ! ” એમ ઉચે સ્વરે ગદગદ
 કંઠે વિલાપ કરતી શહેરના સર્વ ચોટાં અને શેરીઓમાં ભ્રમવા લાગી.
 મોઢથી ઘેંલી બનેલી ને પગલે પગલે રખેલના પામતી, ને નગનમાંથી પડતી
 આંસુની ધારાથી માર્ગની ધૂળને બીજાવતી, અને જે કોઈ સાચું જણે લેને
 “ મ્હારો પ્રાણુથી પણ પ્રિય પુત્ર અહંનકને તમે ક્યાં પણ જોયો છે ? ”
 એમ વારંવાર પૂછતી તે આખા નગરમાં અટન કરવા લાગી. લેની આવી
 ઉન્મત્ત અવસ્થા જોઈને સંજનોને અતુક પા આવતી અને દુર્જનોને લેની
 હાંસી કરવાથી હર્ષ થતો હતો, એકલા મહેલની બારીમાં બેઠેલા અહંનકે
 લેને દીડી. તેવી ઉન્મત્ત દશા જોઈ લેને ઝાળખીને અહંનક વિચારવા
 લાગ્યો કે—” અહો ! મ્હારું કેવું અવિનયપણ ! અહો ! મ્હોં કેવું દુઃકર્મ કિયું ! ”
 ક્ષણિક સુખને માટે મ્હોં આ સ્ત્રીના વચનથી મુક્તિના સુખને આપનારા
 વ્રતનો ત્યાગ કર્યો. અને આવા દુઃસહ કષ્ટમાં મારી માતાને નાંખી. લોકિક

શ્રાવણમાં પણ અડસઠ તીર્થો કરતાં પણ માતાના વિનયનું ફળ અધિક કહ્યું છે. તેમાં પણ આ મહારી માતા તો જૈન ધર્મમાં હોવાથી અને ચારિત્ર અંગીકાર કરેલી હોવાથી વિશેષ કરીને પૂજ્ય છે. હા! ઇતિ ખેદે! ચારિત્ર તો ભંગ કરીને મહેં મહારા આત્માને ખૂડાડ્યો. એટલું જ નહીં, પણ આ મહારી માતાના મહાવ્રતનો લોપ થવામાં પણ હું કારણભૂત થયો. અહો! પરંપરાથી મારા પાપમાં કેટલી બધી વૃદ્ધિ થઈ? આ અંદ્રવદના સ્ત્રીએ આરંભમાં મિષ્ટ પણ પરિણામે દુઃખ આપનાર હાવભાવાદિ વિષય મૂકીને પાન કરાવ્યું. તેના હાવણ્ય ને સુંદર વેષને અને નિપુણતાને ધીકાર છે? આની સર્વ ચતુરાર્થ કેવળ નરકને જ આપનારી છે; હે ચેતન! હવે તારે માટે બે માર્ગ છે. એક તો આ અંદ્રમુખીએ બતાવેલો પાપ માર્ગ અને બીજો આ આર્યાએ બતાવેલો પુણ્ય માર્ગ આ બેમાં જે કલ્યાણકારી હોય તેનું આચરણ કર; પણ અત્યારે તો મહારે મારી દુઃખી માતાના શોકનું ઉન્મૂલન કરવું જોગ્ય છે.” એમ વિચારીને અહંતક એકદમ તે ધરમાંથી બહાર નીકળ્યો. તેની પાછળ તે અંદ્રમુખી પણ એકદમ આવીને વિરહના વિલાપ વિગેરે અનેક પ્રકારના અતુક ફાવણ કરતી બોલી કે—“હે નિર્દય! હંમણાં તને સ્ત્રી હત્યાનું પાપ લાગશે. હે કઠોર! શા માટે મૂકે વૃક્ષના શિખર ઉપરથી પાડી નાખે છે? શા માટે મૂકે દુઃખ રૂપી ચિતામાં હોમે છે? મને રસીલી બનાવીને હવે વિરસ કેમ કરે છે?” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળીને અહંતક બોલ્યો કે—“હે પાપસમુદ્રે! ક્ષણિક સુખને માટે આવા ફોકટ વિલાપો શા માટે કરે છે? પહેલાં હું અજ્ઞાનગ્રસ્ત હતો; તેથી તે મૂકે વિલાસમાં પાડી નાખ્યો. એટલે મહેં પરમાત્માના ધર્મને દુષિત કર્યો. હવે અહિં રહેવું મૂકે જોગ્ય નથી. આ મહારી માતાને ધન્ય છે કે જેણે મૂકે વિવેકમાર્ગ દેખાડ્યો. સંસારમાં પડવાના માર્ગ બતાવનાર તો દુનીયામાં ધણા હોય છે, પરંતુ ભવસાગરમાં પડેલાનો ઉદ્ધાર કરવામાં ને તેને પવિત્ર કરવામાં સમર્થ તો મહારી માતા સમાન બીજું કોઈ નથી. હવે ભવનપર્યંત ઈંદ્રની અગ્ર મહિષીનું સુખ મળે તો તેને પણ હું ઇચ્છતો નથી, તો પછી મનુષ્ય જાતિની સ્ત્રીના સુખની ઇચ્છા તો શેનીજ

કરે? મન, વચન ને કાયાથી મહે સંસારના સુખનો ત્યાગ કર્યો છે.”
 ઇત્યાદિ કહીને પછી લલ્લ સહિત વિનયયુક્ત માતાને નમીને તે બોલ્યો કે—
 “હે માતા! આ તમારા કુળમાં અંગારા જેવો અહર્નિત તમને નમસ્કાર
 કરે છે.” એમ કહી મિત્રમાં આસુ લાવી તે માતાને નમ્યો, તહેને જોઇને
 તે માતા સ્વસ્થ થઇ છતાં હર્ષથી બોલી કે—“હે પુત્ર! આટલા દિવસ તું
 ક્યાં રહ્યો હતો?” ત્યારે અહર્નિત દંભ રહિતપણે પૂર્વે અભ્યાસ કરેલા પ્રશ-
 ન્ત ધર્મરાગથી અનંત ગણા શુભ વૈરાગ્યયુક્ત અધ્યવસાય વાળા થઇને
 પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત યથાર્થ કહી આપ્યું.” તે સાંભળીને માતા બોલી કે—
 “હે વત્સ! હવે તું કરીથી ચારિત્ર ગ્રહણ કર.” તે બોલ્યો કે—“હે માતા!
 હમેશાં સંયમ ક્રિયાનું પાલન કરવું મને દુષ્કર છે. કારણ કે “કરેમીલ”
 ના ઉચ્ચાર સમયથી ચારંબીને ગ્રાણાંત સુધી નિરતીચાર ચારિત્ર પાળવું.
 ઇત્યાદિ સાધુની સમગ્ર ક્રિયા નિરંતર કરવા હું સમર્થ નથી. હું મહા પાપી
 છું. તેથી “હે માતા! જો તમારી આજ્ઞા હોય તો હું અનશન ગ્રહણ કરું.”
 તે સાંભળીને ભદ્રા સાંખી હર્ષ પામી, તે બોલી કે, “હે ભદ્રા! આ સમયે
 અનશન પણ ત્હારે માટે યોગ્ય છે. અનંતલક્ષ ભ્રમણ કરવામાં નિમિત્ત રૂપ
 વ્રત ભંગ યોગ્ય નથી, પરંતુ તું આવા સ્વરૂપ માત્ર કષ્ટ વાળા પંથ મહા-
 વ્રતનું પાલન કરવામાં ઉદ્વેગ પામે છે. તો પછી અનશન પાળવું તે તો મહા
 દુષ્કર છે, યોગ્ય માણસનેજ તે અનશન પ્રાપ્ત થાય છે. તું તો શુભ અને
 અશુભ પુદ્ગળોને જોઇને રાગ અને વિરાગ ધારણ કરે છે. માટે હમણાં તો
 ત્હારે વિશ્વાસ જ્ઞાનીના વચનથી આવશે. અહર્નિત વિચારવા લાગ્યો કે—
 “ખરેખર માતાનો રાગ મ્હારા પર અત્યંત છે.” પછી માતાની પ્રીતિ કરવાને
 બોલ્યો કે—“હે માતા! હમણા થોડા દિવસના મ્હારા વિરહથી તમે આવી
 દુઃખી અવસ્થા પામ્યાં—તો અનશનથી તો મારા શરીરનો સર્વથા નાશ થશે,
 તે વ્યથા તમે શી રીતે સહન કરશો?” ભદ્રા બોલી—“હે પુત્ર! તું સત્ય
 કહે છે. પરંતુ એક વાત કહું તે સાંભળ, તારા વિરહથી દુઃખ પામીને મહે
 વિચાર્યું હતું કે—“મારો પુત્ર ધર્મ કર્યો વિના ઇદ્રાદિકને પણ દુર્લભ એવા

સમ્યક્ષી રત્નનો તુણની માફક ત્યાગ કરશે; તે સંસારમાં મહા દુઃખો પામશે, તેથી હું તહેને તત્કાળ બોધ કરું” તે સાંભળીને અહંત્રક બોલ્યો કે-
 “હે માતા ! તમે આલોકમાં ને પરલોકમાં જન્મેમાં સુખદાયી થયા છો. વધારે શું કહું ? તમે મારો સમ્યક્ષ પ્રકારે ઉદ્ધાર કર્યો છે. પ્રથમ તમે જન્મે જન્મ આપ્યો; અને પછી અનંત જન્મનો નાશ કરનાર ધર્મ આપનાર થયાં.” ઇત્યાદિ સ્તુતિ કરીને ગુરૂ પાસે જઈ તહેણે ફરીથી ચારિત્ર લીધું. પછી જ્ઞાતીના વચનના વિશ્વાસથી માતાએ આજ્ઞા આપી, એટલે તહેણે સર્વ સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરી તથા પોતાના દુરિતની નિદા કરીને સર્વ પ્રાણીઓને ખમાવીને સૂર્યનાં કિરણોથી તપેલી બાહ્ય વનની શિલા ઉપર બેસીને ચાર શરણુ અંગીકાર કરી પાદોપગમન અનશન ગ્રહણ કર્યું. પછી અતિ દારૂણ ઉષ્ણ બેઠાને સમ્યક્ષ પ્રકારે સહન કરતાં તે અહંત્રકમુનિ શરીરે અતિ કામળ હોવાથી માંખણના પિંડની જેમ એક મુદ્દત માત્રમાં જ ગળી જઈ તત્કાળ સ્વર્ગ સુખને પામ્યા.

આ દૃષ્ટાંતથી ભદ્રા જેવી માતા કે જેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો, તેનું માલણ પોષણ કર્યું; અને ચંદ્રમુખીના પાસથી ત્યાગ કરેલું ચારિત્ર ફરીથી દેવરાવી પ્રતિબોધ પમાડી પરલવના પાથેયરૂપ અનશન કરાવ્યું. ધન્ય છે એવી માતાને, તેમજ ધન્ય છે એવા પુત્રને કે જેણે માતાનો લગ્નપૂર્વક વિનય, ભક્તિ અને સ્તુતિ કરી જેમ સર્વ કાંચળાને તજે તેમ અપ્સરા જેવી નવયૌવના ચંદ્રમુખીને તજી દીધી. ઇતિ-શમ.

અથ પિતા ત્રિષે-વસંતેતિલકા છંદ.

જે બાપ આપ સુતને અતિ લાડે લાડે,
 વિદ્યા ભણાવી કરી પોષ મીઠું જમાડે;
 તે તાતનો તનય જો ઉપકાર ધારે,
 ભક્તિ કરી ભલો પદે નિત્ય સેવ સારે.

મનહર છંદ.

નિષદ સગરરાય હરિભદ્ર ને ગવાય,
 દશરથ રાય ન્યાય જગમાં પ્રખ્યાત છે;
 પ્રસન્નમુનિંદ્ર ચંદ્રરાજ તેજમાં પ્રચંદ,
 મનકે જનકવૃંદ પુત્ર મોહે ખ્યાત છે;
 પુત્રને પ્રમોદે પ્રાણી વિદ્યા બુદ્ધિ બગ આલી.
 કષ્ટથી લીધા સંભાળી તાત તે સુખત છે,
 કીર્તિ જગમાં વધારી કાજ સઘળાં સુધારી,
 રિદ્ધિ સિદ્ધિ સોંપી-સારી ધન્ય એવા તાત ને.

અથ સગરચક્રીના પુત્રોની કથા.

અયોધ્યામાં જિતશત્રુ રાજ અને વિજયારાણીના પુત્ર શ્રીઅનિલ નાથસ્વામી થયા. જિતશત્રુને નહોતો લાઘ સુમિત્રવિજય કરીને હતો. ત્હેને યશોમતી સ્ત્રીથી સગર નામે ચક્રવર્તી થયો. તેના સાકે હજાર પુત્રો હતા, તેમાં સૌથી મોટો જહલુકુમાર નામે હતો. તેણે એકલા ચક્રોને પ્રસન્ન કરી વરદાન માગ્યું કે “આપની કૃપાથી સર્વ લાઘઓ સહિત દંડાદિક રત્નને લઈને સમગ્ર પૃથ્વી જોવાની મારી ઇચ્છા થઈ છે.” તે સાંભળીને ચક્રોએ સૈન્ય સહિત ત્હેને જવાની આજ્ઞા આપી.

જહલુકુમાર આગળ જતા ચાર યોજન વિસ્તાર વાગા અને આઠ યોજન લાંબા અષ્ટાપદ પર્વતને જોઈને લાઘઓ સહિત ત્હેના ઉપર ચડ્યો. ત્યાં ત્હેણે બે કાશ પોહોળું, ત્રણ કાશ લાંબું ને ચાર કાશ લાંબું ચાર દ્વારવાળું રત્નમય ચૈત્ય જોયું. ત્હેમાં રહેલી પોતપોતાના દેહ સરખા પ્રમાણુ વાળા ઋષભદેવ વિગેરે યોગીએ તિર્થકરોની પ્રતિમાનું પૂજન કરીને ભરત વિગેરેના સો પુત્રોના સ્તુતોને વંદના કરી અને તે પર્વતની શોભા જોઈને તે ઘણો હર્ષ પામ્યો. પછી “આ ચૈત્ય કોણે કરાવ્યું છે?” એમ ત્હેણે અંત્રીને પૂછ્યું. અંત્રીએ કહ્યું કે—“હે કુમાર! તમારા પૂર્વજ ભરત ચક્રોએ

કરાવ્યું છે.” જહ્નુકુમારે કહ્યું કે-આપણે આ પર્વતનું રક્ષણ કરીએ. કારણ કે આગળ ઉપર કાળના વિષમ દોષથી લોકો લોભને વશ અહીં આવીને ઉપદ્રવ કરશે ? માટે આનું રક્ષણ કરવું તે પણ મહા ફળદાયક છે.” એમ કહીને જહ્નુકુમારે દંડરત્નવડે તે પર્વતની ફરતી એક હજાર ચોળન ઉંડી ખાઈ કાણવારમાં ખોદી. તેથી નાગકુમારોના ક્રીડાગ્રહો માટીના વાસણની માફક ભાંગી ગયા; તેથી ભય પામેલા નાગ દેવોએ પોતાના ઇંદ્ર જન્મલન-પ્રભ પાસે જઈને તે વૃત્તાંત કહ્યો; તેથી કાપાયમાન થયેલા તે ઇંદ્રે સગરના પુત્રો પાસે આવીને કહ્યું કે-“હે મૂર્ખો ! આ પૃથ્વી શા માટે ખોદી નાંખી ? નાગકુમાર દેવો ક્રોધ પામશે તો ત્હમને હણી નાંખશે.” તે સાંભળીને જહ્નુકુમાર બોલ્યો કે-“તીર્થની રક્ષા કરવા માટે અમે આ કામ કર્યું છે, માટે હે સર્પેન્દ્ર ! અજ્ઞાનથી થયેલા આ અપરાધની આપ ક્ષમા કરો.” તે સાંભળીને “હવે આવું કામ કરશો નહી.” એમ કહીને સર્પેન્દ્ર સ્વસ્થાને ગયા.

ઇંદ્રનાં ગયાં પછી જહ્નુકુમારે પોતાનાં ભાઈઓ સાથે વિચાર કર્યો કે-“આ ખાઈ પાણી વિના કાળે ધૂળથી પૂરાઈ જશે. માટે ત્હને ગંગા નદીના જળથી ભરી દઈએ તો ઠીક.” તે વાત સર્વેએ સ્વીકારી, એટલે જહ્નુકુમારે દંડરત્નવડે એવીને ગંગા નદીના પ્રવાહ ભાંવી તે ખાઈમાં નાંખ્યો; તેથી તેનાં જળવડે સર્પના ધરોમાં ફરીથી વિશેષ ઉપદ્રવ થયો. તેથી ક્રોધાયમાન થયેલા જન્મલનપ્રભે ત્હમના વધને માટે મોટા દષ્ટિવિષ સર્પોને મોકલ્યા. તેઓએ બહાર આવીને સગરના પુત્રો સન્મુખ વિષની વૃષ્ટિ કરનારી દષ્ટિવડે બેઠું કે તત્કાળ સગરના સર્વ પુત્રો ભખ્મીભૂત થઈ ગયા. તે બેઠાને શોક કરતા સૈન્યને સાંત્વન આપીને મંત્રી બોલ્યા કે-“હવે શોક કરવાથી સર્થ ! કાર્ષણ્ય ભાવી ઉદ્ધવન કરી શકતું નથી.”

પછી તે સર્વ સામંતાદિક સૈન્ય સહિત અયોધ્યા તરફ આવતાં હતાં. મણે વિચાર્યું કે-“સ્વામીના સર્વ પુત્રો ભખ્મ થયા, અને આપણે અક્ષત શરીરવાળા આવ્યા, તે ઘણું જ લજ્જાસ્પદ છે, તેથી ચક્રોની પાસે આપણાથી આ વાત શી રીતે કહેવાશે ?” એમ વિચારીને તેઓ શોકાતુર રહેતા

હતા. તે વૃત્તાંત જાણીને કોઈ એક બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—“તમારે કાંઈ ફિકર કરવી નહીં. હું રાજાને તે વાત નિવેદન કરીશ.” પછી તે બ્રાહ્મણ કોઈ અનાથ મહત્ત્વ ઊપાડીને રાજમંદિર પાસે લઈ ગયો. ત્યાં તે સખને મંદીને મોટે સ્વરે વિલાપ કરવા લાગ્યો. તે સાંભળીને ચક્રીએ ત્હેને “રાવાતું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—“મ્હારે આ એકજ પુત્ર છે. ત્હેને મોટા સર્પ કસ્યો છે, તેથી તે નિઃશ્વેષ થયો છે. માટે હે દેવ ! ત્હેને તમે જીવાડો.” તે સાંભળીને રાજાએ ઘણા પ્રયોગ કર્યા, પણ કાંઈ વળ્યું નહિ; તેવામાં એક માણસે કહ્યું કે—“જેના ધરમાં આજસુધી કાંઈ પણ મરણ પામ્યું ના હોય ત્હેના ધરમાંથી ભસ્મ લાવો, તો હું આને જીવતો કરું.” તે સાંભળીને રાજાએ આખા નગરમાં તપાસ કરાવી. પણ જ્યાં કાંઈ માણસ મરણ પામ્યું ન હોય તેવું એક પણ ધર મળ્યું નહીં. પછી ચક્રી કહે કે—“અમારા ધરમાં પણ ઘણા પૂર્વજો મરણ પામેલા છે, તો સર્વને વિષે સામાન્ય રીતે વર્તનારે જે મૃત્યુ ત્હેની પ્રાપ્તિથી “હે બ્રાહ્મણ ! તું શા માટે ખેદ કરે છે?” તે સાંભળી પેલો બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—“હે દેવ ! તે સર્વ હું જાણું છું. પણ આ પુત્ર વિના આજેજ મારા કુળનો ક્ષય થશે. માટે કોઈપણ પ્રકારે આને જીવાડીને મને પુત્ર ભિક્ષા આપો.” રાજા બોલ્યો કે—“હે બ્રાહ્મણ ! મંત્ર તંત્ર તથા શાસ્ત્રોને અગોચર અને અદશ્ય શત્રુરૂપ વિધિના ઉપર ક્યો પડિત પુરૂષ પણ પરાક્રમ કરી શકે? કોઈ નહીં ! માટે તું શોક તજ દે. ઇત્યાદિ રાજા અને વિપ્રની વચ્ચે ઘણી યુક્તિ પ્રયુક્તિ થઈ. અને બ્રાહ્મણને ઘણી રીતે સમજાવ્યો, ત્યારે છેવટ બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—

“હે સ્વામી ! બીજાને દુઃખી જોઈને ઘણા લોકો વૈરાગ્યનું વર્ણન કરે છે, પણ જ્યારે તેવું દુઃખ પોતાનેજ પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે જોનું ચિત્ત સ્થિરતાં ન મૂકે તેજ પ્રશ્ન કહેવાય ” ચક્રીએ કહ્યું કે—“જેઓ પોતાનું વચન પાળે નહીં તેઓને માયાવીજ જાણવા, ” બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—“ત્યારે હે રાજા ! તમારા સાથે હજાર પુત્રો, એકજ સમયે મૃત્યુ પામ્યા છે, માટે તમે પણ શોક કરશો નહીં.” તે સાંભળીને એકદમ આનંતમાં પડેલો રાજા કાંઈક વિચાર કરે છે, તેટલામાં તો પ્રથમથી એકેત કરી રાખેલા તે સામંતાદિકે

આવીને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું, તે સાંભળીને ચક્રી જાણે વળથીજ હણાયો હોય તેમ તત્કાળ મૂર્છા પામીને પૃથ્વીપર પડ્યો, પછી સેવકાના કરેલા અનેક શીતોપચારવડે સાવધ થયો. છતાં અનેક પ્રકારે વિલાપ કરવા લાગ્યો. પાછાજણે કહ્યું—“ મહારાજ વિયોગ કોને દુઃસહ નથી ? પણ જેમ વડવાનળ અગ્નિને સમુદ્ર સહન કરે છે. તેમ ધીર પુરુષ તેવા વિરહને પણ સહન કરે છે. ” ઇત્યાદિ પાછાજણના વાક્યોથી બહુવારે ચક્રીએ ઘૈર્ય લાવીને તે પુત્રાને દેહોત્સર્ગ કર્યો.

એકદા અષ્ટાપદ પર્વતના પ્રદેશમાં રહેનાર માણસોએ આવીને વિનંતી કરી કે “ હે સ્વામી ! આપના પુત્રાએ જે ગંગાનો પ્રવાહ અષ્ટાપદની આધમાં લાવીને નાંખ્યો છે. તે આપને પૂર્ણ કરીને હવે તે પ્રવાહ ગાગોને ફાળાવવા લાગ્યો છે. માટે ત્હેનું નિવારણ કરી અમારું રક્ષણ કરો. ” તે સાંભળીને રાજાએ જહનુના પુત્ર ભગીરથને તે કામ માટે આજ્ઞા કરી, તેથી ભગીરથે ત્યાં જઈ અઠમ તપ કરી સર્પરાજને પ્રસન્ન કરી ત્હેની આજ્ઞાથી દંડરત્નવડે ખેંચીને તે પ્રવાહને ગંગા નદીમાં પાછો લઈ જઈ પૂર્વ તરફના સમુદ્રમાં ઉતાર્યો. ત્યારથી ગંગા અને સાગરના સંગમનું તે સ્થળ તીર્થરૂપ થયું—અને ગંગા નદી પણ જહનુના લઈ જવાથી જાહ્નવી અને ભગીરથે સમુદ્રમાં ઉતારી તેથી ભગીરથી એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ.

ત્યારપછી સગર ચક્રીએ શત્રુંજયનો સાતમો ઉદ્ધાર કરી અજિતનાથ સ્વામી પાસે દીક્ષા લઈ ઉગ્ર તપ કર્યું અનુક્રમે કવળજ્ઞાન પામીને બ્રાહ્મોત્તર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મોક્ષપદને પામ્યા. ઇતિ—શમ.

અથ પુત્ર વિષે—વસંતતિલકા છંદ.

માતા પિતા પદ તણી શુભ સેવ સારે,
એવા સુપુત્ર જગમાં શુભ કીર્તિ ધારે;
જે બ્રાહ્મ માત પિતૃનો કહ્યો ના ઉથાપે,
આદિત્ય જેમ જગમાં પ્રકટે પ્રતાપે.

ગંગાસુતે જગ વિષે શુભ કીર્તિ રાખી,
આજ્ઞા સુતાતતર્ણી બિખમ છતાં ન દોષી;
તે ધન્ય અંજનતણો સુત જે પ્રતાપી,
જે રામ ભક્તિ કરી છાપ અઘાપિ છાપી, ૨

તોટક વૃત.

ઈમ કામ વિલાસ ઉદ્ધાસંત એ, રચ રીતી રૂએ અનુભાવતં એ;
નિમ અંદન અંગ વિલેપત એ. ઉર હોય સદા સુખ સંપત એ. ૧

વસતતિલકા છંદ.

આ કામવર્ગ અપવર્ગનો અર્ગળા છે,
છે કામભોગ સરિતા પણ નિર્જળા છે;
જો તે તને સુખ અખંડ અનંત પાવે,
આ છંદવૃંદ રચી સાંકળચંદ ગાવે. ૧

અથ ગંગાસુત ભીષ્મપિતાની ટુંક કથા.

મહાભારતમાં વર્ણવેલા વીર ભીષ્મપિતાના નામ અને કામથી ભાગ્યેજ કોઈ અજાણ્યું હશે. તે મહા પરાક્રમી, સત્યવક્તા અને ભીષ્મ (આકરી) પ્રતિજ્ઞાવાળા હતાં. તેથીજ તેમનું નામ ગાંગેયને બદલે ભીષ્મપિતા તરિકે પ્રસિદ્ધ થયું. તે મહાત્મા ખરેખર પિતૃભક્ત હતા ત્હેમના જેવી માતા પિતાની ભક્તિ ભારત વર્ષમાં કોઈએ કરી હોય તો તે એક ભીષ્મપિતાએજ કરી છે, એમ સમજવું. ત્હેમના વિષે એવી વાત છે કે—

તે મહા પરાક્રમી શાંતનુ રાજના પુત્ર હતા. તે રાજ્યકાળમાં તથા સુદ્ધમાં અને ધર્મનીતિમાં દરેક વાતે ધણા પ્રવિણ હોવાથી પિતાએ તેમને સુવરાજ પદની આપી, રાજ્યનો ભાર ત્હેમને શીર નાંખ્યો. અને પોતે પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરવા નિકળ્યા. ફરતા ફરતા શાંતનુરાજ યમુના નદીને કંઠે આવ્યા. ત્યાં એક માછીની કન્યા હોડીમાં બેસીને જતી હતી. તે

ઈંદ્રની અગ્રમહીષી કરતાં પણ અધિક રૂપાળી અને મનોહર અંગવાળી તથા લાવણ્યતા ને મધુરતાની લાંડાર હતી. રાજા શાંતનુ આ કન્યાને જોઈ કામધિ બની ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે—“આ સ્ત્રીરત્ન જેના ધરમાં હોય તેના જેવો લાઝણાળી દુનીયામાં કોઈ છેજ નહીં.”

પછી તેણે તે કન્યાને પૂછ્યું કે—“તું કેાની કન્યા છે. ને મને ત્હારી હોડીમાં બેસારીશ.” કન્યાએ કહ્યું કે—હું માછીના સરદારની કન્યા છું, મારું નામ સત્યવતી છે. જો મ્હારા આપની આજ્ઞા થાય તો ત્હમને હોડીમાં બેસારીશ.” પછી શાંતનુરાજ તે માછીના સરદાર પાસે ગયો. માછી રાજાનું આગમન જાણી ધણો હર્ષ પામ્યો ને તેને સાંરી રીતે સત્કાર કર્યો. પછી શાંતનુરાજએ માછી પાસે કન્યાની યાચના કરી, માછી બોલ્યો. “હે દેવ ! તમારો પુત્ર ગગિય છે. તે મહા પરાક્રમી, શુણ્વણ, શુદ્ધિવાન ને સર્વવાંતે કુશળ છે. તેથી મારી કન્યા હું ત્હમને આપું તો ત્હેના પુત્રને રાજ્ય મળી શકે નહિ ? અને જ્યારે મ્હારી કન્યા રાજાની રાણી થાય ને તેની પ્રજા થાય ત્હેને રાજ્ય ન મળે તો પછી તે રાજાને પરણી તે ન પરણ્યા બંરાબર જ છે.” માટે મ્હારી કન્યા આપવા ખુશી નથી આપું મહારાજા છો. આપને આનાથી પણ ધણી સુંદર કન્યાઓ મળશે. પણ હું તો આપનાર નથી.”

રાજા ન્યાયી હતો, તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે “માછી કહે છે તે વાત સાચી છે. ને રાજ્યનો હક પણ ગગિયનો છે. તેથી મ્હારે તો બાધ તરિની ન્યાય થયો.” એમ વિચારી નિરાશ થઈ પાછો આવ્યો, ને શીકે ચહેરે સત્યવતીના ધ્યાનમાં ને બ્યાનમાં જ મહેલમાં ગયો. ત્યારથી તેણે રાજકાજમાં તથા કુશામાં રહ્યું નહીં, માત્ર એકજ સત્યવતીમાં જ તે લીન થઈ ગયો. તેથી દિવસે દિવસે તે સૂકાતો ગયો ને તેનો ચહેરો શીકા પડી ગયો.

ગગિયે વિચાર કર્યો કે—“કાંઈ મારો અપરાધ થયો છે કે મારી મા-તુશ્રીને થયો છે, અથવા કાંઈ પરિજનનો દોષ થયો છે. શાથી મહારાજા

આમ ઉદાશ રહે છે ? બે હું પૂછીશ તો મ્હને ખરાખર નહીં કહે. માટે ત્હેમની સાથે રહેનારા મંત્રીને પૂછવાથી ખબર પડશે.” એમ વિચારી ત્હેણે મંત્રીને પૂછ્યું. ત્યારે મંત્રીએ સત્યવતીનો સધળો વૃત્તાંત કહ્યો.

ગાંધિય તરતજ એક રથ લાધને પેલા માછીના સરદાર પાસે ગયો. ત્હેને કહ્યું કે—“હે ભદ્ર ! શાંતનુરાજ બેવા પૃથ્વીપ્રતિ ત્હારી કન્યાની યાચના કરે છે. છતાં તું આપતો નથી. તો પછી એથી વધારે સારો વાંચના ત્હેને બીજો કયો મળશે.” તે સાંભળી માછી બોલ્યો કે—“હે મહા બાહો ! તમારા બેવા મહા પરાક્રમી સદ્ગુણી અને તેજસ્વી પુત્ર છતાં, ત્હારી કન્યાને પુત્ર થાય, ત્હેને શી રીતે રાજ્ય મળે ? ન જ મળે. તેટલા માટે હું ના પાડું છું, ગાંધિય બોલ્યો—“હું સૂર્યની સમક્ષ તથા સમસ્ત દેવતાઓની શાખે અને મ્હારા આત્મા તથા પરમાત્માની સાનીધ્યે પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે—આજથી સરણુ પર્યન્ત હું મન વચન કાયાએ કરીને બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળીશ. મ્હારા આત્માને માટે ને મ્હારા પિતાની ભક્તિની ખાતર હું કોઈ પણ રીતે કદી પ્રાણુતિ પણ તે વ્રતનો ભંગ કરી હું ભગ્ન પ્રતિજ્ઞા થઈશ નહીં.” આવી આકરી પ્રતિજ્ઞા ત્હેણે કરી, તેથી દેવોએ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી, ને કહ્યું કે સાધો—સાધો. ધન્ય છે ? તમારી પ્રતિજ્ઞાને. તમે આવી બીજમ પ્રતિજ્ઞા કરી તેથી તમારૂં આજથી ગાંધિયને બદલે લીજમ નામ પ્રસિદ્ધ થશે” એમ કહી દેવતાઓ માછીને કન્યા આપવાનું કહી અંતર્ધાન થયા—માછી ધણો હર્ષ પામ્યો. ને બીજમની ધણી સ્તુતિ કરી. તરતજ ત્હેને પોતાની કન્યા આપી દીધી. બીજમ બોલ્યા કે—“હે માતાજી ! આ રથમાં પધારો,” એમ કહી રથમાં બેસારી શાંતનુરાજ પાસે આવ્યો. ને ત્હેમને પ્રણામ કરી નવીન સ્ત્રીરત્ન ત્હેમને સ્વાધીન કર્યું. રાજ્ય અતિ હર્ષ પામ્યો. ને પુત્રને બોળામાં બેસારી આલિંગન આપી કહ્યું કે—“ધન્ય છે મ્હને ! હું ફૂલ ફૂલ થયો કે ત્હારા બેવા સુપુત્ર કોઈ થયા નથી ને થશે પણ નહીં. કે જહોણે પિતાની ખાતર રાજ્યનો હક છોડ્યો—એટલુંજ નહિ પણ જીવંત પર્યન્ત બ્રહ્મચર્ય વ્રત અંગીકાર કર્યું. ત્હારૂં નામ આ પૃથ્વીમાં યુગાંત સુધી અમર રહેશે.” ધન્ય છે ત્હેને, ત્હારી શુદ્ધિને અને ત્હારા

વીર્યને. જગત્માં એક બીજે અભિનવ સૂર્ય તું જ છે.” ઇત્યાદિક વર્ણી સ્તુતિ કરી.

પિતાની અને જગતની સ્તુતિથી નહીં હવકાતા લીધે પિતાના ચરણ કમળમાં પ્રણામ કરી નિરંતર ત્હેમની સેવા ભક્તિ કરી. આવા સુપુત્ર પિતા-ભક્ત પુત્રના આ દૃષ્ટાંતથી દરેક સુપુત્રે માતૃ પિતાનો યથાર્થ વિનય તથા સેવા ભક્તિ કરવી. ઇતિ-શમ્.

ઈતિ શ્રી પુરુષાર્થ સિદ્ધિ પ્રબંધે તૃતીય કામવર્ગઃ સમાપ્તમ્

અથ ચતુર્થ મોક્ષવર્ગ પ્રારંભ:

હરિગીત છંદ.

આ મોક્ષવર્ગે અતિ ઉમંગે મોક્ષ, કર્મ, ક્ષમા, યથા,
વર્ણો શુદ્ધ સંયમ અને દ્વાદશ ભાવના ભાળી તથા;
રિયુ રાગ દ્વેષ અનાદિના જે કલેષ જળના ઘોષ છે,
સંતોષ પોષ વિવેક વર્ણો નિવેદ આત્મપ્રબોધ છે. ૧

મોક્ષાર્થ વિષે-હરિગીત છંદ.

સંસારનાં સુખ ક્ષણિકમાં રાચે ન માચે ધર્મમાં,
સમ કનકને પાષાણુ ગણ્યો નાચે ન ભવનટ ભર્મમાં;
વર્ણો મુક્તિને સંસાર સમ ગણ્યો રક્ત ન રહે કર્મમાં,
અહી કંચુકી સમ ભોગ તણ તે જાય શુભ શિવ શર્મમાં. ૧
ખટખંડ રાજ્ય સમાજ ઋદ્ધિ સિદ્ધિ ક્ષણમધ્યે તણ,
જે ચક્રીને વર્ણો ધર્મ ચક્રી શાન્તિજન મુક્તિ ભણ;
વર્ણો ગજમુનિ પ્રત્યેકબુદ્ધ પ્રસિદ્ધ જે જગમાં થયા;
તણ વ્યર્થ વ્યર્થ સમર્થ થઈ ક્ષણવારમાં મોક્ષે ગયા. ૨
શ્રી ગજસુકુમાળની કથા પાછળ પૃષ્ઠ ૪૨ ઉપશમના વિષયમાં છે.

અથ કર્મ વિષે-હરિગીત છંદ.

જો કર્મ રાજ સખળ કોયે દુઃખ જીવને દે વણાં,
તિર્યચ ને નરકાદિના દે જન્મ મરણ ન દુઃખ મણા;
વર્ણો પરિણતિ શુભ થાય તો દુઃખ જાય આ સંસારમાં,
નર સુરપતિની સંપદા દે કર્મનૃપ ક્ષણ વારમાં. ૧
કર્મે કલંકી ચંદ્ર ને બિશ્વ પિનાકી કર્મથી,
વિષ્ણુ કરે બળી પ્રાર્થના કર્મે નચાબ્યા મર્મથી;

વિધિ ઇંદ્ર, ઇંદ્રાદિત્યને કર્મ ભૂલાવ્યા છે છળી,
મલયાગિરિ ચંદન નચાવ્યા કર્મસમ નહીં કો બળી.૨
ચંદન મલયાગિરિની કયા આગળ સંસારચિત્રમાંથી જોઈ લેવી.

અથ ક્ષમા વિષે-હરિગીત છંદ.

અતિ દુરિત વારે કાળ સારે ક્ષમા ધારે જે નરા,
તપ જપ સુધારે શ્રી વધારે પુણ્યશાળી તે ખરા;
વળી શ્રુત આરાધે ક્ષમા વાધે મોક્ષ સાધે સુખકરા,
નિજ ગુણ પ્રકાશે અતિ ઉદ્ધાસે ક્ષમાવંત નરા ધરા. ૧
ખંધકેસૂરના શિષ્ય મુક્તિ વર્ષા એહ ક્ષમા વડે,
વળી દ્રઢપ્રહારી કુરંગદુ મુક્તિ વર્ષા એ ગુણ ચડે;
તે ક્ષમાથી મુનિ ગળ વર્ષા શિવસુંદરી ક્ષણવારમાં,
મેતાર્ય મુનિ સુગતિ લહ્યા વર ક્ષમા છે સંસારમાં. ૨
શ્રી ગળ સુકુમાળનું ક્ષમા ઉપરનું દ્રષ્ટતાંત પાછળ પૃષ્ઠ ૪૨ માં છે.

શ્રી દ્રઢ પ્રહારીની કથા.

વસંતપુરમાં સાતે વસન સેવનાર એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તહેણે
ચોતાનું સર્વ ધન વિષયાદિકમાં ગુમાવ્યું. તેથી તે ચોરી કરવા લાગ્યો,
રાજાએ તહેને નગર બહાર કાઢી મૂક્યો, તે ચોરની પદ્ધતિમાં ગયો, ત્યાં
પદ્ધતિપતિને પુત્ર નહિ હોવાથી તહેને પુત્ર કરીને રાખ્યો. તે બ્રાહ્મણ જહેને
બહાર કરતો તે અવશ્ય મરી જતો, તેથી લોકમાં તહેનું દ્રઢપ્રહારી નામ
પડ્યું. એકદા તે હુંદારાના સૈન્ય સહીત કુશસ્થળમાં ગયો, તે ગ્રામમાં કોઈ
એક દુરિદ્રી બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તહેને ધણી છોકરા હતા, તેઓએ એક
વખતે તે બ્રાહ્મણ પાસે ખીર ખાવા માગી, ત્યારે તે બ્રાહ્મણ કોઈ ગ્રહસ્થને
ઘેરથી ઓખા દૂધ વિગેરે માગી લાવ્યો, અને પોતાની સ્ત્રીને ઓખી ખીર
કરાવી. પછી “આજે ઉત્સવની દિવસ છે, કારણ કે આજે ખીર ખાઇશું.”
એમ વિચારીને તે મધ્યાહ્ન વખતે સ્નાન કરવા ગામ બહાર નદીએ ગયો,

તેવામાં પેલા લુંટારાઓ ગામમાં પેઠા, તેમાંના કેટલાએક તેજ આહાણના ધરમાં પેઠા, પણ કાંઈ હાથ લાગ્યું નહિ, શોધ કરતાં પુણામાં પેડેલું ખીરનું વાંસણ દોહ્યું. તે તેમણે લઈ લીધું, એટલે ઊંકરાઓ રૂઢન કરતાં તેમની પાછળ દોડ્યા. તેવામાં પેલા આહાણ સ્નાન કરીને આવ્યો, તે આ સ્વરૂપ જોઈ દ્રોણપાપમાન થયો. તેથી તે ધરની એર્ગળા લઈને રાક્ષસની જગમ ચોરાની પાછળ દોડ્યો. તેના પ્રહારથી તેણે કેટલાક ચોરાને મારી નાખ્યા, તે વાતની ખબર પડતાં દ્રઢપ્રહારી તરતજ ત્યાં આવ્યો, અને પોતાના ચોરાને મારનાર તે આહાણનું તેણે ખડ્ગવડે મસ્તક કાપી નાખ્યું. પછી આહાણના ધરમાં પેસતાં ગાયે તેને રોક્યો. એટલે ગાયને પણ મારી નાખી. તે જોઈને તે આહાણની સ્ત્રી પોકાર કરતી તેને ગાળો દેવા લાગી. તેથી અત્યંત દ્રોણપાપમાન થઈને તે દ્રઢપ્રહારીએ તેજ ખડ્ગવડે તેનું પેટ ઘીરી નાખ્યું; તેથી તેના ગર્ભમાં રહેલું બાળક પણ તરફડતું બે કડકડા થઈને પૃથ્વી ઉપર પડ્યું.

આ પ્રમાણે આહાણ, ગાય, સ્ત્રી તથા બાળક ચારેને પોતે તત્કાળ મારી નાખેલા જોઈને તથા “હે પિતા ! હે માતા !” એમ બોલતાં ઊંકરાઓને જોઈને દ્રઢપ્રહારી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“આ પ્રમાણેનું દુષ્કર્મ કરનારા એવા મને ધિક્કાર છે ? આવા પાપથી મને નરકમાં પણ સ્થાન મળવાનું નથી. હવે આ બાળકોનું કાણુ રક્ષણ કરશે ? હવે હું અગ્નિમાં પેસું કે ભૂગુપ્તાત્ કરું ? સાથી મહારી શુદ્ધિ થાય ? અહો ! હું સદાચારનો ત્યાગ કરીને દુષ્કર્મ રૂપી પાથેયવાળો પાથ થયો છું.” એ રીતે મહા વૈરાગ્યથી શુભ ધ્યાન કરતો તે ગામ બહાર નિકળ્યો. ગામની બહાર ઉદ્યાનમાં કાંઈ મહા મુનિને જોઈ નમીને બોલ્યો કે—“હે ભગવન્ ! આવાં ધોર પાપથી હું શી રીતે મૂકાઈશ ?” મુનિ બોલ્યા કે—“ચારિત્ર ગ્રહણ કર.” ઇત્યાદિ. વૈરાગ્યમય બોધથી દ્રઢપ્રહારીએ તરતજ દીક્ષા લીધી. પછી તેણે એક દુષ્કર અભિગ્રહ લીધો કે—“આક્રોશ પરિસહને સહન કરવા. માટે મહારે આ ગામમાં જ રહેવું. અને ન્યાં સુધી મહારા પાપનું બીજાઓ સ્મરણ કરે, ત્યાં સુધી મહારે અંહાર લેવો નહીં.” એવા દ્રઢ અભિગ્રહ લઈને તે મુનિ કર્મના

ક્ષય કરવા માટે તેજ ગામમાં વિચરવા લાગ્યો, લોકો ત્હેને જોઇને આકોશ કરવા લાગ્યા કે—“આ પાપાત્મા સ્ત્રી, બાહ્યશુ, ગાય અને બાળ એ ચાર હત્યા કરનારો છે, તથા ગામને હુલનારો છે. એમ બોલી લોકો ત્હેને તજના કરવા લાગ્યા. અને લોકો તથા પાપાણુદિકથી મારવા લાગ્યા, તે સર્વ મુનિએ ક્ષમાથી સહન કર્યું અને અત્યન્ત શાન્તરસ ધારણ કરી પોતાનું પાપ સંભારીને જોજન લીધું નહીં. એ પ્રમાણે છ માસ વ્યતીત થયા ત્યારે સમતાઈપી સૂર્યનો ઉદય થવાથી ત્હેમનાં પાપરૂપ અંધકારનો નાશ થયો. તે વખતે એ મુનિ ભાવના ભાવવા લાગ્યા કે—“હે આત્મા! જેવું બીજ વાવીએ તેવુંજ ફળ મળે, ત્હેમાં નગરજનોનો કાંઈ દોષ નથી. મહારા દુષ્કર્મરૂપી ગ્રન્થોને તોડવા કઠોર ભાષણાદિ ક્ષારવડે આ લોકો ચિકિત્સા કરે છે, માટે તેઓ મહારા ખરા મિત્રો છે. તો મહારા પરમોપકારી છતાં ત્હેમના ઉપર શા માટે રોષ કંઈ? વળી તેઓ પોતાના પુણ્યે કરીને મહારા પાપને ઘોષ નાખે છે, તેથી તે પરમ બાધવોને મહારે દોષ આપવો ન જોઈએ? વળી તેઓએ મ્હને માર્યો કુટ્યો પણ મ્હારું જીવિત નાશ કર્યું નથી. કદાચ માનો કે તે પણ નાશ કર્યું! પણ બાધવની જેમ તેઓએ મહારા ધર્મનો નાશ કર્યો નથી, ઉલટાં તેઓ તો મહારા આત્મરૂપ ધરમાં પેઠેલા ભાવચોરોને કાઢવા માટે મ્હને સહાયભૂત થયા છે; છત્યાદિ શુભ આનમાં તત્પર થઇને ક્ષપક્રોણી ઉપર આરૂઢ થઇ કેવળજ્ઞાન રૂપી સૂર્યની કાન્તિથી આત્માને પ્રકાશિત કર્યો.

“માટી જ્યાંની ત્યાંજ પડે છે. એ ઉકિત ખોટી નથી. કેમકે જેણે જ્યાં કર્મ બાંધ્યું, તે ત્યાંજ રહીને નાશ પમાડ્યું. એવા ક્ષમાશ્રમણ મુનિને ધન્ય છે. તે કેવળીએ દેવના રચેલા સુવર્ણકમળ ઉપર બેસીને તપની સ્તુતિના વચન રૂપી અમૃતરસે કરીને લભ્ય ગ્રાણી રૂપી સારી પૃથ્વીનું સિંચન કર્યું. ઇતિશમ્.

અથ સંયમે વિષે—હરિગીત છંદ.

ભવજળધિ તારે કર્મ વારે કાટિ કલ્પતણું કર્યા,

સંયમ સ્વીકારે નિરતિચારે પાળી કે ભવિ ભવ તર્યા,
 જે મુક્તિ સાધન વ્રતારાધન પાળીને સંયમ શૂરા,
 ઝટ મુક્તિ રમણિ વર્યા રંગે અતિ ઉમંગે મુખકરા. ૧
 મૃગ સિંહ ઉદ્ધરે શૈલશિખરે રામ પ્રતિબોધે મુખે,
 રથકાર મૃગ ને રામ પંચમ મુરાલય પહોચ્યા મુખે,
 તે શુદ્ધ સંયમ રામ સમ આરાધિ ભવિ ભવ નિસ્તરો,
 વ્રત નિયમ પાળો કર્મચાળો તણ જય કમળા વરો. ૨

“રામ (અળદેવ) તથા કૃષ્ણ વાસુદેવનો કથા પાછળ પૃષ્ઠ ૧૩૬ માં
 અર્થ વર્ગમાં મદિરાના વિષયમાં આવી ગઈ છે, ત્યાંથી વાંચી લેવી.”

અથ અનિત્ય ભાવના-હરિગીત છંદ.

અહા ! જીવીત યૌવન રૂપ લાવણ્ય પ્રિય સમાગમ કારમા,
 વળી અપળ અપળાં અથિર વૈભવ હાલ જળખિંદુ સમા,
 રવિ શશિ ઉગે ને આથમે જ્યાં છાય ત્યાં ને તાવડો,
 જે જન્મ પામ્યો તે મરે શો ગર્વ કરવો આવડો ? ૧
 જ્યાં ઓટ ત્યાં ભરતી થતી ચઢતી તીહાં પડતી વળી,
 સ્થિર કોઈ વસ્તુ નવ મળે એ અનિત્યતાએ. મહી છળી,
 વળી ધરણી તરૂં ગિરિ જળધિ સૌ ભંશુર ઇંદ્ર ધનુષ પર,
 મુંજરાય કંઠે કોડીયું લઈ ઘર ઘરે ભિક્ષાચરે. ૨

આ રૂપ ને વપુ કારમા પર પુફ્ફળે શોભે યથા,
 નિજ આત્મ રૂપ સ્વભાવ રમતાં ભરત લે કેવળ તથા,
 રવિ રાહુ અસ્ત થયો નિહાળી ભોંધ કીર્તિધર લલો,
 એ અનિત્ય ભાવે ચડી ચોથે ભાર સંયમનો વહો. ૩

મુંજ રાજની કથા પાછળ પૃષ્ઠ ૧૬૦ માં છે, ત્યાંથી જોઈ લેવી.

અથ ભરતચક્રીની કથા.

યુગાદિ દેવ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના સૌથી વડીલ પુત્ર શ્રી ભરતને
 નીચે ભળાવી સ્વામિએ દીક્ષા લીધી, પછી તેણે છ ખંડ પૃથ્વી સાધી, ને
 ચક્રવર્તી થયો, એકદા શ્રી આદિનાથ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી
 ચોરાશી ગણધર સહિત અયોધ્યાના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા, ઉદ્યાનપાલકે વધા-
 નણી આપી, તેને સાંડાખાર કોડતું દાન આપ્યું, પછી ભરતે વિચાર્યું કે-
 આજ ભગવાન પધાર્યા છે, તેમને સપરિવાર ભોજન કરાવું. એમ ચિતવી
 પદ્મવાનાદિકનાં ઘણાં ગાડાં ભરાવી સમવસરણમાં આવ્યા, ભગવાનને વાંદીને
 વિનંતી કરી કે મહારાજ ! આજ કુટુમ્બ સહિત આહાર ભોજન કરો, ભગવાન
 બોલ્યા કે-“હે ભરત ! સાધુને રાજ્યપિડ અગ્રાહ્ય છે. વળી આધ્યાત્મી તથા
 સામો આણેલો તે પણ કદ્યે નહીં,” એમ સાંભળી ભરત દિલગીર થયો
 તેથી ભગવાન બોલ્યા કે-“હે રાજા ! તું દિલગીર ન થા, કેમ કે પહેલું
 યાત્ર પીતરાગ, બીજું પાત્ર સાધુ, ત્રીજું પાત્ર અણુવ્રતધારી આવક ને ચોથું
 પાત્ર દર્શનધર છે, માટે તું અણુવ્રતધારી આવકની ભક્તિ કર કે જેથી સંસાર
 સમુદ્ર ચલક સમાન થાય.” ભરત હર્ષ પામ્યો, અને તેણે આવક માત્રને
 જન્મવા માટે નહોતરો દીધા, તેથી નિરંતરે સર્વ લોકો જન્મવા આવવા લાગ્યા,
 તેથી કાયર થઈ રસોધ્યાઓએ રાજાને વિનંતી કરી કે મહારાજ ! પ્રજા સર્વ
 ઉપડી છે, અમે તે કાને જન્મીડીએ ને કાને ન જન્મીડીએ ? તેથી રાજાએ
 પરીક્ષા કરી શુદ્ધ આવકને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ ત્રણ રેખા કાંચણી
 દત્તવી કરી, એમ કરી આવકની ભક્તિથી ભરતે જન્મ સંકળ કર્યો, તથા
 શત્રુજયનો પ્રથમ ઉદ્ધાર કર્યો, સંધપતિ થયો, વળી અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર
 શ્રી ઋષભદેવ પ્રમુખ ચોવીસ તિર્થકરોના પ્રાસાદ કરાવી માનોપેત (દરેક
 તિર્થકરની જેવડી કાપી હોય તેટલા પ્રમાણમાં) પ્રતિમાઓ ભરાવી, એ
 રીતે શ્રી સંધની ભક્તિ કરી ઘણો દહાવો લઈ મહાન પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું.
 એકદા આરિસાં લંધનમાં એકાં છતાં સ્વભાવિક રીતે તેમના હાથની
 અંગુળાની સુદ્રિષ્ટ (વીંટી) નીકળી પડી. તે વીંટી વગરની અંગુળી, અડવી
 લાગી, તે જોઈ તેમણે વિચાર કર્યો કે-“આ પુદ્ગળ પર પુદ્ગળથી શોભે
 છે કે શું ? એમ વિચારી તેણે મુગટ, કુંડળ, હાર, ખાનુખંધ, બેરખા

વિગેરે એક પછી એક આખા અંગના આભરણો વિગેરે, ઉતારી નાંખ્યા. તેથી પત્ર અને ફળ વગરના સુકાઈ ગયેલા વૃક્ષ જેવું પ્રેતાતું શરીર આરિ-સામાં જોતાં હેમને લાગ્યું, તે ઉપરથી હેમણે વિચાર કર્યો કે—“અહા ! આ સડન પડન અને વિનાશી પુદ્ગળની શી લીલા છે ? અહો ! આ પુદ્ગળ માત્ર પરપુદ્ગળેજ શોભે છે, તે વગડામાં, ઘરમાં, જંગલમાં ગમે ત્યાં ને ગમે તે વખતે આત્માને તણ દેવાતું ! એવા અનિત્ય અસાર પુદ્ગળ ઉપર ક્યો ડાહ્યો માણસ ભરોસો રાખે ? અહો ! મહેને ધિક્કાર છે કે—આટલા દિવસ મહેં હેનાં ભરોસે રહી, જેને અતે નરક છે, એવા રાજ્યકાળને અર્થે ઘણું સમારંભ કર્યો, એવા રાજ્યને, મહેને અને આ અનિત્ય પુદ્ગળને ધિક્કાર થાઓ.” ઇત્યાદિક અનિત્ય ભાવના ભાવતાં ક્ષપકચેષ્ટીએ ચઢ્યા, અને હેમને આરિસાં ભવનમાંજ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. દેવતાઓએ મુનિના વેળે આપ્યો, તે સ્વીકારી કેવળીપણે વિચરી પૃથ્વી પાવન કરી ભવ્યજનોને તારી પ્રાંતે મોક્ષે ગયા.

આ પ્રમાણે અનિત્ય ભાવના ભાવતાં મહાત્મા ભરત ભૂપતિને આરિ-સાભવનમાંજ કેવળજ્ઞાન થયું. તેથી આ સંસારને અનિત્ય જાણી જેમ જાને તેમ તેથી વિરમવું, એજ વિચક્ષણાનું કર્તવ્ય છે. ધૃતિ-શમ.

અથ અશરણ ભાવના—હરિગીત છંદ.

આ કૃતાન્તે નિજ કુખમાં નર ધીર કાયરને ધર્યા,
પણ શરણ મરણ સમે ન કોઈ લવિ ધર્મ શરણથકી તર્યા;
માતા પિતા પ્રિય સ્વજન સ્નેહી પ્રિયા એકાં જોઈ રહે,
રાખે ન જીવને મરણ સમયે વિપત પણ જરી નવ લહે. ૧
સુર કોડ સારે સેવ તે ઇંદ્રાદિ ન દૂર્યા મરણથી,
જગ જન હરતો કાળ અશરણ ભાવ ભાવો ચરણથી;
નહીં નાથ આ સંસારમાં છે જગત્ અશરણ આપડું,
એમ મન વિચારી મુનિ અનાથી કાજ સારું આપડું. ૨

અથ નિગ્રન્થ અનાથી મુનિની કથા.

રાજગૃહ નગરમાં શ્રેણિકરાજ રાજ્ય કરતા હતા, તે નગરના ઉપ-
નમાં કોડા કરતાં રાજ્યએ એક મુનિને સમાધિમાં તત્પર જોયા, તહેમતું
હારીર અતિ કામળ હતું. રૂપ જગતને મોહ પમાડે તેવું હતું, એવા તરણ
મુનિને જોઈને રાજ્યએ વિચાર્યું કે—“અહો ! અ.નું રૂપ, લાવણ્યતા તેમજ
સૌભાગ્યતા અને તહેની સાથે તેમની ક્ષમા અને વિરક્તતા—એ સર્વ
અપ્રતિમ છે.

આ પ્રમાણે વિચારી તહેમને ધ્યાનયુક્ત જોઈ તહેમના ચરણકમળમાં
અણામ કરીને પૂછ્યું કે—“પૂજ્ય ! આવી યુવાવસ્થામાં તમે આવું દુષ્કર વ્રત
કેમ લીધું ? તહેનું કારણ કહો.” ત્યારે મુનિ જોલ્યા કે—“હું અનાથ છું.
મારો કાંઈ નાથ નથી, મહારા પર અનુકંપા કરનારના અભાવે મહે યુવા-
વસ્થામાંજ વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે. એમ સાંભળીને જરા હાસ્ય કરતા શ્રેણિકે
કહ્યું કે—“હે સાધુ ! આ તમારું રૂપ વિગેરે જોતાં તમે અનાથ છો એ વાત
ચુકત જણાતી નથી. તોપણ કદાચ તમે અનાથ હો, તો હું તમારો નાથ
થવા તૈયાર છું. તમે યથેચ્છ ભોગ ભોગવો, અને મહારા સામ્રાજ્યનું પ્રતિ-
પાલન કરો, આ મનુષ્ય ભવ ફરીથી મળવો આત દુર્લભ છે, તો આવી
યુવાવસ્થા ભોગ વિના નિષ્કળ જવા દેવી યોગ્ય નથી.”

તે સાંભળી મુનિ જોલ્યા કે—“હે રાજન્ ! તમે પોતેજ અનાથ છો,
તો મહારા નાથ શી રીતે થઈ શકશે ?” આ પ્રમાણેનું કાંઈપણ વખતે નહી
સાંભળેલું વાક્ય સાંભળીને રાજ્યએ આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું કે—“હે મુનિ !
તમારે તેમ કહેવું યોગ્ય નથી, કેમ કે—હું અનેક હાથી, ઘોડા, રથો અને
અન્યો વિગેરેનું પ્રતિપાલન કરું છું, તેથી હું તેઓના નાથ છું; મહેને તમે
અનાથ શાથી કહો છો ?” ત્યારે મુનિ પણ કાંઈક હાસ્ય કરતા જોલ્યા કે—
“હે રાજન્ ! તમે અનાથ અને સનાયનો મર્મ જાણતા નથી, માટે તે વિષે
હું તહેને મહારા પોતાના દ્રષ્ટાંતથીજ સમજાવું છું. તે એક ચિત્તે સાંભળો.”

કૌસળીના મહીપાલરાજ મહારા પિતા છે. મહેને આવાવસ્થામાંજ

ત્રેત્રની પીડા થઇ, તે પીડાથી મહારા આખા શરીરમાં દાહજ્વર પેદા થયો, મહારી વ્યથા દૂર કરવા માટે અનેક મંત્રવાદીઓએ તથા વૈદ્યોએ અનેક હિપાયો કર્યા. પરંતુ તેઓ મહારી વ્યથા દૂર કરી શક્યા નહીં. મહારા પિતાએ મહારે માટે પોતાનું સર્વસ્વ આપી દેવાનું કણુત્ત કર્યું. પણ મહેને દુઃખથી મુક્ત કાઢ કરી શક્યું નહીં. માટે હું અનાથહું. મહારા પિતા, માતા, બ્રાતા, બહેન અને સ્ત્રી વિગેરે સર્વ સ્વજનો મહારી પાસે બેસીને રડવા લાગ્યા, અને ભોજનનો પણ ત્યાગ કર્યો. પરંતુ તેઓ મહારા દુઃખનો નાશ કરી શક્યા નહીં, તેજ મારી અનાથતા છે. પછી મહે વિચાર કર્યો કે—“ આ અનાદિ સંસારમાં મહે” આ કરતાં પણ અધિક વેદનાઓ અનેક વખત સહન કરી હશે ? છતાં આજે આટલી વેદના પણ હું સહન કરી શકતો નથી, તો હવે આગામી કાળે અનાદિ સંસારમાં હું આવી વેદના કેમ સહન કરી શકીશ ? માટે જો હું ક્ષણવાર પણ આ વેદનાથી મુક્ત થાઉં, તો તરતજ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરું કે જેથી આગામી કાળે આવી વેદના સહન કરવી પડે નહીં. ” હે રાજન્ ! આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં હું સૂઈ ગયો, અને તરતજ મહારી વેદના શાન્ત થઇ ગઇ, તેથી યોગને ક્ષેમનો કરનાર હોવાથી આ આત્માજ નાથ છે. એવો નિશ્ચય કરીને મહે પ્રાતઃકાળે સ્વજનોને સમજાવીને તહેમની રમથી ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું છે. તેથી હવે હું મહારો તથા ખીજા ત્રસાદિક જીવોનો પણ નાથ થયો છું. કેમકે યોગનો ક્ષેમ કરનાર માત્ર આત્માજ છે. વળી હે રાજન્ ! ખીજી રીતે પણ અનાથતા કહેલી છે, તે સાંભળો—“ જેઓ પ્રવ્રજ્યા લેઇને” પ્રમાદને લીધે પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરતા નથી, અને રસોને વિષે લુપ્થ છે, તથા ઇંદ્રિયોને નિયમમાં રાખતા નથી, તેઓને પણ ભગવાને અનાથ કહેલા છે, જે સાધુ વિપરિનાયરણ કરે છે, તેનું સાધુપણું નિરર્થક છે, અને તેથી માત્ર તહેનો આ લોકજ નાશ થામે છે. એમ નથી પણ તહેનો પરભવ પણ નાશ પામે છે. ”

આ પ્રમાણે મુનિના વાક્ય સાંભળીને શ્રેણીકરાગ અત્યંત ખુશી થયો. અને હાથ જોડીને તહેણે કહ્યું કે—“ હે મુનિરાજ ! તમે મહેને સ્વરૂપ બતાવ્યું તે ખરેખર સત્યજ છે. હે મુનિ ! તમેજ મનુષ્ય જન્મ સદ્ગ કર્યો છે.

જગતને વિષે તમેજ ઉત્તમ લાભ પામ્યાછો, તમેજ સનાથ છો, અને તમેજ જગતના બધું યુક્ત છો, વળી તમેજ સ્થાવર જંગમ ચરાચર પ્રાણીઓના નાથ થયા છો, માટે હું મહારા અપરાધની ક્ષમા યાચું છું. વળી મહે પ્રજા પૂછીને આપના ધ્યાનમાં વિદ્ય કર્યું. તથા સાંસારિક ભોગ ભોગવવા મહે આપને અંધારિત નિમંત્રણા કરી તે સર્વ મહારા અપરાધો ક્ષમા કરો. ” આ પ્રમાણે કહી ભક્તિપૂર્વક તેમની સ્તુતિ કરી શ્રેણીકરણ ધર્મમાં અનુરક્ત થયો. પછી પોતાના પરિવાર સહીત તે પોતાની નગરીમાં આવ્યો.

અમિત ગુણ સમૂહથી ભરપૂર એવા તે નિઝન્ય મુનિ પૃથ્વી ઉપર અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરી મોહાદિકનો નાશ કરી સવેગના પ્રભાવથી અનુક્રમે મોહપદને પામ્યા, તે પોતાના અને બીજા ત્રસાદિક જીવોના હમેશને માટે અનાથ છતાં સનાથ થયા. ઇતિ-શમ.

—ૐ—૦—ૐ—

અથ ત્રીજી સંસાર ભાવના-હરિગીત છંદ.

તિર્યચ નારક ને નિગોદનીં યોનિમાં આ જીવ રહ્યો;

કર્મે ગ્રહ્યો સંયોગ રાગ વિયોગનાં દુઃખ બહુ સહ્યો;

સંસારમાં દુઃખ ભોગવ્યાં એમ કર્મને નહીં કાંઈ દયા,

સંસાર એહ અસાર માની તજી ભવિ મુક્તિ ગયા. ૧

જે હીન તે વળી થાય ઉત્તમ ઉચ તે મધ્યમ બને,

સંસારમાં જીવ વેષ ભજવે રાજ તે રાંકાપણે;

મેતાર્યમુનિ મોક્ષે ગયા એ ભાવનાં સમભાવથી,

મંગુસૂરિ રસ લોભથી ખાઈ ચક્ષ થાય વિભાવથી. ૨

અથ મંગુસૂરિનું દ્રષ્ટાંત.

મથુરાં નગરીમાં પાંચસો સાધુ સહીત મંગુ નામના આચાર્ય રહેતા હતા તેના ઉપદેશથી રાગી થયેલા લોકો તેમને યુગપ્રધાન માનતા હતા, અને બીજા સર્વ મુનિઓનો અનાદર કરીને જાણે ભક્તિવડે વશ થયા હોય

નહીં તેમ ધણા લોકો તે સૂરિનેજ સેવતા હતા, તે લોકો હમેશાં સ્તિષ્ઠ ને મધુર અહારાદિક કરીને સૂરિની સેવા કરતા હતા. અનુક્રમે કર્મના વશથી સૂરિ રસમાં લોલુપ થયા. તેથી એક સ્થાનેજ વાસ રહ્યા. પછી અધિક મુખ મળવાથી (શાતા ગૌરવથી) વિહાર તથા ઉપદેશ આપવામાં પણ આગસુ થયા. ઋદ્ધિ ગૌરવના વશપણથી મિથ્યાભિમાની થયા. અને યથાયોગ્ય વિનયાદિ ક્રિયામાં પણ મંદરાદરવાળા થયા. વળી રસમાં લોલુપ થવાથી ક્ષેત્ર, કુળ વિગેરે સ્થાપન કરીને ગોચરીની ગવેષણા કરવામાં પણ આગસુ થયા. અનુક્રમે તે આચાર્ય મૃત્યુ પામીને તેજ નગરની ખાઈ પાસે આવેલા કોષ યક્ષના મંદિરમાં તહેના અધિષ્ઠાયક વ્યન્તરપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં વિભંગ જ્ઞાનથી પોતાનો પૂર્વભવ જાણીને પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા. પછી હમણાં તો આમ કરવુંજ યોગ્ય છે, એમ વિચારીને તે મંદિર પાસેથી જતા આવતા સાધુ-ઓને યક્ષ પ્રતિમાના મુખમાંથી મ્હોટી જીભ બહાર કાઢીને દેખાડવા લાગ્યોઃ એ રીતે હમેશાં કરવાથી એકદા કોષ સહાસીક સાધુઓ તહેને પૂછ્યું કે—“તું કાણુ છે ? ને આ જીભ બહાર કાઢીને શા માટે ખતાવેછે ?” તે સાંભળીને તે યક્ષ પ્રત્યક્ષ થઈને એક સહિત સર્વ વૃત્તાંત કહી ખતાવ્યો કે—“હું ધર્મ-રૂપી માર્ગમાં પડું (લંગડો) થયેલો તમારો ગુરૂ મંડુ નામે આચાર્ય પ્રમાદથી મુલોત્તર ગુણનો ધાત કરીને મહાવ્રતનો ભંગ કરવાથી આ નગરની ખાઈમાં યક્ષ થયો છું, તેવું જણાવવાને માટે જીભ બહાર કાઢીને ખતાવું છું.” આ પ્રમાણે સાંભળીને તે સર્વ સાધુઓ રસ ત્યાગરૂપી વ્રતમાં તત્પર થયા. અને સર્વ લોકોને ઉપદેશ કરવા લાગ્યા કે—“હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! પુરૂષોને ઇદ્રિયોનો જ્ય મહા સંપત્તિનું કારણ થાય છે. કેમ કે ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાથી સ્વર્ગ, અને તહેને મોકળા મૂકવાથી નર્ક પ્રાપ્ત થાય છે.

સંગ્રામમાં જ્ય મેળવનારા ધણા જોવામાં આવે છે. પણ ઇદ્રિયોનો જ્ય મેળવનારા વીરલાજ હોય છે. કહ્યું છે કે—“સો માણસોમાં કોષ એકજ શરો હોય છે. હજારમાં એક પડિત નિવડેછે. લાખ માણસોમાં કોષ એકજ વક્તા હોય છે, અને સર્વ મનુષ્યોમાં દંતાર તો કોષકજ હોય ને, નથી પણ હોતા, કારણ કે યુદ્ધમાં જીત મેળવવાથી શરો કહેવાય નહીં, વિદ્યા

હિયાર્જન કરવાથી પડિત કહેવાય નહીં, જાણીની ચતુરાઇ કરવાથી કાંઈ વક્તા કહેવાય નહીં, અને ધન આપે તેટલા ઉપરથી કાંઈ દાતા કહેવાય નહીં, પણ જે ઇન્દ્રિયોનો જય કરે તેજ શ્રેય કહેવાય, ને ધર્માચરણ કરે તેજ પડિત, તેમજ સત્ય બોલે તેજ વક્તા, અને લાય પામેલાને અલય કરે તેજ દાતાર કહેવાય છે; એમ જાણી રસને દ્રિનો જય કરવો. કારણ કે બીજી બધી ઇન્દ્રિયો ત્હેને અધિન છે. જે રસને દ્રિને મોકળા મૂકી તો બધી ઇન્દ્રિયો સ્વભાવિક મોકળા થશે. જેમ મંત્રુસૂરિ તેમજ કંડરીકમુનિ રસને દ્રિયની લોહુપતાથી પશ્ચાતાપ પામ્યા. ઇતિ-શમ્.

—૦—

ચોથી એકત્વભાવના-હરિગીત છંદ.

જીવ એકલો આબ્યો અહીં પરભવ વાનો એકલો,
પુણ્ય પાપ સાથે જાય નિશ્ચે રહ્યો નહીં ખૂરો લલો;
વસુમતિ તણ નરપતિ ગયા વસુમતિ ન થઈ સાથે સતી,
વળી છત્રપતિ લખપતિ ગયા જસ રતી ભાગ્યતાણી હુતી. ૧
પરણી વળે કહેલી થકી સ્વજનો વળે શમશાનથી,
જીવ જાય પરભવ એકલો ધન માલ સાથ જતો નથી;
જે સ્વજન યોગે મુખીં તે જીવ દુઃખી તાસ વિયોગથી,
સ્ત્રીવલયથી પ્રતિબોધ પામ્યો નમિરાય પ્રયોગથી. ૨

અથ શ્રી નમિ રાજપિંનું દ્રષ્ટાંત.

અવન્તિ દેશમાં સુદર્શન નગરમાં મહિરથ નામે રાજા હતો ત્હેનો ન્હાનો ભાઇ યુગઆહુ યુવરાજ પદ પર હતો. તે યુગઆહુને મદનરેખા નામની રૂપવંતી સ્ત્રી હતી. એકદા મદનરેખાને જોઇને મહિરથ કામાતુર થયો. તેથી તે ત્હેને વશ કરવા સારૂ નિરંતર દાસી દ્વારા પુરુષ, તાંબુલ, વસન તથા અલંકાર વિગેરે મોકલાવવા લાગ્યો, ત્હેને “આ જોઈની પ્રસાદી છે,” એમ માની મદનરેખા ગ્રહણ કરવા લાગી, એકદા રાજાનાં કહેવાથી દાસીએ મદનરેખાની પામે રાજાની ક્ષમ્જા જણાવી. ત્હેણે દાર્શને કહ્યું કે-

તું રાજાને કહેજે કે—“ ઓઝાને વિષે શીવરૂપ મ્હોટા શુભ હોય તો જ તે સની કહેવાય, અને તે વિના તો મહા પાપણી છવ વગરની કાયા જેવી જ ગણાય. ” દાસીએ એ વૃત્તાંત રાજાને સુણાવ્યો, તે સાંભળી રાજાથી રંગા-એલા ગર્જનએ વિચાર કર્યો કે—“ મ્હારા અંધુને મારી નાખીશ તો જ ત્હેની સ્ત્રી મ્હારે હાથ આવશે, અન્યથા મ્હારું કાર્ય સિદ્ધ થશે નહીં. ”

એકદા વસંત ઋતુમાં ક્રિડા કરવા યુગ્મ્યાહુ પોતાની પ્રિયાને લઇને ઉદ્યાનમાં ગયો, ત્યાં રાત્રી પડવાથી કદલીગ્રહની અંદર પ્રિયા સહિત સૂઈ રહી, તે અવસર સાધી રાજાએ શુભરીતે આવી અર્ધવડે ઉઘતા યુગ્મ્યાહુનો શીરચ્છેદ કર્યો. પછી રાજા પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો. રાજાએ જેવો પ્રહાર કર્યો તેવીજ મદનરેખા જાગી ઉઠી, તેણીએ રાજાનું આ માહું કૃત્ય જોયું એટલે તે મૌન રહી, રાજાના ગયા પછી પોતાના પ્રતિના અત્સાન સમય જાણી વિલાપ કરતી ગદ્ગદ કણ્ઠે બોલી કે—“ હે પ્રિય ! હે મહા ભાગ્ય ! તમે વૃથા એક કરશો નહીં. આપણો કાંઈ અપરાધ નથી, માત્ર પૂર્વે કરેલાં કર્મોજ આણીઓનો અપરાધ કરે છે, હે પ્રાણેશ ! તમે તમારા મનને સમાધિમાં રાખો, સમતાને ત્યાગ કરો, સર્વ જંતુઓને વિષે મૈત્રીભાવ રાખી શ્રી જિનેશ્વરનું શરણુ કરો. ઇત્યાદિ પ્રિયાના વચનોથી ક્રોધને શાન્ત કરી પ્રત્યપરમેષ્ઠિનું સ્મરણ કરતો તે યુગ્મ્યાહુ મરણ પામીને પાંચમા દેવલોકમાં દેવ થયો.

પછી મદનરેખા જેટની અર્દનપ્રજા જાણીને પોતાના શીખનું રક્ષણ કરવાને માટે પોતાના યુવાન પુત્રનો તથા ધન વિગેરેનો ત્યાગ કરીને ગર્ભવતી છતાં પણ રાત્રીમાંજ ત્યાંથી ચાલતી થઈ. ચાલનાં ચાલતાં એક ભયંકર વનમાં આવી ચઢી, ત્યાં એ સતીને પુત્રનો પ્રસવ થયો; તે બાળકની આંજળીમાં પોતાના પ્રતિના નામની મુદ્રિકા પહેરાવીને પોતાના વસ્ત્ર તથા દેહની શુદ્ધિ માટે તે નજીકના એક સરોવરમાં ગઈ. તે સરોવરમાં રહેલા જળકરનીએ ત્હેને પોતાની ચૂંદવડે પકડીને આકાશમાં ઉઠાળી, તે વખતે આકાશ માર્ગે ક્રોધ ખેચેરંદ્ર નંદીશ્વર દીપની યાત્રા કરવા વિમાનમાં ખેરીને જતો હતો, ત્હેણે તેણીને ઝીંઝી લીધી. અને વિમાનમાં જે-

સાડી, ત્યારે તે મદનરેખાએ રૂદન કરતાં પુત્ર પ્રસવની અને તહેને માર્ગમાં મૂકી આવ્યાની વાત તહેને કહી, તે સાંભળીને તહેણે વિદ્યાખળથી કહ્યું કે—
 “હે ભદ્રે ! તું ચિંતા ન કર, મિથિલા નગરીના રાજા પદ્મરથે તારા પુત્રને લઈને પોતાની પુત્રરક્તિ પ્રિયાને આપ્યો છે, માટે તે સંબંધી હવે વિવાહ ન કરતાં મહેને પતિ તરિકે અંગીકાર કર,” તે સાંભળીને મદનરેખા બોલી કે—“હે પૂજ્ય ! પ્રથમ મહેને નંદીશ્વરની યાત્રા કરાવો, પછી હું તમારો મનોરથ પૂર્ણ કરવાની યત્ન કરીશ.” તે સાંભળીને તે વિદ્યાધરે તહેણીને નંદીશ્વર દ્વિષે લઈ ગયો. ત્યાં આવન જિનેશ્વરના ખિંબોને વંદના કરીને તે વિદ્યાધર તથા મદનરેખા ત્યાં રહેલા મણિચૂડ નામના ચક્રવર્તિ રાજર્ષિ પાસે આવી તેમને વંદના કરી બેઠા.

હવે પાંચમા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલો યુગખાહુ દેવ અવધિ જ્ઞાનથી પોતાનો પૂર્વ ભવ જાણીને ત્યાં આવ્યો ? અને પ્રથમ મદનરેખાને વંદના કરી બેઠો, તે જોઈ મણિપ્રલ વિદ્યાધરે તહેને કહ્યું કે—“તમે વિવેકી થઈને પ્રથમ આ સ્ત્રીને વંદનાં કરીને પછી મુનિને વંદના કરી તહેતું શું કારણ ? ત્યારે ચારણ શ્રમણ મુનિએ તે દેવના પૂર્વભવનું સ્વરૂપ કહી સંભળાવીને કહ્યું કે—આ દેવ પોતાના ધર્માચાર્યનું સ્મરણ કરીને શિદ્ધતાથી અહીં આવ્યો છે. તેથી મુનિનો ત્યાગ કરીને આ મહા સતીને પ્રથમ નમ્યો, તે તહેણે યુક્ત કર્યું છે. કારણ કે મુનિએ અથવા શ્રાવકે જેણે જેને જૈન ધર્મમાં સ્થીર કર્યો હોય તેજ તહેનો ધર્માચાર્ય કહેવાય છે, તેમાં કાંઈ પણ સંશય નથી.

આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને તે વિદ્યાધરે દેવને ખસાવ્યો, પછી તે દેવે મદનરેખાને ઉપાડીને મિથિલા નગરીમાં મૂકી, પોતાના પુત્રને સુખી જોઈને તે સ્વસ્થ ચિત્તવાળાએ વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા લીધી, મદનરેખાના પુત્રનું નામ નમિ પાડયું. તે નમિકુમાર અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યો, ત્યારે મિથિલાપતિએ તહેને એકહજાર ને આઠ કન્યાઓ પરણાવી. પછી પદ્મરથ રાજાએ નમિને રાજ્યપર બેસાડી દીક્ષા લીધી.

અહીં જે રાત્રીએ મણિરથ રાજાએ પોતાના ન્હાના ભાઈને મારી નાંખ્યો, તેજ રાત્રીએ કૃષ્ણ સર્પના દંસથી રૌદ્રધ્યાનવડે મરણ પામીને તે

ચોથી નરકે ગયો, અને રાજ્યનો અધિકારી યુગ્માહુનો મોટો પુત્ર ચંદ્ર-
ચંદ્રા થયો.

એકદા નમિરાજનો પટહસ્તી આલાન સ્તંભને ઉખેડીને નાસી ગયો,
તે ચંદ્રચંદ્રાના શિમાડામાં આવ્યો, એટલે તે હસ્તીને ચંદ્રચંદ્રાએ પકડી
લીધો, નમિરાજને હૂતદ્વારા હાથી માગ્યો, ત્યારે તેણે આપવાની ના કહી,
તેથી નમિરાજ યુદ્ધ કરવા ત્યાં આવ્યો, અને ચંદ્રચંદ્રાના નગરને ઘેરો
ધાક્યો. આ વૃત્તાંત મદનરેખાએ જાણ્યો, તેથી તે આર્યા ત્યાં આવીને નમિ-
રાજને કહેવા લાગી કે—“હે વત્સ! મોટા ભાઈ સાથે યુદ્ધ કરવું તહેને યુક્ત
નથી.” તે સાંભળી વિસ્મય પામેલા નમિરાજને મદનરેખા આર્યાએ પૂર્વ
નો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો, અને વિશેષમાં પિતાના નામ અંકિત
મુદ્રિકા જોઈ તેથી વધારે નિશ્ચય થયેલો નમિરાજ તરતજ ચંદ્રચંદ્રાની પાસે
ગયો, અને તહેને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો, ખન્ને ભાઈઓ પરસ્પર મળ્યા. અને
હર્ષના આસુ આવ્યા. અનુક્રમે ચંદ્રચંદ્રાએ પોતાનું રાજ્ય નમિરાજને
સોંપી દીધું.

ખન્ને રાજ્યોનું પાલન કરતા અન્યદા નમિરાજના દેહમાં છ માસની
સ્થિતિવાળો મહા દાહજવર ઉત્પન્ન થયો. અનેક વૈદ્યોએ અનેક ઉપચારો
કર્યા છતાં શાન્ત થયો નહીં. એકદા કોઈ વૈદ્યના કહેવાથી તહેને વિલેપન
કરવા માટે સર્વ રાણીઓ ચંદન ધસવા લાગી, તે વખતે રાણીઓના હાથ
માં રહેલા કંકણો પરસ્પર અથડાવાથી બહુ શબ્દ થવા લાગ્યો. તે રાજ્યથી
સહન થઈ શક્યો નહીં, એટલે તહેના હુકમથી રાણીઓએ એકએક કંકણ
રાખીને ખીજી કાઢી નાખ્યાં. રાજ્યએ પૂછ્યું કે હવે કંકણનો શબ્દ કેમ
સંભળાતો નથી? ત્યારે રાણીઓએ એક એક કંકણ ખતાવ્યું, તે જોઈને
ચારિત્રાવર્ણ્ય કર્મનો ખૂંધ તૂટવાથી નમિરાજને વિચાર થયો કે—“કંકણના
સમુહના દર્શાતથી એવું સિદ્ધ થાય છે કે ધણા પરિગ્રહને ધારણ કરનારો
જીવ નિશ્ચય દુઃખનેજ અનુભવે છે, માટે એકલા રહેવું. તેજ શ્રેષ્ઠ છે.”
આ પ્રમાણે એકાકી વિચારનું ધ્યાન કરતાં રાજા નિદ્રાવશ થયો. સ્વપ્નમાં
પોતાને મેરૂપર્વત ઉપર રહેલો ને શ્વેત હાથીપર ચઢેલો જોયો, સ્વપ્નમાંથી

જનમૃત થતાં. “આવો સુવર્ણ પર્વત મહેં ક્યાંક પૂર્વે જોયો છે.” એમ બિહાપોહ કરતાં તે રાજાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, અને પૂર્વભવ દીઠો. તે પૂર્વભવે અગણિત પુણ્યવાળું ચારિત્ર પાળવાથી અનુપમ લક્ષ્મીલાળા પુષ્પો તરે વિમાનમાં દેવતા થયો હતો. તે વખતે, જિનેશ્વરના જન્મ કલ્યાણક માટે ત્યાં આવેલો હોવાથી તહેણે સુવર્ણમય મેરૂપર્વત જોયેલો હતો, આ પ્રમાણે જાતિસ્મરણ થતાં જ તહેની ચારિત્ર લેવાની સખળ ઇચ્છા થઈ તેથી તે જ વખતે દેવતાએ તહેને સાધુ વેષ આપ્યો. એટલે નમિરાજ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને ધરથી ખજાર નિકળ્યા.

નમિરાજના આશ્ચર્યકારક પ્રતિબોધથી રંજિત સૌધમેન્દ્ર થયેલા અવધિ જ્ઞાનથી તે સ્વરૂપ જાણીને આજ્ઞાણનો વેષ ધારણ કરીને નમિરાજની પાસે આવીને બોલ્યા કે—“હે મુનિ ! આ તમારા નગરના લોકો ધણો આકર્ષક કરે છે. અને તમારા નગરમાં અગ્નિ લાગ્યો છે, પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરેલી તે દયા પાળવાને માટે છે. તેથી પૂર્વાપર વિરોધવાળું આ તમારું ચારિત્ર ચોગ્ય નથી. માટે પ્રથમ સર્વને સુખી કરીને પછી વ્રત લેવું ચોગ્ય છે. વળી જરા પાછું વાળીને જુઓ કે પેલો અગ્નિ અને વાયુ તમારાજ મહેલને અને અંતઃપુરને બાળે છે, માટે તહેના નાથ થઈને તહેની તમે કેમ બિપેક્ષ કરો છો ?”

આ પ્રમાણે ઈન્દ્રના વચનો સાંભળી પ્રત્યેક બુદ્ધ મુનિ બોલ્યા કે—“હું સુખે વસું છું, ને સુખે જીવું છું, કેમકે સ્વાઈ કાંઈપણ નથી. મિથિલાનગરી બળે છે, તહેમાં મારું કાંઈપણ બળતું નથી, સર્વ પ્રાણી પ્રેતાતા સ્વાર્થને માટે યત્ન કરે છે, કેમકે સ્વાર્થ સાધ્યા વિના કુખ પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી હું પણ મમતારહિત ચિત્તવડે મારો સ્વાર્થજ (આત્માનો અર્થ) સાધું છું.”

ફરીથી શકેન્દ્રે કહ્યું કે—“હે મુનિ ! સોતું રૂપું, મંથિલ વિગેરેથી ભંડારની વૃદ્ધિ કરીને પછી વ્રત ગ્રહણ કરવું યુક્ત છે.” તે સાંભળી નમિરાજ બોલ્યા કે—“સુવર્ણના અને રૂપાના દેવાસપર્વત જોવા એ સંખ્ય પર્વતો હોય, તો તેથી પણ લુબ્ધ પુરુષને સંતોષ થતો નથી. કેમકે ઇચ્છા આકાશ જેવડી છે.”

દત્તાદિ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહેલી અનેક યુક્તિઓથી મુનિએ તે વિપ્રને નિરૂત્તર કર્યો. છેવટ તહેમનું ચિત્ત ક્ષોભ પામે તેમ નથી, એમ જાણીને દંત્રે બાહ્યજનના રૂપનો ત્યાગ કરી પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી તહેમને પ્રણામ કરીને સ્તુતિપૂર્વક કહ્યું કે—“ અહો ! તમે કોધને જીતી લીધો છે, વળી માનનો પરાજય કર્યો છે અને માયાનો તિરસ્કાર કર્યો છે અને વળી લોભને સમૂળગો વશ કરી લીધો છે, તેથી તમને ધન્ય છે.” એમ બહુ પ્રકારે સ્તુતિ કરીને સ્વર્ગપતિ સ્વર્ગમાં ગયો. અને નમિ રાજર્ષિ અનુક્રમે કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા. એ પ્રમાણે એકેત્વભાવના ભાવી તહેને અમલમાં મૂકવાથી નમિ રાજર્ષિ સંસાર સમુદ્રને તરીને કાઢે પહોંચી ગયા. ઇતિ—શમ.

અથ અન્યત્વ ભાવના—હરિગીત છાંદઃ

આ દેહ છે નહીં આપણું. તો અન્ય ક્યાંથી આપણું,
સૌ ટાઢ વારણ જાય જ્યાં જરી જૂવે સાઈ તાપણું;
સૌ સ્વજન પરિજન અન્ય છે ને જીવડા તું અન્ય છે,
તસ યોગને વિયોગ હર્ષ વિષાદનાં ઘર શૂન્ય છે. ૧
જેમ પંખીમેળો મળે તરૂંપર જાય ભાગી સાંજર,
તેમ કારમો સંસાર મેળો પુત્ર પિતૃ મૂકી મરે,
દેહાદિ જીવથી લિપ્ત તહેના નાશથી દુઃખ શું ધરે ?
એમ જાણી વાઘજીને પ્રબોધી સુકેશણ મુક્તિ વરે. ૨

અથ શ્રી સુકેશણ મુનિની કથા.

અયોધ્યામાં કીર્તિધર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તહેને સહદેવી નામે પટરાણી હતી. અન્યદા રાજાએ પોતાને સુકેશણ નામનો પુત્ર થયેથી તહેને મૂકી તહેની આજ વયમાંજ દીક્ષા લીધી. સુકેશણ મહોત્સ થયો, એટલે દેશનો અધિપતિ થયો, કેટલેક કાંજે કીર્તિધર મુનિ વિકાર કરતા અયોધ્યામાં આવ્યા. મધ્યાહ્ન સમયે ગાયરીને માટે તહેમણે નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે સહદેવી રાણીએ તહેને જોઈને વિચાર કર્યો કે—“જો કદાચ સુકે-

શળ આ ત્હેના પિતા કીર્તિધર મુનિને જોશે તો તે નક્કી દીક્ષા લેશે.” એમ વિચારીને ત્હેણે પોતાના સેવકને કહીને તે મુનિને નગર બહાર કાઢી મૂકાવ્યા. તે જોઈને સુકોશળની ધાવ માતા રૂદન કરવા લાગી. અને ત્હેણે બધી વાત સુકોશળને કહી દીધી. પછી રાત્રી સર્વ સ્મૃત્તિ સંહિત મુનિને વાંદવા ગયો. ત્યાં વાંદીને ધર્મ દેશના સાંભળી. પછી રાત્રીએ પૂછ્યું કે-“ હે સ્વામી ! મહાન્ ઉપસર્ગ થયા છતાં પણ મુનિઓ પોતાના નિર્ભયતા ગુણનું રક્ષણ શી રીતે કરી શકતા હશે ? ” મુનિ બોલ્યા કે-“ વિષનું ઔષધ વિષજ છે. અને અગ્નિનું ઔષધ અગ્નિજ છે. તે વાત સત્ય છે. કેમ કે જલથી જલ પામેલાને ઉપસર્ગમાં પણ જલ હોતો નથી.”

જેમ કોઈ માણસ વિષથી પીડા પામ્યો હોય તો તે વિષનું ઔષધ વિષજ કરે છે. જેમ સર્પથી ડંપાયેલો માણસ લીંબડો વિગેરે આવવાથી જલ પામેલો નથી. અથવા કોઈ અગ્નિથી દગ્ધ થયેલો માણસ અગ્નિદાહની પીડાનું નિવારણ કરવા માટે ફરીથી અગ્નિનો તાપ અંગીકાર કરે છે, તે સત્ય છે. તેમ જલથી જલ પામેલા મુનિઓ અનાદિ કાળના સંત્યક કરેલા કર્મનો ક્ષય કરવામાં ઉદ્ધમવંત થયેલા હોવાથી ઉપસર્ગથી જલબીત થતા નથી. ઇત્યાદિક વૈરાગ્યમય ઘણાજ સારો બોધ આપી મુનિરાજ બોલ્યા કે-“ હે સુકોશળ રાજા ! જલને વિષે નિરંતર ઉદ્વેગ (વૈરાગ્ય) ધારણ કરવો તેજ વૈરાગ્ય છે, અને તેજ મોટા ઉપસર્ગમાં પણ સહાયકારક છે એમ જાણવું.”

આ પ્રમાણે શુરના મુખથી ઉપદેશ સાંભળીને પ્રતિબોધ પામેલા સુકોશળ રાજાએ ત્હેની પાસે દીક્ષા લીધી. પછી સહદેવીરાણી પુત્રના વિયોગથી તથા પતિ પ્રત્યેના દ્વેષથી મૃત્યુ પામીને કોઈ વનમાં વાઘણ થઈ. દધિવયોગે વિહાર કરતાં કીર્તિધર તથા સુકોશળ મુનિ તેજ વનમાં આવી આતુર્ભાસીક તપ કરીને રહ્યા. તપને અંતે પારણાને દિવસે ભિક્ષામાટે જતાં વાઘણે તે બંનેને જોયા, એટલે ત્હેમની સામે ક્રોધથી દોડી. ત્હેને આંધતી જોઈને બંને મુનિએ પ્રાણાત ઉપસર્ગ જાણી કાર્યોત્સર્ગ કર્યો. વાંધણે ત્હેમને પાડી દીધા, ને ખાવા લાગી. તે વાઘણથી બક્ષણ કરાતા સુકોશળ મુનિ ક્ષપક્રમેણીપર આરૂઠ થઈ કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા. પછી કીર્તિ-

ધર મુનિનું લક્ષણ કરતાં તે મુનિના મુખમાં સુવર્ણની રેખાથી મઢેલા દાંત ત્રેણે જોયા, એટલે ઉઠાપોહ કરતાં ત્રેણે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પોતાના ચતિને ઝાળખીને ત્રેણે અત્યંત પશ્ચાન્તાપ થયો. એટલે તરતજ ત્રેણે અનશન કર્યું. અને મરણ પામીને આઠમા સહસ્રાર દેવલોકમાં ગયો. કીર્તિધર મુનિ પણ શુદ્ધધ્યાન ધ્યાતા મોક્ષે ગયા.

આ પ્રમાણે ભવથી ઉદ્ધેગ પામેલા બન્ને મુનિઓએ ઉપસર્ગમાં પણ તત્ત્વદ્રષ્ટિ રાખી સમભાવમાં રહી અન્યત્ર ભાવના ભાવી ભવનો અંત આણ્યો. તે પ્રમાણે તત્ત્વજ્ઞોએ વર્તવું. ધૃતિ-શમ.

અથ અશુચિભાવના-હરિગીત છંદ.

આ દેહથી શો નેહ ગંદી કારમી અશુચિ ભરી,
નેવ દ્વાર રાત દિવસ વહે છે મોહ મૃગપતિની દરી,
મૃગમદ કપૂર પુષ્પાદિ દ્રવ્યો મલિન તસ સંગે કરી,
મળમૂત્ર ક્યારી કાય નર સ્ત્રી રાગ નહીં જીવડા જરી. ૧
વર્ણો રૂધિર અસ્થિ માંસ મિજળ મેદ વિરજ ને ત્રયા,
એ સસ ધાતુમય શરીર નારી નરક ખા'રી યથા,
તે કારમી પર વસ્તુ ધારી ઉવેખી નિજ દેહને,
ચક્રી સનત્કુમાર સંજમ ભાર લે તણ મોહને. ૨

અથ શ્રી સનત્કુમાર ચક્રીની કથા.

કાંચનપૂરમાં વિક્રમચક્ર રાજા હતો, ત્રેણે પાંચસો રાણીઓ હતી, તે પૂરમાં નાગદત્ત નામે શેઠ રહેતો હતો. ત્રેણે વિષ્ણુશ્રી નામે સ્ત્રી હતી. ત્રેણે જોઈને રાજા મોહ પામ્યો, તેથી ત્રેણું હરણ કરીને પોતાના અંતઃ પુરમાં રાખી. “અહા ! યુદ્ધમાં બાણના ધાતને સહન કરનારા ધણા છે. પણ કામદેવના શસ્ત્રના પ્રહારને સહન કરનારા આ પૃથ્વીમાં વીરલા છે.” પોતાની સ્ત્રીના વિયોગથી વિઘ્ન થયેલો નાગદત્ત મહા દુઃખી થયો. વિષ્ણુશ્રીને અંતઃપુરમાં લાવવાથી રાજાની બીજી રાણીઓ ક્રોધ પામીને

વિષ્ણુશ્રીને કાર્મણુ પ્રયોગથી મારી નાંખી, પણ મોહાધિ રાજાએ ત્હેને મરેલી જાણી નહીં. ને તે રીસાણી છે, એમ માની તેના પગમાં પડ્યો, ખોળામાં બેસારી, વિગેરે ગાંડાની માફક ત્હેને અગ્નિસંસ્કારાદિ કરવા દીધાં નહીં, પછી ત્હેને બીજા કાર્યમાં વ્યગ્ર કરી તે શયને વનમાં કાઢી એકાંત જગોએ મૂકી દીધું, પછી ત્હેના વિયોગથી રાજાએ ખડું કદપાંત કરવાથી રાજાને તે શયની પાસે લેધ ગયા, તે શયનું મુખ પહોળું થઈ ગયેલું હોવાથી દાંત દેખાવાને લીધે તે બચકર લાગતું હતું. પક્ષીઓએ ચાંચો મારી ત્હેનાં નેત્ર ફેડી નાંખેલાં હતાં, ત્હેનાં દેહમાં કીડાં પડેલાં હતાં. નાક અને કાન પક્ષીઓ ખાઈ ગયા હતા, શિયાળ કાંગડા, કુતરા અને ધુવડ વિગેરેએ તેને ચાવી નાંખ્યું હતું. આવી સ્થિતિમાં તે શયને જોઈને રાજાને પરમ વૈરાગ્ય થયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ત્યાં સુધી મહારાજા આ શરીરને તજીને જાય નહીં, ત્યાં સુધીમાં આ શરીર ફરીને મહારા આત્માનું હિત કરે.” ઇત્યાદિ વિચારીને ત્હેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી ચારિત્ર પાળી તપ તપીને ત્રીજા સ્વર્ગે દેવતા થયો.

ત્યાંથી ચવીને રત્નપૂરમાં જિનધર્મ નામે વણિક થયો, પેલો નાગદત્ત પણ ભવમાં ભમીને સિંહપૂરમાં અગ્નિશામાં નામે બ્રાહ્મણ થયો, ત્હેણે તાપસપણું અંગીકાર કર્યું, તે તાપસ બે માસના ઉપવાસના પારણા માટે રત્નપૂરમાં આવ્યો, રાજાએ પ્રારણા માટે નિમંત્રણ કર્યું, ત્યાં જિનધર્મ આવકને જોઈને ત્હેણે રાજાને કહ્યું કે—“જે આ વણિકના પૃષ્ઠપર ઉભય ભોજન પાત્ર રાખીને જમાડો તોજ હું જમું.” તે સાંજળીને રાજાએ તે પ્રમાણે કરાવ્યું. ભોજનપાત્ર અતિ ઉષ્ણ હોવાથી જિનધર્મના પૃષ્ઠની ચામડી ઉખડી-ગઈ, તોપણ ક્રોધ કે દ્વેષ કર્યા વિના પોતાના પૂર્વ કર્મનું એ ફળ છે, એમ ધાર્યું. પછી ત્હેણે સાતે ક્ષેત્રમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરીને વ્રત ગ્રહણ કર્યું; પ્રતિ અનશન કરી એક માસે કાળ કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં ઇંદ્ર થયો. પેલો તાપસ મરીને તે ઇંદ્રનો ચૈરાવણ લાધો થયો તે હસ્તી ત્યાંથી ચવી-ભવમાં ભમી અમિત નામે યેશ થયો. અને જિનધર્મનો જીવ જે ઇંદ્ર હતો તે આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ચવીને ચૌદ મહાસ્વનોથી સંચિત

સનતકુમાર નામનો ચોથો ચક્રવર્તી હસ્તીનાપુરમાં અશ્વસેન રાજની પટરાણી સહદેવીની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયો.

તે ચઢીને મહેન્દ્રસિંહ નામે મિત્ર હતો, એકદા વસંતઋતુને વિષે યુવાવસ્થાના આરંભમાં મિત્ર સહિત સનતકુમાર નંદનવન જોવા મકરંદ નામે વનમાં ગયો, ત્યાં કાંઈ અશ્વપાલકે જાતિવંત અશ્વ કુમારને ભેટ આપ્યો, તેના ઉપર ચઢીને કુમાર તહેને ચલાવવા લાગ્યો. એટલે તે અશ્વ એક ક્ષણમાં સર્વ જનોને અદૃશ્ય થઈ ગયો, તે ખમર અશ્વસેન રાજને થતાં તહેણે ઘણી શોધ કરાવી, પણ કાંઈ લાળ મળી નહીં, પછી તે કુમારનો મિત્ર મહેન્દ્રસિંહ રાજની રમ્મ લઈને મિત્રની શોધ માટે આવ્યો. એક વર્ષ સુધી તે મોટા અરણ્યમાં ભટક્યો, પણ મિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં, એકદા સારસ પક્ષીનો શ્વનિ સાંભળી તે શબ્દને અનુસાર આગળ ગયો. ત્યાં એક સરોવર તહેના જોવામાં આવ્યું તહેની પાસે કદલીગ્રહમાં સ્ત્રીઓના સમુદયી અનુસરાતા બંદીજનના સુખથી એત્રી મિષ્ટાન્નની સાંભળી કે—કુરુદેશના એક માણિક્ય સમાન અને અશ્વસેન રાજના પુત્ર એવા હે શ્રીમાન સનતકુમાર ! ત્રણ લોકમાં વિખ્યાત એવા તમે જન્મ પામો.

એ પ્રમાણે મિષ્ટાન્નની સાંભળી મહેન્દ્રસિંહ હર્ષ પામ્યો, આગળ જઈને જોતાં તહેણે સાંજાત સનતકુમારને જોયો. બંને મિત્ર પ્રેમથી પરસ્પર મળ્યા પછી મહેન્દ્રસિંહે પૂછવાથી સનતકુમારની બહુલવંતી સ્ત્રીએ અશ્વ હરણ કરીને કુમારને લઈ ગયા, ત્યાર પછીની વાત વિસ્તારથી કહી બતાવી, તહેમાં સનતકુમારને વળંગેના પિતાની સાથેના યુદ્ધમાં ચક્રવર્તન ઉત્પન્ન થયાની તથા ઘણી કન્યાઓ સાથે પરણ્યા સંબંધીની હકીકત કહી પછી મિત્ર તથા સ્ત્રીઓને લઈને કુમાર વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ગયો, ત્યાંથી મિત્રની પ્રાર્થનાને લીધે કુમાર પોતાના નગરમાં આવ્યા. તહેને જોઈને અશ્વસેન રાજ અતિ આનંદ પામ્યા. પછી કુમારને રાજ્યગાદી ઉપર બેસાડીને તહેણે શ્રી ધર્મનાથપ્રભુ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અશ્વસેનના પુત્ર સનતકુમાર ચક્રી દસહજાર વર્ષ સુધી સમગ્ર ભરતક્ષેત્રને સાધી ચક્રવર્તી થયા.

એકદા સૌધર્મ દેવલોકના ઈન્દ્રની પાસે ઇશાન દેવલોકથી કાંઈ મહા તેજસ્વી દેવ આવ્યો. તહેણે પોતાની કંતીથી બીજા સર્વ દેવોની કંતીને

નિસ્તેજ કરી દીધી. તે દેવના ગયા પછી સૌધર્મ દેવલોકના દેવોએ ઈંદ્રને પૂછ્યું કે—“ હે નાથ ! બીજો કોઈ દેવોમાં કે મનુષ્યોમાં આવી કાંતીવાળો છે. ” ઈંદ્રે કહ્યું કે—“ સનતકુમાર જેવો તેજસ્વી અને રૂપવાન છે, તેવો મનુષ્યોમાં કે દેવલોકમાં પણ કોઈ નથી. ” આ પ્રમાણેના ઈંદ્રના વાક્ય ઉપર વિશ્વાસ નહીં આવવાથી કોઈ બે દેવો આદ્યજનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને ચક્રીના મહેલમાં આવ્યા. ચક્રીનું અનુપમ રૂપ જોઈને વિસ્મય પામી તે બંને બોલ્યા કે—“ હે ચક્રી ! શું ત્હારું રૂપ ! શી તારી-કાંતી ! અને ત્હારા શરીરની અદ્ભૂત લાવણ્યતા ! ખરેખર ત્હારા અંગનું વર્ણન કરવામાં અશ્કતિ અને મ્હોટા કવિઓ પણ મુંઝા થઈ ગયા છે. ” તે સાંભળીને રૂપથી ગર્વિત થયેલ ચક્રી બોલ્યા કે—“ હે આદ્યજો ! અત્યારે તો બેળ અને તૈલાદિકનું મ્હારા શરીર ઉપર વિલેપન છે. પણ જ્યારે જ્ઞાન કરીને હું સભામાં આવું. ત્યારે મ્હારું રૂપ તમે જોજો, ” એમ કહીને તે આદ્યજોને રજા આપી ચક્રીએ જ્ઞાન કર્યું, પછી અંગ પર ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા સર્વ અલંકારો ધારણ કરી છત્રાદિક રાજ્ય ચિન્હોથી ભૂષિત થઈ સભામાં આવીને સિંહાસન પર બેઠા, પછી તે બંને આદ્યજોને બોલાવીને પોતાનું રૂપ દેખાડ્યું, તે જોઈ સાયંકાળે જેમ કમળો ફરમાઈ જાય, તે પ્રમાણે બંને આદ્યજો જ્ઞાનમુખ્યને ધારણ કરતા વિચારવા લાગ્યા કે—“ અહો ! મનુષ્યોનું રૂપ કેવું ક્ષણભંગુર છે. ” ત્હેમને વિચારમાં પડેલા તેમજ જ્ઞાન મુખવાળા જોઈને ચક્રીએ પૂછ્યું કે—“ હે આદ્યજો ! શું વિચાર કરો છો ? ” તેઓ પોતાનું સ્વરૂપ કહી બતાવીને બોલ્યા કે—“ તમારા શરીરમાં રોગો ઉત્પન્ન થઈ ગયા છે. ” ચક્રીએ પૂછ્યું કે—“ તમે કેમ જાણ્યું ? ” તે બોલ્યા કે—અમે જ્ઞાનથી જાણ્યું છે, તો પણ તમે લક્ષણ કરેલા તબોળને થુંકી જોઈને ખાતરી કરો, મૂળ વર્ણ તજીને તમારું થુંકે પર જેવું થઈ ગયું છે, કાસ, શ્વાસ, અનિદ્રા અને અર્શ વિગેરે સોળ વ્યાધીઓ તમારા શરીરમાં ઉત્પન્ન થયા છે. ” તે સાંભળીને ચક્રી પોતાના શરીરને વિવર્ણ તેજવાળું જોઈ વિચારવા લાગ્યા કે—“ નિરંતર વ્યાધિના સ્થાનભૂત એવા આ શરીરને ધિક્કાર છે. એવા શરીરની મૂર્છા તુચ્છ શુદ્ધિવાળા મૂર્ખ માણસો ફેકટજ કરે છે. શરીરની

અંદર ઉત્પન્ન થયેલા વિવિધ પ્રકારના લાયકર વ્યાધીઓએ કરીને કીડાના સમૂહવડે કાષ્ટની જેમ આ શરીર વિદીર્ણ થાય છે. આજ કે કાલ નાશ પામવાવાળા શરીરનું મ્હોટું ફળ સકામ નિર્જરાના સારવાળા તપ કરવો તેજ છે. ” ઇત્યાદિ વિચાર કરીને ચક્રીપણાની ઋક્ષિતે તથા દધને વિનય-ધર સ્મરિ પાસે સનતકુમારે દીક્ષા લીધી. ગુરૂની આગ્રાથી એકલવિહારીપણે વિચરવા લાગ્યા, તેમની પાછળ દસ મહિના સુધી વિવિધ પ્રકારના આલાપ કરતી ત્હેમની રાણીઓ તથા મંત્રીઓ વિગેરે ફર્યા, પણ તે મુનીદ્રે દષ્ટિ વડે જોવા જોટલી પણ ત્હેમની સંભાવના કરી નહીં. છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ વિગેરે તપસ્યા કરીને પારણાને દિવસે ગોચરી માટે ફરતા અન્યદા કુરીયા અને યુકરીની છાશ ત્હેમને પ્રાપ્ત થઈ. ત્હેનો અહાર કરવાથી તેમના શરીરમાં સાત વ્યાધીઓ ઉત્પન્ન થયા. તેના નામ આ પ્રમાણે જાણવા. ” સૂકી-ખ-રજ, જ્વર, શ્વાસ, કાસ (ખાંસી) અન્નપેર અરચિ, નેત્ર રોગ અને ઉદર રોગ એ સાત વ્યાધિઓ અત્યંત દારણ થયા, તે સાતે વ્યાધિઓના દુઃખને ત્હેમણે સાતસો વર્ષ સુધી સહન કર્યું. પણ કાંઈ વખતે પોતાના દેહમાં વ્યાધિઓ છે. એવો ઉપયોગ પણ ત્હેમણે દીધો નહીં. સયમની ક્રિયારહિત એક ક્ષણ પણ તેમનો નિર્ગમન થતો નહીં, કે જે વખતે વ્યાધિનું સ્મરણ થાય. એવી ત્હેમની ચારિત્રની સ્થિરતા જોઈને પેલા પ્રથમ આવેલા બન્ને દેવો તેમની પરીક્ષા કરવા માટે વૈદ્યનું રૂપ ધારણ કરીને પૃથિવ ઉપર આવ્યા, ત્હેમણે કહ્યું કે-“ હે મુનિ ! જો આપની આગ્રા હોય તો અમે વૈદ્યો આપનાં વ્યાધિની નિર્દોષ ઔષધથી ચિકિત્સા કરીએ. ” મુનિ બોલ્યા કે-“ દ્રવ્ય અને લાવ બે પ્રકારના વ્યાધિઓ છે, ત્હેમાં દ્રવ્ય એટલે બાહ્ય વ્યાધિના પ્રકારને તો હું પણ જાણું છું. ” એમ કહીને તે મુનિએ પોતાની એક આંગળાને પોતાના શ્લેષ્મ (થુંક) વડે લેપ કરીને સુવર્ણ જેવી કરી બતાવી. પછી મુનિ બોલ્યા કે-“ આઠ કર્મ રૂપ જે લાવ વ્યાધિઓ કહેલા છે તે કર્મની એકસોને અઘ્રવન પ્રકૃતિઓ કહેલી છે, તેમના પ્રતિકારને હું પોતે ક્રિયાવડે કરું છું. તે પ્રતિકાર જ્ઞાનચિક્ષ અને ક્રિયામાં નપુંસક જેવા પ્રક્રોધને અતિ દુષ્કર છે. હું સ્કારા ચિત્તને ક્ષણવાર પણ શુભ ક્રિયા રહિત

રાખતો નથી, તે છતાં પણ લાવરોગથી હમિશાં ભય પામતો રહું છું, માટે જો તમે ખત વેદ હોં તો આરા લાવરોગનો પ્રતિકાર કરો." આ પ્રમાણે સાંભળીને તે બન્ને દેવો પોતાના આગમનનું કારણ કહી લેખની સ્તુતિ કરીને પોતાને રચાને ગયા.

સનતકુમારમુનીશ્વર ખર્જની ધારા સમાન તિવ્ર વ્રતનું પાલન કરીને અંતે અનશન ગ્રહણ કરીને ઉપાધિ રહિત સમાધિવડે દેહને તથા દષ્ટ ત્રીજા દેવલોકમાં મહર્ષિક દેવતા થયા. ઇતિ-શમ

અથ આશ્રવ વિષે-હરિગીત છંદ.

હિંસાદિ પ્રાપ જળે લયે આશ્રવ સરોવર અટકળું,
સંવર રવિ પ્રકટે તદા સોષાય તે સર નિર્જળું,
એ પાંચ અવિરતિ યોગ મિથ્યા સાધો બાંધે પાપને,
ઈતઉત લવે આશ્રવથકી કર્મે સહે બહુ તાપને. ૧
સૌ કર્મનો છે બાંધ આશ્રવ તથા સંવરને લગે,
કરી બંધ ખેતાલીશ બારાં નિજ સ્વરૂપ સદા સજે,
કંડરીક મહાવ્રત તથા લાઘનું રાજ્ય લે એ આશ્રવે,
તે દુઃખ નરકે લોગવે લાવિ તજે આશ્રવ નર લવે. ૨

અથ કંડરીક 'પુંડરીક'ની કથા.

જંબૂદ્વિપના મહાવિદેહક્ષેત્રમાં પુંડરિકિણી નગરીમાં મહાપદ્મ રાજા હતો તહેને બે પુત્રો થયા. રાજાએ મોટા પુત્ર પુંડરીકને રાજ્યગાદી આપી દિક્ષા લીધી. તે ન્હાના પુત્ર કંડરીકને યુવરાજ્ય પદવી આપી. એકદા કેટલાએક સાધુઓ તે નગરીમાં આવ્યા, તહેમને વાંદવા માટે બન્ને લાઘઓ ગયા, તહેમને મનુષ્ય જન્મનો દુર્લભતા વિષે મુનિએ ઉપદેશ કર્યોથી વૈરાગ્ય પામી બન્ને લાઘઓ ઘેર આવ્યા. પછી પુંડરીકે ન્હાના લાઘને કહ્યું કે-“હું વત્સ ! આ રાજ્ય ગ્રહણ કર. હું દીક્ષા લઈશ.” કંડરીકે બોલ્યો કે-“હું લાઘ ! આ સંસારના દુઃખમાં મને કેમ નાંખો છો ? હું દીક્ષા લઈશ.”

મોટા ભાઈએ કહ્યું—“ હે ભાઈ ! યુવાવસ્થામાં ઇંદ્રિયોત્તેજ સમૃદ્ધ હતી. શક્યતો નથી, અને પરિપક્વ થઈ સહન થઈ શકતો નથી. ” કંડરીકે મોટાએ કહે—“ હે ભાઈ ! નરકનાં દુઃખ કરતાં, પરિપક્વોનું દુઃખ કંઈ વધારે નથી, માટે હું તો ચારિત્ર લખશ. ” કંડરીકેના આત્મા આગ્રહ હોવાથી પુંડરિકે તહેને રજા આપી, એટલે તહેણે મોટા ઉત્સવપૂર્વક દીક્ષા લીધી. અને પુંડરીકે તો મંત્રીઓના આગ્રહથી ભાવચારિત્ર ધારણ કરાને ધરમાં રહ્યો. કંડરીકે ઋષિ અગિઆર અંગ લખ્યા. હુમાં મુકાં ભોજનથી તથા ધણું તપ કરવાથી તહેના શરીરમાં કેટલાક રોગો ઉત્પન્ન થયા.

અન્યદા ગુરૂની સાથે વિહાર કરતાં કંડરીકે મુનિ પોતાના નગરમાં આવ્યા, પુંડરીકે રાજા તેમને વાંદવા ગયો. સર્વ સાધુઓને વાંદવા. પરંતુ શરીર કૃષ્ણ હોવાથી પોતાના ભાઈને ઝોળખ્યા નહી. તેથી ગુરૂ મહારાજને તહેના વિષે પૂછવાથી—“ આ જે મ્હારી પાસે એકાં છે, તેજ તમારા ભાઈ છે. ” એમ ગુરૂએ કહ્યું—રાજા તહેમને નમ્યો. પછી તહેમનું શરીર રાગ અસ્ત જણાવાથી ગુરૂની રજા લઈને તહેમને રાજા શહેરમાં લઈ ગયો, અને પોતાની વાહનશાળામાં રાખી સારાં સારાં રાજાઓપધોવડે તહેમને રોમરહિત કર્યાં. ત્યાં રાજ્ય સંખંધી સ્વાદિષ્ટ ભોજન કરવાથી તે મુનિ રસમાં લોહુપ થઈ ગયા. તેથી ત્યાંથી વિહાર કરવાની ઇચ્છા ન થઈ. એટલે રાજા તહેને હમેશાં કહેવા લાગ્યો કે—“ હે પૂજ્ય મુનિ ! તમે તો અહર્નિશ વિહાર કરનારા છો; દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવ એ ચારે પ્રકારના પ્રતિબંધથી રહિત છો. હવે નિરોગી થવાથી તમે વિહાર કરવા ઉત્સુક થયા હશો. તહેમને નિર્ગ્રન્થને ધન્ય છે. હું અધન્ય છું—કેમકે ભોગરૂપી દાદવમાં ખુચ્યો સતો કેદર્થના પામું છું. ” ઇત્યાદિ વચનો રાજાએ વારંવાર કહ્યાં. એટલે કંડરીકે મુનિ લજ્જા પામી ત્યાંથી વિહાર કરીને ગુરૂની પાસે ગયા.

એક દિવસ વસંતઋતુમાં પોતપોતાની ઓઝા સાથે કોડા કરતાં નગરજનોને જોઈને ચારિત્રાવર્ણ કર્મના ઉદ્યેથી કંડરીકે મુનિનું મન ચારિત્રથી ચળાયમાન થયું. તેથી તે ગુરૂની આજ્ઞા લીધી વિના પુંડરીકેનીનગરી પાસેના વનમાં આવ્યા, અને પાત્રાં વિગેરે ઉપકરણોને ઝાડની શાખા ઉપર

લટકાવીને કોમળ લીલા ધાસ ઉપર આજોટવા લાગ્યા. તહેને આવી રીતે સંયમથી ભ્રષ્ટ ચિત્તવાળા થયેલા તહેની ધાવ માતાંએ જોયા. તેથી તહેણે નગરમાં જઈને પુંડરીક રાજને તે વાત કહી, તે સાંભળીને પરિવાર સહિત રાજ ત્યાં આવ્યો, તે વખતે કંડરિકને ચિંતાતુર, પ્રમાદી અને ભૂમિ ખોતરતો જોઈને રાજએ કહ્યું કે—“હે સુખ દુઃખમાં સમાન ભાવનાવાળા ! હે નિઃસ્વહ ! હે નિર્ગન્થ ! હે મુનિ ! તમે પુણ્યશાળી છો, અને સંયમ પાળવા વડે ધન્ય છો.” ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે તેની પ્રસંશાકરી તોપણ તે નીચું જ જોઈ રહ્યા. તેમ કાંઈ ઉત્તર પણ આપ્યો નહીં. તેથી રાજએ તહેને સંયમથી ભ્રષ્ટ થયેલા જણીને પૂછ્યું કે—“હે મુનિ ! આ ભાધના સામું કેમ જોતા નથી ? પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં છો કે અપ્રશસ્ત ધ્યાનમાં ? જો અપ્રશસ્ત ધ્યાનમાં આરંભ થયા હો તો, તમે પૂર્વે બળાત્કારે મ્હોટું ભાવરાજ્ય ગ્રહણ કર્યું છે. તેના ચિન્હરૂપ પાત્રાદિક મ્હને આપો, અને પરિણામે મહા વિરસ ફળ આપનાર ગળપના ચિન્હભૂત આ પટ હસ્તી વિગેરે તમે ગ્રહણ કરો.” આ પ્રમાણે રાજનું વચન સાંભળીને કંડરીક બહુ હર્ષ પામ્યો. અને તત્કાળ પટ હસ્તી ઉપર ચઢીને નગરમાં ગયો. સાધુમાં શ્રેષ્ઠ એવા પુંડરીકે વિલાપ કરતી રાણીએ વિગેરેને સાપની કાંચળી માફક તથા દંડ ચતિનો વેષ ગ્રહણ કરીને ત્યાંથી તત્કાળ વિહાર કર્યો,

અહીં કંડરીકે ધણા કાળનો ભૂખ્યો હોવાથી તેજ દિવસે ધન્ય મુજબ ભક્ષ્યાભક્ષ્યના વિવેક સિવાય અનેક પ્રકારનું ભોજન કર્યું. તે આહાર કૃષ શરીરે નહીં પચવાથી તથા રાત્રીએ ભોગ વિલાસને માટે જંગરણુ કરવાથી તત્કાળ રાત્રિમાંજ વિસુચિકાનો વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો. પેટ પુલી ગયું; અપાન વાયુ બંધ થયો, અને તૃષાકાંત થવાને લીધે અત્યંત પીડા પામવા લાગ્યો; તે અવસરે “વ્રતનો ભંગ કરવાથી આ અતિ પાપી છે.” એમ ધારીને સેવક પુરુષોએ તહેનું ઔષધ કર્યું નહીં, તેથી તહેણે વિચાર્યું કે “જો આ રાત્રી વીતી જાય તો પ્રાતઃકાળમાંજ સર્વ સેવકોને હણી નાંખું,” એવી રીતે રૌદ્ર ધ્યાનમાં વર્તતો તે રાત્રીમાંજ કંડરીક મૃત્યુ પામ્યો, અને સાતમી નરકમાં અપ્રતિષ્ઠાન નામંતા નરકવાસમાં ઉત્પન્ન થયો.

પુંડરીક રાજર્ષિએ તો પોતાની નગરીથી ચાલતાજ અભિગ્રહ કર્યો કે—“શુર પાસે જઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યા પછી આહાર લઈશ.” એવો અભિગ્રહ કરીને ચાલતાં માર્ગમાં ક્ષુધા, તૃષ્ણા વિગેરે પરિપહ સહન કરવા પડ્યા છતાં અને કામળ દેહ છતાં પણ તે ખેંદ પામ્યા નહીં, એ દિવસે છટ્ટોત્તમ થતાં શુર પાસે જઈને ચારિત્ર લીધું. પછી શુરની આજ્ઞા લઈને પારણું કરવા માટે ગોચરી લેવા ગયા, તહેમાં તુચ્છ અને લુપ્તો આહાર પામીને તહેનાવડે તેમણે પ્રાણવ્રત કર્યું, પરંતુ તેવો તુચ્છ આહાર પૂર્વે કોઈ વખતે નહીં કરેલો હોવાથી તત્કાલે અતિ તીવ્ર વેદના થઈ, તોપણ શુભ આરાધના કરીને પુંડરીક રાજર્ષિ સુત્યુ પામ્યા. અને સર્વાથાસિદ્ધિ નામના વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા, તે વખતે છટ્ટા અંગમાં કહ્યું છે કે—

“હજાર વર્ષ સુધી વિપુળ સંયમ પાળ્યા છતાં પણ જ્ઞ અતે ક્ષિણ અધ્યવસાય થાય છે તો, તે કુંડરીકની જેમ સિદ્ધિપદને પામતા નથી,” અને થોડો કાળ માત્ર પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને જે ચતુર્થ પાળે છે. તે પુંડરીક ઋષિની જેમ પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરે છે.” આ પ્રમાણે જેવા જેવા અધ્યવસાય થાય, તે તે પ્રમાણે તેવું તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે કોઈએ આશ્રવસ્થાન સેવવું નહીં. ઇતિ શમ્

અથ સંવરભાવના વિષે—હરિગીત છંદ.

વન્હિ કષાય સમે યથા ધનવૃષ્ટિ ઉપશમ જળ વડે;
જે સ્વપર સમય વિચારીએ તો શુદ્ધ સંવર કર ચઢે,
વળી સર્વથા આશ્રવ નિરોધી ભાવ સંવરને ભણ,
તે ભાવ વંદો વજ્રસ્વામી ત્રિયા ઋદ્ધિ સૌ તણ. ૧

અથ વજ્રસ્વામીની કથા.

“જેણે પારણામાં સુતા સુતા શ્રુતનો અભ્યાસ કર્યો, જે છ માસની ઉમરે ચારિત્ર લેવાના અભિલાષી થયા. અને ત્રણ વર્ષની વયે જેણે સંધને માન આપ્યું, તે વજ્રસ્વામી કેમ નમસ્કાર કરવા લાયક ન હોય ?”

તું બપવન ગામના રહીશ ધનગિરિ નામના ઝૂંડે પોતાની સુનંદા નામની ગર્ભવતી સ્ત્રીને મૂકીને દીક્ષા લીધી. પછી સમય આવતાં સુનંદાએ પુત્ર પ્રસવ્યો. પ્રસવ સમયેજ માતા ખાસે રહેલી સ્ત્રીઓના મુખથી પિતાની દીક્ષાને વૃત્તાંત સાંભળીને ત્હેને જાતિસ્મરણ થયું. તેથી માતાને ઉદ્વેગ પમાડવા માટે તે નિરંતર રડવા લાગ્યો. તેના રડવાથી અત્યંત ખેદ પામેલી સુનંદાએ ધાયર થઈને વિચાર્યું કે—“જો આના પિતા અહીં, આવે તો આ બાળક ત્હેને આપીને હું મુજે રહું.” તેવામાં ધનગિરિ સંહિત રિંહગુરૂ તે ગામે પધાર્યા, મધ્યાહ્ન સમયે ધનગિરિએ આદાર લેવા જવા માટે ગુરૂની આજ્ઞા માગી. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે—“આજે ત્હેને જે કાર્ય સચિત્ત કે અચિત્ત મળે તે વિના વિચાર્યે ત્હારે શ્રદ્ધણું કરવું.” ધનગિરિ ગામમાં ફરતાં અનુક્રમે સુનંદાને ઘેર જઈ ચડ્યા. તે પોતાના પતિને જોઈને બોલી કે—“હે પૂજ્ય! આ તમારા પુત્રને તમે લઈ જાઓ.” એમ કહીને ત્હેણીએ તે બાળકને સાધુના પાત્રમાં મૂક્યો. એટલે ત્હેણીને ધર્મ શાલ આપીને ધનગિરિ ગુરૂ ખાસે લઈ આવ્યા. દૂરથી વળ જોવા લારવાળા ઝાળીને લઈને આવતા જોઈને ગુરૂએ તે ઝાળીમાંથી બાળકને કાઢીને પોતાના ઉત્સંગમાં લઈ તેનું વજ્રકુમાર નામ રાખ્યું. પછી ગુરૂએ તે બાળકને સાધ્વીના ઉપાશ્રયમાં સોંપ્યો, ત્યાં પાલણું બાંધીને શ્રાવિકાઓ ત્હેનું પાલણુપોષણ કરવા લાગી, તે બાળક પાલણુમાં સુતો સુતો સાધ્વીએ સુતનો અભ્યાસ કરતી હતી, ત્હેનું શ્રવણ કરવાથી અગીયાર અંગ શિખી ગયો, અનુક્રમે તે ત્રણ વર્ષનો થયો, ત્યારે તેના પિતા તથા ગુરૂ વિહારના ક્રમે ફરીથી ત્યાં આવ્યા, તે વખતે વજ્રકુમારની માતા સુનંદાએ આવીને સુનિ ખાસે પોતાનો પુત્ર માગ્યો, પણ ત્હેમણે પાછો આપ્યો નહીં, એટલે સુનંદાએ રાજ ખાસે ફરીયાદ કરી, ત્યારે રાજએ દરોવ કર્યો કે—“તે બાળકનો પિતા તથા ત્હેની માતા ત્હેને સંભાળી સમક્ષ બોલાવે, ત્હેમાં જની ખાસે તે જાંચ ત્હેને તે પુત્ર સ્વાધીન કરવો.”

પછી વજ્રકુમારને સભામાં બોલાવ્યો, ત્હેની એક બાજુએ થોડે દૂર તેના પિતાને અને બીજી બાજુએ ત્હેની માતાને બેસાડ્યા, પછી હાથમાં

સાક્ષ, સાકર, રમકડાં વિગેરે રાખીને ત્હેને ખતાવતી મુનંદા બોલી કે-“ હે
પુત્ર ! અહીં આવ, અહીં આવ, આ લે ” એ સાંભળીને લોભ પમાડતી
માતાને જોઇ વજ્રકુમારે વિચાર્યું કે-“ માતા એ તીર્થરૂપ છે, ખરી, પરંતુ
તે આ લવચ્છાનું મુખ આપી શકે છે, અને ગુરૂતો દરેક લવચ્છા મુખ
આપે છે. ” એમ વિચારીને તે ત્હેની પાસે ન ગયો. પછી ત્હેના પિતાએ,
જાતાનો આધો (રજોહરણ) ખતાવીને કહ્યું કે-“ આ લે ” એટલે તે
દોડીને ત્યાં ગયો અને પિતાનો આધો લીધો, તેથી તે પુત્ર ત્હેમને આપ-
વાનો નિશ્ચય થયો. એટલે મુનંદાએ પણ વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા લીધી.
વજ્રકુમારે પણ ત્રણ વર્ષની વયે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું, એકદા વિહાર
કરતાં માર્ગમાં સર્વ સાધુમાંથી વજ્રસ્વામીની પરીક્ષા કરવા માટે તેના પૂર્વ
લવનો મિત્ર કે જે દેવતા થયો હતો ત્હેણે જળની વૃષ્ટિ કરી, નિરંતર
વરસાદ પડવાથી સર્વ સાધુઓ વૃક્ષ ન ગયે હોવા રહી સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવા
લાગ્યા, પછી તે દેવે મોટો સોચ વિઠુર્વાનિ ત્યાં આવી પડાવ નાંખ્યો.
અને અહારને માટે મુનિઓ પાસે વિનંતી કરી, ત્યારે ગુરૂ બોલ્યા કે-
“ જીજ્ઞાસુ કાંઈને આ વખતે આહારની ઇચ્છા નથી, પરંતુ આ વજ્રમુનિ
આજે છે, માટે ત્હેને લઈ જાઓ. ” એ પ્રમાણે ગુરૂની આજ્ઞા થતાં વજ્ર-
મુનિ ત્હેને સાથે અહાર લેવા ગયા. તે દેવ ઘેબર વિઠુર્વાનિ મુનિને આપવા
લાગ્યો. ત્યારે મુનિએ ત્હેની સામે જોયું. તો ત્હેની અનિમેષ દૃષ્ટિ ત્હેને
દેવતા ધારી આહાર લીધો નહીં તે જોઈને પ્રસન્ન થઈ તે દેવ બોલ્યો કે
“ હે મુનિ ! હું તમારો પૂર્વલવનો મિત્ર દેવતાહું. તમારા ચારિત્રની પરીક્ષા
કરવા આવ્યો છું. પણ ત્હેમને અજિત કરવા મારી શક્તિ નથી. માટે હું
તમારા હિપર પ્રસન્ન થયો છું. તેથી તમો કાંઈ પણ વરદાન માગો. ” તે
સાંભળીને વજ્રમુનિએ કહ્યું કે-“ મ્હારી કાંઈપણ ઇચ્છા નથી. ” તે સાંભ-
ળીને અધિક પ્રસન્ન થયેલા તે દેવ ત્હેમને વૈકિંચ લખિષ આપી. ફરીથી
બીજી વાર પરીક્ષા કરીને આકાશગામિની વિદ્યા આપી. એવી રીતે વજ્ર-
મુનિને અનેક લખિષઓ પ્રાપ્ત થઈ.

અનુક્રમે વજ્રમુનિ આઠ વર્ષનાં થયા, ત્યારે એક વખતે ગુરૂ પહિર્મ-

મીએ ગયા હતા, અને ખીજા મુનિઓ ગાયંત્રી ગયા હતા. તે વખતે વજ્ર-
મુનિ સર્વ સાધુઓની ઉપધી પાસે જઈ તેઓ જે જે સૂત્ર બણતા હતા,
તેની ત્હેને ઉદ્દેશીને વાચના આપવા લાગ્યા. બહિર્ભૂમિથી આવેલા શુર-
એ તે બધું સાંભળ્યું તેથી ત્હેને મહા વિદ્વાન જાણીને સમગ્ર શાસ્ત્રનો અ-
ભ્યાસ કરાવ્યો. પછી ત્હેને યોગ્ય જાણીને સૂરિપદ આપ્યું તે વજ્રસ્વા-
મીની વાણીયા પ્રાંતભેષ પામીને પાંચસે મુનિઓ ત્હેમના પરિવારમાં થયા.
અને ખીજા પણ અનેક લવ્ય મનુષ્યોએ પ્રતો ગ્રહણ કર્યા.

પાટલીપૂરમાં (પટના) ધનશેઠને રૂકિમણી નામે પુત્રી હતી. ત્હેણીએ
સાધ્વિઓના મુખથી વજ્રસ્વામીના શુણોની પ્રસંશા સંભળીને “આ ભવમાં
મ્હારે વજ્રકુમારનેજ પાત કરવો, તે સિવાય ખીજા કોઈને વરવું નહીં.”
એવી પ્રાંતજ્ઞા કરી. એકદા વજ્રસ્વામી પાટલીપૂર પધાર્યા. તે ખખર સાંભ-
ળીને તે શેઠ એક કોઠ દ્રવ્ય સહિત રૂકિમણીને લઈ શુર પાસે જઈ ત્હેમને
વંદના કરીને બોલ્યો કે—“હે સૂર ! આ દ્રવ્ય સહિત તમે આ મ્હારી પુત્રીને
ગ્રહણ કરો (પરણો) નહિ તો તે મરણ પામશે ” વજ્રસ્વામી બોલ્યા કે—
“અમે સાધુઓ મળ મલિન ગાત્ર વાળી સ્ત્રીઓની ઈચ્છા કરતાજ નથી.”
પ્રત્યાદિ વચનોવડે રૂકિમણીને ધર્મોપદેશ આપ્યો. જ્યાં તેણીએ વૈરાગ્ય પામીને
દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

એકદા આરવર્ષી દુષ્કાળ પડવાથી સમગ્ર સંધ અત્યંત બાકુળ થયો.
તે જોઈને વજ્રસ્વામી સમગ્ર સંધને એક કપડા પર બેસાડીને આકાશગામિની
વિદ્યાના બળથી સુલિક્ષાપૂરી (સુકાળવાળી નગરીએ) લઈ ગયા. ત્યાં રહીને
દિવસો નિર્ગમન કરતાં પર્યુષણપર્વ આવ્યા. તે વખતે તે નગરીનો રાજા
બૌદ્ધ હોવાથી ત્હેણે જિનાલયને માટે પુષ્પ આપવાનો નિષેધ કર્યો. તેથી
તે વાત સંધે મળીને વજ્રસ્વામીને કહી. એટલે સૂરિ આકાશગામિની વિદ્યા
વડે માહેશ્વરીપૂરીએ ગયા. ત્યાં મોતાના પિતાનો મિત્ર એક માણી હતો.
ત્હેને પર્યુષણના ઉત્સવની વાત કહીને પુષ્પોની માગણી કરી. ત્હેણે એક-
વીસ કોઠ પુષ્પો એકઠાં કરીને આપ્યા. તે લઈને સૂરિ હિમવાન પર્વત પર

ગયા. ત્યાં લક્ષ્મી દેવીએ મહોદ્દ કમળ આપ્યું. તે લઈ ત્યાંથી હુતાશન યજ્ઞના વનમાં આવતાં તહેણે ધણાં પુષ્પો આપ્યાં, તે સર્વ પુષ્પો લઈ પૂર્વ ભવના મિત્ર જંભુક દેવે રચેલા વિમાનમાં બેસીને સૂરિ આકાશ માર્ગે તે સુભિક્ષા-પૂરીમાં આવ્યા. પછી તે પુષ્પોથી મહાં મહોત્સવ કર્યો, જ્ઞેન ધર્મની પ્રભાવના થઈ. તે જ્ઞેન આશ્ચર્ય પામેલો બૌદ્ધ રાજા પણ આવક થયો.

એકદા વજ્રસેનાના શરીરમાં કફનો વ્યાધિ થયો. તેથી ભોજન કર્યા પછી ખાવા માટે એક સુંઠનો કકડો તહેમણે કાન પર રાખી મૂક્યો. પરંતુ ભોજન કર્યા પછી તે ખાવાનું બૂલી ગયા. તે કકડો પ્રતિક્રમણ સમયે કાન પરથી પૃથ્વિ પર પડ્યો. તે જ્ઞેનને “આવો અસંભવિત પ્રમાદ થવાથી હવે મૃત્યુ સમય નજીક છે.” એમ નિશ્ચય કરી સૂરિએ પોતાના શિષ્ય વજ્રસેનને સૂરિપદે સ્થાપન કર્યા, અને પોતે રથાવત્ ગિરિપર જઈ અનશન ગ્રહણ કરીને સ્વર્ગે ગયા.

શ્રીવજ્રસેનસૂરિ વિહાર કરતા કરતા સોપારકપૂરે ગયા. ત્યાં જિનદત્ત નામે એક શ્રાવક રહેતો હતો. ત્યાં દુષ્કાળને લીધે ધાન્ય એટલું બધું મોંઘું હતું કે—એ ચાર માણસોને માટે પણ એકલક્ષ દ્રવ્યનો ભોજન ખર્ચ થતો હતો. તે શેઠે એક લાખ દ્રવ્યની હાંકલી ચડાવી હતી, તહેમાં વિષ નાખી ખાઈ જઈને તહેણે મરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, તે જ સમયે સૂરિ તહેને જ ઘેર ગોચરી માટે ગયા. શુરને વંદના કરીને તહેણે બધી વાત શુરને કહી. તે સાંભળી શુરે એટલા કે—“હે શેઠ! આવતી કાલે પુષ્કળ ધાન્ય આ નગરીમાં આવશે. અને દુષ્કાળનો નાશ થશે. માટે તું મરણ કરવાનો વિચાર કરીશ નહીં.” શુરના કહેવા પ્રમાણે બીજે જ દિવસે ચારે બાજુથી પુષ્કળ ધાન્ય આવ્યું. સર્વત્ર સુકાળ થયો. તે જ્ઞેનને શેઠે વૈરાગ્ય પામી શુર પાસે દીક્ષા લીધી. વજ્રસેનસૂરિ પણ ચાર ગણતું સ્થાપન કરીને જિનશાસનના પ્રભાવક થયા, (આ ચરિત્ર વધારે વિસ્તારથી આવશ્યક નિર્ણયિતની મોટી ટીકામાં આપેલું છે ત્યાંથી જણી લેવું.) ઇતિ—શામ.

અથ શ્રી નિજન્જરા ભાવના-હરિગીત છંદ.

દ્વાદશ પ્રકારે તપ તપી નિજન્જરે પ્રાચિન કર્મને,
 સંવર થકી રોકે નવિન ભવિ કર્મના સર્વી મર્મને;
 દુર્લભ અતિશય યોધિને તળી ધર્મખુદિ દુર્લભા,
 ભવહરણી ભાવો ભાવના ભવિ નિજન્જરા છે સુખભા. ૧
 જેમ તરણીથી નાસે તિમીર તેમ પાપ નાસે નિજન્જરે,
 એ ભાવ ભાવી નિજન્જરાથી વર્તતાં ભવિ ભવ તરે;
 નિજન્જરાડકામ સકામ મરૂદેવી અકામે ભવજળ તર્યા,
 વળી દ્રઢપ્રહારી ભાવ ભાવી નિજન્જરે જ્યેષ્ઠી વર્યા. ૨

(આ દ્રઢપ્રહારીનું દ્રષ્ટાંત પાછળ પૃષ્ઠ ૧૮૪ માં મોક્ષ વર્ગમાં ક્ષમાના વિષયમાં આવ્યું છે ત્યાંથી જોઈ લેવું.)

અથ લોકસ્વરૂપ ભાવના-હરિગીત છંદ.

દધિમંથને રહે પાદ તેવી આકૃતિ બણો અધો,
 વળી ઉર્ધ્વલોક મૃદંગ સમ આકાર જેમો છે અધો;
 છે જલ્લરીસમ લોક તીર્ણ લોકનાળે ભાખીયો,
 એ લોક કટિ પર હાથ દહ ઉભા પુરુષ સમ દાખીયો. ૧
 આ રંગ મંડપ લોકમાં જીવ પાત્ર ભજવે વેષને,
 કાંઈ હર્ષ શોક ઉદ્યોત ભ્રમ: દે રાગ દ્રેષ પ્રદેશને;
 જે સ્થાન જંતુ અનંતનું નહીં આદિ અંત સુ ચામતો,
 શ્રી ભુવનભાનુ કેવળી એ ભાવ ભાવી ચીવ જતો. ૨

શ્રી ભુવનભાનુ કેવળીનું ચરિત્ર.

જંબુદ્વિપમાં ગંધિલાવતી નામના વિજયમાં વિજયપુર નામે નગર છે

ત્યાં ચંદ્રમૌલી નામે રાજા હતો. એકદા તે નગરમાં શ્રીભુવનભાનુ કેવળ પધાર્યા રાજા કેવળી ભગવંતને વાદવા ગયો, કેવળી ભગવાને ચોગ્ય અવસર જોઈ સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મ દેશના દીધી. તેમાં સંસારની અનિત્યતા દર્શાવી હેમનું પોતાનું ચરિત્ર સંભા સંમક્ષ વિસ્તારથી કહી ખતાવ્યું તે આ પ્રમાણે છે.

આ ગંધિલાવતી વિજયમાં ચંદ્રપુરી નામે નગરી છે. તે નગરીને પ્રતાપી રાજા અકલંક નામે હતો. તેને શુભ સ્વપ્નસપ્નક બલિ નામે પુત્ર થયો યુવાવસ્થા થતાં તેને રાજ્યભાર સોંપી અકલંક રાજાએ શ્રી કુવલ્ય ચંદ્ર કેવળી પાસે દીક્ષા લીધી. અને ચારિત્ર પાળી મોક્ષે ગયા, હવે બલિ રાજા નિર્વિધિ રાજ્ય પાળે છે. એકદા રાજા પૌષ્પ વ્રત લેખ તે પારી પ્રાતઃકાળમાં અનિત્યાદિ ભાવનાં ભાવતાં પૂર્ણ વૈરાગ્ય લીન થયો થકા વિચાર કરે છે કે “ ભગવાન કુવલ્યચંદ્ર કેવળી અત્રે પધારે કે, જોઓ આ સંસારસાગરમાં મારા પિતા અકલંકને પણ નાવ સંમાન થયો છે. તો તેમની પાસે હું ચારિત્ર લેખ માફ કાર્ય સાધી લઉં. ”

આ તરફ ભગવાન કુવલ્યચંદ્ર કેવળી બલિરાજાનો અભિપ્રાય જાણીને ચંદ્રપુરી નગરી પાસેના મૃગરમણુ ઉદ્યાનમાં પધાર્યા રાજા આ સમાચારથી અતિ રોમાંચિત થઈ સર્વ સામાગ્રિ સહીત ત્યાં આવ્યો, અને પંચાભિગણ જાળવી ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ પ્રણામ કરી બેઠો. પ્રભુએ ધર્મ દેશના દીધી તે સાંભળી રાજા બોલ્યો “ હે ભગવન! આ મનુષ્ય જન્મ ભગભગ નિરર્થક હારી જતાં અત્યારે હું આપનું શરણ પામ્યો છું. મારે બાકી રહેલો મારો જન્મ આપ સફળ કરો. ” કેવળી બોલ્યા કે “ હે રાજન! આ જન્મમાં તો તું શું હારી ગયો છે કે પરતું પૂર્વભવોમાં તો તું એટલું બધું હારી ગયો છે કે જેનું વર્ણન કરતાં પણ સફળ ભુવનને લય અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય. ” બલિરાજાએ કહ્યું કે “ હે સ્વામિન! હું તેજ સાંભળવા ઇચ્છું છું. ” પછી કેવળી ભગવાને રાજાની મિત્રાશાથી તેના પૂર્વભવનું વર્ણન કરેલું શરૂ કર્યું.

“ વર્તમાનકાળથી અનંત કાળ પહેલાં “ તમે ચારિત્ર ધર્મ રાજાનું

સૈન્યના સહાયક થઇને મોહ શત્રુના સૈન્યનો હાય કરશે. ” એટલા માટે કર્મ પરિણામ રાજા તમને અસંવ્યવહાર નિગોદ નામના નગરમાંથી બહાર કાઢી વ્યવહાર નિગોદમાં લાવ્યો. એટલે તે વ્યતિકર જાણવામાં આવતાં મોહ વિગેરેએ ક્રુપિત થઇને ત્હમને ત્યાં બાંધી રાખ્યો. પછી કર્મ પરિણામ ત્હમને પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેજસકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, બેધદ્રિય, તેધદ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ, નરક અને અનાર્થ મનુષ્યોમાં લઈ ગયો, ત્યાંથી પણ વારંવાર વચમાં વચમાં મોહાદિ ક્રુપિત થઇને ત્હમને પાછો મુખે વાળીને નિગોદાદિકમાં લઈ ગયા. એ પ્રમાણે તેઓએ ત્હમને એટલે સુધી ભમાવ્યા કે, અતિ દુઃખિતપણે પરિભ્રમણ કરતાં અનંત પુદ્ગળ પરાવર્તિત ચાંદ્યા ગયા. પછી આર્ય ક્ષેત્રમાં તમે અનંતી વાર મનુષ્યત્વ પામ્યા. પરંતુ ક્યાંક કુળતિ ભાવથી, ક્યાંક કુળદોષથી, ક્યાંક કુષ્ટાદિરોગથી, ક્યાંક જાત્યંધ, બધિરત્વ અને બળત્વ (લંગડાપણું) વિગેરે દોષથી ક્યાંક અલ્પ આયુષથી, અનંતીવાર મનુષ થયા છતાં ધર્મના નામ માત્રને પણ જાણ્યા વિના પૂર્વત ત્હમને પાછો પગે વાળીને મોહાદિ શત્રુઓએ એકેન્દ્રિયાદિકમાં લઈ જઇને અનેક પુદ્ગળ પરાવર્તિત સુધી ભમાવ્યા.

એકદા શ્રીનિલય નગરમાં ધનતિલક શેકતો તું વૈશ્રમણ નામે પુત્ર થયો. ત્યાં સ્વજન, ધન, ભવન, યૌવન, વનિતાદિ બધું અનિત્ય સમજીને હે ભવ્યો આપત્તિથી રક્ષણ કરનાર એવા ધર્મનું શરણ કરો. ” આ પ્રમાણેનો ઉપદેશ સાંભળતાં તને ધર્મ કરવાની શુદ્ધિ થઈ, પરંતુ તે કેવળ કુદૃષ્ટિથી થયેલ હોવાથી પરમાર્થથી તો મહા પાપ શુદ્ધિજાતી. તેના વશથી તું સ્વયંભૂ ત્રિદંડીનો શિષ્ય થયો. એટલે ત્યાં પણ મનુષ્ય જન્મ હારીને પાછો સંસારમાં અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તિત સુધી ભામ્યો. પછી અનંતકાળ જતાં ફરી તું માનવ જન્મ પામ્યો. પણ શુદ્ધ ધર્મ શ્રવણના અભાવથી તે કુધર્મ શુદ્ધિ નિવૃત્ત ન થઈ. વળી કોઈ વખત સદ્ધર્મનું શ્રવણ થયું છતાં પણ સદ્ગુરુ સમાગમના અભાવથી, કોઇવાર આજ્ઞા અને મોહના હેતુથી, કોઈવાર અન્યતાને લીધે તેના અર્થ પર લક્ષ્ય ન હોવાથી અને કોઈવાર અશ્રદ્ધાનથી કુધર્મ શુદ્ધિ નિવૃત્ત ન થઈ. એટલે કુધર્મ શુદ્ધિના ઉપદેશથી ધર્મના મિમે

પશુવધાદિ મહા પાપ કરીને પૂર્વવત્ તું અનંત પુદ્ગલ પરાવર્ત સુધી પાછો ભમ્યો. પછી વિજયવર્ધનપુરમાં સુલસ શેઠનો નંદનનામે પુત્ર થયો. ત્યારે યથાગ્રવૃત્તિકરણથી તહે કુદષ્ટિને છેદીને આયુ વર્ણને ખીન્ન મોહાદિ સાત કુર્મોની કાંધક ન્યૂન કોટાકોટી સાગરોપમ જોટલી સ્થિતિ કરી. અને અંધિ અંદેશ સુધી પહોંચ્યો, પરંતુ તહેને છેદવાને સમર્થ ન થયો. ત્યાંથી અશ્રદ્ધાન રાગ અને દ્વેષાદિકાએ પાછો ફેરવ્યો. એમ અનંતીવાર પાછો વાળીને દરેક વખતે અનંતકાળ સુધી તને એકાદ્રિયાદિકમાં ખાંધી રાખ્યો.

એકદા મલયપૂરમાં ઇદ્રરાગ્નનો વિશ્વસેન નામે પુત્ર થયો. તે ભવમાં અપૂર્વ કરણરૂપ કુદારથી તહે અંધિનો છેદ કર્યો. પછી અનિવૃત્તિકરણ પ્રવેશાદિ ક્રમથી એટલા કાળે તું સમ્યક્ત્વ રત્ન પામ્યો. મોક્ષતરૂના મૂલરૂપ અને અતિ દુર્લભ એવા તે સમ્યક્ત્વને પામીને પણ કુદષ્ટિ રાગના વશથી પાછો તું હારી ગયો. પુનઃ ધનશ્રેષ્ઠીના પુત્ર સુભગના ભવમાં તહે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને રોહરારાગથી તહેનો નાશ કર્યો. ગૃહપતિના પુત્ર સિંહના ભવમાં વિષયરાગથી તહેનો ધ્વંસ કર્યો અને જિનદત્તની સુતા જિનશ્રીના ભવમાં દ્વેષથી તહેનો નાશ કર્યો. પછી આહાણના પુત્ર જ્વલનશિખના, ધનંજયના પુત્ર કુમેરના, ધનાઢ્યના પુત્ર પદ્મના અને શ્રેષ્ઠ પુત્ર સોમદત્તના ભવમાં અનુક્રમે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી તું સમ્યક્ત્વ રત્નને હારી ગયો.

એ પ્રમાણે મોહાદિ શત્રુના વશે અસંખ્યાત ભવોમાં તું સમ્યક્ત્વ હારી ગયો. ધર્મ શ્રેષ્ઠીના પુત્ર સુંદરના ભવમાં હિંસાથી, દેશવિરત એવા મણિભદ્રના ભવમાં મૃષાવાદથી, સોમદત્તના ભવમાં અંદાતા દાનથી, દત્તના ભવમાં મૈથુનથી, ધનમુદ્ગલ શ્રેષ્ઠીના ભવમાં પરિગ્રહથી અને રોહિણી શ્રાવિકાના ભવમાં વિકથારૂપ અનર્થ દંડથી એ પ્રમાણે અપરાપરે મોહાદિકના દોષથી સમગ્ર સુખની હેતુભૂત એવી દેશવિરતીને પણ તું અસંખ્ય ભવમાં હારી ગયો. પછી અરવિંદ કુમારના ભવમાં મહા કષ્ટે સર્વ ગુણોની અધિકારિણી એવી સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરીને ક્રોધ અને માનથી તહેને હારી ગયો. પછી અમાત્યના સુત ચિત્રના જન્મમાં વિષયની સુખશીલતાથી હારી ગયો; વિજયસેન રાજપુત્રના ભવમાં તો તું સર્વવિરતિ પામીને અગીઆરમે ગુણ

રમાને આરૂઢ થયો, ત્યાંથી પણ કંઈક દેહ અને ઉપકરણની મૂર્છા માત્રથી પાછો પડ્યો. પછી શ્રેષ્ઠી પુત્ર પુંડરિકના ભવમાં તું પુનઃ સર્વવિરતિ પામ્યો. અને ત્યાં ચૌદ પૂર્વ ભણ્યો. આવી ઉચ પદવી પણ તું નિંદ્રાને વશ હારી ગયો.

આ પ્રમાણે અનંતાનંત પુદ્ગલ પરવર્તોમાં પૂર્વોક્ત રીતે મોહાદિ શત્રુઓને વશ થવાથી અનંતીવાર મનુષ્ય જન્મને તું નિર્ધકજ હારી ગયો છું. પછી પદ્મસ્થલ નગરમાં તું સિંહવિક્રમ નામે રાજકુમાર થયો—ત્યાં પુનઃ તું સર્વવિરતિ પામ્યો. તે ભવમાં તહે તેનું સારી રીતે આરાધન કર્યું, અને મોહાદિકને અત્યંત ક્ષીણ કરી મૂક્યા, તથા પુણ્યોદયને પુષ્ટ કર્યો. ત્યાંથી મહારાજ નામે દેવલોકમાં જઈને કમલાકર નગરમાં શ્રી ચંદ્રરાજનો તું ભાતુ નામે પુત્ર થયો. ત્યાં પણ તેવીજ રીતે સર્વવિરતિનું આરાધન કર્યું. મોહાદિકને અધિકતર ક્ષીણ કર્યા અને પુણ્યોદયને વિશેષે પુષ્ટ કર્યો, ત્યાંથી નવમા શ્રેયેષ્ઠમાં જઈને પદ્મખંડ નગરમાં તું ઈર્દેશ નામે રાજ થયો. ત્યાંપણ સમ્યક્ રીતે સર્વવિરતિ આરાધીને મોહાદિકને વધારે ક્ષીણ કરી, પરમપ્રકર્ષથી પુણ્યોદયને પુષ્ટ બનાવીને તું સર્વાર્થસિદ્ધ વિભાનમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી અવીને તું આ ભવમાં બલિનરેંદ્ર થયો છે.”

આ પ્રમાણે કુવલયચંદ્ર કેવળીથી પોતાનું ચરિત્ર સાંભળીને બલિનરેંદ્ર અતિ વૈરાગ્યવાન થયો થકો પોતાના પુત્ર નયસારને રાજ્યાસન પર સ્થાપવાની સામંતોને આજ્ઞા કરી તે બલિરાજને પાંચસો મનુષ્યો અને પોતાની કેટલીક રાણીઓ સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી. પછી ભણીને તત્ત્વજ્ઞ થયા એટલે કેવળીભગવાને તહેને આચાર્ય પદ આપ્યું અને શ્રી કુવલયચંદ્ર કેવળી મોક્ષે ગયા.

પછી બલિરાજર્ષિ પૃથ્વી પર વિહાર કરતા અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ આપવા લાગ્યા, અને અનુક્રમે તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તે બલિ રાજર્ષિ (કેવળી) જન્મનું સંતુષ્ટ થયેલા લોકોએ બીજાનું નામ કુવલયચંદ્ર રાખેલું છે, તે બલિકેવળી બોલ્યા કે—“હે ચંદ્રમૌલી રાજા! તમને અને અન્ય લોકોને મોહની વિડંબનાઓથી મુક્ત કરાવવાને માટે હું અહીં આવેલો છું.”

આ પ્રમાણે કેવળી ભગવંતના મૃદુ વચનો અને હેમનું મોતાનું અતિ દુર્બર ચરિત્ર સાંભળી ચંદ્રમૌલી રાગ્યે પોતાના મંદ્રવદન નામના પુત્રને પાંદે ખેસારી કેવળી ભગવાન પાસે દિક્ષા લીધી, અનુક્રમે તેમને આચાર્ય પદે સ્થાપન કરી બલિરાજર્ષિ કેવળી મોક્ષ પધાર્યા. ઇતિ-શમ્.

અથ યોધિદુર્લભ ભાવના-હરિગીત છંદ.

આ મનુષ્ય ભવ દ્રષ્ટાંત દશથી દોહિલો અતિ જાણીએ,
વળીં ક્ષેત્ર આર્ય નિરોગી સુકુળે જન્મ મોંઘા માનીએ;
તે સર્વ અનુકૂળતા છતાં પણ યોધિમિજ ક્યાંથી જહે ?
તે વિના ભવ લેખે ન લાગે પુનઃ ભસેદધિમાં પડે. ૧
તે યોધિદુર્લભ શુદ્ધ સાધી આત્મ કરને નિર્મળો,
ભવની ગણત્રી થાય ત્યાંથી યોધિ ધર્મ તર ફળો;
મધુમિદુ સમ સંસાર મિશ્રીત વિષ છતાં લાગે ગળ્યો,
તેથી ઇલાસુતયોધિમીજ લઈ મુક્તિવધુને જઈ મળ્યો. ૨

પાછળ પૃષ્ઠ ૭૧ માં ધર્મવર્ગમાં ભાવના વિષયમાં ઇલાચર્યાકુમારની કથા છે ત્યાંથી વાંચી લેવી.)

અથ ધર્મભાવના વિષે-હરિગીત છંદ.

શુભ ધર્મ દુરગતિ જીવ પડતાને સદા ધારણુ કરે,
તે ભાવનાચંદન સમો જે તાપ ત્રિવિધ તણા હરે;
અહારાદિ સંસાર મનુષ્યને સૌ આણીમાં સમતુલ્ય છે,
પણ ધર્મ એક વિશેષ નરમાં ધર્મ વિશુ પશુતુલ્ય છે. ૧
તે ધર્મ દે સુખ સંપદા વળી સ્વર્ગને અપવર્ગને,
આધિ ઉપાધિ વ્યાધિ આદિક હરે સૌ ઉપસર્ગને;

જિન ચૈત્ય ણિખ ભરાવિયા ગુરુ આર્યસુહસ્તી બાધથી,
તે ધર્મ કીધ સ્વીકાર સંપ્રતીરાયે સાચી શોધથી. ૨

અથ શ્રી સંપ્રતિ મહારાજની કથા.

સંપ્રતિ રાજા ત્રણ ખંડ પૃથ્વિનો વિજય કરીને સોળહજાર રાજાઓના પરિવાર સહિત અવંતી નગરીએ આવ્યો, અને પોતાની માતાના ચરણમાં પડ્યો. તે વખતે માતાનું સુખ સ્થાન થઈ ગયું. તે જોઈ રાજાએ પૂછ્યું—“હે માતા! હું ધણા દેશ સાંધીને આવ્યો તે છતાં તમે કેમ હર્ષ પામ્યા નહીં?” માતા બોલ્યા—“હે પુત્ર! તહે રાજ્યના લોભથી સંસારજ વધાર્યો છે, અને માયા ઉપર પાપનો બોળે ઉપાડીને અહીં આવ્યો છે? તેથી અત્યારે હર્ષનો અવસર નથી. મહે તો જિન ચૈત્ય વિગેરે પુણ્યના કામ કરી આવે તો જ હર્ષ થાય, હે વત્સ! મહે આર્ય સુહસ્તીસૂરિની પાસેથી સાંભળ્યું છે કે—શ્રી જિનપ્રાસાદ કરાવવાથી મહોદું પુણ્ય થાય છે, કહ્યું છે કે—શ્રી જિનપ્રાસાદ અંદરના કાષ્ટ વિગેરેમાં જોટલાં પરમાણું છે તેટલા લાખ વર્ષ સુધી તે પ્રાસાદનો કરાવનાર સ્વર્ગનાં સુખ પામે છે.”

વળી કહ્યું છે કે “વિવેકી પુરૂષને નવો જિન પ્રાસાદ કરાવવામાં જે પુણ્ય થાય છે, તેથી આઠગણું પુણ્ય જીર્ણોદ્ધાર કરાવવામાં થાય છે.” અગ્નિ, જળ, ચેર, યાચક, રાજા, દુર્જન તથા ભાગીદારો વિગેરેથી ઉગરેલું જેનું ધન જિનભુવન વિગેરેમાં ખરચાય છે, તે પુરૂષને ધન્ય છે.” માતા કહે છે—“હે વત્સ! મહે આ પ્રમાણે તે સૂરિ પાસેથી સાંભળ્યું છે, વળી ચૈત્ય કરાવવામાં મહોદું પુણ્ય છે, તેનું એ પણ કારણ છે કે ચૈત્ય પરિમિતક્ષેત્રને ચૈત્ય કરાવનારે સંસારજાના વ્યાપારમાંથી દૂર કરીને ધર્મ વ્યાપારમાં જોડી દીધું છે. સાંભળ્યું છે કે—જોટલા ક્ષેત્રમાં ચૈત્ય હોય તેટલા ક્ષેત્રમાં ચુલા માડવા નહીં, તેમજ રાધવું, પીસવું, વિષય સેવન કરવું, દૂત કીડા કરવી, વસવું અને ખેત્ર ખેડાવવા વિગેરે અધર્મ કાર્ય કરવા નહીં; ચૈત્ય ક્ષેત્રને તેવાં કાર્યથી દૂર રાખવું. લોકોનાં સ્થાનકો પાપ ક્રિયાની પ્રવૃત્તિવાળાં હોય છે, તેથી આ સ્થાન તેવું કરવું નહિ. પુણ્ય શુદ્ધિએ ધર્મ ક્રિયાનુંજ તે

સ્થાન કરવું. ” વળી હે વત્સ ! ચૈત્ય કરાવનારે મત્સર કરવો નહિ. આ પ્રમાણે માતાના મુખથી શિક્ષા પામી સંપ્રતિરાજ્યએ ઘણું ચૈત્યો નવાં કરાવવા માંડ્યા. એકદા સંપ્રતિ રાજ્યએ શુરના મુખથી સાંભળ્યું કે પોતાનું આયુષ્ય સો વર્ષનું છે. તેથી તહેણે એવો નિયમ લીધો કે પ્રતિદિન એકએક જિનપ્રાસાદ ઉપર કળશ ચઢેલો સાંભળ્યા પછી અન્ન જમવું. આવા નિયમ પ્રમાણે સો વર્ષમાં છત્રીસ હજાર જિનચૈત્યો તહેણે નવાં કરાવ્યાં.

એક વખતે રાજ્યએ શુરના મુખથી દેશના સાંભળી કે—“ જિન ભુવનના કરાવનારે પોતાના આત્માનો, પોતાના વંશનો અને તેની અનુમોદના કરનારા ખીજ ભવ્ય પ્રાણઆનો ઉદ્ધાર કર્યો એમ સમજવું. ” આપ્રમાણેની દેશના સાંભળી સંપ્રતિ રાજ્યએ ખીજ છન્તુ હજાર જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાં. એટલે સર્વ મળીને સવાલાખ જિન ચૈત્ય થયાં.

એક વખતે શુરના મુખથી આ પ્રમાણે સાંભળ્યું કે—“ સર્વ લક્ષણવાળી અને સર્વ અલંકારોથી યુક્ત એવી પ્રાસાદમાં રહેલી પ્રતિમાને જોધને જેમ જેમ મન હર્ષ પામે તેમ તેમ નિજ્જરા થાય છે. ” તેવાં જિન બિંબો મણી, રત્ન, સુવર્ણ, રૂપું, કાષ્ટ પાષાણ અને મૃતિકાનાં અથવા ચિત્રમાં કરાવવાં. વળી “ મેઙ્ગિરિ જેવો ખીજ ગિરિ તથા કલ્પવૃક્ષ સમાન ખીજનું કાંઈ વૃક્ષ નથી; તેમજ જિનબિંબ નિર્માણ કરવા જેવો ખીજને કાંઈ ધર્મ નથી. ” જો ધન ખર્ચવાની શક્તિ હોય તો પાંચસો ધનુષ્ય પ્રમાણવાળી પ્રતિમા કરાવવી તેવી શક્તિ ના હોય તો એક આંગળનું પણ બિંબ કરાવેલું હોય તો તે મુક્તિના સુખને અર્થ થાય છે. ” કહ્યું છે કે “ જે પુરૂષ શ્રી ઋષભદેવથી વીર ભગવાન સુધી ગમે તે પ્રભુનું અંગુષ્ઠ પ્રમાણ વાળું પણ બિંબ કરાવે છે. તે સ્વર્ગમાં પ્રધાન એવી વિશાળ સ્મૃદ્ધિના સુખ ભોગવ્યા પછી પ્રાંતે અનુત્તર પદ (મોક્ષ) ને પ્રાપ્ત કરે છે. ” આ પ્રમાણે શુર મહારાજનો ઉપદેશ સાંભળી સંપ્રતિ રાજ્યએ સવાકોડ જિનબિંબ શિલ્પ ગ્રંથોમાં લખ્યા પ્રમાણે સીત્તેર લાગ પ્રમાણ પરાખર કરાવ્યાં.

એક વખતે આર્ય સુહસ્તીસુરિ કે જેમને પૂર્વ ભવે જોયા હતા. તેમને

જોઈ રાજ્યને જાતિસ્મરણવડે પૂર્વભવ જાણ્યો, તેથી ગુરૂને ઝાળખી પ્રણામ કરી પોતાનો પૂર્વભવ પૂછ્યો. એટલે ગુરૂએ શ્રુતજ્ઞાનના બળથી કહ્યું—“ હે રાજા! પૂર્વે તું ભિલ્લુંક હતો. એક વખતે મોટી કિમતના અલંકાર યુક્ત રાજા, મંત્રી, શ્રેષ્ઠ વિગેરેને મોટી સમૃદ્ધિ સાથે અમારા ચરણને વંદના કરતાં જોઈ ત્હને વિચાર થયો કે—“ હું પણ આ ચરિરાજના ચરણ કમળને સેવું.” પછી ત્હેં અમારા શિષ્ય પાસે ભોજન માગ્યું ત્યારે તે મુનિએ કહ્યું—“ જો તું અમારા જેવો થાય તો અમે ત્હને ભોજન આપીશું.” પછી ત્હેં દીક્ષા લીધી. પણ અન્ન ગળા મુઠી ખાધું, તેથી ત્હને તત્કાળ અનિર્ણય થઈ આવ્યું. તે સમયે ત્હેં અનેક મુનિઓના મુખથી ધર્મ વાક્યો સાંભળ્યાં, તેથી ત્હેં ત્હેની અનુમોદના કરી અને તાં આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થઈ ગયું. એટલે ત્યાંથી મૃત્યુ પામી એક દિવસની દીક્ષાને પ્રભાવે તું ત્રણ ખંડનો રાજા થયો.”

આ પ્રમાણે સાક્ષી પ્રતિબોધ પામીને ત્હેણે દેશવિરતિ ધર્મ અંગીકાર કર્યો. એ પ્રમાણે ધર્મ જાવનાના પ્રભાવથી સંક્રાંતિ રાજા મોટી ઋદ્ધિને પામ્યો ને અનેક જિનાલયો તથા અગણિત જિનમિત્રો ભરાવી પરભવનું પાથેય ખાંધું. છતિ-શમ.

અથ રાગ વિષે—હરિગીત છંદ.

ભવ બંધ જાણી રાગથી રાગે ન જ્ઞાની પ્રાણીયા,
જે જાણુ તે પણ રાગ વશ અજ્ઞાન પૂર્ણ પ્રમાણીયા;
હર ગૌરીને અર્ધાંગ રાગે રાગવશ ત્રીક ચોકમાં,
વિષ્ણુ દીએ વામાંગ “શ્રી”ને લાજ નહીં આ લોકમાં. ૧

જગતમાં રાગ અને દ્વેષ એ બન્ને અનાદિ કાળના શત્રુ છે. તેનાવડેજ જીવ ભવમાં ભર્યાં ફરે છે સામાન્ય રીતે માણસો સ્વજન કુટુંબાદિકના રાગથી અથવા કોઈ સ્વાર્થના અંગે ધણાં અકાર્ય ફરે છે. અને તેથી થતા પાપનાં પોરલાનો વહન દરનાર પોતેજ બને છે. એ વાત ખરી છે કે મહાયોદ્ધાએ

રણુરંગ કરીમે શત્રુનો પરાજય કરે છે. પણ રાગનો પરાજય કરવાને માત્ર વીતરાગ શિવાય કોઈ સમર્થ નથી. અહિં કોને દોષ આપવો ? જેઓ દુનીયામાં દેવપણું સૌકિંદમાં ગણાય છે. તેવા મહાદેવ અને વિષ્ણુ પણ રાગવશ મોહાધ થઈ કામાધ બનીને બળર વચ્ચે અર્ધાંગે સ્ત્રીઓને રાજે છે. તો બધી સામાન્યની તો વાતજ શી ! ઇતિ-શમ.

અથ દ્વેષ વિષે-હરિગીત છંદ.

રે જીવ ! દ્વેષ ન લેશ રાજે કર્મવશ જીવ માનજે,
નવ કો બગાડે કોઈનું અરિ મિત્ર નિમિત્ત પ્રમાણુ જે;
અતિ દ્વેષ રાખી પ્રાહ્મણી દે આળ સુંદર શેઠને,
ધર્મે થયો જય પાપનો ક્ષય મરી ગઈ કરી વેઠને. ૧

ઉપજાતિ છંદ.

સાસુ નણું દે મળી કુહ કીધું, જુહું સુભદ્રા શીર આળ દીધું;
અંતે તર્થુ સત્ય કલંક છાંડ્યાં, અંપા તણાં દ્વાર શીલે ઉઘાડ્યાં. ૧

દ્વેષથી જુહું આળ મુકનાર પ્રાહ્મણીની કથા.

કોઈ એક ગામમાં સુંદર નામે એક શેઠ હતો. તે ઘણો દાતાર હોવાથી લોકપ્રિય થઈ પડ્યો હતો કેમ કે જે દાતાર હોય તેજ પ્રબળ પ્રિય થાય છે. કોઈ ધનવાન હોવાથી પ્રિય થતો નથી. જેમ કે લોકો વરસાદને આહે છે. પણ જેમાંથી વરસાદ ઉત્પન્ન થાય છે એવા ખારા સમુદ્રને અહાતા નથી. એવા દાતાર શેઠની માત્ર એક પ્રાહ્મણી નિંદા કરતી હતી. તે કહેતી કે, જે પરદેશીઓ આવે છે, તે આ શેઠને ધર્મી બાણી તહેને ઘેર દ્રવ્યની થાપણુ મૂકે છે, અને તેઓ પરદેશમાં જઈને મૃત્યુ પામે છે, તહેની દોષત શેઠને ત્યાં રહે છે તેથી શેઠ ઘણો હર્ષ પામે છે, માટે એનું બંધુકપટ છે. એક વખતે કોઈ કાપડી તે શેઠને ઘેર આવ્યો, તે ક્ષુધાવડે બહુ પીડિત હતો તેથી તહેણે ખાવાનું માગ્યું. તે વખતે શેઠના ઘરમાં કોઈ ભો-

જન કે પેયપદાર્થ હતા નહીં, તેથી દયાને લીધે શેઠે કાંઈ આહીરની સ્ત્રીને
 ઘેરથી છાશ લાવી આપી. તે પીતાજી તે કાપડી મરણ પામ્યો. કારણકે તે
 છાશની દોષી માથા પર રાખી ઢાંક્યા વિના આહીરની સ્ત્રી ક્યાંક જતી
 હતી, તેવામાં એક સર્પને લઈ આકાંશે સમળી હોતી હતી. તે સર્પના મુખ-
 માંથી ઝેર નીકળીને તે છાશમાં પડ્યું હતું. તે વિષમય છાશ પીવાથી કા-
 પડી મરણ પામ્યો હતો. પ્રભાતે પેલી વૃદ્ધ પ્લાહણી પુશી થતી કહેવા
 લાગી કે ભુવો, આ દાતારનું ચરિત્ર ! તેણે દ્રવ્યના લોભથી ખચારા કાપ-
 ડીને વિષ આપીને મારી નાંખ્યો. એ સમયે તે કાપડીના મરવાથી જે પાપ
 રૂપ હત્યા પ્રકટ થઈ. તે સ્ત્રીએ ભમતી હતી. ત્હેણે વિચાર્યું કે, હું કોને
 લાગુ પડું. આ દાતા તો અતિ શુદ્ધ મનવાળો છે. ત્હેનો આમાં કાંઈ દોષ
 નથી. વળી સર્પ તો પરાધીન હતો. અને ત્હેને લઈ જનારી સમળી તો
 સર્પનો અહાર કરનારીજ છે. તેમજ આ આહીરની સ્ત્રી તદ્દન અંબણી
 છે. હવે હું કોને વળગું ? આવું વિચારતી ફરતી હતી, તે પેલી નિંદા કર-
 નારી પ્લાહણીને લાગુ પડી. કારણ કે શેઠને જોઈું આળ દેવાથી ખરી રીતે
 તેજ દોષવાનું હતી હત્યાના સ્પર્શથી તે સ્ત્રી તત્કાળ સ્થામ, ડુબડી, અને
 કુબ્ધ રોગિણી થઈ ગઈ. સર્વ તેની નિંદા કરવા લાગ્યા. કહ્યું છે કે, “માતા
 પોતાના” વહાલા બાળકની વિષ્ટા પુટેલા ધડાની દીબ વડે લે છે, પણ દુર્જન
 માણસ તો પોતાના કંઠ, તાળુ અને જિવ્હા વડે લોકોની નિંદા કરવાને
 મિષે ત્હેની વિષ્ટા ગ્રહણ કરે છે. એથી દુર્જને તો માતાને પણ હરાવી દીધી.
 ઉપર કહેલા પ્લાહણીના દ્રષ્ટાંતથી એટલું સમજવું કે કોઈનો પણ અવર્ણ
 વાદ લોક સમક્ષ બોલવો નહીં, તો પછી રાજા, અમાલ, દેવ અને ગુરૂના
 અવર્ણવાદ વિષે તો શું કહેવું ? ત્હેમાં પણ સાધુ મુનિરાજના અવર્ણવાદ
 બોલવાથી ભવાંતરમાં નીચગોત્રની તથા કલંકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ઇતિ-રામ.

સુભદ્રા સતીની કથા.

વસંતપુરમાં જિતરાત્રુ રામને જિનદાસ નામે પ્રધાન હતો. તેની
 તત્વમાલિની પત્નિની કુક્ષિથી સુભદ્રા નામની પુત્રી થઈ. ત્હેને કાંઈ જોન-

ધર્મીને આપવાની શેઠની ઇચ્છા હતી. એકદા અંધાનગરીથી ખૌંધધર્મી બુદ્ધ-દાસ નામનો વ્યાપારી ત્યાં આવ્યો. તે સુભદ્રાના રૂપમાં લલચાયો તેથી ત્હેણે જૈન ધર્મી સાધુ પાસે જઈ જૈન શાસ્ત્રો તથા ક્રિયાનો અભ્યાસ કરી કપટ શ્રાવક થયો. અને તેની બાહ્ય ક્રિયા અને જિન પૂજાદિ પ્રખંધથી જિનદાસ શેઠ મોહ પામ્યો. અને પોતાની પુત્રીનું તે કપટી બુદ્ધદાસ સાથે પાણી-ઝડણુ (લગ્ન) કરાવ્યું. પછી ત્હેણે વ્યાપારમાં બહુ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તે લઈ સસરાની આજ્ઞા મંગી અને સુભદ્રાને સાથે લઈ પોતાના નગરે જઈ માતા પિતાને મળ્યો. ત્હેમણે મોટો ઉત્સવ કર્યો અને સુભદ્રાએ સાસુ સસરાનો વિનય કર્યો.

એકદા પ્રભાતે ઉઠી જિન મંદિરે જઈ જિન પ્રતિમાના દર્શન કરી તથા જૈન મુનિને વંદના કરીને ઘેર આવી. એટલે સાસુએ કહ્યું-“હે વત્સે! આપણા ઘરમાં તો બુદ્ધ એજ દેવ છે, ત્હેનું જ તમારે આરાધન કરવું.” સુભદ્રાએ વિચાર્યું કે “અહો! હું તો ઠગાણી! આ ભરતારે મ્હને કપટબાળ માંડીને પરણી છે, આ લોકો તો ખૌંધ છે. હવે શું કરવું? જે થવાનું હોય તે થાઓ. મ્હારે તો જે મ્હારે હિતકારક હોય તેજ આચરવાનું છે.” એમ વિચારી તે તો નિરંતર પોતાના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે જિનમંદિરે જતી. પણ સાસુ તે જોઈને મનમાં આવે તેમ બોલતી, ને તેણીએ તેણીને બૂદ્ધ ધરમાં રાખી. ત્યાં પણ સુભદ્રા તો જિનેદ્રની પૂજા કરતી, તથા જૈન સાધુને વહોરાવતી. ક્ષણમાત્ર પણ પોતાના ધર્મથી ચૂકતી નહીં.

એકદા કેાઈ માસખમણના પારણાના અર્થે સાધુ સુભદ્રાને ઘેર વહોરવા આવ્યા. તેમને વહોરાવતાં તેણીએ તેમની ચક્ષુને વિષે કાંઈ તૃણ પડેલું જોયું. તેથી તેણીએ વિચાર્યું કે જો એ એમની આંખમાં વધારે કાળ રહેશે તો આંખો ખોઈ બેસશે.” એમ ધારી ત્હેણીએ ચત્નાપૂર્વક મુનિની આંખમાંથી જિલ્હાવડે તૃણ કાઢી લીધું. એટલે તેણીના કપાળમાં જે નાનું તિલક હતું, તે ચતિના કપાળમાં પણ પડ્યું. ત્હેની ત્હેણીની સાસુને ખબર પડી તેથી તેણીએ બુદ્ધદાસને કહ્યું કે-ત્હારી સ્ત્રીનાં ચરિત્રં જો, એ આ સાધુને વિષે લુપ્થ થઈ છે.” એટલામાં તો સર્વ કુટુંબ મળ્યું, તેમણે વહનું ચેષ્ટિત

જોધને કહ્યું. “ એ વહુ પોતાના સ્વચ્છંદે વર્તનારી કુશીલા છે. એ આ-
પણા કુળને કલંકિત કરશે! એ યોગ્ય નથી. ” એ સાંભળીને બુદ્ધદાસ સુ-
ભદ્રા ઉપર નિરનેહ થયો. પણ સુભદ્રા બોલી “ મહેં તો બહું કર્યું છે; છતાં
આ કુટુંબી જન એમ બોલે છે. તો મ્હારે હવે શું કરવું ? ” વિચાર કરીને
તે કાયોત્સર્ગધ્યાને રહી કે જ્યાં સુધી સાસનદેવી મ્હને આ કલંકથી મુક્ત
નહીં કરે, ત્યાં સુધી આ મ્હાં ધ્યાન મૂકીશ નહીં. આવા તેના સાત્ત્વિક
સ્વભાવ અને ધ્યાનથી શાસનદેવી પ્રકટ થઈને બોલી કે-“ હે સુભદ્રા ! ત્હારો
કાઉરસગ્ગ પૂરો કર. ” તે ઉપરથી કાઉરસગ્ગ પૂરો કરી સુભદ્રા બોલી
“ હે દેવી ! મ્હાં કલંક ઉતારો. ” દેવીએ કહ્યું “ પ્રભાતે તું એથી
મુક્ત થઈશ. હું આકાશમાં રહીને બોલું તે પ્રભાતે ત્હારે કરવું. ” એમ
કહી તે અંતર્ધાન થઈ. ને સુભદ્રા હર્ષ પામી.

હવે પ્રભાતે દ્વારપાળો જેવા નગરના દરવાજા ઉઘાડવા જાય છે. તો
દરવાજા લેશમાત્ર પણ હાલતા નથી. તે વાતની ખબર પડવાથી રાજા પણ
ત્યાં આવ્યો. ત્હેણે અત્યંત કર્યો પણ તે વૃથા ગયો. સર્વ લોકો વ્યાકુળ થયા;
રાજા પણ ખેદ કરવા લાગ્યો. શાંતિક કાર્ય કર્યા તો પણ કાંઈ થયું નહીં.
એટલે શાસનદેવીએ અંતરીક્ષમાં રહીને કહ્યું-“ જે સતી સ્ત્રી હોય તે કાએ
તાંતણે કૃવામાંથી ચાલણીવંડે જળ કાઢીને તે કમાડને છાંટે એટલે તે ઉધ-
ડશે. ” તે ઉપરથી રાજાએ પટલ વજડાવ્યો કે “ જે સ્ત્રી એ પ્રભાતે કરી
દરવાજા ઉઘાડવશે તેણીને બહુ સન્માન આપવામાં આવશે. ” તે સાંભળી
બહુ સ્ત્રીઓ જળ કાઢવા આવવા લાગી, પણ જળ તો ચાળણીમાંથી ગળી
જવાથી તેણીઓ વિલક્ષ થઈને જતી રહેવા લાગી. રાજાએ ચિંતા કરવા
માંડી. એટલામાં સુભદ્રાએ પોતાની સાસુને કહ્યું. “ જો તમારી ઇચ્છા હોય
તો હું જઈને દરવાજા ઉઘાડું. ”

તે સાંભળી સાસુએ કહ્યું “ એકવાર તો ત્હેં દૂર્જને કલંકિત કર્યું છે;
હવે ત્હારે (વધારે) શું કરવું છે ? ” પણ વહુએ વિનય સહિત કહ્યું કે-
“ હે માતા ! આપે જે કહ્યું તે પ્રમાણ છે, પણ હું આકાશને પહું ને જો
તે પ્રત્યુત્તરમાં “ હા ” કહે તો ઉઘાડવા જઉં. ” એમ કહીને તેણીએ પ્રજ્ઞ

કર્ચો. તેના ઉત્તરમાં “ઉધાડ” એમ સાંભળાને ત્હેણીએ પટહનો સ્પર્શ કર્યો. પછી હળરો માણસો અને સ્ત્રીઓની વચ્ચે શીલગુણથી શોભતી એવી સુભદ્રાએ સાશનદેવીના પ્રભાવથી કૂવામાંથી કાચે તાંતણે ચાળણીવડે જળ કાઢ્યું ને તે નગરના દારને છાંટ્યું એટલે તત્કાલ તે દાર ઉધાડી ગયું. આ પ્રમાણે કરીને તે મહાસતીએ ત્રણ પોળનાં દાર તો ઉધાડ્યાં. એટલે સાશનદેવીએ કહ્યું—“હવે જે કાષ્ટ એવી બીજી સતી સ્ત્રી જોય તે એ ચોથી પોળના દાર ઉધાડે.” પણ કાષ્ટ તે ઉધાડી શકી નહિ. તે હજી સુધી પણ એ પ્રમાણે બંધજ છે. પછી દેવીએ કહ્યું. “જે કાષ્ટ એ સતી સુભદ્રાનું વિરૂદ્ધ ચિંતન કરશે, ત્હેને હું શીક્ષા કરીશ, એ સાંભળી મહીપતિ આદિ તમામ લોકોએ ચમત્કાર પામી જૈનધર્મ ગ્રહણ કર્યો. સાસુએ પણ ઉભા ચંદને વહુની ક્ષમા માગી. ત્યારથી તેણીનું સર્વ કુટુંબ જૈનધર્મી થયું. અતુકમે સુભદ્રા ગુરૂ પાસે દીક્ષા લઈ સર્વકર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે ગઈ. ઇતિ.

અથ સંતોષ વિષે—હરિચીત છંદ.

સંતોષવાન સદા સુખી જસ આશ પરની નહીં કેદા,
શ્રીમંત પણુ લોભે લિખારી લાલસા ધનની સદા;
સંતોષી, રાજ રંકને સરખા ગણીને લેખવે,
નહીં સ્પૃહા પરની સદા સેવે લોક તેના ગુણ સ્તવે. ૧
શ્રી સિદ્ધસેન ગુરૂતણી વાણી રૂચિ વિકુસ મને,
થઈ પ્રસન્ન હે નિજ રાજ પણ સંતોષથી સૂરિ ના ભણે;
જસ વિક્રતા મહા ગિરાને સુણી ચમત્કારે નરહરી,
રોમાંચ થઈ ગુરૂભક્ત બનીને આણુ જિન અંગે ધરી. ૨

શ્રી વૃદ્ધવાદીસૂરિ ને સિદ્ધસેન દિવાકરનું દ્રષ્ટાંત.

વિદ્યાધર ગચ્છમાં શ્રી પાદલિસસૂરિની પરંપરામાં ખંદીલાચાર્ય પાસે સુકુંદ નામના એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે દીક્ષા લીધી. તે રાત્રે મ્હોટા સ્વપ્ન

પાઠ ગોખતા હતા. ત્હેને ગુરૂએ કહ્યું કે “હે વત્સ ! રાત્રે ઉંચે સ્વરે ભણવું યોગ્ય નથી.” પછી દિવસે તે વૃદ્ધ સાધુ ઉંચે સ્વરે ગોખતા હતા, તે સાંભળીને શ્રાવકો હસતા હતા. તેઓ બોલ્યા કે—“આ વૃદ્ધ સાધુ ભણીને શું સાંભેલું નવપક્ષવિત કરશે ?” તે સાંભળીને ખેદ પામેલા વૃદ્ધ મુનિએ વિદ્યા પ્રાપ્તિને માટે સરસ્વતી દેવી પાસે બેસી એકવીસ ઉપવાસ કર્યા, તેથી તુષ્ટમાન થયેલી બ્રાહ્મદેવીએ કહ્યું કે—“હે મુનિ ! હું તમારા પર તુષ્ટમાન થઈ છું, તેથી વરદાન આપું છું કે તમે “સર્વ વિદ્યા સિદ્ધ થશો.” તે વરદાનથી આનંદ પામેલા વૃદ્ધ મુનિએ ચૌદામાં જન્મ એક સાંભેલું જન્મીન પર ઉભું રાખી ત્હેને પ્રાસુક જળવડે સિંચવા માંડ્યું. અને કહ્યું કે—“હે સરસ્વતી દેવી ! અમારા જેવા જડ મનુષ્યો પણ ત્હારા પ્રસાદથી વિદ્યાન થઈ જાય છે, માટે આ મુશળ (સાંભેલું) પણ પૂજીત થાઓ.” એમ કહી મંત્ર બળથી તે મુશળને પત્ર, પુષ્પ અને ફળવાળું (નવપક્ષવિત) કર્યું. ત્હેનો આવો અમત્કાર જોઈને ગરૂડના નામથી સર્પની જેમ વાદીલોકો ત્હેનું નામ સાંભળતાજ નાસી જવા લાગ્યા. ગુરૂએ ત્હેને યોગ્ય જાણીને સરિપદ આપ્યું.

એ સમયમાં દેવર્ષિ નામના બ્રાહ્મણની દેવશ્રી નામની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલો સિદ્ધસેન નામનો પંડિત વિક્રમ રાજાનો ઘણો માનીતો હતો. તે મિથ્યાત્વા હોવાથી પોતાની યુદ્ધિના અતિશયપણાને ક્ષીધે આખા જગતને તૃણ સમાન માનતો હતો. કહ્યું છે કે—“વીછી થોડા વિષથી પણ ગર્વ પામીને પોતાનો આંકડો ઉંચોને ઉંચો રાખે છે, પરંતુ વાસુકી નાગ (તેની ડાઢ)માં હજાર ભાર વિષ છર્તાં પણ ગર્વ કરતો નથી.”

એ સિદ્ધસેને એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે—“મ્હને કોઈ વાદમાં જીતે ત્હેનો હું શિષ્ય થઈ જાઉં” એકદા વૃદ્ધવાદિની કીર્તિ સાંભળીને ત્હેને નહીં સહન કરતો સિદ્ધસેન પાલખીમાં બેસી અનેક છાત્રો સહિત ભરૂચ તરફ ત્હેમની સામે ચાલ્યો. માર્ગમાંજ ત્હેને વૃદ્ધવાદી મળ્યા, પરસ્પર વાતો કરતાં સિદ્ધસેને કહ્યું કે—“વાદ કરો” વૃદ્ધવાદી બોલ્યા કે—“બહુ સાફ, પરંતુ અહીં કોઈ સભ્ય (મંથ્યસ્થ) નથી, તેથી મંથ્યસ્થ વિના જય પરાજયની

શી ખાત્રી થાય ? ” તે સાંભળીને ગર્વથી ઉદ્ધત થયેલો સિદ્ધસેન ખોલ્યો કે
 “ આ ગોવાળ લોકો જ મધ્યસ્થે થાઓ ” ગુરૂએ તે વાત મંજુર કરી.
 ગોવાળોને મધ્યસ્થ રાખી કહ્યું કે—“ હે સિદ્ધસેન ! પ્રથમ તું જ વાદ શરૂ
 કર. ” ત્યારે તર્કશાસ્ત્રની અવગ્રહેદાવચ્છિન્ન પ્રસંગવાળી શબ્દોથી કઠોર લાગે
 તેવી સંસ્કૃત વાણી ઉચ્ચે સ્વરે ખોલવા લાગ્યો. તે બહુ વખત સુધી ખોલ્યો,
 એટલે ગોવાળીયાઓએ કહ્યું કે—“ અરે ! આ તો વાચાળ જણાય છે, કાંઈ
 સમજતોજ નથી, કેવળ ભેંસની જેમ બરાડા મારીને કાનજ ફેડી નાંખે છે.
 માટે આ તો મૂર્ખજ છે. તેથી હે વૃદ્ધ ! તમે કાંઈ કાનને સાંડે લાગે તેવું
 ખોલો. ” તે સાંભળીને અવસરને બાંહેધારી સૂરિ નાટકને યોગ્ય સંગીતને
 અનુસારે, ગણ, છંદ, તાલ પૂર્વક ઉચ્ચે સ્વરે તાબોટા લેતા ખોલ્યા કે—

નવી મારીએ નવિ ચોરીએ પરદારમ્યણ નિદારીએ,

થોવાથોવં દાઈએ, તહ સગિગ ટગા ટગ જાઈએ ॥ ૧ ॥

ગેહુ ગોરસ ગોરહી, ગજ ઘુણિઅણ ને ગાન,

છ ગગ્ગા જો રહાં મીલે, તો સમ્મહથું શું કામ ॥ ૨ ॥

ચૂડો ચમરી ચુંદહી, ચોઠો ચરણો ચીર,

છહુ ચચ્ચે સોહે સદા, સોહવ તણું શરીર ॥ ૩ ॥

એટલે કે—“ કાંઈને મારવો નહીં, કાંઈનું ચોરવું નહીં, પરસ્ત્રીગમન કરવું
 નહીં, અને થોડામઠથી પણ થોડું દાન આપવું, તેથી તરતજ સ્વર્ગે જવાય
 છે, ધહુ, ગોરસ (દહીં દૂધ વિગેરે) ગોરહી (સ્ત્રી) ગજ (હાથી) ગુણી
 જનની ગોષ્ટી અને ગાન (ગાન તોન) એ છ ગદ્યર બે અર્થિજ મળેતા
 પછી સ્વર્ગનું શું કામ છે ? ચૂડો, ચમરી, (કેશ) ચુંદહી, ચોળી, ચરણો,
 (કાંધરો) અને ચીર એ છ ચક્રર વડે સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓનું શરીર
 સદા શોભે છે. ”

આ પ્રમાણે સૂરિ ખોલતા હતા, તે વખતે તહેમના શબ્દની સાથે તે
 ગોવાળીયા પણ ગાયન કરતા નાચવા કૂદવા લાગ્યા, અને ખોલ્યા કે “ આ

સૂરિએ આ બ્રાહ્મણને હરાવ્યો. ” એ પ્રમાણે પોતાની નિંદા સાંભળીને સિદ્ધસેને, સૂરિને કહ્યું કે-“ હે પૂજ્ય ! મહેને દીક્ષા આપો. ” સૂરિ બોલ્યા કે-“ હજી આપણે વાદ માટે રાજસભામાં જઈએ. ” એમ કહીને તેઓ રાજસભામાં ગયા. ત્યાં પણ અવસરનાં જાણુ સૂરિએ સિદ્ધસેનનાં પરિજન્ય કર્યો, તેથી સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળાં સિદ્ધસેને સૂરિ પાસે દીક્ષા મેળવે કરી. પછી અનુક્રમે તે જોન શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ થયા, ત્યારે સિદ્ધસેને દિવાકર એવું બિરુદ આપી શુરએ તહેમને સૂરિ પદ આપ્યું.

લગ્ય બ્રાહ્મણોરૂપી કમળને પ્રબોધ પંમાડતા સૂર્ય જેવા વાદીન્દ સિદ્ધસેનસૂરિ અવન્તિ નગરીમાં આવ્યા. તહેમને સર્વજ્ઞ પુત્ર કહેવાતા સાંભળી તહેમની પરીક્ષા કરવા માટે વિક્રમાર્ક રાજાએ તહેમને મનથી જ નમસ્કાર કર્યો. તે જાણીને સૂરિએ તહેને ઉચ્ચે સ્વરે ધર્મલાભ આપ્યો, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે “ હે સૂરીશ્રી ! નહીં નમસ્કાર કરનારા અમને પણ ધર્મલાભ કેમ આપ્યો ? ” સૂરિ બોલ્યા કે-“ હે રાજા ! આ ધર્મલાભરૂપ આશીર્વાદ કોડ ચિંતામણી કરતાં પણ અધિક દુર્લભ છે. તેવો આશીર્વાદ મનથી નમન કરતા એવા તહેમને અમે આપ્યો છે કેમ કે-“ હે રાજા ! તું દીર્ઘ આયુષ્ય વાળો થા, એવો આશીર્વાદ આપીએ તો દીર્ઘ આયુષ્ય તો નારૂપી જીવને પણ છે, સન્તાનને માટે પુત્રવાન્નિધા, એ આશીર્વાદ આપીએ તો કુટુંબજાને પણ ધણાં બચ્યા હોય છે, માટે સર્વ પ્રકારનાં સુખ આપનાર ધર્મલાભ રૂપી આશીર્વાદ તમારી લક્ષ્મીને માટે હો. ”

ઉંચા હાથ કરીને ધર્મ લાભરૂપ આશીર્વાદ આપતા સૂરિના વચનથી સંતોષ થયેલા રાજાએ તેમને કાંટી દ્રવ્ય આપ્યું. પરંતુ નિરપેક્ષી હોવાથી તહેમણે તે દ્રવ્ય લીધું નહીં, એટલે રાજાએ શ્રાવકાને આપ્યું, તહેમણે જિજ્ઞાસાશિક્ષકમાં તે દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો. એકદા સૂરિ વિહાર કરતા ચિંતોડ ગદ્ ગયા. ત્યાં એક સ્તંભ હતો, તહેની અંદર પૂર્વની આમ્નાવાળી પુસ્તકો ગુપ્ત રાખેલાં હતાં. તહેને જળ, અગ્નિ, સત્ત્વ વિગેરેથી અબેષ એવી ઔપધીયોથી લિપ્ત કરેલો જોઈને સૂરિએ તે સર્વ ઔપધીઓ ગંધ વડે ઓળખીને તહેની પ્રતિરુષિ ઔપધીઓવડે મિશ્રિત જળ છાંટી તે સ્તંભ કમળની જેમ વિક-

સિત કર્યો (ખોલ્યો) પછી તહેમાંથી એક પુસ્તક લઈ તહેનું પ્રથમ પાનું વાંચ્યું, તો તહેમાં સરસવ વિદ્યા અને સુવર્ણ વિદ્યા એ એ વિદ્યાઓ જોઈ. પહેલી વિદ્યાનો ચમત્કાર એવો હતો કે તે મંત્રવડે મંત્રેલા જોડલા સરસવના દાણો જળાશયમાં નાખે, તેટલા ઘોડેસ્વારો તહેમાંથી નીકળીને શત્રુના સૈન્યનો પરાભવ કરીને પાછા અદ્રધ્ય થઈ જાય, બીજી વિદ્યા એવી હતી કે, તે મંત્રવડે મંત્રીત કરેલા ચૂર્ણના યોગથી કોટી સુવર્ણ ઉત્પન્ન થાય. પછી આગળ બીજું પાનું વાંચવા જાય છે, તેવામાં દેવીએ સૂરિને નિષેધ કરી હાથમાંથી પુસ્તક લઈ લીધું; અને તે સ્તંભ પણ હતો તેમ પાછો મળી ગયો.

ત્યાંથી વિહાર કરીને સૂરિ કુમારપુરે આવ્યા. ત્યાંના રાજા દેવપાળે સૂરિને નમન કરીને કહ્યું કે, “ હે ગુરુ ! મહારા સીમાડાના રાજાએ મહારૂં રાજ્ય લેવાને ઇચ્છે છે, માટે જો આપ કાંઈ કૃપા કરો તો મહારૂં રાજ્ય સ્થિર થાય ” તે સાંભળીને ગુરુએ સરસવ વિદ્યાના બળે શત્રુના સૈન્યનો પરાભવ કર્યો. તેથી દેવપાળરાજા જૈનધર્મી થઈ આચાર્યનો એકાંત ભક્ત થયો. પછી રાજાના આગ્રહથી સૂરિ હંમેશાં સુખાસનમાં બેસી બંદીજનોથી સ્તુતિ કરાતા રાજસભામાં જવા લાગ્યા. આ પ્રમાણેના તહેમના પ્રમાદની વાત સાંભળીને તહેમના ગુરુ વૃદ્ધવાદી વેષ બદલીને ત્યાં આવ્યા. તે વખતે સૂરિ રાજસભામાં જવા માટે નીકળ્યા હતા તહેના સુખાસનના એક દંડને વૃદ્ધવાદીએ પોતાના સ્કંધ ઉપર લઈ લીધો, તે વખતે અસ્તબસ્ત ચાલતા તે વૃદ્ધને જોઈને સૂરિ બોલ્યા કે. “ હે વૃદ્ધ !

મૂરિમારમરાક્રાન્તે, સ્કન્ધોડયં તવં વાધતિ ।

ભાવાર્થ—“ ધણો ભાર ઉપાડવાથી તારા ખંભાને બાધ થાય છે. ”
તે સાંભળીને વૃદ્ધવાદી બોલ્યો કે—હે સૂરિ !

ન તથા વાધતે સ્કન્ધો, વાધતિ વાધતે યથા ॥

જેવો તમારો બાધતિ પ્રયોગ બાધા કરે છે, તેવો મારો સ્કંધ મહત્તે બાધ કરતો નથી. ” (આથી વૃદ્ધવાદી એ એવો જવાબ આપ્યો કે “ હે સૂરિ ! તમે બાધતિ એ અશુદ્ધ પ્રયોગ બોલ્યા, તે મહત્તે ધણો બાધા કરે છે; કેમકે બાધતે બોલવું જોઈએ. ”)

તે સાંભળીને સૂરિને શંકા થઈ કે—“જરૂર મહારા ગુરૂ વિના ખીન્ને કોઈ મહારી ભૂલ કાઢે તેવો નથી.” એમ વિચારીને તે તરતજ સુખાસનમાંથી ઉતરી ગુરૂના પગમાં પડ્યા—પછી પોતાના પ્રમાદની આલોચના લઈ રાજાની રજા માગીને પોતાના ગુરૂ સાથે ત્યાંથી વિહાર કર્યો.

કેટલેક કાળે વૃદ્ધવાદી સ્વર્ગે ગયા, પછી એકદા (મગ્ગ દયાણુ) દત્તાત્રિ પ્રાકૃત ભાષાના સૂત્રો બોલતાં લોકોએ મસ્કરી કરી, તેથી લગ્ગ પામીને તથા આત્યાવસ્થાથીજ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ હોવાથી અને કાંઈક કર્મના વંશથી પણ ગર્વ પામેલા સિદ્ધસેનસૂરિએ સંધની સમક્ષ કહ્યું કે “હું સંધની અનુમતિથી પ્રાકૃત ભાષામાં રચાએલા સિદ્ધાન્તોને સંસ્કૃત ભાષામાં કરું.” તે સાંભળીને સંધે યથાર્થે સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું કે—

“ચારિત્રની ઈચ્છાવાળા—એવા બાળ, સ્ત્રી, મન્દ અને મૂર્ખ મનુષ્યોના ઉપકારને માટે તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએ સિદ્ધાન્તને પ્રાકૃત ભાષામાં કર્યો છે.” અને બુદ્ધિવાનને માટે તો ચૌદેપૂર્વ સંસ્કૃત ભાષામાંજ રચાએલાં અને સાંભળ્યાં છે. માટે હે સૂરિ ! તમે શ્રી જિનેશ્વર વિગેરેની મહોદી આશાતના કરી, ત્હેને માટે તમારે મહોદું પ્રાયશ્ચિત કરવું પડશે.” તે સાંભળી સૂરિએ સંધની અગ્રજાથી સાધુ વેષને ગોપવી અવધૂનનો વેષ ધારણ કર્યો, અને સંયમ સહિત મૌનવ્રત ધારણ કરી માણસો ઝાળખી શકે નહીં તેમ વિચરવા લાગ્યા. એવી રીતે સાત વર્ષ વ્યતીત થયાં. ત્યારે સૂરિ ઉજ્જયિની ગયા. ત્યાં મહાકાળેશ્વર મહાદેવના દેરામાં રહ્યા. મહાદેવને પ્રણામ કે વંદના કર્યા વિના ત્હેની ઉપર પગ રાખીને બેઠા, તે બેઠેને તેના પૂજારીએ સૂરિને પગ ઉઠાવીને નમન કરવાનું કહ્યું, પણ તે મૌનધારી સૂરિ કાંઈ બોલ્યા નહીં અને ત્હેનું કહેવું સાંભળ્યું પણ નહીં. એટલે પૂજારીએ રાજાને જાહેર કર્યું, તેથી આશ્ચર્ય : પામી ને રાજાએ ત્યાં આવીને અવધૂતને કહ્યું “અરે ! તમે મહેશ્વરને કેમ વાંદતા નથી ?” સૂરિએ જવાબ આપ્યો કે જેમ કોઈ જ્વરાદિત મનુષ્ય મોઢક પચાવવા સમર્થ હોતો નથી, તેમ આ દેવ મહારો સ્તુતિને સહન કરવા સમર્થ નથી.” તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે “હે જટિલ ! એવું અસંભવીત વચન કેમ

ખોલો છો ? તમે સ્તુતિ કરો, અને જોઈએ છીએ કે આ દેવ શી રીતે સહન કરી શકતા નથી ? ” પછી સુરિ ખોલ્યા. “ પોતાની મેળે જ્ઞાનને પ્રકટ કરનારા, જ્ઞાનરૂપી હજારો નેત્રને ધારણ કરનારા, અનેકે ગુંથવાન, અદ્વિતીય અને અવિનાશી ભાવલિંગને ધારણ કરનારા, અવ્યક્ત, સમસ્ત વિશ્વના જીવોને વ્યાધાત નહીં કરનારા, આદિ મધ્ય અને અન્ત રહિત તથા પુણ્ય પાપ રહિત એવા દેવને નમસ્કાર હો. ”

પ્રત્યાદિ શબ્દો વડે સુરિએ શ્રી મહાવીર સ્વામીની બીજીસ બીજીસ વડે સ્તુતિ કરી, પછી મોટા મહિમાવાળા શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીની સ્તુતિ કરી, તેમાં કલ્યાણમંદિર નામના સ્તોત્રનું અગિઆરમું કાવ્ય ખોલતાં તે શિવલિંગ કાટ્યું અને ત્હેની અંદરથી વીજળીની જેવી કાંતીવાળું શ્રી અવંતિ પાર્શ્વનાથનું બિંબ પ્રકટ થયું. તે જોઈને વિસ્મય પામેલા વિક્રમ રાજાએ સુરિને પૂછ્યું કે “ હે સ્વામી ! આ દેવ કાણે નિર્માણ કર્યો છે ? ” સુરિ ખોલ્યા. “ આ અવન્તિ નગરીમાંજ ભદ્ર શેકની ભદ્રા નામની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલો અવંતી સુકુમાળ નામે પુત્ર હતો. ત્હેણે ગુરૂની પાસે જૈન દીક્ષા અંગીકાર કરી, તેજ દીવસે શમશાનમાં જઈ અનશન કર્યું. તે સમયે ત્હેના પૂર્વભવની અપમાનિતી સ્ત્રી કે જે શીયાળશી થઈ હતી, ત્હેણે આવીને તે મુનિના શરીરને આવવા માંડ્યું. ત્રણ પહોરમાં ત્હેણીએ આખું શરીર ભક્ષણ કર્યું એટલે એથા પહોરમાં તે મુનિ શુભ ધ્યાનને લીધે મૃત્યુ પામી નલિની શુભ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો. તે સાંભળીને ત્હેની ભદ્રા માતાએ ત્હેની એક ગર્ભિણી સ્ત્રીને મૂકીને બાકીની એકવીશ સ્ત્રીઓ સાથે દીક્ષા લીધી. પછી તે ગર્ભિણી સ્ત્રીને પુત્ર થયો, તે પુત્રે પોતાના પિતાના મૃત્યુ સ્થાને આ આસાદ કરાવી, તેમાં આ પાર્શ્વનાથ સ્વામીનું બિંબ સ્થાપન કર્યું હતું. અનુક્રમે કેટલેક કાળે આહાણોએ આ બિંબ ઉપર શિવલિંગ સ્થાપન કર્યું, તેથી હે રાજા ! તે શિવ અમારી કરેલી સ્તુતિને કેમ સહન કરી શકે ? ” તે વૃત્તાંત સાંભળીને રાજા ધણોજ પ્રસન્ન થયો, અને તે બિંબની પુજાને માટે ત્હેણે સો ગાંમ આપ્યાં. પછી વિક્રમ રાજા સુરિની પ્રસંશા કરતાં ખોલ્યા કે— “ હે ગુરૂ તમારા જેવા મહર્ષિ દુનિયામાં ક્યાંથી હોય ? ભાગ્યેજ કાષ્ઠક

હોય. કેમકે—“દેહકાનું લક્ષણ કરવામાં પ્રવીણ એવા સર્પો તો દુનિયામાં ઘણા હોય છે, પણ પૃથ્વિને ધારણ કરવામાં સંમર્થ એવો શેષ નાગતો તે એકજ છે.” ઇત્યાદિ ગુરૂની સ્તુતિ કરીને રાજા પોતાને સ્થાને ગયો. આ પ્રમાણે શ્રી જૈન સાશનની ધુણીજી ઉન્નતિ થવાથી શ્રી સંઘ સૂરિપર પ્રસન્ન થયા. તેથી સૂરિની આલોચણાનાં પ્રાદ્ય રહેલાં પાંચ વર્ષો માફ કરીને તહેમને પાછા સૂરિ પ્રદે સ્થાપન કર્યાં.

એકદા કુવાદીરૂપી અંધકારનો નાશ કરવામાં સુર્યસંમાન સૂરિ ઝોંકાર પૂરે ગયા. ત્યાંના શ્રાવકોએ તહેમને વિવ્રજિ કરી કે—“હે સ્વામી! અહીં મિથ્યાત્વીઓનું ઘણું જોર હોવાથી તેઓ જૈન ચૈત્ય કરવા દેતા નથી. તે સાંભળીને સૂરિ ચાર શ્લોક (નવા) હાથમાં લઈ વિક્રમ રાજાની સલાહ આપતા ગયા, અને દારપાલના હાથમાં એક શ્લોક અગામી રાજાને આપવા કહ્યું, એટલે તહેજો જન્મને રાજાને તે શ્લોક આપ્યો. તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે હતો.

“કાષ્ઠ લિક્ષુ આપને મળવા આવ્યો છે, તે દારપાલના અટકાવવાથી દારે ઉભો છે, તેના હાથમાં ચાર શ્લોક છે, તે સલામાં આવે કે નય ?”

તે વાંચી રાજાએ જવાબમાં એક શ્લોક લખી મોકલ્યો. તહેનો ભાવાર્થ એવો હતો કે “જેના હાથમાં ચાર શ્લોક છે. તેમને દસલાખ રૂપૈયા અને ચૌદ ગામ આપવામાં આવે છે. હવે જો આવવું હોય તો આવો, અને જવું હોય તો જાઓ.”

તે વાંચીને સૂરિ સલામાં ગયા, અને રાજાએ આપેલા આમન પર સન્મુખ બેઠા, પછી સૂરિ ચારે દિશાએ રહીને એકએક શ્લોક બોલ્યા, અને રાજા દરેક શ્લોક એક એક દિશા બદલીને બેઠા, એટલે ચાર શ્લોક કરીને ચારે દિશામાં તહેજો મુખ કર્યું. તે શ્લોકો આ પ્રમાણે—

અપૂર્વેયં ધનુર્વિદ્યા, ભવતા સિધિતા કુતઃ ।

માર્ગગૌઘઃ સમખ્યેતિ, ગુણો યાન્તિ દિગન્તરમ્ ॥૧॥

ભાવાર્થઃ—“હે રાજા! તમે આવી અપૂર્વ ધનુર્વિદ્યા કરાથી સિધ્ધ્યા કે જોયો માર્ગજનો સમજ સમાપે આવે છે, અને ગુણ દિગ્ગતરમાં જાય છે.”

સરસ્વતી સ્થિતા વક્ત્રે, લક્ષ્મી કરસરોરુહે ।

કીર્તિઃ કિં કુપિતા રાજન્, યેન દેશાન્તરં ગતા ॥૨॥

“ હે રાજન્ ! સરસ્વતી તો તમારા મુખમાં રહી છે, અને લક્ષ્મી હસ્ત કમળમાં રહી છે, પરંતુ કીર્તિ તમારા પર કોપાયમાન કેમ થઈ કે જ્યાં તે દેશાન્તરમાં ગઈ ? ”

સર્વદા સર્વદોઽસીતિ, મિથ્યા ત્વં સ્તૂયસે બુધૈઃ ।

નારયો હેભિરે પૃષ્ઠં, ન વક્ષઃ પરયોષિતઃ ॥૩॥

“ હે રાજન્ ! તમે સર્વદા સર્વતું દાન કરો છો, એવી તમારી પ્રશંસા પડિતો કરે છે, તે ખોટી છે. કેમકે તમારા શત્રુને તમે તમારી પીઠ આપતા નથી, અને પરજાને વક્ષઃસ્થલ આપતા નથી, માટે તમે સર્વતું દાન કરનારા ક્યાં થયા ? ”

કીર્તિસ્તે જાતજાહચેવ, ચતુરંભોધિમજ્જનાત્ ।

આતપાય ધરાનાથ, ગતા માર્તેન્દ્રમંડલમ્ ॥ ૪ ॥

“ હે રાજન્ ! તમારી કીર્તિ ચાર સમુદ્રમાં મંત્ર થવાથી તહેને જાણે ટાઢ ચઢી ગઈ હોય, તેથી તે આતપ દેવાનું માટે સૂર્યમંડલ તરફ ગઈ છે. અર્થાત સમુદ્ર પર્યંત ચિરતરેલી તમારી કીર્તિ સર્વલોકમાં પણ ગવાય છે. ”

તે ચારે શ્લોકે ચાર દિશામાં ફરેલો રાજા તુરમાન થઈ બોલ્યો કે—
“ હે સૂરિ ! આ ચાર દિશામાં ફરીને મહે મહાર ચારે દિશાતું રાજ્ય તમે અને આપી દીધું છે, જે તમે ગ્રહણ કરો. ” સૂરિ બોલ્યા “ હે રાજા ! અમારે નિર્ગન્ધને નાજનું શી પ્રયોજન છે ? કાંઈ નથી. ” રાજાએ પૂછ્યું “ ત્યારે તમારી શી ઇચ્છા છે ? ” સૂરિ બોલ્યા “ આંકારપૂરમાં મહાદેવના પ્રાસાદથી હિંચો ચાર દ્વારનો પ્રાસાદ કરાવીને તહેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથના વિંખને સ્થાપન કરો. ” તે સંભળીને રાજાએ તેવી રીતે કરાવી આપ્યું.

પછી સૂરિ વિચરતા વિચરતા દક્ષિણ દેશમાં ગયા. ત્યાં અતિશાનપૂર (પેઠ) માં પોતાના આયુષ્યને અંત જાણીને અનશન ગ્રહણ કરી સ્વર્ગ નિવાસ કર્યો, સૂરિના મૃત્યુ સમાચાર જિતોડગઢ પોહોઆડવા માટે ત્યાંના

સંધે એક હુશિયાર બ્રાહ્મણને મોકલ્યો. તે બ્રાહ્મણ ચિતોડગઢમાં આવીને ગામમાં ટેલ નાંખતો અર્ધો શ્લોક બોલવા લાગ્યો. તહેનો અર્થ એ હતો કે “હાલમાં વાદીરૂપી પતંગિયાઓ દક્ષિણ દેશમાં પ્રકાશ કરે છે.”

એ પદ સાંભળીને સિદ્ધસેન દિવાકરની બહેન સરસ્વતિ સુરિના મરણનો નિશ્ચય કરી બોલી કે “અહો ! નક્કી વાદી સિદ્ધસેન દિવાકર (સુર્ય) અસ્ત પામ્યો છે, એમ બ્રાહ્મણના શ્લોકાર્થથી સિદ્ધ થાય છે.”

પછી બ્રાહ્મણે સર્વ વૃત્તાંત યથાર્થ કહી સંભળાવ્યો તે સાંભળીને સર્વ સંધ ધણે શોકાતુર થયો.

“જેમ સિંહનો શબ્દ સાંભળીને મોટા હરતીઓ પણ પોતાનો મદ તજ દે છે, તેમ વૃદ્ધવાદી અને સિદ્ધસેન દિવાકરનો શબ્દ સાંભળીને ન્યાય શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ વાદીઓ પણ ગર્વનો ત્યાગ કરે છે.” ઇતિ-શમ.

અથ વિવેક વિષે—હરિગીત છંદ.

જસ હૃદય ઘરમાં દીપ જ્યોત વિવેકની પ્રકટે સુદા,
તવ મોહ તિમિર વિનાશ પામે સુમતિ રતિ જાગે તદા;
સુવિવેક ને વિજ્ઞાનતાથી તત્ત્વ ભાસે નિર્મળા,
જીવાદિ વસ્તુ સ્વભાવથી પ્રતિકુળ તે તસ અનુકુળા. ૧
સંયમ ગ્રહી જે બાળયોગી તારો જળમાં કાચલી,
શ્રી પીરનો અઈમુક્ત સાધુ બાળકોડા અટકળી,
પ્રતિબોધ ગુરૂથી પામીને વિવેક બુદ્ધિને વર્ધા,
પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ મુનિ કાચલી સમ સ્હેજમાં ભવજળ તર્યા. ૨

અથ અતિમુક્ત (અઈમુક્ત) કુમારની કથા.

પોલાસપૂર નામે નગરમાં વિજયરાજા અને શ્રીદેવી રાણીને અતિમુક્ત નામે પુત્ર હતો. તે ૭ વર્ષનો થયો, તેવામાં એક વખત શ્રી શૌતમસ્વામી જહને પારણે ગાચરી જતા હતા, તહેમને જોઈને તે બાળક

પૂછ્યું. “ તમે કોણ છો ? અને કેમ ફરો છો ? ” ગણધરે કહ્યું—“ વત્સ ! અમે સાધુ છીએ, અને લિક્ષામાટે ફરીએ છીએ. ” ત્હેણે કહ્યું “ ભગવન્ ! ચાલો પધારો, હું ત્હેમને લિક્ષા અપાવું ” આ પ્રમાણે કહી ભગવંતની આંગળી પકડી ગજકુમાર પોતાને ઘેર તેડી લાવ્યો. મુનિને આવેલા જોઈ, શ્રીદેવીરાણી બહુ ખુશી થઈ, અને ત્હેમને પ્રતિલાલિત કર્યા. બાળ છતાં સુદ્ધિથી અબાળ એવા તે કુમારે ફરીથી સ્વામીને પૂછ્યું—“ ભગવન્ ! આપ ક્યાં રહો છો ? ” ગણધર બોલ્યા—“ ભદ્ર ! અમે શ્રી વીરપરમાત્મા જે અમારા ગુરુ છે, ત્હેમની પાસે રહીએ છીએ. ” કુમાર બોલ્યો—“ શું તમારે પણ બીજા ગુરુ છે ? ચાલો, તમારી સાથે હું ત્હેમની પાસે આવું. ” ગણધર બોલ્યા ‘ યથામુખં દેવાનુગ્રય ’ પછી તે અતિમુક્તકુમાર ભગવંતનીપાસે આવ્યો. ભગવંતને નમસ્કાર કરી ધર્મ-સાંભળી પાછો ઘેર આવી માતા પિતાને કહેવા લાગ્યો—“ હે માતા પિતા ! હું આ સંસારથી નિર્વેદ (ખેદ) પામ્યો છું. માટે મ્હને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપો. ” માતા પિતા બોલ્યા “ વત્સ ! તું બાળક છે, દીક્ષા કેવી હોય તે તું શું જાણે ? ” કુમાર બોલ્યો “ હે માતા પિતા ! જે હું જાણું છું તે નથી જાણતો, જે નથી જાણતો તે જાણું છું. ” માતાપિતાએ કહ્યું—“ તે કેવી રીતે ? ” કુમાર બોલ્યો—“ જે હું જાણું છું તે એ કે જે જન્મ્યો તે અવશ્ય મરવાનો. ” પણ હું નથી જાણતો કે—“ તે ક્યાં અને કેવી રીતે મરવાનો ? ” તેમજ હું નથી જાણતો કે—“ કેવા કર્મથી જીવ નરકાદિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ” પણ હું જાણું છું કે—“ જીવ પોતાનાં કરેલાં કર્મવડેજ ગતિને પામનારો છે. ” આ પ્રમાણે અનેક યુક્તિથી માતા પિતાને સમજાવ્યાં. પછી માતા પિતાએ કરેલાં મહોત્સવવડે અતિમુક્તકુમારે શ્રીવીરપ્રભુપાસે દીક્ષા લીધી, પ્રભુએ ત્હેને શિક્ષણ આપવા માટે સ્થવીરોને બળાવી દીધો.

એક વખતે અતિમુક્ત મુનિ સ્થવિરસાથે સ્થાડિલ ગયા હતા. માર્ગમાં પ્રથમ મેઘ વૃષ્ટિ થવાથી બાળકો ખાડામાં ભરાયેલા જળ ઉપર ખાખરાનાં પાંદડાનાં નાવડાં કરી તરાવતા હતાં, અને મહાઈ નાવ તરે છે એમ

બોલતા હતાં. તે જોઈ અતિમુક્ત મુનિએ, ‘પણ પોતાનું પાત્ર પાણીમાં મૂકી તરાવતાં સત્તા કહ્યું કે- ‘જુઓ, આ મ્હારૂ નાવ પણ તરે છે’ તે જોઈ સ્થવિરે ત્હેને તેમ કરતાં વાર્યો. પછી કટલાક સાધુઓએ શ્રી વીર પ્રભુને કહ્યું કે- ‘‘ ભગવન્ ! આ છ વર્ષનો બાળક જીવ રક્ષા કરવાનું શી રીતે બાણી શકે ? હમણા તો તે ખટકાય જીવનું ઉપમર્દન કરે છે. ’’ પ્રભુ બોલ્યા ‘‘ હે મુનિઓ ! તમે તે બાળકની હીલના કરશે નહીં, ત્હેને સમજાવીને લાણાવો. તે તમારી પહેલાં કેવળી થશે. ’’ આ પ્રમાણે સાંભળીને સર્વે મુનિઓએ તે બાળ સાધુને ખમાવ્યા.

પંકન કરતા એવા તે બાળમુનિ થોડા સમયમાં એકાદશાંગી લાણી ગયા. એક વખતે માર્ગમાં પૂર્વની જેમ બાળકોને નાવની ક્રીડા કરતા જોઈ પોતાની પૂર્વે કરેલી ક્રીડાને નિંદતા થકાં સમોસરણમાં આવ્યા. ત્યાં ધર્માપથિકી પડિકમતાં ત્હેના અર્થની લાવના કરતા ‘‘દગમટ્ટી’’એ પદવડે પોતે કરેલા સચિત પાણી અને મૃતિકાની વિરાધનાને સંભારી ગહાં કરવા લાગ્યા. તે વખતે શુકલ ધ્યાનના વશપણાથી તત્કાળ ધાતી કર્મને ખપાવીને કેવળા થયા, દેવતાઓ ત્હેમનો મહોત્સવ કરવાને આવ્યા. તે સમયે શ્રીવીરપ્રભુએ કહ્યું- ‘‘ અહો સ્થવિરો ! જુઓ આ નવ વર્ષનો બાળક કેવળા થયો. ’’ પછી સર્વેએ મળી ત્હેમને વંદના કરી.

શ્રી ચાંતગડ સૂત્રમાં તથા ભગવતીજમાં જેનું વર્ણન કરેલ છે. તે આ મુનિ સંલગાય છે, અને અનુત્તરોપપાતિક-સૂત્રમાં જે અતિમુક્ત મુનિ કહેલ છે તે યાદવ ચરિત્રમાં વર્ણવેલ છે, તે અતિમુક્ત હશે એમ લાગે છે.

આ પ્રમાણે જે બાળક છતાં પણ માત્ર વિષેક જુદીથી જળોમાં તરાવેલ પાત્રની આલોચના કરતાં પોતાના આત્માને તારીને મોક્ષગામી થયા-

અથ નિર્વેદ વિષે-હરિગીત છંદ.

સંસાર કારાચક્ર વિષે જીવ દેહમાં કેદીપણે,
ઓકી દરોગા કર્મની ક્યારે છૂટું ભવિ મન ગણે;

સંસારમાં રહી જળ કમળપરે પાપથી ન્યારો રહે,
ધન સ્વંન એ પર છે નથી મમ જાણીને જોળે વહેં.
છે કર્મધન અધુર્ગ લુન્ગ સમ લોગો ગણે,
વિષ તુલ્ય વિષય ગણી બધા સંસારના દુઃખને હણે;
નિવેદથી તણ રાજશ્રી યોગિંદ્ર ભર્તૃહરિ થયો,
અહી કંચુકી સમ પિંગળા તણ યોગ વૈરાગ્યે ગ્રહ્યો,૨

અથ શ્રી ભર્તૃહરિ રાજની કથા.

અવંતી નગરીમાં ભર્તૃહરિ નામે રાજા હતો. તેના રાજ્યમાં મુકુંદ નામે એક નિર્ધન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેણે લક્ષ્મી મેળવવાને માટે હિર-સિદ્ધ દેવીની આરાધના કરવા માંડી-દેવીએ સંતુષ્ટ થઈ તેને અલ્પ પુણ્ય વાન જાણીને અમરદ્વન આપ્યું, અને કહ્યું કે તારા ભાગ્યમાં અલ્પપુણ્યને ક્ષીણે દ્રવ્ય નથી માટે આ અમરદ્વન લે. આ ફળતું ભક્ષણ કરવાથી તું ધણું જીવિશ. અને શરીરે નિરોગી રહીશ. મુકુંદ તે ફળ લઈને ઘેર આવ્યો. પછી ફળ ખાવાની ઇચ્છા કરતાં તેને વિચાર થયો કે, આ ફળ મ્હારે ખાઈને શું કરવું? મારે તો વધારે જીવવાથી ઉલટી હાનિ છે, તેથી જે જગતના આધારભૂત હોય તેને આપું તો તેની કૃતાર્થતા થાય. આ પ્રમાણે વિચારી તેણે અવંતીપતિ ભર્તૃહરિને તે ફળ આપ્યું. રાજાએ પોતાની પટરાણી પિંગળા ઉપર ધણી પ્રીતિ હોવાથી તેને આપ્યું. અને તેનો સમગ્ર પ્રભાવ જણાવ્યો. રાણીએ પોતાનો જરૂરપતિ જે હાથીનો મહાવત હતો, તેને તેનો પ્રભાવ જણાવીને તે ફળ આપ્યું. મહાવતે વિચાર્યું કે, મારે વધારે જીવીને શું કરવું છે? માટે મારી પ્રાણપ્રિયા જે વેશ્યા છે, તેને આપું કે જ્યાં તે મારી ઉપર પ્રસન્ન રહે. આમ વિચારી તેણે વેશ્યાને આપ્યું. વેશ્યાએ ચિંતવ્યું કે, મ્હારે આ ફળ ખાઈને શું કરવું? વધારે જીવવાથી આ વેશ્યાનો પાપ કર્મનો ધંધો કરી મોટો પોટલો ખાંધો તેના કરતાં સર્વ પ્રજના નાથ ભર્તૃહરિને આપું. તો તે વધારે જીવી પ્રજન પાલન

કરે. આમ વિચારી ત્હેણીએ તે ફળ રાજને આપ્યું. રાજ ભર્તૃહરિએ તે ફળ ઝાળખી વેશ્યાને પૂછ્યું કે, આ ફળ ત્હને ક્યાંથી મળ્યું? રાજદંડના ભયથી વેશ્યાએ યથાર્થ હકીકત જણાવી. એટલે રાજએ હાથીના મહાવતને બોલાવીને પૂછ્યું તાડનાંદિકના ભયથી ત્હેણે રાણીનું નામ આપ્યું. એટલે રાણીને પૂછ્યું. પરંતુ તત્કાળ ભયથી વિદૂષળ બનેલી રાણી કાંઈપણ ઉત્તર આપી શકી નહી. રાજ સ્ત્રીને અવંધ્ય જાણી સંસારની અસારતા વિષે વિચાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો કે-

યાં ચિંતયામિ સતતં મયિ સા વિરક્તા,

સાપ્યન્યમિચ્છતિ જનં સ જનોન્યસક્તઃ ।

અસ્મત્કૃતે ચ પરિતુષ્યતિ કાચિદન્યાં,

ધિક્તાં ચ તં ચ મદનં ચ ર્માં ચ માં ચ ॥

જે સ્ત્રીને માટે હું હમેશાં ચિંતવનકરું. તે સ્ત્રી મારામાં વિરક્ત છે. અને તે બીજા પુરુષને ઇચ્છે છે, તે પુરુષ બીજા સ્ત્રીમાં આસક્ત છે, અને તે સ્ત્રી વળી મારે માટે સંતુષ્ટ થાય છે. માટે તે રાણીને, તે જાહેરને, કામ દેવને, આ વેશ્યાને અને મને ધિક્કાર છે.

“સ્ત્રીઓ મોહ ઉત્પન્ન કરે છે, મદ ચઢાવે છે, વિડંબના કરે છે, તરછોડી નાંખે છે, રમાડે છે, અને ખેદ કરાવે છે. અહો! સુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રીઓ પુરુષોના દયાળુ હૃદયમાં પેશીને શું શું નથી કરતી?” આ પ્રમાણે વિચારી રાજ ભર્તૃહરિએ માળવાનું રાજ્ય તૃણવત છોડી દઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. અને યોગી સન્યાસીનો વેષ લઈ પૃથ્વી ઉપર ફરવા લાગ્યો. એકવખત ફરતા ફરતા તે રાજ કોઈ વનમાં રહેતા તાપસના આશ્રમમાં ગયો. તાપસને નમી આગળ બેઠો. તાપસે રાજ છતાં ત્હેનો અનાદર કર્યો. એટલે રાજએ વિચાર્યું કે, જરૂર આ કોઈ માયાવી લાગે છે, તેથી છુપી રીતે આની માયાનું અવલોકન કરું. આવું ધારી રાજ એકાંતે છુપે રહ્યો. રાત પડતાં તે તાપસે પોતાની જટામાંથી એક ડાળલી કાઢી તે ઉધાડીને તેમાં જળની અંજલી છાંટી એટલે એક સુંદર સ્ત્રી ઉત્પન્ન થઈ, તેની સાથે કામ

સેવન કરી તે તાપસ સૂઝ ગયો. પછી થોડીવારે તે સ્ત્રીએ પોતાની વેણી-
માંથી એક ડાખલી કાઢી અને તેને જળની અંજલી છાંટી એટલે ત્હેમાંથી
દેવકુમાર જોવો એક પુરુષ ઉત્પન્ન થયો. તેની સાથે ભોગવિલાસ કરી પછી
તે ડાખલી ત્હેણે પોતાની વેણીમાં ગોપવી દીધી. પછી તાપસે જળીને તે
સ્ત્રીને ડાખલીમાં ગોપવી દીધી. આ પ્રમાણે ત્હેનું ચરિત્ર પ્રલક્ષ જોઇ તે
રાજાએ ચિંતેન્યુ કું-

મત્તેમકુંભદલનેશ્ચવિસંતિશૂરાઃ

કેચિત્ત્વ પ્રચંદમ્ભગરાજવધેપિ દક્ષાઃ ॥

કિંતુ વ્રવીમિ વલિનાં પુરતઃ પ્રસહ્ય,

કંદર્પદર્પદલને વિરલા મનુષ્યાઃ ॥ ૧ ॥

“અહો ! આ પૃથ્વી ઉપર ઉન્મત્ત હાથીઓના કુંભસ્થળને તોડી પા-
ડનારા શરવીરો છે. અને પ્રચંદ કેશરીસિંહનો વધ કરનારા વીરો પણ છે.
પરંતુ મ્હારે તેવા બળવાનોની આગળ આગ્રહથી કહેવું જોઇએ કે, કામદેવ
ના ગર્વને તોડનારા તો વિરલા મનુષ્યોજ છે.” આ પ્રમાણે વિચારી રાજા
ભતૃહરિ શ્રીપુર નગરના ઉદ્યાનમાં જઇ કાંઈ વૃક્ષની નીચે સૂઇ ગયો. અર
અરસામાં એવું બન્યું કે, તે નગરનો રાજા અપુત્ર મૃત્યુ પામેલો હોવાથી
ત્હેના મંત્રીઓએ પાંચ દિવ્ય પ્રકટ કર્યા. તે અહીં સુતેલા રાજાની પાસે
આવીને ઉભા રહ્યાં. મંત્રીઓએ નગરજન સાથે ત્યાં આવી રાજાને જગા-
ડ્યો. અને રાજ્ય લેવાને કહ્યું. રાજાએ કહ્યું મ્હારે રાજ્યનું કાંઈપણ પ્રમે-
જન નથી. નગર જતોએ વિનંતી પૂર્વક કહ્યું કે-હે મહારાજ ! આપ આ
રાજ્ય સ્વીકારો, અને અમેને કૃપા કરીને જીવીત દાન આપો, એટલે રાજાએ
દયાથી રાજ્ય સ્વીકાર્યું. અને ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. પછી સર્વે
જનોએ બળાત્કારે પ્રથમના રાજાની એક પુત્રી હતી, તે ત્હેને પરણાવી.
તે નવયૌવના રાણી એક વખતે રાજમહેલના ગોખમાં બેઠી હતી, ત્યાં કાંઈ
રોહનો સુંદર પુત્ર ત્હેના જોવામાં આવ્યો. ત્હેને જોઇ તે ગાળાએ કરાસ
ખાણવડે ત્હેનું હૃદય ધાયત્ર કર્યું. તે કુમાર પણ રાણીને મળવા ઉત્સુક થયો.

તેથી તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને માટે એક પુરુષના પ્રમાણની અને સહસ્ર દીવાઓની ઔણીવાળી એક પેલી દીવી તહેણે કરાવી, તેમાં પોતે પેઠા, અને મંકેત કરી રાખેલા પુરુષોએ તે દીવી રાખને ભેટ કરી. રાખએ તે અંતઃપૂરમાં મૂકાવી. પછી જ્યારે સમય આવ્યો, ત્યારે તે તેમાંથી નીકળ્યો અને રાણીની સાથે વિષયલોગ લોગવી પાછો તહેમાં પેસી ગયો. એવી રીતે હમેશાં કરવા લાગ્યો. એક સમયે તહેના વચ્ચેના દોરે દીવીના કાષ્ટના સાંધાની ખહાર રહી ગયેલો તે રાખના બેવામાં આવ્યો. તહેને ખેંચતાં તે દોરે લાંબો લાગ્યો, એથી તહેને તહેમાં કાંઈ જ નર પુરુષ છે. એવો નિશ્ચય થયો. પણ તે વખત તે કાંઈ બોલ્યો નહીં.

પછી એક દિવસે પોતાની પટરાણીને હાથે રસવતી કરાવી, પેલા યોગીને ભોજન કરવાને નિમંત્રણ કર્યું. તે ભોજન કરવા આવ્યો, એટલે તહેની આગળ છ પત્રાવળી માંડી. તાપસ ભોજન કરવા બેઠો, એટલે રાખએ કહ્યું કે-મહારાજ ! તમારી જટામાં રહેલી સ્ત્રીને ખહાર કાઢો. તાપસે બયથી તેમ કર્યું. પછી તે સ્ત્રીને રાખએ કહ્યું કે-તું પણ ત્હારો ડાબલીમાંથી પુરુષને કાઢ. તહેણે પણ તેમ કર્યું. પછી પોતાની રાણીને કહ્યું, તું પણ આ દીવીમાંથી ત્હારા પતિને ખહાર લાવ્ય, શામાટે તહેને કોરાગ્રહમાં રાખ્યો છે? તહેની સાથે ભોજન કર્યું. રાણીએ પણ બયથી તેમ કર્યું. પછી તે સર્વને ભોજનાદિવડે સંતુષ્ટ કરી અંતરમાં ઉગ્ર વૈરાગ્યને ધારણ કરતા રાખ ભતૂંહરિએ સર્વ મંત્રી અને નગરજનોને બોલાવીને જણાવ્યું કે, આવા વિષયને ધિક્કાર છે. પછી તેવી આઘોષણા આપેા નગરમાં કરાવી. ભતૂંહરિ રાખએ ખીજી વાર રાખ છોટી દઈ નિશ્ચળ શીલવ્રત ગ્રહણ કર્યું. અને તે એક જ વ્રતના આરાધનથી દેવપણાને પ્રાપ્ત થયા. એ મહારાજ ભતૂંહરિને રચેલો વૈરાગ્યશતક ગ્રન્થ અદ્યાપિ લોકમાં વિખ્યાત છે.

“મૃગના જેવા લોચનવાળા સ્ત્રીઓને નિહાળીને કામાંધ પુરુષો લુબ્ધ થઈ ઉભય ભવ ખગાડે છે. પરંતુ તહેનાં વિષમ ચરિત્રાં બોધ રાખ ભતૂંહરિની જેમ સાપ કંચુકીને તજે તે પ્રમાણે તજીને આલ્યા જાય છે. ને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરે છે. તેવા મહાપુરુષોને ધન્ય છે. ઇતિ-શમ્.”

સત્ત્વ વિષે-હરિગિત છંદ.

સૌ ગુણ વિષે છે સત્ત્વ સાચો જગત્માં ચિંતામણી,
એ વિના ગુણ બીજા ન શોભે કનકમાં લોહાકણી,
છે સત્ત્વ આધિન કલ્પતરૂ ચિંતામણી ને સુરગવી,
તે સત્ત્વ સૌ શીરતાજ હુઝ નગ ચૂર્ણ કરવાને પવી. ૧

સંગ્રામમાં જયલક્ષ્મી વરીએ સત્ત્વથી સોહામણી,
સૌ સિદ્ધિના વિધાનમાં છે સત્ત્વ સાચો દીનમણી,
ગત્રીસ લક્ષણથી અધિક શુભ સત્ત્વ લક્ષણ છે મુદા,
પુરુષાર્થસિદ્ધિ સત્ત્વદ્વારે સંભવે છે સર્વદા. ૨

ઉદ્યોત શશિ જે કરે તે તારાગણો કદી નવ કરે,
તેમ સત્ત્વ એક સમર્થ કાજ કરે બીજા ગુણતો હરે,
શત્રુ હતો લંકેશ કરવો હતો જય લંકા તણો,
જળધિ પગે તરવો હતો સહાયક હતા કપિના ગણો. ૩

પણ યુદ્ધમાં સંહાર સૌ રાક્ષસ તણો રામે કર્યો
છે ક્રિયાસિદ્ધિ સત્ત્વમાં વ્યક્તિ વિષે નવ ઉચ્ચરો,
રથચક્ર એકજ સાત હય ભુજના પ્રમાણ અચંલ છે,
તસ પગ વગરનો સારથી વગી માર્ગ નિરાલંબ છે. ૪

રવી કરે વ્યોમ પ્રદક્ષિણા હંમેશ સત્ત્વ થકી યથા,
છે કાર્ય સિદ્ધિ સત્ત્વમાં પણ વ્યક્તિમાં નહીં સર્વથા,
ચ્યુળ દેહ હતી છતાં અંકુશ વશ રહે છે ગુણમણી,
અંકુશ ગજ ન સમાન સત્ત્વ સમાન નહિ ચિંતામણી. ૫

લઘુ દીપ નાશ કરે તમઃ શું તિમિર દીપક જેવડો,
વળે હણાતો ગિરિ તેથી ગિરિ વજ્ર ન પરવડો,

લંબાઈ કે પહોળાઈ કે સ્થૂળ દેહથી બળ નવ ઘટે,
 સાત્ત્વિક ભવરણુજય કરી ઝટ જાય અંતે ભવતટે. ૬
 ચળ લક્ષ્મી પામો નાશ કહી ગુણ અન્ય થાઓ અન્યથા,
 વળી પ્રાણ જાઓ ભલે તથાપિ સત્ત્વ જાઓ ન સર્વથા,
 હુઃસાધ્ય સાધે સત્ત્વથી પુરૂષાર્થસિદ્ધિ સત્ત્વથી,
 છે સત્ત્વ સાંકેળચંદ સાચો ધરો ભર નવ તત્ત્વથી. ૭

અથ આત્મ પ્રબોધ-હરિગીત છંદ.

તજ મોહ નિંદ પ્રભાંત રૂપ પુણ્યે મળી નરભવ લક્ષ્મી,
 જો લક્ષ વેળા જાય ઉઘમાં, થાય પસ્તાવો પછી;
 નિજ સ્વરૂપ આત્મ પ્રકાશ જ્યોતી જગમગે જે બોધથી,
 તે આત્મ બોધથી મોક્ષ સાધો પાપના અવરોધથી. ૧

મન રંજની હુઃખ ભંજની સ્ત્રી સ્વજનન બંધુ સુયોગ છે,
 આજ્ઞા ઉઠાવે અનુચરો ધન ધાન્ય દેહ નિરોગ છે;
 ગજ જૂલે દ્વારે હય ખોખારે સંકલ સ્મૃદ્ધિ સુલોગ છે,
 સૌ બ્યર્થ નેત્ર મિચાય તવ શુભ ધર્મ પરમપ્રયોગ છે. ૨

તે ધર્મનું મૂળ દયા દાન દમન બધી ઇંદ્રિય તણું,
 પ્રિય વચન સત્ય ક્ષમા સરણતા અર્થનું મૂળ એ ભણું;
 વળી કામનું મૂળ વિક્ત વપુને વય વિષ્ણુદ્રોએ ગણ્યું,
 તે સર્વ અર્થથી નિવૃત્તિ તે મોક્ષનું મૂળ રૂળ ઘણું. ૩

છે વિષયનાં સુખ ચપળ તે પળમાં વિનશ્વર થઈ જશે ?
 પ્રિયતમ પ્રિયાના લોગ ભંગુર રોગ ભવોભવના થશે ?
 કુર કર્મદલથી રંગ ભવરણમાં કરી જયશ્રી વરો,
 ધન્ય ધન્ય તે નરનાર કેવળ પામી મોક્ષે સંચરો. ૪

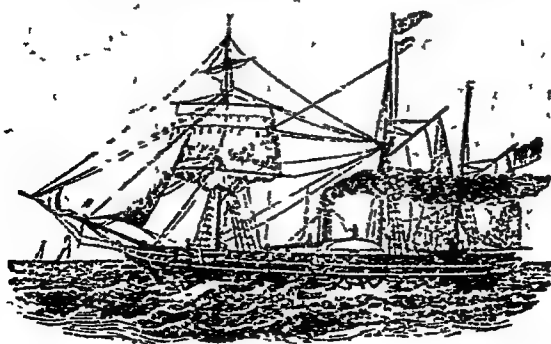
મનહર છંદ.

રાજનગર નિવાસી સામળાની પોળ વાસી,
સાંકળચંદ્રે પ્રકાશી પુરુષાર્થસિદ્ધિ આ;
શ્રાવક શ્રીમાળી જ્ઞાતિ તાત પીતાંબર ખ્યાતી,
ટળી પૂર્વ પુણ્યે બ્રાન્તિ મળી જ્ઞાન ઋદ્ધિ આ. ૧
ખટ મુનિ ભક્તિ શશિ વિક્રમ સંવતે કરી,
નવ નવા કાવ્યે ભરી નવરસ વિધિ આ;
સુકૃત સુકૃતાવળિમાંથી સાર સાર મોતી શોધી,
શુંથી કાવ્યમાલા બોધિ ગદ્ય પદ્ય વિધિ આ. ૨

ઉપજાતિ છંદ.

આનંદનો કંદ અખંડ જેમાં, લાલિત્ય કાવ્યે રસ રંગ તેમાં;
કાઝણને શાન્ત રસાદિ એમાં, જો બોધ ના થાય સુબોધ શેમાં? ૧
આ ગ્રંથના પંથથી મુક્તિ પાવે, જન્માદિ દેરા દેરી તે ન આવે;
વાંચો વિવેકે પુરુષાર્થ સિદ્ધિ, આત્માબળે બોધિ મળે સુસિદ્ધિ. ૨

છતિ શ્રીપુરુષાર્થસિદ્ધિપ્રબંધે ચતુર્થમોક્ષવર્ગઃ સમાપ્તઃ

॥ શ્રી ॥

સંસારચિત્ર.

કરમચંદના કરમની કથા.

પાપનો બદલો, મહાપાપ.

ખોદે તે પડે.

સુણ સજ્જન સંધ્યા સમય શેલમે સાર—એ રાગ-લાવણી.

અલકાપૂરી સમ ચ પાપૂરી શેલેસારી, બહુભાગબગિચા મંદિરમાળખટારી;
 ત્યાં કરમચંદને કરમચંદ બે લાઈ કરમાશાકપટીસરળધરમચંદન્યાયી,
 કોડાપતિતેશાહુકારમહા વહેપારી, નહિ લક્ષ્મીનો કાંઈ પાર ધનદ લાડારી;
 નહિસંતતીકોઠનેધનલોક્તાકોણથાશે? કરેકરમચંદ ચિંતારહેસદા ઉદાસે. ૨
 એક સમય કરમચંદ નૈમિત્તિકને પૂછે, કહો કોણથશેધનલોક્તાકારણુશુંછે ?
 કહે તવ નૈમિત્તિક ત્રાંખાવતી પૂરી સારી, ત્યાંકરમણાકરનામેમ્હોટોવહેપારી
 તસધરદાસીનંદાનોપુત્રપનોતો, તુમ શ્રી લોક્તા તે થશેનિમિત્તનહીંખોટો;
 સુણીવાતશેકનેગાળમસ્તકેલાગી, ધિક દાસી સુતમમધન લોક્તા નિર્ભાગી. ૪
 કેમ પાપી દાસી પુત્રથાય ધન લોક્તા, કરી ઉઘમ કાઢું કાંસનહિ એચુક્તા
 એમઆર્ત્તરૌદ્રધ્યાનેબહુચિંતાકરતો, હિતશિક્ષાદેલધુબાંધવ ધર્મસમરતો. ૫
 લાઈ કરીએ કોઠ ઉંપાય બનાવ બનાવી, શુભઅશુભથવાનુંથાયનમિશ્યાભાવી
 કયું કામ ન ઉઘમ કરે કહે કરમાશા, ઉઘમથી કામ સફળ સૌથાયધરમશા ૬
 ઉઘમથી જળધી તરાય ઉઠે આકાશે, ઉઘમથી ચાલે રેલ આપદા નાસે
 કરી ઉઘમ દાસી પુત્ર કાશ હું-ટાણું, ન વધે વિષવેલ સવેળા કાપું ડાણું. ૭

તવ કહે લઘુ બાંધવ જેમઈચ્છા તેમકરીએ. ચિંતાથીચતુરાઈઘટેનાં ખીએદરીએ
પછી કરમચંદ કપટી ખેલે છળ બાળ, કમળાકર સાથે આડત બાંધે તાળ ૮
વિધ વિધ કરીઆણાં કાપડ ચોપડ સાથે, કય વિકય કરવા બાય કમળનાહાથે
વળીત્રંબાવતીથી માલઅન્ય મંગાવે, ચાલ્યોબ્યવહારઅપારવરસ એકલાવે. ૯
તે સમે કમાશાની સી ચંદા નામે, થઈ ગર્ભવતી તે શેઠ હર્ષ બહુ પામે
વળી નંદાદાસી ગર્ભવંતી થઈ ત્યારે, લાવી મિથ્યાનવથાયકર્મજેધારે ૧૦

પદ બીજું.

આવો આવો જશોદાના કંથ અમઘેર આવેરે—એ રાગ.

પછી હીસાળ કરવા કરમચંદ લલી લાતેરે,
બાય ત્રંબાવતી કમળાકરને ઘેર બાતેરે;
થયો કર્મળાકર ખુશ શેઠને પુષ્પે વધાવેરે,
મળ્યો દાલ અપાર એ શેઠ પ્રતાપે સ્વલાવેરે. ૧

સામ સામી હિસાળ કર્યો તે બન્ને શેઠરે,
નંદા દાસી ઘરકાંજ કરે ઘર પેઠેરે;
જેઈ ગર્ભવતી નંદા પાપી છળ તાકેરે,
મમ ધનલોકતા તે થાય પુત્ર તસ પાકેરે. ૨

રહ્યો ચાર દિવસ પછી રજા કમળની માગેરે,
કહે કમળ બતાવો કામ બબલું રાગેરે;
કહે કરમચંદ કાંઈ કામ ન એવું લારેરે,
મમ સાથે નંદા મોકલો કહો છો ત્યારેરે. ૩

મ્હારે ઘેર પ્રિયા મમ ગર્ભવતી છે હમણારે,
નંદા પણ ગર્ભણી ગમશે બેઠને ઠમણારે;
દીન થોડાં થાપણુ સમ રાખી ભલી લાતેરે,
પછી આવશે પાછી ફેર ન કોઈ એ વાતેરે. ૪

મુજ ઘરનો છે શણગાર કમળ કહે ત્યારેરે,
વિશ્વાસનું પાત્ર છે દાસી છતાં એ મહારેરે;
ઉપકાર તમારો ના ન કહી શકું ક્યારેરે ?
કરી જતન અહીં મોકલજો માણું ત્યારેરે.

૫

કહી એમ વળાવી ચીર શણગાર સળવીરે,
આલ્યો કપટી કરમો લઈ ગયો વેષ ભળવીરે;
એક ગામથી બીજે ગામ જાય રથ હાલીરે,
મધ્ય રાત્રીએ થઈ નંદા શંકાણી લાલીરે.

૬

ભિતરી રથથી જેવી લઘુશંકા તે નિવારેરે,
તેવે પાપીયો કર્મચંડાળ કમો મન ધારેરે;
જે વૃક્ષ રહે તો ફળ તહેને ફરી આવેરે.

પણ મૂળ છેદતા બીહીક ફળની બધી જાવેરે,
એમ ધારીને પાપીએ લાત પડેડામાં મારીરે,
પણ ઘોરકર્મ કરનાર ભૂલે નિરધારીરે;

૭

મારી લાત ચઢી રથ હંકાર્યો ઝટ એણેરે,
અહીં ટકતાં માર્યો જઈશિ વિચાર્યું તહેણેરે.

૮

પણ મિથ્યા થાય ન લખીયા લેખ કપાળેરે,
મારી લાત મરી ગઈ નંદા પાપી ભાળેરે;
પણ પુત્ર જણ્યો તત્કાળ ન પાપીએ ભાળ્યોરે,
રમે ચણીયામાં શશિનું મુખ જોઈ રહીયાળોરે.
જેણે જન્મતાં ચંદ્રનું મુખ જોયું ચંદ્રપ્રભાવેરે.

૯

માનું ચંદ્ર મનુષ્યઅવતાર ધરી મહી આવેરે;
કરે અંશુકાનું પાન તે ચંદની રાતેરે.

કરે રક્ષણ પ્રભુ એ બાળકનું ભલીભાતેરે.

૧૦

કુંવાલી-પદ ત્રીજું.

- નવલખાઈ પાછલી રાતે, અડધ્યાં વેળુવા માટે
પડ્યું મડદું જૂવે વાટે, રમે ત્યાં બાળ એકાન્તે. ૧
- ઘરેણું વસ્ત્ર સૌ લાળી, વિચારે બુઢી વયવાળી;
પડે માથે વિપત્ત ઠાલી, સુણાવું રાયને ચાલી. ૨
- ગઈ દરબારમાં ડાસી, કહી સૌ વાત ત્યાં પોષી;
ગયો દરબાર હય ખેસી, થયો એ ચિત્ર લેઈ દોશી, ૩
- નવલખાઈને તનુજ આપ્યો, ઘરેણું વસ્ત્ર સહ સ્થાપ્યો;
રૂડા દરમાયો કરી આપ્યો, મુજનસિંહ નામ શુભ સ્થાપ્યો. ૪
- પુત્ર નહિં ડાસીને એકે, ઉછેર્યો પુત્રની ટેકે;
લલિત લાવણ્ય રૂપ રેખે, મદન બીજે સરવ લેખે. ૫
- કહી ઠાકોર ખેલાવે, મુજન સૌ લોકને લાવે;
વરસ પંદર તણા થાવે, અશ્વ આરૂઢ ખેલાવે. ૬
- કરમચંદ ઘેર થઈ ખેટી, સુલંદ્રા નામ શુણપેટી;
ઉર્વશી ઉતરી હેઠી, સ્વર્ગથી મોહની ચેટી. ૭
- સુજનને ગામ વરરાજા, પરણવા જાય શુભ માઝા;
જનૈયા નહોંતર્યા ઝાઝા, સુજનને સાથ લે તાજા. ૮
- ગઈ તે જાન વડગામે, કરમચંદ માંડવા કામે;
દેન્યા પરણાવવા કામે, પધાર્યો હોંશથી તામે. ૯
- સુજનને કામ સમ લાળી, થયો ખુશ કર્મશા ન્યાળી;
વિચારે ભાગ્ય જો ભારી, કુંવારો હોય ટંકશાળી. ૧૦
- થઈ કૃત્ય પુત્રીને આપી, કહું જમાઈ ઘર સ્થાપી;
ગોષ્ઠિ કરીને પૂછું ચાંપી, વિચારે એમ એ પાપી, ૧૧
- કુંવરને લેઈ એકાન્તે, પુછે સૌ વાત ભલીભાતે;

- કુંવર કહે પાપીએ ખાંતે, મારી મમભાત મધરાતે. ૧૨
- રમું તસ અંકમાં ખાળો, લઈ એક ડાસીએ પાડ્યો; ૧૩
- સુણી એ વાત તત્કાળો, કરમચંદ સુખ થયો કાળો. ૧૩
- અરે ! મહેં શું હતું ધાર્યું, થયું સુજ પાપથી ન્યાઈં; ૧૪
- જીવે હજી પાપીયો વાડ, થનાઈં તે થશે ચાડ ? ૧૪
- તથાપિ ઉઘમે કાજ, હજી છે હાથમાં બાજ; ૧૫
- કરૂં ઉપાય કોઈ પાજ, મરે સ્વયમેવ થઈ રાજ. ૧૫
- સુજનને કહે કમો તામે, મળે સોરંગી સુજ ગામે; ૧૬
- લઈ આ પત્ર સુજ ધામે, જવાથી લાલ બહુ પામે. ૧૬
- કુંવર લઈ પત્ર હુય બેસી, ગયો અંપાપુરે પેસી, ૧૭
- પૂછે ઘર શ્રેષ્ઠિ ઉદેશી, સુભદ્રા ગોખમાં બેઠી. ૧૭
- કુંવર રૂપરંગ વપુ અંગે, કુંવરી પુદ્ધિકત થઈ અંગે; ૧૮
- મદન મમ ઘેર ઉછરંગે, ખરેખર આવીયો રંગે. ૧૮

પદ ચોથું.

- અવરમદન અલબેલો, આતો દીસે અવરમદન અલબેલો—એ રાગ. ૧
- ઈંદ્ર અંદ્ર રવી આવ્યો, મહારે ઘેર ઈંદ્ર અંદ્ર રવી આવ્યો. ટેક. ૨
- સહસ્ર ભગો છે શક ન આતો, સુભગ મહારે મન લાવ્યો. મહારે. ૩
- અંદ્ર કલંકિત આ નિઃકલંકી, તેજથી અંદ્ર હઠાવ્યો. મહારે. ૪
- તાપ તપાવે રવી આ શીતળ, જ્યોતમાં રવી નવ ફાવ્યો. મહારે. ૫
- અનંગ કહું પણ અંગે રૂપાળો; વિધિએ હાથે બનાવ્યો. મહારે. ૬
- એ મનમોહન પ્રાણુજીવન મમ, દર્શને દુઃખ હઠાવ્યો. મહારે. ૭
- દેવપણે મનમંદિર સ્થાપી, બાળાએ મોતીડે વધાવ્યો. મહારે. ૮
- કામદેવ મમ મંદિરે આવ્યો, ભાગ્યદેવીએ મનાવ્યો. મહારે. ૯
- કામકુંભ સુરતરૂ ચિંતામણી, નરરૂપે અહીં આવ્યો. મહારે. ૧૦

કુંવર ભણે અહા સ્વર્ગની દેવીએ, મહીતળ વાસ બનાવ્યો. મહારે.
જો મુજ ભાગ્યે મળે એ બાળો, કામદ્વધા ઘેર લાવ્યો. મહારે.

પદ પાંચમું—સિંહાનો કનરો.

હુંતો અહીં નહીં આવું હવેથી ફંકડરાવ શી ફેક ફેજતી—એ રાગ
સ્વર્ગથી ઉતરી ઉર્વશી આવી ? નાગકન્યા અહીં આવી રીસાવી ?
મનોહર વેણી ભ્રમર સમ કાળી, વસી મનમંદિરમાં લટકાળી. સ્વ૦ ૧
અષ્ટમી શશિ સમ ભાળમાં ચંદો, શોભિત છાંટો ખરફે અખંડો;
નયન કટાક્ષે ધાયલ કીધું, કાળજી ગયું પ્રિયા પાસે સીધું. સ્વ૦ ૨
શુક ચંચુ અણીઆળી નાશા, શ્વાસ સુગંધી રમે અલી રાસા;
કોમળ ગાલે ગુલાબી છવાઇ, કમળ ગયાં સરોવરમાં સંતાઇ. સ્વ૦ ૩
અધર પ્રવાળ સુધા સમ મીઠા, દેવકન્યાના ને સ્વપ્ને દીઠા;
શરદ શશિ સમ મુખની શોભા, બ્રહ્મા પણ ક્ષણ રહે સ્થિર થંભ્યા. સ્વ૦ ૪
પીન પયોધર વનમાં ભૂલ્યો, પ્રેમ હિંડોળે મનમુગ બૂલ્યો;
સિંહ સમ લંક કટિનો માનું, રૂપ રંગ વય વયુ શુભ જાણું. સ્વ૦ ૫
જો મમ ભાગ્યે મળે અલખેલી, ભાગ્યદેવી માનું ગુણવેલી;
પ્રેમપાસમાં કુંવર ફસાયો, આંકિળચંદ સંસ્કાર સવાયો. સ્વ૦ ૬

પદ છઠું—હરિગીત છંદ.

કહે કુંવર કરમાશાતાણું ઘર બતાવો બાઈ પાધરૂં;
બાળા ભણે આ ઘર પિતા મમ કરમચંદ તાણું ખરૂં.
પછી પત્ર આપ્યો હાથમાં તે લેઈ બાળા ઉચ્ચરે;
અહીં બિરાજે સરદાર આસન આપી સન્માન્યો ખરે.
કંચન તણી ઝારી ભરી ગંગાજળે આણી ધરી,
જળપાન કરી દ્યો પાન ને ગુલાબ મુખથી ઉચ્ચરી,
પછી પત્ર જઈ એકાન્ત વાંચે લખ્યું તે કુંવરી પદે,

ઝો ધર્મા બંધુ ! “મારજો વિષ શસ્ત્રથી શત્રુ નહે” ૨
 એ વાક્ય વાંચી કંપી થરથર સુભદ્રા તે અવસરે,
 પાંપી પિતા નિર્લજ્જ નફટ ચિંતામણી ક્યાં સંહરે ?
 ક્યાં સરલ ને સજ્જન કુંવર ક્યાં પિતા મ્હારો હર્મતિ ?
 નરરત્નનો એ નાશ કરવા ઈચ્છતો પાંપી અતિ. ૩
 પછી શસ્ત્રને વિષ વાક્ય સ્થાને સુભદ્રા દેળે યથા,
 વળી શત્રુ સ્થાને મિત્ર અક્ષર ગોઠવ્યા ચુકતા તથા;
 કોઈ પ્રયોગે અક્ષર ઉડાડી ગોઠવ્યા મન માનતા,
 નિજ પિતાના અક્ષર પ્રમાણે લખે તે અક્ષર છતાં. ૪
 કાકો ગયો તો બહાર આવ્યો કવર બીડી દે તદા,
 દે કુંવરને સન્માન શાતા પૂછતો નિરખે મુદા;
 એ કવર ફેડી શેઠ શાણો પઢ્યો પત્ર યથાવિધિ,
 સુજ બંધુએ જોયો જમાઈ મુરખ શુણ કલાનિધિ. ૫
 કરી લગ્ન સામગ્રિ સકળ તેડાવી ને જોશી તદા,
 શુભ લગ્ન છે કયું કહે જોશી આ સમાન નહિ કદા ?
 તવ રચી ચોરી ચાર મંગલ ચાર ત્યાં વરતાવીયાં,
 તે સુજનસિંહની સાથ કાકે સુભદ્રા પરણાવીયાં. ૬
 પછી પત્ર લાઈને પાઠવ્યો મ્હે લખ્યાં કાજ બળવીયાં,
 તહે જમાઈ સારો મોકલ્યો મ્હે દંપતી પરણાવીયાં;
 પણ પુત્રી એકજ આપણે ને દ્રવ્યનું લેખું નથી,
 ઘો દાયજો કરી વરા લહાણી આવજો વહેલા મથી. ૭
 એ પત્ર વાંચી ગાત્ર ગળીયાં કમાશાના તરફણે,
 નક્કી કર્યું કાવત્રું આ મમ પુત્રીએ મનમાં લાણે;
 વિષ વૃક્ષ વાંચ્યું પુત્રીએ દ્રુણ સ્વાદ જેવો અખાડવો,

પુત્રી ભલે રંડાય કહું રિપુનો ઘડા પર લાડવો.

૮

પૃથ્વી રસાતળ નીચ નવ દેવાય પુત્રી નીચને,

મમ કુળ વટાવ્યું કાશ ટાળું ઘાટઘડી એ કીચને;

પછી ઘેર આવી મન ખતાવી ઉપરથી ધન લાવરી,

નિજ પ્રિયા ચંદ્રાને કહે વિષ દે જમાઈને છે અરી.

૯

જો ખપ કરે મહારો પ્રિયા તો કામ કર સત્વર ભલું,

નહિતો નથી તું કે પ્રિયા હું બાણ નિશ્ચે એટલું;

એ વાતનો કાંઈ ભેદ નહયો મુલદ્રાએ ભાગ્યથી,

નિજ નાથને કહે લક્ષ્મિ લઈને ભાગીએ કોઈ લાગથી.

૧૦

માતા અરી શત્રુ પિતા ત્યાં વસતાં શું કાયદો ?

હુખ પડે દેશાવર જવું એ કુળ કુદરત કાયદો;

કહે સુજન છાના ભાગતાં શીર આળે રહે ચોરી તણી,

ભાવી થવાનું થાય પણ રહું ચેતતી પ્રભુ છે ધણી.

૧૧

પદ સાતમું રોગ સોરઠ.

વિમળા નવ કરશે ઉચાટ કે વહેલાં આવશુરે—એ રોગ.

વહાલા પ્રાણુવન મમ અરણ આ અવધારજોરે,

સુણી આ મંત્રભેદ વિશ્વાસ ન કોઈનો ધારજોરે. વહાલાં ટેક.

વણિક તણો વિશ્વાસ ન કરીએ, કાતીલ બીકે હુખને દરીએ;

વણિક મિત્રને અગ્નિ પવિત્ર ન ધારજોરે.

વહાલાં

૧

માત પિતા મમ હુષ્ટ અણખી, વાંચે ઘાત જમાઈનો પાપી;

માત તાત રંડાપાનું હુખ વારજોરે.

વહાલાં

૨

જળ કે બીકી પાન સાથથી, નાથ ન લેશે અવર હાથથી;

રસોઈ મુજ કરની જમી ભુખ નિવારજોરે.

વહાલાં

૩

નાથ નગીના સરલ સ્વભાવી, શત્રુમાં રહેવું કેમ ફાવી ?

કાકુવિદ્યા કરી જરી વિશ્વાસ ન ધારજેરે. વહાલાં ૪
 પ્રાણુવન મમ પ્રાણુથી પ્યારા, તમે છો સુખ આંખ્યેના તારા;
 ઘડીય ન રહો ન્યારા પતિ પ્યારા પાળજેરે. વહાલાં ૫
 જળ જંતુને જળથી પ્રિતી, તવયા અને નખ સમ અમ રીતી;
 સ્નાંકિળચંદ્ર સુખ દુઃખમાં સમય વિચારજેરે. વહાલાં ૬

પદ આઠમું-કબ્બાલી.

જૂવે છળ રાતને દહાડો, ન આવે દાવમાં લાડો;
 કરમચંદ થઈ ગયો ગાંડો, તથાપિ ન રોષ મન છાંડ્યો. ૧
 પછી ઉભા કર્યા મારા, સહસ્ર દસ દામ નિર્ધાર્યા;
 કરો મમ શત્રુ સંહારા, ફેંકી દો ગંગ જળધારા. ૨
 છિદ્ર મારા ઘણા તાકે, પુણ્ય રાખે ન કોઈ ચાખે;
 સુજન એકદા પવન માટે, સુતો ઘર ચોકમાં રાતે. ૩
 બિંધ આવી સુતો માંચે, જોઈ મારા ઘણું રાચે;
 દેઈ ઝટકા કરો કટકા, સખુર કહે એક નહિ ચટકા. ૪
 વણિક વિશ્વાસ નવ રાખો, ફેરવે પાંધડી લાખો;
 મરાવે પાસ રહી પાકો, પૂછ્યા પછી મારજે આખો. ૫
 કમાને જઈ પૂછે ન્યારે, કરો કહે કાજ અત્યારે;
 દીધા સૌ દામ તે વારે, ગયા ઘર મૂકવા ત્યારે. ૬
 સુજન માંચા થકી જાગી, ગયો તે મેહડીએ લાગી;
 કમાને ચોટ મન લાગી, ગયો જોવા પુંઠે તાગી. ૭
 ટુકે માર્ગે ગયો પહેલો, સુનો માંચો દીઠો સહેલો;
 વિચારે મન વિષે ઘડેલો, ગયો લઈ મારીને વહેલો. ૮
 સુતો નિરાંતથી માંચે, શત્રુનું સાલ ગયું રાચે;
 ભૂલાવ્યો કુદરતે સાચે, બાંધ્યો તે પાપીયો માંચે. ૯

મૂકી ધન આવીયા મારા, સુજનને જાણી હુત્યારા;
કરે કટકા અંસી ધારા, ગયો ચંડાળ યમદારા. ૧૦
ખાંધીને ગાંસડી ગંગા, વહેવરાવી બધા અંગા;
ગયા નિજ ઘેર તે હુંગા, અધમ પાકે અધમ સંગા. ૧૧
વિચાર્યું શું હતું ખાંતે? ગઈ કુદરત અંબર વાટે;
ખાડે ખોદી બીજા માટે, પડયો તે ખાડમાં જાતે. ૧૨
પ્રભાતે ધર્મશા અંદા, જાગીને આ જીવે કંદા;
હુબક ખાધને મૂવા અંધા, સુજન ધનપતિ થયા અંદા. ૧૩
પરાયું જે ખૂંડે તોડે, ખૂંડે નિજ થાય તે વાંકે;
કુમાનો દાખલો દાખે, સાંકળચંદ આ કથા લાખે. ૧૪

પ્રેમધેલી પ્રમદા.

યાને પતિલક્ષ્મી સતી ક્રમળાવતી.

હરિગીત છંદ.

નગરી અવંતી માનું મહીતળ અમરપુરી ભતરી ખરી,
ગઢ માળ મંદિર વાઘ્ય સરોવર સકળ સ્મૃદ્ધિથી ભરી;
ત્યાં પ્રજાપાળ ભૂપાળ રાજ્ય વિશાળ ન્યાય શિરોમણી,
પાળે પ્રજાને પુત્ર પુત્રી તુલ્ય તેહ ધરાધણી. ૧
ત્યાં ધનદ સમ ધનવાન શ્રેષ્ઠ ધનજય વસતો સુદા,
તે જાણુ તત્વાતત્વનો શીલ સત્ય વિનય ધરે સદા;
ગૃહિણી પ્રભાવતી તાસ શીલગુણ વાસ ગુણ રૂપે રતી,
દંપતી પરસ્પર પ્રેમ રાખે કરે પતિ લક્ષ્મી સતી. ૨
છે ઋદ્ધિ સિદ્ધિ વૃદ્ધિ પાણુ નહીં સંતતી કોઈ કર્મથી,
સંસારનાં સુખ દુઃખ રૂપે ગણે દંપતી ધર્મથી;

એક દીવસ શેઠ ઉદાસ બેઠા ચિત્તમાં ચિતા ધરી,
કર બેઠીને કહે કામની હે નાથ શી ચિંતા કરી ? ૩
પિયુ આજ તક અવિનય ન કીધો પ્રેમ પડદો નહીં કદા,
આજા ઉઠાવું અનુચરી પાછું પતિવ્રત હું સદા;
તે છતાં ભૂલ ચૂક હોય તો તે દાખીએ કરૂણા કરી,
નાંખી નિસાસો શેઠ કહે નહીં વાંક તહારો સુંદરી. ૪
નહીં પુત્ર કુળ ઉદ્યોતકારક પ્રિયો એ ચિંતા વધી,
સુત વિના ઘર શમશાન સમ કોણ લોગવે સ્મૃત્તિ બધી;
કહે વિનિત વનિતા વ્યર્થ ચિંતા કેમ કંતાં કીજીએ ?
ભાવી ટળે નહીં મળે કયાંથી ભાગ્ય વિણ શું લીજીએ ? ૫
પણ પુણ્ય દાને ધર્મ ધ્યાને સુકૃતસુરતરૂ વર ફળે,
વાંચીત મળે વિપત્તિ ટળે વળી બહાણુ કુબેલાં વળે;
એ વાત વનિતાની સુણી ગઈ વિકળતા એ શેઠને,
હરખ્યો હૃદય એ શેઠ મનથી તણ ચિંતા વેઠને. ૬
પછી અન્યદા કહે ભામિની ભરથારને પ્રિય સાંભળો,
મમ હૃદય અનુભવ રસ વસ્યો આનંદ જાય ન અટક્યો;
શશિ પૂર્ણ પીધો પ્રેમથી મહે આજ રાત્રે સ્વપ્નમાં,
નિશ્ચે ટળે વંધ્યા તણું મહેણું થયું મન મગ્નમાં. ૭
સુણી શેઠ હરખ્યા પુણ્ય દાને વિત્ત અતિશય વાવરે,
દે દાન યાચક બંદીજનને ભક્તિ પ્રભુની આદરે;
નવ માસ પૂર્ણ પ્રભાવશાળી ગર્ભાનું પાલન કરે,
પછી પૂર્ણ માસે તે પ્રભાવતી પુત્ર રત્નને અવતરે. ૮

દાહરા.

પુત્ર પ્રભાવતીએ જણ્યો, આનંદ અપરંપાર;
લાવે સ્વજન વધામણાં, શેઠજી કરે સ્વિકાર.

શેઠ સ્વજનને હુર્ષથી, દાન માન દે સાર;
 યાચક બંદીજન તણી, પુરે આશ અપાર. ૨
 સ્વજન નોતર્યા સ્નેહથી, આપે જમણુ શ્રીકાર;
 શાક પાક પેઠ્ઠવાનનો, રાખ્યો નહીં કાંઈ પાર. ૩
 સ્વમ સૂચક તે કુંવરનું, ચંદ્રાનન શુભ નામ;
 પાડયું દેવકુંવર સમો, વિચરે બાળકજીતામ. ૪

પારણું.

માતા પ્રભાવતી જીવાવે સુતને પારણે,
 હુંછણા લે ચંદ્રાનન બાળકનાં નિજમાત;
 વપુ શુભ કોમળ નિરખી હરખે હૈયું માતનું,
 આંખે હૃદય વિષે બાળકને માત સુખત. માતા૦ ૧
 પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી નિરખે માતા બાળને,
 મન વિકસે તન ફરસે આનંદ અંગ ન માલ્ય;
 અલોલોલો હાલ્ય ખમા લાડકડા મહારા લાલને,
 દુઃખડાં લજી તારાં એમ હાલરડાં શુભ ગાય. માતા૦ ૨
 ચતુરાં ચપટી બખવે કર આંગળીને ટેરવે,
 મોર ચકોર ચરકલી દેખાડે ભલી ભાત;
 કુંવરજી ઘણું જીવે કુળનો દીવો તું થજે,
 કરજે માત તાતની ભક્તિ થઈ રળીયાત. માતા૦ ૩
 શિખવે માત તાતને ભાઈ ખેડેનના નામને,
 કાકા કાકી મામા મામીનાં શુભ નામ;
 શિખવે સાત વારને પંદર તિથિ સોહામણી,
 એક થકી સો લગી ગણાવે અંક તમામ. માતા૦ ૪
 રમણિક વાતો સંભળાવે મહાત્મા નરનારની,

સત્ય ક્ષમા સંતોષ પરાક્રમનો દે બોધ;
 શુભ સંસ્કારો સાચી માતા પાડે પારણે,
 કડવું કથન ન બોલે ગાળ આળ નહીં કોધ. માતાં પ
 ભૂત પ્રેત ડાકણ કે શાકણ બાવા બાવલાં,
 ઝિહુક બતાવી ન કરે ઝિહુકણ નંદન તામ;
 એવા શુભ સંસ્કારો પડતાં સુતને પારણે,
 રહેશે સાંકળચંદ્ર સદા નવ ખંડે નામ. માતાં ૬

પદ ચોથું.

નાથકેસે ગજકે બધ છોડાયો—એ રાગ.

કુંવરની આલપાલ કરે ભારી, જસ કાંતી મનોહર સારી. કું. ટેક
 કળમગ પગલાં ઠમઠમ ભરતો, સ્મિત હાસ્યે મનોહારી;
 દંત કળી દાડમની દીપે, અધર પ્રવાળ પ્રકારી. કુંવર
 શરદ શશિ સમ સુખની શોભા, તન સુકુમાળ અપારી;
 આનંદમાં ચંદ્રાનન ઉછરી, પાંચ વર્ષ વય ધારી. કુંવર
 તાતે તવ નિશાળે મૂક્યો, વિનયાદિક કરે ભારી;
 અદ્ય સમયમાં શિષ્યો વિદ્યા, સકળકળા શુભધારી. કુંવર
 બાર વર્ષનો કુંવર થયો તવ, પંડિત પદવી ધારી;
 અધ્યાપક સંતોષી પહેરામણી, આપે ધનંજય સારી. કુંવર
 કુંવર અધ્યાપકને સોંપી, શેઠ કહે નિરધારી;
 હજી અભ્યાસ કરાવે ભારી, ચંદ્રાનનને અપારી. કુંવર

દાહરો.

ચંદ્રાનન પંડિત કને, બણે તર્કને ન્યાય;
 બને બનાવ કુસુમપુરે, શ્રોતા સુણા કથાય.

કુન્વાલી.

- કુસુમપુરી છે નગરી ભારી, સ્વર્ગપુરી માનું શાણગારી;
ઝડપા મહેલ નિરધારી, ખગિયા વાલ્ય મનોહારી. ૧
- વિજય નરરાય સુખકારી, દેવી ગુણુમંજરી નારી;
સુજશ જગ ન્યાય વિસ્તારી, સુશીલગુણ રાણી સહચારી. ૨
- કુંવરી કુમળાવતી સારી, રૂપે સુરસુંદરી હારી;
ગતિ ગજગેલ સહચારી, તનુ સુકુમાળી કુંવારી. ૩
- મદનનું શસ્ત્ર તે ખાળા, કળા ભંડાર ગુણુમાળા;
ભૂલી ગઈ ઉર્વશી ચાળા, ખૂડે લાવણ્ય લટકાળા. ૪
- વેણુ નાગણુ સમી કાળી, મોદ મેદમાતી લટકાળી;
રસાળી વાણી મુખ લાલી, વિચારે રાય ટંકશાળી. ૫
- અહા ! મમ પુત્રી છે ખ્યારી, નયનથી ના રહો ન્યારી;
વિદેશે આપતાં ભારી, વિરહનો ધા પડે કારી. ૬
- કુમળા પરધાન છે મહારો, મદન તસ પુત્ર છે સારો;
આપી કન્યા કરે ખ્યારો, પુત્રીથી ના રહું ન્યારો. ૭
- રાણીને વાત કહી સારી, મંત્રીને પાસ બેસારી;
દીધી મહેં અંગળ મહારી, તનુજ તુજ મદનને ધારી. ૮
- મંત્રી કહે વાત નહીં યુક્તિ, સગાઈ સરખા થકી બુક્તિ;
સ્વામી સેવક તણી ભક્તિ, બને ન વિવાહની રક્તિ. ૯
- વિવાહ સરખા કુળે કીને, સુજશ જગમાં સખગ લીને;
સેવકપર સ્વામી બે રીઝે, તથાપિ ન દીકરી દીને. ૧૦
- કહે તવ ભૂપ હું રાણ, કરે શું એકુમાં કાણ ?
કરે નહીં માહરી ખાણ, મંત્રી કહો હાણ એ હાણ. ૧૧
- સચિવ મન ચિંતવે ત્યારે, વ્યાઘ્ર તટિ ન્યાય એ મહારે;

રાય વાર્યો ન રહે ક્યારે ? હવે હું શું કરું ધારે ? ૧૨

કહ્યું તું ભૂપને પહેલાં, મદન મમ પુત્ર રૂપરેલા;
રહ્યો મોશાળ આ વેળા, છુપાવી કુષ્ટિની લીલા. ૧૩

રાયની અંગળ રંભા, પુત્ર મમ કુષ્ટિ ભૂથંભા;
ચુકત નહીં જોડ અંહા ! દંભા, કરી મરવું પડે દંભા. ૧૪

તથાપિ રાય હઠ ભારી, ન મિથ્યા ભાવી નિરધારી;
નિરોગી પુત્ર ઉપચારી, કરીશ કોઈ ચુકિતને ધારી. ૧૫

મંત્ર તંત્રો દવા કીધી, કર્યા ઉપચાર બહુ વિધિ;
ન શાન્તિ રોગની વૃદ્ધિ, મટે નહિ કર્મની આંધી. ૧૬

સંભારી ગોત્ર તવ દેવી, સ્વમમાં આવી સ્વયમેવી;
ઘટે સંભાગ મુજ લેવી, હરો સુત રોગ બહુ સેવી. ૧૭

કહે દેવી ન એ બાળો, નિરોગી થાય પંપાળ્યો;
કર્મના મર્મને બાળો, ટળે નહીં દેવથી ટાળ્યો. ૧૮

પદ સાતમું.

શા માટે શ્રમ કરે સતી તુજપતિ ભક્તિ સાચી—એ રાગ.

શું ચિંતા મન કરે સચિવ તું, લખ્યાલેખનવટળે, કર્મના મર્મને કોણુકળે !

સાખી. { કર્યાં કર્મ ન ટળે કદા, કોટિ કદપ હોય વર્ષ;
{ ભોગવવાં નિશ્ચે પડે, શુભાશુભ આદર્શ.

કહે દેવી નહીં જોર અમારું, સાર નથી કાંઈ એમાં વારું;
જો ભાડે વર લાવી આપું તો, કદી આશ તુજ ફળે, કર્મના મર્મને. ૧

સાખી. { કહે સચિવ માતા મ્હને, લાવી દીઓ વર તેહ;
{ રાય પુત્રી પરણાવીને, લાવું મ્હારે ગેહ.

પછી થશે સૌ સારાંવાના, દેવી ઘો વાંચિત ફળદાના;
પાડ માનું માતા સુખદાતા, કામકુંવર જો મળે. કર્મના મર્મને. ૨

સા ખી. { કહે દેવી ઉજ્જયણીમાં, ચંદ્રાનન સુકુમાર;
પંડિત પાસે શિખવા, હરગિશ જય સવાર.

લક્ષ્યાવીને લાવો ત્યાંથી, કામ સફળ સૌ થાય એનાથી;
રાય પુત્રી લાડે પરણીને, દે તુજ સુતને છગે. કર્મના મર્મને. ૩
ચોપાઇ.

એમ કહી દેવી ગઈ સ્થાન, હરખ્યો મંત્રી કમળ નિદાન;
ચરપુરો કીધા તૈયાર, જાઓ ઉજ્જયણી આ વાર. ૧
કળ ખળથી કરી યુક્તિ સાર, છાનો લાવો અહીં કુમાર;
જો જાણે એ રાય પ્રકાર, મારે બહુ મુદ્દગરનો માર. ૨
માટે ત્યાં કે અહીં કોઈ વાત, શુભલેહ જાણે નહીં બ્રાત;
મંત્રલેહ જો કોઈ જાણશે, રાય મહોત મ્હારું આણશે. ૩
શિખવી ચર મોકલીયા ત્યાંઈ, અહીં નૃપ લક્ષ્મી કરે સળઈ;
લક્ષ દિવસ શુભ નક્કી કરી, રાય મંત્રીને કહે નોંતરી. ૪

પદ નવમું.

રામ લક્ષ્મણ વનમાં સિધાવતાં—એ રાગ.

રૂઠા વિવાહના દે વધામણાં, નૃપને નૃપમંત્રીના દ્વાર;
મંડપ રચ્યા સાર, અવસર આવ્યો ઉજળો. ટેકો
થંલ થંલ જડી મણી પુતળી, કરે નાટારંગ શ્રીકાર;
નાચે થેઈ થેઈકાર, અવસર આવ્યો ઉજળો.
બાંધ્યાં મોતીના તોરણ ખારણે, ગરી બુદનો છે બહુ ખહાર;
શોભાનો ન પાર, અવસર આવ્યો ઉજળો.
વાળાં વાળે ને ગાળે આલણું, ગોરી ગાયછે મંગળમાળ;
ત્યાં બાળ ગોપાળ, અવસર આવ્યો ઉજળો.

કુંવાલી.

- ચતુર ચર ચાર ચૂપ ચાલ્યા, અવંતીપૂર ભણી હાલ્યા;
જતાં નિશાળમાં ભાળ્યા, ચંદ્રાનનને તીહાં ખાળ્યા. ૧
- કહે ચર કુંવર અહીં આવો, ખતાવું સ્વેત ગજ ચાવો;
સાત સુંદનો સુમન ભાળ્યો, ગજેંદ્ર જૂવો ન કોઈ આવો. ૨
- કુંવર ગજ દેખવા માટે, ગયો ચર પુરૂષની સાથે;
કુંવરને લઈ પડ્યા વાટે, કુસુમપૂરીમાં ગયા ખાંતે. ૩
- મંત્રીને કુંવર જઈ સોંપ્યો, થંભ માણેક જ્યાં રાખ્યો;
મંત્રી કરજેડી કહે ઓપ્યો, કુંવરજી વેણુ નવ દોપો. ૪
- અશનને વસનથી ભક્તિ. વિનય કરી સાચવે ભુક્તિ;
કુંવર મન ચિંતવે વ્યક્તી; વિના સ્વાર્થે ન હોય ભક્તિ. ૫
- કુંવર કહે કામ કરમાવો, મંત્રી કહે તુમ ઉપર દાવો;
મનાવી નૃપ સુતા લાવો, પરણી બાડે અહીં કાવો. ૬
- કુણ્ડિ મમ પુત્ર છે કુડો, રૂપને રંગમાં ભૂડો;
કામ સમ તું રૂપે રૂડો, કરો ઉપકાર એ રૂડો. ૭
- કહું મહે ના છતાં આપી, ભૂપે મમ પુત્ર વધુ સ્થાપી;
પરણી દો રૂપ રતિ વાપી, કુંવર કહે કામ એ પાપી. ૮
- મૂર્ખ કોણ હોય અવિચારી, પરણી પરને દીએ નારી;
નહિ ઉત્તમ કુળોચારી, ન જોડો લાજ પરિહારી. ૯
- કુવે નાંખી વરત કાપે, નાર પરને પરણી આપે;
નરકની છાંપ તે છાપે, વાતવિશ્વાસના પાપે. ૧૦
- મંત્રી કહે કામ નાં કીજે, મરણનું તો શરણુ લીજે;
ન કોઈ અહીં સાદા તુજ દીજે, વિના મહેતે જીવિત ખીજે. ૧૧
- ભણે તવ કુંવર અતિ લાંબી, થવાનું તે થશે લાંબી ?

નથી અહીં કાંઈ મુજ ચાવી, લાગ્ય તો જઈશ હું કાવી ? ૧૨
 વિના મન વાત તવ માની, લાણી હા કહે કુંવર જાની;
 ભાડું શું આપશે લાણી ? મંત્રી ઉપકાર મુજ માની. ૧૩
 સુણી મંત્રી થયો રાજ, રાય જે ચીજ દે તાજ;
 વળી તું માગજે વાજ, જજે ઉજ્જવણી લઈ ગાજ. ૧૪
 ઢોલ નિશાન વજકાવે, મંત્રી મન હર્ષ નવ મ્હાવે;
 લક્ષ્મી દિવસ જ્યાં આવે, પીઠી વાહી કુંવર ન્હવરાવે. ૧૫
 ભૂષણને ચીર પહેરાવે, ગોરી મળી ગીત શુભ ગાવે;
 ચઢ્યો ઘોડે કુંવર ભાવે, માનું શકેદ મહી આવે. ૧૬

વરઉઘલાવો-વરઘોડો.

વરરાજ ઘોડે ચઢી સંચર્યા, સાથે સાજનનો નહીં પારદે. જગલીલડી.
 વાળ વાગે ને નોખત ગડગડે, વાગે ભુંગળ ભેરી શ્રીકારદે. જગ૦
 ઢોલ વાજે ને ગાજે આલહું, ગોરી ગાય છે મંગલ ચારદે. જગ૦
 મ્હારો છેલ છખીલો ખાળો રાજ્યો, જાણે કામકુંવર અવતારદે. જગ૦
 લાહી ગોળે ચઢીને વરને નિરખતી, એને આનંદનો નહિપારદે. જગ૦
 વરઘોડા ચઢે દૂરી આવીયો, જ્યાં રાજનનો દરખારદે. જગ૦
 આરૂ ચોરી રચી સોહામણી, ખેકાં દંપતિ ત્યાં નિરધારદે. જગ૦
 પંચને અગ્નિ શાખે પરણાવીયાં, ચંદ્રાનનને કમળાવતી નારદે. જગ૦
 કરમોગ્યન વેળાએ નૃપ દીએ, ચીર ભૂષણને શણગારદે. જગ૦
 વરરાજ માગે ઘણો દાયજો, માગે અશ્વ રતન પંચ સારદે. જગ૦
 રાય આપે તે હય ગય હર્ષથી, કન્યાસહ લઈ જાય મંત્રીદારદે. જગ૦
 હવે ખને ખનાવ મંત્રી ઘરે, સુણો શ્રોતા વાણી શ્રીકારદે. જગ૦

દાહરા.

કુંવરી સ્વર્ગથી ઉતરી, અમરી ઉર્વશી જાણ;

- કુંવર મદન અવતાર એ, સરખી નેડ સુખણ; ૧
ચિંતે કુંવર મહે કર્યું, અતિ અણુઘટતું આળ;
કુષ્ટિ કંઠે કાગને, ધરી સુકતાફળ માળ. ૨
દેખી દુઃખ દયામણો, આમણ દુમણ થાય;
મન ચિંતે અહીથી છૂટી, જાગે કરી કાચ ઉપાય. ૩
પિયુનું ચળ ચીત્ત નેધને, ચમકી ચતુરાં તેહ;
કેડ ન મૂકે કુંવરની, રાગે રંગાણી દેહ. ૪
દેહ ચિંતાનું મિષ કરી, નિકળ્યો ઘરની ખહાર;
જળ ઝારી લેધ કામની, ચાલી ત્હની લહાર. ૫
શુન્યમને ઊભો રહ્યો, શી ચીંતા છે નાથ ?
લામની કહે કરનેડીને, લાજ તમારે હાથ. ૬
ભૂખ તરશ કાંઈ હોય તો, મોદક જમો સુખણ;
એક લાણે દંપતી જમે, બોલ્યો કુંવર સુ વાણ. ૭
મીઠા એ મોદક લલા, ખાતાં લાગે ભૂખ;
પાણુ ક્ષીઆતું નીર મળે, તો થાવે સૌ સુખ. ૮
ચીંતે કુંવરી ચિત્તમાં, ઉજ્જેણીની વાત;
શું જાણે એ કુંવરજી ? હશે પીયર ત્યાં માત ? ૯
ગયાં શયનગૃહ દંપતી, દેખો કુંવર ચળ ચિત્ત;
કહે કામની કંથને, કેમ પટંતર પ્રીત ? ૧૦

પદ તેરમું.

પધારોને પ્રીતમજી પલંગેરે—એ રાગ.

પધારોને પ્રીતમજી ઊમંગેરે, રંગ અનંગ રસરેલ છેલ કરો
અતિ ઉછરંગેરે. પધારોને પ્રીતમજી ઊમંગેરે. ટેકો
હર્ષની વેળા શું અલવેસર ? રંગમાં લંગ કરો પ્રાણેશ્વર;

પ્રીતની રીત ન એ વાલેસર, રમીએ રંગેરેં પધારોનેં ૧

પ્રાણુજીવન રહો પલક ન ન્યારા, પ્રભુ છો મમ આંખોના તારા;

હું માલતી મધુકર છો ખ્યારા, સ્થાપો ઉત્સંગેરેં પધારોનેં ૨

ચોરીમાં કોલ આપ્યો મમ વહાલા, વાંક પડ્યો શો મ્હારો લાલા;

કેમ રીસાયા છેલ છોગાળા ? બોલો ભમંગેરેં પધારોનેં ૩

હું અબળા છું દાસી તમારી, તમે શીરતાજ પ્રિયા શીર ભારી;

મૌન રહ્યા શું નેહ નિવારી, હર્ષ પ્રસંગેરેં પધારોનેં ૪

પદ યૌદ્ધમું.

કંગલવા મેરા કરસે સરક ગયારે—એ રાગ.

રંગીલી તહારા રૂપ ગુણે મોહી રહ્યારે, પ્રાણુથી ખ્યારીરે, ઘડીય ન ન્યારીરે.
નવ મૂકું કદી વિસારી, પરણીની પ્રીત નિગારી, તજતાં હુઃખ સાલે ભારી;
સાચો સનેહ થયારે. રંગીલીં ૧

પણુ ઊઠરે પીઠ આવેરે, પ્રાણુ પલકમાં જાવેરે, હું જંગલ જાંબને આવું,
પછી નિઃશંક થઈ મનાવું, એમ કહી ગયો હું આવું વહાલીસુખે રહોરે. રં.ર
વનિતા રહી વિશ્વાસેરે, જળ ઝારી લેઈ જાશેરે, પિયું મળે ન તે સંકાસે;
વાલમ એવંતી જાશે, અંતે સત્યનો જય થાશે; ઢાળે નીર વહ્યોરે. રંગીલી.૩

દોહરા.

માત પિતા કુંવર તણાં, ઝુરી અડધાં થાય;
ભાળ ન લાગી પુત્રની, કેતા દીન વહી જાય. ૧
રથ ખેસીને આવતો, દીઠો જામ કુમાર;
હરખ્યાં માવિત્રો ઘણાં, આનંદ અપરંપાર, ૨
હવે કમળાવતીની સુણો, પરણ્યા પછીની વાત;
કુસુમપૂરમાં જે બન્યો, ખેદજનક ઉત્તપાત. ૩

ગોપાઈ.

વાર થઈ નવ આબ્યો નાથ, જોવા ગઈ ઝારી લઈ હાથ;
 નાથ ન દીઠો વાડો માંદા, વિરહાનળની લાગી લાદા. ૧
 મૂર્છા ખાઈને ધરણી ઢળી, શિતળ પવને મૂર્છા વળી;
 હા ! નાથ ઉચ્ચરે મુખ એમ, રૂવે કુટે દુઃખ આબ્યું જેમ. ૨
 ચંદ્રાનન કુંવરનો વેષ, સચીવ સંજવે સુતને યેશ;
 રાજકુમરી પાસે મોકલ્યો, જોવો સંજળપર સંચર્યો. ૩
 કુત્સીત રૂપે એ કોઢીયો, દીઠો કુમરીએ દોઢીયો;
 ઝખકીને અળગી ગઈ તામ, પ્રાણપ્રિયા મમ આવો આમ. ૪
 રમો જમો વહાલી મમ સાથ, તું મમ પ્રાણધાર છો આથ;
 કહે કુંવરી વિમાસી બોલ, મૂરખ ઘટશે તહારો તોલ. ૫
 પુર્વકૃતિનાં ફળ પામીયો, દુઃશીલ થઈશ નરકાશ્રામીયો;
 અલગો રહે પાપી આ કામ, પરસ્ત્રી સંગે વિણસે કામ. ૬
 વાલમ મમ ઉજ્જેણી વસે, મળવાથી મ્હારું મન હસે;
 વાસભૂવનથી નિકળી બહાર, દાસી પૂછે સ્વામીની સાર. ૭
 કેમ નાંખોછો તમે નિશ્વાસ, કહે મમ વાલમ નહિ આવાસ;
 પાપી કોઢીયો આંછે કોક, ભૂત પ્રેત સમ આબ્યો ફોક. ૮

પદ સત્તરમું

રાગ સોરઠ—વિમળા નવકરશેા ઉચાટ કે-એ રાગ.
 વાહાલા પ્રાણુલવન પિયુ વિનતી આ અવધારજોરે,
 પરણી તરત તણ વણ વાંકે વાત વિચારજોરે. વહાલાં ટેક.
 વરત કાપીયું કુવે ઉતારી, નિર્દય નાથ દયા નવ ધારી;
 એ વિશ્વાસઘાતનું પાતક વારજોરે. વહાલાં ૧
 ગયા હોત મમ દોષ દાખવી, દુઃખ ન લાગત વ્યથા સાંખવી;

વિરહવ્યથા પ્રાણેશ્વર આવી નિવારજોરે. વહાલાં ૨
છળથી છેતરી નાથ નમેરા, બિજોણી પંથે કીધ ડેરા;
સમજ ક્ષીપ્રા જળનો-મર્મ હું ઠારજોરે. વહાલાં ૫
નાથ તણ પણ તણું ન ખ્યારા, ન્યારી ન રહે જીવતાં દારા;
સાંકળચંદ બિજોણી પંથ સુધારજોરે. વહાલાં ૪

પદ અઠારમું.

આશાગોડી-કામ છે દુષ્ટ વિકારી અહા પ્રભુ—એ રાગ.

કર્મતણી બલિહારી, જગમાં કર્મતણી બલિહારી. ટેક.
રાત વિતી રવી ઉચો ત્યારે, પિયર ગઈ તે બિચારી;
માતને વાત સુણાવી રડતાં, થઈ માતાં દુઃખીયારી. જગમાં ૧
રાજસભાનાં મંત્રી આવ્યો, પાપબુદ્ધિને પ્રચારી;
શ્યામ વહન નીચું સુખ રાખી, મૌન રહ્યો નિરધારી. જગમાં ૨
રાય કહે હર્ષવેળા દીલગિર, કેમ દીસો છો અપારો ?
પ્રીત તીહાં પડદો નવ રાખો, વાત કહો વિસ્તારી. જગમાં ૩
નાંખી નિસાસો કહે મંત્રી તવ, દૈવથી નવ બળજોરી;
દોષ ન મંત્રી કહે કુંવરીનો, કર્મ તણી ગતિ ન્યારી. જગમાં ૪
વિધિ પ્રતિકુળથી કુંવરી સંગે, કુષ્ટિ થયો સુત ભારી;
રાય ભણે કુળ ખંપણ કુંવરી, વિધિએ દીધ વિષકયારી. જગમાં ૫
દેવકુમર સમ કુંવરને કીધો, સ્પર્શે કોહીયો ભારી;
મંત્રી ઘર જઈ જૂવે જમાઈને, દીઠો રોગી તે વારી. જગમાં ૬
કર્મથી કુષ્ટિ થયો મંત્રી સુત, દોષ કુંવરી શીર જારી;
રાય કહે મહેં જોરે દીધી, કામ કર્યું અવિચારી. જગમાં ૭
મંત્રી કહે નહીં દોષ રાયનો, વાંક ન વહુનો લગારી;
યુત્રીની પેરે પાળીશ પ્રેમે, કર્મને વશ નરનારી. જગમાં ૮

વહાલી પણ વેરણ થઈ ભૂપને, રાખી એકલહારી;
 સાચિતે મરવું અતિ સાફ, આબુ કલંક શીર ભારી. જગમાં ૬
 ઊઘમ કરીને આળ હું ટાળું, ધર્મે વિજય વધારી;
 સાંકળચંદ ઉજળ્યાણી પૂરમાં, મળશે પિયુ નિરધારી. જગમાં ૧૦

પદ યોગણીસમું.

રાગ ભેરવી—આખી આલમને ઠંડારી—એ રાગ.

તેડી સિંહસામંત એકવારી, કુંવરી વાત કહે વિસ્તારી;
 આળ અકારી, પડી શીર ભારી, સાહ્ય કરો પ્રભુ ખાતર મારી;
 તે થઈ નિઃકલંક નારી, તેડી સિંહસામંત એકવારી. ટેક. ૧
 કહે સિંહ ધારી, જાહેન તું મહારી, રાચને કહી ઉપાય વિચારી;
 સાહ્ય કરીશ હું જહારી, તેડી ૨
 રાંચની પાંસે, સિંહ ઉઘાસે, જઈ સમજાવી સત્ય પ્રકાસે;
 દોષ રહિત છે કુમારી. તેડી ૩
 કહે તવ રાજા, એ મમ તનુજા, વહાલી પણ થઈ વેરણ તાજા;
 કર્મતાણી ગતિ ન્યારી, તેડી ૪
 ભૂપે તેડાવી, કુંવરી ત્યાં આવી, કરનેડી કહે શીર નમાવી;
 નરનો વેષ દો ભારી. તેડી ૫
 ભાગ્ય જો ભાવી, નાથ મનાવી, રાજ્ય મહેલ પધરાવું લાવી;
 શીરથી કલંક ઉતારી. તેડી ૬
 પણ સિંહ સાથે, આવે જો આથે, પ્રભુ કંડણાથી પકડી હાથે;
 નાથને લાવું લહારી. તેડી ૭
 રાચે વળાવી, સિંહને ભળાવી, કુંવરી એવંતીએ સિધાવી;
 સાંકળચંદ સુખકારી. તેડી ૮

પદ વીસમું.

મહીલું મૂલ્ય બતાવ પ્રેમદા પ્રેમ ધરીરે—એ રાગ-કાફી.

કુંવરી ઉજ્જેણી જાય; નરનો વેષ ધરીરે. કુંવરી ઉજ્જેણી જાય. ટેક.

પંથ કાપતાં આંખેા ઉજ્જેણી, કુસુમપૂરીથી કુમાર;

સામેા આંખેા ભૂપ ઉજ્જણનો, દે આવાસ-શ્રીકાર;

અતિ સન્માન કરીરે. કુંવરી૦

૧

નિર્મળ જળનું નવાણું નિહાળી, કુંવરી કરે ત્યાં નિવાસ;

અશ્વરતન પંચ પીવા પાણી, આંખ્યા અતિ ઉદ્ધાસ;

ઓળખીયા કુંવરીરે. કુંવરી૦

૨

સેવકને કહે અશ્વ એ કેના, પૂછે નામ નિશાન;

કહે સૌ એ હય ચંદ્રાનનનાં, શેઠ ધનંજય જાણ;

તહેનો સુત સફરીરે. કુંવરી૦

૩

નામ ઠામ સૌ નક્કી કરીને, આંખ્યા સેવક ઠામ;

ચંદ્રાનન ગયો લેખશાળાએ, તેકયો અધ્યાપક તામ;

છાત્ર સહીત જુતરીરે. કુંવરી૦

૪

સૌ છાત્રોને પીરસ્યું ભોજન, ભક્તિ કરી સામાન્ય;

ચંદ્રાનનને કંચન થાળે, પીરશી દે બહુમાન;

વીઝે વા કુંવરીરે. કુંવરી૦

૫

બીજા છાત્રો પંક્તિ લેદથી, એદ ધરે મન માંદ;

માન દીએ કેમ ચંદ્રાનને, સ્નેહ સાગરમાં નાદ;

કુંવરી પ્રેમ ધરીરે. કુંવરી૦

૬

કીમતી ભૂષણ કુંવરને આપે, દે બીજાને સામાન્ય;

કુંવરે નિજ પ્યારીને પિછાણી, ધન્ય સતી ચતુરસુખાણ;

તંજ વણવાંકે પરીરે. કુંવરી૦

૭

કહે જાણા સૌ છાત્રો ભાખો, નિજપર વિતી વાત;
તવ કહે સૌ ચંદ્રાનન કહેશે, છે વદ્ધલ એકાન્ત;
વાત તે કહેશે ખરીરે. કુંવરી૦

૮

અધ્યાપકની આજ્ઞા લઇને, કુંવર કહે સુણો વાત;
કલ્પિત કહું કે અનુલવની કહું, બોલો બોલ સુખત;
સુણજો હર્ષ ધરીરે. કુંવરી૦

૯

કુંવરી કહે કહો વાત વીતેલી, કુંવર કહે બધી વાત;
હરણ થયું પછી પરણ્યો ભાડે, કાઢ્યો ઘરથી નિપાત;
મંત્રીએ છળ ઉચ્ચરીરે. કુંવરી૦

૧૦

હૃદય હસે પણ કૃત્રિમ કોપે, સેવકને કહે તામ;
એ બુઠા બોલાને પકડો, નાઠા છાત્ર તમામ;
કુંવરને કહે કગરીરે. કુંવરી૦

૧૧

નાથ ઘટે નહીં આવું કરવું, વણ વાંકે તણ આપ;
વાળ્યું વરત કુવે ઉતારી, એ સમ અવર ન પાપ;
બોલો પ્રેમ ધરીરે. કુંવરી૦

૧૨

તણ નર વેષ બની તે નારી, સિંહને કહે મમ નાથ;
કુંવરને સિંહ નમ્યો તે વેળા, સતી કમળાવતી સાથ;
નિરખે નજર કરીરે. કુંવરી૦

૧૩

થાય થવાનું લાવી ભાવે, કર્મને શરમ ન લેશ;
ખેદ ન ધરશો નાથ નગીના, હર્ષ છે આજ વિવેશ;
બાણ સૌ સુધરીરે કુંવરી૦

૧૪

પદ એકવીસમું.

લીલાવતીએ લખી મોકલ્યોરે-કાગળ પ્રીતમ ખાસ-એ રાગ.
પરણીને પ્રીતમ પરહરીરે, શા વાંકે મમ નાથ ?

છેલ છખીલા છેતરીરે, પિયુ અખળા હું છું અનાથ.

વહાલા મનમાં વશ્યા, પ્રભુ લાજ તમારે હાથ.

વહાલા મનમાં વશ્યા.

૧

ચંદ્રવદન તુમ લાળીનેરે, ચમકી ચકોરી હું ચીત,

સાહે પરણીને ગયારે, નહીં સજ્જનની એ રીત, વહાલા;

જ્યાં પડદો ત્યાં શી પ્રીત ? વહાલા.

૨

કુષ્ઠિ કર પ્રિયા સોપતાંરે, ઉઘ્યાં શીરે દુઃખ ઝાડ,

વણિક વિદ્યા પીયુ કેળવીરે, આઠ્યા છળથી ઉભજેણી નિલાડ, વહાલા.

માતું ક્ષીપ્રા એધાનીનો પાડ. વહાલા.

૩

સતી શીશમણી તું ખરીરે, કીધું અઘટતું મહેં આમ,

પ્રાણ વિયોગ સંલેગમારે, મહારે કરવું પડ્યું એ કામ.

ખ્યારી મમ મન વસી, ચતુરાં તું ચતુરાઈતું ધામ, ખ્યારી ૦ ૪

દંપતી ધર્મને પાળશુંરે, તજીશ ન પ્રેમનો પંથ,

અર્ધ અંગ છો લામનીરે, દુઃખ સુખમાં સાથી આદંત. ખ્યારી ૦

શુંથે ગુણના સાંકળચંદ અંથ. ખ્યારી.

૫

દાહરો.

મન સંશય ટળવા ગયો, સિંહ ધનંજય ગેહ,

રાય દીધા લાજન જૂવે, ભૂપ નામ સસનેહ.

૧

સિંહ કહે સુભો શેઠજી, એ તુમ સુતની નાર.

સુણી હરખ્યો તે શેઠ તવ, લેઈ ગયો નિજ દાર.

૨

સાસુ સસરાને નમી, કુંવરી ત્યાં તત્કાળ,

પુરજન સૌ જોવા મળ્યા, હરખ્યા બાળ ગોપાળ.

૩

સિંહસામંત નિજપૂર ગયો, કહી પૂરપતિને વાત;

રોમ રોમ નૃપ હરખીયો, ધન્ય મમ પુત્રી સુભત.

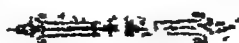
૪

નર વેષે ચતુરાઈ કરી, શોધ્યો નિજ ભરથાર,
 સત્ય તણો જય જય થયો, ધિક્ મંત્રી અવતાર. ૫
 મોકલીયો એવંતીએ, સિંહસામંત તે વાર,
 જમાઈને તેડાવીયો, આવ્યો કામ કુમાર ૬
 કુસુમપૂર દંપતી ગયાં, સન્મુખ ભૂપતિ જાય,
 દે સન્માન જમાઈને, ગજ વર ખંધ ચઢાય. ૭
 પૂર પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો, હુરખ્યો સકળ સમાજ;
 ચિરંજીવો દીવો કુંવર, કહે સૌ સફળાં કાજ. ૮

પદ ત્રેવીસમું ઉપસંહાર.

મુજ ઉપર ગુજરી પિતા પાંદશાહ જાણી-એ રાગ લાવણી.
 પછી મંત્રીનેજોલાવી ભૂપતિ ભાજે, ધિક્ધિક્ધિકાપી તું પાપતણાં ફળ ચાજે;
 તહે કલંક કુડુંસતીનેદીધું પાપી, નધરી પ્રભુની ખિહકમહારી લાજ ઉથાપી. ૧
 નિજ તનુજ કોડીયોછતાં ગયો મોશાજે, છે રૂપ ગુણનોભંડાર કહું કુટ કાજે;
 વિશ્વાસે રંભા સમી પુત્રી મહે આપી, તહે સાચી વાત ન કહી છેતર્યો પાપી ૨
 કરી પ્રપંચ ચંદ્રાનન પરણાવી ભાડે, સતીને શીર દેઈ કલંક કાજ વિણસાડે;
 મુજ પુત્રી કળા કેળવી નાથમનાવી, લાવીસતી શિરોમણીનિજ ભાગ્યે ફાવી. ૩
 એમ કહી વધકને વધ કરવાને સોંપ્યો, મંત્રીના રૂઠયા રામ ભૂપતી કોખ્યો;
 સુણીકુંવરકહે કરનેડ મહેરમુજ કીજે, મહારાજ મંત્રીને જીવિતદાનશુભદીજેઈ
 યુદ્ધિ કર્માનુસાર જીવની જાણો, મહારાજ નિમિત્ત એ મંત્રી રહેજ પ્રમાણો,
 યનવાનું લાવી યને ન વાંક બીજનો, જેલખ્યા લેખનવ ટળે ભૂપતિ માનો. ૪
 કુંવરે મંત્રીને જીવિત દાન આપાવ્યું, અપકારીનો ઉપકાર કરી બતલાવ્યું;
 ધરખાર જમ કરી કાઢ્યો નિજ દેશેથી, કંગાલ કર્મથી થયો લિહુ વેષેથી. ૬
 નહીં ભૂપને સુત ચંદ્રાનનને સુત થાપે, તસ માતતાતને રાય બોલાવી આપે;
 અંતે ચંદ્રાનનનેભૂપતિપદદીધું, કમળાવતીયઈ પંટરાણી કારજ સીધું. ૭

અંદાનન ભૂપતું રાજ્ય ન્યાયથી ચાલે, નિજ પ્રભુ પુત્ર પુત્રીસમ રાજા પાળે,
કર્મે હોય રાજા રંક રંક વળી રાજા, માંકેળાચ દુપુણ્ય પ્રભાવ અવાળતાંજા.

શઠ અહ્યારી અને વિશ્વાસી વિપ્ર.

સાદી લાવણી-મુજ ઉપર ગુજરી પિતાં પાદશાહ જાણી-એ રાજા.
વૈરાટય પૂરિમાં વિશળનામમહારાજ, ત્યાં પ્રાહ્મણ ભોળાનાથ દ્રવ્યમાંતાજ;
તસનારમરીગઈવૃદ્ધવિપ્રનેમેલી, ભટપરણ્યા અંદ્રમુખી દેઈ નાણાથેલી. ૧
તેસોળવર્ષનીસુંદરીરૂપનો રેલો, તસ પ્રેમ પાસમાં પડ્યો વિપ્ર મૃગ ઘહેલો;
જસકેશવેણીભેઈનાગવચ્ચો પાતાળે, શુભરક્તચાંદલો અષ્ટમીશંશિસમભાળે ૨
વળી ઈંદ્રધનુષ સમબ્રમરસ્મરને ભમાવે, નરનયનકટાક્ષકટારીથીઘાયલ થાવે;
આણીઆળી નાશા શુકચંચુસમ શેલિ, છેરકત અંધર પરવાળાભેઈમનલોલે. ૩
છેકપોલલાલગુલાળીરંગેગોરા, જસ વદન અંદ્રસમ અંદ્રમુખી એ ચકોરા;
વળી પીન પસાધર કટિ કેસરી લંકી, એ મદનશસ્ત્ર સ્ત્રીઘાયલકરેઅટંકી ૪
તસરૂપદીપકમાંપદીપતંગભટ ભૂલ્યો, પ્રેમદા રસ રંગે પ્રેમ હિંડોળે ઝુલ્યો;
એકદા કારણસર જવું ગોરને કાસી, નહિ રેલ જતાં આવતાંથાયછમાસી ૫
ભટકરેવિચારગયાવિણુત્યાંનવચાલે, સુની રહે અંદ્રમુખી તો પરધર મહાલે;
વળી પરદેશે પગખંધન સાથે લેતાં, શું કરવું ભોળાનાથ કરે એમચિંતા? ૬
એકદાકોઈઅહ્યારીમહેલામાંઆવ્યો, જમવાનું કહીને ભટે નોંતર્યો આવો;
તેઘરમાંમેઠાઅંદ્રમુખીનેનિરખી, ભૂલ્યોનિજભાનનેસ્ત્રી આવોભેઈ હુરખી. ૭
અહ્યારીભાળેવેષયુવાંનરૂપાળો, ભેઈ ચમકી ચતુરાં કરે આંખચનો આળો;
મેઢનેરઢલાગીઅરસપરસકરીસંજા, આધુનવખાધુગયોસ્થાન ચિત્ત ભજા. ૮
આ ભોળો પ્રાહ્મણ કશુંનસંમજ્યોત્યારે, પાપીઅહ્યારીઆવ્યોફરીજરીવારે;
લ્યો આ તરાણું મહારાજતમારાઘરનું, મુજકપડેચોટયુંઆંબુ પણુતેપરનું. ૯
વણુદીધું નવ લેવાય અદત્તાંલાળે, અહ્યાર્ય નાશ તો થાય લેઈ વણ માળે;

એમકહીતર ખલુ દેલટનેનિરધારી, મનલોળોકરેવિચારમલોપ્રહચારી. ૧૦
 સોંપું એને ઘર નાર બિગાડ ન થાવે? પ્રહચારી હા! જો લણે પુણ્યપરલાવે;
 કહેવિપ્રસુણેમહારાજવિદેશેજાવું, કરીકામસફળદીનથોડારહી ઘર આવું. ૧૧
 ત્યાંલગીઆપસાયવેનારઘર મહારાં, માનીશ મહોટો ઉપકાર તમે છો સારાં;
 રહીમાંડવીમાકરીરસોઈજમળેલાવે, આચંદ્રસુખીનેજવાનદેશેકયાંએ? ૧૨
 કહેપ્રહચારીમહારાજ ભૂત વળગાડો, સ્ત્રી પાસે રાખી પ્રહચર્ય વણસાડો;
 સ્ત્રીવસેલીતન્યાઆડીહોયનિવાસે, ત્યાંપ્રહચારી નવ વસે રહે કેમ પાસે? ૧૩
 મળવાઆવ્યોદળવાળેસારોરાજ, પણજમ્યોઅનૃતમનાકહુંકેમમહારાજ!
 દીનથોડારહીઆવળેપત્રપાઠવળે, સાંકળચ દલટજીઘરનીચિંતાતજળે. ૧૪

પદ બીજું-રાગ કંવાલી.

શુકન જોઈ વિપ્ર સંચરીયા, કાશી સન્સુખ પરવરીયા;
 રહ્યાં ઘર દહરમાં પડીયાં, ચંદ્રસુખી જાર સુખ ભરીયા. ૧
 જોડ આશુક માશુકની, અમન ચમને રમે જમણી;
 ગયા દીન વહી થઈ રમણી, ચંદ્રમખી ગર્ભણી ઠમણી. ૨
 કરે વિચાર પ્રહચારી, ક્યેતી થાય અહીં મહારી;
 ફૂટીને કાઠશે મારી, ચંદ્રસુખીને કહે ધારી. ૩
 જલું પરગામ નિરધારી, લઈધન માલ સૌ દહારી;
 જતાં શુદ્ધ ચાર સૌ ધારો, પડારી કેડ લે મહારી. ૪
 ખુશીથી મોઝે હવો? તમાશો હું કહું કેવો?
 લાજવળે પાન તું તેવો? નવિન નાટક રચું કેવો? ૫
 ગયો પછી આગલે ગામે, પોષ્ટમાં પત્ર જઈ નામે;
 નાંખી અવ્યો તરત ધામે, બીજે દીન પત્ર તે પામે. ૬
 પત્ર તે અમાં જોલ્યો, લણે કાશી થકી લોળો;
 પડ્યો માંદો ઘણો ઢોલો, પ્રિયા મહો દેખવા મહોલો. ૭

સાથ સમજાવી અહ્મચારી, પડોશી મોકલો દહારી;
કુટે શીર ચંદ્રસુખી નારી, રૂઠ્યો હા! દેવ નિરધારી.
લખ્યો આ લેખ મમ નાથે, પડોશી કોઈ ચલો સાથે;
પડોશી કહે મળી ખાંતે, જાઓ અહ્મચારી સંગાથે.
હુવે અહ્મચારી ના પાડે, પડી વેળા પડો આડે;
પડોશી કહે કામ કાઢે, ફરજ અહ્મચારીને પ્રાડે. ૧૦
પછી અહ્મચારીને નારી, સિધાવ્યાં લઈ પુંજ સારી;
ગયાં ઉજ્જયની નિરધારી, થયાં ત્યાં દાનવીર ભારી. ૧૧
લઈ એક મહેલ શણગારી, નવિન જોડું રહું જારી;
કરે સુખ ચેત નરનારી, પ્રસિદ્ધિ દાનથી ભારી. ૧૨

પદ ત્રીજું-સુખગીછંદ.

જ્યું કામ કાશી થકી ઘેર આવ્યો, લલો વિપ્ર ભોળા સ્વભાવે ન જાણ્યો
જહીં ઘેર નારી નહીં અહ્મચારી, દીકું ઘેર તાળું થયો ત્રાસ ભારી.
પૂછે પ્રશ્ન પાડોશીને વિપ્ર ત્યારે, ગઈ કયાં પ્રિયાને ગયો અહ્મચારી?
કહે મંદગીનો અહીં પત્ર આવ્યો, તમે પાસ તે અહ્મચારી સિધાવ્યો.
લઈ ચંદ્રસુખી ગયો આપ પાસે, વિચારે લલો હું ઠગાયો નિરાશો;
અરે! ઘાત વિશ્વાસનો કીધો એણે, ફરજી થયો ગુમ હું રાખું તકેને.
હુવે ઉદ્યમે શોધ કાઢું હું રાગી, થઈ કાવકો તે કહે વાત સાચી;
અળ્યા તે ન વાટે ગયાં ખીજ વાટે, કરી શોધને ઘેર લાવું હું જાતે.
પછી જોઈ વિપ્રે હુવેલી તપાસી, ગયાં લેઈ વાળી ન કોડી નિવાસી;
ધરી ધૈર્યને વિપ્ર ચાલ્યો વિદેશે, પડી આપદા સંપદા ધીર લેશે?
જૂવે ગામ ગામે ન કયાં ભાગ લાગે! ગયો વિપ્ર ઉજ્જયણીમાં એ સુભાગ્યો;
કરી પુછ તો દાન દે જેહુ થોકે, ખતાવી નવી જોડ ત્યાં ગામ લોકે.
ગયો વિપ્ર છાનો જૂવે ગુમ મોખે, નવું જોડું જોડું દીકું મહેલ ગોળે.

પછી પાપીને જોઈ જોડાયો મશાણે, મઠે મહાલતો યોગિ દીકો અબણે. ૭
 નમી યોગિને તે વહે વિપ્ર વાણી, સુવા ઘો મહુને આજની રાત જાની
 કહે યોગિ ના પાસા રાખું કદાપી, અમે યોગિને માણસો આજ પાપી,
 ન સંસારીનું કામ વેરાળી પાસે, કુસંગે રૂઠો કસ્તુરી વાસ નાસે;
 કહે વિપ્ર જો આગના હોય ખાંતે, પકડ્યો ઓટલે હું રહું આજ રાતે ૮
 ન આપે રજા તે સુતો ત્યાં પરાણે, અજંબે ન જીવે જૂને ખેલ છાને;
 પછી મધ્યરાત્રી થઈ ઘોર કાળી, કરી ચોર ચોરી પધાર્યા ખુશાલી. ૧૦

પદ ચોથું—ચોપાઈ.

મધ્ય રાત્રીએ તસ્કર માલ, ચોરી કરી લીલમને લાલ;
 રાય તણે લુંટી બંડાર, ચોરી લાવ્યા અપરંપાર. ૧
 મણી માણેક માતીને લાલ, રત્ન જડીત સોનાનો માલ;
 તસ્કર પેઠા મઠમાં તામ, ખાવાને દે માલ તમામ. ૨
 ખાવો રીઝ્યો દે સન્માન, ધૂણી ખોદી કહેડો સમાન;
 ઘાલ્યો ધુણી નીચે માલ, ઉપર માટી અગ્નિ ઝાળ. ૩
 વિપ્ર કપટ ઉઘે જાગતો, જૂવે કર્યો ખાવે જાપતો;
 પરભાતે પગલું તડકાળ, આંચું મઠમાં કહે કોટવાળ. ૪
 ખાવા દે રાજાનો માલ, નહીંતો આંચો તહારો કાળ;
 ખાવો કહે અહીં કરો તપાસ, આ લંગોટી છે મુજ પાસ. ૫
 કહે પગી પગલાંનો તાલ, નિશ્ચે આઠ્યો મઠમાં માલ;
 તવ ખાવો કહે પંથી કોક, સુતો ઓટલે છાનો લોક. ૬
 ચોરી કરી એણે કદી હોય, પકડો એ પાપીને તોય;
 પકડી ખાંધ્યા ભટને તામ, લો ભટજી એ માલ તમામ. ૭
 બોલે નહીં પ્રાણી તે વાર, મારે મુદંગરનો બહુ માર,
 ત્યાં રાજા નરસિંહ બૂપાળ, ન્યાયવંત દાનો નરપાળ. ૮

લાવ્યા બાંધી રાય હનુર, પૂછે વિપ્રને રાય સનુર;
 કરી ચોરી કે તેં નવ કરી, બોલ્ય વાત સાચી ઉચ્ચરી. ૯
 દીઠો માલ કે તાલ તમામ, દીઠો ચોરકે શું થયું આમ ?
 સુદામાલ ન તહારી પાસ, પણ આવ્યું પગલું ત્યાં ખાસ. ૧૦
 કરી ચોરી કે ન કરી હાય, પણ નિશ્ચે જાણે તું સોય;
 ગુન્હેગાર સો છૂટી જાય, બિન ગુન્હે માર્યો નવ જાય. ૧૧
 માટે સાચી કહે તું વાત, છોડી મૂકું હું સાક્ષાત;
 નહિતો બ્રાહ્મણનો વધ થાય, મહારે કરવો પડશે ન્યાય. ૧૨
 વિપ્ર ન બોલે નામ નિશાન, ડોક હલાવી કરતો સાન;
 મુખે ન બોલે એક ઉચ્ચાર, સલા કહે પાખંડીયાર. ૧૩
 નિશ્ચે એ છે સાચો ચોર, માલ ગોપવ્યો કોઈક ઠોર;
 પછી રાયે કરી શિક્ષા તામ, લેઈ જાઓ વધ કરવા કામ. ૧૪
 વધક ગયા લેધને વધ સ્થાન, વિપ્ર કહે એક અરજ નિદાન;
 મહારાજને કરવી ખાસ, વધક ગયા લેઈ રાજા પાસ. ૧૫
 ખડો કર્યો બ્રાહ્મણને જામ, વિપ્રે નૃપને કર્યા પ્રણામ;
 કહે મહારાજ બોલો બોલ, વિપ્ર વદે તવ બોલ નિટોલ. ૧૬

પદ પાંચમું—રાગ સૌરઠ.

વિમળા નવ કરશે ઉચ્ચાર કે વહેલાં આવશુરે—એ રાગ.

મહારાજ તાજા આ રંકની અરજ દિવકારજેરે,
 છું હું ચોર અગર શાહુકાર, તે આગળ ધારજેરે. ટેક.
 પ્રજા પુત્ર પુત્રી સમ પાળો, ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ દયાળો;
 અંતજ હાથે બ્રાહ્મણનો વધ વારજેરે. મહારાજા ૧
 ક્ષીપ્રા નદીને તંટ અંચ ખંડકી, મરવું મહારે હાથે હરખી;
 અંશુકે અગ્નિ પ્રકટાવું ધારજેરે. મહારાજા ૨

યજ્ઞ એક અરજ કરું હું ભાવે, એહ તમાશો જોવા આવે;
 ખુદ્દા બાળ નગરના સૌ જન સારજોરે. મહારાજા ૦ ૩
 જે જોવા નવ આવે એનો, ન્યાય થાય મહારા સમ લેનો;
 હુકમ કરી નૃપ પ્રજા સહીત પધારજોરે. મહારાજા ૦ ૪
 રાજે વિપ્રની અરજ સ્વિકારી, હુકમ કરી કીધી તૈયારી;
 બીજે દીન તટીની તટ ઠઠ મળી ધારજોરે. મહારાજા ૦ ૫
 ચિતા રચી પ્રાદાણ મુખ બોલે, સળગાવો રવી ચંચ નિજ બોલે;
 સભ્ય હોય તો આ ચંચ જળથી ઠારજોરે. મહારાજા ૦ ૬
 એમ વહી ચંચ પ્રદક્ષિણા દે, ત્રણ વાર ફરી ફરી પ્રાદાણ તે;
 સાંકળચંદ શું અચરજ થાય વિચારજોરે. મહારાજા ૦ ૭

પદ ૬ હું-ચોપાઇ.

હવે વિપ્ર તે ભોજાનાથ, લજવે નાટકનો ત્યાં પાઠ;
 રાજા પ્રજા શેઠ શાહુકાર, મળી અઢારે વર્ણ અપાર. ૧
 જીહાં તમાશો ત્યાં સૌ જાય, હોય ન તેડું લેનું કયાંય ?
 અચરજ જોવા મેદની મળી, હવે વિપ્રની આશા ફળી. ૨
 ત્રણ પરદક્ષિણા દે તે ઠામ, ચંચની પાછળ પ્રાદાણ તામ;
 એકએક ફેરે એક પદ કહે, એકએકને પકડી કર થહે. ૩
 સોંપ્યા સિપાઇને તે વાર, ત્રણેને વિપ્રે તે ઠાર;
 જે પદ બોલ્યો ભોજાનાથ, તે સાંભળજો સૌ મળી સાથ. ૪

“તરખહું ન ચોરે આવો પ્રદાચારી.” ?

“પ્રતિપ્રતા વાહ ! આ નારી ?”

“ચોરી શું કરાવે આવો મકધારી ?”

“માર્ચો જાય આ ઘર બારો ?”

પહેલું પદને પહેલી વાર, પ્રદાચારી પકડ્યો તે ઠાર;
 બીજે પદે ફર્યો બીજી વાર, ચંદ્રમુખી પકડી નિરધાર. ૫

ત્રીભુ પદ કહી ત્રીજી વાર, ફરતાં મઠધારી પર. સ્વાર;
 ચોથું પદ બોલી તત્કાળ, છાતી ફૂટે વિપ્ર વિશાળ. ૬
 પામ્યા પ્રેક્ષક અચરજ તામ, ખડખડ હસતા લોક તમામ;
 પણ એ લેહકથાનો લેહ, કોઈએ ન કળ્યો વિપ્રનો વેહ. ૭
 તવ વિપ્રે અથથી ઈતિ વાત, સમજાવી સૌને સાક્ષાત;
 મઠમાં જઈ બતાવ્યો તાલ, ધૂણી બોલી નિકળ્યો માલ. ૮
 રાંચ વિપ્રને કહે સાબાશ, ચંદ્રમુખી સોંપાવું ખાસ;
 વળી પુરોહિત તુજને કહું, દરમાયો દધને દુઃખ હરું. ૯
 કહે વિપ્ર એ નાગણુ નાર, દૂધ સાકરથી પોષી સાર;
 છતાં ઘાત વિશ્વાસી તણો, કર્યો રાચ એ નાગણુ હણો. ૧૦
 રાચ કહે સ્ત્રી વધ નવ થાય, શાસ્ત્ર વિષે એવી આમનાય;
 નાક કાન છેદી પૂર ખહાર, બેસારી ખર કાઢી નાર. ૧૧
 પાષી બ્રહ્મચારી મઠધાર, શિક્ષા કરી કર્યો દેશનિકાલ;
 ફરી પરણ્યો નહિ ભોળાનાથ, રાંચ હબ્બુર રહી થયો સનાથ. ૧૨
 શક બ્રહ્મચારી કુલટા નાર, છળથી છેતરીયો ભરથાર;
 જો શકનો કરીએ વિશ્વાસ, સાંકળચંદ થઈએ દુઃખદાસ. ૧૩

બારવર્ષની બાળા અને બ્યાસી વર્ષનો બુદ્ધો. ॥

કન્યાવિકૃતનો કબાલો ને ફળેતીના ફાળકા. ॥

હરિગીત ૭૬.

પૂર પુરંધરમાં રાચ નરહરિ વણિક લોભાકર વસે,
 માંભર દૂધ દેખી ધસે તેમ દ્રવ્ય જોઈ લોભી ધસે;
 તે વણિકને કન્યા કુંવારી ત્રંધણુ બેટી છે ભલી,
 એક બાર બીજી ચોદ ત્રીજી સોળ વર્ષની અટકળી. ૧

મહાટી દીવાળી વચ્ચે પાલી છેક નાની ડાહી છે,
 સૌથી રૂપાળી ને લલેલી ડાહી ગુણની આહી છે;
 જેમ કસાઈ બકરો કાપવા દઈ મલીદા પોષે તથા,
 તેમ વણિક કન્યા વેચવા સાકર અને દૂધ દે તથા. ૨
 કન્યા થઈ વર યોગ્ય જ્યારે માગણી લોકો કરે,
 પાપી પિતા કન્યા ખતાવી મૂલ્ય જુજવું ઉચ્ચરે;
 વીસ સહસ્ર માણે ડાહીના તે પ્રથમ નંબરની ગણી,
 બીજી ત્રીજીના ખાર પંદર સહસ્રની છે માગણી. ૩
 જેમ બકાલું વેચે બજારે તેમ બેટી વેચવા,
 નિર્લજ થયો તૈયાર લોભી મૂર્ખની નહિ કાંઈ દવા;
 માગાં ઘણાં આવે ખતાવે દામનો નહિ કાંઈ ધડા,
 આવ્યો વરસ યયાશી તણાં એક આખ્ય કાણો લંગડો. ૪ -
 તે લખપંતિ બુદ્ધો નવલશા નવી કન્યા વહોરવા,
 માગું કરે તે ડાહીનું વીસ સહસ્ર મુલ્ય દઈ વર થવા;
 ક્રીધો કળાલો ડાહીનો બહાનું લીધું લોભાકરે,
 લેઈ જાન વહેલા આવળે મુજ વચન પાછું નવ કરે. ૫
 પણ ક્યાસ રેડીમેડીને દર દાગીના લઈ આવળે,
 મુજ લગ્ન દિન નિરધારીને સંદેશડો અહીં કહાવળે;
 તે સમય લોભાકર તણાં જે મિત્ર દાનો સન્મતિ,
 આપે શિખામણ સ્નેહથી માને ન લોભી દૂરમતિ. ૬
 પરમાટી વેચે ખાટકી તે દેખી દીલમાં કંપીએ,
 નિજ લાડકીની માટી વેચી કાચલાથી ન જંપીએ;
 ભરીએ ન પાપી પેટ દુહિતા દામથી દિન દોહલા,
 એ દ્રવ્ય મુજ લેઈ જાય મન પસ્તાય એતે કાચલા. ૭

લોલી કહે રે મિત્રા બુદ્ધિ નથી એક બદામની,

ફળ ખાય પ્રજા ઉછેરનારો થાય નવ બીજો ધણી;

નિજ ખેતરે જે પાક પાકે ખાય કે જેવે ધણી,

જે પુત્રી પાકે ઘેર આપણ વેચીને લઈએ મની.

તવ મિત્ર કહે કોઈ યુવકને દે ભલે પૈસા લેઈને,

કાં વહેર વાળે પુરાતનનું બુલો બુઢો જોઈને ?

છે અભણને વાળી આખ્ય કાણો લગવે ઘર આપણું,

પૂર્વજ તાણું ધન ખાય એઠા તપે પરનું તાપણું.

લોલી કહે કાણોજ રાણો બાળ બુઢોને ગણું,

છે લંગડો પૈસે વડો તે ઈંદ્રલંકારી લાણું;

મુખથી કહ્યા તે દામ દીધા વા'રી મંથે શું વળે ?

છટ્ટી તણા જે લખ્યા ધાત્રી લેખ ટાળ્યા નવ ટળે.

બહુ શિખ દેતાં વિખ બ્યાસ્યુ લોલીએ જરી નવ લહી,

કપિને શિખામણ આપતાં કરી મુઘડીને નિર્જહી;

વિવાહ ડાહીનો નવલથી નક્કી કર્યો દુરભાગીએ,

દીધાં લગન મહાસુદ બીજનાં ધવળ મંગળ વાગીયાં.

ચોપાઈ.

લોભાકરનું ઘર રંગાય, પાપક વડીયો ત્યાં બહુ થાય;

માનનિઓ મળી મંગળ ગાય, ધન વહેલો ગણી ગણી દુરખાય.

એક કહે વર ન્હાનો બાળ, વરસ ખારનો નવલ રસાળ;

બીજી સખી કહે બુઢો કાળ, કાણો ને બુલો વિકાળ.

ત્રીજી કહે ધનનો નહિ પાર, ડાહીને ઘેર મોટર છે ચાર;

ચોથી કહે ધિક આપી પિતા, પુત્રીને જોઈ બળતી ચિતા.

પંકાવો વહોર્યો રોકડો, ભય ન લેઈ સાથે દોકડો;

એમ પરસ્પર કરીને હાસ્ય, ગાય ગીત માનનીઓ ખાસ. ૪

લોભાકરનો મહા અન્યાય, પ્રભુ કૃપાથી મિથ્યા થાય; ૫

એક દિવસ સન્મતિને ઘેર, અર્ધ ડાહી છાની શુભપેર. ૫

કાકા હુંછું અખળા રાંક, હું નિર્દોષ નથી મુજ વાંક; ૬

છતાં લોભી મમ પાપી પિતા, હોમી મુજને બળતી ચિતા. ૬

પૈસાનો પૂજારી ખરે, પેટ પુત્રી વેચીને ભરે; ૭

કસાઈથી છોડાવે ગાય, પુણ્ય આપને મોટું થાય. ૭

શાન્તિદાસનો રમણિક પુત્ર, છે વિદ્વાન યુવક ઘરમુત્ર; ૮

લગ્ન કરે મમ લેની સાથ, સામ દામથી કરે સનાથ. ૮

લગ્ન સમે કોઈ કરીને મિષ, રાત્રે આવીશ હું હરગીશ; ૯

પછી કરજ્યો મમ કારજ સિદ્ધ, થશે પુણ્ય કીર્તિ પરસિદ્ધ. ૯

કાકે કહ્યું બેટા ધર હામ, કરી ન શકું પ્રભુ કરશે કામ; ૧૦

શાન્તિદાસને સન્મતિ મળી, કર્યો સાલ સંચો હળીમળી. ૧૦

કુંવાલી.

દિવસ શુભ લગ્નનો ભાવ્યો, નવલ ત્યાં જન લેઈ આવ્યો; ૧

વરસ ખ્યાશી તંજો બુદ્ધો, લયડીયાં ખાય તે મુદ્ધો. ૧

ન કાજો રાતમાં ભાળે, લુલો લેઈ લાકડી ચાલે; ૨

નિરખી મન લોકનાં દાઢે, નક્ક પાપી ન કાંઈ લાળે. ૨

કરે નિંદા મળી થાકે, પિતા પાપીને કાણ રોકે? ૩

ઝરે નીર આંખથી સળિને, દયા દીલ ના બૂખ્યા મળે. ૩

કીહાં બુદ્ધો કીહાં બાળા, કાગને કંઠ મણિમાળા; ૪

અરે કાજો અને લુલો, વરે કેમ અપ્સરા બૂલો? ૪

થાય અન્યાય આ ટાણે, ન કોઈનું લોભીયો માને; ૫

લોક ચરચા મળી ચાલે, લગ્ન વેળા થઈ મ્હાલે. ૫

પછી શણુગાર પહેરાવે, સગાં સૌ ડાહીને લાવે;
 કહે ડાહી તે સમે ચાવું, જઈ જંગલ તરત આવું. ૧
 પેટમાં પીડ બહુ આવે, પલકમાં પ્રાણ મુજ જાવે;
 સજેલાં વસ્ત્ર સૌ પહેરી, લઈ કળશો ગઈ વહેલી. ૭
 ગઈ તે સન્મતિ ઘેરે, શુભ એ વાત નવ ચહેરે;
 પીતળ લોટા તાણી ચોરી, રચી પરણાવી એ ગોરી. ૮
 રમણથી હસ્ત મેળાવી, હૃદયભૂમિ પ્રેમળીજ વાવી;
 રમણના લાઈને લાવે, ડાહીનાં વસ્ત્ર પહેરાવે. ૯
 સજી શણુગાર સૌ ડાહીનો, ગયો ન્હાનો સમી વયનો;
 ઘુંઘટડે ડાહીને માની, ચોરીમાં લેઈ ગયા જાણી. ૧૦
 નવલની સાથ પરણાવી, મંગળ શુભ ચાર વરતાવી;
 અતિ લોભી પિતા પાપી, થયો ખુશ ડાહીને આપી. ૧૧
 ગયાં નિજ ઘેર સૌ દોડી, વાસઝહ ગઈ નવી ભેડી;
 પછી ત્યાં હાસ્ય થયું કેવું ? ન સ્વપ્ને જોયું એ જેવું ? ૧૨

હરિગીતજંદ:

પછી મધ્યરાત્રે વાસઝહમાં દંપતી બેઠે બણબણે,
 હા ! કર્યો કાળો કેર વાળ્યું હેર નાનો મુખ ભણે;
 હે નવલ ! તારા સ્પર્શથી નારી મેટી હું નર ભયો,
 કાંઈ કર્યું કામણ નવલ નવલા જૂલમ આ કેવો થયો ? ૧
 કહે નવલ વીસ સહસ્ર લેઈને લાયકો પરણાવીયો,
 હા ! લોભી ધૂર્ત પ્રપંચજળે મ્હને ત્હેં સપડાવીયો;
 પછી નવલ નાનો અને ઘરનાં સર્વ નીચે ઉતર્યાં,
 સૌ ચોકમાં લેળાં થયાં ત્યાં ભસે રાત્રે કુતરાં. ૨
 મ્હેલા તણા લોકો બધા જાણ્યા મુણી ગરબડ ઘણી;

નાનો રૂવે ને નવલ કૂટે થઈ ભવાઈ દંપતી તણી;

લોકો હુસે દોરો ધસે સૌ કહે કેવો કાયડો ?

નહિ તમાશાનું હોય તેડું નવલ પરણ્યો ભાયડો. ૩

ગઈ જામની ઉગ્યો દિવાકર પ્રભાતે કહે સૌ મળી,

દરબારમાં ફરિયાદ કરી દોરાવીએ લોભી વળી;

પછી નવલશા દરબાર જઈ પોકાર કરતાં ઉચ્ચરે,

સરકાર લોભાકર વણિક વિશ્વાસઘાતી છે ખરે. ૪

વીસસહસ્ર લઈ નિજ પુત્રી દેઈ વિશ્વાસ આપી છેતર્યો,

આ કબાલો કન્યા તણો કરી કેરકાળો ખડું કર્યો;

પછી જાન તેડાવી ભલી ચોરી રચી શુભ ચોકમાં,

સ્ત્રી ખદલ પરણાવી પુરૂષ હાંશી કરી સૌ લોકમાં. ૫

આ હાસ્ય સુણી રાજા પ્રજા ને સભા સૌ અચરજ ધરે,

સ્વપ્ને અને ન ખનાવ તેવું થયું કાવત્રું ખરે;

આજ્ઞા સુણી રાજા તણી તે લોભી ખાંધી આણીયો,

આ વાતનેા નવ લેદ જાણું જાલ જાલ્યો વાણીયો. ૬

રાજા કહે કન્યા તમારે ઘેરથી લાવો અહીં,

કહે વાણીયો નથી ઘેર મહારે નથી માલમ કયાં ગઈ ?

પછી અચાનક તે સભા વચે ડાહી હાજર થઈ તદા,

નમી રાયને કહે પિતા મારા કર્મની સુણુને કથા. ૭

આ કથાનાયકે હું બની પાપી પિતા ઘર અવતરી,

એવો ખનાવ અને ઘણા કન્યા વિક્રયથી નરહરી;

નાટકે સુણો આ નવલ આપ કને કહું જે થયું યથા,

કરી કાયદો કન્યાવિક્રમનો ચાલ બંધ કરો તથા. ૮

શું કહું કથની મારી રાજ—એ રાજ.

કન્યાવિક્રય ટાળો રાજ, કન્યાવિક્રય ટાળો;
 થાય કેર પુત્રીપર કાળો રાજ, કન્યાવિક્રય ટાળો. કેક.
 પાપી પિતા લોભાકરની હું, પુત્રી છું નામે કાઢી;
 ઝેર ન હીધું ગળથુથીમાં, મારી ન કેમ નખ વાહી રાજ ? કન્યા. ૧
 નિજ સ્વાર્થે એ પાપી પિતા મમ, દૂધ સાકરથી પોષે;
 રૂપ રંગ ખીલવવા માટે, જતન રતન કરે હોંશેરાજ. કન્યા. ૨
 માંસની ખાતર જેમ બકરાને, કસાર્ધ ખુબ ખવરાવે;
 વિશ્વાશી નિર્દોશી પશુને, પાળી પ્રાણ લે ભાવે રાજ. કન્યા. ૩
 તેમ મુજને આ લોભી પિતાએ, પૈસા ખાતર પોષી;
 સહસ્રવીસ લેઈ મુજને વેચી, રાજન હું નિર્દોષી રાજ. કન્યા. ૪
 મુજ માટે આ કાણો લૂટો, ખ્યાશી વર્ષનો બુદ્ધો;
 વર વહોરી ચોરીમાં આણ્યો, જઠર મૂર્ખને સુદ્ધો રાજ. કન્યા. ૫
 મ્હેં જાણ્યું આ ચોરી કરતાં, બળતી ચિતા બહુ સારી;
 આ વરને વરવાથી મરવું, ખેતર ધાર્યું વિચારી રાજ. કન્યા. ૬
 લોભી પિતાની પુત્રી ખરી પણ, શુભામલી નથી એની;
 વેચી શકે કેમ પુત્રી પાળી, હુક નથી રકમ ન લેહણી રાજ. ક. ૭
 માણસ કે શુભામ ન વેચે, કયો આકટ સરકારે;
 તો તનુભ વેચાય ન દમડે, થશે કાયદો ક્યારે રાજ ? કન્યા. ૮
 પછી મ્હેં ધૈર્ય ધરી કરી સુકિત, કપટ પીડા ઉચ્ચારી;
 જંગલને મિષ ગઈ સન્મતિ ઘર, રમણ વરી નિરધારી રાજ. ક. ૯
 તે પછી જેહ બનાવ બન્યો તે, આ નાનો સૌ કહેશે;
 મ્હેં મારી વીતી કહી સાચી, રાય ન્યાય શુભ દેશે રાજ. કન્યા. ૧૦
 નીચ અનાર્થ ન હીકરી વેચે, આર્થ નામ ધરી વેચે;

રાખ કોયલા ન રહે કોડી, જાય નેપાળા રેચે રાજ. કન્યા. ૧૧
 કસાઈ પરની માટી વેચે, તે દેખી દીલ ડરીએ,
 નિજ તનુજની માટી વેચી, પાપી પેટ ન ભરીએ રાજ. કન્યા. ૧૨
 ગાયને દીકરી જ્યાં દોરે ત્યાં, જાય બિચારી બાળા;
 દીન અબળાની હાય લઇને, જપે ન કરી કૃત્ય કાળાં રાજ. ક. ૧૩
 કન્યાની વયથી ત્રમણી વય, એવો વર પરહીએ;
 તેા બલિચારનું કારણ બુઢો, ભેઈ ન ઝીકો દુઃખ દરીએ રાજ. ક. ૧૪
 અબળાના દુઃખની સુણી કહાણી, આર્ય દયા દીલ ધરજો;
 સાંકળચાંદ કન્યાવિકચનું, ઝેરી જડમૂળ હરજો રાજ. કન્યા. ૧૫

મુંદર શામળીયા—એ રાજ.

રાજ આ અરજ સુણો, કહે નહાનો મહારાજ; મ્હને નિર્દોષ ગણો,
 કંઈ અબળાનું કાજ, રાજ આ અરજ સુણો. ટેક.
 સન્મતિને ઘેર ડાહી આવી, વાર થઈ કરે શોધ સિધાવી;
 પકડાવે કદી વહારને લાવી, તેથી વેષ વિચિત્ર સજાવી;
 સન્મતિ કહે કર કાજ. રાજ આ અરજ સુણો. ૧
 દીન અબળાની દયા મ્હને આવી, તેથી હા, સણી હિમ્મત લાવી;
 વેષ ડાહીનો સૌ પહેરાવી, મોકલીયો ચોરીમાં સજાવી;
 ભાડે પરણ્યો હું રાજ. રાજ આ અરજ સુણો. ૨
 ઘુંઘટડે નર કોઈએ ન જાણ્યો, મુહુર્ત વિતે પરણે નહિ કાણો;
 ઉતાવળ કરી ગોરે તાણ્યો, પરણ્યો નવલ મ્હને વર પહાણો;
 ઉભો કર્યો અહીં આજ. રાજ આ અરજ સુણો. ૩
 કોતક આ સુણી રીઝ્યો રાજ, ધન્યવાદ દે ડાહીને તાજ;
 ના'નાને સન્મતિને ઝાઝા, સન્માને રાજ રહી માઝ;
 ડાહીને દે ચીર સાજ. રાજ આ અરજ સુણો. ૪

કહે મહારાજ બેટી તું મારી, તહે કુળ ઉભયની લાજ વધારી;
વળી નિજ બુદ્ધિથી વિપત વિકારી, તહારા ગુણ ગાશે નરનારી;
આ સુખી આશિર્વાદ. રાજ આ અરજ સુણો. ૫

અરે નફટ! લોભાકર પાપી, તહે કુળ રાજની લાજ ઉથાપી;
વેચે ન પુત્રી કસાઈ કઢાપી, તહે કસાઈની છાપજ છાપી;
નર રાક્ષસ નહી લાજ. રાજ આ અરજ સુણો. ૬

સેવકને કહ્યું તવ મહારાજે, જમ કરો લોભી ઘર આજે;
નાણાં નવલને ઘો અંદાજે, ફરી ન કરે કોઈ કાજ. સમાજે;
અમલ કરો ઝટ આજ. રાજ આ અરજ સુણો. ૭

કહે નવલને રાજ ત્રાડી, સાઠે બુદ્ધિ બુઢા નાડી;
વર્ષ ખ્યાસીનો પકડી લાડી, પરણીને પડવું છે કાડી;
ફરી ન કરીશ એ કાજ. રાજ આ અરજ સુણો. ૮

આજથી મુજ રાજ્યે કોઈ પાપી, પુત્રી વેચશે આણુ ઉથાપી;
શિક્ષા દંડ કરીશ દુઃખ આપી, કયો કાયદો છાપે છાપી;
સાંકળાયદ સર્થો કાજ. રાજ આ અરજ સુણો. ૯

હાહારો.

દિન પલટયો પતટી ઘડી, ત્યાં કન્યા વેચાય;

અન્ન વસ્ત્ર ન મળે કદી, ખૂરે હાલ મરાય. ૧

બુચો કાઢિયાવાડની, ચઢતી હુતી અપાર;

કન્યાવિક્રયથી થઈ, પડતીનો નહિ પાર. ૨

જો ધન હોયતો વાવરી, કરીએ લાખ પસાય;

નહિતો કંકુને કની, દેવાનો છે ન્યાય. ૩

પણુ કન્યાવિક્રય તણુ, દ્રવ્ય હોયલા રાખ;

નાત જાત વ્યવહારમાં, બગાડીએ કેમ શાખ ? ૪

લઈ વણિકે મોતીચંદ આંવ્યા કુસુમપુર કરી ભપતો,
 એ છોડ મૌક્રિક હેમના લઈ લેટ મૂકે ભૂપને,
 હરખ્યો કનકરથ ભૂપ આ ધન કયાંથી આન્યું તુમ કને? ૬
 ધન્ય નગરાતે ધન્ય રાયને ધન્ય ધરા માનું હાલેઆ,
 તે ભાગ્યશાળી ભૂપના કોણ નગર પાકે માલેઆ?
 તે રાયને મમ પુત્રી અર્ધ રાજ્ય આપું જઈ ભણો,
 સુજ કામ ઁષ્ટિ કરે સત્વર પાડ માનું તુમ તણો. ૭
 ઁષ્ટિ વિચારે વિકટ કોમે વ્યર્થ આશા કાયની,
 પણ વીરાને ઉપકાર છે પરણાવું પુત્રી રાયની;
 કહે શેઠ એ અંતિ કામ દુકર સંકળ શી રીતે કઈ?
 વીરસિંહ એ મહારાજ મેહોટો અને શાથી પાધઈ? ૮
 જો શુભ એકાંકિપણ સંભળવી ત્યાંથી લાવીએ,
 ઘડીયાં લગન કરી રાતમાં પરણાવીએતો ફાવીએ?
 રાજા કહે સત્વર કરીશું સંકળ સાધન મેળવી?
 હ પણ કરે કાજ સંકળ અમારું બુદ્ધિબળને કેળવી. ૯
 લેઈ રૂબ રાજની ગયો ધન લેઈ મોતીચંદ ત્યાં,
 જ્યાં વીરોહાણી પ્રસેતે શુભ કામ ઘોહલ ગામ જ્યાં;
 એાં વીરોહાણી ભૂપની પરણાવું તુજને પદમણી,
 જો ભાગ્ય સંકળચંદ ચઢતું મળે તો ચિંતામણી. ૧૦

જોઈ રૂબ રાજની ગયો ધન લેઈ મોતીચંદ ત્યાં

વાત સુંણી વીરો કહે, શું ભાલો છો શેઠ?

નિર્ધનને ઘર કમળી, કાચ નકામી વેઠ.

ન ઘટે કંઠે કાગને, સુકતાફળની માળ;

ગમાર સાંચે ગોઠડી, કરતાં બહુ જ બળ.

હું મુરખ ખેડુત છું, રાયની પુત્રી સુભાણ;
તો પરણું એ પદ્મભાણી, તો નમ જાએ પ્રાણ. ૩
શેઠ કહે વીરાં સુણો, ફિકર ન કરીએ કાંય;
નિશ્ચે પરણાવું તહને, ભૂપ પુત્રી સુપસાય. ૪
દેભાં પ્રાણ સારે તહને, પ્રાણ તણું હું દાન;
પણ કહું તે કરજે યથા, ભૂલીશ નહિં તું ભાન. ૫
ખોલ ન એકે ખોલવો, મુંગા રહેવું તામ;
રાય સલામ કરે તહને, હલાવજે શીર નામ. ૬
પ્રતિ ઉત્તર પૂછ્યા તણો, દેઈશ નહિં તું લેશ;
હું-હું-હુંકારો કરી, કરજે સઘળું ખેશ. ૭
જે કરવું ઘટશે મહને, ફરીશ સઘળાં કામ;
અલંકાર વસ્ત્રાદિકે, શણગાર્યો તે ઠામ. ૮
નાટ્યકળા શુભ કેળવી, કર્યો પાત્ર તૈયાર;
કુસુમપુર જઈ ભજવશે ? વીરો વેષ શ્રીરામ. ૯

હરિગીતછંદ.

પડોઆ કુસુમપુર પંથ કાપી વણિકને વીરો તદા;
રાયે વિનય સત્કાર કરીને કર્યું ચામૈયું સુદા;
ભૂપે કરી ફરી ફરી સલામો વીરો શીર ધુણાવતો,
આદર થકી ખોલાવતાં ખોલ્યો નહિ-હું-હું થતો. ૧
તવ ભૂપ કહે સુણો શેઠ લગ્નમથી કુંવર ખોલે નહિ;
કહે શેઠ હા ! સરકાર પ્રયોજન વગર એ ખોલે નહીં;
રાયે ખોલાવ્યા જોશીઓ કહો લગ્ન ક્યારે છે યથા ?
કહે જોશીઓ અળધડી છે પછી યોગ વરશે નહિ તથા. ૨
ભરવશી ભતરી સ્વર્ગથી તેમ દનકવતી કન્યા તદા;

લોભાકર દષ્ટાંતથી, પડીએ નહિ એ કંદ;
કન્યાવિક્રય પરહરો, કંઈ કવિ સાંકળચંદ.

૫

ભાગ્યદેવી અને શ્રીદેવીનો સંવાદ.

ચોપાઈ.

જંબુદ્વિપે મુકુટ સંમાન, હિમવંત પર્વત ગુણ ખાણ,
પંચદ્રહ માતૃ કૈલાસ, અલકાપૂરિનો છે પ્રતિભાસ. ૧
રત્નમયી એક કમળ વિકાશ, ત્યાં છે શ્રીદેવીનો વાસ,
ભાગ્યદેવી ત્યાં મળવા ગયાં, સ્વાગત કરી લક્ષ્મી ખુશ થયાં ૨
વાત વાતમાં વાદે વધ્યાં, ચઢ્યું વહાણ ચકડોળે તદા,
પૂર્વ પક્ષ શ્રીદેવી કરે, ભાગ્યદેવી ઉત્તર આદરે. ૩
શ્રીદેવી કહે હું સાંક્ષાત, કરે રંકને રાય વિખ્યાત,
ન મળે કુટી કોડી જામ, કરી વૃષ્ટિ વરસાવું દામ. ૪
જસ ઘર કાગ ઉડે ખર ચરે, મુજ પસાય ત્યાં ગંજ સંચરે,
ન મળે જ્યાં રાસભની લાદ, ત્યાં છપ્પનપર ભુંગળનાદ. ૫
એવો મ્હારો મહિમા ખરો, ભાગ્યદેવી નહિ તુજ આશરો,
વળતાં ભાગ્યદેવી ઉચ્ચરે, શ્રીદેવી શો ખકવા કરે? ૬
તું ભંડાર ભરે સોહલા, ભાગ્ય વિના દેખે કોયલા,
જ્યાં મ્હારો નહિ પગ સંચાર, થાય ન ત્હારો ત્યાં સત્કાર. ૭
જો તું ધનના દગલા કરે, હોય રોગી તો કોણ વાવરે?
ખુદ્ધિ હીણ ને હોય ગેમાર, ભાગ્ય વિના લક્ષ્મી લાચાર. ૮
ભાગ્યવાન જ્યાં પગલાં કરે, ઋદ્ધિ સિદ્ધિ ત્યાં સૌ સંચરે,
છતાં હોંશ જો મનમાં હોય, દેખાડો કરી પ્રત્યક્ષ સોય. ૯

એમ વિવાદે ચઢી જોઈ સખી, એક એકથી અધિકી સખી,
હવે થયો કેવો સંજોગી તે સાંભળજો શ્રીદેવીકે. ૧૦

હરિગીત ૭૮

શ્રીદેવી ત્યાંથી સંઘર્ષી પૂર નગર ગામ જુલે યથાજન
કોઈ ભાણું નિર્ધન કહું ધનપતિ પ્રતિજ્ઞા પાળીતથા,
મહા મગધમાં ચંપા ચંદ્રી દસ કોસ ગોહલા ગામ પડે,
હાળી વસે ત્યાં જાત ગોહલા મૂર્ખ વીરો જોસ છે ૧
છે એકલો વાંઠો નિરક્ષર બુદ્ધિહીણને નિર્ધની,
એક જુમડીમાં વસેને એક વીણાં ખેતરનો ધણી,
તે જુમડીમાં ગિયાં શ્રીમતિ ગંઢવાડન સ્વરજીત,
પાછાં વળ્યાં ત્યાંથી ગયાં તસા ખેતરે દીકરી લતા ૨
વાવી હતી ત્યાં જાત લેનાં કણસલે મોતી ભેંસી,
સાંઠા કર્યા સોભા તણા દેવી જુઠ્યાં સ્થાને ગિયાં,
નિજ ક્ષેત્રમાં વીસો વસી હોલા દુવે હાળી સદા,
પણ ભાગ્યવિણુ ભણે મન લક્ષ્મીનાર ભાણે મન મુદ્દા ૩
ત્યાં વણુજ કાજે કુસુમ પુરથી વણિક આઠિયો અમ્યદા,
ભાગોળમાં વાડી વીરાની જોઈ ધન હરજોયો તિહા,
પામ્યો અચંચો વીરાને કહે પાક આશાનો કર્યો,
કહે વીરો વાવી નાર જાપો માલધરતીમાં ધર્યો ૪
દસ વીસ પચીસ પચાસનો જો પાક ઉતરેતો લલો,
ભાવી વરસ લાવે વિતાડું એહ મમ આશા-કુળો,
તવ વણિક કહે હું હામ આપું સો રૂપેયા રોકડા,
જો માલ આપો વીરા હાળી કરો રોકડ દોકડા ૫
રાજ થયો હાળી વીરો સો માલ વેચ્યો સામઠો,

પરણાવી ભૂપે વીરસિંહને દાયલે બહુ દે સુદા.
શણુગારી સારો મહેલ આપ્યો શયનબહુ માટે બલો;
વીરસિંહને વણિકે કહ્યું ત્યાં જાઓ પ્યારીને મળો. ૩

વીરો ગયો સુખ મહેલમાં ત્યાં સ્વર્ગની શોભા કરી;
શુભ રતનજડીત પલંગ ઢાળ્યો કુસુમ ચાદર પાથરી;
ચઢતાં નિસરણીપર ઝરીની ઝૂલને શેત્રંજ છે,
મણિદોત દીપક જ્યોતથી રંગમહેલ શોભા ગંજ છે. ૪

વીરો વિચારે શ્રેણી ચઢતાં પાદના કચરા વડે,
ઝરી ઝૂલને શેત્રંજ બગડે રાય પુત્રી તો લહે;
સુતો નિસરણી તળે હાળી રહે જ્યાં જુતાં સદા,
શણુગાર સજી ત્યાં રાયપુત્રી કનકવતી આવી સુદા. ૫

નિજ હાથ કંચન થાળમાં મીઠાઈ મેવા સાર છે,
વળી પુષ્પ અત્તરને કુલેલાદિકનો નહિ પાર છે;
નવયૌવના રૂપે રતી ચપળા મૃગાક્ષિ અપસરા,
આવી જૂવે રંગમહેલમાં તો પ્રાણનાથ સુતો ધરા. ૬

હંદોળતાં જાગે નહિ બે નેત્ર ચોળે હાથથી,
બોલાવતાં હં-હં-કહે જેમ પડ્યો ભૂલો સાથથી;
તવ રાયપુત્રી મન વિચારે મૂર્ખ માથે ભાગીયો,
વૈરી વણિક વૈરીપતિ આ પહાણુ લમણે લાગીયો. ૭

મારી મરું નિશ્ચે હવે પળવાર હું જીવું નહીં,
કહાદી કટારી કહેડથી તે મ્યાનથી કાઢે સહી;
ત્યાં ભાગ્ય ને લક્ષ્મી સખી બે ગોળમાં બેઠાં હતાં,
કહે ભાગ્યદેવી બચાવો શ્રી મરે હાળી તુમ છતાં. ૮

કરભેડી શ્રીદેવી કહે નહિ આશરો મહારો જરી,
કરી કૃપા હાળીને બચાવો ભાગ્યદેવી તું ખરી;

તવ ભાગ્યદેવીએ વીરાપર કર્યું આકર્ષણ મુદા,
 બ્યાં કટારી નીકળે યદા ઝખડી ઉઠ્યો વીરો તદા. ૯
 કહે વીરસિંહુ ઓ રાયપુત્રી પરિક્ષા જોઈ તાહરી,
 હું ધરણી સુતો જાણીને તહે સાર ન કરી માહરી;
 હુદા નજરથી દૂર થા નથી કામ મહારે તાહરે,
 હું સહસ્ર લાવીશ અસરા કુળ ગોત્ર-બિંદુ માહરે. ૧૦
 તવ કનકવતી ગોપવી કટારી કહો સ્વામી તે કહે,
 કર્યું ભાગ્યદેવી પ્રસાદ પામું વીરા હાળીતું ખરે;
 નમી વારવાર અમાવી લઈ ગઈ નાથને રંગમહેલમાં,
 દંપતી રમ્યાં સુખી થેનમાં રજની વિતી રંગરેલમાં. ૧૧

ભુજંગીકંદ.

પ્રભાતે ઉઠ્યા રાય તે વાર રાણી, ભરી હેમઝારી દીએ ગંગ પાણી;
 કરે દંતશુદ્ધિ તદા દ્વારકામે, બુવે હેમને મોતીના છાંડ સાંમે. ૧
 અરે પાક આદેશ મહારા તણાછે, અહીં કોણ લાવ્યું હજીત્યાંધણાછે ?
 તદા હાથ જોડી કહે રાણી વાણી, મુક્યો ભેટ શેઠ વિદેશેથી આણી ૨
 ચાંદી શેઠ તેઢાણીને શુભ ભાળે, કરે જે કૃપાળુ તહેને તે તું સાંખે;
 કર્યો શેઠનો માલ સૌ જમ ત્યારે, ઘણા દાંમ છાના દીએ નેહુ ધારે. ૩
 પછીથી રજા લેઈ રાજાની ચાલ્યો, બન્યો ભાગ્યથી રાય વીરો વિશાળો;
 ગયા ગામ ત્યાં શેઠેર મહેલું વસાવ્યું, કર્યા મહેલને માળીયાં સર્વ ફાવ્યું ૪;
 તુઠ્યાં ભાગ્યદેવી તુઠ્યાં લક્ષ્મી માતા ? કર્યું રાન્ય તે વીરસિંહ વિખ્યાતા
 મળે શ્રી તથાપિ ન જો ભાગ્યભારી, ન લોકતા રહે શ્રી ટકે કેમ સારી ? ૫
 રહે ભાગ્યને શ્રી સદા સંપસંપી, તદા શ્રીપતિ વાવરે ખાંચ જખી;
 જીહાં સંપ સંતોષને નમ્ર દેવી, ટકે ત્યાં સદા શ્રી અને ભાગ્યદેવી. ૬
 મળે શ્રી બને ગર્વથી છેક ઘેલો, અરો મૂર્ખ શિરોમણી તે છહેલો;
 રહે સભ્ય સાદો ખીલે ભાગ્ય-ધણે; રમ્યા છંદ આ સદા સાંકળાય દે. ૭

ચંદન મલયાગિરિ.

દુઃખના વાદળમાં સત્યનો પ્રકાશ.

કવ્યાલી.

- કુસ્મુમપુરી શોભતી સારી, સ્વર્ગપૂરી હોડમાં હારી;
 રાય ચંદન ગુણે ભારી, રાણી મલયાગિરિ નારી. ૧
- સતી શીલવંતી તે બાળા, સાયર નીર પુત્ર સુકુમાળા;
 ન્યાયમાં રાય રહીયાળા, શક સમ ઋદ્ધિ મહીપાળા. ૨
- એકદા વાસગ્રહમાં તે, સુતો નૃપ પાછલી રાતે;
 સ્વપ્ન દૃશ્ય દેખતો જાતે, રાજ્ય ગયું વૈરીના હાથે. ૩
- પડે સુખ દુઃખ જે આવી, ન મિથ્યા થાય કદી ભાવી;
 શકે નહિ દેવ પણ કાવી, દૈર્ઘ્યે હાથ એ આવી; ૪
- ભણે ભૂપ શું ઠરી કરીએ? હર્ષ કે શોક નવ ધરીએ;
 સદા સમભાવ આદરીએ, સુખ દુઃખ સાથ અનુસરીએ. ૫
- વિદેશી રાય ચઢી આવ્યો, તુમુલ યુધ્ધે ન નૃપ કાળ્યો;
 પરાજય ચંદનજ પાયો, કુટુમ્બ સહ ભાગીઓ આવો. ૬
- પુત્ર એક રાણીની કહેડે, પુત્ર એક રાજવી તેડે;
 પગે જોઉં આલતાં હીડે, વખત પડી પૃથિવને ખેડે. ૭
- ન દીઠો ચંદ્ર રવી આગે, શૂળો કાંટા પગે વાગે;
 વહે શોષિત પથ નાગે, પડેને આખડે ભાગે. ૮
- લખ્યું સુખ દુઃખ જે કરમે, સહન કરવું નરમ ગરમે;
 ન વધ ઘટ કોઈની શરમે, થાય સુખ સેવતાં ધરમે. ૯
- કુશલ્યજમાં અટન કરતા, આવીયાં દંપતી ફરતા;
 પૂજારી દેવ નૃપ ઠરતા, કાષ્ઠ રાણી વહન કરતા. ૧૦

ઊદર નિર્વાહ એમ કરતા, દોષ કોઈ શીર નવ ધરતા; ૧૦
 હજી છે દેવ પ્રતિકુળતા, દંપતી પર કરે કુરતા. ૧૧
 વિદેશી સાર્થપતિ આબ્યો, રૂપ સ્વર રાણીનો લાબ્યો; ૧૨
 કાષ્ટ લે તે મુંઠા લાવો, વિશ્વાસે છેતરી ફાબ્યો. ૧૨
 કાષ્ટનું મુલ્ય દેવાને, ગયો લેઈ લોખવી છાને; ૧૩
 પાપીઓ દૂર લેઈ તાણે, નાંખી રથ હાંકી દુરધ્યાને. ૧૩
 સતી પતિ પુત્ર વિયોગે, કરે કદપાંત દુઃખ યોગે; ૧૪
 પાપીઓ કામ સંયોગે, ઇચ્છે સંલોગ સતી જોગે. ૧૪
 કહે હે ! મુલુ મુજ સંગે, રમો દીનરાત નવરંગે;
 કામ સંતાપ ઉછરે, ટાળી મુખી થાઓ મમ સંગે. ૧૫
 સતી કહે અગ્નિમાં બળવું, લલું વિષ ખાઈને મરવું;
 જીવન ગિરિથી પંડી હરવું, તજી શીલ જીવી શું કરવું ? ૧૬
 રવી પંશ્ચીમ કદી ઉગે, જળધિ મરીયાદ કદી મૂકે;
 તથાપિ ન શીલ સતી ચૂકે, વીરા મુક તંત કહું કુકે. ૧૭
 સતીને છેકવી વસતી, યદ્યપ કોપાગ્નિમાં લખિ;
 માન વીર વેણુ કહું રશ્મી, પ્રિયા પર પ્રીત દુઃખ દરશી. ૧૮

પદ બીજું—ગરબો.

અલખેલીરે અબે માત જોવાને જમએ—એ રાગ.
 મુણ ખંધુ કહું હિત વાત, શીયળ ધરમ સાચો;
 એ વિણુ નર નારી એકાંત, ભવ નાટક નાચો, ટેક.
 પર નર નારીદેહ દીપકમાં, લખમ પતંગ સમ થાયરે;
 કુળમા મશીનો કુચડો વાહી, પાછળથી પસ્તાય. શિયલ. ૧
 અંગે રૂપાળો પણુ નાશા વિણુ, નકટો નર કહેવાયરે;
 શિયલ વિના નર નારી નકટાં જગમાં અપયય થાય. શિયલ. ૨

પ્રેમ પટંતરં પરણીનો કરી, પરથી ભાંધે પ્રીતરે;
 લેખ સમે જે કરી પ્રતિજ્ઞા, લેખ કરે તે પતિત. શિયલ. ૩
 વીત વપુને વધ્ય ક્ષય એ વાટે, થાય ચાર કહેવાયરે;
 થાય ક્રોધેતી ચકલે ચડે, દરબારે દોરાય. શિયલ. ૪
 લંકાધિશ રાવણ અભિમાની, સતીને રાંતી આછીરે;
 હસ મસ્તક રણમાં રાળાયાં, લંકા થઈ ધૂળધાણી. શિયલ. ૫
 નિજકુળ લલ્લ લોપી પાપી, રમે પ્રિયા પર સાથેરે;
 સાંકળચંદ તે પાપી વહારે, પાપ પોટલો માથે. શિયલ. ૬

પદ ત્રીજું—સુજંગી છંદ.

થઈ વાર રાણી ન આવી અધાપી, ઘણી શોધ કીધી ન લાધી તથાપિ;
 મળી પુત્ર સાથે કરે શોક રાજ, હૃદય સાથે રડે નાં અવાજ. ૧
 જૂવો દેવ વિપ્રીત તો કષ્ટ આવે, સુધા એરે દોરડું સર્પ થાવે;
 કરે શોધતો ઉદમે રાણી આવે, લખ્યા લેખ લાવી ન મિથ્યા બનાવે.
 પછી પુત્ર સાથે ગયો શોધ માટે, નદી એક આવી જતાં એક વાટે;
 મૂકી એકને એક કાંઠે બીજાને, લીધો સાથ રડેને મૂક્યો આર સ્થાને.
 હોતો જે તટે પુત્ર લેવા ઊગ્રચ્યુ, નદી દિતરીને જતાં પૂર આચ્યુ;
 તણાઈ ગયો રાયને પુત્ર બંને રહ્યા એક કાંઠે રડે વાટ શુન્યે. ૪
 જૂવો દેવ રાખે ન ચોખે કદાપિ, મળ્યું કાષ્ટ જાલી તર્યો તે પ્રતાપી
 નદીમાં તણાતા રૂડો રાય દાખે, થજી પુત્ર સુખી દુહો એક લાખે. ૫

“કીહાં ચંદન મલયાગિરિ, કિહાં સાયર કિહાં નીર;”

“જો જો પડે વિપત્તી, સો સો સહે શરીર.”

વધી વેણ એવાં પૂરે તે તણાણા, ગયો એક કાંઠે સુભાગ્યે સુખલો;
 વિગારે મલ્લ રાજ્ય તે દુઃખ લેત, અભાગી મહે સો મટે દુઃખ દેત.

ગયું રાજ્ય રાજા થયો રાંક મર્મો, વિચારે મરું છોડશે કેમ કર્મો ?
ધરી ધૈર્યને લોગ એવો શુભરૂં, મરો ને જીવ્યા પામતા ભર ભાર. ૭

ભેરડી, કામચે દુષ્ટનિકારી—એ રાગ.

કર્મ તણી ગતિ ન્યારી, અહા અહુ, કર્મ તણી ગતિ ન્યારી;
શું સમજે સંસારી ? અહા પ્રભુ, કર્મ તણી ગતિ ન્યારી. ટેક.
ક્યાં સાચર ક્યાં નીરને ચંદન, ક્યાં મંદ્યાગિરિ નારી ? અહા.
ક્યાં રાજા ક્યાં રાંક ભિખારી, સરખા દિન નહિ જારી; અહા.
હવ નાટકમાં પાત્રપણે જીતી ભજવે વેગ અપારી; અહા.
રાજ્ય તજ દંપતી પરગામે, જઈ રહ્યાં વળતે વિચારી; અહા.
રાણી કાઠની ત્રેવે ભારી, રાજ થયો પૂનરી; અહા.
તોપણ દૈવે દર્શાવે આણી, ઉલટી વિપત્તિ વધારી; અહા.
હરીશ્ચંદ્ર રાજાની રાણી, પરધરની પનિકારી; અહા.
રાજા રહ્યો અહાળ તણે ધર, સત્ય ન સુક્યું વિસારી; અહા.
આ સંસાર ચોપાટે રમતાં, ઉલટું સુલટું પડે બાજી; અહા.
સાંકળચંદ શિયલથી મળશે, દંપતી સંપત્તી તાજી; અહા.

અદ પ મુ—હરિગીતછંદ.

પ્રજી રાયો ચંદન ધૈર્ય ધરી આનંદપુર આવ્યો ખરે,
રૂપ તેજ ભાગ્ય વિશાળ નિ છુપે ને ભાગ્ય અંગે ધરે;
વસ રૂપથી મોહી ન પ્રેમિત ભર્તૃકાંતી તે સમે,
અર્ધ પ્રેમધંડેલી પ્રેમતાં કરી ચાકરી નૃપને નમે. ૧
કહે નીચ રહો મમ, ઘેરો અમ તુમે મેળ કીયો અધરે,
આર્ધ પી કરો સુખ્યેન જીવો ત્યાં લગી રહો મમે ધરે;
સુધાં પ્રદે નિમાજ ત્યાંતો મચીદ વળગી કોટમાં,
ચંદન વિચારે શિયલવંત મપડે પરતી ચોટમાં. ૨

કહે રાય હું દુઃખી દરિદ્રી નથી સ્થીર મન માહરું,
 પ્રીતિ ચળ વિચળની સાથ કરતાં વળે શું ખાઈ તાહરું,
 એમ કહી નિજ શીલ સાચવી સત્વર ગયો તે શ્રીપુરે,
 વિશ્રામ કીધો વૃક્ષ નીચે ભાંસ આવી ત્યાં કહે,
 એ અવસરે તે પુરાધપ વણુપુત્ર પરલોકે ગયો,
 ત્યાં પંચદિવ્ય પ્રધાનમંડળ કરે જ્યરવ જ્યાં થયો;
 ચંદન સુતો જે વૃક્ષ નીચે દિવ્ય ત્યાં આવી ઠંથા,
 ગજ કળશ ઢાળે હુય ખોખારે છત્ર આમર શીર ધર્યા,
 નેકી પોકારે મંત્રી ત્યારે કહે સ્વામી પધારીએ,
 પટહસ્તી ખેસી પુર પધારી ન્યાયરાજ્ય સ્વિકારીએ,
 ચંદન થયો રાજ ચલાવે ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય તે,
 શુભ પ્રાર્થના મંત્રી કરે પરણે નવોઢા વાજતો,
 તથા રાય કહે મમ રાણીની કાંઈ ભાળ ન મળે જ્યાં લગી,
 પરણું નહીં એક છતાં ખીજી સત્ય ટેક શિયળ નકી;
 સાયર અને નીર બે કીનારે નદી પર મૂક્યા હતા,
 તે લેઈ કાઢક સાર્થવાહો ઉઠેયાં ઝડોટા ચતા.
 ચૌવન વયે તે આવીયા તથા સાર્થપતિ આજ્ઞા થકી,
 શ્રીપુર વિષે કાટવાલ પ્રાસે નોકરી કરતાં નકી;
 અહા ! દેવની કેવી અતિ જ્યાં પિતા રાજ ગાજતો,
 ત્યાં પુત્ર સીપાઈગિરી કરે હે દેવ ! શું નથી લાજતો ?
 પણ ખાર વર્ષ ગયાં વિતિ તે પિતાં પુત્ર ન આજખે,
 તે સાર્થવાહની પાસ મલયા ખાર વર્ષ રહી દુઃખે,
 અતિ તથા તપી કૃષ્ણદેહ કીધો રંજ રૂપ પલટઈ અયાં,
 અણુગમો સાર્થપને થયો પણ શિયળનાં રક્ષણ થયાં.

સતી શ્રાપ બીહીકે સાર્થપતિએ પ્રથમતો છેડી નહીં;
 પછી કૃષ્ણ થવાથી નવ ગમી ને ગયા દુઃખના દીન વહી;
 તે સાર્થપતિ લઈ સાથ મલયા અન્યદા શ્રીપુર ગયો;
 કરી ભેટ રાય હનુર તવ કહે રાય કારજ કાંઈ કહો. ૬
 સાર્થપ કહે મમ સાથ ને વળી માલની રક્ષા કરો;
 તવ રાય કહે કોટવાલને ત્યાં ચોકી પહેરો દો ખરો;
 સાયર અને નીર નવા પહેરેગીરને ત્યાં મોકલ્યા,
 સાર્થપ તણા સાથી અને એ ભાઈ વાતોમાં લખ્યા. ૧૦
 નિજ નિજ વિતકની વાત આપસમાં કહે ત્યાં સૈ મળી,
 સાયર અને નીર વાત પોતાની કહે સઘળી હળી;
 તંબુ વિષે મલયાગિરિ રહી વાત તે સૌ સાંભળી,
 એ પુત્ર મહારા છે નકી બાઝી ગળે થઈ ગળગળી. ૧૧
 માતા તણું વૃત્તાંત પુત્રોએ લઈ અથથી ઇતી,
 છાનાં રહો માતા પ્રભાતે થશે સૌ સારી કૃતી;
 સાર્થપ કહી ને જાણશે તો રાતમાં ઉપડી જશે,
 આ છંદ સાંકળચંદ કહે કુદરત તણું ધાર્યું થશે ? ૧૨
 દાહરો.

સાયર નીર મલયાગિરિ, પ્રભાત લેવા દાહ;
 ગયાં નૃપ દરબારમાં, રાય મુણા ફરિયાદ. ૧

પદ છંદ—રાગ સોરઠ.

વિમળા નવ કરશે ઉચાર કે વહેલાં આવશુરે—એ રાગ
 મહોટાં મહિપતિ વિનતી રંકની આ અવધારનેરે,
 મુણી અમ કર્મની કહાણી વાણી આપ સ્વિકારનેરે. ટેક.
 પ્રભ પુત્ર પુત્રીરૂમ પાળો, ન્યાયથી રામ બિરૂદ અજવાળો;

- અમે અનાથના નાથ થઈ દુઃખ વારજોરે. મ્હોટાં ૧
- મલયાગીરી આ માત અમારી, પુત્ર અમે સાચર નીરધારી;
આ પાપી સાર્થપથી આપ ઉગારજોરે. મ્હોટાં ૨
- લેઈ ગયો છળ કરી અમ માતા, પિતા શોધવા લેને ખતા;
સરીતાપૂરમાં તાત તણાયા વધારજોરે. મ્હોટાં ૩
- એ ભાઈને જુજવા બે કાંઠે, સુકયાતા તાતે નદી ભાંઠે;
સુજન સાર્થપે લેઈ ઉછેર્યા સારજોરે. મ્હોટાં ૪
- પાપી સાર્થપથી છોડાવી, ન્યાય કરો અમ માત સોંપાવી;
મહારાજ અમ દુઃખના દિવસ નિવારજોરે. મ્હોટાં ૫
- સુણી રાજ આસનથી ઉઠ્યો, પુત્ર પ્રિયા દેખી બહુ તુઠ્યો;
ઈઈ આલિંગન અંક ધર્યા સુત કારજોરે. મ્હોટાં ૬
- નૃપ નયને હુર્પાશ્રુ રેલા, ટંચ્યો વિયોગ કુટુમ્બના મેળા;
રાજ્યસભા પૂરજન આનંદ સ્વિકારજોરે. મ્હોટાં ૭
- રાણીને સન્માની ખાત્રી, કરી પંટરાણી દેઈ શાખાશી;
પ્રાણપ્રિયા મમ અંતઃપુરમાં પ્રધારજોરે. મ્હોટાં ૮
- જયરવ શબ્દ કરે હુય પાળા, બંદી બોલે મંગળમાળા;
રાજ્યસભા કહે સ્વામી લાજ વધારજોરે. મ્હોટાં ૯
- દુરમતિ સાર્થપનું ધન લાંટી, પૂરથી કાઢ્યો શિક્ષા કુટી;
સુજન સાર્થપતિ શોધી મહત્વ વધારજોરે. મ્હોટાં ૧૦
- શીલ સોભાગી દંપતી તાળ, મલયાગિરિ ને અંદન રાજ;
વિષમ વખત શીલ પાળ્યું લીલ વધારજોરે. મ્હોટાં ૧૧
- ન્યાય શીલથી રાજ્ય સંભાળી, સ્વર્ગ ગયાં દંપતી પુણ્યશાળી;
સાંકળઅંદ શિયળ મહિમા શુભ વધારજોરે. મ્હોટાં ૧૨

વગર વિચાર્યું કામ ન કરવા વિષે.

જિતરાત્રુ ભૂપતિની કથા.

ચોપાઈ.

દેશ અવન્તિમાં ઉજમાળ, ઉજ્જયણીપૂર પુણ્યની પાળ;
 કૃપા વાવ સર મંદિર માળ, રાજા જિતરાત્રુ ભૂપાળ. ૧
 પ્રજા પુત્ર પુત્રી સમ ગણે, ન્યાયે રામ રાજા સૌ લણે;
 રાણી વિજયસિરિ રતિ સાર, શીલ ગુણનો એને શણગાર. ૨
 રાજ્યસભામાં પૃથ્વિનાથ, બેઠો સામંત મંત્રી સાથ;
 દ્વારપાળ આવી મુખ લણે, ચાર પુરુષ આળ્યા આંગણે. ૩
 રૂપ ગુણના ભંડાર સુહાય, સ્વામી એ આવે કે જાય;
 નૃપ કહે આવ્યા આપણ દ્વાર, સ્વાંગત કરી લાવો આવાર. ૪
 ચતુર પુરુષ ચારે આવીયા, રાજ્યસભાને મન લાવીયા;
 વંશ હંસ છાના નવ રહે, વગર કહે લવ્યાકૃતિ કહે. ૫
 પૂછે રાય કુંવર કહો કેમ ? શા કારણ આવ્યા છો એમ ?
 ભાળે તવ અનુભવ કુમાર, સ્વામી કરીએ સેવક સાર. ૬
 કેનકેતિલકે નગરી વિખ્યાત, રિપુમર્દન રાજા પ્રખ્યાત;
 તસ રાણી નામે સુદરી, રૂપ ગુણ શીલ મહિમાની દરી. ૭
 થયા ચાર સુત સોહામણા, દેવરાજ, વત્સરાજ નમણા;
 હર્ષભ ને વળી કીર્તિરાજ, મહેટો દેવરાજ મહારાજ. ૮
 સકળ કળા વિદ્યા અભ્યાસ, કરીને નિપુણ થયા તે ખાસ;
 પરણાવ્યા તે ચાર કુમાર, રાય પ્રકયા માંદા નિરધાર. ૯
 દેવરાજને સોંપી પાટ, રાયે લીધી પરભવ વાટ;
 ન્યાય રાજ્ય પાળે દેવરાજ, મીત્રાઈઓ કોપી લે રાજ. ૧૦

દીન પલટયો પલટી, ઘડી ચઢા, રાય રંકે દેવરાજ તઢા;
 તે સેવા કારણ આવીયા, સાદ્ય કરો સાદ્યજી લાવીયા. ૧૧
 જિતશત્રુ રાજા કહે તામ, રહે આનંદે અહીં મમ ધામ;
 અનતી સેવા કરશું અમો, લલા ભૂપ શુણિયલ છો તમો. ૧૨
 કર્યા અંગરક્ષક તે ચાર, રાય પાસ અહુનિશ રહે સાર;
 રાય તણો વિશ્વાસ તમામ, અતુર ન ચૂકે સોંપ્યું કામ. ૧૩

પદ બીજું—હરિગીત છંદ.

તે ચામિનીનાં ચાર ચામે જુજવી ચોકી કરે,
 નિજ નિજ ચામે જરી ન નિદ્રા પ્રમાણિકતા આદરે;
 મન વચન કાયા નિર્મળા કરી રાજસેવા સાચવે,
 કહોં જીવ જાય તથાપિ જરોં ન પ્રમાદ પોતે અનુભવે. ૧
 કોઈ કામ દેવકુમાર પહોંચ્યો ગામ નૃપ આદેશથી
 દરી કામ માર્ગે વળ્યો મળ્યો કોઈ લલિધ્યવેત્તા વેષથી;
 કહી વાત લેગી વાત તહેજુ પ્રથમ પહોંરે રાતમાં,
 હુર સાંપ હશશે આજ તારા સ્વામીને એક શાતમાં. ૨
 એ વાત સુણી કંઈયો કુવર તે અહા! કર્મ તણી ગતી,
 શુણ્યોર ઢોર ન થાઉં સ્વામી જનક સમ પૃથ્વિપતિ;
 કરી ચત્ન કોડ ઉપાયથી હું વિદ્ય રાય તણું હરું,
 તે ગયો રાય હજુર ચિંતે સ્વામીનું કારજ કરું. ૩
 પછી રાજ્ય કાજ વિસર્જી રાજા વામચંદ આગ્યો નિશી,
 પટ ઓઢી સૂતો સોઢ તાણી સાથ પટરાણી વસી;
 ભુજબંધ સીડી ખેડ સુતાં આવી નિદ્રા તે સમે,
 ત્યાં પ્રથમ પહોંરે ચોકી ભરવા દેવરાજ કુમર ભમે. ૪
 તે દારના શુદ્ધ છિદ્રથી અંદર નિહાળે શુભમણી,

અહીં ખડું ઉસો ભૂપ સે'ને લાગે અહીં દીઠો ક્ષણી;
 તવ એક કર મુખ દાળી ખીજે હાથ ખંડ કર્યા અસી;
 તે ગોપળ્યા એક ઠોર જઈ એ દેવરાજ સુ સાહસી. ૫
 તે સર્પના શોણિત તણા છાંટા પડ્યા રાણી ઉર.
 નિદ્રા વિષે દેવી નિહાળી કુંવર મન ચિંતા કરે;
 સમ રાજ્યમાતા મૃત્યુ પામે અરે આ વિષે ક્વાથથી,
 એમ જાણી સ્વામીમંકત તે લોહી લુંછી નાખે હાથથી. ૬
 તવ અંશુભ ઉદયે રાય જાગ્યો દેવરાજ દીઠો તદા,
 દેવી કુચસ્થળ હાથ દેખી રાય મન શંકયો થદા;
 ધરી ક્રોધ મનમાં માંડે એ વિશ્વાસઘાતી છે ખરો,
 રજની વિષે રહી પાસ દુષ્ટ કરે કુકર્મ નિશાયરો. ૭
 જ્યાં પ્રીત ત્યાં રમણિ અને વળી અર્થ નવ કદી સોંપીએ,
 ચુરપતિલોળી પ્રદક્ષ હલાકાર ઉપર કોપીએ,
 થન દેવ સાધારણ તણું જે ખાય નારક છાપીયો,
 કૃતશુણ વિસારે વાદ ધારે સ્વામી સાથે પાપીયો. ૮
 યણુ નૃપ વિચારે હું અને આ બેડ એકાકી ખરે,
 અળવાન એ છે હણું હું કે એ હણું શંકાય ધરે;
 માટે કરી કોઈ યુક્તિ એને મારશું પરભાતમાં,
 વૈરી અને વિત્રવેલ છેદી નાખવાં એક શાતમાં. ૯
 શ્રીકૃષ્ણ જાણે વિષ કુંપુર થાવે શુણુ દોષ રૂપે થયો,
 પૂરો થયો જ્યાં યામ પહેલો દેવ નિજ મંદિર ગયો,
 પછી પહોર ખીજે આવીયો વત્સરાજ કરવા આકરી,
 હોમો હલ્લુર જઈ રાયની નિદ્રા ગઈ ચિંતા ધરી. ૧૦

ભુજંગીછંદ.

કહે રાય તેવાર હે વત્સ ! મારું, કરે કામ ને એક તો થાય સારું;
 કહે વત્સ સ્વામીની આશા ન લોપું, ભલે આપ મારો તદા શીર ચોપું.
 કહે રાય તો દેવ ને બંધુ તહારો, હણી લાવ્ય માથું ખરો ભક્ત મહારો;
 ધરી આણુ માથે ગયો વત્સ ત્યાંથી; મને ચિંતવે તે થયું આમ શાથી ?
 ન ચૂકે કદી બંધુ નો મેરૂં કંપે, છતાં રાય શાથી અરે આયું જલપે.
 જિતેન્દ્રિય છે બંધુ મહારો અધાપી, કુપ થે કુચ્છે ન ચાલે કદાપી.
 છતાં કેમ કાપ્યો, હશે રાય તાતો, ખરેખાત કોધે થયો તેહ રાતો;
 અચિંતી થઇ આજ મહોટી ઉપાધી, પરીક્ષા ન એને ખરો રાય આધી.
 છતાં કાળ વિલંબથી કાર્ય સિદ્ધિ, વિચારી કરી આવીયો તે સુબુદ્ધિ;
 કહે રાય માથું ન લાવ્યો તું પાપી, ખરેખાત તેહ આણુ મારો ઉપાપી.
 કહે વત્સ તે જાગતો છે અધાપી, હણાયે ન ઉઘે હણ હે પ્રતાપી;
 ભલા ભૂપ ને સ્વામી છો આપ મારો, કયા તેહ શુભો ના ભૂલું દેક દારા.
 પછી રાયને વત્સ ભાળે તમારો, ગઈ નિંદા સ્વામી કહો વાત સારી;
 કહોતો સુણાવું કહે રાય ભાળો, કહે વત્સ રાંભા મુણા ધ્યાન રાખો.

કંવાલી.

નગર પટના અતિ સારું, સ્વર્ગ અલકાપૂરી ધારું;
 ધનદ સમ શેઠ ત્યાં વારું, સદાનંદ નામ છે સારું. ૧
 પુત્ર ધનદત્ત ટંકશાળી, સરળ ઉપકારી પુણ્યશાળી;
 કમાઈ એ તાતની માળી, ભોગવે કોક કહે હાળી. ૨
 સુણી ચિત્ત ચોટ બહુ લાગી, અહા ! ભુજંગ ગયું ભાગી;
 મેળવું લક્ષ્મી મહો માગી, જવા જળધિ મતિ જાગી. ૩
 પિતાની આણુ તવ માગે, તાતને ખેડ બહુ લાગે;
 ભોમવો શ્રી બધી ભાગ્યે, રાજ આપેજ મન પાગે. ૪

- ભયો બહુ વહાણ કરિયાણે, શુકન શુભ શબ્દ તે બાણે;
ચઢ્યો પુણ્યશાળી વડ બહાણે, અચાણે જળધિ તે ટાણે. ૫
- મધ્ય દરીએ આઝ તરતો, દીકો શુક વ્યેતમ સંચરતો;
ચાંચમાં આઝરૂણ ધરતો, લથડતો થાકથી પડતો. ૬
- દયા ધનદત્તને આવી, ધિવરની પ્રાસ મંગાવી;
પંપાળી અંકમાં ઠાવી, હૃદય ચાંચ્યો સૂકો લાવી. ૭
- મનુષ્ય ભાષા થકી બોલે, કહે શુક શેઠ તુમ તોલે,
જડે નહીં વિશ્વમાં બોળે, દયાળુ શ્રેષ્ઠ જન ટોળે. ૮
- દીધું જીવદાન ત્હેં જેથી, જીવ્યાં માં બાપ વૃદ્ધ તેથી;
અમરરૂળ આઝ દ્યો તેથી, જીવો ઘણું લોગ દ્યો જેથી. ૯
- વૃદ્ધ માં બાપની સેવા, કાજ લેવા ગયો મેવા;
લેઈ રૂળ આવીયો હેવા, જીવાડ્યો આજ ત્હેં દેવા. ૧૦
- ઘણો ઉપકાર છે ત્હારો, જરી વાળું બદલ સારો;
વૃદ્ધ માં બાપને ખ્યારો, બીજું રૂળ લાવી દેઉં ધારો. ૧૧
- પરાણે પંખીએ દીધું, વધાવી શ્રેષ્ઠીએ લીધું;
ગયો ઉડી શુકે દીધું, અહા! શુકદક્ષ કીધસીયું. ૧૨
- વિચારે શેઠ રૂળ સાડું, આપું કોઈ રાયને ખ્યાડું;
થાય ઉપકાર તો વાડું, પેટ ભરવું ન કાંઈ સાડું. ૧૩
- પછી એક બંદરે આવે, વધાવે રાયને ભાવે;
અમરરૂળ લેટણું ઠાવે, તાસ મહિમાં મૂળે ગાવે. ૧૪
- રાય સન્માન બહુ આપે, દાણ કર્યું માફ વણ દાપે,
લક્ષ્મી વહેપારથી વ્યાપે, કમાઈ ધન દેશ જઈ સ્થાપે. ૧૫
- વિચારે રાય ટંકશાળી, અહા! આ આઝરૂળ શાળી;
ભણું હું એકલો ખાલી, ભૂખ શું ભાગશે ઠાલી? ૧૬

- ઘણાં ફળ મેળવું વાવી, થાય ઉપકાર તો ભાવી;
ફળે સહકાર નો ભાવી, ભોગ બહુ લોક લે ફાવી. ૧૭
- આમ્રફળ ઠામ શુભ વાવી, મૂકયા ત્યાં રક્ષકો ઠાવી;
કાળ વિતે ફળ્યો ભાવી, કલ્પતર મંજરી આવી. ૧૮
- રીઝ્યો સુણી રાય દીનબંધુ, ફળ્યાં ફળ પકવ ગુણસિંધુ;
પડયું ફળ પકવ એક હેઠું, રક્ષકે રાયને દીધું. ૧૯
- પુરોહિતને પ્રથમ આપ્યું, ભૂપે નિજ ગોર કર સ્થાપ્યું;
ભખંતાં વિષ બહુ વ્યાપ્યું, ગયો મરી વિપ્ર છગ છાપ્યું. ૨૦
- થયો હા! કાર પૂર માંહે, રાય મન શોક પસ્તાએ;
અહા! વિષવૃક્ષ એ છાયે, જતાં નિશ્ચે મરણ થાએ. ૨૧
- અરે! જડમૂળથી છેદો, ન રાખો અંકુરો કંદો;
રાય અવિચારી મતિમંદો, લહ્યો નહીં લેદ તે ફંદો. ૨૨
- કુઠારે સેવકે કાપ્યો, મૂળસહ વૃક્ષ ભુંછે સ્થાપ્યો;
કામ અવિચારી આદાપ્યો, અહા! થઈ અજ તર કાપ્યો. ૨૩
- તદા ત્યાં કોઢીઆ આવ્યા, હુએ મરવા થયા ચાવા;
ફળો કાચાં ભખ્યાં ભાવ્યાં, નિદોળી તે થયા ફાવ્યા. ૨૪
- રાય ચિંતે સ્વરૂપ આનું, ખરે વિપરીત મન માનું;
રંકને શુણ થયો જાણું, વિપ્રનું મ્હોત કેમ આણ્યું? ૨૫
- પૂછે ચર પુરૂષને લાવે, હાથથી તોડીને લાવે;
પડયું ભૂતળથી હઠાવે, કહે પડયું ભોંયથી આવે. ૨૬
- સુણી મન ચિંતવે રાજા, ભોંય વિષ સંકેમી તાજા;
અહા! શુણ વૃક્ષનાં જાજા, વગર સમજે તણ માજા. ૨૭
- ફળ્યો સહકાર મમ દારે, કર્યો મ્હે નાશ અવિચારે;
ઘેર ગંગા મગી ત્યારે, નીર ખારૂં પીવા ધારે. ૨૮
- ખોઈ મ્હે આથ સો તાણ, મૂળ પસ્તાઈ હું પાણ;

થયો મમ વક્ર મન વાળ, ખગાડી હાથથી ખાળ. ૨૬
કરો સાહસ ન કોઈ આવું, પડે નહીં જેથી પસ્તાવું;
સાંકળાચંદ સંકળ સમજાવું, વિચારી કામ કર આવું. ૩૦

દોહરા.

બીજો પહોર કથા થતા, વ્યતીત થયો તેવાર;
વત્સ ગયો આવ્યો તદ્દા, દુર્લભ કરે જુહાર. ૧
ચિંતે રાજા ચિંતામાં, વત્સે કહી શુભ વાત;
પણ મુજ કારજ નવ કર્યું, આવ્યો એનો બ્રાત. ૨
તેને પણ તેમજ કહ્યું, હા લાણી ઉઠ્યો તામ;
કાળક્ષેપ કરી આવીયો, નૃપને કરે સલામ. ૩
ભૂપ લણે કેમ નવ કર્યું? તે કહે બાંધવ દોય;
બાગે છે મહારાજ તે, ક્યાંથી કારજ હોય? ૪
વેળા નિર્ગમ કરણે, કહો કાંઈ રૂડી વાત;
અથવા સાંભળ સાહબા, કહું શુભ વાત વિખ્યાત. ૫
રાય હુકમથી કહે કથા, દુર્લભરાજ સુખત;
રાય સુણે એક ધ્યાનથી, અવસર યુક્તિ વાત. ૬

સાવણી.

મુજ ઉપર ગુજરી પિતા પાદશાહ જાણી—એ રાગ.

શુભ દક્ષણ ભરતે રાજપૂર રઢીયાળું,
ત્યાં શત્રુદમન રાજાનું છે રખવાળું;
તસ રાણી શાણી રત્નમાળા શુભનામે,
મહારાજ ખેઠો રાજ્યસલાનાં કામે. ૧
મંડળીકને સામંતાદિક ત્યાં બહુ શોભે,
એક બહુક આવીયો રાજસભામાં શોભે.

બટુકે આપી આશીષ ન સુણી ભૂપ અરણ્ય
 ચિત્ત વ્યથ થકી નવ દીઠો સભા વીસળ. ૨
 પછી સ્નાન કરી નૃપ દેવાલયમાં પેઠો,
 લેઈ લેટ પુષ્પની બટુક વિનિત થઈ બેઠો;
 તવ રાય શુણી જોઈ પ્રેમ ધરીને પૂછે,
 હે ભદ્ર ! કોણ કયાંનો ને કારણ શું છે ? ૩
 તે કહે યજ્ઞદત્ત તનુજ શુભકર નામે,
 અરિષ્ટાપૂર વાસી દેશ દેખવા કામે;
 હું આવ્યો છું મહારાજ સેવ તુમ સારૂ;
 રહી રાત દિવસ પ્રભુ પાસ વિદ્ય સૌ વારૂ. ૪
 લગ્નજાળુ સનજન વિનિત બટુકને બાળી,
 અંતઃપુર નાયક કર્યો ભૂપે તત્કાળી;
 એકદા પૂર ઉપવનમાં મૃગપતિ એક આવે,
 કરે નરનારીનો નાશ પશુને આવે. ૫
 સજી સૈન્ય ચઢ્યો ભૂપ કરી કુંજર અસધારી,
 બેઠો મહાવત થઈ બટુકે અંકુશ ધારી;
 નૃપ રહ્યો મોખરે સામંતાદિક પુઠે,
 લલકાર્યો સિંહને આવ્યો નૃપ પર રૂઠે. ૬
 આકાશ ઉછળતો ફાળ તોફાનો જ્યારે,
 મન બટુક વિચારે પાપી પશુ ભૂપ મારે;
 તવ ભરી છલંગ કુંભસ્થળ પર હરી આવ્યો,
 બટુકે અંકુશ મુખ મારી સિંહ હઠાવ્યો. ૭
 અંકુશથી તાળુ વિધાર્ય મરણ હરી પામ્યો,
 કહે રાય અઘટતું કર્યું અયશ મુજ આમ્યો;

હે હુણ્યો હરી પણ સુજશ હણાયો મારો,
ડંખિક રાજામાં અપજશ સુજ વિસ્તાર્યો.

૬

વ કહે શુભંકર તલપ રાજપર મારી,
પના જીવ ખાતર નાંખ્યો સિંહ વિદારી;
થી કર્યું નમ્ર થઈ કહે સુજસ મહે દેવા,
મહારાજ બળવી આજ આપની સેવા,

૬

મ છતાં સ્વામીને સેવક બે અત્યારે,

થી ત્રીજો કોઈ જોનાર શી ફિકર તમારે?

કહીશ સૈન્યમાં સિંહ મહારાજે માર્યો,

કુશથી હરીને નિજ હાથે સંહાર્યો.

૧૦

ચાર કાનની વાત છ કાન ન જાણે;

સજ્જનની રીત દુર્જન વિપરીત માને;

હે ભૂપ લાઈ આ મંત્રલેહ કદી થોશે,

સુજ પરીયાની બધી પ્રતિષ્ઠા જાશે.

૧૧

છી સિંહનું શબ લેઈ રાજા પૂરમાં આવ્યો;

ર પ્રજા મળી રાજાને મોતીડે વધાવ્યો;

નીક સામંતમાં વાંત શુભંકર ખોલે,

યો સિંહ રાયે લુજળળ નહીં તસ તોલે.

૧૨

ડંખિક સામંતમાં ભૂપની થઈ સરસાઈ,

ર પ્રજા મળી મહોત્સવથી કરે વધાઈ;

છી સલા વિસજી રાય વાસગહ આવ્યો,

હે રાણી આ શો પૂર મહોત્સવ મંડાવ્યો?

૧૩

હે રાય સુણો દેવી પંચાનન બળીયો,

હે હુણ્યો લુજના બળે ઉપદ્રવ ટળીયો;

મુજ સમ નહીં કોઈ બળવાન પરાક્રમ બારી,
 પંચાનનને હુણી પ્રભ ખીડ મહે વારી. ૧૪
 તેથી રૈયત મળી મહોત્સવ કરે વધાઈ,
 મુજ ભુજના બળથી સફળાં કાજ સવાઈ;
 તવ રાણી કહે મહારાજ ન બુદ્ધ બાણો,
 ઉત્તમ વંશે ગળીદાગં પ્રભુ કયાં દાણો? ૧૫
 એ મૃગપતિ બટુકે હુણ્યો છતાં કહી કુડું,
 નિજ વંશ હંસને શ્યામ કરો છો ભુંડું;
 તવ રાય ચિંતવે પાપી બટુકે કીધી,
 છાની તે છતરાઈ કરી રાણીએ લીધી. ૧૬
 આ મંત્રલેહ વિશ્વાસઘાત કરી કીધો,
 નહીં કહું કોઈને કહી ગળે પાસલો દીધો;
 એ પ્રયત્નીને હુણું વાત હજી છે ધરમાં,
 પછી જશે બહાર તો થશે ફજેતી પૂરમાં. ૧૭
 એમ ચિંતી મહા ગુણવાન બટુકને માર્યો,
 એકદા રાણી કહે બટુક ગયો કયાં સારો;
 કહે રાજા એણે ગુહ્ય તમોને કીધું,
 તેનું ફળ તેણે મરણ શરણથી લીધું. ૧૮
 હા! હા! રાણી કહે અવિચાર્યું પેઠ કીધું,
 એ ગુણનિધિએ નથી કહ્યું પ્રત્યક્ષ મહે દીધું;
 હું સાતમી ભૂમિએ ચઢી હતી તે વેળા,
 અંકુશથી બટુકે હુણ્યો સિંહ નેયું ખેલાં. ૧૯
 એ સબળન અતિ ગુણવાન કળામાં સાચો?
 નહીં જંગમાં એની નેડ હુણી શું રાચો;

સુણી રાય કંપીયો કાર્ય કર્યું મહેં કુડું,
અહા ! કલ્પવૃક્ષ મૂળથી છેદી કર્યું ભુડું. ૨૦

હું પાપી ભેદ ન લહ્યો બંધુને માર્યો,
મુજ સમ નહીં કોઈ જગમાં ખીલે હત્યારો;
કલ્પાંત કરી પસ્તાય વળે શું તેથી ?

અણુ સમજ્યું સહસા કરે થાય દુઃખ એથી. ૨૧

કહે હલ્લેલ સુણો મહારાજ વિચારી કરીએ,

એક પગલું સાકેળચંદ વિચારી ભરીએ,

એ વાત થઈ પૂરી તવ કીર્તિ આવ્યો,

થયો પૂરો ત્રીજો ખેડાર હલ્લેલ સિધાવ્યો. ૨૨

ચોપાઈ.

રાય કહે કીર્તિ કર કાજ, મારું એક ફરમાવું આજ;

કીર્તિ કહે ફરમાવો કામ, કો ન કરે તે કડું તમામ. ૧

ભૂપ કહે તવ તહારો જાત, લોચ દેવનું શીર કરી ઘાત;

હુકમ ચઢાવી શીર તે ગયો, કાળ વિલંબ કરી પાછો વહ્યો. ૨

આવી નૃપને કરે અરદાસ, બાંધવ ત્રણ બળે મમ ખાસ;

પસ્તાવે કરશું એ કાજ, સ્વામી વાત કહો કાંઈ આજ. ૩

નૃપ કહે કોઈ અપુરવ વાત, કીર્તિ આજ કર તું સાક્ષાત;

તવ તે કહે સુણો વાત રસાળ, પાણી પહેલાં કરીએ પાળ. ૪

પદ.

શું કહું કથની મારી રાજ—મહાશ્વેતાનો રાજ.

કાજ વિચારી કરીએ રાજ, કાજ વિચારી કરીએ;

સહસા કરતાં દુઃખ કરીએ રાજ, કાજ વિચારી કરીએ. ટેક.

- દક્ષણ ભરતે મહાપૂર નગરે, શત્રુજય ભૂપ ભારી; કાજ૦ ૧
- એક દીન રાજસમામાં ખેડો, આઘ્યા હુય વહેવારી રાજ. કાજ૦ ૧
- અશ્વ રત્ન એક ભૂપને આપ્યો, ભૂપ થયો ખુશ મનથી; કાજ૦ ૨
- ચિંતે મનોહર હુય રૂપાળો, રૂપ સમ ગતિ છે કે નથી રાજ. કાજ૦ ૨
- કુરી અસ્વારી રાય દોડાવ્યો, પવન વેગથી ચાલ્યો; કાજ૦ ૩
- કૈન્ય રહ્યું પાછળ હુય હાલ્યો, વેગ રહે નહીં ખાલ્યો રાજ. કાજ૦ ૪
- સાય લગામ ખેંચે તેમ ઉછળે, ગગને ગરૂડ સમ શોભે; કાજ૦ ૩
- સાયે થાકી લગામ ઢીલી કરી, તપ તે હુય સ્થિર થોભે રાજ. કાજ૦ ૩
- બકગતિ શિખવી આ હુયને, સમજ પલાણુ ઉતાર્યું; કાજ૦ ૫
- લપ તે અશ્વની સાંધો ત્રુટ્યાથી, મરણ શરણુ નિરધાર્યું રાજ. કાજ૦ ૫
- ભૂખને તરશથી રાય પીડાણો, ઈત ઉત ફાંફાં મારે; કાજ૦ ૬
- સમતાં એક મોટો વડ ભાળી, છાયે વિસામો ધારે રાજ. કાજ૦ ૬
- તે વડની શાખાથી પડતાં, જળનાં ટીપાં ભાળ્યાં; કાજ૦ ૭
- પલાશ પત્રનો પડીયો કરીને, તરશ છીપાંબા બીટ્યાં રાજ. કાજ૦ ૭
- સાય વિચારે વર્ષાનું જળ, હુશે વિવરમાં ભરાયું; કાજ૦ ૮
- હુમણાં તે જળ ખિંદુ પડે છે, તરસ નિવાઈ ધાર્યું રાજ. કાજ૦ ૮
- તે મેલાં પાણીનો પડીયો, ભરી જેવો મુખ માંડે; કાજ૦ ૯
- ઉપકારી એક પંખી આવી, અપટ મારી ભોંય પાડે રાજ. કાજ૦ ૯
- ચર્ધ નિરાશ ફરી ભૂપ પડીયો, ભરી જળથી મુખ માંડ્યો; કાજ૦ ૧૦
- જુલથી ઉતરી અપટ મારી, ફરી તે પંખીએ પાડ્યો રાજ. કાજ૦ ૧૦
- ક્રોધ ભરાણો રાય વિચારે, પાપી ને ફરી આવે; કાજ૦ ૧૧
- આરૂં જરૂર હું એ પંખીને, ચિંતી જળ ભરે ભાવે રાજ. કાજ૦ ૧૧
- પંખી વિચારે કોણે રાજ, જરૂર હુણે આમણે; કાજ૦ ૧૨
- ભલે મરૂં એ ભલે તો સારૂં, પાળે પ્રભા એ હુણે રાજ. કાજ૦ ૧૨

એક હાથમાં ચાબુક રાખી, બીજે કર જળ પડીયો;
 રાયે મુખ આગળે જ્યાં ધરીયો, આવી ત્યાં પંખી ચડીયો રાજ. કાજ ૧૩
 આપટ મારીને પાડ્યો પડીયો, રાયે ચાબુક મારી;
 તરફડતો પડીયો ભુંધ પંખી, ધિક હણીયો ઉપકારી રાજ. કાજ ૧૪
 પછી રાજએ પડીયો ધરીયો, જળ ભરવા દુઃખ ખોવા;
 આડું અવળું જળ ટપક્યાથી, નૃપ તર ચડીયો ભોવા રાજ. કાજ ૧૫
 તે વડ વૃક્ષના એક કોટરમાં, અજગર પડ્યો નિહાળ્યો;
 ગરલ પડે તસ મુખથી નીચે, હા ! હા ! પંખીએ ખાળ્યો રાજ. કાજ ૧૬
 જળ નથી પેણ એ વિષમય વારી, ખીતાં બચાળ્યો સુજને;
 અહો ! એ ઉપકારી પંખીએ, વાર્યો ફરી ફરી સુજને રાજ. કાજ ૧૭
 સુજને જીવીતદાન તહે આપ્યું, અહો પંખી ! ઉપકારી,
 ઉપકારીનો અપકારે મેં, વાળ્યો બહલો મારી રાજ. કાજ ૧૮
 પંખીથી પેણ હું નીચે પાખી, તું સનજન સહચારી;
 મરતાં લગી ઉપકાર ન ભૂલું, ગણું ગુણમાળા તારી રાજ. કાજ ૧૯
 પશ્ચાતાપ કરે મહારાજ, સૈન્ય મળ્યું તે વેળા;
 પંખીનું શખ ઉપકારી લીધું, નિજ નગરે ગયા લેળા રાજ. કાજ ૨૦
 ચંદનચય શગળાવી ખાળ્યો, પ્રેત કાર્ય કર્યું હાથે;
 રાય જલાંજલી આપે જાતે, પછે મંત્રી એકાન્તે રાજ. કાજ ૨૧
 એ પંખીનું જાતે આપે, પ્રેત કાર્ય કર્યું શાથી ?
 રાયે અથથી ઇતિ સંભળાવી, એ સમ બંધુ આથી રાજ. કાજ ૨૨
 પસ્તાયો જંદગી લગી રાજ, વગર વિચાર્યું કીધું;
 સહસા કામ ન કરવું કદાચી, સાકિર્ણચંદ કહે સીધું રાજ. કાજ ૨૩

હરિગીત છંદ.

એ વાત પૂરી થઈ તદા પરલાતનાં તૂર વાળ્યાં,
 રવી વ્યોમ ઉચ્ચો દેવમંદિર ઘંટનાદો ગાજ્યા;
 અંદીજનો જયઘોષ મંગલપાઠ મુખથી ઉચ્ચરે,
 જય ચિરંજીવો રાજ સૌ શીરતાજ પ્રભુ વિદ્યો હરે. ૧
 નિજ મહેલ કીર્તિરાજ પહોચ્યો વિચારે છે નરપતિ,
 એકચિત્ત ચારે બાંધવો મુજ કાજ ન કર્યું દુરમતિ;
 દાસી ભરી જળ આરો દાતણ લેધને આવી તદા,
 મુખ શુદ્ધિ કરી શુભવેષ ધરી નૃપ સલામાં બેઠો મુદા. ૨
 તવ હાથ જોડી માન મોડી દેવરાજ ઉભો યદા,
 રીસે ભરાણો રાજ વિણુસે કાજ મુખ મરડે તદા;
 કહે દેવરાજ ન રોષ કીજે શુણુને અવશુણુ અણ્યો,
 છે લાજ બાંદા અદ્યા તણી દ્યો લેદ પરમારથ તણો. ૩
 કદી હોય અવશુણુ દાસનો તો નાંથ કહો એકાન્તમાં;
 તણુ સ્નેહ ધતિરાણુ કરી કોપો ન વાતની વાતમાં;
 નથી ગુનોહુ મહે કાંઈ કયો દોષ ન ચાર અંધુમાં જરી,
 કહી વાત નિમિત્તથી માંડીને જે બની તે સૌ ઉચ્ચરી. ૪
 માનો ન જો મહારાજ તો છે ખંડ સાપ તણા અસી;
 આણી બતાવ્યા તામ નૃપ મન વાત તે સાચી વસી;
 હે તાત ! વિષે સંકમણુ ભયથી અંગ દ્રશ્યુ માતનું,
 નથી લેશ ખરી વાસના કે કપટ નથી કોઈ જાતનું. ૫
 જોઈ બાદ્યનેત્રથી હૃદયનેત્ર પુટ્યાં તદા તે રાંચનાં,
 તુકયો ભલો બૂબાળ અહો ઉપકારી સુતળાં ન્યાયનાં;
 જગમાં ન મુજ સમ પાપમૂર્તિ પુણ્યમૂર્તિ ન એ સમી,

આંધવ ગુણી છે એહના દષ્ટાંત શાં દીધાં નમી? ૬
 ઉપકારી માર્યો હોત તો નીચે હતી નારક ગતી,
 અંગજ નથી કોઈ માહરે પ્રભુએ દીધાં એ શુભમતી;
 નિજ પાટ સ્થાપ્યો દેવને યુવરાજ વત્સ કર્યો તદા,
 યોગિંદ્ર એ રાજ થયો સંસારથી વિરમ્યો સદા. ૭
 સાહસ કરે જે કોઈ પરમારથ લદ્યા વિષુ પ્રાણીયા,
 પસ્તાય પાછળથી પૂરા પામર જનો અજ્ઞાનીયા;
 ભાવી વિચારી એક પ્રગલ્ભ ભરો ન ભરો કલેષથી,
 કર કામ સાંકળવ્યંદ સમગ્ર સદ્ગુણ થાય ન દેષથી. ૮

દાંપત્ય ધર્મ.

પતિવ્રતા ધર્મ—કેળ્વાલી.

પતિ સમ દેવ નહીં હજી, કરે હું પ્રેમથી પૂજી;
 પતિની વામ હું ભુજી, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧
 પતિ મમ પ્રાણથી પ્યારા, પતિ મમ નેત્રના તારા;
 પતિ હૈયા કરણ હારા, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૨
 સુકાની પત્નિ સંસારે, પતિના વહાણને તારે;
 સતી શોભે ન શણગારે, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૩
 પતિ ઉંઘ્યા પછી ઉંઘું, પતિ નગ્યાં અવલ નાળું;
 કરી હઠ કાંઈ નવ માળું, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૪
 પતિદુઃખે રહું દુઃખી, પતિ સુખે થઉં સુખી;
 પતિ ભુખ્યા રહું ભુખી, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૫
 જપું જપમાળ પ્રિતમની, રટું પતિ ધ્યાન દીન રમની;
 કરે નહીં લાલસા ધનની, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૬

પતિ કડવું કદી ખોલે, ગાણું મીઠું સુધા તોલે;
 ચડું નહીં માન ચકડોળે, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૭
 કદી પતિ હોય કંદરપો, મદન માની ગાણું ભૂપો;
 ન સ્વપ્ને ઇચ્છું મહીભૂપો, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૮
 કદી પતિ હોય જો રોગી, ગાણું મહાત્મા ભલો લોગી;
 કરું ઉપચાર થઈ ચોગી, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૯
 પતિની છાંય ત્યાં કાયા, પતિ મૂડી અને માયા;
 પતિ શીરછત્ર મુંજ છાયા, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૦
 પતિ કોપે કદી રોષે, ખમાવી હું રહું તોષે;
 ન રાખું રોષ હું લેશે, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૧
 કદી વ્યસની પતિ લાળું, સુધારો એ વ્યસન ટાળું;
 પ્રતિજ્ઞા લગ્નની પાળું, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૨
 પતિ આવક અને ખરચો, વિચારીને કરું ફડચો;
 તવંગરનો ન જોજી પડછો, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૩
 કરી ઘરકાજ શુભ કર્મો, ગૃહિણીના ધરી ધર્મો;
 સુખ દુઃખ કર્મના મર્મો, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૪
 સદાચારે સદા રહીશું, વડીલની આજુ શીર વહીશું;
 સદા સમલાવમાં રહીશું, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૫
 સતીનો ધર્મ આ દાખ્યો, સાંકળચહે સુખે લાખ્યો;
 સતીએ ધ્યાનમાં રાખ્યો, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૬

પતિવ્રત ધર્મ - કન્વાલી.

પ્રિયા મધાંગના મહારી, પ્રિયા મમ પ્રાણથી પ્યારી;
 મદા સુખ દુઃખ સહચારી, પતિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧

- કોલ મ્હેં ચોરીમાં આપ્યો, પંચમાં હાથ શુભ ચાપ્યો;
પ્રેમપૂર ઉરમાં સ્થાપ્યો, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૨
- પટંતર પ્રેમનો કરતાં, પ્રીત પરનારથી ધરતાં;
સાત પરીયાં રૂબે ખૂરતા, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૩
- પ્રિયા સંસારની સાથી, પ્રિયા મનમોહના આથી;
પ્રિયા મમ પ્રેમની પોથી, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૪
- પઢ્યો હું પ્રેમની પોથી, પ્રિયાથી મ્હેં કરી ગોષ્ટિ;
વિસાડું નહીં કદી દોસ્તી, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૫
- દંપતી મ્હેં દનો પાચો, પ્રિયા, પતિ મોલ કહેવાયો;
અચળ રહો મ્હેલ સ્થીર ઠાયો, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૬
- પ્રિયા માલીક છે મનની, પ્રિયા માલીક છે તનની;
પ્રિયા માલીક મમ ધનની, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૭
- ધર્મને કર્મમાં બેલી, પ્રિયા તો સત્ય શુભવેલી;
બની મુજ પ્રેમમાં ઘડેલી, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૮
- પ્રિયા રોગી અને ગાંડી, પ્રિયા કદી હોય અન્નાડી;
ગણું દેવી સમી દહાડી, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૯
- પ્રિયા સંસારમાં વહાલી, પ્રિયા મમ પ્રેમની પ્યાલી;
પ્રિયા વાંડી પતિ માળી, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૦
- પત્નિનો દ્રોહ ને કરીએ, પૂરા પસ્તાઈને મરીએ;
નરક કારાગ્રહે કરીએ, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૧
- પત્નિવ્રત ને પતિ પાળે, સ્વર્ગ સંસારમાં લાળે;
સાકેળચંદ પાપ મરજાળે, પત્નિવ્રત પ્રેમથી પાળું. ૧૨

આશાનો વેગ-રાગ સિંહાનો કનરો.

હું તો અહીં નહીં આપું હવેથી—એ રાગ.

આશા સ્વર્ગ પતાલમે દોડી, બહોત ગઈ રહી ઉમ્મર થોડી;
 ધન્ય ધરા સુત દારાકી આશા, આશા ઓરકી કોઈએ ન છોડી. ૧
 તાપ શીત સહી દેહ પ્રબલત, ભાગ્ય બીના ન જડે કષ્ટ કોડી;
 કદપ વિકલપસે ચિંતત મનમે, લખપતિ બન કરું ભુપસે હોડી. ૨
 ચલત ચલત આશા ચલી આગે, પિછે હઠા મનજી હઠ છોડી;
 ધરતીકી સેજ ને આભ પિછોડી, તૃષ્ણાકી સોડ સમાણી ન થોડી. ૩
 આશાકે દાસ હે છોટે મ્હોટે, રહે સખ આશાસે દો કર જોડી;
 કમલ કોષમે બ્રમર ભિડા જબ, આશા કે પાસસે જીવગી છોડી. ૪
 નીંદ તજી અપ્પા અખ નગો, ભોર ભયો રજની રહી થોડી;
 સાંકલચંદ સંતોષ છુરીસે, કાટ લે આશાની કાંસીકી દોરી. ૫

ઝેરી જમાનો-કળાલી.

જમાનો ઝેરનો ખાલો.

કુટો કળિયુગ આ આળ્યો, વિપતના પોટલાં લાળ્યો;

બુવાનેને ઘરો લાળ્યો, જમાનો ઝેરનો ખાલો. ૧

થઈ બહુ આજ હોટેલો, જમે ઉંચ નીચના લેજો;

સોડા ચહાં કાશીનો રલો, જમાનો ઝેરનો ખાલો. ૨

જમે શિખંડ બાસુદી, બટાટી કાતરી કુલશી;

જરી લાજ્યાં દે મેમુદી, જમાનો ઝેરનો ખાલો. ૩

અમલાલસ ત્યાં લક્ષે, ઉઘાડાં લાજનો રાખે;

ભય જર રોગ દીલ દાખે, જમાનો ઝેરનો ખાલો. ૪

- સીનેમા નાટકો ભારી, દેખવા જાય નર નારી;
થયા કંઈ છેલ્લે બિચારી, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૫
- વધ્યો શંર, ફું, અપ્રીણ સદો, શાક લાજ કાપડ સદો;
રૂપા સોના તણો સદો, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૬
- ચલ્યા વહેપારીઓ સદે, મળે મોંઘી ચીજો બટે,
ગરીબનાં ખુન પી બટે, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૭
- ઢીણાં વસ્તો સજો ભારી, ગરીબ શ્રીમંત નર નારી;
દિગમ્બર મૂર્તિ નિરધારી, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૮
- વધી ફેશીન ફિશીયારો; સ્ત્રીઓ વડિયોળ ઉર ધારી;
ખુટ પગ છત્રી શીર ધારી, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૯
- કર્યો કારિગરે એકો, કર્યા ત્રગણા બધા રોટો;
અબની પિઠ કોઈ પેજો, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૧૦
- ચલ્યા સુથારને કડીયા, ચલ્યા દરજી રજક કડીયા;
થઈ મોંઘાં વણા નડીયા, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૧૧
- થયા ઘરના ધણી આડા; વધાર્યા હાટ ઘર ભાડાં;
થયા જૂલમી કરી ત્રાડા; જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૧૨
- લેળવી દૂધમાં પાણી, કમાણી ઘાંચીએ તાણી;
દામ લે ચોગણા બાણી, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૧૩
- ખાંડ ઘી ગોળ ઠંડેપારી, કરી એક હાથ ચિજ સારી;
વધારી ભાવ લે સારી, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૧૪
- કમાયા ખુબ તબોળી, પાન દે ખીડીયો વાળી;
દામ લે ચોગણા ખાળી, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૧૫
- લઢાઈનો લામ લઈ ખોટો, કર્યો સૌ ચિજનો ટોટો;
ભર્યું ઘર વાળીને ગોટો, જમાનો ઝેરનો ખ્યાલો. ૧૬

- યુવક કહે ક્યાં કશું મોઘું ? કમાણી પાસ સૌ સોંધું; ૧૭
- બલે અદ્દશેર ઘી થાતું, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૧૭
- તોરમાં બોલ જે બોલ્યા, ખરે થયું ધીજ વીસતોલા; ૧૮
- કમાણીના ઘડ્યાં ડોલાં, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૧૮
- અરે ! એ હાથના પૈસા, જશે કરતા હલે હૈસા; ૧૯
- બળ્યા એ પાપના પૈસા, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૧૯
- કમીશન મીલ એજેન્ટે, વધાયું એકલા પેટે; ૨૦
- ટળો શરહોલ્કરો છોટે, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૨૦
- થવું શ્રીમંત પર પૈસે, મહાલવું મોટરે હોંશે; ૨૧
- મીલો નવી થાય બહુ જોશે, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૨૧
- ગયું નજબોદ નહિ ચડાતું, પીએ એ ચાર કપ માતું; ૨૨
- ગરિબ શ્રીમંતનું ખાણું, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૨૨
- મળેછે ખાંડ બહુ મોંઘી, નથી અત્ર ચિજ કોઈ સોંધી; ૨૩
- વધ્યા દાકતર વધ્યા રોગી, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૨૩
- પ્રજાની પિઠ પોકારે, કર્યો કંત્રોલ સરકારે; ૨૪
- છતાં સોઘું મળે ક્યારે ? જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૨૪
- જમાનો ચાલતો ઝેરી, હવા પસરી બધે ઝેરી; ૨૫
- વધ્યા ફક્કડ અને લહેરી, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૨૫
- પ્રજાના પૂર્ણ આકંઠે, કળવાલી આ રચી છંદે; ૨૬
- સાંકળાયંદ સ્ફેજ આનંદે, જમાનો ઝેરનો પ્યાલો. ૨૬

સંસારચિત્ર સમાપ્ત.

વિવિધ વિષય.

અથ શ્રી ઉપધાનનું સ્તવન.

ઢાળ પહેલી.

તિરથની આશાતના નવી કરીએ—એ રાગ.

સમલાવે ઉપધાન તપ ભવિ વહીએ, હારે ભવિ વહીએરે ભવિ વહીએ
હારે વીર આણી મસ્તકે વહીએ, હારે ચઢીએ ગુણુસ્થાન, સમં ૧
ખારપરખદામાં વદા વીર વાણી, હારે શ્રાવક શ્રાવિકા ગુણુ ખાણી
હારે ઉપધાન વહો ભવિ પ્રાણી, હારે શીવપુર સોપાન. સમં ૨
સુઝે જો નવકાર ગણીએ પ્રીતે, હારે પ્રતિકમણ ક્રિયા એ રીતે
હારે વહીએ ઉપધાન સુચિત્તે, હારે શ્રાવક સાવધાન. સમં ૩
તપ નવકાર અઢારીયું પહેલું વહીએ, હારે ખીલું ધરીયાવહીનું કહીએ
હારે અઢાર અઢાર દી લહીએ, હારે હોય ભવ અવસાન. સમં ૪
સાઢાખાર ખાર એ તપે ઉપવાસ, હારે લહો પૌષધ શુરની પાસ
હારે ચોથ એકાંતર ઉઘાસ, હારે એકાસણુ થાય. સમં ૫
એ ઉપધાને નાંદ શુભ માંડીએ, હારે પુનઃ પરભાવના કીએ
હારે મુનિરાજની રહેણી રહીએ, હારે કિરીયા નિરમાય. સમં ૬
દેવવંદન દહેરે કરો લલી ભાતે, હારે પંચ સમિતી ગુપ્તિ ત્રીક ખાતે
હારે ચૈત્યવંદન કરીએ નીરાંતે, હારે શુદ્ધ મન વચ કાય. સમં ૭
દોય સહસ્ર નવકાર પ્રતિદિન ગણીએ, હારે પૌરશી લણી સંથારો કરીએ
હારે સ્નાન મળજન સૌ પરહરિએ, હારે નખ કેશ વધાય. સમં ૮

ઢાળ બીજી.

આવો આવો જસોદાના કંથ અસ ઘેર આવોરે—એ રાગ.

ઉપધાન વહો ભવિ એમજ, સૂત્ર પ્રમાણે રે;

શ્રાદ્ધધર્મ સફળ તો થાય શ્રી વીર વખાણુ રે;
 પાંચ ઉપવાસે ભવિ પહેલી વાયણા લીજે રે,
 તપ પૂરે ખીજી વાયણા શુરમુખ લીજેરે. ઉપ૦ ૧

એકું છાંડે તો દિવસ વધે તસ ન્યાયે રે,
 વળી સુહૃપત્તિ પડે ન જડે ને અકાળ સંજ્ઞાએ રે;
 તેમ વમન થાય તો દહાડો લેજો ન થાવે રે,
 જીવઘાત હાંસી વિકથાથી આલોચણુ આવે રે. ઉપ૦ ૨

અરિહંતચેષ્ટયાણું ચોક્કીયું તે ઉપધાન રે,
 ઉપવાસને આંખીલ ચાર દિવસનું માન રે;
 ઉપવાસ અઢી જળ તપ સંપુરણુ થાય રે,
 વાયણા તસ લીજે પાત્રી સુશુર પસાય રે. ઉપ૦ ૩

વળી છક્કીયું વહીએ સાત દિવસ પરિમાણુ રે,
 એ ઉપવાસે પુખ્તરવરદી વઢેનું માન રે;
 સિદ્ધાણું બુદ્ધાણું અઢી ઉપવાસે સુભાણુ રે
 એ ચાર થયા ઉપધાન વહો શુભવાન રે. ઉપ૦ ૪

ઠાળ ત્રીજી.

શું કહું કથની મારી રાજ—એ રાજ.

વીરા માળપહેરાવો રાજ, વીરા માળ પહેરાવો

શુભ લક્ષ્મી તણો લહો લહાવો રાજ, વીરાં ટેક.

લોજન ભક્તિથી સાહમી સાહામણનો, સાહામીવત્સલ કરીએ;

રજત રકાળી શ્રેષ્ઠ ઘડાવી, મેવા મીઠાઈ ભરીએ રાજ. વીરાં ૧

હીરાગળ કસમી ધરી કમખા, મૂકો રૂપા નાણું;

ચાર પહેર શુભ ભાસ દેવાયે, ફરી ન મળે એ ટાણું રાજ. વીરાં ૨

સાહામીણીને તંબોળ ઘો ભકતે, રાત્રીજગો કરો ભુકતે;

એણીપેરે હુષે માળ જગાવો, વાવરો વીત નિજ શકતે રાજ. વીરાં ૩
 પંચશબ્દ વાળાં શરણાઈ, ઢોલભુંગળ વગડાવો;
 સાંખેલા શણુગારો રૂડા, ખાળા ગાય વધાવો રાજ. વીરાં ૪
 કુંવર કુંવરી શીર ખુપ ભરીને, ઈદ્ર ઈદ્રાણી કીને;
 જિનશાસન ઉઘોત કરીને, યોધિખીજ વાવીને રાજ. વીરાં ૫
 ગયવર શીર ઠવી સાળ વિશાળા, દાન દો જાતાં પાંચે;
 સંઘ સાજન સહ એણીપેરે માળા, આણી દીયો ગુરૂ હાથે રાજ. વીરાં ૬
 ગુરૂવર વાસ ઠવે શ્રાવક શીર, આનંદ અતિશય આપે;
 માળ ઠવે જે શ્રાવક કંઠે, તે તસ ભુષણ આપે રાજ. વીરાં ૭
 અંગપૂજા પરભાવના કીને, વ્રતધારી પહેરાવીને;
 પાકાં પુસ્તક ને ઉપગરણો, ગુરૂની ભક્તિ કીને રાજ. વીરાં ૮
 સ્વર્ગ ને અપવર્ગની શુભ શ્રેણી, માળા લીલવિશાળા;
 યોધિખળ સિંચન ઘટમાળા, શીવસુંદરી વરમાળા રાજ. વીરાં ૯
 પુણ્યની માળા સુકૃત શાળા, કામદુધા વરમાળા;
 સાંકળાચંદ્ર પ્રવહણુ ભવદરીએ, માળા શુંભણી માળા રાજ. વીરાં ૧૦

ઢાળ ચોથી. રાગ સારંગ.

સુણો ચતુરમુખણ પરનારી શુ પ્રિત કથુ નવ કીલએ—એ રાગ.
 સુણો શ્રાવકણ વહી ઉપધાન નિદાન સફળ કિરિયા કરો,
 છો ભાવિકણ પ્રહિકમણાં આવશ્યક કરી ભવજળ નિસ્તરો;
 હવે શકસ્તવ ઉપધાન વહો, પાંત્રીસ દિવસ તસ માન લહો
 ઉપવાસ સાડાઓગણીસ થહો. સુણો ૧
 વાયણા ત્રણ શુભ એમાં આવે, પછી અઢીવીસું મન ભાવે;
 ઉપધાન એ લોગસનું બ્યાવે. સુણો ૨

એ સાહાયંદર ઉપવાસે, વાયળા ત્રણ ગુરુમુખ ઉદ્ધારે;

તપ સંપુરણ સૌ મળી થાશે.

સુણો ૩

એ રીતે છ ઉપધાન વડો, શ્રાવક શ્રાવિકા મત શુદ્ધ થડો;

સંસાર સંસુદ્રનો પાર લડો.

સુણો ૪

શ્રી વીરપ્રભુ એમ વિધિ લાખે, મહાનિશિચ્છ સિદ્ધાંતતણી સાખે;

સુલભબોધિ મનમાં રાખે.

સુણો ૫

ઉપધાન વહંતા આરાધે, દાનાદિક આર ધર્મ સાધે;

નર સુરભવ સુખ સંપદ વાધે.

સુણો ૬

ભય રોગ શોગ સંકટ જાવે, શુભ ઘાટ શરીર સુંદર થાવે;

ઉપધાનથી અવિચળ સુખ પાવે.

સુણો ૭

ખમાસમણ મુહુપત્તિ કિરિયા, વિધિ શ્રાદ્ધ ધર્મ શુભ આદરિયા;

ઉપધાન વહંતા ભવિ તરીયા.

સુણો ૮

ઉપધાનતણા ગુણ કહ્યું કેતા, કોઈ પાર ન પામે હોય નેતા;

થાય સફળ ક્રિયા ઉપધાન વડેતાં.

સુણો ૯

શ્રી વિનયવિજય ઉવળગાય વદે, ઉપધાન સ્તવન કહ્યું આનંદે;

અનુવાદ રચ્યો સાંકળાયંદે.

સુણો ૧૦

અથ શ્રી જગચિંતામણી ચૈત્યવંદન.

અનુવાદ—કુલણા છંદ.

જગત્ ચિંતામણી જગતના નાથજી જગગુરુ વિશ્વ રક્ષક દયાળા,
ખંધુ જગ સાર્થવાહુ તત્ત્વનવદ્રવ્યખટસ્વરૂપ દાખ્યું વિચક્ષણ મયાળા;
ચક્રવિસ જિનવરા કર્મ કરી ચકચૂરા શૈલ આપાપદે ખિંખ સ્થાપ્યા,
અપ્રતિહત છે સદા શાસન જેમનું વિજયવંતા રહો વિશ્વ વ્યાપ્યા. ૧
એકશત શીત્તરા પ્રથમ સંઘયણના જિનવરા કર્મભૂમિમાં વિચરતા,

કોઠનવ કેવળી કોઠ હજાર નવ સાધુ સુત્રે કહ્યાં પાપ હરતા;
 સાંપ્રત જિનવરા વીસ વંદુ મુનિ કોઠ બે કેવળી શુભ સિદ્ધાંતે,
 કોઠ હજાર બે સાધુ નિર્મળમના પ્રણમીએ પ્રેમથી નિત્ય પ્રભાંતે. ૨
 વિજયવંતા રહો ઋષભ શત્રુંજયે નેમિ ગીરનાર સાચાર વીરજી,
 ભરૂચમાં મુનિસુવ્રત પાર્શ્વપ્રભુ મુદુરિમાં દુઃખને પાપનો નાશ કરજી;
 દિશિ વિદિશી આઠમાં મહાવિદેહ પાંચમાં અતિત અનાગતે વર્તમાને,
 જેહ તિર્થકરો હોય તેને સદા હું નમું ભક્તિભાવે સુમાને. ૩
 કોઠવસુ ઉપર લાખ છપ્પન ધરે સહસ્ર સત્તાણું શત બત્રી બાણી,
 ખ્યાશી તેપર અધિક ચૈત્ય જિનનાં કહ્યાં વંદુ નિત્ય ત્રધણુ લોકે પ્રમાણી,
 કોઠ શત પંદર, કોઠ બેતાલીશ, લાખ અઠાવન છત્રી સહસ્રા
 ઉપર એંશી અધિક શાશ્વતા બિંબ છે ચૈત્ય પૂર્વોક્તમાં વંદુ તત્રા. ૪
 લખિંધ અઠાવીસ ગુણગણુ છત્રીશ ગણપતિ ગણધરા નિત્ય વંદો,
 સુરગવિ સુરતરૂ સુરમણિ સંપન્ને જેહવું નામ આનંદ કંદો;
 તે શુરૂ ગૌતમે શૈલ અષ્ટાપદે ચૈત્યવંદન રચી ગાયું છંદે,
 બાળ અવબાધ માટે લણ્યું બાળકે બાળ લાખા વિષે સાંકળાયદે ૫

ભરહેસર બાહુબળી—અનુવાદ.

પુનમચાંદનીના રાગ.

પુર્વે શાસનના જે સ્તંભ મહા પુરૂષો થયારે, વળી મહા સતીયો થઈ
 જિન શાસનની શણગાર, પ્રભાતમાં ઉઠી તોસ નામ સમરીએ સર્વદારે.
 જેના નામે આધિઉપાધિને વ્યાધિ ટળેરે, અડસિદ્ધિ ને નવનિધિ
 પ્રકટે મંગળમાળ, એવા ગુણનિધિના ગુણ ગાતાં ગુણ પ્રકટે ભવારે.
 તે ભરતેશ્વર બાહુબળીને અભય કુમારનેરે, ઠંઠણકુમાર શ્રીયકને
 અન્નિકા પુત્ર, વળી અતિમુક્તકુમારને નાગદત્તને વંદીએરે.
 મુનિ મેતારજ સ્થુળિભદ્રને વજ્રઋષિ ભવારે, વંદીધેણુ સિંહગિરિ

ને કૃતવર્ણકુમાર, મુનિ સુકેશલ વળી પુંડરિક કેશી કરકંડુનેરે.
 હૃદય વિહૃદય સુદર્શન સાલ અને મહાસાલજીરે, શાલિભદ્ર વળી
 ભદ્રબાહુચર દશાર્ણભદ્ર, પ્રસન્નચંદ્રરાંજવિં યશોભદ્રસૂરિ વંદીએરે
 જંબુસ્વામી વંકચુલને ગજસુકુમાળજીરે, અવન્તિ સુકુમાળો
 ધન્નો એલાચીપુત્ર, વળી ચિલાતીપુત્ર ને યુગબાહુ મુનિને નમુંરે.
 આર્યમહાગિરિ આર્યરક્ષિત ને આર્ય સુહસ્તિતનેરે, પ્રણમું ઉદાયી મનક
 પુત્ર ને કલિકાચાર્ય, શાંભકુમાર પ્રદ્યુમ્નકુમાર મુલદેવા નમુંરે.
 પ્રભવાસ્વામી વિન્નુકુમારને આદ્રકુમારનેરે, કુરંગડુને શ્રેયાંસજી
 દ્રઢપ્રહારી જાણ, સિન્જલવસ્વામી ને મેઘકુમારને વંદીએરે
 ઇલાદિક ગુણ ગણ સુક્રતા મહાપુરુષ થયા ભલારે, જેના નામ સ્મરણ
 થી અંધના એાધ પલાય, તે અમને સુખ આપો જપીએ જાપસદામુદારે.
 મુલસા અંદનખાલા મનોરમા સતીઓ ભલીરે, મહનરેખા દમયંતી
 નર્મદામુંદરી જેહ, સીતા નંદા ભદ્રા ને સુભદ્રા છે સતીરે
 રાજેમતિ રૂષિદત્તા પંકાવતીને અંજનારે, શ્રીદેવી જ્યેષ્ઠા સુબ્યેષ્ઠા
 સતી વખાણ, મૃગાવતિ પરભાવતિ શાણી રાણી ચેદ્દણારે
 આદિ સુંદરી રૂક્ષમણિ દેવતી ને કુંતી કહીરે, શીવાદેવી જયન્તિ
 દેવકી દ્રૌપદી સાર, ધારણી કલાવતી ને પુષ્પચુલા સતીઓ સહીરે.
 પંકાવતી ગોરી ગાંધારી ને વર્જી લક્ષ્મણારે, સુસીમા જંબુવતી
 સત્ભામા રૂક્ષમણિસાર, એ આઠ પટરાણી સતીઓ થઈ શ્રીકૃષ્ણનીરે.
 યક્ષા યક્ષદત્તા ભુતા ને નિશ્ચય ભુતદત્તારે, સેણા વેણા રેણા મહા
 સતીઓ વિખ્યાત, એ સાતે ખડેનો સ્થુળિભદ્રમુનિની જાણીએરે.
 ઇલાદિક મોટી સતીઓ નિર્મળ શીલગુણ ભરીરે, ત્રિભુવનમાં વાગે છે
 ડંકા જેના આજ, તે જયવંતી વર્તી સાંકળચંદ્ર ભણે મુદારે.

વીસસ્થાનક પદનું ચૈત્યવંદન.

હરિગીતછંદ.

ત્રીકયોગથી તપ વીસ સ્થાનક આદરે ભવિ શુભમતિ
 તે નામ તિર્થેકર ઉપાજિ થાય નિશ્ચે જિનપતિ
 એકેક પદથી થાય અરિહંત થાય વીસથી નિર્જરા,
 વરસ્થાન તપ ત્રીજે ભવે કરી થયા તે નમું જિનવરા. ૧
 શિવશ્રેણી ચઢવા સત્યસાધન નથી એ સમ અન્યથા,
 ભવિ આદરી એ તપ અનુષ્ઠન લહે સિદ્ધિદેવ થયા;
 નૃપ દેવપાળાદિક થયા અરિહંત એ પદ જયકરા વર૦ ૨
 પદસિદ્ધ હસ્તીપાળ સાધી પ્રવચને ભરતેશ્વરા;
 નૃપ થયા પુરુષોત્તમ સૂરિપદ સાધી અંતે જિનવરા
 પંચમ શિવીર પદ સાધી પ્રભોત્તર થયા જિનવર ખરા. વર૦ ૩
 વળી મહેંદ્ર નૃપ વાચકપદે વીરભદ્ર સાધુપદ રમ્યો,
 શુભ જયંત ભુપતિ જ્ઞાનને દર્શન પદે હરિવિક્રમો;
 પદ વિનય દસમું ધરી ધન્નો વરુણદેવ ચરણ વર્ધા. વર૦ ૪
 ભુપ ચંદ્રવર્મા બદ્ધપદ ને ક્રિયા હરીવાહન શુરા,
 તપ કનકકેતુ સાધી ગોચમે હરીવાહન જિનવરા;
 વળી જિમ્બુતકેતુ જિનપદેને પુરંદર સંયમે તર્ધા. વર૦ ૫
 શુભ જ્ઞાન અભીનવ ધ્યાઈ સાગરચંદ્ર નૃપ જિનપતિ થયા,
 નૃપ રત્નચુક શ્રુત પદ આરાધિ મેરુપ્રભ તિર્થે શ્રદ્ધા;
 એમ પદ અકેકું-સાધી જિનપતિ થયા એ પદ સુખકરા. વર૦ ૬
 એમ સિદ્ધિસાધન જગ દિપાવન વીસસ્થાનક તપ પ્રદો,
 ત્રીકયોગ સાધી તપ આરાધિ ભવિક-શિવશ્રેણી ચઢો;
 શુભ છંદ સાંકળચંદ કહે આ ચૈત્યવંદન મનહરા. વર૦ ૭

શ્રી મુહરી પાર્શ્વનાથનું સ્તવન.

ગાપીચંદ લડકાનો રાગ.

- પ્રભુ પાસજી પ્યારા, મુહરી ખિરાજે ટીટોઈ ગામમાં. ટેક
- પ્રથમ હતા પ્રભુ મોહરી ગામે, હુંગર ખિચ દેરામાં
- મોહરી વંશ રાજાએ ભરાવી, શુભ ચોથા આરામાં. પ્રભુ ૧
- કોઈ કારણથી એક જતીને, દેવે સ્વપ્નુ દીધું
- લેઈ જાઓ ટીટોઈમાં પ્રભુને, અધિષ્ઠાયકે કીધું. પ્રભુ ૨
- જતી એક ગાડુ લેઈ મોહારી, શ્રાવક સાથે ચાલ્યા,
- યવન હાંકનારો હોવાથી, પ્રભુ જરી નવ હાલ્યારે. પ્રભુ ૩
- ફરી અધિષ્ઠાયક કહે જતીને, આર્ય સારથી લાવો,
- તો પ્રભુ રથમાં બેસી આવે, સંઘમાં થાયે વધાવો. પ્રભુ ૪
- જતીએ એમ કર્યું તવ પ્રભુજી, પુષ્પસમા થઈ ઉઠ્યા,
- રથ બેસારી ટીટોઈ લાવ્યા, મુહરીપાસ પ્રભુ ત્રુક્યારે. પ્રભુ ૫
- અઢારસેંહે અઠાવીશ વર્ષે, ટીટોઈમાં પ્રભુ આવ્યા,
- પરજણાપેરે સ્થાપ્યા એક ઘરમાં, સંઘે મોતીડે વધાવ્યારે. પ્રભુ ૬
- પાવત શ્રી કનકસિંહજી, ટીટોઈગામે રાજ,
- કારભારી ત્યાં જોઈતા રહીયા, સાન્યે કરી સુખ તાનરે. પ્રભુ ૭
- જગ ચિંતામણી ચૈત્યવંદનમાં, અષ્ટાપદે આનંદે,
- “મુહરિપાસ હુહ હરીય ખંડણો,” કહી ગોયમ શુર વંદે. પ્રભુ ૮
- પુરીશાદોણી પાસ જિનેશ્વર, ત્રેવીસમો પ્રભુ સાચો,
- મુહરીપાસ આશા પુરો મનની, સાંકળાયંદે જાઓ. પ્રભુ ૯

શ્રી મુહુરી પાર્શ્વનાથનું સ્તવન ધીબું.

માતા મહાદેવાના નંદ—એ રાગ.

માતા વામાજીના નંદ, મુહુરિપાસ જિનરાજ દીટોઈ ભલે બિરાજેજી
ભલે બિરાજે ભલે બિરાજે ભલે બિરાજેજી. મુહુરિ ૦ ટેક.

સામળીયાજીનો પ્રતિવર્ષે, જરાય છે જ્યાં મેળો
તે પાસે મહિકાંઠા હૃદમાં, મોરીગામ ગુચુ વેલો. માતા ૧

ત્યાં ડુંગરની વચે ખીણુ છે, ચૈત્ય પુરાતન જેમાં,
મુહુરિપાસ જિનરાજ બિરાજે, પૂર્વકાળથી એમાં. માતા ૨

અઢારસે હેં અઢાવીસ વર્ષે, પ્રભુ દીટોઈમાં આવ્યા,
ઓગણીસે હેં ને બાર વર્ષમાં, મંદિરમાં પધરાવ્યા. માતા ૩

કોડ ગમે ખરચી દ્રવ્ય સંઘે, મંદિર બેસ બનાવ્યું,
નલિનીગુદમ વૈમાન સ્વર્ગથી, માનું મહિતળ આવ્યું. માતા ૪

ચૈત્ય વિશાળ ને ભંચું અનુપમ, માનું ગગને અડીયું,
સ્વર્ગ સાથ સંવાદ કરે જઈ, વાદે વ્યોમથી ચઢીયું. માતા ૫

શિખર પતાકા કહે ગયણને, આજ મનોરથ ફળીયા,
હું જિનમંદિર શિખરે બેઠી, શું ગાજે આલલીયા. માતા ૬

કરી પ્રતિષ્ઠા મ્હોત્સવ સંઘે, પ્રભુ પધરાવ્યા પ્રીતે,
સાંકળચંદ એ તિર્થ પુરાતન, જાત્રા કરો એક ચિત્તે. માતા ૭

શ્રી હિમ્મતનગર મંડન વીરપ્રભુ સ્તવન.

અલબેલીરે અખે માત જોવાને જઈએ—એ રાગ.

આજ શાસનપ્રતિ સુલતાન, મહાવીર જિન મળીયા;
શુભ હિમ્મતનગર મોઝાર, નાઠાં હુઃખ દળીયાં. ટેક ૦
શ્રી સલાનંદન પાપનિકંદન, ભયભંજન જિનરાજરે;
ભાવનાચંદન સમ શિતળતા, વંદનથી થઈ આજ. મહા ૧

- અશરણુ શરણુ તરણુ તારણુ પ્રભુ, લવોદધિ ઝાઝ નિહાનરે;
અપરાધીને બુડતા તાર્યા, જગખંધુ જગ લાણુ. મહાં ૨
- ચંડકોશીયો ચરણુ હશ્યો પણુ, દીધું દેવ વિમાનરે;
ઈંદ્રભૂતિ કહે ઈંદ્રજાળીયો, તેને કર્યો દિવાન. મહાં ૩
- અહંના બાકુલા સાટે તારી, ચંદનબાલા બાણુરે;
અબ્જનમાળી જે ધુર પાપી, બિધર્યો કૃપાનિધાન. મહાં ૪
- ભક્ત અનેક તહે તાર્યા તો મુજ, શો અપરાધ અમાપરે;
શરણાગતને નવ તરછોડો, એ પ્રતિપાળની છાપ. મહાં ૫
- વેહેલા મોડા પણુ તુમ હાથે, સફળ થશે મમ કાજરે;
ખોટ ખજાને કાંઈ ન પ્રભુજી, વિલંબ કરો શું આજ. મહાં ૬
- જે કદી કહેશો નથી ચોગ્યતા, તો સાધન દો નાથરે;
સાધ્યખિંદુ સાધુ સાધક થઈ, મેળવું શિવપુર સાથ. મહાં ૭
- બાણુ મુનિ ભક્તિ શશિ શ્રાવણુ, કૃષ્ણ પંચમી શનીવારરે;
સેવક સાંકળચ દે લેહ્યા, હિમ્મતનગરે શ્રીકાર. મહાં ૮

શ્રી સિદ્ધાચળ સ્તવન.

આછેલાલની દેશી.

સફળ થડી પળઆજ, સીધ્યાં વાંછીત કાજ, આછેલાલ
દેવ યુગાદિ ભેટીયાણ;
દીન ચપળાં નિશિ મેઘ, ગાજે વ્યર્થ ન વેગ આછે
પ્રભુ દર્શને દુઃખ મેટીયાંજી.
દર્શન વ્યર્થ ન થાય, સંતનું વેણુ ન જાય, આછે
પુરવ પુણ્યે-એ મળેજી;
આ ભવ જિનની ભક્તિ પુનઃદિક શુભ ભુક્તિ, આછે
કરતાં દારિદ્ર દુઃખ ટળેજી.

પ્રભુ સુખ કમળ પ્રભાત, નિરખે જેહ સુખાત આછે.

તે ધન્ય કૃતપુણ્ય તે લલોચ;

ભવોદ્ધિ ડૂબતો દાસ વિષય કષાય નિવાસ આછે.

પાર ભિતારણું તું મેળ્યો.

જન્મ જરાને મર્ણુ રોગ શોકથી અશર્ણુ આછે.

પુંઠ પડ્યા બહુ કાળથી;

મોહ તિમીરહર દીપ ભવ સાગરમાં દ્વિપ આછે.

ભવ રણમાં પ્રભુ મહારથી.

પ્રભુ તુજ પદની સેવ, પાપ પ્રલય સ્વયમેવ, આછે.

દૂર્ગતિને તે ટાળતી;

રૂપ લાવણ્યને તેજ, સંપત્તી આવે રહેજ, આછે.

સેવા સદ્ગતિ આલતી.

આરોગ્યને સૌભાગ્ય, પ્રીતી કીર્તિ અથાગ, આછે.

સ્વર્ગને અપર્ગ આપતી;

અક્ષત ઉન્નવળ થાળ, પ્રભુ સન્મુખ બિજમાળ, આછે.

ઠવતાં શીવશ્રી વ્યાપતી.

સંગીત વિવિધ પ્રકાર, નાટક થેઈ થેઈકાર, આછે.

ભવ નાટક નવી નાચીએ;

કંઠે પુષ્પની માળ, ઠવતાં મંગળમાળ, આછે.

નૈવેદ્ય ફળ ધરી રાચીએ.

દિર્ઘાયુષ અતિ હોય, વ્યાધિ વ્યથા નવ કોય, આછે.

પાંડિત્ય બ્રહ્મસ્પતિ સમ યથા;

કોટિ જીંહા કદી હોય, વર્ણવી ન શકે કોય, આછે.

પ્રભુ પુનાર્તુ ફળ તથા.

પુણ પ્રભુની અમોઘ, કરતાં ઉપસર્ગ રોગ, આછે
શાન્ત થઈ વિધ્નો ટળ્યાં.

તે પ્રભુનો દેહાર, સીદ્ધગિરિ પર મનોહાર, આછે
આજ દીઠો સુકૃત ફળ્યાં.

પ્રભુ પુણમાં ભાવ, પ્રકટયો પુણ્ય પ્રભાવ, આછે
આજ મહોદય સર્વ ફળ્યાં.

સેવક સાંકળચંદ, આનંદકંદ અમંદ, આછે
દાદા દીઠે દુઃખ ટળ્યાં.

શ્રી મહાવીર દેવની જયંતિ.

મંગળાચરણ.

ઉજવીએ જયંતી આજ વીરની અમે,

ચરણ કમળ અમર બ્રમરૂપ થઈ રમે,

ઉજવીએ જયંતિ આજ વીરની અમે—એ ટેક.

દેવા, સેવા, મેવા, આપો મને આજ, જપું નિનરાજ

ભવોદ્ધિ આજ, તારણે તમે—

ઉજવીએ.

વીરતા, ધીરતા, પ્રભુતા, આપો શુભ આજ

છાપો ઉર છાપ, સાંકળચંદ નમે—

ઉજવીએ.

ગરબો

વીર જયંતી વધાવીએરે અમે સૌ મળી બાળા

સોનાનો સૂરજ ઊગીયોરે, આજ મંગળમાળા.

છત્રીસ વાળાં વાગીયારે, બધે ઝાકઝમાળા.

તરીયાં તોરણ બાંધીયારે, માનું સ્વર્ગની શાળા.

આજ મહોદય સર્વ ફળ્યારે લોલ, પુરવ પુણ્યે સુકૃત ફળ્યારે લોલ.

હુમ દોહગ દૂરે ટળ્યાંરે લોલ, વહાણુ ગયાં પાછાં વળ્યાંરે લોલ.
સફળ ઘડી પણ આજ ત્રયોદશી, ચૈત્રની ઉજળીરે લોલ.
જન્મ્યા શાસનના સુલતાન, નરક ક્ષણ ઝળહળીરે લોલ.
જન્મ મહોત્સવ ઇંદ્રો કરેરે લોલ, સ્થાપી પ્રભુ સુરગિરિ પરેરે લોલ.
નહણુ ક્ષિરોદકથી કરેરે લોલ, જનનિ અંકે જિનને ધરેરે લોલ.
એ વિધિ જન્મ જયંતી ઉજવીએ, પ્રભુ ગુણ ગણ ગણીરે લોલ.
મોટાના ગુણ ગાતાં પ્રકટે ગુણ આત્મા લાણીરે લોલ.

પ્રતિ વર્ષ લક્ષિત લાવે, વીરજયંતી ઉજાવે.

મોતીડે ખાળા વધાવે, સાંકળચંદ સુણાવે.

વીર જયંતી વધાવીએરે, અમે સૌ મળી ખાળા.

ચાલી લાવણી.

મહાવીર જયંતી ઉજવી તત્ત્વ વિચારો,
વીરપુત્રો વીર પગલે વહી આત્મ સુધારો;
ઉપકાર કરો શું વીર પર ઉજવી જયંતી,
મુકો વર્તનમાં વીર આજ્ઞા જયવંતી.

માતાના ઉદરે સૂચવી માતૃલક્ષિત,
તે રીતે માવિત્ર લક્ષિત કરો સૌ વ્યક્તિ;
પ્રભુ જઈ નિશાળે શુરના સંશય ચૂરે,
આહા ! સાગર સમ ગંભીર ઝહો ગુણ ઉરે.

આમલકી કિંકામાં વિષધર દૂર ઉછાળ્યો,
મહાવીર ગિરદ દેઈ દેવે પ્રેમથી લાળ્યો;
કરે શક પ્રાર્થના પ્રભુ ઉપસર્ગો હરવા,
પ્રતિષેધ કરે મહાવીર તેમ આચરવા.

વણુ આત્મખળે ન મળે સિદ્ધિ પરખળથી,

૧

૨

૩

ઉપસર્ગ હુઆ નિજ પગપર રહી નિજ બળથી;
 પગ ચંડકોશીયો ડસ્યો નાગ જે કાળો,
 કરી પૂરણ કરણા પ્રેમદૃષ્ટિથી ભાળ્યો. ૪
 બુઝ બુઝ દેઈ ઉપદેશ નાગ ઉદ્ધાર્યો,
 એ ગુણ ક્ષમાનો લેશ લક્ષમાં ધારે;
 વીરશાસન પ્રણાલિકા છે ભાવ દયાની,
 “ સવી જીવને શાસન રસીક કરું ” એ મયાની. ૫
 મહાવીરે વણુ અઢારે જૈની કીધી,
 કણુખી કોળી કુંભાર અંત્યજે સુધી;
 વળી બાર કુળની ગોચરી કરી પ્રસિદ્ધી,
 અધુના સંકિર્ણ સુધર્મ થયો ગર્ભ રિદ્ધિ. ૬
 વીરધર્મ વીર કર રહ્યો ન રંક રમાડે,
 કંગાલ વણીક ચિંતામણી વર્થ ભમાડે;
 વીર આજ્ઞા ધર્મ અહિંસામય સૌ પાળે,
 એ અમલ થાય કયાં તત્ત્વ દ્રષ્ટિથી ભાળે ? ૭
 સુક્ષ્મ બાદર સૌ જીવની રક્ષા કરવી,
 એ મહાવીરનો ફરમાન દયા દીસ ધરવી;
 કરે કુળાચારથી સુક્ષ્મ જંતુની જયણા,
 નિજ બંધુ માનવ દેખી મીચે નયણાં. ૮
 વિશ્વાસઘાત કરી માનવને છેતરીએ,
 પરધન પર પ્રાણ સંમાન કપટથી હુરીએ;
 કુટ લેખ શાખને હીસાળ જુઠો લખીએ,
 લેઈ વ્યાજ વધારે વણિક વિદાથી છકીએ. ૯
 કયાં વીર ધર્મ કયાં કર્મ આપણાં કુસાં ?

ક્યાં ભ્રતૃસાવ ક્યાં સંપ એકતા રૂઠા;
વીર આજ્ઞા ન ધરે કાન સ્વાર્થમાં ઘેલા,
પરમાર્થ ન ભણે પાપ વણજમાં પહેલા. ૧૦

કહે વીરપ્રભુ પુણ્યાર્થ અધિક નર લવની,
સૌ ભવની જયણા કરો અધિક માનવની;
ઈત્યાદિક વીરનો બોધ ગુણ મન ધારી,
ઉજવીએ વીર જયંતી મહા ઉપકારી. ૧૧

જિનશાસન ઉન્નતિ કરો વીરના પગલે,
વિસારો નહિ ઉપકાર પ્રભુનો કગલે;
જયવંતી જયંતી એવી ઉજવો ભાવે,
મોટાના ગુણથી ગુણ સાંકળચંદ આવે. ૧૨

આપણું કર્તવ્ય.

રાગ સોરઠ-વહાલા વીર લઘુનંદન અધમ દશા થઈ આપણીરે.
વહાલા જૈનખંધુ નિજ ખ્યારી પ્રબળે ભણાવજોરે;
ધાર્મિક વ્યવહારીક નીતિ જ્ઞાનથી કોમ હીપાવજોરે— એ ટેક.
નૃપ વિદ્વાન ન તુલ્ય કદાપી, નૃપ નિજ દેશ વિબુધ જગવ્યાપી;
ચંડિત મણી પરબાય સકળ સ્થળ ભાવજોરે—વહાલાં ૧
જૈન પાકશાળા બોડીંગો, સ્થાપો જ્ઞાનમંદિર કરી સીંગો;
જૈનધર્મનો કીર્તિધ્વજ રોપાવજોરે—વહાલાં ૨
કોમ કોમ કરો કેન્યાશાળા, જ્યાં ભણે બાળા ગુણમણિમાળા;
માતા સુધરે દેશ કોમ હીપાવજોરે—વહાલાં ૩
ધર્મ ખંધુ નિજ દુખીયા ભાળો, તમે ખાઈ પી પેટ પંપાળો;
કીડી કાગ સમ ભાતી દાઝ બતાવજોરે—વહાલાં ૪
આ દુનિયાનો અવળો ધારો, કીર્તિમાં ખરચાય હબરો;

યોગ્ય સ્થળે સુકૃત કરી ધનને વાવળેરે—વહાલાં ૫
 ગયા રિદ્ધિ સિદ્ધિ તણ પહેલા, જવું આપણે એક દીન વેળા;
 સફળ કરો સુકમાણી લક્ષમાં લાવળેરે—વહાલાં ૬
 સંક્ષેપે કહું વિગત વિચારો, જ્ઞાન દાન દેઈ પ્રજા સુધારો,
 નિજ આચારે ધર્મી ધર્મ દીપાવળેરે—વહાલાં ૭
 તેણ તુખાર ચાનક ન ખમે, હક્ષણથી રાસલ નવ વિરમે;
 તમે છો ચતુરસુજ્ઞાણ વિવેક વધાવળેરે—વહાલાં ૮
 ભલે પધાર્યા બંધુ અમારા, નયન કૃતારથ દર્શથી ખ્યારા;
 ધન્ય દીન વેળા સન્નજન મેળા મિલાવળેરે—વહાલાં ૯
 પાઠશાળામાં તનુજ લણાવો, તમપર અમ આશાનો દાવો;
 સાંકળચંદ્ર પ્રિય પાઠશાળાને વધાવળેરે—વહાલાં ૧૦

શ્રી આચાર્ય પદ—સ્તવન.

જુલણા છંદ—પ્રભાતી.

ગણપતિ મુનિપતિ પતિત પ્રાવનંચતિ રતિપતિ દેહને સૌમ્ય કાન્તિ,
 સ્વપર શાસ્ત્રે સદા કુશલવર્તે સુદા દેખી સૌ સત્તવને થાય શાન્તિ;
 વાદી ગજમદ હરા મૃગપતિ યુગવરા વિશ્વમાં વિજયકંઠા બળવે,
 ગચ્છધુરંધરા પરમયોગિશ્વરા ભવિનમો સૂરીશ્વરા ભક્તિભાવે. ૧
 દશવિધધર્મચતિ ધારક સમવૃત્તિ સોહમા જંબુ સમ જે મહંતા,
 શુદ્ધ પ્રરૂપક સદા છનપતિ સમ યદા સમરીએ સૂરીશ્વરા સૂરઉગંતા;
 હન્દ્રિહય વશકરે જ્ઞાનદોરીવડે ત્રણસવે આત્મજ્યોતી જગાવે. ગચ્છ.
 છત્રીસ છત્રીશી ગુણગણોના રસી ખારસેંછતુ ગુણથી ગરિષ્ઠા,
 દોયહજારને ચારયુગવર થશે ઉદય ત્રેવીસમાં તે વરિષ્ઠા;
 દિવિધતપ આદરે વહનપડિમાકરે ભાવના ક્ષણ ક્ષણે ખારભાવે. ગચ્છ.

સાયણા વાયણા ચોયણાદિ તણા કમચકી ગચ્છ સંભાળ લેવે,
સહન પરિસહ કરે ચૌદઅન્થી હરે એ ગુણો છત્રીસે નિત્ય સેવે;
તત્ત્વ નવ જાણતા કલ્પનવ વિચરતા શુભિ નવથી સૂરિપદ સુહાવે, ગચ્છ.
સગવીશ ગુણ ભર્યા શુદ્ધ નવકોટિ લે ગોચરી મધુકરી તે મહંતા,
અહ અભાવકમણું લગ્નિધ અડવીસ ભણું પ્રગટ કરવા મહા શક્તિવંતા;
સમિતિ શુભિધરા ધન્ય એ સૂરિવરા સેવતાં રંકે તે રાજ થાવે, ગચ્છ.

આચાર્ય પદ—સ્તવન બીજું.

આજેકાલની દેશી.

સૂરિશ્વર મહારાજ ભવસાગરમાં ઝાઝ આ. વંદુ પદકજી સુનિવરાણ,
ગચ્છ ધુરંધર ધીર સાગરસમ ગંભીર આ. ગણનાયક ગણ હિતકરાણ.
પાપપંક હરનીર અપ્રતિબદ્ધ સમીર આ. યુગપ્રધાન યોગિશ્વરાણ,
પંચમહાવ્રત ધાર પાળે પંચાચાર આ. નવવિધ બ્રહ્મ શુભિ ધરાણ.
પથેદ્રિયનો ગોપ, ચારે કષાયનો લોપ આ. સમિતિ શુભિ પાળે સદાણ,
એ છત્રીસ ગુણધાર શાસનના શણગાર આ. સ્વ, પર સમય જાણે સુદાણ.
જિન કેવળી સૂર અંદ અછતાં દીપ સૂરિંદ આ. ભૂવન પદાર્થ પ્રકાશતાણ,
નહિવિકથા નકપાય અકલુષ અમલ અમાય આ. ભવિ મનકજનેવિકાશતાણ.
સમતારસ ભંડાર સારણાદિક દે સાર આ. સુનિને પડતાં સ્થિર કરેણ,
પટધારી ગચ્છથંભ આરંભ કે નવ દંભ આ. યાન પડે તારી તરેણ.
આચારજ ભગવાન અજા તિમિર હર ભાણ આ. નમતાં ભવજળ નિસ્તરેણ,
ધ્યાતા ધ્યાનને ધ્યેય એકતાર સ્વયમેવ આ. જપતાં જથ કમળા વરેણ.

ઉપાધ્યાય પદ સ્તવન.

તીરથની આરાતના નવ કરીએ—એ રાગ.

ઉપાધ્યાય પદ પૂજીએ ભવિ પ્રાણી, હાંદે ભવિપ્રાણીરે ભવિપ્રાણી.
હાંદે શુવરાજ સમા શુભપ્રાણી, હાંદે સૂરિપદને યોગ્ય. ઉપા. ૧

ભણે ભણાવે સાધુને શુભવંતા, હારે શ્રી સંઘ આધાર મહંતા. હારે સમતારસ શુદ્ધ સોહંતા, હારે હરે ભવભય રોગ. ઉપા. ૨
 નિજ પર રાયને રંક જે નવ ધારે, હારે ધર્મ યોધથી બેઠેને તારે; હારે સારણાદિક ગચ્છની સારે, હારે રમતા સમભાવ. ઉપા. ૩
 દ્વાદશાંગ સજાય જે નિતુ કરતા, હારે સૂત્રાર્થ વિસ્તારે પ્રસરતા. હારે ભવિજન તારીને તરતા, હારે ભવ દરીયે નાવ. ઉપા. ૪
 વાલીમતંગજ મદે હરે હરિ સાચો, હારે નિર્યામક વાચક ભણો. હારે ગચ્છમાં યુવરાજ ન કાચો, હારે ખાહુ સરિરાજ. ઉપા. ૫
 સર્વ સમય સાવધાન જે જયવંતા, હારે પચવીશ શુભથી શુભવંતા. હારે નિદ્રા વિકથા જે તજતા, હારે મુનિના શિરતાજ. ઉપા. ૬
 અર્થ સુત્રના દાને સૂરી ઉવઝાયા, હારે નહીં મોહ કોહને માયા. હારે નવપદ્મવ પહાણુ નિપાયા, હારે મુનિને કરે શુદ્ધ. ઉપા. ૭
 સુત્ર અર્થના બાણુ તે સુખદાયા, હારે વિશ્વવંદ શુર ઉવઝાયા. હારે ભવ ત્રણુમાં શિવવધુ રાયા, હારે સર્વ શાસ્ત્રમાં બુદ્ધ. ઉપા. ૮
 ખાવનાચંદન રસ સમા કળીકાળે, હારે ભવોભવના તાપને ટાળે. હારે જિનશાસનને અન્નુવાળે, હારે નમું બે કરે જોડ. ઉપા. ૯
 આવશ્યક પચીસ ભાવના પચી ભાવે, હારે અધિકરણાદિ ક્રિયા તબવે. હારે બાણુ અંગ ઉપાંગના થાવે, હારે એની જગમાં ન જોડ. ઉ. ૧૦

અથ સાધુપદ સ્તુતિ.

શુ કહું કથની મારી રાજ—એ દેશી.

શુર શુભ જ્ઞાનના દરીયા રાજ, શુર શુભ જ્ઞાનના દરીયા;
 શુભ સમતા જળથી ભરીયા રાજ. શુર શુભ ટેક
 જ્ઞાન તરંગ કલ્પોલથી ગહિરા, ચરણ મર્યાદ ન મૂકે;
 રતનવર્ધથી નવ છલકાવે, ઉપસર્ગે નવ ચૂકે રાજ.

શુર. ૧

થંચમહાવ્રત ક્ષીર નીરથી, નિજ પર કલીમલ વારે;
 ભવિષ્યન પંખી વાણી સુધારસ, પાનથી કાજ સુધારે રાજ. ગુરૂ. ૨
 અહ પ્રવચન માતા તરી શોભે, ચરણ કરણ થંભાથી;
 છકાય ભવિષ્યવને ભવ સિંધુ, પાર ઊતારે સાથી રાજ. ગુરૂ. ૩
 સુખ દુઃખ ભરતી ઓટ ગણીને, સમતા સાથે રમતા;
 ખમતા પરિસહ નદીઓનું પૂર, લેશ ન મોહકે મમતા રાજ. ગુરૂ. ૪
 મુનિવર ધર્મ ધુરંધર ધોરી, નિચન્ય પાસ ન કોડી;
 હાથ કરી શ્રુતજ્ઞાનની દોરી, દુનીયાં દીવાની છોડી રાજ. ગુરૂ. ૫
 સમતા સાગર આગર મુનિના, ચરણ કમળમાં રહીએ;
 દયાદમન એ ધર્મની મૂર્તિ, વંદીને પાવન થઇએ રાજ. ગુરૂ. ૬
 શ્યામવાદ જસ રોમ રોમમાં, પ્રકટયો પૂર્ણનંદી;
 સત્તાવીસ ગુણ ધારણ કરીને, સકળ ઊપાધિ છંડી રાજ. ગુરૂ. ૭
 એ અણુગાર ઋષિ મૂર્તિ તપસી, સાધુપદમાં રાચે;
 નવવિધ ભાવ લોચ કરે દસમે, કેશનો લોચ આલોચે રાજ. ગુરૂ. ૮
 એતાળીસ સૂડતાળીસ દોષો, અહારના વર્ગે રાયા;
 મંદિર મુનિના અર્થે સમારે, પરિહરે તે નિરમાયા રાજ. ગુરૂ. ૯
 મોહ ન પુણ્ય પાપ પુણ્યમાં, સમ સંસારને મુક્તિ;
 દંભજળ જંભજળ તંજે ગુરૂ, ધર્મકથા ન કુચુક્તિ રાજ. ગુરૂ. ૧૦
 સંયમ સત્તર પ્રકારે આરાધે, દસવિધ યતિધર્મ પાળે;
 બાહ્યાંશ્યંતર પરિગ્રહ છંડે, નિશદીન વ્રત સંભાળે રાજ. ગુરૂ. ૧૧
 કંચનની પરે ચઢતે રંગે, પ્રતિદીન ચરણ સવાયા;
 કુક્ષિ સંજળ પરમ દયાળા, નમતાં પાપ પલાયા રાજ. ગુરૂ. ૧૨
 જ્ઞાન કિયાને ધ્યાનમાં તરપર, અંત લગે રહે શૂરા;
 પરિસહ દળથી ભવરણ રંગે, મેરૂપરે રહે ધીન રાજ. ગુરૂ. ૧૩

જગખંધુ કર્ણના સિંધુ, નિઃકારણ ઉપકારી;
 નિર્મમ નિષ્કામી નીઃસંગી, ગુરુગુણની ખલિહારી રાજ. ગુરુ. ૧૪
 મધુકર માલતીનો રસ ચૂસે, પણ ન કરે તસ પીકા;
 તેમ સુનિ ગોચરી લઈ નિજ અપ્પા, તોષે નકરે કીકા રાજ. ગુરુ. ૧૫
 અઢાર સહસ્રશિલાંગના ધોરી, નવવિધબ્રહ્મગુપ્તિ પાળે;
 તપશ્શ્રા સુનિવરને નમતાં, ભવોભવ પાપ પ્રજાળે રાજ. ગુરુ. ૧૬
 ગુરુગુણ સાગર મન ગાગરમાં, પૂણ્ણ કદી ન સમાચે;
 ગુણગાતાં ગુણ પ્રકટે અંગે, મહોટાના મહિમાએ રાજ. ગુરુ. ૧૭

ગુરુ પ્રદક્ષિણા કુલક.

(અનુવાદ)

રાગ કબ્બાલી.

સદા ગુરુ દેવ ઉપકારી, નિકટ ઉપકાર ગુરુભારી;
 સ્વરૂપ કહ્યું દેવ વિસ્તારી, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૧
 ગણાધિપ ગોચમા સોહમા, વળી જાણુ પ્રભવ મહિમા;
 દીઠે ગુરુ સૌ દીકા મહીમાં, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૨
 થયો કૃતાર્થ હું આજે, જીવન સફળ થયું છાજે;
 દીઠે ગુરુ નેત્ર અમીરાજે, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૩
 ધન્ય તે દેશ નગરીને, ધન્ય તે ગામ આશ્રમને;
 ધરા ધન્ય જ્યાં ગુરુ છાયા, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૪
 કૃતારથ શીર ગુરુ ચરણે, ગિરા કૃતાર્થ ગુરુ વરણે;
 સફળ નયણા દરશ કરણે, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૫
 કામધેનુ કૃપા દ્વારે, થઈ વૃષ્ટિ કનક ધારે;
 દીકા દારિદ્ર ગયું મારે, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૬
 થયું સમકિત ગુરુ દીઠે, ગયા અધઓધ ગુરુ તુઠે;

- અંત સંસાર ગુરૂ દીઠે, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૭
- સુખાર્વિંદ સદ્ગુરૂ ભાળી, દેવની રીઝી નિર્મલી;
- ચલુક સંસારદધિ ખાલી, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૮
- વચન મન કાયથી બાંધ્યું, પાપ જે અધધિ સાધ્યું;
- ગુરૂ સુખ દર્શને લાધ્યું, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૯
- મનુષ્યભવ ધર્મ જિન ભાખ્યો, દોહિલો શાસ્ત્રમાં આખ્યો;
- મળે પણ યોગ ગુરૂ દોહિલો, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૦
- પ્રસન્ન સુખ સદ્ગુરૂ ખાંતે, ન દેખું જ્યાં હું પરભાંતે;
- પિયુષ જિન વાણી કઈ ભાતે, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૧
- મયુર પ્રસુદીત ધન ગાળે, પ્રકુલ્લ કળ દોત રવી રાળે;
- ગુરૂ સુખ જોઈ મન ગાળે, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૨
- ગાય નિજ વાછડું પાલે, વસતે કોકિલા મ્હાલે;
- ગુરૂ મન મંદિરે મ્હાલે, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૩
- ધન્ય તે દિન ધન્ય વેળા, ધન્ય ગુરૂ-રાજના મેળા;
- અમૃતના નેત્રમાં રેલા, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૪
- ક્રોધ જય માન ક્ષય ક્રીધા, માયાને દેશવટો દીધા;
- લોભને વશ કરી દીધો, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૫
- ગુરૂની સરળતા સારી, ગુરૂની નમ્રતા ભારી;
- ક્ષમા સંતોષ વૃત્તિધારી, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૬
- અધને નેત્ર ગુરૂરાયા, પંશુને યષ્ટિ સુખદાયા;
- રાંકને રત્ન સુપસાયા, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૭
- બાહ્ય પદ્ધિત ગુરૂરાયા, મનોરથ શુદ્ધ ઊરઠાયા;
- મોક્ષ સન્મુખ જંસ કાયા, નમું નિત્ય પાદ ગુરૂરાયા. ૧૮
- સૂરિને વંદના કરતાં, થાય શત સહસ્ર ભવ હરતા;

સદા સમકિત ગુરુ નમતાં, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૧૬

ભાવથી ભાવ સૂરી નમતાં, પાપ લય થાય જપ જપતાં;

મંગળ ઘર આંગણે રમતાં, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૨૦

ગુરુને દક્ષણા ભક્તિ, કરે ત્રીકયોગ સ્તુતિ બુક્તિ;

સાંકળચંદ્ર ધર્મ એ વ્યક્તિ, નમું નિત્ય પાદ ગુરુરાયા. ૨૧

આત્માને અવબોધ.

સિંહાનો કનરો હુ'તો અહીં નહીં આવું હવેથી એ રાગ.

અથા કાળ અનાદિથી આવ્યો, મોહ કષાયને સાથે લાવ્યો;
રાગદ્વેષ રિપુ કુમતિએ ઘેરી, બહાવરે ચેતન તુજને બનાવ્યો. અ. ૧

નિજ સ્વરૂપ સમ નંદનવનને, ક્રોધની અગ્નિએ દાહ લગાવ્યો;

માન મતંગજથી પડ્યો હેઠો, ચરણે ચંપાચોને સુકૃત બધાવ્યો. અ. ૨

ગુણવેલી મૂળમાં વિષ રેડી, માયાની જાળે બંધાયો ન ફાવ્યો;

લોભની લાલચમાં લપટાયો, કૃષ્ણ ક્ષણિધરે ડાંખ લગાવ્યો. અ. ૩

ધન્ય ધરા સુત દારાના મોહે, મોહન આશાની ફાંસીમાં આવ્યો;

રાગદ્વેષ સહચારી અનાદિ, ભવનાટક માંહે નાચ નચાવ્યો. અ. ૪

ભોગવી કુમતિ કુપંથે દોરી, ભવ મહારણમાં ભૂલો લમાવ્યો;

દુર્જનની દોસ્તી કરી અપ્પા, જન્મ મરણ અતિ કષ્ટ તું પાચો. અ. ૫

સજ્જન મિત્ર પવિત્રની સંગે, નિજ સ્વરૂપ રૂપ દાવો નોંધાવ્યો;

ક્ષમા નમ્રતા શુદ્ધ સરળતા, તોષના રોધથી લે ભવ દહાવો. અ. ૬

રાગદ્વેષ તણ રહો સમભાવે, કુમતિ તણ સુમતિને મનાવો;

મોહથી ભવરણ જંગ મચાવો, જય કરી જીત નિશાન ચઢાવો. અ. ૭

ભોગવી સુખ સંસારે સાચું, સ્વર્ગે જઈ અપવર્ગ સિધાવો;

સંત સમાગમથી સાંકળચંદ્ર, નિશ્ચે સુક્તિનો હોય વધાવો. અ. ૮

આત્માર્થિને ઉપદેશ—કંવાલી.

- અરે ઓ ! આત્મ પરદેશી, રહું નહિ કોઈ અહીં બેશી;
છતાં પરવાતમાં પેશી, ફરજ તું ધર્મની ભૂલ્યો. ૧
- અરે ! તું એકલો આવ્યો, કમાણી પૂર્વની લાવ્યો;
શુભાવી લાવી નવ લાવ્યો. ફરજ ૨
- સગાં સૌ સ્વાર્થનાં સંગી, વિપત્તમાં ના રહે અંગી;
રહો તું મોહમાં રંગી. ફરજ ૩
- જવાતું એક દીન નક્કી, ગયા પહેલા ઘણા જક્કી;
કરી જો ખાતરી પક્કી. ફરજ ૪
- પરાયા છિદ્રને ખોલી, મુખે અપવાદ પર ખોલી;
લગાવી આત્મમાં હોળી. ફરજ ૫
- કરી હિંસા ઘણું રાખ્યો, અલિક ખોલી ઘણું માખ્યો;
દ્રવ્ય પર ઓળવી નાખ્યો. ફરજ ૬
- પ્રિયાના પ્રેમને તોડી, પ્રીત પરનારથી ભેડી;
મતિ અતિ લોભમાં દોડી. ફરજ ૭
- હવે રહી જીંદગી થોડી, કરે ઇચ્છા થવા કોડી;
મળે નહિ ભાગ્ય વિણ કોડી. ફરજ ૮
- ભૂખ્યાની ભૂખ નવ ભાગી, દયા નહિ દીલમાં ભાગી,
દેશની દાંઝ તહે ત્યાગી. ફરજ ૯
- કોમની ના કરી સેવા, કુટુંબની ના કરી હેવા;
રહ્યા હેવાનના જેવા, ફરજ ૧૦
- કશો પરમાર્થ નવ કીધો, નીતિ પર પાદ તહે દીધો;
કટોરો ઝેરનો પીધો. ફરજ ૧૧
- ખન્યો નિજ નાતમાં કાળ, કર્યો અન્યાય થઈ રાળ;

બગાડી બાણ રે પાણ, ફરજ ૧૨

કહે મનજી જો બહિરાત્મા, થવું તારે ઘટે મહાત્મા;

થશે તો ભેટ પરમાત્મા. ફરજ ૧૩

સાર સૌ શાસ્ત્રનો સાદો, મનુષ્ય લવની ફરજ સાધો;

કપિ મન સાંકળે બાંધો, ફરજ નિજ ધર્મની સાધો. ૧૪

શ્રીમતિ દયાદેવીની પ્રસાદી.

જાળણી જીવડે મુક્તિની જુક્તિ ન જાણી—એ રાંગ.

કોઈ અમર રહ્યો નહીં જલમ જુલમી જીવડો,

રાય રંક સૌ ગયા આપણે, જીવું જીએ જ્યાં દીવડોરે. કોઈ ટેક.

કાળો કેર કરી દુનીયાંની, દોલત કરી નિજ હાથે;

માનવ પશુની હત્યા કરીને, ગયા ન કાંઈ ગયું સાથેરે ? કોઈ. ૧

પાપ પોટલો બાંધી માથે, ગયા હાથ ખંખેરી;

પુત્ર કલત્ર ન સાથ ગયું કોઈ, ગયા મૂડી બંધી વેરીરે. કોઈ. ૨

જાંથી મ્હેડી હાટ માળીયાં, મંદિર જોખ અટારી;

ઠાઠડીમાં સાથે નવ આળ્યું, વળી હહેલીથી નારીરે; કોઈ. ૩

તો આ પાપી પેટ પટાવા, પરને પીડ કેમ દેઈએ ?

જે દુઃખ વેદે જીવ આપણો, તે દુઃખ સૌ શીર વહીએરે. કોઈ. ૪

હરતા ફરતા ચારો ચરતા, કરતા ધણીનું કામ;

નિર્દોષી પશુ પંખી હણતાં, રૂઝ્યા તેના રામરે. કોઈ. ૫

એ વિશ્વાસી પશુ પંખી સૌ, દયા તમારી માંગે;

છતાં છરો લોઈ ગરદન કાપે, રાક્ષસ પૂરા લાગેરે. કોઈ. ૬

પુત્ર મિત્ર સ્ત્રી માતા મરતાં, દુઃખ ભેઈ આંસું આવે;

દાણુ પશુ વધ કરતાં પાપી, જરી દયા નવ લાવેરે. કોઈ. ૭

પણ પશુને આપણમાં સરજો, સૌને જીવ છે વહાલો,

ઉભય પ્રભ પ્રભુને છે પ્યારી, જતન કરી સંભાળોરે. કોઈ. ૮
 દયાદેવીના ભક્ત જૂવો સૌ, સુખમાં જીવંતી ગાળે;
 પ્રાણી હિંસક ફરે કાંગલાં, મરે જૂએ દુઃખ ભાળેરે. કોઈ. ૯
 માટે મિત્રો મારા સમજી, જીવહિંસા પરહરજો;
 પશુને આપણુ એકજ પ્રાણી, દયા સાંકળચાંદ ધરજોરે. કોઈ. ૧૦

અથ છ લેશ્યાનું સ્વરૂપ.

આવો આવો જશોદાના કંથ અમથેર આવોરે—એ રાગ.

સંસાર વને એક જાંબુનું વૃક્ષ ફળેલુંરે,
 પટ પંથીનું ટોણું ત્યાં થઈ જાય મળેલુંરે;
 જીદી જીદી લેશ્યાના તે પટ પંથીઓ જાણુરે.
 કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ, શુક્લ, પ્રમાણુંરે. સંસાર ૧
 કહે પંથીઓ જાંબુનાં ફળ ખાઈ જૂખ સમાઈએરે,
 કૃષ્ણ લેશ્યા વાળો કહે મૂળથી ઉખેડીને ખાઈએરે;
 ત્યારે નીલ લેશ્યા વાળો રહેજ કોમળતા ધારીરે,
 કહે કાપીએ થડ પણ મૂળને ન કાપો વિચારીરે. સંસાર ૨
 મૂળ રાખી થડને કાપીને જૂખ મટાડોરે,
 જેથી વૃક્ષ રહે ને પૂરાય પેટનો ખાડોરે;
 પછી કાપોત લેશ્યાનો પંથી દયા જરી લાવેરે,
 કહે કાપીએ થડ તો વૃક્ષ હુંહું થઈ જાવેરે. સંસાર ૩
 તે કરતાં ડાણુ કાપીને ફળ ખંદું ખાઈએરે.
 તેને કાપીને ખાતાં વૃક્ષ રહે સ્થીરતાઈએરે;
 પછી તેજોલેશ્યાનો પંથી કહે સુણો ભાઈરે,
 એવાં ડાળાંઓ કાપતાં લાભ કે કાંઈ ન કમાઈરે. સંસાર ૪
 કામ માત્ર ફળોનું આપણને છે લાંબરે,

તેથી કૃપના ગુચ્છા તોડીને ખાઈએ સવાઈરે,
 પછી પક્ષ લેશ્યા વાળો પાંચમો પંથી દયાળુરે,
 કહે કામ શું ગુચ્છાનું કૃપ શુભ ખાઈએ મયાળુરે. સંસાર ૫
 આડપરથી ચુંટીને કૃપ ખાઈએ મળી સવેરે,
 જેથી વૃક્ષ કે ડાળને થાય ઈન્ન ન વિખરવેરે;
 એમ સાંભળી શુકલલેશી જે દયાનો દરીયારે,
 બોલ્યો શાન્ત સુધારસ વાણી સમતા ભરીયારે. સંસાર ૬

ભાઈ કામ છે પાકાં મિષ્ટ કૃણોનું તમારેરે,
 તે વૃક્ષ નીચે છે પડેલાં ફાસુ પ્રકારેરે;
 તે ખાઈને ભૂખ સમાવીએ આપણુ ભાઈરે,
 નાહક કરીએ ન પીડા આ વૃક્ષને કાંઈરે. સંસાર ૭

સુએ પેટ ભરાય તો પાપે પેટ ન ભરીએરે,
 નિર્દોષ કૃણો ખાઈ સંતોષ વૃત્તિ આદરીએરે;
 જેવા જેવા કામળ તીવ્ર પ્રણામ માનવનારે,
 તેવા તેવા ખાંધે બંધ જીવો પરભવનારે. સંસાર ૮

એમ પ્રકૃતિ જુદી જુદીના જીવો ચૌદ રાજેરે,
 જેવા અધ્યવસાય તેવા પુણ્ય પાપ ઉપાજેરે;
 જેથી નરક નિગોદના બંધ પડે તેથી ડરીએરે,
 એવી કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, લેશ્યા પરહરિએરે. સંસાર ૯

વળી તેને પક્ષ ને શુકલ લેશ્યા આદરીએરે,
 લઈ સહજ સમાધિ ભવિ ભવ દરીએ તરીએરે;
 કહ્યું ષટ લેશ્યાનું સહજ સ્વરૂપ આનંદેરે,
 શુર કપૂરવિનય કૃપાથી સાંકળાયદેરે. સંસાર ૧૦

ચહા નિષેધ કંવાલી.

અરે કળીચુગ આ કુડો, રહ્યો આચાર નહીં રૂડો,
 જણાય ન કો રૂડો ભુંડો, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૧
 પીચે ચહા નીચ જે ખ્યાલે, ઊંચને તે ભરી આલે;
 વટાળે દેહ એ ચાળે, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૨
 કહે આર્યો અમે ઊંચા, નીચ સંગે બને નીચા;
 એક પગંત જમે હુચા, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૩
 ઊઘાડા વાસણો રાખે, વાસી સંપરેટ દૂધ નાખે;
 શિખંડ લણ્યાં વાસી લક્ષે, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૪
 અરે ! મુગલાઈના દોરે, વટાળ્યા કંઈ કુટુંબ જોરે;
 બચા કંઈ ટેકના તોરે, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૫
 સ્વયં અધુના નિલજ્જ ચઢ્યો, જઈ હોટેલ વટલાઈયો;
 તિલાંજલી વીત્તને દેઈયો, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૬
 જીંદગી સ્વાદથી ઠાલા, દેહને છેહ દયો વહાલા;
 ચાહરૂપ ઝેરના ખ્યાલા, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૭
 માટીનું ઠામ નીચ સ્પર્શે, ફેડીયો તેહ આંમણે;
 પીચે ઊંચ નીચ બહુ હણે, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૮
 વ્યસન સાતે જીંદગી સથી, સ્વભાવિક અંગ એ મિષથી;
 વ્યાધિ અજીણાદિ ચહાવશથી, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૯
 ઘણું થોડે ગણી વહાલા, તમે હોટેલ ચહા ખ્યાલા;
 થશે મુખીયા સદા લાલા, અરે ચહા ! કેર તહે વાળ્યો. ૧૦

અંતીમ મંગળ-રાગ ધનાશ્રી.

જગજુર ભણવા જાય, વીર પ્રભુ ભણવા નિશાળે જાય;
 સૌ મન અચરિત થાય, વીરપ્રભુ ભણવા નિશાળે જાય. ટેક.

- રતનજડીત કર કંચન પાટી, મણિમય ખડીયે લખાય. વીર૦
 કાને લેખણ નીલ મણિની, હુર્ષ હૈયામાં ન માય. વીર૦ ૧
- ગજવર ખંધ ચઢ્યા પ્રભુ ખાંતે, વરઘોડા ઉઘલાય. વીર૦
 નિશાળે વરઘોડા ઉતર્યો, અધ્યાપક મકલાય. વીર૦ ૨
- ચલિતાસનથી ઇન્દ્ર પધાર્યા, વિપ્ર રૂપે શુભ ગાય. વીર૦
 પ્રભુને વાંદી પ્રશ્ન અગોચર, પૂછે ઇન્દ્ર તદ્દાય. વીર૦ ૩
- પ્રભુજી અનુપમ ઉત્તર આપે, હરખ્યો અધ્યાપક ત્યાંય. વીર૦
 અહો ! મુજ મનના શંશય ટાળ્યા, આ બાળક ભણ્યો ક્યાંય ? ૪
- તવ શકેન્દ્ર પ્રકટ થઈ ભાળે, આ અંતીમ જિનરાય. વીર૦
 એ જગશુર છે સર્વ ભણેલા, ગંભીર કેમ છલકાય ? વીર૦ ૫
- એ પ્રશ્નોત્તરથી ત્યાં પ્રકટયું, જિજ્ઞેન્દ્ર વ્યાકરણ સુખદાય. વીર૦
 અધ્યાપકનું દારિદ્ર ટાળી, ઇન્દ્ર ગયા નિજ ઠાય. વીર૦ ૬
- ત્રીશલાનંદન ગંભીર દરીયા, ભણુવા નિશાળે જાય. વીર૦
 એ આશ્ચર્ય જગતમાં મહોદુ, સાંકળાયદ શુભ ગાય. વીર૦ ૭

સા. નં. ૧૦૧

ઉપસંહાર.

વહાલા વીરો! આ ગ્રન્થ ત્રણ વિભાગમાં સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ પુરૂષાર્થ સિદ્ધિ છે. તેમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ વર્ગનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તે દરેક વર્ગના ભિન્ન ભિન્ન વિષયો જેવા કે—દાન, શીલ, તપ, ભાવ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિદ્યા, વિનય, વિવેક, પરોપકાર, દયા, સત્ય, મંત્રોષ, પરિગ્રહ અને ઉદ્યમ વિગેરે અનેક વિષયોના મયાળાની સુંદર કવિતા અને તેના કથા નાયકોનાં ચરિત્રો આપે વાંચ્યા, એટલે પુરૂષાર્થસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ એમ માનવું હવામાં કીલ્લો બાધવા બરાબર છે. પરંતુ ખરી પુરૂષાર્થ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા હોય તો, એ કવિતામાં કહેલો બોધ મનન કરી તેને અમલમાં મૂકવો અને કથાનાયકના ચરિત્રોમાંથી ઉદારતા, ધૈર્યતા, સત્યતા, સરળતા, અને પરોપકારિતા, વિગેરે અનેક નિકળતા ગુણોની ગુણમાળા કંઠસ્થ ધારણ કરી તેના મનન અને રટણથી પોતામાં તે ગુણો છેકે નહીં. તેની ઘટના કરી તેવા ગુણો પોતામાં ઉતારવા, તોજ પુરૂષાર્થ સિદ્ધિ થઈ શકે છે. બાકી તો કથાના હાસ્ય વિનોદ રસથી ચોડીવાર મનને પ્રમોદ આપવા જેવું બને છે. પણ આત્માનું કલ્યાણ તો ઉપર યુક્ત વિધિ કરવાથીજ થવાનું એ નિર્વિવાદ છે. એ પ્રમાણે પુરૂષાર્થ સિદ્ધિમાં ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ વર્ગમાં ઉપર કલા તે શિવાય બીજાં અનેક વિષયોને તે તે વિષયોના કથા નાયકોનાં ચરિત્રો આપેલા છે, પણ તે સઘળાનું અત્રે અવલોકન કરાવતાં “પિષ્ટ પેશણ” થાય તેથી તે આદ્યંત વાંચવાની પાઠકગણને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

બીજો વિભાગ સંસાર ચિત્રથી ચિત્રેલો છે. સંસારમાં કેવા કેવા વિચિત્ર બનાવો બને છે, અને ભવરૂપ ભવનમાં પ્રાણીઓ પાત્ર બની કેવા કેવા વિચિત્ર વેષ ભજવે છે. તેના આળેકુબ ચિતાર આ સંસાર ચિત્રમાં આલેખવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ કર્મચક્રના કર્મની કથા છે, તેમાં એક

દુરાચરી માણસ પોતાની પુંજનો માલેક એક દાસી પુત્ર ન થાય, તેને માટે કેવા પ્રયત્ન કરી ઘેર અત્યાચાર કરે છે. છતાં છેવટે તેજ દાસી પુત્ર તેની પુત્રીનો પતિ થઈ તેના ધનનો લેકતા થાય છે. તે વિષેનો બોધદાયક અને રમુજ ચિતાર છે. પછી પ્રેમઘેલી પ્રેમદાનો ચિતાર તો એટલો બધો રસીક અને બોધદાયક છે કે—એક કોઠીયાને આપેલી કન્યા એક ભાગ્યશાળી પણ રૂપાળો માણસ ભાડે પરણે છે, અને પછી તે સ્ત્રી પોતાના પતિને પુરૂષનો વેષ લેઈ શોધી લાવે છે; અને પોતાનો પતિવ્રત ધર્મ દીપાવે છે. તે વિષેનું રસમય ચિત્ર છે.

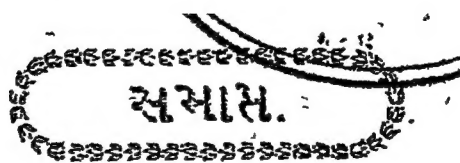
ત્યારપછી એક બ્રહ્મચારી અને વિદ્યારસી વિપ્રની કથા એવી તો સુંદર ને બોધદાયક છે કે—તેનું વર્ણન કરવા કરતાં આશંકે વાંચવાથી જ રહેતી ખંડી પૂખી જણાઈ આવે છે. ત્યારપછી બાર વર્ષની બાળા અને બ્યાશી વર્ષનો બુઢો છે, તેમાં એક પાપી પ્રિતા પોતાની ખારી પુત્રીને વીસહજાર માટે બ્યાશી વર્ષના બુઢાને વેચે છે, પરંતુ તે કન્યા બુદ્ધિબળથી લગ્નની વખતે બુદ્ધિ મિથથી જતી રહે છે. ને એક યુવક અને વિદ્વાનને પરણે છે. ને પોતાને બદલે એક છોકરાને પોતાનો વેષ પહેરાવી ચોરીમાં મોકલી બુઢાની સાથે પરણાવે છે. અને તેનો નિઃસાદ કારટમાં થાય છે. એ ચિત્ર આપેલું છે. ત્યાર પછી ભાગ્યદેવી અને શ્રીદેવીનો સંવાદ છે. તે પણ અતિ રમુજ અને બોધદાયક છે. એના પછી ચંદન મહાયાગિરિનું ચિત્ર છે, તે કશ્ચામય કથામાંથી ખાસ બોધ લેવાનો છે કે—મહાભારત દુઃખમાં પણ દંપતીએ શીલનું રક્ષણ કરી અંતે ગએલું રાજ અને ઋદ્ધિ પાછાં મેળવ્યાં. આ કથા એ સૂચવે છે કે ગમે તેવા દુઃખમાં પણ જે સદાચાર નથી ચૂકતા તેનો અંતે જય થાય છે.

તે પછી વગર વિચાર્યું કામ ન કરવા વિષે એક અતિ રસમય અને બોધદાયક કથા છે કે—તેના પેટા વિભાગમાં બીજી ત્રણ કથાઓનો સમાવેશ થયેલો છે. તે દરેક બુદ્ધિશાળી માણસોએ ખાસ મનન કરવાલાયક છે. ત્યારપછી દાંપત્ય ધર્મ (સ્ત્રી પુરૂષના ધર્મો) અને જેરી જમાનાનો આબેહુબ ચિતાર આપી સંસારચિત્ર સમાપ્ત કર્યું છે.

ત્રીજી વિભાગમાં વિવિધ વિષયો છે. જેના ક્રે-આંશનો વેગ, આત્મ
 ઇષોધક પદો અને પરમાત્માના સ્તવન સ્તુતિઓ વિગેરે છે. એ પ્રમાણે ત્રીજી
 વિભાગમાં આ પુસ્તક પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તક અથવા પ્રતિ
 સુધી લાંચી મનન કરવાથી તેનો બોધ જે જે અંશે પાકકગણુને થશે. તે તે
 અંશે કર્તાનો પ્રયાસ સફળ થયો માનીશ. એમ કહી આ ઉપસંહાર ખતમ
 કરવામાં આવે છે. અસ્તુ.

લે. સાંકળવ્યંદ પીતાંબરદાસ શાહ.

અમદાવાદ, રાયપુર-શામળાની પોળ.

અગાઉથી ગ્રાહક થનાર ગૃહસ્થોનાં મુખ્યારક નામો.

૨૦૦ શ્રીજીન. પ્રસારક સલા ભાવનગર.

૫૧ શેઠ જમનાભાઈ અગુભાઈ

૫૧ શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ

૫૧ શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ

૫૧ શેઠ મોહનલાલભાઈ મગનભાઈ

૫૧ શેઠ મણીભાઈ દલપતભાઈ

૧૧ શેઠ ઉમાભાઈ હડીસંગ

૧૨૫ શેઠ લલુભાઈ મનોરદાસ

૧૨૫ વલસાડવાળા બેન. ઇચ્છાબેન

૫૦ રા. ખાલાભાઈ જમનાદાસ
દાકતર સાહેબ

૫૧ રા. શીવાભાઈ હરીલાલ

૫૧ શેઠ અમરતલાલ કાળીદાસ

૫૧ શેઠ ચુનીલાલ ખુશાલદાસ

૫૧ શા. ભોળાભાઈ વાલચંદ

૫૧ શેઠ જમનાદાસ ચુનીલાલ

૨૫ શા. મોહનલાલ કાળીદાસ

૨૫ શા. અમરતલાલ રતનચંદ

૨૫ શેઠ વાડીલાલ નથુભાઈ

૧૫ શા. મગનલાલ ખુશાલચંદ

૧૫ શા દોલતચંદ કાળીદાસ માંડલ

૧૧ શા. ચુનીલાલ ભગુભાઈ

૧૦ શા. ચીમનલાલ પુરશોતમદાસ

૧૦ શા. મુલચંદ આશોરામ વેરાટી

૧૦ શા. ભોગીલાલ પુરશોતમદાસ

૧૦ ઝવેરી કેશવલાલ ઘેલાભાઈ

૧૦ શા. મંગળદાસ વાલચંદ

૧૦ સાહુપુર-વિદ્યાશાળા ખાતે

૧૧ શા. વેલજી મોતીચંદ-લુણાવાડા

૧૦ શા. નાલચંદ મનસુખ મોર્ચા

૧૦ શા. વાડીલાલ ઉજ્જમશી

૧૦ સવાઈભાઈ જગજીવનદાસ વડોદરા

૧૦ શેઠ કોદરલાલ મુળજીભાઈ

૫ ખાતરી નાથાલાલ માધવલાલ

૫ શા. માણેકલાલ નાનજી મુંબઈ.

૫ શા. ફકીરચંદ કેવળદાસ ખારેખ.

૫ શા. હરગોવિનદાસ પાનાચંદ

૫ વકીલ જિસંગભાઈ પોચાભાઈ

૫ શા. ઉમેદભાઈ દલીચંદ

૫ શા. વાડીલાલ નગીનદાસ

૫ શા. પ્રેમચંદ ત્રીભોવનદાસ

૫ ઝવેરી ચમનલાલ ખાપાલાલ

૫ શા. ગોકળદાસ જમનાદાસ

૫ શા. કરમચંદ પ્રલચંદ

૫ મુખલાલ તરભોવન

૫ શા. ભોગીલાલ લલુભાઈ

૫ શા. પુંજભાઈ હીરાચંદ

૫ શા. મગનલાલ લખમીચંદ

૫ શા. વાડીલાલ કાળીદાસ

૫ શેઠ મોહનભાઈ લલુભાઈ

૫ મંગળદાસ લલુભાઈ હા, ગોકળદાસ

૫ હડીસંગ ગગલભાઈ કાઠ

૫ શા. ઘેલાભાઈ મનસુખરામ

૫ કપડવણજવાળા નાલચંદભાઈ

૫ શા. કેશવલાલ મુળચંદ

૫ શા. લખમીચંદ લલુભાઈ

૫ શા. ચમનલાલ મગનલાલ

